



ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONFERANSI II



04-05 TEMMUZ 2022

“YEŞİL KALKINMA”

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY
INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONFERENCE II

JULY 04-05 2022

“GREEN DEVELOPMENT”



KONFERANS TAM METİN E-KİTABI

CONFERENCE FULL TEXTS E-BOOK

**T.C. ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONFERANSI II**

“YEŞİL KALKINMA”

KONFERANS TAM METİN E-KİTABI

4-5 TEMMUZ 2022

ÇANAKKALE

TÜRKİYE

DÜZENLEYEN

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
BİGA İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ**

ISBN: 978-625-8278-15-6

**EDİTÖRLER:
DOÇ. DR. ÖZGÜR TOPKAYA
ARŞ. GÖR. DR. MEHMET EMİN KENANOĞLU**

2022

**T.C. ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY
INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONFERENCE II**

“GREEN DEVELOPMENT”

CONFERENCE FULL TEXTS E BOOK

JULY 4-5, 2022

ÇANAKKALE, TURKEY

ORGANIZED BY

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY
BIGA FACULTY OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES**

ISBN: 978-625-8278-15-6

**EDITORS:
ASSOC. PROF. DR. ÖZGÜR TOPKAYA
RES. ASS. DR. MEHMET EMİN KENANOĞLU**

2022

	YAZAR /AUTHORS	ÇALIŞMANIN BAŞLIĞI/TITLE	S.N. P.N.
1	Alper ÖZBOYACI	FAYDALI ŞİRKETLER (B CORP.) VE HUKUKİ NİTELİĞİ	1
2	Elif Merve ALPAK, Tuğba DÜZENLİ	CONTRIBUTION OF URBAN OPEN SPACES TO THE CITY: AN INVESTIGATION OF COASTAL DESIGN PROCESSES	10
3	Hande EREN	ÜLKELERİN DENİZYOLU TAŞIMACILIĞININ VE LİMANLARININ LOJİSTİK PERFORMANSLARINA GÖRE SD, WASPAS ve ARAS YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	17
4	Mükerrem GÖZÜBENLİ	1877- 1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI SONRASI KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA YAPILAN GÖÇLER	31
5	Songül GÖKHAN, Ömür Neczan TİMURCANDAY ÖZMEN	DİJİTALLEŞEN İK VE İK UZMANLARININ DİJİTALLEŞME ALGILARI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA	38
6	Ayşegül ERTUĞRUL AYRANCI, Gizem ARI	TÜRKİYE'DE YEŞİL KALKINMADA YEŞİL FİNANSMAN ARAÇLARI: BANKALARIN ROLÜ VE ÖNEMİ	49
7	Engin YÜCEL	METAVEVERSE PAZARLAMAYI NASIL ETKİLİYOR? METAVEVERSE'E ADIM ATAN TÜRK İŞLETMELERİN PAZARLAMA UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	57
8	Hülya BOYLU, Ayberk ŞEKER	KİRLİLİK SİĞİNAĞI HİPOTEZİ KAPSAMINDA ULUSLARARASI TİCARET VE ÇEVRE İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	68
9	Ömer Ersin KAHRAMAN	FAYDACILIK VE SOSYAL EKOLOJİ ETİK TARTIŞMASINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİ	77
10	Tuğba DÜZENLİ, Elif Merve ALPAK	RE-DESIGNING CAMPUS OPEN SPACES ACCORDING TO NEEDS: THE CASE OF KTU	83
11	Begüm Dilara EMİROĞLU	HER ŞEY DAHİL SİSTEMİNİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	91
12	Gamze Gülin AYGÜN, İlknur MAYA	EGİTİM ÖRGÜTLERİNDE ÇATIŞMA KONUSUNDA YAPILAN ARAŞTIRMALARIN ANALİZİ	99
13	Hüseyin ÇOTUR, Nevin GÜNEŞ, Emine Elif AYHAN	DEPREM VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ; 2011 VAN DEPREMİNE FARKLI BİR BAKIŞ	109
14	Özer SILSÜPÜR	ULUSLARARASI KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK STANDARTLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSLERİ	118
15	Vedat YIĞITOĞLU	YEŞİL TURİZM KONUSU ULUSLARARASI ÇALIŞMALARIN OTUZ YILI: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	125
16	Büşra MAYIR, Filiz ÇOBAN ORAN	EKOLOJİK GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELE VE AB YEŞİL MUTABAKATININ BİR ELEŞTİRİSİ	133
17	Gurbet ERGÜN BOZKURT, İlknur MAYA	OKULLARDA ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞINI ETKİLEYEN ETKENLERİN İNCELENMESİ	143
18	Kaan Ramazan ÇAKALI	FİNANSAL KİRALAMA VE FİNANSMAN ŞİRKETLERİNİN İÇ DENETİM VE İÇ KONTROL YAPILARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	152
19	Rüya ATAKLI YAVUZ, Fehime GÜNBEĞİ	SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KİMİN İÇİN: 2030 GÜNDEMİ VE ÇOCUKLAR	162
20	Zekeriya ŞAHİN, Suat	DEĞİŞİM YÖNETİMİ SÜREÇLERİNDE MAVİ YAKALI	171

	GÜRBÜZ	ÇALIŞANLARIN DEĞİŞİME KARŞI DİRENÇ EĞİLİMLERİNİN BELİRLENMESİ	
21	Derya KESGİN ERTÜRK, Ayberk ŞEKER	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ULUSLARARASI LOJİSTİĞİN ÇEVRESEL ETKİLERİ	185
22	Gürol BALOĞLU	VEFA SÖZLEŞMELERİNİN BANKA FİNANSAL TABLOLARINDA SUNUMUNA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA	194
23	Mehmet ÖKSÜZ	TÜRKİYE’DE BÖLGELERİN VERGİ KAPASİTESİNİN GELİŞİMİ: GÖRECELİ BİR YAKLAŞIM	203
24	Selma İPEK, Öznur KÜÇÜKKELEPÇE	YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI KAPSAMINDA RÜZGÂR ENERJİSİNİN YEŞİL KALKINMA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	212
25	Zekeriya ŞAHİN, Suat GÜRBÜZ	TURİZM SEKTÖRÜNDE MAVİ YAKALI ÇALIŞANLARIN ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİ	219

ÖNSÖZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı 4-5 Temmuz 2022 tarihleri arasında çevrimiçi olarak düzenlenmiştir. Konferans dünyanın farklı bölgelerinden önemli konuşmacıların iki gün boyunca açılış sunumları ile başlamış, ardından katılımcı akademisyenlerin sunumları ile devam etmiştir. Katılımcı sayısının fazlalığı ve oturumlarda görülen yoğunluk Konferansın önemine işaret etmektedir.

Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı kapsamında düzenlenen bilimsel faaliyetler ile dünyanın farklı bölgelerinden akademisyenlerin bir araya getirilmesi, bilimsel çalışmaların paylaşıldığı, tartışmaların gerçekleştirildiği ve karşılıklı fikir alışverişi çerçevesinde yeni fikirlerin üretildiği bir ortamın oluşturulması anlamlıdır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi olarak her zaman bilimsel faaliyetler içerisinde olmayı arzuluyor ve Konferansın düzenlenmesinde etkin rol aldığımız için büyük onur duyuyoruz.

Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı II'nin Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF tarafından gerçekleştirilmesinde emeği geçen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü, Prof. Dr. Sedat MURAT'a, Kongre Organizasyon Kurulu adına dönem başkanı Prof. Dr. Selçuk İPEK'e, kongrede görev alan tüm akademisyenlere ve idari personele tüm katılımcılar adına teşekkür ediyorum. Ayrıca katkılarından dolayı organizasyon komitesi üyelerine de şükranlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Ercan
SARIDOĞAN
Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı

Preface

Çanakkale Onsekiz Mart University International Social Sciences Conference was held online between 4-5 July 2022. The conference started with the opening presentations of key-note speakers from different parts of the world for two days, and then continued with the presentations of the participating academicians. The high number of participants and the intensity of the sessions indicate the importance of the Conference.

It is meaningful to bring together academicians from different parts of the world with the scientific activities organized within the scope of the International Social Sciences Conference, to create an environment where scientific studies are shared, discussions are held and new ideas are produced within the framework of mutual exchange of ideas. As Çanakkale Onsekiz Mart University Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, we always desire to be involved in scientific activities and we are honored to have an active role in the organization of the Conference.

On behalf of the Conference Executive Board, we would like to thank Prof. Dr. Sedat MURAT, Çanakkale Onsekiz Mart University Rector, who contributed to the organization of the International Social Sciences Conference, all academics and administrative staff who took part in the conference and Chairman of the Organization Committee Prof. Dr. Selçuk İPEK. I would also like to express my gratitude to the members of the organizing committee for their contributions.

Prof. Dr. Ercan
SARIDOĞAN
Dean of the Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences

ONURSAL BAŐKAN/ HONORARY PRESIDENT

Prof. Dr. Sedat MURAT

ÇANAKKALE ONEKİZ MART UNIVERSITY RECTOR

KONGRE DÖNEM BAŞKANI/CHAIR OF THE CONFERENCE

Prof. Dr. Ercan SARIDOĞAN

Dean of Biga Faculty of Economic and Administrative
Sciences Canakkale Onsekiz Mart University

Organizasyon Kurulu/ Organizing Committee

Prof. Dr. Selçuk İPEK

Prof. Dr. Suat UĞUR

Prof. Dr. Hikmet YAVAŞ

Prof. Dr. Nazan YELKİKALAN

Prof. Dr. Cüneyt KILIÇ

Doç. Dr. Özgür TOPKAYA

Doç. Dr. Burcu Kılınç SAVRUL

Doç. Dr. Mesut SAVRUL

Doç. Dr. Cemre PEKCAN

Düzenleyen Kurum/ Issuing Institution

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Yürütme Kurulu

Prof. Dr. Selçuk İPEK

Chairman

Dr. Öğr. Üyesi Sabri Sami TAN

Vice Chairman

Prof. Dr. Fatma TAŞ

Prof. Dr. Murat AYDIN

Doç. Dr. Timur TÜRGAY

Doç. Dr. Erdal EROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Hilal GÖRKEM

Dr. Öğr. Üyesi Serkan IŞIK

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AVCI

Arş. Gör. Dr. Rıdvan ENGİN

Arş. Gör. Dr. Mehmet Emin KENANOĞLU

Arş. Gör. Yakup TAŐDEMİR

Arş. Gör. Semra TAŞ

Arş. Gör. Kendal DENİZ

Düzenleyen Kurum/ Issuing Institution

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Bilim ve Danışma Kurulu

Yücel ACER
Ayten AKATAY
Ahmet Tayfur AKCAN
Ali AKDEMİR
Bülent AKKAYA
Metin ATMACA
Resul AYDEMİR
Ahmet AYDIN
Murat AYDIN
Levent AYTEMİZ
Bünyamin BACAK
Yılmaz BAYAR
Predrag BJELIC
Helena BULINSKA-STANGRECKA
Marius DAN GAVRILETEA
Burak DARICI
Laura DIACONU
Meliha ENER
Bülent GÜLOĞLU
Burak GÜRİŞ
Qaisar IQBAL

Ahmet İNCEKARA
Selçuk İPEK
Soner KARAGÜL
İbrahim KAYA
Cüneyt KILIÇ
Serdar KURT
Muhammed Abid MALIK
Sedat MURAT
Kittisak JERMSITTIPARSERT
Halil ÖZEKİCİOĞLU
Burcu ÖZCAN
RitA REMEIKIENE
Burak SALTOĞLU
Ercan SARIDOĞAN
Gamze SART
Alpaslan SEREL
Levent ŞAHİN
Fatma TAŞ
Halil TUNALI
Suat UĞUR
Hasan VERGİL
Hikmet YAVAŞ
Nazan YELKİKALAN
Yusuf YİĞİT
Nazmi YÜKSELEN YAĞANOĞLU

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Arel Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İstanbul Teknik Üniversitesi
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
University of Belgrade
Warsaw University of Technology
Babeş-Bolyai University
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Alexandru Loan Cuza University of Lasi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İstanbul Teknik Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Sichuan University Of Science and
Engineering
İstanbul Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Iqra Univesty
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dhurakij Pundit University
Akdeniz Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Mykalos Romeris University
Boğaziçi Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Hakem Kurulu

Ayten AKATAY

Ahmet Tayfur AKCAN

Murat AKYILDIZ

Ali AKDEMİR

Barış ALBAYRAK

Metin ATMACA

Erdal AYDIN

Murat AYDIN

Ahmet AYDIN

Gürol BABA

Bünyamin BACAK

Feyza BALAN

Yılmaz BAYAR

Predrag BJELIC

Marius DAN GAVRILETEA

Burak DARICI

Laura DIACONU

Nur DİLBAZ A.

İsmail ELAGÖZ

Meliha ENER

Umut EROĞLU

Filiz EROĞLU

Ahmet Orkun GÖKTEPE

Mustafa GÖRÜN

Ruhi GÜLER

Ahmet İNCEKARA

Selçuk İPEK

Selahattin KANTEN

Pelin KANTEN

Soner KARAGÜL

Cüneyt KILIÇ

Burcu KILINÇ SAVRUL

Serdar KURT

Ünzüle KURT

Halil ÖZEKİCİOĞLU

Burcu ÖZCAN

Yener PAZARCIK

Ebru POLAT K.

Rita REMEIKIENE

Mesut SAVRUL

Levent ŞAHİN

Sabri Sami TAN

Özgür TOPKAYA

Mustafa TORUN

Halil TUNALI

Suat UĞUR

Hikmet YAVAŞ

Rüya YAVUZ ATAKLI

Nazan YELKİKALAN

Yavuz YILDIRIM Tansoy

Yusuf YİĞİT

Tayfun YILDIZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Arel Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Ankara Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Uşak Üniversitesi

Universty of Belgrade

Babeş-Bolyai Universty

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Alexandro Loan Cuza University of Lasi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Akdeniz Üniversitesi

Fırat Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Mykalos Romeris University

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

İstanbul Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

İstanbul Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Ardahan Üniversitesi

TAM METİNLER/FULL TEXTS

FAYDALI ŞİRKETLER (B CORP.) VE HUKUKİ NİTELİĞİ

Alper Özboyacı*

Özet

Sosyal girişimciliğin bir uzantısı olarak “faydalı şirketler”, günümüzde pazar piyasasında salt kazanç amacı güden ve kâr maksimizasyonuna dayanan geleneksel şirket anlayışına önemli bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Faydalı şirketlere ilişkin yasal düzenlemeler, dünya genelinde ilk önce ana vatanı olarak bilinen Amerika Birleşik Devletleri’nde gündeme gelmiştir. Son zamanlarda ise yine Amerika kıtasında Kolombiya’da, Avrupa kıtasında ise İtalya’da farklı farklı modeller dâhilinde de olsa yasal bir temele oturtulduğu gözlenmektedir.

Çalışmada, iklim kriziyle birlikte son yıllarda gittikçe yaygınlaşan sosyal girişimler, faydalı şirket çerçevesinde ele alınmaya gayret edilecektir. Bu çerçevede ilk bölümde konunun gündeme gelmesini tetikleyen iklim krizi faktörüne kısaca değinilecek; ardından faydalı şirketi inşa eden iki çatı kavram olan “sosyal girişimcilik” ve “kurumsal sosyal sorumluluk” temalarına değinilerek aralarındaki nüansa vurgu yapılacaktır; hemen devamında, kavramın temelini atıldığı Amerika Birleşik Devletleri’ndeki (ABD) ve bu ülkedeki regülasyonların adeta ayna görevi gördüğü Avrupa Birliği’ndeki (AB) yasal düzenlemelerin izi sürülecek ve nihayet son aşamada Türkiye’deki hukuki durum “de lege lata” (olan hukuk) ve “de lege feranda” (olması gereken hukuk) bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Girişimcilik, Faydalı Şirket, Kurumsal Sosyal Sorumluluk.*

Abstract

"Benefit corporations", as an extension of social entrepreneurship, have emerged as an important alternative to the traditional conception of the corporation as a pure profit-maximizing business in today's market. The legal regulations regarding benefit corporations first came to the fore in the United States of America, which is known as its homeland. Recently, it has been observed that in Colombia in the American continent and in Italy in the European continent, the benefit corporation has been put on a legal basis, albeit within different models.

In this study, social enterprises, which have become increasingly widespread in recent years with the climate crisis, will be discussed within the framework of the benefit corporation. In this context, in the first part, the climate crisis factor, which triggered the issue to come to the fore, will be briefly mentioned; then the themes of "social entrepreneurship" and "corporate social responsibility", the two umbrella concepts that build the benefit corporation, will be addressed and the nuance between them will be emphasized; will then trace the regulatory landscape in the United States, where the concept originated, and in the European Union, where regulations in this country serve as a mirror and finally in the last stage, the legal situation in Turkey will be discussed in the context of "de lege lata" and "de lege feranda".

Key words: *Social Entrepreneurship, Benefit Corporation, Corporate Social Responsibility.*

GİRİŞ

Firmalar için “iyilik” yapılmaya değer bir uğraş mıdır? Modern bir sermaye şirketinin var olma sebebi tam olarak nedir? Dünyanın en iyisi olmak mı yoksa dünya için en iyisi olmak mı? Tüm bu sorular, "sosyal girişimcilik" genel teması altında, müşterek fayda, sürdürülebilirlik ve meşruiyet gibi anahtar kelimeler bağlamında tartışılabilir yol gösterici sorulardır (Müller: 2018: 1521).

Süreci biraz geriden almak gerekirse, finansal kapitalizmin son elli yılda ekonomilerin gelişimini şekillendirdiğinden ve özellikle hissedar değerinin (shareholder value) maksimizasyonunu odak noktası alan kurumsal yönetim anlayışının ortaya çıkmasına sebep olduğundan bahsetmek gerekir. Bununla birlikte, kurumsal yönetim anlayışının 21. yüzyılda geçirdiği evrim, hissedar değerinden ziyade paydaş değerini (stakeholder value) ve uzun vadeli, genellikle “sürdürülebilirlik” kavramıyla bağlantılı çok paydaşlı bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir (Peter vd., 2019: 166). Bu nedenle günümüzde reel piyasalarda, sosyal girişimcilğe giderek artan sayıda farklı yönleriyle rastlanmaktadır. Gerçekten de ürünlerinin çok sık satın alınmaması gerektiğinin reklamını yapan -ve tam da bu nedenle başarılı olan-sportif dış giyim üreticilerinden, sürdürülebilirliği esas alan dondurma üreticilerine, ekolojik olarak elektrik üreten

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, aozboyaci@bandirma.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-8415-8355.

enerji şirketlerine varıncaya kadar geniş bir skalada sosyal girişimler karşımıza çıkmaktadır. Bu da ister istemez sosyal girişimciliğe dair yasa yapma uğraşını da büyüyen bir sektör haline getirmiştir (Möslein, 2017: 175).

Yeri gelmişken, birçok şeyde olduğu gibi sosyal girişimcilik fenomeninin ana vatanının ABD olduğuna dikkatleri çekmek gerekir. Dolayısıyla ilk yasal girişimler de ister istemez ABD’de ortaya çıkmış, ardından AB norm koyucuları devreye girmiştir. Ülkemizde ise henüz sosyal girişimler ve bunların temel görünümünden biri olan faydalı şirketler (Benefit Corporation / B Corp.) özelinde herhangi bir yasal düzenleme söz konusu değildir.

1. İKLİM KRİZİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de “iklim krizi” konusunda üç farklı anlayış söz konusudur. Bunlardan birincisi iklim krizinin sanılandan daha büyük bir kriz olduğunu ve bir an önce gereken tedbirlerin alınması gerektiğini savunurken; ikinci görüş, iklim krizinin varlığını kabul etmekle birlikte, krizin abartıldığını düşünmektedir. Nihayet üçüncü görüş taraftarları marjinal bir söylemle krizi tamamen reddetmekte bunun bir komplo olduğuna inanmaktadır. Bu üç eğilim her dönem varlığını muhafaza etmekle birlikte, ülkemizdeki son kamuoyu yoklamalarında ilk iki görüşün daha ağırlık kazandığı, üçüncü görüşe ise pek itibar edilmediği anlaşılmaktadır. Nitekim Konda’nın en son çalışması olan “Türkiye’de İklim Değişikliği ve Çevre Sorunları Algısı 2021” başlıklı araştırma çıktısına bakıldığı zaman, “İklim değişikliği konusunda endişeli misiniz?” şeklindeki soruya, ankete katılanların %24’ü “çok endişeliyim”, %42’si, “endişeliyim”, %12’si “endişeli değilim”, %6’sı “hiç endişeli değilim” şeklinde görüş bildirirken, %16’sı “kararsız” olduğunu ifade etmiştir. Veriler, büyük bir kesimin iklim değişikliğinden ötürü endişe duyduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır (İklim Haber, 2022: 8).

Belirtelim ki, bilimsel bulgulara göz atıldığında, son görüşe katılmak oldukça güçtür. Bu konuda iki çarpıcı örnek zikredilebilir. Birincisi, küresel ısınmanın tetiklediği yükselen sular nedeniyle Endonezya’nın başkenti Jakarta’yı taşıma kararı almasıdır (Kuzuloğlu, 2022: 28). İkincisi, Yeni Zelanda’daki Canterbury Üniversitesinde, Dr. Laura Revell tarafından denetlenen ve doktora öğrencisi Alex Aves tarafından yürütülüp yayımlanan bir bilimsel çalışmada, Antarktika’da taze yağan karlarda mikro plastikler saptanmasıdır (Deniz Bülten, 2022). Yazının kaleme alındığı tarihte güncel olan salt bu ki örnekten hareketle, iklim krizinin yabana atılmayacak bir boyuta ulaştığı açık şekilde görülmektedir. Dolayısıyla, bilimsel bulgulara göre ortada bir iklim krizi vardır ve derhal bu krizin derinleşmesini önlemek için çaba sarf etmek gerekmektedir. Bu konuda şahıslarla birlikte şirketler başta olmak üzere kurumlara da önemli görevler düşmektedir. Devletler ve kanun koyucular, özellikle çalışma konumuz olan faydalı şirket modelini teşvik etmek ve dikkatleri bu tür girişimlere çekmek suretiyle sosyal bir fayda sağlayabilir.

2. FAYDALI ŞİRKETİ İNŞA EDEN İKİ ÇATI KAVRAM: SOSYAL GİRİŞİMCİLİK VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK

Sosyal girişimciliğin ne olduğu konusunda genel geçer kapsayıcı bir tanımlama yapmak oldukça güçtür. Literatüre bakıldığında, hukuk sahası ile sosyal bilimlerin diğer sahasında çalışanların farklı perspektiflerden konuyu ele aldıkları net bir biçimde görülmektedir. Hukuk yazını dışındaki diğer alanlarda, sosyal girişimciliğin daha çok sosyal değer oluşturma ve bunu sürekli kılama misyonuna yoğunlaşmaktadır (Demir, 2014: 350).

Ancak tüm alanlarda karşılaşılan ortak sorun, sosyal girişimcilik kavramının, kurumsal sosyal sorumluluk kavramıyla karıştırılmasıdır. Her ne kadar bu iki kavram arasında birbiriyle örtüşen bazı noktalar olsa da bunların birbirinin ikamesi olmadığını vurgulamak gerekir. Gerçekten de her iki kavramın derinine inildiğinde, sosyal girişimciliğin daha ziyade bir organizasyon türü olarak ortaya çıktığı ve bu türü benimseyen işletmelerin yasal zorunluluk gereği yalnızca veya ağırlıklı olarak sosyal amaçlarla hareket ettiği görülür. Buna karşılık, kurumsal sosyal sorumluluk daha ziyade, bir şirketin veya işletmenin çevresel hassasiyetlerini, hiçbir yasal zorunluluk olmaksızın gönüllü olarak iş operasyonlarına uyarlamasıdır. Nitekim Avrupa Parlamentosunun talimatı üzerine kaleme alınan bir çalışmada, iki kavram arasındaki belirgin nüansa dikkat çekilmiştir. Buna göre, “*Sosyal girişimler, bir ticari organizasyon türüdür. Bunları, yasal yükümlülüklerinin ötesinde, yani bir tercih olarak toplum üzerindeki etkilerinin sorumluluğunu üstlenmeyi seçen geleneksel işletmelerle karıştırmamak gerekir. Kurumsal sosyal sorumluluk, daha ziyade şirketlerin sosyal ve çevresel kaygıları iş operasyonlarına ve paydaşlarla etkileşimlerine gönüllülük esasına göre entegre ettikleri bir kavramdır. Sosyal girişimler ve kurumsal sosyal sorumluluk arasındaki ayrımı çizmek için ‘entegre etmek’ fiilini ve ‘gönüllülük’ formülünü vurgulamak yeterli olabilir. Sosyal girişimler, esas olarak veya münhasıran sosyal bir amaç gütmektedir ve bunu gönüllülük esasına göre değil, yapmaları gerektiği için yapmaktadırlar...*” (Müller, 2018: 1522).

Bir başka açıdan sosyal girişimlerin, sosyal sorunları yenilikçi (inovatif) işletmesel yöntemlerle çözmeyi hedefledikleri söylenebilir (Enea, 2021: 51; Möslin, 2017: 175; Özdevecioğlu ve Cingöz, 2009: 91). Buna göre, sosyal girişimlerin odak noktasını “ticari girişimcilik” oluşturur. Gerçekten de bunlar tamamen kâr amacı gütmeyen kuruluşlar değil, bilakis piyasa fiyatlarında mal ve hizmet üreten ticari kuruluşlardır; hatta bazıları borsada işlem görmektedir. Ancak

buna rağmen sosyal girişimler, faaliyet alanı sınıflamasında “sosyal sektör” kategorisinde konumlanır. Ayrıca sosyal girişimler -yalnızca dezavantajlı kesimleri istihdam eden teşebbüslerin aksine- iş modellerini bir taraftan ortakları için kazanç elde etmeye yönelik çaba sarf etmeye, diğer taraftan tüm topluma daha fazla katkı sağlamaya hasrederler (Müller, 2018: 1522; Möslin, 2017: 175). Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse sosyal girişimler, sosyal ve ekolojik sorumluluk duygusuyla da hareket ederler. Örneğin elbise, dondurma veya enerji üretirken sosyal ve çevresel hassasiyetleri de dikkate alırlar veya işçileri ile tedarikçilerine daha adil davranırlar ve finansmanla kâr elde etme amaçlarını daha uzun vadeye yayarlar (Möslin, 2017: 175; Peter vd., 2019: 168). Özetle, sosyal girişimler de özünde tıpkı ticari girişimler gibi kâr elde etme amacı güderler; ancak elde ettikleri kârı sosyal amaçlara harcarlar (Bärtschi, 2020: 76; Demir, 2014: 350; Enea, 2021: 49)

AB Komisyonu ise sosyal girişimleri, “sosyal fayda” veya “kamu yararı” olgusunu hedef, anlam ve amaç olarak öngüleyen ve bunları faaliyetlerine yansıtan teşebbüsler olarak görmektedir. Bu bakış açısına göre sosyal girişimler, elde ettikleri kazancın büyük kısmını (en az %50’sini) hedeflemiş oldukları sosyal faydaya ulaşabilmek adına tekrar yatırım aracı olarak kullanırlar (Schübler&Ventura, 2020: 405; Schade, 2020: 193). Ayrıca, organizasyon ve yönetim yapısında, iş ortakları, tüketiciler veya benzer paydaşlar gibi üçüncü kişilere de katılım ve söz hakkı sağlarlar. Nitekim İsviçre Federal Mahkemesi, 22.08.2018 tarihli bir kararında, İsviçre’de ve İsviçre Kalkınma ve İş Birliği Ajansı’nın partner ülkelerinde, sosyal girişimcilik kriterlerine uygun faaliyet gösteren özel aktörlerin (şirketler, dernekler, kooperatifler), yenilikçi ve etkin bir şekilde sosyal ve ekolojik hedefleri takip ettiğini belirtmiştir (Müller, 2018: 1522). Bu açıdan bakıldığında, “sosyal girişimcilik” kavramının kapsamının git gide genişlediği söylenebilir. Meselenin kökeni ve odak noktası her ne kadar sosyal ekonomi olsa da çevresel sorunları da bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Bu nedenle literatürde, gelecekte sosyal ve ekolojik yönleri de içeren geniş bir sürdürülebilirlik kavramı temelinde “sürdürülebilir girişimcilikten” daha sık söz edilmeye başlanacağı düşünülmektedir. (Rast, 2018: 143).

Tüm bu yaklaşımlar dikkate alındığında, sosyal girişimciliğin temelinde yatan düşüncenin, işletmesel yöntemleri kullanmak suretiyle sosyal sorunları ele almak olduğu söylenebilir. Buradan hareketle, sosyal girişimciliği, şu üç unsurla tanımlamak mümkündür (Müller, 2018: 1522; Schade, 2020: 193):

- ✓ Kâr maksimizasyonundan -kısmen de olsa- vazgeçme,
- ✓ Sosyal ve ekonomik hedeflere -birlikte- yönelme,
- ✓ Organizasyon ve yönetime daha fazla paydaşın katılmasını sağlama. [Bu son unsurdaki “paydaş” kelimesi (stakeholder), ortaklar (shareholder) da dâhil olmak üzere, şirketin almış olduğu kararlarla etki ettiği tüm gerçek ve tüzel kişileri (yatırımcılar, alacaklılar, devlet vb.) kapsar].

Özellikle sosyal girişimciliğin ayırt edici kıstası, anılan şartlardan birincisi, yani kâr maksimizasyonundan kısmen de olsa vazgeçmektir. Bu nedenle, temel misyonu göz ardı etmeksizin kâr amaçlı bir işletme politikası uygulayarak gelir maksimizasyonu yaratmanın, sosyal girişimciliğin bir yönü olduğu şeklindeki görüşe (Özdevecioğlu ve Cingöz, 2009: 85) katılmak güçtür. Kaldı ki, sosyal girişimciliğin ayırt edici özelliği, kâra ve sosyal faydaya yönelimi birbiriyle uyumlu hale getirmedir. Bu tür girişimler, ekonomik ve kamu yararı hedeflerini, iş modellerinin çekirdeğine oturttuklarından, iktisadi literatürde bazı yazarlarca “dördüncü sektör” olarak da anılırlar. Gerçekten de dikkat edilirse sosyal girişimler, geleneksel olarak üç sektörde faaliyet gösteren (kamu, özel, salt kamuya yararlı) işletmelerin karakterine uymamakta, kazanç ve tüm kamunun yararı olmak üzere çifte amaç güderek bunlardan farklılaşmaktadırlar (Müller, 2018: 1522; Möslin, 2017: 175-176; Rast 2018: 142; Schübler&Ventura, 2020: 405).

3. ABD’DE FAYDALI ŞİRKET VE UYGULAMASI

3.1. Tarihi Gelişim Süreci

Sosyal girişimcilik kavramı daha önce de zikredildiği üzere transatlantik bir fenomendir (Rast, 2018: 142). Gerçekten de ABD’de uzun zamandır, sosyal girişimciliği teşvik etmeye yönelik farklı çabalar söz konusudur. Bu açıdan ilk etapta özel bir sertifikasyon sistemi aracılığıyla, belli bir sosyal ve ekolojik standardı sağlayan şirketlere “sertifikalı faydalı şirket” (Certified B. Corp.) unvanı verilerek girişimciler özendirilmeye çalışılmıştır. Bu gelişim süreci, 2010 yılında Maryland başta olmak üzere 34 eyaletin “Faydalı Şirket Model Yasası” adı altında “ayrı bir tüzel kişilik” ve “hibrit şirket modeli” öngören birtakım düzenlemeler getirmesiyle daha da güçlenmiştir. Bu aşamayla birlikte sosyal girişimciliğin yasal statüsünün temeli de atılmıştır (Müller, 2018: 1523). Diğer taraftan, ABD’de faydalı şirketlere ilişkin hukuk reformu Model Yasa çerçevesinde her bir eyalette bağımsız olarak ilerlemiş ve mevcut şirket türlerinin kapsamı reformla birlikte genişletilmiştir (Bärtschi, 2020: 78; Möslin, 2017: 175; Peter vd., 2019: 167). Fakat ABD modelinde her ne kadar faydalı şirketler ayrı bir şirket türü olarak ele alınsa da geleneksel şirketlere ilişkin genel geçer kurallar, bu tür şirketlere ikincil derecede uygulanmaya devam etmiştir (Müller, 2018: 1523).

3.2. Faydalı Şirketin Unsurları ve Kamu Yararını Sağlamaya Yönelik Güvence Araçları

3.2.1. Şirketin Kamunun Genel Yararını Gözetme Yükümlülüğü

Faydalı şirketlerin temel karakteristik özelliği, kendine özgü nitelikteki -sosyal- amacıdır. Bu amaç da söz konusu şirketleri, kaçınılmaz olarak genel kamu yararını dikkate almaya sevk eder. Buna ilave olarak şirketler, daha özelleştirilmiş kamu yararı da belirleyebilir. Ayrıca sosyal amacın korunabilmesi için amaca yönelik yapılacak her türlü değişiklik temsil edilen oyların en az üçte ikisinin çoğunluğu şartına bağlanmıştır. Hatta bazı eyaletlerde daha yüksek nisaplar da söz konusudur (Bärtschi, 2020: 78; Müller, 2018: 1523).

3.2.2. Ortakların Çıkarı ile Kamu Çıkarının Dengelenmesi

Statüleri gereği faydalı şirketler, kâr elde etmek ve kamu yararını gözetmek üzere çifte yükümlülük altındadır. Bu nedenle faydalı şirketlerde icracı organlar, rutin iş akışında hem ortakların hem de kamunun çıkarını optimal bir dengede tutmak durumundadır. İcracıların özellikle, şirket sözleşmelerinde (statülerde) belirlenen kamu yararına yönelik ortaklık amacına üstünlük tanınmaları gerekir (Müller, 2018: 1523-1524).

Buna karşılık, söz konusu çıkarların birbirleriyle ilişkisi konusunda yasada herhangi bir açıklık bulunmadığı gibi, bunlar arasında bir hiyerarşi de belirlenmemiştir. Yönetim organlarının bu hususta geniş bir takdir sahası bulunur. Faydalı şirketlerin doğasında birden fazla çıkarın bulunması, uygulamada güçlükler yol açacağı gerekçesiyle eleştiriye de konu olmaktadır. Gerçekten de hâli hazırda genel kapsamlı bir eyalet yasasının veya detaylı bir şirket sözleşmesinin bulunmaması durumunda, icracı organlar hangi hallerde hangi çıkarları dikkate alacakları ve takdir haklarını hangisine öncelik tanıyarak kullanacakları konusunda tereddüt yaşayabilirler (Müller, 2018: 1524).

3.2.3. Paydaşların Durumunu Dikkate Alma

Yöneticiler, şirket ortaklarının yanı sıra çalışanların, tedarikçilerin, müşterilerin ve sosyal faktörler ile çevre dahil olmak üzere tüm menfaat sahiplerinin çıkarlarını dikkate almalıdır (Bärtschi, 2020: 79).

3.2.4. Fayda Yöneticisi (Benefit Director)

Model Kanun §302, cümle 3'te, şirketin kamu yararını gözetme yükümünü güvence altına alabilmesi için tercihe bağlı olarak fayda yöneticisi atanabileceği öngörülmüştür (Möslein, 2017: 178; Schade, 2020: 194). Buna karşılık, birçok eyalette fayda yöneticisi atanması, bir yükümlülük olarak belirlenmiştir (Bärtschi, 2020: 79). Bunun doğal sonucu olarak fayda yöneticileri, klasik bir yöneticinin hak ve yükümlerine ilaveten, kamusal yarar amacına yönelik spesifik karar alma ve üst gözetim sorumluluğunu da üstlenmiş olurlar. Bu nedenle fayda yöneticileri, hazırlanan fayda raporu çerçevesinde, ilgili faaliyet döneminde şirketin genel veya özel kamu yararı amacına hizmet edip etmediğini, periyodik olarak ortaklara raporlamalıdır. Fayda yöneticisi, ortak çıkar amacının eksik kaldığı sonucuna ulaşırsa bunu raporunda mutlaka belirtmelidir. Ayrıca Model Kanun §302 (e)'de, fayda yöneticilerinin bağımsızlığını güçlendirmek adına, iyiniyetli ve hukuka uygun davranmaları kaydıyla, kamu yararı amacına yönelik aldıkları spesifik kararlardan ve üst gözetim yükümlülüğünden şahsen sorumlu olmayacakları düzenlenmiştir (Müller, 2018: 1524).

3.2.5. Kamu Yararının Gözetilmesine Yönelik Diğer Güvence Araçları

Fayda raporu, kamu yararının gözetilmesi amacını güvenceye alan bir diğer temel enstrümandır. Bu raporla şirketin, sözleşmede yer alan kamu yararı amacını ne ölçüde takip ettiği ve istenilen amaca ulaşıp ulaşılmadığı açıkça gösterilir. Fayda raporu, eyaletlerin maddi hukuk düzenlemelerinde esaslı bir denetim kriteri öngörülmediği sürece, yalnızca periyodik olarak gözden geçirilir. Bu gözden geçirme işlemi de de çoğu kez özel firmalara devredilir. Firmaların yaptığı kontrollerden sonra hazırlanan raporlar mutlaka ortaklara gönderilir ve şirketin internet sayfasında yayımlanır. Bununla birlikte, bazı eyaletlerin şirketler hukuku düzenlemelerinde Model Yasa'yı aşan daha sıkı prosedürler de getirilmiştir. Örneğin New Jersey eyaletinde, tüm bu sayılanlara ek olarak yıllık fayda raporlarının Maliye Bakanlığına ibrazı aranmaktadır. Bakanlık, raporlarda bir ihmal tespit ederse şirketin kamuya yararlı statüsü kaldırarak yaptırım uygular. Vermont eyaletinde ise ortakların fayda raporunu onaylaması gerekmektedir. Bununla birlikte, ortakların fayda raporunu onaylamaması halinde hukuki sonucun ne olacağı yasada düzenlenmemiştir (Müller, 2018: 1524).

Kamu yararının gözetilmesini temin eden bir diğer araç ise ortaklara tanınan dava yetkisidir. Ortaklar -malvarlığı zararlarından ötürü çoğunluk kararının aranmaması durumunda- gerek kamu yararı amacının ve bununla bağlantılı olarak diğer paydaşların çıkarının gözetilmemesi gerekse de fayda raporu açısından şeffaflık yükümlülüğüne aykırı davranılması durumunda, dava açma haklarını kullanabilir (Müller, 2018: 1525; Möslein, 2017: 178; Schade, 2020:

194). Bu noktada, sosyal girişimciliğin temelinde, işçiler ve tüketiciler başta olmak üzere girişimcilik faaliyetlerinden etkilenen tüm paydaşların katılımı yoluyla hesap verilebilir ve şeffaf bir şekilde yönetilmesi mantığının yattığı akıllardan çıkmamalıdır (Möslein, 2017: 175). Diğer taraftan, ortaklar dışındaki paydaşların, asgari bir sermaye getirip şirkete ortak olmadığı veya yönetici konumunda bulunmadığı sürece, dava açma yetkileri bulunmaz (Müller, 2018: 1525).

4. AVRUPA BİRLİĞİNDEKİ GELİŞMELER

Dünya çapında olduğu gibi birçok AB üyesi ülkede de sosyal girişimcilik temelinde şirketler hukuku reformuna yönelik yoğun bir uğraş gözlenmektedir (Möslein, 2017: 175). Gerçekten de birlik özelinde ve birçok üye ülkede uzun zamandan beri sosyal girişimlerin teşvikine ilişkin tartışmalar gündemdedir. Bu gelişmeleri, kronolojik olarak özetlemek gerekirse:

- Avrupa Komisyonu tarafından 2011 yılında sosyal girişimcilik hakkında bir bilgilendirme metni yayımlanarak ilk adım atılmış oldu (Europäische Kommission, “Mitteilung der Kommission an Das Europäische Parlament, den Rat, den Europäischen Wirtschaft- und Sozialausschuss und den Ausschuss Der Regionen”, <https://eur-lex.europa.eu/>). Komisyon, bu metinle sosyal girişimlerle ilgili olarak dünyadaki gelişmeler konusunda üye ülkelerin dikkatini çekmiştir.
- Ardından 2013 yılında, sosyal girişimlerle ilgili olarak Avrupa Parlamentosu ve Konsey tüzüğü çıkarıldı. [Verordnung (Eu) Nr. 346/2013 des Europäischen Parlaments und des Rates vom 17. April 2013 über Europäische Fonds für soziales Unternehmertum, <https://eur-lex.europa.eu/>]. Bu Tüzükle, yatırımcıların sosyal girişim fonlarına erişimleri ve onlara yatırım yapmaları kolaylaştırıldı.
- Kısa bir süre sonra yine Avrupa Parlamentosu, sosyal girişimciliğe ilişkin farklı çerçeve normlarını araştırıp özetlemeleri konusunda üye ülkelere talimat verdi (Möslein, 2017: 175). Bu talimat üzerine 2018 yılında sosyal ve dayanışma girişimleri ile ilgili tavsiyeler içeren bir tüzük çalışması, komisyona rapor olarak sunuldu ve anılan raporda, ABD’deki sertifikasyon sisteminin benimsenmesi tasviye edildi. Ancak belirtelim ki Avrupa Parlamentosu, yalnızca özel hukuk tüzel kişileri olarak örgütlenmiş ve devletten bağımsız olan şirketlere bu sertifikasyonun verilmesi gerektiği görüşündedir. Ayrıca şirketlerin bu sertifikayı alabilmeleri için öncelikli olarak kamu yararına yönelik bir iş amacına sahip olmaları ve sosyal açıdan anlamlı ve dayanışmaya dayalı bir faaliyet yürütmeleri gerekmektedir (Müller, 2018: 1525). Yine aynı raporda, sertifikalı şirketlerin sübvansede edilmesinin kolaylaştırılması önerilmiştir (Rast, 2018: 143).

Dolayısıyla AB’de, ABD’deki son gelişmelerden farklı olarak sosyal girişimler, ayrı bir şirket türü olarak tasarlanmamış, sertifika alımını gerektiren bir süreç şeklinde yasal sisteme dahil edilmişlerdir. Ayrıca AB hukukunda, ABD’den farklı olarak “faydalı şirket”ten ziyade, “sosyal girişimcilik” çatı kavramı tercih sebebi olmuş ve hali hazırdaki tüm yasal regülasyonlar, bu kavram merkezinde gerçekleşmiştir. Bunun dışında AB düzenlemelerinde genellikle borsaya kote olabilmesi, dolayısıyla sınır aşan etkilerinin bulunması sebebiyle “anonim şirketler” esas alınmaktadır (Möslein, 2017: 177).

AB hukukunda, henüz sosyal girişimciliğin yasal statüsüne yönelik tüm üye ülkeleri bağlayan bir Tüzük yürürlüğe girmemiştir. Buna karşılık birlik üyesi ülkelerin iç hukuklarında konuyla ilgili farklı tutum ve yaklaşımlar gündeme gelebilmektedir. Fakat birliğin hatırı sayılır kısmında, tüzük taslağındaki yaklaşıma uygun olarak sertifikasyon modelinin benimsendiğini söylemek yanlış olmaz. Nitekim Belçika’daki “Sosyal Amaçlı Şirket” / “Société a finalité sociale” (Möslein, 2017: 176, dn. 21) ve İtalya’da 2015 tarihli İstikrar Yasası (Legge di Stabilità) §§376-382 ile getirilen “İtalyan Fayda Kuruluşu” / “Società Benefit Italiana” uygulamaları, sertifikasyon modelinin tipik örnekleridir. Özellikle İtalyan sistemi, çeşitli açılardan ABD modeline benzemekle birlikte, tasarımsal olarak bazı farklılıklara sahiptir. En basitinden İtalya’da, -AB’deki genel tutuma uygun olarak- faydalı şirketler ayrı bir tür olarak kategorize edilmemiş, aksine mevcut tüm şirketlerin tercih edebileceği bir model olarak tasarlanmıştır. Gerçekten de İstikrar Yasası §377, cümle 2’de “*Bu (sosyal) amaçlar, Medeni Kanun’un V. Kitabı, V. ve VI. başlıklarında atıfta bulunulan şirketlerin her biri tarafından, ilgili düzenlemelere tabi olarak gerçekleştirilebilir*” demek suretiyle bu noktaya dikkat çekilmiştir (Bärtschi, 2020: 81; Müller, 2018: 1525; Schüßler&Ventura, 2020: 406). Öte yandan, Brexit sürecinden önceki çalışmalarda vurgulandığı üzere, İngiliz modelindeki “Toplum Yararına Çalışan Şirketler” / “Community Interest Companies” diğer üye ülkelerdeki anlayıştan keskin bir biçimde ayrılmıştır. Zira İngiliz hukukunda bu şirketlere tıpkı ABD’de olduğu gibi ayrı bir tüzel kişilik atfedilmiştir. Buna karşılık bazı üye ülkelerde, örneğin Fransa’da, her iki tip düzenleyici yaklaşım şekli -sertifikasyon ve ayrı tüzel kişilik ihdas etme modeli- kombine edilerek birleştirilmiştir (Möslein, 2017: 176-177).

5. TÜRK HUKUKUNDA DURUM

5.1. Sınırlı Sayı İlkesi Bakımından

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu / TTK (RG,14.02.2011/27846) madde 124/I'de, ticaret şirketleri sınırlı sayı (numerus claus) ilkesine göre tespit edilmiştir. Bunlar: Kollektif şirket, komandit şirket, anonim şirket, limited şirket ve kooperatiflerdir. Uygulamada bunların dışında yeni bir şirket türü, örneğin konumuz olan “faydalı şirket” türü kurulamayacağı açıktır.

5.2. Ortaklık Amacı ve Organsal Temsil Bakımından

Özellikle sermaye şirketi vasfında olan ve kâr odaklı bir işletme modeliyle çalışan anonim ve limited şirketlerin, kamu yararına yönelme fikri ilk bakışta çelişki gibi görülebilir. Ancak bu tür şirketlerin hem kazanç elde etmeyi hem de sosyal fayda sağlamayı amaçlamasına engel bir durum bulunmaz. Gerçi TTK'da bir taraftan anonim ve limited şirketlerin kanunen yasaklanmamış her türlü iktisadi amaç ve konuda kurulabileceği belirtilmiş (TTK 331 ve TTK 573/III'te), diğer taraftan şirket sözleşmesinin yasal kurallardan ancak kanun buna açıkça cevaz vermişse sapabileceği hususu vurgulanmıştır (TTK 340, TTK 579). Bu iki kural birlikte değerlendirildiğinde, sosyal girişimcilik hedefine ve amacına yönelik kayıtların şirket sözleşmelerine konulamayacağı ortadadır.

Sermaye şirketlerinde, yönetim organının sosyal veya kamu yararına yönelik faaliyetlerde bulunup bulunmayacağı meselesinde, ortaklık amacıyla birlikte bir diğer kilit kavram organsal temsildir. Nitekim anonim şirketlere ilişkin olarak TTK 371/I'de *“Temsile yetkili olanlar şirketin amacına ve işletme konusuna giren her türlü işleri ve hukuki işlemleri, şirket adına yapabilir ve bunun için şirket unvanını kullanabilirler. Kanuna ve esas sözleşmeye aykırı işlemler için şirketin rücu hakkı saklıdır.”* denmiştir. Bilindiği üzere amaç, anonim şirketin ticari faaliyetlerinin kapsamını ve dolayısıyla organsal temsilin sınırını belirler. Bu aynı zamanda, yönetim kurulu ile icracıların yalnızca şirketin amacını destekleyen işleri yapabileceği anlamına gelir (Müller: 1526).

Bu noktada şirketin “nihai amacı” ile “tematik (konusuyla ilgili) amacı” arasında bir ayrım yapmak gerekir. Nihai amaç, belirli bir faaliyete atıfta bulunmaksızın, en geniş anlamda bir şirketin amacını ifade eder. Anonim şirketlerde nihai amaç TTK 331 ve TTK 573/III bağlamında kâr elde etmek ve dağıtmaktır. Nihai amacın esas sözleşmede açıkça belirtilmesi zorunlu değildir (Forstmoser vd., 1996: §8, Nr. 46). Tematik amaç ise, esas sözleşmenin zorunlu içeriğinin bir parçasıdır. TTK'da “işletme konusu” şeklinde formüle edilen tematik amaç (TTK 339/II-b), şirketin nihai amacını gerçekleştirmek için faaliyette bulunduğu veya faaliyette bulunmak durumunda kaldığı alanı ifade eder. Öğretide de belirtildiği üzere tematik amaç, *“genel anlamda bir şirketin nihai amacını desteklemek için özellikle ne yapmak ve neyi başarmak istediğini tanımlar. Böylece bir şirketin hedefini belirtir, ancak faaliyetine ayrıntılı olarak atıfta bulunmak zorunda değildir.”* (Forstmoser vd., 1996: §8, Nr. 47). Dolayısıyla tematik amaç, şirketin hedefini açık bir şekilde belirlemede, yani yönetim organının temsil yetkisinin en dış sınırını oluşturmaktadır. Şirket sözleşmelerinde tematik amaç ne denli geniş tutulursa, delegasyon durumunda yönetim ve temsil yetkisinin devri de benzer kapsamda gerçekleşir (Müller, 2018: 2527; Häusermann, 2017: 496).

Özetle tipik sermaye şirketlerinden anonim ve limited şirketlerin sosyal amaçlarla kurulabilmesi mümkün değildir. Yine sermaye şirketi sınıflamasında zikredilen kooperatiflerin bir ihtimal bu amaca yakın olduğu söylenebilir. Ancak 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu (RG, 10.05.1963/13195) m. 1 ve m. 40'a bakıldığında, her ne kadar kâr amacıyla hareket etmeseler de son tahlilde bu tür oluşumların ekonomik bir amaç veya ortaklarına ve çalışanlarına fayda sağlama uğruna kuruldukları anlaşılmaktadır.

5.3. Tespit ve Görüşler

5.3.1. De Lege Lata Tespitler

Hukukumuzda, anonim ve limited şirketlerin iktisadi amaçla kurulduğu gerçeğinden yola çıkıldığında, şirket sözleşmelerinde ayrıca nihai amacın belirtilmesine gerek bulunmamaktadır. Buna karşılık, nihai amaca yönelik tematik amacın mutlaka şirket sözleşmelerinde belirtilmesi gerekir. Ancak çelik korse olarak da bilinen TTK m. 340 ve 579 kurallarından ötürü tematik amacın sosyal faydaya yönelik belirlenmesi, cari hukuk noktasında güç gözükmektedir.

Şu hâlde, faydalı şirket modeli ülkemizde “de lege lata” (yürürlükteki hukuk) açısından sertifikasyon yöntemiyle gündeme gelebilir. Yani şirketler, akredite kuruluşların ilan ettiği kriterleri sağlamak kaydıyla faydalı şirket sertifikasını alabilir. Bu türden bir sertifika almanın en önemli sonucu, şirketlerin bunu bir prestij aracı olarak kullanabilmesidir. İkinci ve belki de daha önemli sonuç, sertifikayı alan şirketin bundan böyle aldığı kararlarda paydaşların durumunu da gözetmekle yükümlü hale gelmesi ve şirket sözleşmelerini bu doğrultuda değiştirmesidir.

Bununla birlikte, yönetim organının temel yükümlülüğünden hareketle, sermaye şirketlerinin “filen” sosyal amaçlarla hareket etmeleri mümkün olabilir. Gerçekten de sermaye şirketlerinde yönetim organının temel yükümlülüğü, uzun vadede şirkete bağlı işletmelerin değerini artırmaktır. Bu sebeple her ne kadar şirket sözleşmelerine iktisadi amaç / konu dışında bir amaç / konu yazılmaması da yönetim organı -uzun vadede işletmenin değerine değer katacaksa- sınırlı ölçüde olmak kaydıyla değişik çıkar gruplarının menfaatini veya sosyal çıkarları göz önünde tutabilir (Müller, 2018: 1528).

5.3.2. Karşılaştırmalı Hukuktaki Düzenlemeler Bağlamında De Lege Feranda Tespitler

Bizim hukukumuzdan farklı olarak Alman ve İsviçre hukuklarında, anonim ve limited şirketler, ekonomik amaçlar dışında da kurulabilir (Böckli, 2009: §1, Nr.27; Möslin, 2017: 176). Normalde bir sermaye şirketinin nihai amacı kâr elde etmek olduğundan, piyasada rekabetçi bir tutum takınıp ekonomik amaçlarla hareket etmesi beklenir. Bu açıdan, ekonomik bir amaç gütmeyen tüzel kişilikler için dernek veya vakıf organizasyonları daha uygun bir tercih olarak görülebilir. Diğer taraftan, anonim ve limited şirketler, farklılaştırılmış bir iç yapıya veya payların yasal olarak devri imkânına ihtiyaç duyulması durumunda, ekonomik odaklı olmayan sosyal bir hizmet kurumu gibi de faaliyet gösterebilirler. Oysaki dernekler hukukunda, özellikle pay devri suretiyle sistemden kolaylıkla çıkmak söz konusu değildir. Çünkü tüzel kişiliğe katılma ve tüzel kişilikten çıkma bu yapılarda özel bir prosedüre bağlanmıştır. Vakıflarda ise mütevelli heyet, ebedi olarak hizmet etmek üzere seçilmekte, ayrıca ne derneklerle kıyaslanabilecek manada bir “üyelik” sistemi ne de devre konu olabilen hisseler bulunmaktadır (Böckli, 2009: §1, Nr. 27; Müller, 2018: 1527). Anılan yapısal farklılıklar nedeniyle, özellikle sistemden çıkışın daha kolay olmasını sağlamak adına İsviçre ve Alman hukuklarında sermaye şirketlerinin ekonomik amaçlar dışında da faaliyet göstermesine imkân tanındığı söylenebilir.

Ancak İsviçre pratiğinde, ekonomik amaçlı olmayan anonim şirketlere nadiren rastlandığını da belirtmek gerekir. Bu ilgisizliğe, tavizsiz vergi hukuku politikaları dışında, dernekler veya vakıflara nazaran anonim -ve limited- şirketlerin görece olarak daha katı bir yasal rejime sahip olması ve nispeten daha karmaşık bir yönetim organizasyonunu benimsemesi de katkı sağlamaktadır. Kaldı ki, özellikle ihraç ettiği paylarla, ihdas ettiği yönetim kuruluyla ve de bilanço kârını ortaklara dağıtmasıyla bir anonim şirket oluşumunun idealist, hatta kazanç amacı gütmeyen bir tüzel kişilik formuna bürünmesi ilk bakışta pek inandırıcı gelmemektedir (Böckli, 2009: §1, Nr. 28). Ancak yine de bu tür şirketler, kâr amacı güden tipik bir sermaye şirketi formundan sapmak -örneğin sosyal faydayı nihai amaç olarak belirlemek- isterlerse, bunu muhakkak şirket sözleşmelerinde vurgulamaları gerekir. Keza bu ihtimalde, sosyal amacın gerçek anlamda hayata geçebilmesi için ortakların da şirket sözleşmesinde bu hususta açıkça taahhütte bulunması gerekir. Çünkü tipik bir anonim şirket hissedarı, her şeyden evvel şirketin iktisadi başarısıyla ilgilenir ve geleneksel anlamda bir anonim şirket, kâr maksimizasyonunu ön planda tutar (Müller, 2018: 1526-1527).

Alman hukukunda da sermaye şirketlerinin sosyal amaçlarla hareket etmesi mümkün olduğundan, sosyal girişimcilğe ilişkin yasal bir düzenleme getirmenin gerçekten gerekli olup olmadığı hususu öteden beri tartışılmaktadır. Bununla birlikte Alman hukuk sisteminde, kamuya yararlı nitelikteki sermaye şirketleri, dördüncü sektör olarak anılan sosyal girişimcilğe ilişkin beklentileri karşılamamaktadır. Zira bunlar vergiden muaf olmalarına rağmen, Rüsum Kanunu (Abgabeordnung) §55/I, bent 1, cümle 2 uyarınca, gelirlerini yalnızca kâr amacı gütmeyen amaçlar için kullanabilirler ve bu nedenle hissedarlar en baştan beri kâr beklentisi içinde olmazlar. Buna karşılık geleneksel sermaye şirketlerinde, özellikle anonim şirketlerde -sosyal amaçlarla hareket edildiğinde- ister istemez hissedarların menfaatiyle bir uyum sorunu ortaya çıkar. Çünkü bilindiği üzere, birçok hukuk sisteminde, yönetim kurulunu hissedarlar için mümkün olan en yüksek kâr elde etmekle yükümlü kılmakta ve bu da girişimcilik kararlarında kamu yararını göz önünde bulundurmaya prensipte dışlamaktadır. ABD’de bu çatışma, -yukarıda da belirtildiği üzere- faydalı şirketlerin yeni bir şirket türü olarak belirlenmesi suretiyle giderilmiştir. Buna karşılık, AB hukukunda ve özelde Almanya’da yasa koyucular sosyal girişimcilik konusunda nokta atışı kurallar koymaktan imtina ettiklerinden, konuya ilişkin çerçeve mahiyetinde kesin sınırlar çizmek mümkün olamamaktadır. Söz konusu muğlaklığın ve buna bağlı gelişen yasal belirsizliğin, yönetim organlarını kamu yararına hareket etmekten caydırabileceği yönünde haklı eleştiriler paylaşılmaktadır. Bu açıdan, konuyla ilgili bir an önce açık düzenlemelerin getirilmesi önerilmektedir (Möslin, 2017: 176).

Özetle, Alman ve İsviçre hukuklarında, kâr amacı gütmeyen sermaye şirketlerine cevaz verilmektedir. Hatta İsviçre özelinde, anonim şirketler hukukundaki esnek düzenlemenin bir sonucu olarak şirketler daha az kapsamlı kamu yararı amacı güdebileceği gibi, karma veya birden fazla amaç da belirleyebilirler. Kısacası, anonim şirketlerin -en azından kısmen- sosyal girişimcilik sahasıyla ilgili olarak bir şirket amacı karşılamaları mümkündür (Müller, 2018: 1527). Buna karşılık, söz konusu serbestiye rağmen yukarıda da belirtildiği üzere uygulamada girişimciler geleneksel sermaye şirketlerinde sosyal amaç belirlemekten imtina etmektedir. Bu da ister istemez sosyal girişimcilğe, özelde faydalı şirketlere özgü yasal bir düzenleme ihtiyacı doğurmaktadır.

Bizim hukukumuzda da -İsviçre ve Almanya örneklerinde olduğu gibi- yalnızca geleneksel sermaye şirketlerinin sözleşmelerine konu olarak sosyal amaç belirlemelerine imkân tanımak, bu hususta özel ve kapsamlı bir yasal çerçeve

belirlenmesi ihtiyacını gidermeye yetmeyecektir. Bu nedenle yapılması gereken ABD örneğindeki gibi faydalı şirketlerin yasal statülerini açıkça belirlemek ve bunlara özgü kurallar getirmektir. Bu aşamada karşılaşılabilecek en büyük zorluk, sertifikasyon modelinin mi yoksa ayrı bir tüzel kişilik ihdas etme modelinin mi benimseneceği noktasında olabilir. Her iki yöntemin de avantajları ve dezavantajları bulunur. Bunları kısaca belirtmek gerekirse (Daha fazlası için Bärtschi, 2020: 81-84; Möslin, 2017: 177-178);

- Sertifikasyon yöntemi, şirket türü değişikliği gerektirmediği, ayrıca sistemden çıkış imkânı da kolay olduğu için daha basit ve az maliyetli bir yöntem olarak karakterize edilir. Bunun dışında, belirlenen kriterlere uyulmaması halinde, faydalı şirket payesi geri alınarak kolaylıkla yaptırım uygulanabilir. Yine ayrı tüzel kişilik tercihi şirketlerin, ABD modelinde olduğu gibi ebediyen kamu yararına hareket edeceği taahhüdünde bulunması şartı aranırsa, bu durum esnek yapısı nedeniyle sertifikasyon yönteminin daha fazla ön plana çıkmasına sebep olabilir. Ancak sertifikasyon yönteminde, diğerinden farklı olarak şirketlerin iç işleyişinde sosyal girişimcilik yönünün denetlenmesine ilişkin mekanizmalar eksik kalmaktadır ki bu da yöntemi dezavantajlı hale getiren yegâne husustur. Bu nedenle, özellikle belgelendirmeye -ve periyodik olarak denetim yapılmasına- ilişkin ayrıntılı sertifikasyon kurallarının belirlenmesi isabetli olur.
- Ayrı bir tüzel kişilik tanıma yöntemi tercih edilecekse, ilk etapta faydalı şirketlerin sermaye şirketleri mi yoksa kooperatif şirketler temelini mi oturtulacağı sorusunun açıklığa kavuşturulması gerekecektir. Bu konuda Kara Avrupası hukuk sistemi ile Anglo- Amerikan hukuk sistemi arasında ayrışma söz konusudur. Gerçekten de Büyük Britanya’da -ABD’de olduğu gibi- sermaye şirketleri, faydalı şirketler için rol model alınmışken; Güney ve Doğu Avrupa’da (Portekiz, İspanya, Fransa, Yunanistan, Hırvatistan, Macaristan, Çekya ve Polonya) kooperatif şirketler ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan sermaye şirketleri rol model alındığında, bu kez de hangi sermaye şirketi sorusu gündeme gelmektedir. Genellikle bu yöntemi tercih eden ülkelerde “anonim şirket”lerin tercih sebebi olduğu gözlenmektedir. Tercih konusundaki bu tür ikilemler birer dezavantaj teşkil etmekle birlikte yöntemi ön plana çıkaran nokta, yukarıda ABD modeli tanıtılırken temas edildiği üzere, yönetim (fayda yöneticisi atanması) ve denetim noktasında (fayda raporlarının yıllık periyotlar halinde denetlenmesi, ortaklara dava hakkı tanınması vb.) ayrıntılı yasal düzenlemelerin getirilebilmesidir.

SONUÇ

Faydalı şirketler göstermiş oldukları karakteristik özellikleri sebebiyle geleneksel sermaye şirketlerinden farklılık arz eder. Bu tür şirketlerde belirgin nokta kâr maksimizasyonundan kısmen de olsa feragat etme ve ekonomik- sosyal fayda arasında optimal bir denge kurmadır. Dünya genelinde ilk önce ABD’de başlayan yasal alt yapı çalışmaları, buradan daha sonra AB’ye de sıçramıştır. ABD’de sertifikasyon ve ayrı bir tüzel kişilik ihdas etme şeklinde iki model ortaya çıkmış ve ikinci model üzerinde yoğunlaşmışken AB ülkelerinde daha ziyade sertifikasyon modeline ağırlık tanınmıştır. Ülkemizde henüz bu konuda yasal bir regülasyon bulunmamasıyla birlikte, kanun koyucunun, ekonomik ve sosyal amaçlı hareket etmek isteyen sermaye şirketleri özelinde, katı organizasyon rejimini bir nebze esnetmesi, sosyal girişimciliği ve / veya kurumsal sosyal sorumluluğu teşvik noktasında önemli bir katkı sağlayabilir. Hatta mümkünse ABD ve AB örneklerinde olduğu gibi konuya ilişkin spesifik düzenlemeler getirmek, özellikle kurumsal işleyiş ve denetim noktasında daha belirgin bir katkı sağlar.

KAYNAKÇA

Bärtschi, H. (2020). Verantwortung für soziales Unternehmertum – Eine Auslegeordnung aus Schweizer Perspektive, *Das Aktienrecht im Wandel Zum 50. Geburtstag von Hans-Ueli Vogt Jahr*, Editör: Lucas Forrer, Floris Zuur, Matthias P. A. Müller, ss. 71-96, Dike Verlag AG, Zürich- St. Gallen.

Böckli, P. (2009). *Schweizer Aktienrecht*, Schultes Verlag, Zürich.

Enea, G. (2021). Social Entrepreneurship / I. – III, *Beiträge zu aktuellen Themen an der Schnittstelle zwischen Recht und Betriebswirtschaft VI*, Editör: Bruno Mascello, ss. 37-61, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich- Basel- Genf.

Forstmoser, P., Meier-Hayoz, A. & Nobel, P. (1999). *Schweizerisches Aktienrecht*, Stämpfli, Bern.

Kuzuloğlu, M. S. Doğa insana küsmüş insanın haberi olmaması (2022, 10-16 Haziran), Oksijen Gazetesi, s. 28.

Möslin, F. (2017). Reformperspektiven im Recht sozialen Unternehmertums, *Zeitschrift für Rechtspolitik / ZRP* (6), ss. 175-179.

Müller, M. P. A. (2018). Soziales Unternehmertum am Beispiel der Benefit Corporation, *Aktuelle Juristische Praxis / AJP* (12), ss. 1521-1532.

Rast, F. (2018). Perspektiven der Förderung sozialen und nachhaltigen Unternehmertums im Rahmen des EU-Beihilfenrechts – zugleich ein Beitrag zum Kriterium der Selektivität, [Europäisches Wirtschafts- und Steuerrecht / EWS \(3\), ss. 142-148.](#)

Özdevecioğlu, M. & Cingöz, A. (2008). Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Girişimciler: Teorik Çerçeve, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi* (32), ss. 81-95.

Peter, H., Ventura, L., Bottge, D. & Pfammatter, V. (2019). Können juristische Personen zwei Herren auf einmal dienen? *Gewinnorientierte und Gemeinnützige Zwecke*, *Expert Focus / EF* (3), ss. 166-169.

Schade, Roman (2020). *Gesellschaftsform, Good Governance und Regulierung für internationale Sportdachverbände*, Dike Verlag AG, Zürich- St. Gallen.

Schüßler, T. & Ventura, L. (2020): Hybride Rechtsformen für das soziale Unternehmertum, [Recht der internationalen Wirtschaft / RIW](#) (7), ss. 405-411.

İNTERNET KAYNAKLARI

Amstblatt der Europäischen Union, “Verordnung (Eu) Nr. 346/2013 des Europäischen Parlaments und des Rates vom 17. April 2013 über Europäische Fonds für soziales Unternehmertum”, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0346&from=EN/> 07.07.2022.

Deniz Bülten, “Antarktika’ya yağan karda ilk kez mikroplastik bulundu”, <https://www.denizbulten.com/haber-antarktika-ya-yagan-karda-ilk-kez-mikroplastik-bulundu-38837.html/> 07.07.2022.

Europäische Kommission, “Mitteilung der Kommission an Das Europäische Parlament, den Rat, den Europäischen Wirtschafts- und Sozialausschuss und den Ausschuss Der Regionen”, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0682&from=DE/> 07.07.2022.

İklim Haber, “Türkiye’de İklim Değişikliği ve Çevre Sorunları Algısı”, <https://www.iklimhaber.org/wp-content/uploads/2022/02/konda-arastirma-rapor-2021-y-1.pdf/> 06.07.2022.

CONTRIBUTION OF URBAN OPEN SPACES TO THE CITY: AN INVESTIGATION OF COASTAL DESIGN PROCESSES

Elif Merve Alpak* , Tuğba Düzenli**

Abstract

The increase in population density in cities, unplanned constructions cause the occupation and decrease of urban open spaces day by day. This loss causes many problems such as the deterioration of the ecological balance, the inability of people to find places to meet their needs and their isolation, the destruction of the living environments of other living things and loss of biodiversity, the loss of city identity. Decisions to be taken in urban planning and design processes play a key role in minimizing all these negativities and producing more livable environments, preserving natural resources and strengthening social life. Making the right decisions and transferring them to the design processes starts with educating design students with this awareness. Within the scope of this study, it is aimed that Landscape Architecture students make decisions that will contribute to the ecological balance of the city, economic empowerment, strengthening the sense of being a community, and raising the image and identity of the city in the coastal design processes. As a result of the process, the projects were evaluated by the users and the contribution of the design processes to the city.

Keywords: *Urban Open Space; Design Decisions; Ecological balance; Social life*

KENTSEL AÇIK ALANLARIN KENTE KATKILARI: KIYI TASARIM SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ

Özet

Kentlerdeki nüfus yoğunluğunun artması, plansız çarpık yapılaşmalar, hergeçen gün kentsel açık alanların işgal edilmesine ve azalmasına neden olmaktadır. Bu kayıp, ekolojik dengenin bozulmasına, insanların ihtiyaçlarını karşılayacak mekanlar bulamamasına ve yalnızlaşmasına, diğer canlıların yaşam ortamlarının tahrip olmasına ve biyoçeşitlilik kayıplarına, kentin kimlik kaybına uğramasına ve iklim değişikliği ile mücadelede etkisiz kalınması gibi birçok probleme sebep olmaktadır. Kentsel planlama ve tasarım süreçlerinde alınacak kararlar, tüm bu olumsuzlukların en aza indirgenmesinde ve daha yaşanabilir çevreler üretilmesinde, doğal kaynakların korunmasında, sosyal yaşantının güçlendirilmesinde kilit rol oynamaktadır. Kararların doğru alınması ve tasarım süreçlerine aktarılması, tasarım eğitimi alan öğrencileri bu bilinç ile eğitmekle başlamaktadır. Bu çalışma kapsamında Peyzaj Mimarlığı öğrencilerinin, kıyı tasarım süreçlerinde, kentin ekolojik dengesine, ekonomik güçlenmeye, toplum olma duygusunun güçlenmesine, kent imajının ve kimliğinin yükseltilmesine katkı sağlayacak kararlar alması hedeflenmiştir. Süreç sonucunda projeler kullanıcılar tarafından değerlendirilerek, tasarım süreçlerinin kente katkısı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Açık Alan;Tasarım Kararları; Ekolojik Denge; Sosyal Yaşam*

1. Introduction

Throughout history, the close relationship between the city and the coast has formed an important symbol of the city in the process. Because coastal areas are one of the most important physical places chosen by human beings as residential areas throughout history (Doğan et al., 2005). The coasts are an important border for settlements, as well as an interaction belt. Therefore, coastal cities become centers of human activities worldwide (Curran et al., 2002, Small and Nicholls, 2003). And in this respect, coasts serve many purposes with their visual, functional, perceptual and ecological qualities.

* Assoc. Dr., Karadeniz Technical University, elifmervealp@gmail.com , <https://orcid.org/0000-0002-2306-4299>

** Assoc. Dr.,Karadeniz Technical University, tugbaduzenli@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6957-3921>

Being a coastal city is a concept far beyond being geographically located by the sea. In order to understand whether a city is a coastal city or not, it is necessary to look at the way it uses water and whether it makes the coast a part of urban life (Kılıç et al., 2014). Because coasts can be a living part of the city when they enable different functions such as social and cultural activities, entertainment, recreation, trade and accommodation (İncedayı, 2006).

The relations between the city and its coast, which have been in constant interaction since its establishment, have diversified in the process with the effect of various dynamics, interrupted from time to time, and started to change especially with the industrialization process (Koçan, 2021). In particular, the increase in population density in cities, unplanned buildings, urban open spaces, coasts and life on the coasts are occupied, reduced and sometimes destroyed. However, urban open spaces have important contributions to the city, its inhabitants and other living creatures. It is expected that urban open spaces will decrease day by day or lose their qualities, causing major problems in the short and long term.

Designing coastlines that can be a part of the city and enable different functions is an important issue that landscape architects and urban designers should consider. Determining the Decisions to be Taken in Coastal Design Processes, determining what kind of contributions they will make to the city and the population, and transferring them to the design processes should be the primary target. Thus, Landscape Architects can play a key role in creating more livable environments, preserving natural resources and strengthening social life. It starts with educating students who take design education with this awareness in making the right decisions and transferring them to the design processes. In this direction, the aim of this study is that Landscape Architecture students take coastal design decisions that will contribute to the city's ecological balance, economic empowerment, strengthening the sense of being a community, raising the image and identity of the city, that is, contribute to the city and its inhabitants, and reflect them on their projects in the coastal design processes.

In this direction, within the scope of the course, first of all, it was tried to teach and adopt the parameters of urban open spaces that contribute to the city, both with their own research and with the guidance of the lecturer. This involved a 5-week research and learning process. Afterwards, the students were evaluated whether they applied their experiences in coastal design processes or not.

1.1. Contribution of Urban Open Spaces to the City

Numerous studies have been conducted to determine the positive contributions of urban open spaces to the city and its inhabitants. It is possible to collect the importance of green areas under four groups: economic, social, physical and ecological (Polat et al., 2017).

1. Economic Contributions:

a. Saving Energy

- Reduction of energy consumption for cooling or heating is significantly reduced with the help of trees.
- Trees reduce the amount of energy used in buildings by their cooling effect during the summer months and by shielding the wind during the winter months.

b. Tourism and job creation

- Being one of the attraction points of a city as a major market tool to attract tourists, meetings and trade.
- Organized art festivals, sporting competitions, food festivals, music concerts and theater performances bring customers to local shops, restaurants and hotels, creating significant positive economic impacts on communities.
- Providing job opportunities to people

c. Hedonic (property) value

- Houses located around green areas or forested areas in urban space, etc. It has also been revealed by many studies that it affects the prices of immovable properties (Yılmaz et al., 2006).

2. Social Contributions:

a. Facilitating educational and cultural activities

- Green areas play an important role in people's use, curiosity and perception of nature by creating natural spaces in the city.
- Existence of areas where pets are raised, fed, and interacted with, where various plants are grown, information is given, and areas where children touch, plant and water by themselves, provide practical and educational Nature Awareness Development activities about the environment and nature, as well as allowing children to play and spend time. (Kendle and Forbes, 1997).
- Learning about life, making friendships, and ensuring cultural continuity is achieved through communities that

people come together to form. The best places for this are outdoors. They also play an important role in enabling us to establish a bond between the past and future generations by contributing to the transfer of the traces of the past to the future by combining it with the experience of the present.

b. Facilitating recreational activities

- Green areas are social attraction areas that provide opportunities for many activities where urban people participate in activities together. The recreational value of urban green spaces consists of the activities involved and their direct use value.
- These areas contribute to the participation of people in social life where they can spend their free time by providing a variety of activities such as entertainment, recreation, games and sports activities (Levent and Nijkamp 2005)

c. Providing a sense of community

- They are places that allow social relations to develop, increase solidarity, and establish social relations. It is a place where young people, elderly people, neighbors and families from different age groups and social classes meet and engage in different activities (meeting, meeting, walking, playing, chatting, etc.). It can provide opportunities for intercultural interaction with the cultural characteristics of various ethnic groups (Peterset et al., 2009, Bruch, 2006).

d. Health protection:

- Green areas have positive effects on human mental and physical health that cannot be underestimated (Sanisa et al., 2006).
- Green areas have very positive effects on human health as they provide opportunities for social relations, sports and arts activities.

e. Crime reduction

- Access to urban open spaces recreational activities is strongly linked to crime reduction, particularly juvenile delinquency. Recreational activities keep youth out of danger on the streets, provide them with safe environments for group interactions, and enable them to make full use of time without further problems.

3. Physical Contributions:

- Adding aesthetic value and identity to the city
- Noise canceling
- Separating different usage areas - being a buffer
- Historic preservation
- Guiding vehicle and pedestrian traffic, contributing to circulation and accessibility

4. Ecological Contributions:

- Oxygen production
- Preventing air pollution
- Coolness-temperature effect
- Conservation of biodiversity and ensuring its continuity
- Reducing the urban heat island effect
- Carbon sequestration, reducing the effect of greenhouse gases by using green areas and jade roof systems by using less impermeable surfaces
- Ensuring effective use of water, preventing drought (Polat et. Al., 2017).

By conducting a literature research, how an urban open space can contribute to the city and its inhabitants has been grouped and evaluations have been made on these parameters introduced in the environmental design project 5 coastal design course.

2. Material and Method

In this study, KTU Landscape Architecture Department 2020-2021 spring semester, Environmental Design Project V “Coastal Design” student projects (ÇTP 5) were used. In landscape architecture education, it is one of the primary goals to adopt urban open space design, taking into account the needs of all users. The solution proposals made by the students were evaluated with the parameters that contribute to the urban open spaces, whose design processes were revealed in the literature (Table 1). It has been determined how much they manage their projects by taking these into consideration.

Table 1. Parameters evaluating the urban contribution processes

Economic Contributions:	Social Contributions	Physical Contributions	Ecological Contributions
1. Supporting tourism	1. Providing a variety of activities	1. Aesthetic value-added identity	1. Green area to hard ground ratio
2. Providing job opportunities	2. Support to participate in activities together (sense of community)	2. Protecting and strengthening the value of the field	2. Green roof setup in the buildings used (kiosk-cafe etc.)
3. Facilitate a variety of businesses stimulate the economy	3. Supporting nature awareness		3. With the use of natural plant species

3. Findings

All design processes and results developed by two students during 16 weeks were evaluated.

This process

- Concept-concept development
- Creating vision and form
- The result includes obtaining a product.

Table 2. Findings regarding the design decisions of student number 1

<p>THE CONCEPTUAL APPROACH: 'ACCESSING THE COASTAL' The coast is the escape point of people. Man needs green and water to live the coast. With the developing world, people have moved away from the water and the coast and have been cut off. While designing this Project, the aim is to ensure that 'people get to water, water to the coast and the coast to green'</p>		<p>Setting vision and understanding of form: Piers that can come into contact with water, large green areas that can enable various activities, less hard floor surface use</p>
--	--	---

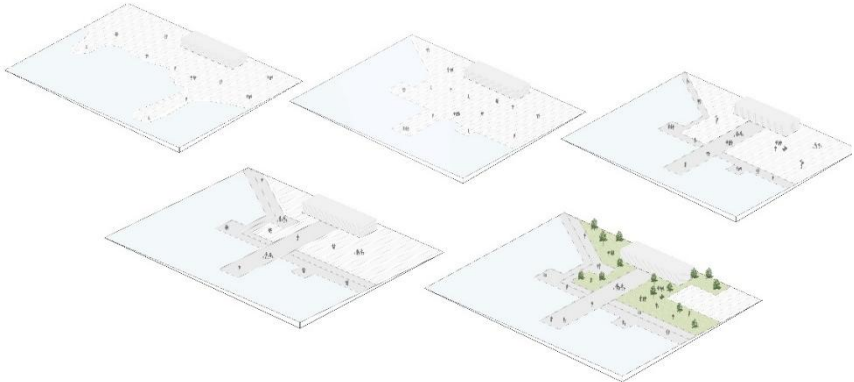


PLAN

- Providing support to ecology by using green roof system in architectural structures as well as constructing green space-hard ground balance and using natural plants.
- Bringing the society together and contributing to social life by creating spaces where swimming, resting, and various festivals can be organized, in addition to eating and drinking activities.
- By constructing kiosk cafes, providing job opportunities to people and contributing to the economy
- While the determined concept, vision and form understanding will be in harmony with the final product, it will be able to contribute to the city from different angles.



Table 3. Findings regarding the design decisions of student number 2

<p>Conceptual Approach: Interface Communication-Relation-Connection in Coastal Spaces Intermediate spaces and Interfaces are communication and connection points between the boundaries that are not designed within the urban fabric. These points strengthen public life by providing spatial and temporal continuity.</p>	 <p>Setting vision and understanding of form: A straight-line event island has been designed to encourage public and private use above the sea. Flexible permeable spaces are created in the city if the interfaces between public and private areas are arranged with less hard ground, high level of green space usage. In this case, the coast is used as the interface of communication between people, the harmonious relationship between activities and places, the connection between green and blue.</p>
--	---



- Providing support to ecology by using green roof system in architectural structures as well as constructing green space-hard ground balance and using natural plants.
- Bringing the society together and contributing to social life by creating spaces where swimming, resting, and various festivals can be organized, in addition to eating and drinking activities.
- By constructing kiosk cafes, providing job opportunities to people and contributing to the economy
- While the determined concept, vision and form understanding will be in harmony with the final product, it will be able to contribute to the city from different angles.

PLAN



4. Discussion and Results

The design approach required from the students was to make green-oriented designs with the awareness of being an ecological city, which could contribute to the city socially, physically, ecologically and economically. At this point, the results of the students and the expectations of the lecturer showed similarities. In the theoretical part of the course, the criteria of being an ecological city and green design were determined as a result of the students' own research, as well as the guidance and information exchange of the course administrator.

It has been observed that impermeable surfaces are used at a minimum level, green roof systems are recommended in buildings, importance is given to using natural plant species, systems that can minimize energy and water consumption are researched and suggested. In addition to this, it has been determined that space organizations that allow various activities to be held in order to revive social life have been designed.

As a result, it can be predicted that the students who adopt to design with the awareness of designing green spaces that will contribute to the city will continue the habit of designing with this awareness when they step into their professional life in the future. It is expected that these small practices, which started at the local scale, will have significant environmental impacts on a global scale. Thus, an education approach that can be solved with this design awareness has been tried to be put forward to problems such as climate change, air pollution, heat island effect, which are the biggest problems of today. The results of this study can be beneficial both for educators who want to adopt ecological urban awareness to students and for designers who want to create green-oriented ecological urban spaces.

References

- Bruch, S.P., 2006. Environmental Equity of Lansing's Urban Park Policy, Michigan State University Department of Geography, Doctorate Thesis
- Curran, S., A. Kumar, W. Lutz, M. Williams. 2002. Interactions between coastal and marine ecosystems and human population systems: Perspectives on how consumption mediates this interaction. - A Journal of the Human Environment. 31(4), 264-268.
- Doğan, E., Burak, S., Akkaya, M. A. 2005. Türkiye Kıyıları. İstanbul
- İncedayı, D. O. 2006. Cultural Policy and Coasts. - Mimarist Dergisi. 16 (19), 38-44.
- Kendle, A. D. and Forbes, S. J., 1997. Urban Nature Conservation: Landscape Management in the Urban Countryside, E & FN Spon, London, 352p.
- Kılıç, A, Akın, O, Koç, E (2014) Kıyı Alanlarına Yönelik Yasal Ve Yönetmelik Çerçevesinin Planlama Yansımaları: Yasalar, Kurumlar Ve Parçalanmış Kıyı Mekanı. 8. Kıyı Mühendisliği Sempozyumu, 7-9 Kasım, İstanbul.
- Koçan N. (2021). Kıyı peyzaj tasarımlarının önemi ve Kurucaşile (Bartın) limanı için öneriler, GÜFBED/GUSTIJ (2021) 11 (2): 305-314
- Levent, T.B., Nijkamp, P., 2005. Evaluation of Urban Green Spaces. Beyond Benefit Cost Analysis: Accounting for Non-market Values in Planning Evaluation, 63-87s.
- Petters, K., Elands, B., Buijs, A., 2009. Social interactions in urban parks: Stimulating social cohesion. Urban Forestry&Urban Greening Volume 9, Issue 2, Pages 93-100
- Polat, A.T, Önder, S., Akay A. (2017). The Contributions of Urban Landscape to Urban Life, International Journal of Architecture & Planning,5,1, 66-86
- Sanisa, G., Laforteza, R., Bonnes, M., Carrus, G., 2006. Comparison of two different approaches for assessing the psychological and social dimensions of green spaces. Urban Forestry & Urban Greening,5;121-129.
- Small, C., R. J. Nicholls. 2003. A global analysis of human settlement in coastal zones. -Journal of Coastal Research. 19(3), 584-599.
- Yılmaz, S., Bulut Z., Yeşil P., 2006. Kent Ormanlarının Kentsel Mekana Sağladığı Faydalar Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Derg. 37 (1): 131-136.

ÜLKELERİN DENİZYOLU TAŞIMACILIĞININ VE LİMANLARININ LOJİSTİK PERFORMANSLARINA GÖRE SD, WASPAS ve ARAS YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hande Eren*

Özet

Tarih öncesi çağlardan beri yapılan taşımacılık, ihtiyaçları gidermek amacıyla insan ya da eşyanın zaman ve mekân faydası sağlayacak şekilde yer değiştirmesine olanak vermektedir. Her ülke, kendi öz kaynakları, kendi ham maddeleri ya da kendi iş gücü veya potansiyelleri doğrultusunda, ürettiği ürünü, farklı ülkelere sevk etmekte, ticari hacmini genişletmeye çalışmaktadır. Ülkeler bunun için en düşük maliyetli ve en güvenilir taşımacılık türü olan denizyolu taşımacılığını tercih etmekte ve bu durum aynı zamanda liman sayılarında artışa da sebep olmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan veriler Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nın 2020 yılı için yayınlamış olduğu deniz taşımacılığı göstergelerinden faydalanılarak elde edilmiştir. Çalışmada denizyolu bağlantısı olan 63 ülkenin denizyolu taşımacılığının ve limanlarının lojistik performanslarına göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden SD yöntemi ile kriterler ağırlıklandırılmış, WASPAS ve ARAS yöntemleri kullanılarak da ülkeler en iyiden en kötüye doğru sıralanmıştır.

Çalışmanın sonucunda en iyi performansa sahip olan ülke Çin olurken, son sırada yer alan ülke ise Bangladeş olmuştur. Çalışmada ayrıca WASPAS ve ARAS yöntemlerinin de birbirleri ile tutarlı sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Lojistik, Denizyolu Taşımacılığı, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*

EVALUATION OF COUNTRIES' SEA TRANSPORT AND PORTS ACCORDING TO THE LOGISTIC PERFORMANCE BY SD, WASPAS and ARAS METHODS

Abstract

Transportation, which has been made since prehistoric times, allows people or goods to be moved in a way that provides time and space benefits in order to meet the needs. Each country, in line with its own resources, its own raw materials or its own workforce or potentials, is trying to expand its commercial volume by shipping the product it produces to different countries. For this, countries prefer maritime transport, which is the lowest cost and most reliable type of transport, and this also causes an increase in the number of ports.

The data used in this study were obtained by utilizing the maritime transport indicators published by the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) for 2020. In the study, it is aimed to evaluate the maritime transport and ports of 63 countries with maritime connection according to their logistics performance. In this direction, the criteria were weighted with the SD method, one of the Multi-Criteria Decision Making Methods, and the countries were ranked from the best to the worst by using the WASPAS and ARAS methods.

As a result of the study, the country with the best performance was China, while the last country was Bangladesh. It was also observed in the study that the WASPAS and ARAS methods gave consistent results with each other.

Key words: *Logistics, Sea Freight, Multi-Criteria Decision Making Methods*

1.GİRİŞ

Özellikle son 30 yılda dünyada siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak refah seviyesinin ve dolayısıyla mal ve hizmet ticaretine olan talebin sürekli artması sonucunda üretim ve tüketim büyük oranda küreselleşmiştir . Bu noktada lojistik hizmetlere geçmiş yıllara oranla daha fazla önem verilir hale gelmiştir . Sadece lojistik hizmet maliyetleri değil hizmet sağlayıcılarının sundukları hizmetin kalitesi de daha fazla sorgulanmaktadır . Denizyolu taşımacılığı , lojistiğin ulaştırma ana faaliyeti içinde yer almaktadır (Şengönül, 2017).

Denizyolu taşımacılığı, bazen daha az görünür olsa da, küresel ekonominin ayrılmaz bir parçasıdır. Denizyolu taşımacılığı sistemi, uzmanlaşmış gemilerle, ziyaret edilen limanlarla ve fabrikalardan terminallere, dağıtım merkezlerinden pazarlara uzanan ulaşım altyapısı ile oluşmuş bir ağıdır. Deniz taşımacılığı, diğer yük taşımacılığı modlarının gerekli bir tamamlayıcısı ve ara sıra ikamesidir. Birçok emtia ve ticaret yolu için, su yoluyla yapılan ticaretin doğrudan ikamesi yoktur. Bazı kıyı veya kısa deniz taşımacılığı gibi diğer rotalarda veya iç nehir sistemleri

* Dr. Öğr. Üyesi, Kapadokya Üniversitesi, hande.eren@kapadokya.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-9166-5037

içinde deniz taşımacılığı, maliyet, zaman ve altyapı kısıtlamalarına bağlı olarak karayolları ve demiryolunun yerini alabilir. Diğer önemli deniz taşımacılığı faaliyetleri arasında yolcu taşımacılığı (feribotlar ve yolcu gemileri), ulusal savunma (deniz gemileri), balıkçılık, kaynak çıkarma ve seyir hizmeti (gemi-yardımcı römorkörler, liman bakım gemileri vb.) yer almaktadır (Corbett & Winebrake, 2006).

Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV), birden çok, genellikle birbiriyle çelişen kriterlerin (yani, birden çok nitelik veya hedefin) dikkate alınması gereken durumlarda olası en iyi çözüme ulaşmaya çalışan yöntemlerden oluşmaktadır (Liou & Tzeng, 2012). ÇKKV yöntemlerinin kullanıldığı alanlardan biri de lojistik sektörüdür.

Bu çalışmada da denizyolu bağlantısı olan 63 ülkenin denizyolu taşımacılığının ve limanlarının lojistik performanslarına göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden SD yöntemi ile kriterler ağırlıklandırılmış, WASPAS ve ARAS yöntemleri kullanılarak da ülkeler en iyiden en kötüye doğru sıralanmıştır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde denizyolu taşımacılığı, SD, WASPAS ve ARAS yöntemleri ile ilgili birçok çalışma olduğu görülmüştür. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Literatür Taraması

Denizyolu Taşımacılığı İle İlgili Yapılmış Bazı Çalışmalar		
No	Yazar(lar)	Uygulama Alanı
1	Acciaro et al. (2013)	Çalışmada Norveç denizcilik şirketleri arasında bir anket çalışması yapılarak maliyet tasarrufu sağlayan teknolojilerin uygulanmasının önündeki engeller araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, teknik faktörlerin yanı sıra yönetsel uygulamalar ve yasal kısıtlamaların da önemli engeller oluşturduğu gözlemlenmiştir.
2	Lee et al. (2019)	Çalışma özellikle denizcilik, liman ve denizcilik lojistiği ile ilgili son zamanlardaki sürdürülebilirlik araştırmalarındaki çeşitli temaları incelemeyi ve sektörde sürdürülebilirlik alanında ortaya çıkan ana konuları belirlemeyi ve tartışmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda bu çalışma sektör paydaşlarının sürdürülebilirlik konusundaki durumu anlamalarına katkıda bulunacak, onlara uygun yönetsel anlayışların tasarlanmasına yardımcı olacak ve sektör için uygun sürdürülebilirlik politikaları geliştirmelerine yardımcı olacaktır.
3	Jovic et al. (2019)	Çalışmada daha önceden yapılmış küresel uygulamalar araştırılarak Büyük Veri'nin mevcut uygulamaları analiz edilmiştir. Analizden sonra, Büyük Veri analizlerinin deniz taşımacılığında karar vermeyi iyileştirebileceği sonucuna varılmıştır. Ancak, deniz taşımacılığında verimli bir veri toplama ve işlemenin, teknolojik zorlukları, rekabet koşullarından kaynaklanan zorluklar vb. gibi büyük zorlukları olduğu da görülmüştür. Son olarak çalışmada deniz taşımacılığında Büyük Veri kullanımına ilişkin geleceğe yönelik bir perspektif de sunulmuştur.
SD, WASPAS ve ARAS Yöntemleri İle İlgili Yapılmış Bazı Çalışmalar		
No	Yazar(lar)	Uygulama Alanı
1	Chakraborty & Zavadskas (2014)	Çalışmada bazı parametreler yardımıyla WASPAS yönteminin etkili bir ÇKKV aracı olarak uygulanabilirliği araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda bu yöntemin, ele alınan tüm seçim problemlerinde alternatifleri doğru bir şekilde sıralama yeteneğine sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca çalışmada λ parametresinin WASPAS yönteminin sıralama performansı üzerindeki etkisi de incelenmiştir.
2	Karabasevic et al. (2015)	Çalışmada, personel alımı ve seçimi sürecinde adayların değerlendirilmesi ve seçimi için bir ÇKKV modeli oluşturulmuştur. SWARA ve ARAS yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada telekomünikasyon endüstrisindeki bir satış yöneticisinin (orta yönetim) pozisyonu için değerlendirme kriterleri sunulmuştur.
3	Sudipa et al. (2017)	Çalışmada Kuzeydoğu Hindistan'daki Su Arıtma Tesisleri için hangi cihazın daha uygun olduğunu tespit etmek amacıyla SD Yöntemi ve Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri kullanılarak bir optimizasyon

		modeli geliştirilmiştir. AHP ve SD yöntemleri yardımıyla global öncelikler hesaplanarak toplam altı kriter, dört alt kriter ve on iki alternatif çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada ÇKKV yöntemlerini iyileştirmek ve doğruluğu artırmak amacıyla on iki farklı model geliştirilmiştir.
4	Emovon et al. (2018)	Çalışmada deniz bakım sistemi uygulamalarının etkinliğini artırmak amacıyla Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri kullanılmıştır. Risk değerlendirmesi ve bakım stratejisi seçimi bileşenlerinin kullanıldığı çalışmada SD yöntemi ile kriterler ağırlıklandırılmış, WASPAS yöntemi ile de alternatifler sıralanmıştır. Önerilen metodolojinin etkinliğini göstermek için, bir deniz dizel motorunun merkezi soğutma sistemine ilişkin bir vaka çalışması sunulmuştur.
5	Tuş & Adalı (2019)	Çalışmada, özel bir hastanenin yazılım seçim problemi için CRITIC ve WASPAS yöntemlerine dayalı yeni bir hibrit çok kriterli karar verme yaklaşımı kullanılmıştır. Kriterlerin ağırlıkları CRITIC yöntemi ile belirlenerek en uygun alternatifin seçilmesi amacıyla alternatifler WASPAS yöntemi ile sıralanmıştır. Bu makalenin literatüre yeniliği, CRITIC ve WASPAS yöntemlerinin ilk kez bir arada kullanılmış olmasıdır.
6	Sihombing et al. (2020)	Çalışmada bir İngilizce Kursu'nun yeni şubesinin açılmasında yer seçimi probleminin çözülmesi amacıyla ARAS yöntemi kullanılmıştır. Nüfus yoğunluğu seviyesi, lokasyonlara erişim, kalabalık seviyesi, kiralama maliyetleri ve nüfus geliri kriterlerinin kullanıldığı çalışmada yer seçimi için en iyi alternatifin Patuan_Anggi_Street olduğu ortaya çıkmıştır.

3.ARAŞTIRMANIN METEDOLOJİSİ

3.1.SD Yöntemi

Objektif bir ağırlıklandırma yöntemi olarak kabul edilen SD (Standard Deviation) yöntemi performans kriterlerinin önem ağırlıklarının mevcut veri setinden hesaplanmasına olanak tanımaktadır. Diakoulaki vd. (1995) tarafından ortaya çıkarılan bu yöntem her bir değişkenin ortalamasından ne kadar saptığını belirlemesi açısından önemlidir. Yöntem üç aşamadan meydana gelmektedir (Diakoulaki et al., 1995):

Adım 1: Karar matrisi $X=[x_{ij}]_{m \times n}$ aşağıdaki eşitlikte gösterildiği gibi oluşturulur.

$$X=[x_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & \dots & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{21} & \dots & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \dots & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

x_{ij} , i . alternatifin, j . kriterdeki değerini ifade etmektedir.

Adım 2: Yukarıda gösterilen karar matrisinin elemanları fayda ve maliyet durumları göz önünde bulundurularak normalize edilir. Elemanların normalize işlemleri (ortak değerlere dönüştürülmesi) aşamasında ilgili kriter karar verici açısından fayda özelliğine sahipse eşitlik (1) kullanılır. Karar verici açısından ilgili kriter maliyet özelliğine sahip ise eşitlik (2)'den yararlanır.

x_j^{max} = j . kriterin alternatifler arasındaki maksimum değeri

x_j^{min} = j . kriterin alternatifler arasındaki minimum değeri

$i = 1, 2, \dots, m$ (alternatifler)

$j = 1, 2, \dots, n$ (kriterler) olmak üzere;

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij} - x_j^{min}}{x_j^{max} - x_j^{min}} \quad (1)$$

$$x_{ij}^* = \frac{x_j^{max} - x_{ij}}{x_j^{max} - x_j^{min}} \quad (2)$$

x_{ij}^* i . alternatifin j . kriter açısından normalize edilmiş değerini ifade etmektedir.

Adım 3: Yöntemin son aşamasında eşitlik (3) yardımıyla her bir kriterin önem ağırlığı hesaplanır. Burada σ_j j . kriter için hesaplanan standart sapmayı göstermektedir.

$$W_j = \frac{\sigma_j}{\sum_{j=1}^n \sigma_j} \quad j = 1, 2, \dots, m \quad (3)$$

Eşitlik 4'te ifade edilen σ_j değeri j . kritere ait standart sapma değeridir.

3.2. WASPAS Yöntemi

2012 yılında Zavadskas ve arkadaşları tarafından WASPAS (Weighted Aggregated Sum Product Assessment) yöntemi ileri sürülmüştür (Madic et al., 2014). WSM (Weighted Sum Model) Ağırlıklı Toplam Modeli ve WPM (Weighted Product Model) Ağırlıklı Ürün Modellerinin kombinasyonu olarak geliştirilen bir yöntemdir. WASPAS (Weighted Aggregated Sum Product Assessment); iki yöntemi bir arada kullanmasından dolayı doğruluğu teyit etmeye yönelik önerilen en uygun çok kriterli karar verme yöntemidir. Bu yöntemdeki amaç sıralama doğruluğunu artırmaktır. (Zavadskas et al., 2013).

WASPAS yöntemi altı adımdan meydana gelmektedir. Bu adımlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

Adım 1: Karar Matrisinin Oluşturulması

WASPAS Yöntemine karar matrisinin oluşturulması ile başlamaktadır.

Karar matrisi $X = [x_{ij}]_{m \times n}$ aşağıdaki eşitlikte gösterildiği gibi oluşturulur.

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & \dots & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{21} & \dots & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \dots & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

x_{ij} , i . alternatifin, j . kriterdeki değerini ifade etmektedir.

Adım 2: Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması

İki iyi bilinen ÇKKV yaklaşımının eşit kombinasyonu yani, "ağırlıklandırılmış toplam modeli (WSM) ve ağırlıklandırılmış ürün modeli (WPM)" olarak önerilen WASPAS yönteminin uygulamasında, oluşturulan matris elemanlarının, aşağıdaki iki denklem kullanılarak doğrusal normalizasyon işlemi yapılmaktadır. (Chakraborty & Zavadskas, 2014).

Fayda kriterleri için;

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max_i x_{ij}} \quad (4)$$

Maliyet kriterleri için ise,

$$\bar{x}_{ij} = \frac{\min_i x_{ij}}{x_{ij}} \quad (5)$$

Eşitlik (4) ve (5) kullanılarak normalizasyon işlemi yapılır. Burada \bar{x}_{ij} değeri x_{ij} değerinin normalize edilmiş halidir (Chakraborty & Zavadskas, 2014).

Adım 3: Ağırlıklı toplam yöntemine (WSM) dayalı i . alternatifin toplam nispi öneminin hesaplanması

Bu adımda toplam nispi değer önemi i 'inci alternatif değeri her bir kritere ait ağırlık değeri ile çarpılır ve ardından her bir alternatif değeri sırasıyla toplanarak eşitlik (6) ile hesaplanır (Chakraborty & Zavadskas, 2014).

$$Q_i^{(1)} = \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} \cdot w_j \quad (6)$$

Adım 4: Ağırlıklı ürün yöntemine (WPM) dayalı i . alternatifin toplam nispi öneminin hesaplanması:

Bu adımda ise WPM yöntemine göre toplam göreceli önemlilik değerleri aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır:

Normalize edilmiş karar matrisi üzerinden her bir i . alternatif kriterinin değeri için ilgili kriter ağırlığının kuvveti alınır ve bulunan değerler her bir alternatif için sırasıyla çarpılarak $Q_i^{(2)}$ değeri hesaplanır. (Chakraborty & Zavadskas, 2014).

$$Q_i^{(2)} = \prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j} \quad (7)$$

Adım 5: Toplamsal ve çarpımsal metodların ağırlıklandırılmış ortak genel kriter değerinin hesaplanması:

Eşitlik (8) kullanılarak toplamsal ve çarpımsal yöntemlerin ağırlıklı ortak genelleştirilmiş kriter değerleri hesaplanmaktadır (Zavadskas et al., 2012).

$$Q_i = 0.5Q_i^{(1)} + 0.5Q_i^{(2)} = 0.5 \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} \cdot w_j + 0.5 \prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j} \quad (8)$$

Adım 6: Alternatiflerin Genel Toplam Görelî Öneminin Hesaplanması

Karar verme sürecinin sıralamasında, doğruluğunun ve etkinliğinin artması amacıyla WASPAS yönteminde, alternatiflerin toplam görelî önemini belirlemek için daha genel bir denklem eşitlik (9) kullanılarak geliştirilmiştir.

$$Q_i = \lambda Q_i^{(1)} + (1-\lambda)Q_i^{(2)} = \lambda \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} \cdot w_j + (1-\lambda) \prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j} \quad (\lambda = 0, 0.1, \dots, 1) \quad (9)$$

Belirlenen alternatifler Q değerine göre derecelendirilir, yani en iyi alternatif Q değerinin sahip olduğu en yüksek değer olmalıdır. $\lambda=0$ olduğunda WASPAS metodu WPM'ye dönüştürülürken, $\lambda=1$ olduğunda WSM metoduna dönüştürülmektedir (Zavadskas et al., 2012: 4).

3.3.ARAS Yöntemi

ARAS (Additive Ratio Assessment) yöntemi, Turskis ve Zavadskas (2010) tarafından Çok Kriterli Karar Verme problemlerinin çözümünde etkili ve kolay uygulanabilir bir yaklaşım olarak ileri sürülmüştür.

ARAS yöntemi, alternatiflerin sıralanması için optimalite derecesi kavramını kullanmaktadır (Dahooie, 2018: 11). Başlangıç karar matrisine optimal alternatife ait fayda fonksiyon değeri eklenir ve eklenen bu değer ile alternatif fayda fonksiyon değerleri karşılaştırılır (Sliogeriene et al., 2013). Bu da yöntemin klasik Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden farkını ortaya koymaktadır.

ARAS yöntemi 4 adımdan meydana gelmektedir (Zavadskas & Turskis, 2010):

Adım 1: Karar Matrisinin Oluşturulması:

Karar matrisinde araştırmacı tarafından eklenen ve her bir kritere ait optimal değerler içeren ayrı bir satır yer almaktadır.

Kriterin maksimum ya minimum özelliği göstermesine bağlı olarak optimal değer, eşitlik (10) ve Eşitlik (11) yardımı ile hesaplanır.

Maximizasyon durumu:

$$x_{0j} = \max_i x_{ij} \quad (10)$$

Minimizasyon durumu:

$$x_{0j} = \min_i x_{ij} \quad (11)$$

Adım 2: Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması:

ARAS yönteminde \bar{X} normalize karar matrisi \bar{x}_{ij} değerlerinden meydana gelmektedir. \bar{x}_{ij} değerleri kriterin maksimum veya minimum özelliği göstermesine bağlı olarak hesaplanmaktadır. Kriter değerlerinin maksimum olması daha iyi kabul ediliyorsa, normalize değerler Eşitlik (12) yardımı ile hesaplanır.

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \quad (12)$$

Kriter performans değerlerinin minimum olması daha iyi kabul ediliyorsa, normalizasyon işlemi aşağıdaki eşitlikler yardımı ile gerçekleştirilir.

$$x_{ij}^* = \frac{1}{x_{ij}} ; \quad (13)$$

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}^*}{\sum_{i=0}^m x_{ij}^*} \quad (14)$$

Adım 3. Ağırlıklı Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması:

Normalize karar matrisi oluştuktan sonra hesaplanan w_j ağırlıkları yardımıyla \hat{X} ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi hesaplanmış olur. Kriterlere ait ağırlık değerleri $0 < w_j < 1$ şartını sağlamaktadır ve ağırlıklar toplamı Eşitlik (15)' te ifade edildiği gibidir.

$$\sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad (15)$$

\hat{x}_{ij} ağırlıklandırılmış normalize değerleri Eşitlik 16 yardımıyla elde edilmektedir.

$$\hat{x}_{ij} = \bar{x}_{ij} \cdot w_j \quad (16)$$

Adım 4. *Optimal Değerlerin Hesaplanması:*

Son olarak Eşitlik (17) ile her bir alternatif için optimal değerler hesaplanır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n \hat{x}_{ij}, \quad i = 0, 1, \dots, m \quad (17)$$

S_i - i. alternatifin optimal fonksiyon değeri

K_i fayda dereceleri Eşitlik (18) ile hesaplanır.

$$K_i = \frac{S_i}{S_0}, \quad i = 0, 1, \dots, m \quad (18)$$

[0,1] aralığında değer alan K_i oranları ile alternatiflerin fayda fonksiyonu değerleri hesaplanabilmektedir. Yöntemin son aşmasında ise hesaplanan değerler sıralanarak alternatifler değerlendirilir.

4. AMPİRİK ANALİZ

4.1. Veri ve Araştırma Modeli

Çalışmada denizyolu bağlantısı olan 63 ülkenin denizyolu taşımacılığının ve limanlarının lojistik performansına göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda performansı en iyi ülkeden en kötü ülkeye doğru Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri ile bir sıralama yapılmıştır. Ayrıca uygulanan yöntemlerin sonuçlarının birbirleri ile tutarlı olup olmadığı da araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nın son olarak 2020 yılı için yayınlamış olduğu deniz taşımacılığı göstergelerinden faydalanılarak elde edilmiştir.

4.2. Yöntem

Çalışmada Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden SD yöntemi ile kriterler ağırlıklandırılmış, WASPAS ve ARAS yöntemleri kullanılarak da ülkeler en iyiden en kötüye doğru sıralanmıştır. Analizde kriter seçimi için literatürde yapılan çalışmalar incelenmiş, *kargo taşıma kapasitesi, yıllık gelen gemi sayısı, ortalama gemi yaşı, filo büyüklüğü, max gemi büyüklüğü, max konteyner taşıma kapasitesi, ihracat ve ithalat* olmak üzere toplam sekiz kriter çalışmaya dahil edilmiştir.

4.2.1. SD Yönteminin Uygulanması

Çalışmada ilk olarak kriterlerin ağırlıklandırılması için SD yöntemi kullanılmıştır.

Adım 1: Karar Matrisinin Oluşturulması:

Karar matrisinde kullanılan veriler Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nın 2020 yılı için yayınlamış olduğu deniz taşımacılığı göstergelerinden faydalanılarak elde edilmiştir.

Tablo 2. Karar Matrisi

	Kargo Taşıma Kapasitesi (max)	Yıllık Gelen Gemi Sayısı (max)	Ortalama Gemi Yaşı (min)	Filo Büyüklüğü (max)	Max Gemi Büyüklüğü (max)	Max Konteyner Taşıma Kapasitesi (max)	İhracat (max)	İthalat (min)
Almanya	319000	88445	19	88919	236583	23964	1380647	1170441
Çin	404389	261269	13	230534	237200	23964	2590221	2057217
Singapur	323183	51762	11	139348	236583	23964	362534	329830
Kore	327017	73563	15	80587	237200	23964	512498	467633
Malezya	441561	37332	14	8623	236583	23756	234127	189856
Hollanda	321300	117420	17	19494	236583	23964	674870	596012
ABD	323183	246863	24	56919	232618	22000	1431610	2407527
B.Krallık	321300	158231	17	53721	236583	23964	404681	634742
Belçika	156682	30931	16	31279	232618	23964	419892	396132
İspanya	208000	105046	17	3366	236583	23756	307015	324994
Fransa	320926	58537	16	56600	236583	23656	488372	582564

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, 4-5 Temmuz 2022
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference, 4-5 July 2022

BAE	324966	25137	15	20817	232618	23964	319278	255741
Japonya	400440	259583	14	232654	201989	18400	641319	635460
Sri Lanka	398199	5471	16	257	232618	22000	10047	16055
Fas	122018	18002	19	61	232618	23756	27159	43831
Mısır	323183	10825	18	4220	232618	23756	26630	59843
Vietnam	187882	18391	14	10776	194849	18400	282725	262620
İtalya	298563	200074	27	17241	232618	23756	496120	422875
Suudi Arabistan	323182	14564	14	17439	232618	23756	173854	137998
Portekiz	320785	11417	15	1497	232618	23656	61531	77600
Polonya	185820	12457	21	2830	232618	23756	271059	257177
Umman	404389	5407	13	8226	232618	23500	31685	20960
Hindistan	323183	38836	14	25809	170611	14500	276302	372854
İsveç	307284	67477	22	6432	214286	19630	155601	149880
Türkiye	320105	169964	25	28177	194308	19462	169651	219515
Yunanistan	174008	136718	21	363811	215553	21413	35169	55691
Danimarka	159314	102178	19	42694	214286	19630	108274	97561
Panama	319398	7779	16	1227	170000	14414	9483	14740
Malta	164551	28388	20	1314	236583	23000	2680	5223
Kanada	320780	103297	27	9981	172000	15128	390599	414165
Kolombiya	319029	7758	12	123	167725	14500	31008	43489
Meksika	319547	17390	13	1784	228081	14500	417670	393248
Tayland	321225	28480	17	5527	228741	23656	231468	206992
Endonezya	300542	166578	20	24390	172000	14855	163306	141622
İsrail	320821	5638	19	2700	161387	15226	49763	69985
Peru	209954	5011	13	624	151015	14500	42411	36129
Şili	209546	20669	8	1701	141754	14500	73485	59226
İran	159885	3890	23	18638	141514	14500	53543	38757
Rusya	317502	67438	27	23253	164796	9400	332227	240380
Güney Afrika	327017	7836	12	1174	167725	15000	85834	84063
Dominik	100000	3641	14	0	139049	12200	10297	17047
Brezilya	404389	28679	10	14166	204014	12200	209878	166276
Pakistan	298732	3313	13	1030	156809	13386	21961	45804
Arjantin	163038	9594	13	1608	137936	11923	54884	42354
Jamaika	76561	3455	14	3	225282	14414	1219	4712
Avustralya	299688	58474	21	4796	169379	9572	250578	211109
Romanya	299089	5331	23	1045	157831	9400	70721	92124
Filipinler	400000	38640	20	2319	199631	6622	63767	90654
Ekvator	73296	3412	16	594	151015	14336	20227	17959
Guatemala	74588	3067	13	30	167725	10100	11521	18205
Yeni Zelanda	159997	12580	16	202	168666	9600	38919	37152
Fildişi Sahili	74033	2006	15	1	72684	5762	11922	10650
Kosta Rika	63590	2350	14	65	167725	6900	12174	14942

Finlandiya	176000	32733	20	2233	111554	3600	66192	68134
Bangladeş	63608	2514	13	3367	36332	2806	33605	52804
Honduras	74588	1912	14	53	228081	2750	7683	10241
İrlanda	116087	12248	16	2483	74273	3800	179772	98750
Hırvatistan	178361	60198	16	2581	153744	15226	17167	26719
Venezuela	320899	4049	16	2515	167572	5552	4980	6590
Ukrayna	208827	11091	27	3175	108130	9400	49220	53929
Uruguay	95650	2499	14	134	137936	11923	6857	7564
Nijerya	207872	3833	14	6472	149367	10000	35634	55390
Lübnan	76002	2549	23	2900	176546	16020	4085	11355

Tablo 3. Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

	Kargo Taşıma Kapasitesi (max)	Yıllık Gelen Gemi Sayısı (max)	Ortalama Gemi Yaşı (min)	Filo Büyüklüğü (max)	Max Gemi Büyüklüğü (max)	Max Konteyner Taşıma Kapasitesi (max)	İhracat (max)	İthalat (min)
w _j	0.15518087	0.140613918	0.126901997	0.094130197	0.129063497	0.171669123	0.08651467	0.09592573

SD yöntemi ile yapılan kriter ağırlıklandırması sonrasında, kargo taşıma kapasitesi, yıllık gelen gemi sayısı, ortalama gemi yaşı, filo büyüklüğü, max gemi büyüklüğü, max konteyner taşıma kapasitesi, mal ihracatı ve mal ithalatı kriterlerinden önem derecesi en yüksek olan kriter *max konteyner taşıma kapasitesi* kriteri olmuştur.

4.2.2. WASPAS Yönteminin Uygulanması

WASPAS yönteminin uygulama adımlarına çalışmanın ilk bölümlerinde yer verilmiş, bu bölümde sadece sonuç tablosu gösterilmiştir.

Tablo 4. WASPAS Yönteminin Performansının Sıralama Üzerinde λ Etkisi

	$\lambda=0$	$\lambda=0,1$	$\lambda=0,2$	$\lambda=0,3$	$\lambda=0,4$	$\lambda=0,5$	$\lambda=0,6$	$\lambda=0,7$	$\lambda=0,8$	$\lambda=0,9$	$\lambda=1$	Sıra
Almanya	0.357379967	0.379946499	0.402513031	0.425079564	0.4476461	0.47021263	0.49277916	0.51534569	0.53791222	0.56047876	0.58304529	6
Çin	0.495922224	0.527123866	0.558325508	0.58952715	0.62072879	0.65193043	0.68313208	0.71433372	0.74553536	0.776737	0.80793864	1
Singapur	0.373510181	0.394525072	0.415539962	0.436554852	0.45756974	0.47858463	0.49959952	0.52061441	0.5416293	0.56264419	0.58365908	5
Kore	0.35784077	0.378243263	0.398645757	0.419048251	0.43945074	0.45985324	0.48025573	0.50065822	0.52106072	0.54146321	0.56186571	9
Malezya	0.283313406	0.310894753	0.338476101	0.366057448	0.39363879	0.42122014	0.44880149	0.47638284	0.50396418	0.53154553	0.55912688	10
Hollanda	0.328269133	0.351899248	0.375529364	0.39915948	0.4227896	0.44641971	0.47004983	0.49367994	0.51731006	0.54094017	0.56457029	8
ABD	0.354464768	0.382582394	0.41070002	0.438817646	0.46693527	0.4950529	0.52317052	0.55128815	0.57940578	0.6075234	0.63564103	3
B.Krallık	0.35813628	0.380954609	0.403772937	0.426591266	0.44940959	0.47222792	0.49504625	0.51786458	0.54068291	0.56350124	0.58631957	4
Belçika	0.255434287	0.275556844	0.295679401	0.315801958	0.33592452	0.35604707	0.37616963	0.39629219	0.41641474	0.4365373	0.45665986	26
İspanya	0.253130523	0.277895054	0.302659585	0.327424116	0.35218865	0.37695318	0.40171771	0.42648224	0.45124677	0.4760113	0.50077583	19
Fransa	0.322397384	0.343923969	0.365450553	0.386977138	0.40850372	0.43003031	0.45155689	0.47308348	0.49461006	0.51613665	0.53766323	13
BAE	0.274552503	0.298244432	0.321936361	0.34562829	0.36932022	0.39301215	0.41670408	0.44039601	0.46408793	0.48777986	0.51147179	15
Japonya	0.455441041	0.477596333	0.499751625	0.521906916	0.54406221	0.5662175	0.58837279	0.61052808	0.63268337	0.65483867	0.67699396	2

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, 4-5 Temmuz 2022
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference, 4-5 July 2022

Sri Lanka	0.14288 518	0.18050 295	0.21812 072	0.25573 8491	0.29335 626	0.33097 403	0.36859 18	0.40620 957	0.44382 734	0.48144 511	0.51906 288	14
Fas	0.12050 1197	0.14984 9819	0.17919 844	0.20854 7062	0.23789 568	0.26724 431	0.29659 293	0.32594 155	0.35529 017	0.38463 879	0.41398 741	33
Mısır	0.18968 916	0.21892 9167	0.24816 9173	0.27740 918	0.30664 919	0.33588 919	0.36512 92	0.39436 921	0.42360 921	0.45284 922	0.48208 923	22
Vietnam	0.21095 9734	0.22988 6257	0.24881 278	0.26773 9303	0.28666 583	0.30559 235	0.32451 887	0.34344 54	0.36237 192	0.38129 844	0.40022 497	38
İtalya	0.32692 6291	0.35113 9214	0.37535 2136	0.39956 5058	0.42377 798	0.44799 09	0.47220 383	0.49641 675	0.52062 967	0.54484 259	0.56905 552	7
Suudi Arabistan	0.25333 8444	0.27843 2157	0.30352 5871	0.32861 9584	0.35371 33	0.37880 701	0.40390 072	0.42899 444	0.45408 815	0.47918 186	0.50427 558	18
Portekiz	0.18569 5377	0.21621 2011	0.24672 8646	0.27724 528	0.30776 191	0.33827 855	0.36879 518	0.39931 182	0.42982 845	0.46034 509	0.49086 172	21
Polonya	0.17820 8237	0.20325 1881	0.22829 5526	0.25333 9171	0.27838 282	0.30342 646	0.32847 01	0.35351 375	0.37855 739	0.40360 104	0.42864 468	29
Umman	0.22151 7435	0.25364 4492	0.28577 155	0.31789 8608	0.35002 567	0.38215 272	0.41427 978	0.44640 684	0.47853 39	0.51066 095	0.54278 801	12
Hindistan	0.25202 138	0.26890 104	0.28578 07	0.30266 0361	0.31954 002	0.33641 968	0.35329 934	0.37017 9	0.38705 866	0.40393 832	0.42081 798	32
İsveç	0.25224 0509	0.27277 1233	0.29330 1957	0.31383 2682	0.33436 341	0.35489 413	0.37542 485	0.39595 558	0.41648 63	0.43701 703	0.45754 775	25
Türkiye	0.31300 6125	0.33217 942	0.35135 2716	0.37052 6011	0.38969 931	0.40887 26	0.42804 59	0.44721 919	0.46639 249	0.48556 578	0.50473 908	16
Yunanistan	0.36840 2161	0.38727 979	0.40615 742	0.42503 5049	0.44391 268	0.46279 031	0.48166 794	0.50054 557	0.51942 32	0.53830 083	0.55717 845	11
Danimarka	0.29689 4027	0.31129 7276	0.32570 0525	0.34010 3774	0.35450 702	0.36891 027	0.38331 352	0.39771 677	0.41212 002	0.42652 327	0.44092 652	28
Panama	0.15059 5628	0.17623 0138	0.20186 4648	0.22749 9158	0.25313 367	0.27876 818	0.30440 269	0.33003 72	0.35567 171	0.38130 622	0.40694 073	36
Malta	0.17855 7618	0.21113 4833	0.24371 2048	0.27628 9262	0.30886 648	0.34144 369	0.37402 091	0.40659 812	0.43917 534	0.47175 255	0.50432 977	17
Kanada	0.24996 8376	0.26743 2263	0.28489 6149	0.30236 0036	0.31982 392	0.33728 781	0.35475 17	0.37221 558	0.38967 947	0.40714 336	0.42460 724	30
Kolombiya	0.12546 5053	0.15366 7556	0.18187 0059	0.21007 2562	0.23827 506	0.26647 757	0.29468 007	0.32288 257	0.35108 508	0.37928 758	0.40749 008	35
Meksika	0.18881 9416	0.21426 6382	0.23971 3348	0.26516 0315	0.29060 728	0.31605 425	0.34150 121	0.36694 818	0.39239 515	0.41784 211	0.44328 908	27
Tayland	0.23943 0493	0.26480 796	0.29018 5428	0.31556 2895	0.34094 036	0.36631 783	0.39169 53	0.41707 276	0.44245 023	0.46782 77	0.49320 517	20
Endonezya	0.30642 3853	0.32188 083	0.33733 7807	0.35279 4785	0.36825 176	0.38370 874	0.39916 572	0.41462 269	0.43007 967	0.44553 665	0.46099 362	24
İsrail	0.15128 2572	0.17364 6358	0.19601 0145	0.21837 3931	0.24073 772	0.26310 15	0.28546 529	0.30782 908	0.33019 286	0.35255 665	0.37492 044	42
Peru	0.13158 863	0.15390 0421	0.17621 2213	0.19852 4005	0.22083 58	0.24314 759	0.26545 938	0.28777 117	0.31008 296	0.33239 475	0.35470 655	46
Şili	0.18616 0738	0.20786 4389	0.22956 804	0.25127 169	0.27297 534	0.29467 899	0.31638 264	0.33808 629	0.35978 994	0.38149 359	0.40319 725	37
İran	0.15667 5747	0.17116 4985	0.18565 4224	0.20014 3462	0.21463 27	0.22912 194	0.24361 118	0.25810 042	0.27258 965	0.28707 889	0.30156 813	53
Rusya	0.24234 6601	0.25425 9571	0.26617 2541	0.27808 551	0.28999 848	0.30191 145	0.31382 442	0.32573 739	0.33765 036	0.34956 333	0.36147 63	44
Güney Afrika	0.16082 4543	0.18584 2865	0.21086 1187	0.23587 9509	0.26089 783	0.28591 615	0.31093 447	0.33595 28	0.36097 112	0.38598 944	0.41100 776	34
Dominik	0	0.02995 3221	0.05990 6442	0.08985 9663	0.11981 288	0.14976 61	0.17971 933	0.20967 255	0.23962 577	0.26957 899	0.29953 221	55
Brezilya	0.25852 7484	0.27976 1757	0.30099 6031	0.32223 0304	0.34346 458	0.36469 885	0.38593 312	0.40716 74	0.42840 167	0.44963 595	0.47087 022	23
Pakistan	0.12581 7716	0.15093 0372	0.17604 3028	0.20115 5684	0.22626 834	0.25138 1	0.27649 365	0.30160 631	0.32671 896	0.35183 162	0.37694 427	40
Arjantin	0.14585 8755	0.16266 6918	0.17947 5082	0.19628 3245	0.21309 141	0.22989 957	0.24670 774	0.26351 59	0.28032 406	0.29713 223	0.31394 039	49
Jamaika	0.06021 6763	0.09650 3462	0.13279 016	0.16907 6858	0.20536 356	0.24165 025	0.27793 695	0.31422 365	0.35051 035	0.38679 705	0.42308 375	31
Avustralya	0.20837 8063	0.22330 2097	0.23822 6131	0.25315 0165	0.26807 42	0.28299 823	0.29792 227	0.31284 63	0.32777 033	0.34269 437	0.35761 84	45

Romanya	0.12213 9733	0.14121 3234	0.16028 6735	0.17936 0235	0.19843 374	0.21750 724	0.23658 074	0.25565 424	0.27472 774	0.29380 124	0.31287 474	50
Filipinler	0.17845 6289	0.19820 1322	0.21794 6354	0.23769 1387	0.25743 642	0.27718 145	0.29692 648	0.31667 152	0.33641 655	0.35616 158	0.37590 661	41
Ekvator	0.10275 8894	0.12267 4102	0.14258 931	0.16250 4518	0.18241 973	0.20233 493	0.22225 014	0.24216 535	0.26208 056	0.28199 577	0.30191 097	52
Guatemala	0.07143 8348	0.09377 3722	0.11610 9096	0.13844 4469	0.16077 984	0.18311 522	0.20545 059	0.22778 597	0.25012 134	0.27245 671	0.29479 209	56
Yeni Zelanda	0.11765 8596	0.13594 4029	0.15422 9463	0.17251 4896	0.19080 033	0.20908 576	0.22737 12	0.24565 663	0.26394 206	0.28222 75	0.30051 293	54
Fildişi Sahili	0.04125 525	0.05897 4093	0.07669 2935	0.09441 1777	0.11213 062	0.12984 946	0.14756 83	0.16528 715	0.18300 599	0.20072 483	0.21844 367	61
Kosta Rika	0.06860 1964	0.08849 0991	0.10838 0017	0.12826 9044	0.14815 807	0.16804 71	0.18793 613	0.20782 515	0.22771 418	0.24760 321	0.26749 223	58
Finlandiya	0.13175 5033	0.14119 3537	0.15063 2041	0.16007 0545	0.16950 905	0.17894 755	0.18838 606	0.19782 456	0.20726 307	0.21670 157	0.22614 008	60
Bangladeş	0.06897 1308	0.07729 6594	0.08562 1881	0.09394 7167	0.10227 245	0.11059 774	0.11892 303	0.12724 831	0.13557 36	0.14389 889	0.15222 417	63
Honduras	0.05932 4729	0.08218 8855	0.10505 298	0.12791 7106	0.15078 123	0.17364 536	0.19650 948	0.21937 361	0.24223 774	0.26510 186	0.28796 599	57
İrlanda	0.11262 5761	0.12033 3073	0.12804 0386	0.13574 7698	0.14345 501	0.15116 232	0.15886 963	0.16657 695	0.17428 426	0.18199 157	0.18969 888	62
Hırvatistan	0.19492 8132	0.21237 7062	0.22982 5992	0.24727 4922	0.26472 385	0.28217 278	0.29962 171	0.31707 064	0.33451 957	0.35196 85	0.36941 743	43
Venezuela	0.12734 9058	0.15249 0406	0.17763 1754	0.20277 3103	0.22791 445	0.25305 58	0.27819 715	0.30333 85	0.32847 985	0.35362 119	0.37876 254	39
Ukrayna	0.13535 3314	0.14721 5893	0.15907 8473	0.17094 1052	0.18280 363	0.19466 621	0.20652 879	0.21839 137	0.23025 395	0.24211 653	0.25397 911	59
Uruguay	0.08585 968	0.11006 9778	0.13427 9875	0.15848 9972	0.18270 007	0.20691 017	0.23112 026	0.25533 036	0.27954 046	0.30375 056	0.32796 065	47
Nijerya	0.13837 5561	0.15569 4608	0.17301 3655	0.19033 2702	0.20765 175	0.22497 08	0.24228 984	0.25960 889	0.27692 794	0.29424 698	0.31156 603	51
Lübnan	0.10406 455	0.12603 1793	0.14799 9035	0.16996 6278	0.19193 352	0.21390 076	0.23586 801	0.25783 525	0.27980 249	0.30176 974	0.32373 698	48

4.2.3. ARAS Yönteminin Uygulanması

ARAS yönteminin uygulama adımlarına çalışmanın ilk bölümlerinde yer verilmiş, bu bölümde sadece sonuç tablosu gösterilmiştir.

Tablo 5. Optimallik Fonksiyon Değerleri

	S	K	
Optimal D.	0.064605166		SIRALAMA
Almanya	0.025758548	0.398707251	5
Çin	0.046979083	0.727172224	1
Singapur	0.022839104	0.353518225	6
Kore	0.021054747	0.325898815	9
Malezya	0.016235555	0.251304285	17
Hollanda	0.020570199	0.318398674	10
ABD	0.030482793	0.471832121	4
B.Krallık	0.022502418	0.348306792	7
Belçika	0.014761548	0.228488655	24
İspanya	0.016440619	0.254478396	16
Fransa	0.018947763	0.293285571	13
BAE	0.015360656	0.237762045	21

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, 4-5 Temmuz 2022
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference, 4-5 July 2022

Japonya	0.035952865	0.556501384	2
Sri Lanka	0.015000982	0.232194769	22
Fas	0.011112702	0.172009496	44
Mısır	0.012751165	0.197370663	34
Vietnam	0.011947792	0.184935549	37
İtalya	0.022098998	0.342062391	8
Suudi Arabistan	0.014296895	0.221296464	26
Portekiz	0.01295407	0.200511369	32
Polonya	0.011803553	0.182702934	40
Umman	0.015555187	0.24077311	19
Hindistan	0.013813169	0.213809042	29
İsveç	0.014058032	0.217599193	27
Türkiye	0.019019577	0.294397153	12
Yunanistan	0.032288555	0.499782857	3
Danimarka	0.01589118	0.245973832	18
Panama	0.012723773	0.196946684	35
Malta	0.019445079	0.300983342	11
Kanada	0.01536128	0.23777169	20
Kolombiya	0.011359925	0.175836164	41
Meksika	0.013258716	0.205226869	30
Tayland	0.014039714	0.217315653	28
Endonezya	0.017918246	0.277350043	14
İsrail	0.010198658	0.157861334	48
Peru	0.01010968	0.156484083	49
Şili	0.011862258	0.183611601	38
İran	0.009232515	0.142906754	53
Rusya	0.013215548	0.204558689	31
Güney Afrika	0.011332604	0.175413279	42
Dominik	0.009548238	0.147793729	50
Brezilya	0.014331672	0.221834769	25
Pakistan	0.010424409	0.161355658	46
Arjantin	0.009207881	0.142525463	54
Jamaika	0.017577203	0.272071167	15
Avustralya	0.011855487	0.183506788	39
Romanya	0.008571307	0.132672159	59
Filipinler	0.011161602	0.172766407	43
Ekvator	0.009421113	0.145826006	51
Guatemala	0.009248786	0.143158606	52
Yeni Zelanda	0.008811525	0.136390412	58
Fildişi Sahili	0.008939949	0.13837823	56
Kosta Rika	0.008972055	0.138875193	55
Finlandiya	0.007495753	0.116024054	61

Bangladeş	0.005139006	0.079544814	63
Honduras	0.010407205	0.161089354	47
İrlanda	0.006448454	0.099813286	62
Hırvatistan	0.012221953	0.189179197	36
Venezuela	0.014980947	0.231884658	23
Ukrayna	0.007554549	0.116934134	60
Uruguay	0.012754901	0.197428504	33
Nijerya	0.008909195	0.137902211	57
Lübnan	0.010875891	0.168343989	45

4.3. Ampirik Bulgular

Denizyolu bağlantısı olan 63 ülke için deniz taşımacılığı göstergelerine göre yapılan WASPAS ve ARAS analizlerinin sonucunda, en yüksek performansa sahip olan alternatif Çin olurken, en düşük performansa sahip olan ülke Bangladeş olmuştur.

SONUÇ

Günümüzde dünya ticaretinin %80'inden fazlası deniz yolu ile gerçekleştirilmektedir. Denizyolu taşımacılığı ve limanlar hem tüketilen malların ulaştırılması hem de üretim için gerekli hammaddelerin temininin sağlanması açısından dünya ticareti ve ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Deniz taşımacılığı ile gelişim gösteren limanlar buldukları bölge ve şehirlerin tarihsel coğrafyasını şekillendirmekte, ekonomik gelişimine katkıda bulunmaktadır. Limanlar ayrıca sağladıkları istihdam olanakları ile de bölge düzeyinde işsizliği azaltıcı etkiler sağlamaktadır.

Çalışmada kullanılan veriler Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nın 2020 yılı için yayınlamış olduğu deniz taşımacılığı göstergelerinden faydalanılarak elde edilmiştir. Çalışmada denizyolu bağlantısı olan 63 ülkenin denizyolu taşımacılığının ve limanlarının lojistik performanslarına göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden SD yöntemi ile kriterler ağırlıklandırılmış, WASPAS ve ARAS yöntemleri kullanılarak da ülkeler en iyiden en kötüye doğru sıralanmıştır.

Çalışmanın sonucunda iki yönetime göre de en iyi performansa sahip olan ülke Çin olurken, son sırada yer alan ülke ise Bangladeş olmuştur. Çalışmada ayrıca WASPAS ve ARAS yöntemlerinin de birbirleri ile tutarlı sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir.

Uygulamanın sonucunda deniz taşımacılığı göstergeleri açısından en yüksek performansa sahip olan Çin, dünyada deniz taşımacılığı ve liman hizmetleri sektöründe öne çıkan bir ülkedir. Çin'in Şanghay şehrinde yer alan Ningbo-Zhoushan Limanı 1 Milyar Ton yük elleçlemesi ile dünyada en çok yük elleçleyen liman özelliğine sahiptir. İkinci ve üçüncü sırada da Şangay ve Singapur limanları yer almaktadır. Dünyada en çok yük elleçleyen ilk 10 limanın yedisi Çin'de yer almaktadır. Üç büyük Avrupa limanı olan Rotterdam, Antwerp ve Hamburg limanları da ilk 20 liman içinde bulunmaktadır.

Ülke politikası olarak Çin'in dünya ticaretinde sahip olduğu %25'lik pay oranını kendi bayraklı gemileriyle veya kendi imal etmiş olduğu gemilerle taşıması ülke denizciliğinin gelişimine katkı sağlamıştır.

Uygulanan iki yöntemde de Çin, en yüksek performansa sahip ülke olarak ortaya çıkmıştır. Çin'in dünyada deniz taşımacılığı ve liman hizmetleri sektöründe büyük öneme sahip bir ülke olması çalışmadan elde edilen sonuçların tutarlı olduğunu göstermiştir.

Her iki yöntemle yapılan sıralamada en yüksek ikinci performansa sahip olan ülke ise Japonya olmuştur. Bu durumun Japonya'nın deniz taşımacılığında ve özellikle gemi inşa sanayiindeki gücünden kaynaklandığı söylenebilir.

Bangladeş ise lojistik performans endeksi sıralamasında ortalamanın altında performans gösteren bir ülkedir. Düşük-orta gelire sahip bir ülke olmasından dolayı da bu ülke için lojistik yatırımlarının artırılması gerekmektedir. Aynı zamanda ülkenin daha iyi bir lojistik altyapısı ve ağına sahip olması dış ticaret hacminin artırılması ile mümkündür.

Bundan sonraki çalışmalarda farklı analiz yöntemleri ya da ÇKKV teknikleri ile lojistik sektörüne ilişkin performans değerlendirmeleri yapılabilir. Daha fazla kriter ya da daha fazla alternatif dikkate alınıp bu doğrultuda farklı yorumlar ve değerlendirmeler yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Acciaro, M., Hoffmann, P. N., & Eide, M. S. (2013). The energy efficiency gap in maritime transport. *Journal of Shipping and Ocean Engineering*, 3(1-2), 1-10.
- Chakraborty, S., & Zavadskas, E. K. (2014). Applications of WASPAS method in manufacturing decision making. *Informatica*, 25(1), 1-20.
- Corbett, J.J & Winebrake, J. (2008, November). *The impacts of globalization on international maritime transport activity*. OECD Global Forum on Transport and Environment in a Globalizing World. Guadalajara, Mexico.
- Dahooie, H., J., Kazimieras Zavadskas, E., Abolhasani, M., Vanaki, A., & Turskis, Z. (2018). A novel approach for evaluation of projects using an interval-valued fuzzy additive ratio assessment (ARAS) method: a case study of oil and gas well drilling projects. *Symmetry*, 10(2), 45. <https://doi.org/10.3390/sym10020045>
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G. & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The CRITIC method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770. [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(94\)00059-H](https://doi.org/10.1016/0305-0548(94)00059-H)
- Emovon, I., Norman, R. A., Murphy, A. J., & Okwu, M. O. (2018). Application of WASPAS in enhancing reliability centered maintenance for ship system maintenance. *Journal of Engineering and Technology (JET)*, 9(1).
- Jović, M., Tijan, E., Marx, R., & Gebhard, B. (2019). Big data management in maritime transport. *Pomorski zbornik*, 57(1), 123-141. <https://doi.org/10.18048/2019.57.09>.
- Karabašević, D., Stanujkić, D., & Urošević, S. (2015). The MCDM model for personnel selection based on SWARA and ARAS Methods. *Management (1820-0222)*, 20(77), 43-52. 10.7595/management.fon.2015.0029
- Lee, P. T. W., Kwon, O. K., & Ruan, X. (2019). Sustainability challenges in maritime transport and logistics industry and its way ahead. *Sustainability*, 11(5), 1331. <https://doi.org/10.3390/su11051331>
- Liou, J. J., & Tzeng, G. H. (2012). Comments on “Multiple criteria decision making (MCDM) methods in economics: an overview”. *Technological and Economic Development of Economy*, 18(4), 672-695. <https://doi.org/10.3846/20294913.2012.753489>
- Madic, M., Gecevaska, V., Radovanovic, M. & Petkovic D. (2014). Multi-criteria economic analysis of machining processes using the WASPAS method. *Journal of Production Engineering*, 17(2), 79-82.
- Sihombing, V., Nasution, Z., Al Ihsan, M. A., Siregar, M., Munthe, I. R., Siregar, V. M. M., ... & Asfar, D. A. (2021, June). *Additive ratio assessment (ARAS) method for selecting english course branch locations*. In *Journal of Physics: Conference Series*. 1933(1), 012070.
- Sliogeriene, J., Turskis, Z., & Streimikiene, D. (2013). Analysis and choice of energy generation technologies: The multiple criteria assessment on the case study of Lithuania. *Energy Procedia*, 32, 11-20. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2013.05.003>
- Sudipa, C., & Mrinmoy, M., & Kumar, S. A. (2017). An optimization model using the standard deviation method and multiple decision making statistics in water treatment plants in Northeastern India. *Asian Journal of Water, Environment and Pollution*, 14(3), 27-37. 10.3233/AJW-170023
- Şengönül, G. (2017). *Lojistik hizmet sağlayıcı işletmelerin denizyolu konteyner taşıyıcısı seçim ölçütlerinin incelenmesi* (Yayın No. 461990) [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Tuş, A., & Aytaç Adalı, E. (2019). The new combination with CRITIC and WASPAS methods for the time and attendance software selection problem. *Opsearch*, 56(2), 528-538. <https://doi.org/10.1007/s12597-019-00371-6>

Zavadskas, E. and Turskis, Z. (2010). A New Additive Ratio Assessment (ARAS) Method In Multicriteria Decision-Making. *Technological and Economic Development of Economy*, 16 (2), 159-172. <https://doi.org/10.3846/tede.2010.10>

Zavadskas, E., K., Vainiūnas, P., Turskis, Z. & Tamošaitienė, J. (2012). Multiple criteria decision support system for assessment of projects managers in construction. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 11(2), 501-520. <https://doi.org/10.1142/S0219622012400135>

Zavadskas, E., K., Antucheviciene, J., Saparauskas, J. & Turskis, Z. (2013). MCDM methods WASPAS and MULTIMOORA: Verification of robustness of methods when assessing alternative solutions. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 47(2), 1-5.

1877- 1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI SONRASI KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA YAPILAN GÖÇLER

Mükerrem Gözübenli*

Özet

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1877-1878 yıllarında büyük bir savaş yaşandı. Osmanlı Devleti bu savaşta Rusya ile hem Balkan Bölgesi'nde, hem de Kafkasya Bölgesi'nde savaştı. Savaş, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlandı ve Osmanlı Devleti, Balkanlar'da ve Kafkasya'da önemli toprak kayıpları verdi. Savaş sonrası Balkanlar ve Kafkasya'da Rusya'nın idaresine geçen bölgelerden Anadolu'ya göçler gerçekleşti. Kafkasya Cephesi'nde yaşanan olumsuz gelişmeler üzerine Kars, Ardahan ve Batum olmak üzere Rusya'nın idaresine geçen bölgelerden Anadolu'daki diğer şehirlere yoğun göçler yaşandı. 1877-1878 savaşı sonrası da Kafkasya'da yaşayan özellikle de Müslüman halk, Rusya'nın savaş sırasında ve savaş sonrasında uyguladığı baskı ve zulümlerden dolayı göç etmek durumunda kaldı. Kafkasya'dan gerçekleşen göçler hem deniz hem de kara yoluyla yapıldı. Göçler sırasında göçmenler büyük zorluklar yaşadı ve göçmenlerin bir kısmı göç yollarında hayatını kaybetti.

Çalışmada bahsi geçen savaş sonrasında Kafkasya'dan gerçekleşen göç olaylarının hangi yollardan gerçekleştiği, göç sırasında yaşanan olaylar ile bu göçmenlere karşı Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu tutum hakkında bilgi verilmeye çalışıldı. Bu çalışmada başta dönemin arşiv belgeleri olmak üzere, çeşitli literatürden de faydalanıldı.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Rusya, Kafkasya, Göç.*

MIGRATIONS FROM THE CAUCASUS TO ANATOLIA AFTER THE 1877-1878 OTTOMAN- RUSSIAN WAR

Abstract

A great war took place between the Ottoman State and Russia between 1877-1878. In this war, the Ottoman Empire fought with Russia both in the Balkan Region and in the Caucasus Region. The war ended with the defeat of the Ottoman State and The Ottoman State lost many lands in the Balkans and the Caucasus. After the war, there were migrations to Anatolia from the regions under the rule of Russia in the Balkans and the Caucasus. Due to the negative developments in the Caucasus Front, there were intense migrations from the regions under the rule of Russia, such as Kars, Ardahan and Batum, to other cities in Anatolia. After the war of 1877-1878, especially the Muslim people living in the Caucasus had to emigrate due to the oppression and persecution of Russia during and after the war. Migrations from the Caucasus were made both by sea and by land. Immigrants experienced great difficulties during the migration and some of the migrants lost their lives on the migration routes.

In this study, the ways in which the migration events from the Caucasus to Anatolia took place after this war were investigated. It was tried to give information about the events during the migration and the attitude of the Ottoman Empire towards these immigrants. In this study, was used various literature, especially archival documents of the period.

Key words: *Ottoman Empire, Russia, Caucasus, Immigration.*

1. GİRİŞ

Kafkasya tarih boyunca önemli göçlerin yaşandığı bölgelerden birisidir. Yaşanan göçlerde özellikle de bölgede gerçekleşen savaşlar ve siyasi gelişmeler etkili oldu. Bahsi geçen bu gelişmelerden birisi de 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşıdır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, mukerremgozubenli@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-7411-886X

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1877-1878 yıllarınan yaşanan savaş Edirne Mütarekesi ile sona erdi. Osmanlı Devleti için bu savaş büyük bir yenilgi ile sonuçlandı. Savaş sonrası imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarında Osmanlı Devleti büyük toprak kayıpları verdi (Tiryaki ve Özlü, 2021, 327). 1877-1878 savaşında Kafkasya’da yaşayan Müslüman Gürcüler, Çerkezler, Çeçenler, Abazalar, Dağıstanlılar ve Türkler savaşta Osmanlı Devleti’nin yanında oldular. Osmanlı Devleti’nin yanında olup Rusya’nın hakimiyetini istemeyen bu halklar Rusya’nın savaş sırasında ve savaş sonrasında uyguladığı baskı ve zulümlerden dolayı göç etmek durumunda kaldılar (Yapıcı, 2012, 185).

Savaşların sonuçları genelde toprak kayıpları ve kazanımları olarak değerlendirilir. Fakat savaş en çok savaşın yaşandığı bölgedeki halk üzerinde etkili olur. Savaşın yaşandığı bölgelerdeki halk büyük devletlerin hırsları arasında kalır ve kendilerini birden savaşın içinde bulurlar. Yerel halk savaşın getirdiği zorluklara ve devletlerin halk üzerinde uyguladığı baskı ve zulümlere maruz kalır. Bunun sonucunda canlarını ve mallarını korumak ve kurtarmak için halk yurtlarını terk ederek göç etmek zorunda kalır (Yerli, 2017, 34).

1877-1878 savaşında savaşın yaşandığı Balkanlar ve Kafkaslar’ da yaşayan halk Rusya’nın savaş sırasında ve sonrasında uyguladığı baskı ve zulümlerden kurtulmak ve Rusya’nın hakimiyetinde yaşamamak için yurtlarını terk ederek daha çok Osmanlı Devleti topraklarına olmak üzere Anadolu’ya göç ettiler. Osmanlı Devleti Türk ve Müslüman göçmenleri topraklarına kabul ederek, göçmenlere barınma, yerleşme ve iae gibi birçok konuda yardımda bulundu. II. Abdülhamid bu göçmenleri Müslümanları koruyup, sahip çıkma inancıyla kabul etti. Göçmenler Osmanlı topraklarında Anadolu’daki boş arazilere iskan edilerek ekonomide kazanç sağlanması hem de Anadolu’daki Türk nüfusunun artırılması bakımından da değerlendirildi. Osmanlı Devleti’nin göçmenler için komisyonlar kurdu ve komisyonlar vasıtasıyla göçmenler uygun bölgelere iskan edildiler. (Demirel, 2009, 1125-1126). Göçmenlerin Osmanlı topraklarında refah içinde yaşamaları sağlandı.

2. 1877-1878 OSMANLI- RUS SAVAŞI

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 17. ve 19. Yüzyıllar arasında 8 büyük savaş yaşandı. Rusya, Osmanlı Devleti’nin hakimiyetinde olan bölgeler olmak üzere hakim olmak istediği yerlerde 1856 Paris Antlaşması’ndan sonra Panslavizm siyasetine başladı. Ardından Osmanlı Devleti’ne karşı Balkan halkını isyana teşvik ederek, Osmanlı Devleti’ni Avrupa siyasetinde yalnız bırakma politikası gerçekleşti. Rusya kendi emelleri doğrultusunda Osmanlı Devleti’ni yalnız bırakma politikasını gerçekleştirerek Osmanlı Devleti’ne karşı yeni bir savaşın hazırlığına da başlamış oldu. Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki son büyük savaş olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Rusya’nın 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmesiyle başladı (Aydın, 1994: 498).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Balkanlar’da ve Kafkasya’da olmak üzere iki cephede yaşandı. Osmanlı Devleti Karadeniz’de üstün konumdaydı fakat kara savaşları için iyi bir hazırlığı yoktu. Rusya’da, Osmanlı Devleti’nin bu durumundan istifade ederek kara savaşlarına yoğunlaştı. Ruslar savaş başladıktan sonra Balkanlar’da ve Kafkaslar ‘da ilerledi. Savaşta Romanya, Sırbistan ve Karadağ Rusya’nın yanında yer aldı. Savaşın iki cephede yapılmasından dolayı savaşın zorlukları da iki cephede hissedildi. Osmanlı Devleti’nin Doğu cephesinde Anadolu Orduları Başkumandanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa savaşta Ruslara karşı başarılı bir savunma gerçekleştirdi ve Rusların Kafkaslara kadar geri çekilmesini sağladı. Bu başarılı geri gönderiş uzun soluklu olamadı ve 1877 yılının son döneminde Ruslar Erzurum’a kadar geldi. Savaşın Balkan cephesinde de Gazi Osman Paşa savunmanın başındaydı. Fakat 10 Aralık 1877 tarihinde Gazi Osman Paşa, Ruslara esir düştü. Ruslar, bundan sonra Batı’da Edirne’yi alarak Çatalca’ya doğru ilerlerdi. Doğu cephesindeki olumsuzların ardından da Ruslar Doğu’da Erzurum’a, bir taraftan da İstanbul’a kadar geldi. Savaşın Osmanlı Devleti tarafından olumsuz şekilde ilerlemesinin ardından 1 Aralık 1877 tarihinde Osmanlı Devleti savaşı durdurmak istedi. Fakat Osmanlı Devleti’nin bu isteği diğer devletler tarafından destek görmedi. II. Abdülhamid savaşa son vermek için Rus Çar’ına telgraf gönderdi. Osmanlı Devleti’nin savaşı bitirme isteği neticesinde iki devlet arasında görüşmeler başladı. Görüşmelerin ardından 31 Ocak 1878 tarihinde Edirne Mütarekesi imzalandı (Eyicil, 2004, 193).

Rusya, savaşta Osmanlı Devleti’ni zayıflatmak için birçok hamle yaptı. Bunlardan biri de Osmanlı Devleti’ni Karadeniz’deki üstünlüğünü zayıflatmak için Karadeniz sularına mayın döşenmesiydi (Yurdakul, 2019, 49). Ruslar savaşın Kafkas cephesinde, Osmanlı üzerine dört istikamette ilerledi. Birincisi Batum üzerine,

diğerleri de Ardahan, Kars ve Doğu Beyazıt'tı. İlk önce Ardahan ardından da Doğu Beyazıt Ruslara geçti. Bu iki bölgenin Ruslara geçmesi savaşta Ruslara üstünlük sağladı. Ruslar Batı'da Edirne'yi alarak İstanbul'a doğru ilerlemeye başladı ve Osmanlı Devleti İstanbul'un tehdit altında olmasından dolayı Rusya ile Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Balkanlardaki üstün hakimiyetini kaybetti. Bu antlaşmadan memnun olmayan diğer devletler kendi çıkarları doğrultusunda yeni bir antlaşmanın yapılması için kongre yapılmasını istediler. Ardından Berlin Kongresi yapıldı ve kongre sonunda Berlin Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmada Osmanlı Devleti için ağır şartlar içeren ve Osmanlı Devleti'nin büyük toprak kaybetmesiyle sonuçlanan antlaşma oldu (Karal, 2011, 76-77).

3. KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA HALKI GÖÇE ZORLAYAN SEBEPLER

Rusya, Kafkasya topraklarında uzun yıllardan beri hakimiyet kurmak için mücadele etti. Bu isteği doğrultusunda burada hâkimiyet kurmak için her fırsattan istifade ederek bölgeye sahip olmak hedefindeydi. 1877-1878 savaşı sonrası Osmanlı Devleti karşısında aldığı galibiyet Rusya'nın bu isteği için çok büyük kazanç sağladı.

Kafkas halkı 1877-1878 savaşında Osmanlı Devleti'nin yanında Rusya'ya karşı mücadele etti. Kafkas halkı, Rusya'nın hakimiyeti altında yaşamak istemiyordu. Savaş sırasında Rusya kendisine karşı savaşan ve isyan çıkaran Kafkas halkını hakimiyetini tehdit etmesinden ve ayaklanmasından endişe duyarak göçe ettirme politikası gerçekleştirdi (Yerli, 2017, 35). Rusya, 1877-1878 savaşı sonrası Kafkasya'daki aldığı yerlerdeki hakimiyetini kuvvetlendirmek için halka çeşitli zulüm ve baskı yaptı. Halka karşı sömürge, iskan ve asimile politikası gerçekleştirdi. Bu politika doğrultusunda bölgede demografik üstünlük sağlamak, bölgedeki verimli ekonomik kaynaklara hakim olmak, bölgedeki Osmanlı Devleti'nin yanında olan halkı ne şekilde olursa olsun bölgeden uzaklaştırmak, Müslüman halkın dini ve kültürel değerlerini bozarak halkı Ruslaştırmak için harekete geçti (Saydam, 1993, 50).

3.1. Rusların Asimile Faaliyetleri

Rusya, Kafkasya'da demografik üstünlük kurmak için 19. yüzyılda yoğun bir şekilde çabaladı. 1877-1878 savaşı sonrası da bölgedeki halkı Ruslaştırmak ve aynı zamanda Rus hakimiyetini kuvvetlendirmek için asimile politikasına devam etti. Burada bulunan halkın dilini, dinini ve kültürünü değiştirerek Rus ve Hıristiyan nüfusu arttırmak istiyordu. Türkçe eğitim veren okullar kapatılarak çocukların Rus eğitim veren okullara gitmesiyle Ruslaştırma veya Rus okullara göndermeyenlerin eğitimden uzak kalması zorunda bırakıldı. Rusya, Kafkasya'daki Türkçe eğitim veren okulları kapatarak Müslüman çocukları etnik yapılarından uzaklaştırmayı hedefledi. Aynı zamanda İslamiyet'i hedef alarak Müslüman halkı birleştiren camileri kapattı. Rusya'nın Kafkas halkı üzerinde yaptığı bu asimile faaliyetleri halkı Ruslaştırmada başarılı olmayarak aksi şekilde halkı göçe zorladı. Rusya'nın hakimiyetinde yaşamak istemeyen halk Anadolu topraklarına göç etti (Erkan, 1996, 25,33).

3.2. Rusya'nın Halka Ekonomik ve Sosyal Baskıları

Rusya, Kafkas halkını etnik ve dini yönden yoksullaştırma politikasının yanında halkı ekonomik ve sosyal anlamda da yoksullaştırma politikası gerçekleştirdi. Yaşanabilecek bir bağımsızlık mücadelesinde halkın para ve silah gücünden yararlanmasını engellemek için zulüm ve baskı yaptı. Bu sayede idari ve ekonomik alanda halkı güçsüzleştirerek halkın gücünü kaybetmesi adına politika gerçekleştirdi. Aynı zamanda Rusya siyasi alanda sık sık kadro değiştirerek reform adı altında Kafkas halkını bürokrasinin en alt kademelerine atayarak siyasi, bürokrasi alanın da Rus hâkimiyetine geçmesini sağladı. Kafkas halkını göçe zorlayan nedenlerden biri de yaşanan bu sıkıntılar oldu (Saydam, 1993, 57-58).

Kafkas halkının Anadolu'ya göç etmesindeki nedenlerden biri de Rusya'nın halkın mülküne müdahale etmesiydi. Rusya, vakıflara ve Müslümanlara ait çok sayıda müşterek ve hususi arazilere el koydu. El koyduğu arazilere Rus göçmenleri yerleştirildi ve bazı araziler de başarılarının karşılığında ödül adı altında Rus subay ve memurlara verildi (Erkan, 1996, 33-37). Rusya'nın el koyarak kendi göçmenlerini yerleştirdiği bölgeler Kırım, Kafkasya ve Doğu Anadolu ile sınırlı kalmadı ve Rusya Orta Asya'yı aşarak Türkistan ve

Çin'e kadar göçmen iskan etti (BOA., BA., YH., 326/38). Mallarına ve arazilerine el koyularak ekonomik alanda yoksullaştırılmak istenen halk Anadolu topraklarına göç etmeye mecbur bırakıldı.

3.3. Kafkas Halkına Yapılan Sürgün ve Katliamlar

Kafkas halkı Rusya'nın siyasi, ekonomik alanda yoksullaştırma ve asimile politikalarından dolayı göç etmeye zorlansalar da göçün en önemli sebeplerinden biri yapılan sürgün ve katliamlar oldu. Sürgünün yaşandığı en etkili bölgelerden biri Kuzey Kafkasya ve ardından Abhazya oldu. Burada bulunan halk göç etmemekte direndi ve Rusya bu halkı sürgün etti. Sürgün edilmeyen kişilerin de mallarına el koyularak, para cezası verildi (Erkan, 1996, 41). Bu bölgelerin haricinde Türk askeri yetkilisi teftişinde, Sohum civarında köylerin tamamen yakılıp yıkıldığını, bütün mallarına el konulduğunu ve evsiz ve eşyasız bırakılmış çok sayıda insanın varlığını tespit etti. Bunların yanında Rus işgali altındaki yerlerdeki halka işkence, tecavüz ve katliamlar yapıyordu (İpek, 1991, 103).

Kafkasya'da yaşayan halk her türlü zorluk ve işkenceye maruz kaldı ve aynı zamanda namusunu ve canını kurtarmak amacıyla da göç etmeye mecbur bırakıldı (Erkan, 1991, 42).

3.4. Ermenilerin Baskısı

Ermeniler Osmanlı Devleti'nin toprakların uzun yıllar barış ve rahatlık içerisinde yaşadılar. Fakat 18. yüzyıla gelindiğinde Ermeniler kendi emelleri uğruna Doğu Anadolu'da kendilerine ait Ermeni devleti kurmak için ayaklanmalara başladılar. Aynı zamanda Ermeniler, Osmanlı Devleti'ne karşı çıkarları doğrultusunda zaman için de Rusya ile Kafkas bölgesinde karşılaşarak birlikte hareket ettiler. 1877-1878 savaşında da Ermeniler Rusya'nın yanında savaşa katıldı. Savaş sonrası da Ermeniler Müslüman halka baskı ve zulüm yaparak halkı yaşadığı yerlerde tehdit etti. Amaçları Kafkas halkının yaşadığı topraklara sahip olmaları (Yerli, 2017, 43). Ermeniler Osmanlı Devleti'nin Doğu bölgesine yasadışı şekilde girerek burada bulunan halka huzursuzluk çıkarttı (BOA., Y., PRK.EŞA., 1/68). Rusya, Ermenilerin halka karşı yaptığı baskılardan memnundu. Bu sayede Kafkas halkının göç etmesi için bir hamle daha sağlanıyordu.

4. KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA GÖÇ

Kafkasya, sürekli göçlerin yaşandığı ve önemli göç güzergahı olan bir bölgedir. Bölgede çok çeşitli etnik ve dini yapıda insan yaşamaktadır (Demirel, 2009, 1124). Kafkasya'dan yaşayan halk liderlerine bağlı yaşayan ve bu doğrultuda birlikte hareket etme yeteneğine sahip kişilerdi. Rusya hakimiyetinde yaşamak istemeyen Kafkas halkı birlikte hareket ederek Rusya'ya karşı çok sayıda isyan çıkarttılar. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da Kafkas halkı Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak, Kafkasya'nın bazı yerlerinde Rusya'ya karşı ayaklandılar. Rusya'nın hakimiyetini istemeyen halkın arasında Abhazlar, Çerkezler, Acarlar, Çeçenler, Dağıstanlılar, Karapapaklar ve bazı Kürt Aşiretleri vardı. Osmanlı Devleti savaş sırasında askeri birliklerin yanı sıra kendisine destekte bulunan bölge halktan da gönüller ordusu kurdu (Erkan, 1996, 11-21)

Osmanlı Devleti savaşta Rumeli cephesinde Rusya'nın ordularına karşı mağlup oldu. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de ki yenilgisi, Doğu cephesini de mağlubiyetin sonuçlarını yaşamak zorunda bıraktı. Savaş sonunda imzalanan Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarında Rusya'ya savaş tazminatı olarak doğudaki Osmanlı sancaklarından Kars, Ardahan ve Batum verilmek zorunda kaldı (Mahmut Celalettin Paşa, 1983, 576-697). Kars ve Ardahan savaş sırasında Rusya tarafından işgal edilen yerler iken Batum savaş sırasında işgal edilmeden antlaşma gereği Rusya'ya bırakılan bölgedir. Bu bölgelerin Rusya'ya bırakılmasıyla halk Rusya'nın hakimiyetinde yaşamak istemedi (Demirel, 2009, 1125). Rusya'ya bırakılan yerlerdeki halkın durumuna ilişkin Ayastefanos Antlaşması'nda karar verildi. Antlaşmanın 21. Maddesi gereği Rusya'ya bırakılan yerlerdeki halk üç sene içerisinde başka yerde yaşamak isterlerse mallarını satarak gidebilecekler fakat bu süre zarfında bölgeden ayrılmayan kişiler Rusya'nın hakimiyetini kabul ederek bölgeden ayrılmayacaklardı. Antlaşmanın bu maddesi bölge halkına göç yollarını açtı. Bölgedeki çok sayıda kişi Rusya'nı hâkimiyetinde yaşamak istemeyerek göç yollarına koyuldu (Erkan, 1996, 23-24). Rusya hâkimiyetinde yaşamak istemeyen halk yıllar içerisinde sürekli göçe devam etti. Fakat Rusya 1909 yılında

göç için yapılan sınırdaki geçişlere yasak getirdi ve sınırdan geçişler resmi olarak sınır kapılarından yapıldı (BOA, DH.SYS, 4/1).

Kafkas halkı savaş sonrası yapılan Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları sonrası Kars, Ardahan ve Batum'un Rusya'ya bırakılmasının ardından Rusya'nın hakimiyetinde yaşamak istemeleri ve baskı, zulümlerden dolayı göç etmeye karar verdiler. Göçün yönü daha çok Osmanlı Devleti topraklarına doğru yapıldı. Göç etmeye karar veren kişiler Osmanlı Hükümeti'ne dilekçeyle göç kararlarını ilettiler. Osmanlı Devleti, göç etmek isteyen kişilerin dilekçelerine olumlu şekilde karşılık vererek göç etmek isteyen kişileri Osmanlı topraklarına kabul etti. Osmanlı Devleti göçmenlerin yardımcı olmak adına komisyon kurdu ve göçmenlerin göç sırasında ve sonrasında sevk ve iskanlarının yapılmasını sağladı. Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına yapılan göçler hem deniz hem de kara yoluyla gerçekleşti (Yerli, 2017, 44-45).

Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına yapılan göç hareketi deniz yoluyla daha yoğun yapıldıysa da kara yoluyla da göç gerçekleşti. Savaş sonrası kara yoluyla göç edenler daha çok antlaşma ile Rusya'ya verilen Kars, Ardahan ve Batum'dan gelenlerdir. Bu bölgelerden gelen göçmenler Kars-Erzurum yolunu kullanarak ilk varış bölgesi olarak Erzurum'a geldiler. Kara yoluyla yapılan göçler deniz yoluna göre eşya ve mal taşınması konusunda bir ayrıcalık sağlasa da yol süresinin uzun sürmesi göç yollarında bir çok zor şartların yaşanmasını beraberinde getirmektedir. Göçmenler ilk olarak Erzurum'a ulaştıktan sonra buradan Bayburt, Sivas, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Van ve Hakkari illeri başta olmak üzere sevk edildi (Erkan, 1996, 77-78).

Kafkasya'nın kıyı kesimlerinde bulunan Kafkas halkı kara yoluyla göç edecekleri yerlerin Rusya hâkimiyetinde bulunması sebebiyle can ve malların tehlike altına olabileceğinde ve kara yoluyla bu bölgelerden göçün uzun sürmesinden dolayı deniz yoluyla göç etmeye karar verdiler (Yerli, 2017, 52). Deniz yolunu kullanarak yapılan göçler daha çok Batum'un kıyı kesimleri, Sohum ve Kuban bölgelerinden oldu. Deniz yoluyla göç etmek isteyen kişiler Karadeniz kıyı limanlarına gelerek burada vapurları beklediler. Göçün başladığı kıyıların başında Batum, Sohumkale, Novoroski ve Kırım vardı. Göç edenlerin sayısındaki çokluktan dolayı vapurlar yeterli gelmedi. Kıyılarda ve göç için kullanılan vapurlarda yoğunluktan dolayı zorluklar yaşandı. (BOA, Y.MTV., 3/116). Deniz yoluyla göç edenler mallarını ve eşyalarını bırakarak veya satarak göç etmek zorunda kaldılar. Göçmenler iskan edilecekleri bölgelere yakın limanlara indirildiler. Trabzon, Sinop ve Samsun limanlarına inen göçmenler buradan Kastamonu, Sinop, Samsun, Trabzon, Çorum ve Sivas'a iskan edilmek üzere kara yoluyla ulaştırıldı (Erkan, 1996, 78).

Göçmenlerin iskanı, iskan bölgelerindeki yoğunluktan kaynaklı bazı sorunlar yaşandı. Göçmenlerin iskan edilmelerinde kolaylık sağlamak adına Osmanlı Devleti komisyon kurdu. Bu komisyona başvuranlar iskan edilecekleri yerleri Şehbenderlik vasıtasıyla önceden öğrenebilme imkanı buldular (İpek, 1991, 114). Bu sistemle hem göçmenlere kolaylık sağlandı hem de göçler sırasında şehirlerdeki yoğunluk azaltıldı.

Kafkasya'dan göç edenlerin bazıları Anadolu'nun batı ve güney kesimlerine de iskan edildi. Bu göçmenler aktarmalı olarak Halep, Suriye ve Beyrut olmak üzere Konya, Adana'ya ulaştılar. Aynı zamanda Bursa, Çanakkale, Balıkesir, Afyon, Eskişehir, İzmit ve Adapazarı gibi bölgelere de göçmenler iskan edildi. Bu göçmenler ilk önce liman bölgelerine geldiler ve ardından kara yoluyla iskan bölgelerine ulaştılar (Erkan, 1996, 78-79).

Göçmenlerin bazıları kendi başlarına göç yollarını koyulmuş olsalar da Kafkasya topraklarından geri çekilmek zorunda kalan orduyla birlikte hareket ederek göç eden kişilerde bulunmaktaydı. 1877-1878 savaşı ile başlayan göç hareketi savaş sonrasında yeni sınırların belirlenmesi ile yoğunlaştı ve 1882 yılına kadar Kars bölgesinden yeni sınırın batısına göç edenlerin sayısı 82.000'e kadar ulaştı. Bu tarihten itibaren de göçler devam ederken genellikle göçmenler bu tarihten itibaren direk iskan edilecekleri bölgelere ulaştılar (Erkan, 1996, 59). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra 1891 yılına kadar çoğu Rumeli'den olmak üzere Doğu ve Batı'dan Osmanlı Devleti'ne göç edenlerin sayısı 717.339 kişidir. Bu göçmenlerin 717.258 kişisi Anadolu topraklarına iskan edildi (BOA, Y..A...HUS., 255/64).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaş sırasında ve sonrasında göç edenler doksantüç muhacirleri olarak anılmaktadır. Bu muhacirler savaş sırasında ve sonrasında baskı ve zulüm gördüler. Canlarına ve mallarına eziyet edilerek savaşın en ağır şartlarını bölgedeki sivil halk yaşadı. Memleketlerini ve mallarını kaybederek yen, bir hayat kurmak için canlarını kurtarmak için göç etmek zorunda kaldılar.

5. OSMANLI DEVLETİ'NİN GÖÇ KARŞISINDAKİ TUTUMU

Osmanlı Devleti, savaş sırasında ve sonrasında Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan göçler karşısında ilk hedefi insanları yaşadıkları bölgelerde korumak oldu. Fakat savaşın getirdiği şartlar neticesinde Osmanlı Devleti'nin yaşadığı toprak kayıpları bu durumu zorlaştırdı. Rusya hakimiyetine geçen bölgelerdeki halkı buldukları yerlerde korumak ve oralarda yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak imkansız denilecek seviyeye geldi. Bundan dolayı Osmanlı Devleti, göç etmek isteyen kişileri güvenli ve belli bir düzen içinde göç etmelerini sağlamak için faaliyette bulundu (Yerli, 2017, 56-57).

Osmanlı topraklarına gelen göçmenlerin iskan edilmesi hem ülke için hem de göçmenlerin geleceği için önemliydi. Göçmenlerin sistemli ve düzenli bir şekilde iskanı gerçekleştirilmeliydi. İskanın yapılması için de muhacirlerin nerelere ve ne şekilde, nasıl bir yoğunlukta olmaları tespit edilerek doğru bir karar verilmeliydi (Erkan, 1996, 90-91). Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'ndan sonra muhacirlerin iskanını sağlamak için komisyon kurdu. 1877-1878 savaşının ardından muhacirlerin işlerini yürütmek için İdâre-i Umumiyye-i Muhâcirîn Komisyonu isimli yeni bir komisyon kurdu (Tiryaki ve Özlü, 2021, 327-328). 1877-1878 savaşı göçmenlerini iskan için İdâre-i Umumiyye-i Muhâcirîn Komisyonu'nun şubeleri de açıldı. Bu Komisyonun görevleri muhacirlerin her türlü işlerini yürütme, muhacirlere ait işleri takip etmek ve onlara yararlı olmak üzere planlandı. II. Abdülhamid muhacirlerin zorlanmadan kısa sürede iskan yerlerine ulaşmaları için gerekli yardımların bütçeye aktarılmasını sağlamak adına komisyonlar arasında düzenlemeler yaptı. II. Abdülhamid daha önceki komisyonları yeterli bulmayarak bizzat kendinin başkanlığında Umûm Mûhacirîn Komisyonu kurdu. Bu komisyon muhacirlerin iskan ve işleriyle ilgilenmenin yanında muhacirlerin memleketlerine de sevk edilmesini sağlamakla görevliydi (İpek, 1999, 68-73).

II. Abdülhamid, muhacirlere Müslümanları koruyup, yardım etme inancıyla yaklaştı. Bu inancın yanında muhacirler sayesinde Anadolu'daki boş arazilere göçmenlerin iskan edilmesiyle ekonomiye katkı olacak ve Anadolu nüfusu Türkleşecekti. Dolayısıyla Kafkasya'dan ve diğer bölgelerden Anadolu'ya yapılan göçlerin Osmanlı Devleti için faydaları da göz önünde tutuldu (Demirel, 2009, 1126). Osmanlı Devleti savaşın sonunda önemli toprak kayıplarının yanında nüfus kaybı da yaşadı. Nüfus kaybı insan gücüne olan ihtiyacı beraberinde getirdi. Osmanlı Devleti' de göçleri insan gücünü tekrar arttırmada da faydalı görerek göç hareketlerini olumlu karşıladı. Göçmenlerin Osmanlı topraklarına kabul edilmesi sağlanarak bir yönden de Rusya'ya karşı mücadelede halk Osmanlı Devleti'nin yanında çekildi (Yerli, 2017, 59).

6. SONUÇ

1877-1878 Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan savaş sonrası Osmanlı Devleti önemli toprak ve nüfus kaybı yaşadı. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başlayan savaş, Osmanlı Devleti'nin savaşı bitirmek için mütareke imzalamak istemesiyle sona erdi. Savaş sonrası Osmanlı Devleti için ağır şartlar bulunan Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları imzalandı. Bu antlaşmada Osmanlı Devleti hâkimiyetinde bulunan Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya bırakıldı.

Osmanlı Devleti için toprak ve nüfus kaybıyla sonuçlanan 1877-1878 savaşı, savaşın yaşandığı bölgelerdeki halk için büyük kayıpların yaşandığı savaş oldu. Balkanlarda ve Kafkaslarda olmak üzere iki cephede yaşanan savaş, iki bölgedeki halkın çoğunun da savaş sonunda göç etmelerini mecbur bıraktı. Kafkasya'da bulunan Türk ve Müslüman halk savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. Rusya, savaş sonrası Kafkasya'ya hakim olmasıyla burada yaşayan halka baskı ve zulüm uygulayarak hakimiyetini güçlendirmek ve bölge halkının kendisine karşı ayaklanmasını engellemek istedi. Rusya'nın hakimiyetinde yaşamak istemeyen ve Rusya'nın baskı ve zulüm uyguladığı Kafkas halkı savaş sırasında ve sonrasında çareyi göç etmekte buldu. Kafkas halkı yoğun şekilde Osmanlı topraklarına göç etti.

Osmanlı Devleti göç sırasında ve sonrasında göçmenlere gerekli yardımlarda bulundu. Göçmenler için Osmanlı Devleti'nde komisyonlar kuruldu. Anadolu'ya gelen göçmenler, kayıt altına alındı ve uygun olan bölgelere yönlendirilerek, arazi, ev ve iş gücü alanında göçmenlere yardımlar yapıldı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesiyle siyasi olarak sonuçlandı. Savaşın

yaşandığı Balkanlar ve Kafkasya'daki çok sayıda insan memleketlerini terk ederek göç etmek zorunda kaldı ve savaşta ve savaş sonrası çoğu insan hayatını kaybetti.

KAYNAKÇA

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

BOA., DH.SYS., 4/1, (H-19-02-1332).

BOA, Y..A...HUS., 255/64, (H-23-06-1309).

BOA., Y..H...HUS., 326/38, (H-03-11-1312).

BOA, Y.MTV., 3/116, (H-16-06-1297).

BOA., Y.PRK.EŞA., 1/68, (H-07-11-1296).

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Aydın, M, (1994), Doksanüç Harbi, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 9, ss. 498-499.

Demirel, M., (2009), Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra), A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 40, Erzurum, ss. 1123-1146.

Erkan, S., (1996), Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908), Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Trabzon, 229s.

Eyicil, A., (2004), İttihad ve Terakki Liderlerinden Doktor Nâzım Bey, Gün Yayıncılık, Ankara, 402s.

İpek, N., (1991), Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900), Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, ss. 97-134.

İpek, N., (1999), Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 260s.

Karal, E.Z., (2011), Osmanlı Tarihi VIII. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Mahmud Celaleddin Paşa (1983), Mir'ât-i Hakikât, 1-2-3, (Hazırlayan: İsmet Miroğlu), İstanbul.

Saydam, A., (1993), Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye, T.C. Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, 4, Trabzon, 123s.

Tiryaki, K., ve Özlü. Z., (2021), Osmanlı Devleti'nde Muhacirîn-i İslamiyenin Dul ve Yetimleri; Sorunlar ve Çözüm Çabaları (93 Harbi Sonrası), Atatürk ve Türkiye Cumhuriyet Tarihi Dergisi, 8, ss. 325-346.

Yapıcı, H., (2012), 93 Harbi Sonrasında Yaşanan Göçler ve Neticeleri, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 1, ss. 181-189.

Yerli, H., (2017), 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Sonrası Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler ve Göçlerin Yol Açtığı Sorunlar (1877-1900), Yüksek Lisans Tezi, T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 109s.

Yurdakul, E.S., (2019), 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında (93 Harbi)Askeri Sağlık Hizmetleri, Ankara, 389s.

DİJİTALLEŞEN İK VE İK UZMANLARININ DİJİTALLEŞME ALGILARI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Songül Gökhan*, Ömür Neczan Timurcanday Özmen**

Özet

Covid-19 küresel sağlık sorunundan en çok etkilenen sektörlerden biri turizm sektörü olmuştur. Covid-19'un getirdiği yasaklarla zor günler geçiren sektör açılma sonrası nitelikli personel bulma ve elde etme açısından sorunlar yaşamaktadır. Nitelikli personel bulma, işe alma, eğitim ve geliştirme gibi faaliyetleri gerçekleştiren insan kaynakları uzmanlarının bu konuda sorumlulukları ve iş yükleri oldukça artmıştır. İnsan kaynakları uzmanlarının bu dönemde daha hızlı aksiyon almaları zorunlu hale gelmiştir. Covid-19 küresel sağlık krizi ile hız kazanan dijitalleşmenin insan kaynakları uzmanlarına bu doğrultuda faydalar sağlaması beklenmektedir. Dijitalleşen İK uygulamalarının turizm işletmelerinde insan kaynakları uzmanları tarafından benimsenip benimsenmediği, İK süreçlerinin ne düzeyde dijitalleştiği ve İK uzmanlarının dijitalleşmeye ilişkin algılarının araştırılması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda İzmir ilinde turizm sektöründe çalışan 15 insan kaynakları uzmanı ile nitel araştırma yöntemi kullanılarak yarı yapılandırılmış soru formu ile birebir görüşmeler yapılmıştır. Her bir görüşme yaklaşık 30-60 dk arası sürmüştür. İK uzmanları özellikle turizm gibi personel devir hızının yüksek olduğu bir sektörde çok hızlı aksiyon almak zorunda olduklarının üzerinde durmuşlar ve dijitalleşmenin bu anlamda kendilerine sağladıkları faydalardan bahsetmişlerdir. Personel özlük dosyalarına erişim, bordro ve ücret gibi adımların daha kolay yapılabildiğini ifade etmişlerdir. Yetenek havuzlarının genişlediğini, sadece ulusal değil uluslararası adaylara ulaşım sağlandığını, dijital anketler, çevrimiçi mülakatlar ile ön elemelerin kolaylaştığını, sisteme girilen belirli kriterler ile daha hedefe odaklı azaltılmış adaylar ile çalıştıklarını, personele eğitimlerinin daha kolaylaştığını ve kâğıt masraflarında ciddi bir azalma olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca insan kaynakları uzmanlarının işlerinin geleceğinin yetenek bulma ve motivasyon gibi farklı noktalara doğru evrildiğini düşündükleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları, Dijitalleşme, Dijital İK

DIGITALIZING HR AND THE DIGITALIZATION PERCEPTIONS OF HR SPECIALISTS: A QUALITATIVE RESEARCH

Abstract

One of the sectors most affected by the Covid-19 global health problem has been the tourism sector. The sector, which has had a difficult time with the bans brought by Covid-19, has problems in finding and retaining qualified personnel after opening. The responsibilities and workloads of human resources specialists, who carry out activities such as finding, recruiting, training, and developing qualified personnel, have increased considerably. It has become imperative for human resources specialists to take faster action in this period. Digitization, which gained momentum with the Covid-19 global health crisis, is expected to provide benefits to human resources specialists in this direction. This study aims to investigate whether digitalized HR practices are adopted by human resources experts in tourism businesses, to what extent HR processes are digitalized, and HR experts' perceptions of digitalization. In this context, one-on-one interviews were conducted with 15 human resources specialists working in the tourism sector in Izmir, using a semi-structured questionnaire using the qualitative research method. Each interview lasted approximately 30-60 minutes. HR experts emphasized that they have to take action very quickly, especially in a sector such as tourism where personnel turnover is high, and they talked about the benefits of digitalization in this sense. They stated that steps such as access to personnel files, payroll, and wages can be done more easily. They stated that their talent pool has expanded, not only national but also international candidates are reached through digital surveys, online interviews and pre-qualifications are made easier, they work with more target-oriented candidates with the Key Word entered into the system, and the training of personnel becomes easier, and there is a significant reduction in paper costs. In addition, it is seen that human resources experts

think that the future of their jobs evolves towards different points such as finding talent and motivation.

Key words: Human Resources, Digitalization, Digital HR

1.GİRİŞ

Yeni teknolojiler ve buluşlarla günlük yaşamımız, düşüncelerimiz ve algılarımız değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Hayatımızın her alanına kolayca uyum sağlayan teknolojiler iş yaşamımız, iletişimimiz, iş yapış şeklimiz gibi pek çok konuda değişim yaşanmasına neden olmaktadır. Bu değişim sürecinde en önemli faktör ise yeni teknolojiler ve uygulamalarla alışkanlıklarında değişiklikler yaşanan insanoğlunun bu değişimi nasıl algıladığı ve nasıl tepki verdiğiidir. Hemen hemen tüm sektörlerde yaşanan dijital dönüşüm turizm sektörünü de etkisi altına almış rezervasyondan menülere, sanal turlardan kat hizmetlerine kadar pek çok alanda değişimin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İnsan iletişimi ve etkileşiminin en yoğun yaşandığı sektörlerden biri olan turizm sektöründe yaşanan dijital dönüşüm adımları oldukça dikkat çekmektedir. Alan yazında turizm işletmelerinde yaşanan bu değişim ve dönüşümün sıklıkla müşteri açısından ele alındığı görülmektedir. Oysaki turizm işletmelerinde verilen hizmet personel kalitesi, eğitimi, performansı ve verimi, motivasyonu gibi birçok değişkenle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda turizm işletmelerinde yetenek bulma, işe alma, performans, eğitim gibi birçok uygulamayı yerine getiren insan kaynakları uzmanları işletme için kilit bir rol üstlenmektedirler. Bu doğrultuda bu çalışmada insan kaynakları uzmanlarının dijitalleşmeye ve insan kaynaklarının dijitalleşmesine ilişkin algılarına odaklanılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Dijital Dönüşüm

Yapay zekâ ve robot teknolojilerinin 2000’li yıllarda daha da gelişmesi, nesnelerin interneti, 3D yazıcılar ve akıllı fabrika sistemleri, sürücüsüz arabalar gibi ortaya çıkan yeni buluşlar üretim yapısının değişmesine neden olmaktadır. Dördüncü sanayi devrimi olarak nitelendirilen bu dönemde siber fiziksel sistemlere geçiş yapılmasıyla dijital dönüşüm süreci başlamıştır (Yankın, 2019).

Günümüzün her şeyi ve herkesi yakınlaştıran yeni teknolojileri dijital dönüşüme ayak uyduramayan işletmelerinin geri planda kalmasına neden olmaktadır. Her ölçekte şirketin verimliliğini arttıran, operasyonel süreçlerini kolaylaştıran ve daha rekabetçi olmasını sağlayan dijital dönüşüm adımlarının (Altuntaş,2018) önemi gün geçtikçe artmaktadır.

Dijital dönüşüm işletmelerin dijital dünyaya uyum sağlamak için teknolojiyi tüm işletme süreçlerine entegre etmeleri olarak tanımlanabilir (TÜSİAD, 2017: 13). Gartner sözlüğünde ise dijitalleşme bir iş modelinin değişimi ve yeni gelir ve değer üretme fırsatlarının elde edilmesi için dijital teknolojilerin kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Gartner IT Glossary). Dijital dönüşümle sadece bireylerin ya da kurumların değil, nesnelerin, makinelerin birbiriyle bağlantılı olduğu yeni bir aşamaya geçilmiş, bu aşama müşteri talepleri ve kitlesel özelleştirme, yeni iş modelleri ve veri değeri, kaynak kısıtları ve sürdürülebilirlik, yatırım ve nitelikli işgücü olmak üzere dört temel unsur etrafında şekillenmiştir (TÜSİAD, 2017: 13). Dijital dönüşüm “dijital bir işe geçme süreci”, “dijital teknolojileri ve iş operasyonlarını dönüştürmek için bilgi kullanma süreci” olarak da tanımlanabilmektedir (Gartner IT Glossary).

Bir başka tanıma göre dijitalleşme, iş dünyasının sayısallaştırılması, verilerin dijital teknolojiler kullanılarak işlenmesi, iş operasyonlarını, iş işlevlerini, iş modellerini, süreçlerini, faaliyetlerini etkinleştirmek, iyileştirmek ve dönüştürmek için gerçekleştirilen tüm işlemlere denilmektedir (Yankın,2019).

Dijital dönüşüm ise iş modellerini, iş süreçlerini, iş faaliyetlerini ve yetkinliklerini dijital teknolojilerin değişimi ile ortaya çıkan yeni fırsatları elde etmeye yarayan ve toplumu üzerinde etkileri olan derin ve hızlı değişimi ifade etmektedir (i-SCOOP I). Dijital dönüşüm süreci dinamik ve devamlı bir süreçtir (Teichert, 2019). Dijital dönüşüm süreci birçok yolu ve aşaması olan, işletmelerin iş modellerini, stratejik yönetimlerini ve değerlerini ilgilendiren bir süreçtir (Brooks, & McCormack, 2020). Bu süreç yalnızca teknik boyutları

değil aynı zamanda sosyal boyutları da ilgilendiren bir süreçtir (Bonfour, 2016; Kane vd., 2015; Osmundsen vd., 2018; Stolterman & Fors, 2004).

Nesnelerin interneti sayesinde oluşturulan ve takip edilen dijital tüketici profilleri, algoritmik öneriler sunan mobil uygulamalar, kişiselleştirilmiş ürünler üretmeye imkan sağlayan üç boyutlu baskı teknolojileri, kullanıcı dostu öneri motorları, robot bilim, yapay zeka, ses tanıma ve hareket algılama teknolojileri, bireylerin kendi sağlıklarını takip etmelerini sağlayan mobil sağlık uygulamaları dijital dönüşüm sürecinde ortaya çıkan teknolojilere örnek olarak gösterilebilir (Manovich, 2002: 47).

Hizmet sektörü ve sanayi sektöründe dijital dönüşümle işyeri ve insan kaynakları da dönüşüm geçirmektedir. Dördüncü Sanayi Devrimi olarak adlandırılan Endüstri 4.0 ile ortaya çıkan teknolojilerin benimsenmesi, öğrenme, yönetme, çalışma, işe alma liderlik etme ve insanların birbiri ile etkileşim kurma şeklini değiştirmektedir (Silva, vd., 2022:1). Bu hususta insan kaynaklarının geçirdiği dönüşümün yakından incelenmesi önem arz etmektedir.

İnsan Kaynakları ve Dijital Dönüşüm

1980'lerde yeni bir yönetim yaklaşımı olarak ortaya çıkan insan kaynakları yönetimi, küresel düzeyde meydana gelen birçok gelişmenin bir sonucu olarak örgütler tarafından rekabette üstünlük elde etme aracı olarak kullanılmaktadır (Bingöl,2016:3). Hangi sektörde olursa olsun bir işletmenin en temel girdisi emek faktörüdür. Çalışanların iş süreçlerine bilgi, beceri, yetenek ve duygusal, bilişsel, fiziksel gücünü ifade eden emek kavramı (Türkey ve Kayıkçı, 2016:445) değişen ve dönüşen yeni yönetim yaklaşımları açısından hala en önemli faktördür. Çalışanın işletmeye fiziksel ve bilişsel olarak işletmeye emek harcaması işletmelerin insan kaynakları uygulamaları ile yakından ilişkilidir.

İşletmelerin uzun dönem hedeflerinin gerçekleşmesinde büyüme odaklı, yenilikçi, dinamik, esnek, beceri odaklı, takım esasına dayalı, müşteri yönelimli yaklaşımların etkisi bulunmaktadır. Örgütlerin bu değişiklikleri gerçekleştirmesi ve başarı elde etmesi, etkin ve nitelikli bir insan kaynağına sahip olması ile mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda entelektüel sermayenin bir unsuru olan insan sermayesine sahip olan işletmeler rekabette bir adım öne geçmektedir. Örgütün sahip olduğu insan sermayesinin katkıları yalnızca nicel olarak değil aynı zamanda bilgi, beceri, yetenek, deneyim, kapasite gibi girdileri ve örgütsel başarıları kapsamaktadır (Bingöl, 2016: 4).

Endüstri 4.0 ile meydana gelen bilişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, bireysel hayatı etkilediği gibi işletmeleri de özellikle yönetim biçimleri ve iş yapma şekilleri açısından etkilemiştir. Günümüz koşullarına ve değişime uyum sağlamaya çalışan işletmeler geleneksel yöntemlerden vazgeçmekte ve iş süreçlerini ve fonksiyonlarını teknoloji kullanarak yönetebilecek bir şekle dönüştürmektedirler. Bilişim teknolojilerindeki değişimlerin artan hızı ve dijitalleşen dünya insan kaynaklarında yönetim anlayışının değişmesine neden olmuştur. Bu değişimle birlikte insan kaynaklarının dijital dönüşüme uyum sağlaması zorunlu bir hale gelmiştir. İşletmeler artık insan kaynakları işlevlerini gerçekleştirirken dijital insan kaynakları sistemlerinden yararlanabilmekte, elektronik olarak işleyen süreçlerle çok daha hızlı, dinamik ve küresel ölçekte aksiyon alabilecek, daha geniş bir istihdam ağına sahip olabilmektedir. Dijitalleşme ve aktif sosyal medya kullanımının artması sonucunda çalışma koşullarında, iş yapış şekillerinde ve iş süreçlerinde değişimler yaşanmaktadır. İşletmeler bu değişen sürece uyum sağlamaya çalışırken en temel yönetim fonksiyonlarından bir olan insan kaynakları yönetimi de değişim yaşamakta ve dijitalleşmektedir (Bayarçelik,2019:60).

İnsan kaynakları yönetiminin dijitalleşmesi işletmenin İK stratejisi, politikası ve uygulamalarının web-tabanlı teknoloji kullanılarak gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Ruël vd., 2007:16). Dijital insan kaynakları yönetimi insan kaynakları uygulamalarının internet üzerinden gerçekleştirilmesini ifade etmektedir (Lengnick vd. 2003). Dijital insan kaynakları yönetiminde, insan kaynakları uygulamalarının yerine getirilmesinde bilgisayar sistemlerinin, interaktif elektronik medya ve telekomünikasyon ağlarının kullanılması söz konusu olmaktadır (Iraz ve Yıldırım, 2005). Başka bir ifade dijital insan kaynakları işletmeler, tedarikçiler, müşteriler ve hizmeti sağlayan çalışanlar arasındaki ilişkileri yeniden oluşturma ve uygulama sürecini kapsamaktadır. Genç, 2016: 69). 1995 yılından sonra da dijital insan kaynakları konusunda birçok bilim adamı tarafından çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Strohmeier, 2007).

Turizm İşletmelerinde Dijital Dönüşüm Uygulamaları

Turizm işletmeleri toplumsal hayata çok hızlı uyum sağlayan teknolojiler karşısında artan talebe yetişmek ve buldukları pazarda sürdürülebilirliklerini devam ettirmek için özellikle internet tabanlı teknolojileri kullanarak potansiyel müşterilerine daha hızlı ulaşmak, mevcut müşterilerini ise ellerinde tutmak için dijital teknolojilerden yararlanmak zorundadır (Atar, 2020).

Turizm sektöründe dijitalleşme uygulamalarına baktığımızda dijital destinasyon tanıtımları, sanal gerçeklik, dijital menüler, büyük veri, tasarım oteller, son teknoloji rezervasyon ve müşteri hizmetleri uygulamaları, akıllı turizm teknolojileri, dijital iletişim kanalları, seyahat blogları, yapay zeka uygulamaları, turizm 4.0 ve sosyal medya bilgi çalışmaları karşımıza çıkmaktadır (Çorumluoğlu vd.,2008:Kaya, 2009:28: Şanlıözvd., 2013: Ulama,2015: Esen ve Türkay, 2017: Öksüz ve Altıntaş, 2017: Kayıkçı ve Bozkurt, 2018: Topsakal, 2018: Topsakal, vd., 2018: Akgül, 2019: Urgan, 2019: Çetinkaya, 2019:).

Dijital dönüşüm ile çok boyutlu bir yapıya kavuşan veri kaynağı, tüketicilerin karşılaştırma yapabilmesini kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır. Benzer ürün ve hizmetlere sahip işletmeler arasında geçiş yapmak çok rahat bir hale gelmiştir (Duran, 2021).

Turizm, konaklama ve seyahat alanlarında yaşanan gelişmeler ve devam eden bilgi ve iletişim teknolojileri, yapay zekâ ve otomasyon uygulamalarının sektöründe büyük değişikliklere neden olacağı düşünülmektedir. Müşterilere sunulan hizmetin şekli, personelin bu değişim sürecinde hangi konumda yer alacağı ve işletmelerin bu değişimden nasıl etkileneceği merak konusudur (Atar,2020).

Turizm endüstrisinde havaalanlarından tren istasyonlarına, otellerden müzelere kadar değişik alanlarda farklı akıllı teknolojiler ve robotlar kullanılmaktadır (Inanov ve Webster, 2017). İnsanların yapabileceği işlerin çok ötesinde çoklu görevleri yerine getirebilmesi, çok fazla bilgiyi işleyebilmesi, check-in ve check out gibi birçok işlemi hızlandırması ve yardımcı olması açısından robot ve yapay zekâ uygulamaları önem taşımaktadır (Kayıkçı ve Bozkurt, 2018).

Akıllı turizm teknolojileri popülerliklerinin artması, işlevselliklerinin güçlü olması ve katma değer yaratan deneyimlerle gün geçtikçe daha önemli bir noktaya gelmektedir (Huang vd. 2017). Yönetimin karar verme kalitesine katkı sağlayan büyük veri uygulamalarındaki gelişmeler, turist deneyimlerini farklılaştıran karma gerçeklik uygulamaları, nesnelerin interneti ve web 4.0 gibi gelişmelerin ortaya çıkması yeni iş modellerinin çıkmasını da mümkün kılmıştır (Kurgun, 2019).

Ortaya çıkan bu yeni iş modellerine rağmen turizmin emek-yoğun bir sektör olması çalışanların hala hizmet üretiminin temel girdisi olmasına neden olmaktadır. Turizmin alt sektörlerinde farklı özelliklere sahip insan kaynağına ihtiyaç vardır. Turizm işletmelerinde çeşitli vasıflarda ve çok sayıda insan çalıştığı düşünüldüğünde, bu kişiler için yürütülen ücret, sağlık, güvenlik, sosyal haklar, terfi uygulamalarına ilişkin insan kaynakları yaklaşımı önem kazanmaktadır (Türkay ve Kayıkçı, 2016:446).

4. YÖNTEM

İnsan kaynakları tarafından kullanılan dijital teknolojilerin ve insan kaynakları uzmanlarının bu teknolojilere bakış açılarının ortaya çıkarılmasını amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji kullanılmıştır. İnsan deneyimlerini anlamaya odaklanan fenomenoloji deseni (van Manen, 2007:12) yirminci yüzyılım başında ortaya çıkan felsefi bir hareketten doğmuştur (Wilson, 2015:38). Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenoloji insanların belirli bir olgu ya da kavrama ilişkin anlayış, duygu, düşünce, bakış açıları ve algılarının anlaşılmasına, deneyimlerinin özüne yönelik yapılan incelemeler olarak tanımlanmaktadır (Rose, Beeby & Parker, 1995:1124). Başka bir ifade ile tek tek bireylerin deneyimlerinin toplamına atıfta bulunmaktadır (Giorgi, 1997:236). Bu kapsamda çalışmada fenomenoloji deseni insan kaynakları uzmanlarının insan kaynaklarının dijitalleşmesine yönelik görüşlerinin detaylı olarak keşfedilmesi amacıyla tercih edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda alan yazın taraması gerçekleştirilmiş ve insan kaynaklarının dijitalleşmesine ilişkin çalışmalar incelenmiştir (Chan ve Balkova,2022: Silva vd., 2022: Ramdani vd., 2021). Alan yazın taraması sonrasında araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir.

- 1) Turizm işletmelerinde insan kaynakları çalışanlarının dijital teknoloji kullanımları ne düzeydedir?
- 2) Turizm işletmelerinde çalışan insan kaynakları uzmanlarının dijital dönüşüme bakış açıları nasıldır?
- 3) Dijital dönüşümle insan kaynakları uygulamalarında nasıl bir değişim yaşanmaktadır?

Örneklem

Nitel araştırmalar da örneklem seçimi çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliği açısından önem arz etmektedir. Araştırmacının incelediği ve araştırdığı konuya ilişkin evrenin büyüklüğü çalışılacak alanların büyüklüğü ve evrenin tamamına ulaşmanın zor olduğu durumlarda araştırmacı evreni temsil ettiği düşünülen bir örneklem grubuna yönelmektedir (Baltacı,2018; Strauss ve Corbin,2014; Shenton,2004; Neuman, 2014; Kothari, 2004).

Alan yazındaki herhangi bir çalışmada örneklemin, hedef evreni uygun bir şekilde yansıtır yansıtmadığı, örneğin nasıl seçildiğine bakılarak anlaşılabilir (Baltacı,2018). Bu bağlamda araştırmanın amacı doğrultusunda örnekleme yöntemi olarak amaçsal örnekleme içerisinde yer alan ölçüt (kriter) örnekleme kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan amaçsal örnekleme yönteminde (Marczyk vd., 2005), araştırmacı araştırdığı evrenin içinden evreni en iyi yansıtacağını düşündüğü bir kesiti belirleyerek örneklem seçmektedir. Amaçsal örnekleme içerisinde yer alan ölçüt örneklemede araştırmacı önceden belirlenmiş ya da hazırlanmış ölçüt listesini kullanmaktadır (Marshall & Rossman, 2014). Bu bağlamda araştırmanın ölçüt kriterleri şu şekilde oluşturulmuştur; a) Turizm işletmelerinde insan kaynakları uzmanı olmak, b) son 5 yıldır İK uzmanı olarak görev yapıyor olmak, c) Dijital uygulamaları kullanıyor olmak.

Araştırmada belirlenen kriterler doğrultusunda 15 İnsan Kaynakları uzmanı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sunması açısından yarı yapılandırılmış görüşme tekniği (Yıldırım ve Şimşek,1999:283) kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği araştırmacılara gerektiği takdirde katılımcıların yanıtlarını açmasını isteme imkânı vermekte ve ayrıntılı bilgi almayı kolaylaştırmaktadır (Türnüklü,2000:547). Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme tekniği ile araştırmacılar tarafından önceden hazırlanan görüşme formu çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Form kapsamında katılımcılara açık uçlu 8 soru yöneltilmiştir. Aşağıda katılımcılara yöneltilen sorular yer almaktadır:

- 1) İnsan kaynakları departmanı olarak dijital teknolojileri ne kadar kullanıyorsunuz?
- 2) Sizce dijitalleşmenin insan kaynakları yönetimine nasıl bir etkisi olmuştur?
- 3) İşinizin geleceği açısından dijitalleşmenin nasıl etkisi olabilir?
- 4) İşe alım süreçlerinde dijitalleşmenin nasıl bir etkisi vardır?
- 5) Yetenek bulma ve yönetme açısından sizce dijitalleşmenin nasıl bir etkisi vardır?
- 6) Performans değerlendirme açısından sizce dijitalleşmenin nasıl bir etkisi vardır?
- 7) Kariyer planlama açısından sizce dijitalleşmenin nasıl bir etkisi vardır?
- 8) Ücret ve bordrolama açısından sizce dijitalleşmenin nasıl bir etkisi vardır?

İzmir'de konaklama işletmelerinde insan kaynakları uzmanı olarak en az 5 yıldır çalışan 15 kişi ile 30-50 dk arası görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 10-30 Mayıs 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcıların izinleri ile ses kaydı alınmış ve veriler daha sonra araştırmacılar tarafından çözümlenmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcılardan elde edilen veriler betimsel analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz öncesinde oluşturulan tematik çerçeveye göre veriler işlenir, bulgular tanımlanır ve son olarak da yorumlarla analiz tamamlanır (Altunışık vd. 2010:322). Bu bağlamda tematik çerçeve literatüre dayalı olarak oluşturulan sorulardan yola çıkılarak işe alım, yetenek bulma, performans, kariyer planlama, ücret ve bordrolama, işin geleceği, dijital maliyet ve güvenlik, iş yükü olmak üzere 8 başlık üzerinde oturtulmuş ve veriler bu başlıklar altında tanımlanmıştır

4.3. Bulgular

Araştırmaya katılan 15 insan kaynakları uzmanının yaşları 35-54 arasında değişmektedir. Katılımcıların 8'i kadın 3'ü erkektir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında, 2 katılımcının yüksek lisans, 1 katılımcının ise doktora yapmakta olduğu görülmektedir. Diğer katılımcılar lisans düzeyinde mezuniyete sahiptir.

Katılımcılardan elde edilen verilerle tematik çerçeveye oluşturulmuş ve elde edilen bu veriler tematik sınıflandırmaya göre tanımlanmıştır.

İşe Alım

Araştırmada katılımcılara insan kaynakları departmanının dijitalleşmesi ile ilgili yöneltilen sorulara alınan cevaplar ışığında, İK departmanının dijitalleşmeyi işe alım süreçlerinde etkin bir şekilde kullandığı görülmüştür. İnsan kaynakları uzmanları CV taraması, kişilik testleri, İngilizce mülakat, online mülakat, SGK bildirimleri, işe giriş prosedürleri, emeklilik ve çıkış işlemlerinde dijital dönüşümün büyük bir kolaylık ve hız kazandırdığını ifade etmişlerdir. Katılımcı 1 bu konuya ilişkin olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“İnsan kaynaklarında dijitalleşmenin en önemli etkisi bence işe alım süreçlerinde kendini göstermektedir. İşe alım sürecinde personel bulma aşamasında CV tarama işlemlerinde sıklıkla dijital teknolojiden yararlanıyoruz. Sisteme aradığımız personelin özelliklerini giriyoruz. Ve sistem bu kodlarla uyumlu olan CV'leri getiriyor. Hem zamandan hem emekten tasarruf ediyorsunuz. Eski sistemde elinizdeki CV'leri toplayacak tarayacaksınız...Düşünüyorum da büyük eziyet... Şimdi tek tuş hop elinizde”

Katılımcı 2 ise: *“Hastalık izinlerinin takibini yapmak çok kolay oluyor, ayrıca işe alım sürecinde aday kişilerle mekândan bağımsız online görüşmeler yapmak, onlara kişilik testleri yollamak, İngilizce mülakat yapmak daha kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleşiyor, emeklilik ve çıkış prosedürleri de aynı şekilde kolaylıkla yapılıyor”* ifadelerini kullanmıştır.

Katılımcı 3'te bu konuya ilişkin olarak *“SGK bildirimlerini sistemlerin entegre olması sonucu çok rahat bir şekilde yapabiliyorsunuz. Tek tuşla SGK'ya gitmeden işlemler yapmak mümkün. Ayrıca İŞKUR'unda dijitalleşmesi ile İŞKUR'un işçi bulma havuzunu çok rahat kullanabiliyorsunuz. Bu şekilde çok fazla personel aldık. İŞKUR İLE bütünleşmiş bir şekilde çalışabiliyoruz. İş garantili açılan kurslar gibi ortak çalışmalar yapıyoruz.”*

Yukarıda ifadeleri yer alan katılımcılarında belirttiği gibi dijitalleşme insan kaynakları uzmanlarına işe alım uygulamaları sırasında zaman ve mekân açısından kolaylık sağlamaktadır.

Yetenek Bulma

Dijital dönüşümün yetenek bulma üzerindeki etkisine yönelik sorulan soruya katılımcıların bazıları yetenek bulmayı kolaylaştırdığını ifade ederken bazı katılımcılar ise yetenek bulmakta dijitalleşme sonrası sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcı 4 ve 5 olumlu değerlendirmede bulunurken katılımcı 3 ve 7 olumsuz değerlendirmede bulunmuştur.

Katılımcı 4'ün *“Dijitalleşme yetenek bulma açısından özellikle turizm özelinde yalnızca lokal adaylarla değil şehir dışından hatta ülke dışından adayların da başvuru yapabilmesi mümkün oluyor”* ifadesi yetenek bulmada dijitalleşmenin olumlu etkisi olduğuna ilişkin görüşe örnek olarak gösterilebilir.

Katılımcı 6'nın *“Yetenek bulma açısından dijitalleşme ile sektörde rekabet daha da zorlaştı. Turizm gibi pazarı ve ücretleri belli olan bir sektörde yetenek bulma ve işletmede tutmak oldukça zorlaştı. Yapay zekanın etkisi ile iş modellerinin değişmesi, uzaktan ya da hibrit çalışma modellerinin ortaya çıkması, 2 dil bilen bilgisayarlı etkin kullanabilen nitelikli turizm çalışanlarının başka sektörlerle kaymasına neden oldu.”* ifadeleri ise yetenek bulmada dijitalleşmenin olumsuz bir etkisi olduğu görüşe örnek olarak gösterilebilir.

Performans Değerlendirme

Dijital dönüşümün performans değerlendirme üzerindeki etkisine ilişkin insan kaynakları uzmanlarının

görüşleri daha adil ve şeffaf bir performans değerlendirme yapılması, daha hızlı sonuç alınması, anlık değişimlere fırsat vermesi, sadeleştirilmiş gerçek zamanlı veriye ulaşılabilmesi şeklinde sıralanabilir.

Katılımcı 7'nin "dijital dönüşüm ile kişinin performansında görülen artışlar ve gelişime açık yönlere hızlı müdahale edebilme imkanı arttı" ifadesi, katılımcı 8'in " duygusallıktan uzak daha rasyonel performans değerlendirme sistemine geçiş yapmış olduk" ifadesi, katılımcı 9'un " dijitalleşme ile daha adil ve şeffaf bir döneme geçiş yapmış olduk. Personeller performans değerlendirmenin nasıl yapıldığını ve sonuçlarını açıkça görebiliyorlar" ifadesi de performans değerlendirmede dijitalleşme ile daha şeffaf ve adil bir performans değerlendirme yapıldığı görüşüne katkı sağlamaktadır.

Katılımcı 10 dijital dönüşüm ve performans değerlendirme sistemine ilişkin "*dijital dönüşümle performans değerlendirmede yetkinliklere dijital başlıklar eklendi. Dijital sunum becerisi, dijital uygulama becerisi, dijital eğitim becerisi, dijital eğitim becerisi örnek olarak verilebilir*" ifadesinden de anlaşılacağı üzere dijitalleşme ile yeni yetkinlikler aranmaya başlanmıştır.

Kariyer Planlama

İnsan kaynakları uzmanları dijital dönüşümün kariyer planlama açısından güncel ve değişimlere hızlı uyum sağlayabilen, uluslararası erişime açık bir yapıya geçildiğini ifade etmektedirler. Kariyer planları çerçevesinde online eğitimler alınabildiği ve eğitimlerin takibinin daha kolay yapılabildiği ifade edilmektedir. Nitekim katılımcı 13'te bu konuya ilişkin olarak "*Otele alınan her çalışanın aldığı eğitim ve gelişim programları kaydedilebilir, izlenebilir, raporlanabilir nitelikte olup, olası istihdam seçeneklerinde değerlendirilmesi hızlanmıştır*" yorumunda bulunmuştur.

Katılımcı 11'de "*Şirket içi online eğitim sistemleri ve dijital akademiler ile eğitim olanakları artırılmış olup kişinin kariyer planlamasına uygun eğitim atamalarına olanak sağlanmıştır*" yorumunda bulunmuştur.

Ücret ve Bordrolama

Araştırmaya katılan insan kaynakları uzmanlarının geneli dijital dönüşümün ücret ve bordrolama açısından büyük kolaylık yarattığını düşünmektedirler. Katılımcı 5 "*Yan hak ödemeleri ve kesinti kalemleri kolay bir şekilde takibini gerçekleştirir*", katılımcı 9 "*Ücret hesap pusulaları, özlük dosyası içinde yer alan maaş, ağı, yan haklar, izin yönetimi içinde yer alan Personel Devam Kontrol Sistemi, izinler, fazla mesai, kesinti talepleri (demirbaş hasar, trafik cezası gibi), ek ödemelerin kolaylaşması*", Katılımcı 11 "*SGK e-bildirge, İşgöremezlik, Kolluk Kuvvetleri Kimlik Bildirimi, İŞKUR Aylık İşgücü bildirim gibi işlemleri daha kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştirebiliyoruz*" yorumunda bulunmuşlardır.

Katılımcı 15 ise "*dijital dönüşüm rahatlık ve kolaylığa ek olarak zihinsel tembelliğe de yol açmaktadır. Yeni gelen personellere sorun internet ve uygulama olmazsa bordro nasıl çıkarılır hangi kalemler oluşur, hesap nasıl bilmiyorlar. Birgün sistem gitse ertesi gün ödemeler olsa yapamazlar. Gelen personele sorularım nasıl hesaplanır diye, bana programı anlatıyor, şu şu tuşlara basarak diyor*" yorumunda bulunmuştur.

İşin Geleceği

İnsan kaynakları uzmanları dijital dönüşümün İK departmanlarının rutin görevlerinden sıyrılıp yetenek bulma ve yönetme üzerine odaklanacağını düşünmektedirler. Bu konuda katılımcı 8 "*dijital dönüşüm İK'nın rutin, idari işlem diye tabir edebileceğimiz görevlerinde kolaylık sağladığı için, İK daha rahat bir şekilde asli görevi olan yetenek bulma, yönetme, eğitime, işletmede tutma hatta motive etme gibi görevler üzerine daha çok eğilebilecektir.*" yorumunda bulunmuştur.

Katılımcı 6 ise "*bence İK yeni dönemde farklı bir noktaya evriliyor. Personel departmanından İK'ya İK'dan stratejik İK'ya geçtiğimiz gibi bambaşka bir noktaya geçiş yapacağız. Her şey dijitalleşip değişir ve kolaylaşırken personel hala çok önemli faktör. Hele ki turizm gibi hizmet sektöründe. Çalışmalar ve istekleri de bu dönemde değişim geçiriyor. Bu noktada artık değer yaratmak, nitelikli personel bulmak ve elde tutmak zorlaşıyor. Ben o yüzden yetenek bulma ve motivasyon üzerine daha fazla çaba harcanacağını düşünüyorum*" ifadelerini kullanmıştır.

Dijital Maliyet ve Güvenlik

İK uzmanlarının üzerinde durduğu bir başka konuda dijital teknolojilerin maliyetleridir. Özellikle dijital güvenlik sistemlerinin maliyetlerinin yüksekliğinden yakınılmaktadır. Dijital çağda bir çok güvenlik sorunu yaşadıklarını siber saldırılara maruz kaldıklarını ifade eden katılımcılar güvenlik uygulamalarının maliyetlerini yüksek olmasından yakınmışlardır. Bu konuda katılımcı 11'in "*dijitalleşme güzel ama beraberinde güvenlik sorunları da getirdi. Daha geçen hafta bir otelin başına geldi. Tüm sistemi hacklendi. Karşılığında dijital para istendi. Dijital paraların izi sürülemediği için eliniz konulunuz bağlı, sistemin yedeği de yoksa mecbur veriyorsunuz. Güvenlik için bir kurum ile anlaşma yapmak zorundasınız. Onunla da yetmiyor sürekli kontrol etmek durumundasınız. Bir de çok yüksek maliyetlerle karşı karşıya kalıyorsunuz. Dijitalin en büyük sıkıntısı bu belki de*" ifadeleri ile güvenlik açıklarına dikkat çekmiştir.

Katılımcı 10'da benzer şekilde "*dijital teknoloji kullanmak güzel ama bu teknolojileri almak maliyetli*" ifadelerini kullanmıştır

İş Yüğü

Araştırmaya katılan İK uzmanları dijitalleşmenin rutin iş görevlerinde kolaylık ve hız sağladığından bahsederken bir noktaya dikkat çekmektedirler. İşverenler tarafından dijitalleşme ile iş yoğunluğunda azalma olduğu gerekçesi ile kendilerine farklı görev sorumluluklarının yüklendiğini, departmanda personel azaltmaya gidildiğinden iş yüklerinde artış yaşandığından bahsetmişlerdir. Katılımcı 11 bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

"Dijitalleşme iş yükünü azalttı denilerek 5 kişinin işi 2 kişiye yükleniyor. Dolayısıyla rahatlamıyorsunuz. Ayrıca sürekli güncellemeleri takip etmek, güncellemeleri gerçekleştirmek, verileri kontrol etmek ve yedeklemek zorunda kaldığınız için ekstra iş yükünüz oluyor"

Sonuç ve Tartışma

Dijitalleşme ile işe alım, eğitim, performans değerlendirme, ücretlendirme ve bordrolama, kariyer planlama gibi insan kaynakları süreçlerinde insan kaynakları uzmanlarının işlerinin hızlı ve daha rahat yapılmasına imkân sağladığı görülmektedir. Bu sonuçlar Charkazzade (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları ile işe alım performans değerlendirme ve eğitim ve geliştirme süreçleri açısından örtüşmektedir. Ancak Charkazzade (2022) tarafından gerçekleştirilen aynı çalışmada kariyer yönetimi ve İK planlama süreçlerinde dijitalleşmenin az etkisi olduğu bulgusu ile örtüşmemektedir. Araştırma sonucunda dijitalleşme sonucunda yetkinlikler arasına dijital başlıkların eklendiği görülmektedir. Bu sonuç Özyılmaz Misican (2020) ve Alanlı ve Acar (2022) tarafından yapılan araştırmaların sonuçları ile örtüşmektedir. Özyılmaz Misican (2020) işgücünün istihdam yarışında geride kalmamak adına dijital becerilerini arttırması gerektiğini ifade etmektedir.

Dijitalleşme ile işlerin kolaylaştığını ve daha hızlı iş yapabilme imkanının ortaya çıktığını ifade edilirken, bu algı sonucu personel azaltılmasına gidilebildiği ve iş yükünün arttığı görülmektedir.

Dijital dönüşümün bu olumlu etkisine karşılık dijitalleşme ile ek sorumluluk ve görevlerin ortaya çıkmaya başladığı da görülmektedir. Ayrıca dijital güvenliğin sağlanmasının zorluğu, programların maliyetlerinin yüksekliği, güncellemeler ve mevzuat değişikliklerinin sıklığı insan kaynakları çalışanları tarafından dijitalleşmenin olumsuz özellikleri olarak en çok dile getirilen konular olmuştur.

Dijitalleşmenin yeni yetenekler gerektirmesi, yetenek bulmanın ve yeteneği elde tutmanın zorlaşması yine insan kaynakları uzmanları tarafından dile getirilen bir başka konudur. Bu sonuçlar Deloitte (2020) araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Deloitte (2020) tarafından yayınlanan rapora göre dijitalleşme ile ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri yetenek eksikliğidir

İnsan kaynakları uzmanları dijital dönüşümle birlikte İK departmanının rutin görevlerinden çok yetenek bulma ve yönetme üzerine odaklanması gerektiğini düşünmektedir.

Araştırma sonucunda da görüldüğü üzere dijital güvenlik konusu önem arz etmektedir. İşletmeler dijital dönüşümü gerçekleştirirken güvenlik konusuna özen göstermelidirler. Siber saldırılara karşı işletmelerin önlem almaları gerekmektedir. Araştırmada da görüldüğü üzere maliyet unsuru göz önüne alınarak kaçınılan

güvenlik sistemleri işletmelere daha fazla kayıp olarak dönebilmektedir.

İşletmeler dijital dönüşümü gerçekleştirirken personel azaltma sırasında kalan personellere ekstra görev ve sorumluluklar yüklemediklerinden emin olmalıdırlar. Maliyet kaygısı ile yapılan bu uygulama sonrası dijitalleşme ile rahatlaması beklenen personelin daha yoğun bir iş yüküne sahip olması verimlilik, performans ve motivasyon sorunları ile işletmeye dönecektir.

Yetenek açısından sıkıntı yaşandığı insan kaynakları uzmanları tarafından dile getirilmiştir. Bu konuda işletmelerin eğitim ve geliştirme üzerinde daha fazla durması, meslek örgütleri ile işbirliği içinde faaliyetler, eğitimler geliştirmesi gerekmektedir

KAYNAKÇA

- Akgül, Ö. S. (2019). Turizm 4.0 ve Yapay Zeka Uygulamaları, (Editörler)Sezgin, M., Akgül. Ö. S ve Atar A.: Turizm 4.0-Dijital Dönüşüm içinde (ss. 142-153) Ankara: Detay Yayıncılık
- Alanlı, A. Ve Acar, O. K. (2022). İnsan Kaynakları Yönetiminde Eğitim Ve Geliştirme Süreçlerinin Dijitalleşmesi: Kalkınma Ajansları Üzerinden Nitel Bir Analiz. Volume/Cilt: 6, Issue/Sayı: 1, Ss/Pp. 144-165 E-Issn: 2458-8997
- Altunışık, R., Çoşkun, R., Yıldırım, E. & Bayraktaroğlu, S. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (6.Baskı). Sakarya: Sakarya Kitabevi
- Altuntaş, E.Y. (2018). Dijital Dönüşüm Uygulamalarının Kurumların Marka Değeri Üzerindeki Etkisi Year 2018, Volume, Issue 2, 1 - 18, 26.04.2018
- Atar, A. (2020). Gelenekselden Dijitale Turizm Sektörü, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 2020, 4(2):1640-1654
- Baltacı, A.(2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, BAÜ SBE Dergi, 7(1),231-274.
- Bayarçelik, B.E. (2019). “Dijital Dönüşüm ve İnovasyon: 4. Uluslararası Yeni Medya Konferansı Tam Bildiri Kitabı (25-26 Nisan 2019, İstanbul, Türkiye)
- Bingöl, D. (2016). İnsan Kaynakları Yönetimi Kavramı ve Gelişimi, Turizm İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve Uygulamaları içinde, Ed. Nilüfer Şahin Perçin, Berrin Güzel, Şule Aydın Tükeltürk, Beta Yayınları, İstanbul
- Bonfour, A. (2016). Digital Futures, Digital Transformation From Lean Production to Acceluction. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-23279-9>
- Brooks, D. C., & McCormack, M. (2020). Driving Digital Transformation in Higher Education. EDUCAUSE. <https://e-learning-teleformacion.blogspot.com/2020/06/driving-digitaltransformation-in.html>
- Charkazzade, I. (2022). Dijitalleşmenin insan kaynakları süreçleri üzerindeki etkisi: Bankacılık sektöründe bir araştırma. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.Chan, J. ve Balkova, M. (2022). Digital Transformation in HR, SHS Web of Conferences,135,ECCW,21
- Çetinkaya, F. Ö. (2019). Sosyal medya ve Turizm 4.0, (Editörler) Sezgin, M., Akgül, S ve Atar A.:Turizm 4.0-Dijital Dönüşüm içinde (ss.174-183)Ankara, Detay Yayıncılık.
- Çorumluoğlu, Ö., Asri, İ., Esen, Ö., Kalaycı, İ. Ve Karauğuz G. (2008). CBS, GPS ve Dijital Fotogrametri Teknolojileri Desteğindeki TBS'leri ile Çağdaş Turizm,IV. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi, Antalya, 1-10.
- Da Silva, L. B.P, Soltovski, R., Pontes, J., Treinta, F.T., Leitão, P., Mosconi, E., De Resende, L.M.M., Yoshino, R.T. (2022).
- Duran, E. (2021). Turizmde İşbirlikçi Tüketim: Dijital Paylaşım, Paradigma Akademi, Çanakkale.
- Esen, M. F., ve Türkay, B. (2017). Turizm Endüstrilerinde Büyük Veri Kullanımı (Big Data Applications İn Tourism,Journal of Tourism and Gastronomy Studies,92, 115
- Gartner IT Glossary. <https://www.gartner.com/it-glossary/d> i-SCOOP I. “Digitization, digitalization and digital transformation: the differences”, Retrieved from <https://www.i-scoop.eu/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption/>
- GENÇ, Ç. (2016). E-İnsan Kaynakları Yönetiminde E-İşe Alım Süreci, Anadolu Üniversitesi E-Kurgu İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 24(1): 64- 85

- Giorgi, A. (1997). The Theory, Practice, and Evaluation of the Phenomenological Method as a Qualitative Research Procedure. *Journal of Phenomenological Psychology*, 28(2), 235-260. <https://doi.org/10.1163/156916297X00103>
- Iraz, R. ve Yıldırım, E. (2005). Bilgi Yönetimi Anlayışının Benimsenmesi ve Bilgi Teknolojileri Uygulamalarının İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri: E-Learning Örneği. 4.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı. Değişim Yayınları: 15-16 Eylül, Sakarya
- Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., Kiron, D., & Buckley, N. (2015). Strategy, not technology, drives digital transformation. *MIT Sloan Management Review and Deloitte University Press*, 14(1-25).
- Kaya, İ. (2009). Otel İşletmelerinde Kullanılan Bilgi-İletişim Teknolojilerinin İşletmenin Farklı Boyutlarında Yarattığı Değişimler, *Cag University Journal of Social Sciences*, 6(2), 25-46.
- Kayıkçı, M.Y ve Bozkurt, A. K. (2018). Dijital Çağda Z ve Alpha Kuşağı, Yapay Zeka Uygulamaları ve Turizme Yansımaları. *Sosyal Bilimler Metinleri*, Sayı:01, ss.54-64.
- Kothari, C. R. (2004). *Research Methodology: Methods And Techniques*. New Age International.
- Lengnick-Hall, M. L., & Moritz, S. (2003). The impact of e-HR on the human resource management function. *Journal of labor research*, 24(3), 365-379
- Manovich, L. (2002). *The Language of New Media*, MIT Press.
- Marczyk, G., DeMatteo, D., & Festinger, D. (2005). *Essentials of Research Design and Methodology*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Marshall, C. & Rossman, G.B. (2014). *Designing Qualitative Research*. New York: Sage.
- Neuman, L. W. (2014). *Social Research Methods: Qualitative And Quantitative Approaches (Seventh Ed.)*. Essex: Pearson Education Limited.
- Osmundsen, K., Iden, J., & Bygstad, B. (2018, September). Digital Transformation: Drivers, Success Factors, and Implications. In *MCIS* (p. 37)
- Öksüz, B., ve Altıntaş, V. (2017). Sağlık Turizminde Dijital İletişim Kanallarının Kullanımı, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(1), 59-75.
- Özyılmaz Misican, D. (2020). "İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Perspektifinden Dijitalleşen Çalışma Hayatında Yapay Zekâ", *Journal of Academic Value Studies*, 6(2) 152-175 (<http://dx.doi.org/10.29228/jav.42120>).
- Ramdani, L. Algeria, A. Boudinar, C. (2021). Human Resources Management in the Era of Digital Transformation in Algeria: Challenges and Issue, 2021 Ist. International Conference on Cyber Management: And Engineering (CyMaEn).
- Rose, P., Beeby, J. & Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*. 21(6), 2648.1995.21061123.x
- Ruël, H., Bondarouk, T., & Looise, J. K. (2004). e-HRM: Innovation or irritation: An explorative empirical study in five large companies on Web-based HRM. *Management Revue*, 15(3), 364–380.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies For Ensuring Trustworthiness in Qualitative Research Projects. *Education for Information*, 22(2), 63-75.
- Stolterman, E., & Fors, A. C. (2004). Information technology and the good life. In *Information systems Research* (pp. 687-692). Springer
- Strauss, A. & Corbin, J. (2014). *Basics Of Qualitative Research Techniques*. New York: Sage Publications.
- Strohmeier, S. (2007). Research in e-HRM: Review and implications. *Human Resource Management Review*, 17(1), 19–37
- Şanlıöz, K., Dilek, E. ve Koçak, N. (2013). Değişen Dünya, Dönüşen Pazarlama: Türkiye Turizm Sektöründen Öncü Bir Mobil Uygulama Örneği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 250-260.
- Teichert, R. (2019). Digital transformation maturity: A systematic review of literature. *Acta Universitatis Agriculturae Et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 67(6), 1673-1687. <https://doi.org/10.11118/actaun201967061673>
- Topsakal, Y. (2018). Akıllı Turizm Kapsamında Engelli Dostu Mobil Hizmetler:Türkiye 4.0 İçin Öneriler, *Journal of Tourism Intelligence And Smartness*, 1(1), 1-13.
- Topsakal, Y., Yüzbaşıoğlu, N., Çelik, P. ve Bahar, M. (2018). Turizm 4.0-Turist 5.0: İnsan Devriminin Neden Endüstri Devrimlerinden Bir Numara Önde Olduğuna İlişkin Bakış, *Journal Of Tourism Intelligence And Smartness*, 1(2), 1-11.

Türkay, O. ve Kayıkçı, M. Y. (2016). Turizm İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve Sendikal İlişkiler, Turizm İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve Uygulamaları içinde, Ed. Nilüfer Şahin Perçin, Berrin Güzel, Şule Aydın Tükeltürk, Beta Yayınları, İstanbul

Ulama, Ş. (2015). Turizm Tanıtım Broşürlerinde Destinasyon İmajı Analizi: Türkiye Örneği, Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(11), 231-246.

Urgan, S. (2019). Transhumanism and Positive Psychological Capital in Organizational Behavior. In Handbook of Research on Learning in the Age of Transhumanism, IGI Global, 328-345

Van Manen, M. (2007). Phenomenology of practice. Phenomenology & Practice. 1(1), 11-30.
<https://doi.org/10.29173/pandpr19803>.

Varol, E. (2017). Türkiye'nin Sanayide Dijital Dönüşüm Yetkinliği. Yayın No: TÜSİAD-T/2017,12 – 589.
<http://cdn.endustri40.com/file/997b726707494962941dc353aae22fa1/turkiye-nin-sanayidedijital-donusum-yetkinligi.pdf> (erişim tarihi: 28.06.2022)

Wilson, A. (2015). A guide to phenomenological research. Nursing Standard, 29(34), 38-43.
<https://doi.org/10.7748/ns.29.34.38.e8821>

Yankın, F. B. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi Cilt:7 Sayı:2 (1-38) Araştırma Makalesi

TÜRKİYE’DE YEŞİL KALKINMADA YEŞİL FİNANSMAN ARAÇLARI: BANKALARIN ROLÜ VE ÖNEMİ

Ayşegül Ertuğrul Ayrancı* , Gizem Arı**

Özet

Dünya nüfusunun giderek çoğalması ve bunun doğal bir sonucu olarak endüstriyel ürünlere ve karbon emisyonlarının birincil kaynağı olan enerjiye olan talep artışı çevresel sorunları da beraberinde getirmektedir. Son yıllarda meydana gelen iklim değişikliği ve iklim değişikliğinin neden olduğu çevresel ve ekonomik problemlerle birlikte sürdürülebilir kalkınma, yeşil kalkınma, sürdürülebilir üretim ve tüketim gibi kavramların önemi giderek artmaktadır. Buna ek olarak dünya ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma hedefine yönelik olarak küresel ısınma ve iklim değişikliği riskini bertaraf edebilmek amacıyla çevreye verilen zararı azaltmaya yönelik bir takım yeni uygulamalar ve arayışlar içerisindedir. Bu çerçevede çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamayı hedefleyen yeşil büyüme kavramı, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına engel olabilecek durumları en aza indirerek bugünkü nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasını ifade eden sürdürülebilir kalkınma kapmasında atılan önemli bir adımı ifade etmektedir. Son yıllarda sürdürülebilir kalkınma ve yeşil büyümenin yapı taşlarından birini de finansal sistem sürdürülebilirliği oluşturmaktadır. Yeşil bankacılık/yeşil finansman ilişkisi kapsamında irdelenen bu derleme çalışmasında Türkiye’deki yeşil bankacılığın yeşil finansman çerçevesindeki güncel durumu değerlendirilip yeşil banka/finans kuruluşlarına yenilenebilir enerji yatırımları, sürdürülebilir yeşil altyapı finansmanı, yeşil tahviller ve benzer alanlarla ilgili birtakım önerilerde bulunarak geleceğe yönelik projeksiyon sunmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *sürdürülebilir kalkınma, yeşil finans, yeşil bankacılık ürün ve hizmetleri*

Abstract

Increasing world population and demand for industrial products and energy, which is the primary source of carbon emissions, as a natural consequence of this, bring environmental problems. The importance of concepts such as sustainable development, green development, sustainable production and consumption is gradually increasing with the climate change that has occurred in recent years and the environmental and economic problems caused by climate change. In addition, the world economy is in search of a number of new practices and searches to reduce the damage to the environment in order to eliminate the risk of global warming and climate change for the goal of sustainable development. In this context, the concept of green growth, which aims to contribute to environmental sustainability, represents an important step taken in the context of sustainable development, which means meeting the needs of today's generations by minimizing the situations that may prevent the needs of future generations. In recent years, one of the building blocks of sustainable development and green growth has been financial system sustainability. In this study, which is examined within the scope of green banking/green financing relationship, it is aimed to evaluate the current situation of green banking in Turkey within the framework of green financing and to present a projection for the future by making some suggestions to green banks/financial institutions regarding renewable energy investments, sustainable green infrastructure financing, green bonds and similar areas.

Key words: *sustainable development, green finance, green finance products and services*

1.GİRİŞ

Dünyanın, etkisinin çokça hissedildiği iklim değişikliği karşısında yaşadığı belirsizlikle tehdit altında olduğu

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, aertugrul@gelisim.edu.tr, 0000-0002-6564-6326

** Araş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, gizemari@hacettepe.edu.tr, 0000-0001-7536-1407

bir gerçektir. Bu tehdit ekonomik, politik, sosyal, hukuki ve birçok alanda birtakım düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu da zaman içerisinde göstermiştir. Buna yönelik Paris İklim Anlaşması ile hemen hemen tüm dünya ülkeleri karbon emisyonlarını önümüzdeki yaklaşık otuz yıllık süreçte sıfırlamayı taahhüt etmiş, durumda olduğu da bilinmektedir. Türkiye, 30 Eylül 2015 tarihinde Sözleşme Sekreterliğine Niyet Edilen Ulusal Katkı Beyanını sunmuştur. Türkiye'nin ulusal katkı beyanına göre, 2030 yılında sera gazı emisyonlarının referans senaryoya (BAU) göre %21 oranında azaltılacağı öngörülmektedir. Buna bağlı olarak çevre ve çevreciliğin iyileştirilip korunması konusunda birçok sektörün faaliyet alanlarını oluşturduğu ve oluşturmaya devam ettiği gözlemlenmiştir. Bahsedilen sektörlerden biri de ekonomik kaynak aracı bankalar olmuştur. Bankacılık direkt olarak çevre kirliliği yaratan araçlar sunmamaktadır fakat bankaların çevreye zarar veren kuruluşlara hizmet sağladığı gerçeği mevcuttur. Bu noktada bankalar küresel iklim tehdidinin etkilerinin azalmasına yönelik “yeşil bankacılık” kavramını ön sürmüştür. Yeşil bankacılık, doğal kaynakların kullanımını azaltmak ve karbon salınımını azaltmaya yönelik yatırım teşviklerinin sunulmasını amaçlayan, yatırımcıların iklim değişikliğine olumsuz etki gösterecek uygulamaları olabildiğince azaltılmasını sağlamaya dönük araçlar sunan bankacılık sistemi olarak tanımlanabilmektedir. Türkiye’de bu konuya verilen önem yeşil dönüşümün genel stratejisi ve adımları Temmuz 2021’de yayımlanan “Yeşil Mutabakat Eylem Planı” ile belirlenmiştir. Bu planda yeşil bankacılık konusu da yer almaktadır. Yeşil bankacılık ile yatırımcıların farklı yatırım alanlarının uyum ve sürdürülebilirlik içerisinde faaliyetlerini sürdürmesi önem arz etmektedir. Günümüzde yeşil fonlar ile yeşil tahviller, karbon piyasası araçları gibi yeşil finansman türleri de piyasada kendisini göstermeye başlamıştır.

Türkiye’deki yeşil bankacılığın yeşil finansman çerçevesindeki güncel durumu değerlendirerek yeşil banka/finans kuruluşlarına yenilenebilir enerji yatırımları, sürdürülebilir yeşil altyapı finansmanı, yeşil tahviller ve benzer alanlarla ilgili birtakım önerilerde bulunarak geleceğe yönelik projeksiyon sunmayı amaçlayan bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Konunun öneminden bahsedilen giriş bölümünün ardından ikinci bölümde sürdürülebilir kalkınma ve yeşil finans kavramları arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Üçüncü bölümde yeşil tahviller ve yeşil krediler gibi günümüzde bankaların sunmuş olduğu yeşil finansman ürünleri tanıtılarak dördüncü bölümde alan yazında yeşil finansman ve yeşil bankacılık, yeşil kalkınma, çevresel sürdürülebilirlik konuları üzerine yapılan birkaç çalışma özetlenmiştir. Yeşil finansman/yeşil bankacılık konularının Dünya ve Türkiye perspektifinden ele alındığı beşinci bölümün ardından, son bölümde mevcut durum için değerlendirme ve geleceğe yönelik önerilerde bulunulmuştur.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YEŞİL FİNANS İLİŞKİSİ

İlk olarak Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği’nin (The International Union for Conservation of Nature – IUCN) Dünyayı Koruma Stratejisi tarafından dile getirilen sürdürülebilir kalkınma kavramı ardından Brundtland Komisyonu olarak da bilinen Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Commission on Environment and Development – WECD) tarafından gerçekleştirilen toplantılardan elde edilen sonuçlarla günümüz halini almıştır (Flint, 2013, s. 26).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı “sabit bir uyum durumu olarak değil, kaynakların kullanımı, yatırımların yönü, teknolojik gelişmenin yönelimi ve kurumsal değişimin mevcut ihtiyaçlarla olduğu kadar gelecekteki ihtiyaçlarla da uyumlu hale getirildiği bir değişim sürecidir” şeklinde tanımlanmıştır (Brundtland, 1987, s. 15).

Yeşil finans ise, “çevresel faktörleri dikkate alarak çevresel sürdürülebilirliği artırmaya yönelik her türlü yatırım veya kredilendirme faaliyeti” şeklinde tanımlanmaktadır (Volz, ve diğerleri, 2015, s. 2). Başka bir ifadeyle yeşil finans, yeşil kredi ilkesi ve bu ilkenin benimsenmesidir. Ekonomi ve doğa arasında bir anlaşma gerçekleştirilmenin çözüm yolu olan yeşil finans, ticari bankaların ve diğer finans kuruluşlarının ekolojik koruma ve restorasyon yapmak için araştırma ve geliştirme yapmalarını gerektiren bir dizi aracı ifade etmektedir (Mohd & Kaushal, 2018, s. 59). Uluslararası Finans Kurumu'na (IFC) göre ise, ekonomik kalkınma ve çevresel iyileştirme arasında bir kazan – kazan durumu elde etmeyi amaçlayan bir finansal yenilik ürünü olan yeşil finans, çevresel fayda sağlayan yatırımların finansmanı şeklinde tanımlanmaktadır.

Politika yapımcılar ve araştırmacılar, sürdürülebilir ve yeşil kalkınma ideolojisi rehberliğinde çevresel sorunlara daha temiz üretim, kaynak geri dönüşümü, iklim fonu, çevre kirliliği vergisi ve yeşil finans gibi birçok çözüm önerisinde bulunmaktadırlar. Bu bağlamda yeni finansal inovasyon ürünü olan yeşil finans, Türkiye’de giderek daha fazla ilgi görmekte ve hızla gelişmektedir.

Türkiye’de en son açıklanan Ekonomi Reform Paketi’nin önceliklerinden biri sanayide sürdürülebilir yeşil dönüşümü desteklemektedir. Türkiye, çevreye duyarlı yatırımlara yönelik sağlanacak finansman olanaklarını artırmak, yeşil tahvil piyasasına ilişkin ulusal zemini kurmak ve yeşil tahvil ihraçlarını teşvik etmeye yönelik gerekli hazırlıkları tamamlamıştır. Türkiye’de ilk olarak 2016 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası’nın (TSKB) ihraç ettiği yeşil tahvillerin ardından yeşil tahvil piyasası farklı örneklerle de hayata geçirilmiş ve 2021 yılının ilk yeşil tahvil ihracı da yine TSKB tarafından sürdürülebilirlik temasıyla gerçekleştirilmiştir. Bankacılık sektörü, çevresel açıdan sürdürülebilir ve sosyal açıdan sorumlu yatırımları teşvik etmek için ekonomik kalkınma ve çevreyi koruma stratejileri arasında aracı bir rol oynamaktadır ve bu tür bir bankacılık sistemi “Yeşil Bankacılık” olarak adlandırılmaktadır. Yeşil Bankacılık, çevre kirliliğinin, karbon emisyonunun ve dahili karbon ayak izinin genel olarak azaltılmasına yardımcı olacak şekilde yürütülen bankacılık işlemlerini ifade etmektedir. Yeşil Bankacılığın bir parçası olarak yeşil finans, kaynak verimli ve düşük karbonlu endüstrilere, diğer bir deyişle yeşil endüstri ve yeşil ekonomiye geçişte finansman sağlama konusunda önemli derece katkı sağlamaktadır (Meena, 2013, s. 1181).

Bankacılık ve finans kurumları çevresel bozulmaya doğrudan sebep olmasa da ve bu tür bit tahrifattan doğrudan etkilenmese de yeşil kalkınmaya yönelik bankalar tarafından gerçekleştirilecek girişimlerde bulunulmadığı sürece kredi, yasal ve itibar riskleri bankaları sürekli olarak olumsuz etkileyecektir. Çevre dostu uygulamaları özendirmek ve bankacılık faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel tahribat ve karbon ayak izini azaltmak anlamına gelen yeşil bankacılık ile çevrenin korunmasına yönelik sosyal sorumluluk dikkate alındığında, küreselleşen dünyada yeşil bankacılığın rolünün tüm iş süreçlerinde gözlemlenmesi beklenmektedir (Kapoor, Jaitly, & Gupta, 2016, s. 69-70).

Finansal sistem sürdürülebilirliğinin, son yıllarda sürdürülebilir kalkınmanın odak noktası olması (Aras, Tezcan, & Kutlu Furtuna, 2018, s. 600) ile sürdürülebilir faaliyetlere daha proaktif katılım, sürdürülebilir finans ve sürdürülebilir bankacılık için artan çabalara yol açmıştır. 1970’li yılların başına kadar Türkiye’de sürdürülebilirlik sadece ekonomik sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir büyüme olarak algılanmaktaydı. Tüm dünyada kabul gören ve Türk Bankacılık Sektöründe sürdürülebilirlik faaliyetlerinin şekillenmesinde etkili olan, Ekvator Prensipleri son yıllarda Türk Bankacılık sektöründe daha fazla ilgi görmeye başlamıştır (Aras, Tezcan, & Kutlu Furtuna, 2018).

Birleşmiş Milletler Çevre Programı’na (UNEP) göre yeşil finansman kapsamında amaç, sürdürülebilir ve yeşil kalkınma hedeflerine yönelik kamu ve özel sektör kurumlarından kâr amacı gütmeyen kurumlara kadar kredi, sigorta ve yatırım gibi finansal faaliyetlerin seviyesini artırmaktır. Ayrıca yeşil finansmanın önemi, şeffaflık ve hesap verebilirlik bakış açısıyla makul bir getiri oranı sağlarken tahribata sebep olabilecek durumları azaltmaya ve çevresel fayda sağlamaya yönelik fırsatları değerlendirmektir. Diğer bir deyişle yeşil finansal faaliyetler hem yatırım yapılabilir getiriler hem de çevresel sürdürülebilirlik açısından olumlu sonuçlar sağlayan bir dizi finansal ürün ve hizmet yaratma ve dağıtmada geleneksel sermaye piyasalarının katılımını içermektedir (Lee, 2020, s. 577).

Bu bağlamda gerek uluslararası gerekse de Türkiye’de çevresel ve sürdürülebilir kalkınma alanında faaliyet gösteren inisiyatifler de bulunmaktadır. Kuruluş amacı doğrudan çevreyi korumak ve bu amaca yönelik politikalar geliştirmek ve uygulamak olan Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme) bahsi geçen inisiyatiflerin başında gelmektedir. Ayrıca sürdürülebilirlik ve çevrenin korunmasına yönelik diğer önemli inisiyatifler arasında Birleşmiş Milletler Küresel İş Birliği (United Nations Global Compact), Birleşmiş Milletler Çevre Koordinasyon Kurulu (Environment Coordination Board), Karbon Saydamlık Projesi (Carbon Disclosure Project (CDP)), Uluslararası Entegre Raporlama Komitesi (International Integrated Reporting Committee (IIRC)), Küresel Raporlama İnisyatifi (Global Reporting Initiative (GRI)), Ekvator İlkeleri – The Equator Principles, Finans, Kurumsal Yönetim ve Sürdürülebilirlik Araştırma ve Uygulama Merkezi, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SKD), Sürdürülebilir Kalkınma İçin Dünya İş Konseyi- (World Business Council for Sustainable Development) ve Birleşmiş Milletler Sorumlu Yatırım Prensipleri (United Nations Principles for Responsible Investment (UN PRI)) örnek gösterilebilir (Salihoğlu, 21-22 Aralık 2019, s. 286):

3. BANKALARIN SUNDUĞU YEŞİL FİNANS ÜRÜNLERİ

Bankacılık sektöründe, yeşil finans, öngörülemeyen küresel finansal olaylar, iklim krizi, sosyal huzursuzluk ve şirket skandallarından kaynaklanan öngörülemeyen gelecekteki ekonomik zorluklara karşı bankaları ve genel olarak toplumu bilinçlendirme ve hazırlıklı olma arayışı nedeniyle öncelik kazanmakta (Ziolo, Filipiak, Bâk, & Cheba, 2019) ve geleneksel bankacılık paradigması çevre dostu ürünlerin sağlanmasına doğru kaymaktadır (Dikau & Volz, 2021). Bu bağlamda bankaların en sık sunmuş olduğu çevre dostu – yeşil finansman ürünleri olarak genellikle yeşil krediler, yeşil uzun vadeli yatırım hesapları, karbon ve iklim finansmanı, yeşil tahviller, yeşil banka sigortacılığı ve yeşil endeksler karşımıza çıkmaktadır.

- Yeşil Krediler ve Yeşil Kredi Kartları; Yeşil kredi, finansal kurumları finansal kaynak tahsis etmeye ve sermaye akışını temiz üretim alanlarına yönlendirmeye teşvik etmek için hükümet tarafından uygulanan en önemli yeşil finansal araçlardan biridir (He, Liu, Zhong, Wang, & Xia, 2019a); (He, Zhang, Zhong, Wang, & Wang, 2019b); (Xu & Li, 2020); (Zhang, Wu, Wang, & Hao, 2021). Diğer bir deyişle yeşil kredi, bankalar tarafından yeni kurulan şirketlere, küçük işletmelere ve çok uluslu şirketlere yenilikçi ürünleri araştırmak ve geliştirmek için verilen kısa ila orta vadeli özel bir finansal destektir. Bu uygulamalar, firmaların çevre dostu projelere olan ilgisini artırmayı amaçlamaktadır (Akomea-Frimpong, Adeabah, Ofosu, & Tenakwah, 2021, s. 10). Yeşil bankacılık uygulamaları kapsamında yeşil kredi kart uygulaması da bulunmaktadır. Yeşil kredi kartı, bankaların sunmuş olduğu kredi kartı kullanımı kapsamında yapılan harcamaların bir bölümünü çevreye duyarlı yatırımlar yapan ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlara bağışlamaktadır (Bingöl & Türk, 2019). Diğer bir deyişle yeşil kredi kartı hizmeti sunan bankalar, kart kullanıcısı tarafından yapılan finansal işlemlerde sivil toplum kuruluşlarına bağışta bulunmaya yönelik birtakım seçenekler sunmaktadır (Salıhoğlu, 21-22 Aralık 2019).
- Yeşil uzun vadeli yatırım hesabı; Sürdürülebilir yatırım hesabı olarak da adlandırılan yeşil uzun vadeli yatırım hesapları, müşterilerin tarımda ve ekonominin diğer yönlerinde çevreye duyarlı uzun vadeli yatırım faaliyetlerini desteklemek için yeterli fon biriktirmelerini sağlayan bir üründür.
- Karbon Finansmanı ve İklim Finansmanı; Bankalardan sağlanan iklim ve karbon finansmanı, havanın dayanıklılığını ve insanlığın refahını sağlamak için endüstriden ve tüm insan faaliyetlerinden kaynaklanan sera gazı emisyonları gibi iklim krizini ele almak için fon yaratmayı amaçlamaktadır (Akomea-Frimpong, Adeabah, Ofosu, & Tenakwah, 2021).
- Yeşil tahviller; Yeşil projelere fon sağlamak amacıyla kullanılan ve çevresel faydalar sağlayan uzun vadeli borçlanma araçlarıdır (Jun, Kaminker, Kidney ve Pfaff, 2016, s.4). Yeşil proje ifadesi ile yenilenebilir enerji, biyoçeşitliliğin korunması, iklim değişikliğine uyum, temiz ulaşım ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir biçimde yönetilmesine ilişkin kirliliği önleme ve sürdürülebilir su yönetimine ilişkin yatırımlar ifade edilmektedir (Kandır & Yakar, 2017, s. 161).
- Yeşil banka sigortacılığı; Bu tür ürünler yeşil binalar, arabalar ve diğer sigortalanabilir varlıklar veya yükümlülükler için karbon nötr sigorta teminatları sunmaktadır (Wang, Nie, Peng, & Li, 2017).
- Yeşil altyapı finansmanı; Yollar, okullar, demiryolu ve hastaneler gibi mega altyapı projeleri inşa etmek için sürdürülebilir finansman seçenekleri sunmaktadır.
- Yeşil endeksler ve yeşil hisse senetleri; Bankalar çevre ve sürdürülebilirlikle ilgili potansiyel fırsatları ve tehditleri dikkate alan endeksler geliştirmişlerdir. Yeşil menkul kıymetler ise genellikle, yeşil endeksler ve borsalarda işlem gören yeşil fon dahil olmak üzere yeşil endüstri projelerini desteklemek için kullanılan bankaların menkul kıymetlerini ifade etmektedir (Akomea-Frimpong, Adeabah, Ofosu, & Tenakwah, 2021).

4. LİTERATÜR TARAMASI

Jeucken (2001) çalışmasında, 1998-2000 dönemi için Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya'yı bankaların çevresel ve yıllık raporlarına dayanarak karşılaştırmış ve sürdürülebilir bankacılık açısından bölgeler, ülkeler ve bankalar arasındaki bazı önemli farklılıkları analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlar, bankaların %53'ünün çevre sorununa karşı savunmacı bir tutumu benimsediğini ve çok sayıda bankanın sürdürülebilir kalkınma için oynayabilecekleri rolün farkında olmadığını göstermiştir.

Pravakar & Nayak (2007), "Hindistan'da Yeşil Bankacılık" üzerine yaptıkları araştırma çalışmalarında, bankacılık sektörünün sanayi sektöründeki en büyük paydaşlardan biri olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca,

çevresel risk faktörlerinin, uzun vadede banka varlıklarının kalitesini ve bankaların getiri oranlarını etkileyebileceğine dikkat çekerek yeşil yatırımlara yönelik kredi politikalarına yönelmeleri bu yeşil finans sisteminde proaktif bir rol oynamaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Meena (2013) tarafından yapılan çalışmada yeşil bankacılık yoluyla sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak üzere farkındalık yaratılması amaçlanmıştır. Etkin bir yeşil bankacılık sistemi için, Hindistan Rezerv Bankası (Rezerve Bank of India) ve Hindistan hükümetinin proaktif bir rol oynaması ve yeşil politika yönergeleri ve finansal teşvikleri formüle etmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Kuloğlu & Öncel (2015) ise çalışmalarında “yeşil finans” kavramı ve “yeşil finansal ürünler” tanıtılmıştır. Yeşil finans alanında Türkiye’de ve Dünya’da yapılan çalışmalardan ve uygulamalardan bahseden yazarlar neticede Türkiye için birtakım düzenlemeler konusunda önerilerde bulunmuşlardır.

Kapoor, Jaitly & Gupta (2016) tarafından yapılan çalışmada yeşil bankacılık kavramı ve yeşil bankacılığa duyulan ihtiyaç irdelenmiştir. Hindistan’daki bankaların sosyal bankacılık ve yenilikçi hizmet operasyonları yönüyle sürdürülebilirliğe doğru ilerlediğini belirten araştırmacılar bu eğilimin hem kamu sektöründe hem de özel sektör bankalarında belirgin olduğunu ifade etmişlerdir.

Aras, Tezcan, & Kutlu Furtuna (2018) ise çok boyutlu kurumsal sürdürülebilirlik uygulamalarını araştırmak ve Türk bankaları için bir kurumsal sürdürülebilirlik performans değerlendirme modeli oluşturmayı amaçlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda 2012 ve 2014 dönemi arasında İçerik Analizi ve TOPSİS yöntemlerinden faydalanarak dört Türk mevduat bankası tarafından yayınlanan 12 sürdürülebilirlik raporu incelemişlerdir. İnceleme sonuçları her bankanın her yıl ekonomik, çevresel ve sosyal yönetim boyutlarına ilişkin farklı performans puanlarına sahip olduğunu göstermiştir. Diğer yandan, yalnızca bir veya birden fazla boyutta en yüksek puana sahip olmaktan ziyade, tüm boyutlarda performansın iyileştirilmesi bankanın genel puanına ve sıralamasına önemli katkı sağladığı ortaya koyulmuştur.

Bingöl & Türk (2019) çalışmasında, doğal çevreyi ve kaynakları koruyan yatırımları desteklemek için özelleşmiş fonlardan biri olan yeşil kredilere otellerin bakış açısını incelemiştir. Amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak 142 mali yönetimden anket yoluyla veriler toplanmıştır. Çalışma sonucunda en belirgin pozitif performans farklılaşması yeşil kredi kullanımı varsayımında “rekabetçilikten yararlanma”, “maliyet kontrolü” ve “sosyal itibar” göstergelerinde görülmüştür.

Salihoğlu (21-22 Aralık 2019) tarafından yapılan çalışmada bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik ve çevresel tahribatı önleme düşüncesiyle gelişen yeşil bankacılık kavramı ve hedefleri incelenmiştir. Ayrıca bankaların sunmuş olduğu yeşil finansal ürünler ve yenilenebilir enerji kaynakları projeleri gibi çevre dostu projeler ele alınmıştır.

Lee (2020) tarafından yapılan çalışma, Çin örneği üzerinden sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada yeşil finansın rolünü keşfetmeyi ve Çin’deki yeşil finans bölümlerini tanıtarak sürdürülebilir finans ve yeşil finansın çevresel, sosyal ve yönetim kaygılarının bazı konularını ele almayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma bankacılık sistemini yeşillendirmek, tahvil piyasasını yeşillendirmek ve kurumsal yatırımcıları yeşillendirmek gibi özel sektör için birtakım politika önlemleri önermektedir.

Turguttopbaş (2020) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’nin ilk yeşil tahvil ihracı, ihrac sahibinin sürdürülebilirlik faaliyetleri açısından değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, sürdürülebilirlik kavramının tarihsel gelişimi, sürdürülebilirliğin finansmanına ilişkin uygulamalar ülkesel bazda değerlendirilmiştir. Ayrıca yeşil finans uygulamaları ve özellikle son dönemde büyük bir hızla yaygınlaşan yeşil tahvillere ilişkin literatür ve piyasa bilgileri sunulmuştur.

5. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE YEŞİL FİNANS UYGULAMALARI VE BANKALARIN ROLÜ

Sürdürülebilirliğin finans sektöründeki yansımalarının başında yeşil bankacılık alanı gelmektedir. Bankaların dış baskılara karşı harekete geçme istekliliği ve çevreye duyarlı olma talepleri, büyük ölçüde artan küresel ve

bölgesel politikalarından ve çevre ve iklim değişikliğine ilişkin anlaşmalardan kaynaklanmaktadır (Esposito, Mastromatteo, & Molocchi, 2019). 2015 yılında Paris İklim Anlaşması imzalandıktan sonra bankalar üzerindeki çevre koruma ve iklim değişikliğini uygulama baskısı artmıştır.

Türk bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik faaliyetlerine yönelik ilk uygulama olarak, 2006 yılında Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından yayımlanan “Bankacılık Etik İlkeleri” kabul edilmiştir. 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 75. maddesi uyarınca Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun uygunluk beyanı alınarak TBB tarafından 26.07.2006 tarihinde kamuoyu ile paylaşılan ve 27.08.2014 tarihinde güncellenen Etik İlkeler ile, bankaların kendi aralarında, kamu kurumları, çalışanları ve müşterileri ile olan ilişkilerinde uyacakları etik ilkeler belirlenmiştir (TBB, 2014).

Sürdürülebilir Büyümede Finansal Sektörün Rolü Çalışma Grubunu oluşturan Türkiye Bankalar Birliği, bu konuda bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik faaliyetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesini amaçlamıştır. İlgili Çalışma Grubu tarafından 21.11.2014 tarihinde hazırlanan ve daha sonra 23.03.2021 tarihinde güncellenen “Bankacılık Sektörü Sürdürülebilirlik Kılavuzu” ile, bankacılık ve finans sektörü tarafından yürütülen faaliyetlerin sürdürülebilir kalkınmaya sağlayacağı katkıya yönelik iyi uygulamalar, bankaların faaliyetlerindeki çevresel açıdan öngörülebilirlik, şeffaflık ve izlenebilirlik yaklaşımlarını daha sistematik bir şekilde yönetebilmesi amacı çerçevesinde bankacılık ve finans sektöründe sürdürülebilirlik uygulamaları için 10 temel ilke tanımlanmıştır (TBB, 2021).

Borsa İstanbul (BIST), 2014 yılında sürdürülebilir faaliyetler çerçevesinde iyi uygulamaların ve yatırımcı bilgi düzeyinin artırılması amacıyla kurumsal sürdürülebilirlik performansı yüksek olan firmalardan oluşan Sürdürülebilirlik Endeksi oluşturmuştur.

2016 yılında TSKB, Türkiye'nin ilk Yeşil/Sürdürülebilir Tahvil ihracına imza atarak, kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik performansları üst seviyede olan ve hisseleri Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin oluşturduğu BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde ve BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde yer almıştır. Halka açık firmaların karar süreçlerine çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim alanlarındaki sürdürülebilirlik konularını entegre etmelerini ve bunları şeffaf bir biçimde açıklamalarını teşvik etmek amacıyla Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), 02.10.2020 tarihinde “Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi” açıklamıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 2015 yılında Dünya Bankası çatısı altında bulunan Uluslararası Finans Kurumu (IFC) liderliğinde kurulan “Sürdürülebilirlik Bankacılık Ağına” (Sustainable Banking Network -SBN) ve 2020 yılında ise Basel Bankacılık Denetim Komitesinin sürdürülebilirlik konularına odaklanan “İklimle Bağlantılı Finansal Riskler Görev Gücü'ne (TFRC)” üye olmuştur.

Tüm bunlara ek olarak dört yıl önce Türkiye'nin ilk Yeşil Proje Finansmanına ilişkin kredi anlaşması 4 yerli ve 2 yabancı banka ile Akfen Yenilenebilir Enerji Firması arasında imzalanmıştır.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sürdürülebilir kalkınma ve bu kapsamda sürdürülebilir bir ekonomi için yeşil finans uygulamalarını ekonomik açıdan uygulanabilir bir ölçekte teşvik etmek, sürdürülebilir olmayan büyüme modellerinin her zamanki şekilde devam eden iş akışları ve yatırımları yerine çevreci yatırımlara öncelik verilmesini sağlamaya yardımcı olmakta başlamaktadır. Bu bağlamda politika yapıcılarının odak noktası, mevcut proje ve altyapı harcamalarının yeşil veya temiz enerji kaynakları ile yönlendirilmesi, sürdürülebilir ulaşım, doğal kaynak yönetimi, ekosistem faaliyetleri, biyolojik çeşitlilik, kirliliğin önlenmesi ve kontrolü gibi önemli sektörlerde ek yatırımların harekete geçirilmesi olabilir. Artan talebi karşılamak için yeşil tahviller ve karbon piyasası araçları gibi yeni finansal araçların yanı sıra yeşil fonlar, yeşil kredi ve kredi kartları gibi yeşil bankacılık özelinde finansal kurum oluşumlarına öncelik verilmelidir. Yeşil finansman, ülkelerin sürdürülebilir kalkınma ve çevresel düzenleyici çerçevelerindeki iyileştirmeler ve değişiklikler, kamu mali politikaları kapsamında teşviklerinin uyumlaştırılması, kamu ve özel sektörün finansman kararlarının Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin çevresel sürdürülebilirlik boyutuyla uyumlu hale getirilmesi, yeşil teknolojiler, sürdürülebilir doğal kaynaklara dayalı yeşil ekonomiler, iklim finansmanı ve yeşil tahvillerin uygulama alanını artırma yoluyla teşvik edilebilir.

Yeşil bankacılık faaliyetlerini özendirmek, çevresel uyum süreçlerini kredi portföylerine dahil etmek için bankalarla birlikte çalışmayı kapsamaktadır. Bu durum, potansiyel anlamda çevre tahribatına yol açan firmaların borçlanma maliyetini artırırken, çevreye duyarlı faaliyetler sergileyen firmalar için daha düşük maliyetli finansman kullanımını ifade etmektedir. Nihai hedef, yenilenebilir enerji ve diğer çevresel açıdan sağlıklı projelerin finansmanında bankaların kilit rolüne dayanarak yeşil yatırımlar için kredi sağlamak ve sermaye artırmaktır.

Mali ve vergi açısından, fosil yakıtlar için sübvansiyonlar aşamalı olarak kaldırılabilirken, yeşil ürünler için sübvansiyonlar aşamalı olarak verilebilir. Yasal tarafta, çevre sigortası ile bilgi ifşası zorunlu hale getirilebilir. Bankalar, kredi kullandıran taraf olarak kredi kullanan tarafın sorumluluğunu da üstleniyor olması düşüncesiyle, kredi kullandırdıkları firmaların doğaya verdikleri potansiyel tahribattan da sorumlu tutulabilirler.

KAYNAKÇA

Akomea-Frimpong, I., Adeabah, D., Ofosu, D., & Tenakwah, E. J. (2021). A review of studies on green finance of banks, research gaps and future directions. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 1-24.

Aras, G., Tezcan, N., & Kutlu Furtuna, Ö. (2018). Multidimensional comprehensive corporate sustainability performance evaluation model: Evidence from an emerging market banking sector. *Journal of cleaner production*(185), 600-609.

Bingöl, B., & Türk, A. (2019). Türkiye'de Yeşil Bankacılık. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(20), 81-92.

Brundtland, G. H. (1987). *What is sustainable development. Our common future*. United States.

Dikau, S., & Volz, U. (2021). Central bank mandates, sustainability objectives and the promotion of green finance. *Ecological Economics*, 184, 1-20.

Esposito, L., Mastromatteo, G., & Molocchi, A. (2019). Environment–risk-weighted assets: allowing banking supervision and green economy to meet for good. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 9(1), 68-86.

Flint, R. W. (2013). Basics of sustainable development. *In Practice of sustainable community development* (s. 25-54). içinde New York, NY.: Springer.

He, L., Liu, R., Zhong, Z., Wang, D., & Xia, Y. (2019a). Can green financial development promote renewable energy investment efficiency? A consideration of bank credit. *Renewable Energy*(143), 974-984.

He, L., Zhang, L., Zhong, Z., Wang, D., & Wang, F. (2019b). Green credit, renewable energy investment and green economy development: Empirical analysis based on 150 listed companies of China. *Journal of cleaner production*(208), 363-372.

Kanberoğlu, Z., & Kara, O. (2016). Finansal Sektör Gelişimi ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 309-318.

Kandır, S. Y., & Yakar, S. (2017). Yeşil Tahvil Piyasaları: Türkiye'de Yeşil Tahvil Piyasasının Geliştirilebilmesi İçin Öneriler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 159-175.

Kapoor, N., Jaitly, M., & Gupta, R. (2016). Green banking: A step towards sustainable development. *International Journal of Research in Management, Economics and Commerce*, 7(6), 69-72.

Kuloğlu, E., & Öncel, M. (2015). Yeşil Finans Uygulaması ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 2-19.

Lee, J. W. (2020). Green Finance and Sustainable Development Goals: The Case of China. *Journal of Asian Finance Economics and Business*, 7(7), 577-586.

- Meena, R. (2013). Green banking: As initiative for sustainable development. *Global Journal of Management and Business Studies*, 3(10), 1181-1186.
- Mohd, S., & Kaushal, V. K. (2018). Green finance: a step towards sustainable development. *MUDRA: Journal of Finance and Accounting*, 5(1), 59-74.
- Pravakar, S., & Nayak, B. P. (2007). Green Banking in India. *The Indian Economic Journal*, 55(3), 82-98.
- Salihoğlu, E. (21-22 Aralık 2019). Sürdürülebilir Bir Gelecek İçin Yeşil Bankacılıkta Kilometre Taşları: Türkiye Uygulaması. 4. *Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Kongresi*, (s. 285-292). Ankara.
- Turgutopbaş, N. (2020). Sürdürülebilirlik, Yeşil Finans ve İlk Türk Yeşil Tahvil İhracı. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), 267-283.
- Volz, U., Böhnke, J., Knierim, L., Richert, K., Roeber, G. M., & Eidt, V. (2015). *Financing the green transformation: How to make green finance work in Indonesia*. Springer.
- Wang, C., Nie, P.-y., Peng, D.-h., & Li, Z.-h. (2017). Green insurance subsidy for promoting clean production innovation. *Journal of cleaner production*, 148, 111-117.
- Xu, X., & Li, J. (2020). Asymmetric impacts of the policy and development of green credit on the debt financing cost and maturity of different types of enterprises in China. *Journal of Cleaner Production*(264), 1-13.
- Zhang, S., Wu, Z., Wang, Y., & Hao, Y. (2021). Fostering green development with green finance: An empirical study on the environmental effect of green credit policy in China. *Journal of Environmental Management*, 296, 1-12.
- Ziolo, M., Filipiak, B. Z., Bąk, I., & Cheba, K. (2019). How to design more sustainable financial systems: The roles of environmental, social, and governance factors in the decision-making process. *Sustainability*, 11(20), 5604.

METAVERSE PAZARLAMAYI NASIL ETKİLİYOR? METAVERSE'E ADIM ATAN TÜRK İŞLETMELERİN PAZARLAMA UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Engin Yücel[†]

Özet

Metaverse, sanal dünyalar, artırılmış gerçeklik ve internetin bir birleşimi olarak görülmekte ve kökenini bilgisayar teknolojilerindeki değişimlerden almaktadır. Gerek kolaylık ve etkileşim imkânı, gerek teknik açıdan yalnızca bilgisayar ortamında yapılan uygulamalara göre kapsamlı olması, gerekse mevcut ekonomik yapıyı değişime zorlaması açısından çığır açan bir yenilik olarak adlandırılmaktadır. Metaverse'ün köklü değişiklikleri beraberinde getirdiği alanlardan biri de işletme bilim dalıdır. Teknik, ekonomik ve uygulama anlamındaki değişimlerin bir yansıması olarak işletmeler sıklıkla metaverse ortamında çalışmalar geliştirmektedir. Bu gelişmelerin önemli bir kısmı işletmelerin pazarlama faaliyetlerine yansımakta, işletmeler metaverse ortamında gerçekleştirdikleri pazarlama faaliyetleri aracılığı ile tüketicilere gerçek hayatta mümkün olmayan deneyimleri sanal uygulamalar eşliğinde deneyimleme fırsatı sunmaktadır. Bu kapsamda yapılan bu çalışmada, Türk işletmelerin metaverse dünyasında gerçekleştirdiği pazarlama faaliyetlerini irdelemek ve dünyada bu alanda yapılan gelişmelerle paralellik gösterip göstermediğini sorgulamak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda örnek olay incelemesi yürütülmüş olup sonuçlar ele alınan işletmelerin adları, söz konusu pazarlama faaliyetinin adı, faaliyetin yürütüldüğü yıl, uygulamanın özellikleri ve uygulamanın pazarlama bakış açısıyla değerlendirilmesini kapsayacak şekilde tablolandırılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre Türk işletmelerin metaverse dünyasında yürütmüş oldukları pazarlama faaliyetlerinin ağırlıklı olarak sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamaları üzerinde yoğunlaştığı, bankacılık, havayolları, turizm, hazır giyim gibi pek çok sektörde metaverse uygulaması yürütülmüş olduğu, yürütülen uygulamaların diğer ülkelerde yürütülen uygulamalarla paralellik gösterdiği görülmüştür. Bu faaliyetlerin deneysel pazarlama, fenomen pazarlama, oyunlaştırma, şehir pazarlaması gibi pek çok güncel pazarlama kavramını da kapsadığı ve tartışmaya açtığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Metaverse, Teknoloji, Pazarlama*

Abstract

Metaverse is seen as a combination of virtual worlds, augmented reality and the internet and is rooted in changes in computer technologies. It is called a groundbreaking innovation in terms of convenience and interaction, being technically comprehensive compared to applications made only in the computer environment, and forcing the current economic structure to change. One of the fields where metaverse brings radical changes is the science of business. As a reflection of technical, economic and practical changes, businesses often develop studies in metaverse environment. An important part of these developments is reflected in the marketing activities of the businesses, and the businesses offer the opportunity to experience the experiences that are not possible in real life with virtual applications through the marketing activities they carry out in the metaverse environment. In this study, conducted in this context, it is aimed to examine the marketing activities of Turkish businesses in the world of the metaverse and to question whether they show parallelism with the developments in this field in the world. For this purpose, a case study was conducted and the results were tabulated to include the names of the businesses, the name of the marketing activity in question, the year the activity was carried out, the characteristics of the application and evaluation of application from a marketing perspective. According to the results of the analysis, it was seen that the marketing activities of Turkish businesses in metaverse world mainly focused on virtual reality and augmented reality applications, metaverse applications were carried out in many sectors such as banking, airlines, tourism, ready-made clothing, and the applications carried out were in parallel with the applications carried out in other countries. It is thought that these activities include and discuss many contemporary marketing concepts such as experiential marketing, phenomenon marketing, gamification, city marketing.

Keywords: *Metaverse, Technology, Marketing*

1. GİRİŞ

Sanal (virtual) kelimesi, basitçe tanımlanacak olursa “bilgisayar teknolojisi tarafından yaratılan ve var gibi görünen ancak fiziksel olarak var olmayan” anlamını taşımaktadır (Cambridge Dictionary, 2022). Teknolojik gelişmelerin de eşliğinde bireylere gerçek hayatta mümkün olmayan deneyimleri mümkün kılması açısından sanal kavramı giderek

[†] Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, engin.yucel@deu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-8910-5359

gerek araştırmalara gerekse uygulamalara sıklıkla konu olmaya başlamıştır. Özellikle ekonomik, sosyal ve davranışsal alanlarda önemli değişiklikleri beraberinde getirmesi ile sosyal bilimlerin konuları bağlamında köklü değişikliklere neden olacağı düşünülen bir kavram olarak sanal kavramı ve bu kavramla birlikte tartışılmaya başlanan yeni kavramların geleceğe yön vermesi beklenmektedir (Ünal, Dalgıç ve Akar, 2018, s. 33).

Sanal kavramının sıklıkla ele alınmasıyla birlikte gündeme gelen bir diğer kavram ise sanal dünya (virtual world) kavramıdır. Sanal dünya, teknolojik bir cihaz desteği ile kullanıcılarda sanal bir ortamda oldukları hissi uyandırmaya yönelik olarak simüle edilmiş ortamları ifade etmektedir (Bowman ve McMahan, 2007, s. 36). Bireylerde adeta orada bulunuyor, orada yaşıyor hissi uyandıran bu teknik ortam, bireylerde yarattığı gerçeklik hissinin inşası ile birlikte ise sıklıkla sanal gerçeklik (virtual reality) (VR) olarak kavramlaştırılmaktadır. Sanal gerçeklik, terminolojik olarak, insanların sanal aktörler ve sanal nesnelere etkileşime girebileceği fiziksel alanları görsel olarak taklit eden elektronik bir ortamı ifade etmektedir (Başar, Erciş ve Ünal, 2018, s. xi).

Sanal gerçeklik kavramı her ne kadar 1980'li yıllardan itibaren akademik çalışmalarda sıklıkla tartışılan bir kavram olsa da (Vince, 2004, ss. 1–2) akademik olarak kavramlaştırmadan uygulamalarda yer aldığı görülmektedir. Örneğin 1929 yılında Edward Link tarafından geliştirilen ve ilk uçuş simülatörü olarak bilinen Link Trainer adlı cihazın sanal gerçeklik alanında ilk somut örnek olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda 1935 yılında bilimkurgu yazarı Stanley G. Weinbaum'un Pygmalion'un Gözlükleri (Pygmalion's Spectacles) adlı kitabında yer alan gözlük tasarımı da söz konusu gözlüğü takan bireylere kurgusal bir dünya deneyimi yaşatacağından söz etmesi dolayısıyla öncül sanal gerçeklik uygulamaları arasında yerini almaktadır (Cruz-Neira, Fernández ve Portalés, 2018).

Artırılmış gerçeklik (augmented reality) (AR) ise sanal gerçekliğin desteği ile kullanıcının ses, video, resim gibi bilgisayar girdilerini üç boyutlu sanal nesnelere destekleyerek sanal ve gerçeği birleştirmektedir. Dolayısıyla sanal gerçeklikten farklı olarak kullanıcılar gerçek dünyadaki nesne ve yerlere sanal görüntüler ekleyebilmektedir (Demirezen, 2019, ss. 3–4). AR ve VR aynı köken ve prensipleri kapsıyor olsalar da AR “unsurları bilgisayar tarafından oluşturulan duyuşal girdilerle bütünleştirilmiş fiziksel, gerçek dünya ortamının bir görünümü” şeklinde ifade edilmekte olup (Gandolfi, 2018, s. 546), AR ve VR, bir ucun yalnızca gerçek dünya nesnelere ve diğer ucun yalnızca sentetik veya bilgisayar tarafından oluşturulan nesnelere oluştuğu gerçeklik – sanallık sürekliliğinin farklı uçlarında uzanıyor olarak ele alınmalıdır (Yung ve Khoo-Lattimore, 2019, ss. 2058–2059).

VR ve AR çalışmalarından destek alarak doğan metaverse “fiziksel gerçekliği dijital sanallıkla birleştiren sürekli ve kalıcı, çok kullanıcı bir ortam olan gerçeklik sonrası evren” olarak tanımlanmaktadır. Sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) gibi sanal ortamlar, dijital nesnelere ve insanlarla çok-duyulu etkileşimleri mümkün kılan teknolojilerin yakınsamasına dayanan metaverse, çok kullanıcı platformlarında birbirine bağlı bir sosyal ortamlar ağıdır (Mystakidis, 2022). Teknoloji alanında yaşanan çoğu köklü değişime benzer şekilde metaverse de işletmelerin faaliyetlerinde köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Özellikle işletmeler söz konusu bu yeniliğin tüketicilerine ulaşmada yeni bir mecra olduğunu fark etmiş ve ürün ve hizmetlerini tüketicilere tanıtmaya, tüketici ile iletişim kurma ve iletişimini güçlendirme, marka ile ilgili unsurlarını tüketiciye ulaştırma, tüketicilerine ürün ve hizmetlerini deneme fırsatı sağlama gibi pek çok amaçla metaverse türlerini pazarlama faaliyetlerinde kullanmaya başlamıştır. Öncelikli olarak küresel işletmeler tarafından ele alınmış olan metaverse uygulamalarının Türk işletmelerin pazarlama faaliyetlerinde kullanılıp kullanılmadığı ve kullanılıyor ise nasıl kullanıldığı soruları yapılan bu çalışmanın araştırma sorusuna temel oluşturmuştur. Bu sorulardan yola çıkarak yapılan çalışmada, Türk işletmelerin metaverse dünyasında gerçekleştirdiği pazarlama faaliyetlerini irdelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma üç temel başlık altında ele alınmaktadır. Metaverse başlığı altında temel olarak metaverse tanımı yapılmakta ve metaverse kavramının tarihsel ilerleyişi aktarılmakta, ikinci başlık altında işletmelerin pazarlama faaliyetlerinde metaverse uygulamalarına nasıl yer verdiği tartışılmaktadır. Son bölümde ise metaverse dünyasına dâhil olmuş olan Türk işletmelerin pazarlama uygulamaları ele alınmaktadır.

2. METAVERSE

İlk defa 1992 yılında Neal Stephenson tarafından gerçek insanların avatarlarının yaşadığı Snow Crash isimli romanda kullanılan (Rillig ve diğerleri, 2022, s. 4721) metaverse kavramı, özellikle 2021 yılında çevrimiçi oyun platformu Roblox'un halka arzı, teknoloji şirketi Nvidia'nın bir sonraki hamlelerinin metaverse oluşturmak olduğunu duyurması ve sosyal paylaşım platformu Facebook'un CEO'su Mark Zuckerberg'in şirketi Meta adı ile yeniden markalaştırma sürecine gireceğini duyurması ile en popüler teknoloji terimleri arasında yerini almıştır (Jooyoung Kim, 2021, s. 141). Temel amacı internet aracılığıyla tüm sanal dünyaları birbirine bağlayan, dijital avatarlar olarak temsil edilen kullanıcıların fiziksel dünyadaymış gibi iletişim kurabilecekleri ve işbirliği yapabilecekleri ortak bir sanal alan yaratmak olan (Cheng, Wu, Chen ve Han, 2022) metaverse öte anlamına gelen *meta* ve *evren* anlamında kullanılan *universe* kelimelerini köken olarak almakta ve “öteki evren, evren ötesi” anlamı taşımaktadır (Türk, Bayrakçı ve Akçay, 2022, s. 317).

Metaverse günümüz teknoloji dünyasında adeta bir devrim niteliği taşımaktadır. Lee (2021)'ye göre bu değişikliğin bir devrim olarak adlandırılmasının üç temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki mevcut PC ve mobil tabanlı internet ile metaverse arasında kolaylık, etkileşim yöntemi ve ekran/alan genişletilebilirliği açısından farklılıktır. AR Glass gibi geleneksel taşınabilir cihazlardan giyilebilir cihazlara geçişle birlikte kullanım kolaylığı artmakta ve 2B web ekranından, ekranın sınırlamalarının ortadan kalktığı bir 3B Uzamsal Web'e dönüşmektedir. İkinci neden teknik nedendir. İnternet teknolojisinde yalnızca ekranlar aracılığı ile veri aktarımı desteklenirken metaverse genel amaçlı teknoloji, genişletilmiş gerçeklik, veri, ağ ve yapay zekânın birleşimi olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm bu teknik bileşenler aracılığı ile gerçeklik ile sanal arasındaki sınırın ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Üçüncü neden ise ekonomik nedendir. Metaverse aracılığı sanal ile gerçek çizgisinin bulanıklaşması beraberinde mevcut ekonomik yapıda da değişimi zorunlu hale getirmiş olup *sanal yakınsama ekonomisi* (virtual convergence economy)'nin de doğuşuna neden olmuştur. Kısaca AR ve VR gibi genel amaçlı teknolojileri kullanarak ekonomik faaliyet alanını (iş, eğlence, iletişim) gerçeklikten sanal yakınsama alanına genişleterek yeni deneyimler ve ekonomik değer yaratan bir ekonomi olan sanal yakınsama ekonomisi metaverse ekseninde tüm iş yaşamında da köklü değişimleri haber verir niteliktedir.

Gerek bireylere kolaylık sağlması, etkileşimi artırması, gerek teknik yapısı ile sanal ile gerçeği yaklaştırması gerekse ekonomik yapıyı kökten değiştirmesi bağlamında metaverse ile ilgili gelişmelerin işletmelerde de köklü değişikliklere neden olacağı tartışmalıdır.

3. METAVERSE DÜNYASINDA PAZARLAMA

Oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan metaverse sanal dünyalar, artırılmış gerçeklik ve internetin bir birleşimi olarak görülmektedir. Bu alanda yapılan kapsamlı çalışmalar metaverse ile ilgili uygulamaların dört temel kriter eşliğinde ele alındığını, bu kriterlerin ise metaverse türleri ile ilgili belirteçler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kriterler iki eksenin uçları şeklinde ele alınabilmekte ve bir eksen artırılmış gerçekliğe karşı simülasyon diğer eksen ise bireyin kendisine odaklanan iç unsurlar ve çevreye odaklanan dış unsurlardır (Akpınar ve Akyıldız, 2022, ss. 881–882; Jeon, 2021, s. 82). Bu dört temel kriter metaverse türlerine de ışık tutmakta olup metaverse türleri, bu türlerin özellikleri ve her tür için örnek uygulamalar Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Metaverse Türleri

	Artırılmış Gerçeklik	Yaşam Günlükleri	Ayna Dünyalar	Sanal Gerçeklik
Tanım	Konum tabanlı teknolojileri ve ağları kullanarak oluşturulan akıllı ortamlar	Nesneler ve insanlar hakkında günlük deneyimleri ve bilgileri yakalamak, depolamak ve paylaşmak için geliştirilen teknolojiler	Dış çevre bilgilerine entegre edilen ve dış çevre bilgileri sağlayan gerçek dünya yansımaları	Dijital verilerle oluşturulmuş sanal dünyalar
Özellikler	Konum tabanlı teknoloji ve ağları kullanarak akıllı bir ortam oluşturma	Artırılmış teknolojiyi kullanarak nesnelere ve insanlarla hakkında bilgi kaydetme	GPS teknolojisini kullanarak sanal haritalar ve modelleme	Kullanıcıyı yansıtan avatarlar arasında etkileşim oluşturma
Örnek Uygulamalar	Pokemon Go, Dijital Kitaplar	Facebook, Instagram, Apple Watch, Samsung Health, Nike Plus	Google Earth, Google Maps, Naver Maps, Airbnb	Second Life, Minecraft, Roblox, Zepeto

Kaynak: (Lee, 2021)

Metaverse türlerinde örnek uygulamalardan da görülebileceği gibi, metaverse uygulamalarını yalnızca bir oyun platformu ya da üç boyutlu görüntüleme tekniği şeklinde ele almanın oldukça kısıtlayıcı bir bakış olacağı ortadadır. Eğitim – öğretim uygulamaları (Díaz, Saldaña ve Ávila, 2020; Hwang ve Chien, 2022; Suh ve Ahn, 2022), sağlık uygulamaları (Damar, 2021; Hyun-Jae, 2021; Thomason, 2021), engelli bireylere yönelik uygulamalar (Cheung ve diğerleri, 2022; Kizelshteyn, 2008; Seigneur ve Choukou, 2022) gibi pek çok örnek üzerinden toplumun varoluşu ve gelişimi için zorunlu ele alınan alanlarda metaverse yapılanmasının geleneksel yöntemlerde köklü değişikliklere neden olduğu bilinmektedir. Toplumsal yapılanmayı değiştirmesinin ötesinde işletmeler açısından bakıldığında ise, işletmelerin faaliyetlerinde tartışılmaz bir şekilde değişime yol açan metaverse oldukça fazla uygulama alanı bulması kaçınılmazdır.

Turizm uygulamaları (Buhalis ve Karatay, 2022; de Oliveira Arruda Gomes ve Araújo, 2012; Gursoy, Malodia ve Dhir, 2022), sosyal paylaşım platformu uygulamaları (Altun, 2021; Bufacchi, 2021; Kanematsu ve diğerleri, 2016; Kraus, Kanbach, Krysta, Steinhoff ve Tomini, 2022), alışveriş uygulamaları (Jeong, Yi ve Kim, 2022), eğlence platformları

(Joy Kim, 2022) , perakende uygulamaları (Bourlakis, Papagiannidis ve Li, 2009; Gadalla, Keeling ve Abosag, 2013; Hassouneh ve Brengman, 2015; Swilley, 2016), hizmet pazarlaması (Ağırman ve Barakalı, 2022; Demir, 2022) gibi alanlarda yapılan sayısız çalışma işletme bilim dalı içerisinde metaverse üzerine yapılan çalışmalarda pazarlama alt biliminin önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Gerçek zamanlı olması, zaman kısıtı olmaksızın sürekli kullanılabilir olması, kullanıcılar tarafından içerik oluşturmaya izin vermesi, kripto para, NFT (değiştirilemez token, nitelikli fikri tapu), dijital varlıklar gibi geleceğe yön veren gelişmelerle sanal ekonomik yapıyı yaratıyor olması ve kendi kendine yeten bir sisteme sahip olması dolayısıyla giderek ön plana çıkan (Hazan, Kelly, Khan, Spillecke ve Yee, 2022) Metaverse'ün pazarlama bilim dalında oldukça dikkat çeken bir konu olmasının pek çok nedeni bulunmaktadır. Faridani (2021)' ye göre bu nedenler arasında yeni bir teknoloji ile desteklenmiş güncel bir alan olması, bu güncel alanı destekleyecek pek çok yeni bağlantılı konu ve alan ortaya çıkıyor olması gibi pek çok özellik sayılabilir olsa da pazarlamacılar açısından en önemli neden genç kesimin oldukça aktif katılım gösterdiği bu yenilikçi dünyada yer alarak işletmelerin genç tüketicilere ulaşabilme olasılığıdır. Bununla birlikte, sınırsız deneysel pazarlama fırsatı sunması, görüntü teknolojilerinden faydalanarak görsel zenginlik sunması, işletmelere pazarlama taktik ve stratejilerinin başarılı olup olamayacağını test edebilecekleri deneyim alanları sunuyor olması, hâlihazırda metaverse dünyasında yer alan çeşitli oyun, sanal dünya vb. uygulamalarla işbirliği içerisinde çalışma şansı sunması gibi pek çok açıdan pazarlama alanında çığır açmaya devam eden bir uygulama alanı olarak görülmektedir (Mileva, 2022).

Metaverse ile ilgili uygulamalara öncü olan pek çok işletme her ne kadar teknoloji tabanlı işletmeler olarak bilinse de metaverse uygulamalarını bir pazarlama aracı olarak kullanan sayısız örnek bulunmaktadır. Bu örneklerden bir kısmı Coca Cola, Samsung, Volkswagen gibi işletmeler tarafından da uygulanan Football Manager, Hyper Scape gibi oyunların içerisine sanal billboardlar yerleştirerek doğal reklamcılık yoluyla yapılabilmektedir. Gerçek hayatta işletmenin faaliyetlerini sanal dünyada yeniden canlandırma yoluyla tüketicilerde marka farkındalığı oluşturulabileceği gibi, tüketicileri çevrimiçi platformlarda temsil eden avatarlar oluşturmak ve avatarlar aracılığıyla tüketicilere çevrimiçi dünyada yaşayan bireylermiş gibi davranmalarını sağlamak da tüketiciye deneysel pazarlama açısından oldukça geniş bir kullanım alanı sunmaktadır. Örneğin lüks giyim markası Balenciaga, oyuncuların avaturları için satın alabilecekleri sanal kıyafetler, aksesuarlar ve silahlar tasarlamak için Fortnite oyun platformu ile ortaklık kurmuşken bir başka lüks giyim markası olan Gucci, oyun platformu Roblox'ta dijital bir çantanın 4.000 dolara satışını gerçekleştirmiştir. Metaverse üzerinden yürütülen pazarlama faaliyetleri yalnızca işbirliği aracılığıyla gerçekleşmemektedir. Örneğin yine bir lüks tüketim markası olan Ralph Lauren metaverse dünyasına kendi sanal mağazasını tasarlayıp adeta geleneksel mağazasını gezme deneyimini sanal platforma aktarmıştır. NFT üretip satış yapmayı tercih eden Nike, Burberry gibi pek çok marka da pazarlama faaliyetlerine metaverse aracılığı ile farklı bir boyut kazandırmıştır (Goldman, 2022; McDowell, 2021; Mileva, 2022; Paul, 2022; Tashjian, 2021).

4. METAVERSE'E ADIM ATAN TÜRK İŞLETMELERİN PAZARLAMA UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

İşletmelerin seçiminde özellikle farklı sektörlerden uygulamaların ele alınmasına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda turizm, bankacılık, hazır giyim ve moda, beslenme, sağlık ve diyet, kimya ve sanayi, mobil perakendecilik, eğitim, güzel sanatlar ve havayolu sektörlerinden işletmelerin seçildiğini belirtmek gerekmektedir. Araştırmaya tabi tutulan uygulamaların ilkinin 2012 yılında uygulanmaya başladığı ve uygulamaların 2020 sonrası sıklaşmaya başladığını vurgulamak gerekmektedir. Bu durum ise Türkiye'deki gelişmelerin, literatür bölümünde de bahsedilmiş olan, dünyadaki gelişmelerle uyum içerisinde yürüdüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

Ele alınan uygulamalar metaverse türü olarak incelendiğinde ise ayna dünya ve yaşam günlüğü uygulamalarının birer adet olduğu, iki adet sanal gerçeklik uygulaması bulunduğu, bununla birlikte kalan beş uygulamanın ise artırılmış gerçeklik üzerine yoğunlaştığı belirtilebilir. Bu bulgudan hareketle, yine dünyadaki gelişmelerle benzer şekilde, işletmelerin her ne kadar Decentraland gibi sanal gerçeklik platformlarında yerlerini almaya başlamış olsalar dahi henüz bu platformlardaki varoluşlarını pazarlama faaliyetlerinde aktif bir şekilde kullanmaya başlamadıkları yorumu yapılabilir. Sanal gerçeklik için uygun donanımların henüz tüketiciler tarafından kullanılmıyor oluşu ve ödeme, teslimat vb. konularda henüz oldukça kısıtlı bir kaynağa sahip olunması gibi nedenlerin söz konusu durumu yarattığı düşünülmektedir. Aynı zamanda ayna dünya (Google Earth, Google Maps vb.) ve yaşam günlüğü (Facebook, Instagram vb.) alanlarında öncü işletmelerin yabancı işletmeler olması ve bu işletmelerin Türkiye'de de oldukça önemli sayıda kullanıcı sayısına sahip olmasının da bu metaverse türlerinde Türk işletmelerin sayısının ve uygulama sayısının az oluşunu açıklamaktadır.

Uygulamaların pazarlama açısından incelenmesine yönelik her bir örnek Tablo 2'de detaylı olarak ortaya konulmuş olsa da genellemek gerekirse her bir uygulamanın oldukça farklı pazarlama kavramını bir arada ele alıyor olması dikkat çekmektedir. Uygulamaların özellikle tüketicilere yönelik farklı faydalar sunmaya çalışıyor olması ve risk türlerinin pek

çoğunu ortadan kaldırmaya yönelik olarak tasarlanmış olmaları her örnek için ayrı ayrı irdelenmiştir. Pazarlamanın tarihsel gelişimi çerçevesinde gelişmeleri yakından takip ediyor olmaları, dijitalleşme, mobilizasyon, oyunlaştırma, sürdürülebilirlik, fenomen pazarlaması gibi pek çok güncel pazarlama ile ilişkili kavramın da ele alınmış olması açısından Türk işletmelerin metaverse evreninde önemli kazanımlar elde ettikleri düşünülmektedir.

SONUÇ

Pazarlamanın tarihsel gelişimi göz önünde bulundurulduğunda pazarlama uygulamalarının teknolojik gelişmelerden oldukça fazla etkilendiğini ve teknolojik gelişmeler ile birlikte pazarlama uygulamalarında köklü değişiklikler meydana geldiğini söylemek mümkündür. Günümüze kadar meydana gelen teknolojik gelişmeler ve pazarlamaya yansımaları ele alındığında ise pazarlama alanında çalışanların teknolojik yenilikleri sıklıkla tüketicilere ulaşmada bir iletişim aracı olarak devreye soktukları bilinmektedir. Bununla birlikte teknolojik gelişmelerin de giderek daha fazla interaktif bir yapıyı desteklediği ve geçmişe göre yalnızca işletmelerin tüketiciye mesaj vermesinin ötesinde tüketicilerle zaman ve yer kısıtını ortadan kaldıracak şekilde karşılıklı bir diyaloga zemin hazırladığı ortadadır. Söz konusu zaman ve yer kısıtını ortadan kaldıran ve tüketicilerin sanal alanlarda adeta fiziksel dünyadaymışçasına iletişim kurmalarına imkan tanıyan metaverse ise özellikle 2020 sonrası sıklıkla araştırmalara ve uygulamalara konu olmaktadır.

Bilgi işlem cihazlarının altyapı ve teknik özellikler açısından güçlendirilmesi, akıllı giyilebilir cihazların sayısının giderek artış göstermesi, tüketicilerin gündelik yaşamlarında iletişime ayırdıkları zamanın azalması, internet ve teknoloji tabanlı cihazların giderek daha fazla ulaşılabilir olması gibi pek çok neden daha fazla etkileşimde kalınan, daha fazla teknolojik cihaz tabanlı ve daha fazla multimedya içeren bir iletişim gereksinimine işaret etmektedir. Dolayısıyla gerek teknolojik gelişmelere ayak uydurmak, gerek rakiplerin gerisinde kalmamak gerekse daha genç bir kullanıcı kitlesine ulaşabilmek amacıyla işletmeler metaverse uygulamalarını devreye sokmaya başlamıştır. İşletmelerin metaverse uygulamalarına en sık yer verdiği alan ise şüphesiz pazarlama alanıdır.

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, 4-5 Temmuz 2022
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference, 4-5 July 2022

Tablo 1. Metaverse'e Adım Atan Türk İşletmelerin Pazarlama Uygulamaları

İşletme	Uygulama Yılı	Sektör	Uygulama Adı	Metaverse Türü	Uygulama Açıklaması	Uygulamanın Pazarlama Açısından Değerlendirilmesi
Adonis Turizm	2022	Turizm	AdonisVerse	Artırılmış Gerçeklik	Bir seyahat acentesi olan Adonis Turizm Adonis Verse adı ile geliştirdiği uygulama aracılığı ile Antalya'da bulunan Titanic Mardan Palace adlı otelin tamamını sanal olarak gezme şansı yakalamıştır.	Uygulama, kullanıcılara oteli sanal ortamda gezme şansı sunarak zaman ve bilgi faydası sunmakta, tüketicinin oteli ziyaret etmeden otelin tüm birimlerini deneyimlemesini sağlayarak deneysel pazarlama uygulaması ortaya koymaktadır.
Aktif Bank	2022	Bankacılık	---	Sanal Gerçeklik	Metaverse'de yerini alan ilk Türk Bankası olan Aktif Bank Decentraland adlı sanal platformda açtığı sanal şubesinde müşterilerine bankaları ve bankacılık işlemleri hakkında müşteri temsilcisi avaturları aracılığı ile bilgi vermektedir.	Uygulama sayesinde müşteri ilişkileri yönetimi alanında metaverse kullanımı örneklenmektedir. Ayrıca tüketicilere yer, zaman ve bilgi faydası sağlayarak müşterilerin deneyimlerini eşsizleştirmektedir.
Beymen	2022	Hazır Giyim ve Moda	Bella	Sanal Gerçeklik	BeymenVerse adıyla Decentraland'de yer alan işletmenin, yaratmış olduğu Bella avaturları Türkiye'nin ilk meta influenceri olma özelliği taşımaktadır.	Uygulama, Türkiye'nin ilk meta influenceri Bella aracılığıyla hem fenomen pazarlama (influencer pazarlama) uygulaması olarak hem de Beymen'in Instagram sayfasında yer alan ipuçlarının toplanması ile metaverse platformunda Bella'nın yerinin saptanabiliyor olması aracılığı ile oyunlaştırma uygulaması örneğidir.
Dilara Koçak	2016	Beslenme, Sağlık ve Diyet	İyi Yaşam	Yaşam Günlüğü	İyi Yaşam isimli yaşam günlüğü örneği hem çevrim içi hem de çevrim dışı çalışabilmektedir. Uygulamayı indiren kullanıcılar hem gün boyunca tükettikleri gıdaları ve beden ölçümlerini uygulamaya kaydedebilmekte hem de doğru beslenme, doğru aktivite, sağlıklı yemek ve atıştırma tarifleri vb. eklentiler aracılığı ile yeni bilgileri uzmanlar aracılığı ile elde etme şansı yakalamaktadır.	Uygulama aracılığı ile diyetisyenin kendi danışanlarına ait özel bölümde bireylerin diyet listesi, vücut ölçümleri gibi verileri de dijital olarak paylaşması ile sürdürülebilir pazarlama anlamında katkı sunduğu söylenebilir. Aynı zamanda uygulama yaşam günlüğü alanında Türkiye'de yer alan kısıtlı uygulama örneklerinden birisi olması açısından da ele alınabilir. Tüketicilere sunduğu tarifler, günlük olarak hazırlanmış içerikler vb. ile bilgi faydası sunması da oldukça önemlidir.

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, 4-5 Temmuz 2022
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference, 4-5 July 2022

Filli Boya	2012	Kimya ve Sanayi	Mimar Benim	Artırılmış Gerçeklik	Filli Boya geliştirdiği Mimar Benim uygulaması ile kullanıcılarına yaşam alanlarında boyamak istedikleri duvarlarına uygun rengi seçmek için uygulamayı kullanarak duvarlarının hangi renkle nasıl görüneceğini deneyimleme imkânı sunmaktadır.	Uygulama, tüketicilere duvarlarını boyamadan önce, boyama bitince duvarın nasıl görüneceğini göstermesi açısından risklerini azaltma şansı sunmaktadır ve şekil faydası sunmaktadır. Aynı zamanda uygulama eğlence kategorisinde en çok indirilen uygulamalar arasında yerini alması ile tüketicilere oyunlaştırma anlamında da aracı olduğu söylenebilir.
İşletme	Uygulama Yılı	Sektör	Uygulama Adı	Metaverse Türü	Uygulama Açıklaması	Uygulamanın Pazarlama Açısından Değerlendirilmesi
Getir	2021	Mobil Perakendecilik	Canlı Sipariş Takibi	Ayna Dünya	Getir geliştirmiş olduğu uygulama aracılığı ile mobil uygulaması üzerinden verilen siparişlerin harita üzerinden takip edilmesini mümkün kılmaktadır. Uygulamada sipariş takibi seçeneği sipariş verildikten sonra aktif hale gelmekte ve kullanıcı verdiği siparişi taşıyan kurye aracını harita üzerinden takip edebilmektedir.	Mobil uygulama aracılığı ile mobil uygulamada verilmiş olan siparişin teslimat süresini tahmin edebiliyor olmak ve kuryeyi takip etme avantajına sahip olmak tüketicilerin algıladıkları riskleri önemli anlamda düşürecektir. Ayrıca diğer mobil uygulamalara da öncü olması açısından tüketiciler açısından fayda sağlayan bir pazarlama unsuru olduğu düşünülmektedir.
Özyeğin Üniversitesi	2017	Eğitim	360° Özyeğin	Artırılmış Gerçeklik	Özyeğin Üniversitesi geliştirmiş olduğu https://360.ozyegin.edu.tr/sanal-tur/index.html web sayfası aracılığı ile üniversite tercihleri öncesi öğrencilere kampüslerini gezme ve akademik binalar, yurtlar, spor merkezi gibi imkânları tanıma şansı sunmaktadır.	Özyeğin Üniversitesi söz konusu web sayfası aracılığı ile üniversite tercihi yapacak öğrencilere doğrudan pazarlama uygulaması sunmaktadır. Aynı zamanda söz konusu öğrencilerin bilmedikleri bir ortama girmelerini engelleyerek risklerini düşürmekte, dolayısıyla karar süreçlerine doğrudan etki edecek şekilde tutumlarını değiştirmeye çalışmaktadır.
Pendik Klasik Sanatlar Merkezi	2019	Güzel Sanatlar	Dijital Teknoloji Tabanlı Klasik Sanatlar Merkezi Projesi	Artırılmış Gerçeklik	CDMVision teknoloji şirketi tarafından geliştirilmiş olan uygulama sayesinde sanat merkezinde ziyaretçiler Sanal Gerçeklik gözlükleri aracılığı ile hat, tezhip, ebru, minyatür, çini gibi 12 farklı sanat dalındaki eserleri inceleyebilmektedir.	Söz konusu uygulama aracılığı ile tüm Türkiye'den çeşitli sanat dallarındaki sanatçıların eserleri sanal gerçeklik aracılığı ile sanat merkezinde sergilenabilmektedir. Dolayısıyla yer ve zaman bakımından ziyaretçilere önemli faydalar sağlamaktadır. Bununla birlikte geleneksel sanatları teknoloji ile bir araya getirerek modernizasyon anlamında da göze çarpmaktadır.

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, 4-5 Temmuz 2022
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference, 4-5 July 2022

THY	2022	Hava Yolu	Hezarfen	Artırılmış Gerçeklik	THY geliştirmiş olduğu uygulama ile İstanbul Havalimanı Dış Hatlar Gidiş Terminali'ndeki bekleme salonuna yerleştiği sanal uçuş simülatör aracılığı ile kullanıcılara İstanbul'da gökyüzünde sanal bir tur atma şansı vermektedir.	Uygulama, THY'nin bekleme salonunda uçuş saatini bekleyen tüketicilere İstanbul'u tanıtmaya çalışması açısından şehir pazarlaması uygulaması olarak yerini almıştır. Aynı zamanda tüketicinin bekleme süresinde boş zamanını verimli kullanmasını ve katılımını sağlamasını sağlaması açısından boş zaman pazarlaması uygulaması olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde tüketiciye THY uçağında iken İstanbul'u uçuş sırasında nasıl göreceğini simüle etmesiyle deneysel pazarlamaya da uygulama örneği sayılmaktadır.
-----	------	-----------	----------	----------------------	--	---

Bilgi işlem cihazlarının altyapı ve teknik özellikler açısından güçlendirilmesi, akıllı giyilebilir cihazların sayısının giderek artış göstermesi, tüketicilerin gündelik yaşamlarında iletişime ayırdıkları zamanın azalması, internet ve teknoloji tabanlı cihazların giderek daha fazla ulaşılabilir olması gibi pek çok neden daha fazla etkileşimde kalınan, daha fazla teknolojik cihaz tabanlı ve daha fazla multimedya içeren bir iletişim gereksinimine işaret etmektedir. Dolayısıyla gerek teknolojik gelişmelere ayak uydurmak, gerek rakiplerin gerisinde kalmamak gerekse daha genç bir kullanıcı kitlesine ulaşabilmek amacıyla işletmeler metaverse uygulamalarını devreye sokmaya başlamıştır. İşletmelerin metaverse uygulamalarına en sık yer verdiği alan ise şüphesiz pazarlama alanıdır.

Dünyada özellikle küresel işletmeler metaverse uygulamalarında öncü olmuş, sanal mağazalar yaratarak, sanal platformlara özel ürün ve hizmetler geliştirerek, sanal ağlara mesajlarını yerleştirerek, hizmetlerini sanal ağlarda ilerleterek vb. pek çok farklı uygulama ile metaverse alanında uygulamalarına faaliyetleri arasına eklemeye başlamıştır. Bununla birlikte özellikle maliyetli olması, henüz ödeme, tasarım, yasal prosedürler gibi pek çok açıdan çözüme ulaşmayan noktası bulunması gibi pek çok gerekçe daha küçük ölçekli işletmelerin ve özellikle teknolojik altyapısı uygun olmayan ülkelerdeki işletmelerin bu alanda faaliyetlerinde bilinmezlikleri de beraberinde getirmektedir. Bu açıklamalar eşliğinde, öncelikli olarak küresel işletmeler tarafından ele alınmış olan metaverse uygulamalarının Türk işletmelerin pazarlama faaliyetlerinde kullanılıp kullanılmadığı ve kullanılıyor ise nasıl kullanıldığı soruları yapılan bu çalışmanın araştırma sorusuna temel oluşturmuştur.

Türk işletmelerin metaverse dünyasında gerçekleştirdiği pazarlama faaliyetlerini irdelemek amacıyla yola çıkarak yürütülen çalışmada literatürden elde edilen bilgiler eşliğinde nitel bir araştırma yürütülmüş ve örnek olay incelemesi gerçekleştirilmiştir. Farklı sektörlerde yer alan dokuz Türk işletmenin bir tanesinin ayna dünya, bir tanesinin yaşam günlüğü, iki tanesinin sanal gerçeklik uygulaması ve kalan beş tanesinin artırılmış gerçeklik uygulaması yürüttüğü belirlenmiştir. Dünyada sanal gerçeklik platformları her ne kadar giderek daha fazla popüler hale geliyor olsa da, söz konusu bu bulgu, sanal gerçeklik için uygun donanımların henüz tüketiciler tarafından kullanılmıyor oluşu ve ödeme, teslimat vb. konularda henüz oldukça kısıtlı bir kaynağa sahip olunması gibi nedenler dolayısıyla dünyadaki pazarlama uygulamalarına benzer şekilde Türkiye’de de sanal gerçeklik uygulamalarının sayısının azlığını destekler niteliktedir. Ayna dünya ve yaşam günlüğü alanlarında ise tüm dünyada oldukça fazla sayıda kullanıcıya sahip olan Google Earth, Google MAPS, Facebook, Instagram gibi uygulamalar olması ve aynı zamanda bu uygulamaların geliştirme maliyetlerinin de oldukça yüksek olması da yine Türk işletmeler açısından bu metaverse türlerine yönelmeyi güçleştirmektedir. Artırılmış gerçeklik sayısının diğer metaverse türlerinden fazla oluşu ele alındığında ise Türk işletmelerin pazarlama uygulamalarında kendi uygulamalarını geliştirmeyi ve ürün ve hizmetlerini tanıtmada daha önce tasarlanmış bir uygulamaya entegre olmak yerine kendi tasarımlarını ele almayı tercih ettikleri belirtilebilir.

Son olarak ele alınan her bir uygulamanın birbirinden farklı sektörden seçilmesinin, farklı pazarlama kavramını ele alıyor olmasının, tüketiciye farklı faydalar sunmasının ve farklı riskleri ortadan kaldırmaya yönelik olarak tasarlanmasının ise işletmelerin metaverse uygulamaları aracılığı ile oldukça farklı alanlara eğilebileceğine işaret ettiğini belirtmek mümkündür. Bununla birlikte uygulamaların özellikle dijitalleşme, mobilizasyon, oyunlaştırma, sürdürülebilirlik, fenomen pazarlaması gibi pek çok güncel pazarlama ile ilişkili kavramı içermesi dolayısıyla Türk işletmelerin metaverse evreninde önemli kazanımlar elde ettikleri düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağırman, E. ve Barakalı, O. C. (2022). Finans ve Finansal Hizmetlerin Geleceği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 329–346.
- Akpınar, B. ve Akyıldız, T. Y. (2022). Yeni Eğitim Ekosistemi Olarak Metaversal Öğretim. *Journal of History School (JOHS)*, 56, 873–895. doi:10.29228/Joh.56881
- Altun, D. (2021). Sanal ve Artırılmış Gerçeklikle Dönüşen Yeni Nesil Sosyal Medya Mecrası: Metaverse. *Uluslararası İşletme ve Pazarlama Kongresi* içinde (ss. 167–169). İstanbul: Doğuş Üniversitesi.
- Başar, E. E., Erciş, A. ve Ünal, S. (2018). *The Virtual world and Marketing*. Cambridge Scholar Publishing.
- Bourlakis, M., Papagiannidis, S. ve Li, F. (2009). Retail Spatial Evolution: Paving The Way from Traditional to Metaverse Retailing. *Electronic Commerce Research*, 9(1), 135–148.
- Bowman, D. A. ve McMahan, R. P. (2007). Virtual Reality: How Much Immersion Is Enough? *Computer*, 40(7), 36–43.
- Bufacchi, V. (2021, 22 Ekim). Facebook: Virtual or Virtueless Reality? *Irish Examiner*. Irish Examiner. <https://www.irishexaminer.com/opinion/commentanalysis/arid-40727142.html> adresinden erişildi.
- Buhalis, D. ve Karatay, N. (2022). Mixed Reality (MR) for Generation Z in Cultural Heritage Tourism Towards Metaverse. J. L. Stienmetz, B. Ferrer-Rosell ve D. Massimo (Ed.), *Information and Communication Technologies in*

- Tourism 2022* içinde (ss. 16–27). Cham: Springer International Publishing.
- Cambridge Dictionary. (2022). VIRTUAL | meaning in the Cambridge English Dictionary. *Cambridge Online Dictionary*. 16 Mayıs 2022 tarihinde <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/virtual> adresinden erişildi.
- Cheng, R., Wu, N., Chen, S. ve Han, B. (2022). Will Metaverse be NextG Internet? Vision, Hype, and Reality. 31 Mayıs 2022 tarihinde <https://arxiv.org/pdf/2201.12894.pdf> adresinden erişildi.
- Cheung, J. C.-W., Ni, M., Tam, A. Y.-C., Chan, T. T.-C., Cheung, A. K.-Y., Tsang, O. Y.-H., ... Wong, D. W.-C. (2022). Virtual Reality Based Multiple Life Skill Training for Intellectual Disability: A Multicenter Randomized Controlled Trial. *Engineered Regeneration*, 3(2), 121–130. doi:<https://doi.org/10.1016/j.engreg.2022.03.003>
- Cruz-Neira, C., Fernández, M. ve Portalés, C. (2018). Virtual Reality and Games. *Multimodal Technologies and Interaction*, 2(1). doi:10.3390/mti2010008
- Damar, M. (2021). Metaverse Shape of Your Life for Future: A Bibliometric Snapshot. *Journal of Metaverse*, 1(1), 1–8.
- de Oliveira Arruda Gomes, D. M. ve Araújo, M. (2012). Tourism Online: A Metaverse Offers Study. *Estudios y Perspectivas en Turismo*, 21(4), 876–903.
- Demir, Ç. (2022). Metaverse Teknolojisinin Otel Sektörünün Geleceğine Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(1), 542–555.
- Demirezen, B. (2019). Artırılmış Gerçeklik ve Sanal Gerçeklik Teknolojisinin Turizm Sektöründe Kullanılabilirliği Üzerine Bir Literatür Taraması. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1–26.
- Díaz, J. E. M., Saldaña, C. A. D. ve Ávila, C. A. R. (2020). Virtual World as a Resource for Hybrid Education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 15(15), 94–109. doi:10.3991/ijet.v15i15.13025
- Faridani, A. (2021). Why The Metaverse Is Marketing's Next Big Thing. *Leadership*. Insights2Techinfo. 7 Haziran 2022 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/forbesbusinessdevelopmentcouncil/2021/12/21/why-the-metaverse-is-marketing-next-big-thing/?sh=4075746b25f0> adresinden erişildi.
- Gadalla, E., Keeling, K. ve Abosag, I. (2013). Metaverse-Retail Service Quality: A Future Framework for Retail Service Quality in The 3D Internet. *Journal of Marketing Management*, 29(13–14), 1493–1517.
- Gandolfi, E. (2018). Virtual Reality and Augmented Reality. K. Kennedy ve R. E. Ferdig (Ed.), *Handbook of Research on K-12 Online and Blending Learning (2nd edition)* içinde (ss. 545–561). Pittsburgh: Carnegie Mellon University - ETC Press.
- Goldman, J. (2022). At National Retail Federation's Big Show, all eyes were on the metaverse - Insider Intelligence Trends, Forecasts & Statistics. *Insider Intelligence*. 7 Haziran 2022 tarihinde <https://www.emarketer.com/content/national-retail-federation-s-big-show-all-eyes-were-on-metaverse> adresinden erişildi.
- Gursoy, D., Malodia, S. ve Dhir, A. (2022). The Metaverse in The Hospitality and Tourism Industry: An Overview of Current Trends and Future Research Directions. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 1–8. doi:10.1080/19368623.2022.2072504
- Hassouneh, D. ve Brengman, M. (2015). Metaverse Retailing: Are SVW Users Ready to Buy Real Products from Virtual World Stores? *12th International IADIS Conference on e-Commerce and Digital Marketing (EC 2015)* içinde (ss. 104–110).
- Hazan, E., Kelly, G., Khan, H., Spillecke, D. ve Yee, L. (2022). Marketing in The Metaverse: An Opportunity for Innovation and Experimentation. (C. Y. Chen, Ed.) *The McKinsey Quarterly*. McKinsey & Company, Inc. 7 Haziran 2022 tarihinde <https://www.mckinsey.com/business-functions/growth-marketing-and-sales/our-insights/marketing-in-the-metaverse-an-opportunity-for-innovation-and-experimentation> adresinden erişildi.
- Hwang, G.-J. ve Chien, S.-Y. (2022). Definition, Roles, and Potential Research Issues of The Metaverse in Education: An Artificial Intelligence Perspective. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 3, 100082. doi:<https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100082>
- Hyun-Jae, C. (2021). Metaverse and Changes in Oral Health. *Journal of Korean Academy of Oral Health*, 45(4), 175–176.
- Jeon, J. E. (2021). The Effects of User Experience-Based Design Innovativeness on User– Metaverse Platform Channel Relationships in South Korea. *Journal of Distribution Science*, 19(11), 81–90. doi:10.15722/JDS.19.11.202111.81
- Jeong, H., Yi, Y. ve Kim, D. (2022). An Innovative E-Commerce Platform Incorporating Metaverse to Live Commerce.

International Journal of Innovative Computing, Information and Control, 18(1), 221–229.

Kanematsu, H., Ogawa, N., Shirai, T., Kawaguchi, M., Kobayashi, T. ve Barry, D. M. (2016). Blinking Eyes Behaviors and Face Temperatures of Students in YouTube Lessons--For the Future E-learning Class. *Procedia Computer Science*, 96, 1619–1626.

Kim, Jooyoung. (2021). Advertising in The Metaverse: Research Agenda. *Journal of Interactive Advertising*, 21(3), 141–144. doi:10.1080/15252019.2021.2001273

Kim, Joy. (2022). A Study on the Global Possibilities of Gugak Broadcasting as K-Music Content through the Metaverse Audition Platform. *International Journal of Internet, Broadcasting and Communication*, 14(1), 37–43.

Kizelshteyn, M. (2008). Therapy and The Metaverse: Second Life® and The Changing Conditions of Therapy For Convalescent and Chronically Ill Users. *Washington University Undergraduate Research Digest: WUURD* 4(1), 4(1). https://openscholarship.wustl.edu/vol4_iss1/157 adresinden erişildi.

Kraus, S., Kanbach, D. K., Krysta, P. M., Steinhoff, M. M. ve Tomini, N. (2022). Facebook and The Creation of The Metaverse: Radical Business Model Innovation or Incremental Transformation? *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 28(9), 52–77. doi:10.1108/IJEER-12-2021-0984

Lee, S. (2021). Log in Metaverse: revolution of human×space×time. Seongnam.

McDowell, M. (2021). Inside Gucci and Roblox's new virtual world | Vogue Business. *Vogue Business*. 7 Haziran 2022 tarihinde <https://www.voguebusiness.com/technology/inside-gucci-and-robloxs-new-virtual-world> adresinden erişildi.

Mileva, G. (2022). A Deep Dive into Metaverse Marketing. *Influencer Marketing*. 7 Haziran 2022 tarihinde <https://influencermarketinghub.com/metaverse-marketing/#toc-1> adresinden erişildi.

Mystakidis, S. (2022). Metaverse. *Encyclopedia*, 2(1), 486–497. doi:10.3390/encyclopedia2010031

Paul, T. (2022). From Nike to Balenciaga, these brands are making it big in the Metaverse. *Lifestyle Asia*. 7 Haziran 2022 tarihinde <https://www.lifestyleasia.com/bk/gear/tech/these-brands-already-have-a-presence-in-the-metaverse/> adresinden erişildi.

Rillig, M. C., Gould, K. A., Maeder, M., Kim, S. W., Dueñas, J. F., Pinek, L., ... Bielecik, M. (2022). Opportunities and Risks of the “Metaverse” For Biodiversity and the Environment. *Environmental Science & Technology*, 56(8), 4721–4723. doi:10.1021/acs.est.2c01562

Seigneur, J.-M. ve Choukou, M.-A. (2022). How Should Metaverse Augment Humans with Disabilities? *13th Augmented Human International Conference* içinde , AH2022. New York, NY, USA: Association for Computing Machinery. doi:10.1145/3532525.3532534

Suh, W. ve Ahn, S. (2022). Utilizing the Metaverse for Learner-Centered Constructivist Education in the Post-Pandemic Era: An Analysis of Elementary School Students. *Journal of Intelligence*, 10(1). doi:10.3390/jintelligence10010017

Swilley, E. (2016). Moving Virtual Retail into Reality: Examining Metaverse and Augmented Reality in the Online Shopping Experience. *Looking Forward, Looking Back: Drawing on the Past to Shape the Future of Marketing* içinde (ss. 675–677). Springer.

Tashjian, R. (2021). Moda Dünyasının Yeni Takıntısı: Metaverse. *GQ*. 7 Haziran 2022 tarihinde <https://gq.com.tr/guncel/moda-dunyasinin-yeni-takintisi-metaverse> adresinden erişildi.

Thomason, J. (2021). MetaHealth-How will the Metaverse Change Health Care? *Journal of Metaverse*, 1(1), 13–16.

Türk, G. D., Bayrakçı, S. ve Akçay, E. (2022). Metaverse ve Benlik Sunumu. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 12(2), 316–333.

Ünal, S., Dalgıç, T. ve Akar, E. (2018). Avatars as The Real World's Personality. *The Virtual World and marketing* içinde (ss. 33–54). Cambridge Scholars Publishing.

Vince, J. (2004). *Introduction to virtual reality*. Springer.

Yung, R. ve Khoo-Lattimore, C. (2019). New Realities: A Systematic Literature Review on Virtual Reality and Augmented Reality in Tourism Research. *Current Issues in Tourism*, 22(17), 2056–2081.

KİRLİLİK SİĞİNAĞI HİPOTEZİ KAPSAMINDA ULUSLARARASI TİCARET VE ÇEVRE İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Hülya Boylu* , Ayberk Şeker**

Özet

Uluslararası ticaretin artması, gelişen teknoloji ve tüketim çılgınlığıyla beraber artan küresel çevre kirliliği de yükselişe geçmiştir. Kirlilik Sığınağı Hipotezi, gelişmekte olan ülkelerin bu kirliliğin ülkelerine ihracına izin vermesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bir başka ifade ile gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeler tarafından ülkelerine gerçekleştirilen yabancı yatırımları çevre konusunu gözetmen kabul etmektedirler. Bu durumun neticesinde, gelişmekte olan ülkeler istihdam sağlamakta, fakat hava kalitesini ve çevre politikalarını etkili bir biçimde uygulayamamaktadırlar. Daha fazla yatırımcı çekebilmek için çevre kirliliğini göz ardı etmektedirler. Gelişmiş ülkelerin sıkı çevre politikaları nedeniyle gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmaları cazip hale gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticaretin daha çok istihdam ve kazanç boyutları ile ilgilenmeleri dolayısıyla çevre kirliliği kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bu durum da çevrenin kirlenmesiyle beraberinde insanların ve toplumun sağlığının bozulmasını getirmektedir. Bu kirlilik cennetinin önüne geçmeyen veya geçemeyen ülkeler zaman içerisinde çevresel bozulmalarla karşı karşıya kalmaktadır. Gelişmiş ülkeler çevre denetim ve çevre politikalarını yoğun bir şekilde uygulamaları dolayısıyla, sanayi ve kirli endüstrilerini gelişmekte olan ülkelere aktarmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde refah seviyesinin de yüksek olması, çevre kirliliği konusunda daha bilinçli hareket ederek ülkelerinde kirlilik sığınağı oluşturabilecek bir yatırımın gerçekleştirilmesinin önüne geçmektedir. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerin ilk hedefi sanayisini daha fazla arttırarak refah düzeyini yükseltmek olması dolayısıyla, çevre kirliliği politikalarını gevşek bırakmaktadırlar. Gelişmiş ülkeler kirli endüstrilerini gelişmekte olan ülkelere kaydirdikçe üretilen ürünlerin ithalatçısı, gelişmekte olan ülkeler ise ihracatçısı konumuna gelmektedirler. Bu çalışma ile gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye’de Kirlilik Sığınağı Hipotezinin geçerliliğinin test edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kirlilik Sığınağı Hipotezi, Uluslararası Ticaret, Türkiye*

THE RELATIONSHIP OF INTERNATIONAL TRADE AND THE ENVIRONMENT IN THE SCOPE OF POLLUTION HEAVEN HYPOTHESIS: THE CASE OF TURKEY

Abstract

Based on the increase of international trade, technological development and consumption frenzy, global environmental pollution has also started to rise. The Pollution Haven Hypothesis discuss the issues about developing countries allowing this pollution to be exported to their countries. In other words, developing countries accept foreign direct investments made by developed countries without considering the environmental issue. As a consequence, developing countries provide economic profits such as trade, employment etc. but they cannot effectively implement air quality and environmental policies. They ignore environmental pollution in order to attract more investors to their countries and increase their trade volumes. Due to the rigid environmental policies of developed countries, it becomes attractive for them to make foreign direct investments to developing countries. Environmental pollution has become inevitable due to the fact that developing countries are more interested in the employment and earnings dimensions of international trade. This situation brings with it the pollution of the environment and the public health concern. Countries that do not or cannot avoid the pollution haven face environmental degradation over time. Developed countries transfer their industries that causing environmental degradation to developing countries due to their rigid implementation of environmental control and environmental policies. The high level of welfare in developed countries prevents an investment that may cause pollution in their countries by acting more consciously about environmental pollution. On the other hand, developing countries do not implement rigid environmental policies for preventing environmental pollution, since they are aim to increase the level of welfare by enhancing the industrialization. As developed countries shift their dirty industries to developing countries, they become importers of manufactured products, and developing countries become exporters of these products. It is aimed to test the validity of the Pollution Heaven Hypothesis in Turkey, which is among the developing countries with this study.

Key words: *Pollution Heaven Hypothesis, International Trade, Turkey*

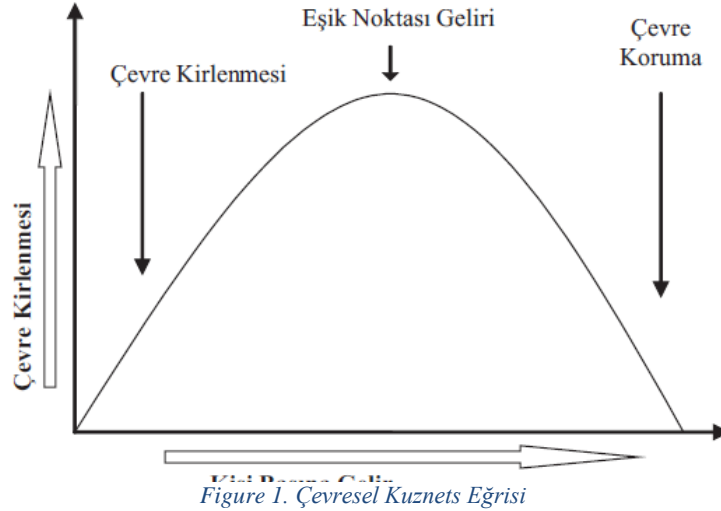
* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Teknik Üniversitesi, hulyaboylu@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-9822-2071

** Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, ayberk.seker@btu.edu.tr , ORCID No: 0000-0001-7750-6286

1.GİRİŞ

Günümüzde uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi önemli ekonomik ilişkilerin çevre üzerindeki etkilerinin incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Uluslararası ticaret ve çevre kapsamında iki önemli hipotez öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Simon Kuznets'in açıkladığı hipotez olan Çevresel Kuznets Eğrisidir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerini sağlayarak çevre ekonomilerini göz ardı eden 'Kirlilik Sığınağı Hipotezi' bu kapsamda incelenmektedir. Son olarak ise ekonomik büyüme ve refah düzeyi arttıkça çevre kirliliğinin azaldığını gösteren Kirlilik Hale Hipotezidir (Kızılkaya vd., 2016).

Uluslararası ticaretin artmasıyla beraber çevre kirliliği de artmaya devam etmiştir. Çevreye verilen önem son yıllarda oluşmaya başlamıştır. Üretim yapabilmek için kullanılan enerjiler çoğu geri dönüşümü olmamaktadır. Kömür, doğal gaz gibi karbondioksit salınımı olan kaynaklar doğaya ciddi şekilde zarar vermektedir. Havaya karışan CO2 atmosferi etkilemekte ve beraberinde sera gazı etkisi yaratmaktadır. Bunun sonucunda ise tarım ve insan sağlığına olumsuz etkileri oluşmaktadır. Küresel ısınma ile birlikte küresel çapta çevre kirliliği oluşmaktadır. Bu olumsuz gelişmelerin yanı sıra uluslararası ticaret ve nüfus yoğunluğu artmakta ve ihtiyaç giderek büyümektedir. Daha fazla üretim yapabilmek için sermayeye ihtiyaç duyulması daha fazla kaynak kullanımı beraberinde getirmektedir. Yapılan uluslararası ticaret ile gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler çevre ilişkisine olan bakış açısını şekillendirmeye başlamıştır. Özellikle son yıllarda çevre ekonomisine olan ilgi giderek artmaya başlamıştır. Literatürde yoğun bir şekilde tartışılan uluslararası ticaret ve çevre ilişkisi araştırmaları da beraberinde getirmiştir (Albayrak ve Gökçe, 2015). Çevresel Kuznets eğrisi, çevre kirliliği kapsamında önemli araştırmalar ortaya koymaktadır. Çevresel Kuznets eğrisi gelir artışı ve çevre kirliliği arasındaki bağlantı göstermektedir. Çevresel Kuznets eğrisi Ters-U şeklinde gösterilmektedir. Ülkeler sermayelerini arttırmaya yönelik üretim yaparlarken çevre kirliliğini göz ardı etmektedirler. Fakat ülke kalkınmaya başladığında ve sermaye artışı olduğunda çevresel kirlilik azalmaya başladığı görülmüştür. Çevresel Kuznets eğrisi ilk olarak Grossman ve Krueger tarafından Ters-U şeklinde açıklanmıştır (Albayrak ve Gökçe, 2015). Ekonomik büyümeyle beraber gelen çevre kirliliği artma eğilimi göstermiştir. Üreticiler hava kirliliklerini bir dereceye kadar kontrol edebilmektedirler. Bir ülke zenginleştikçe artan refahlarıyla birlikte çevre ekonomisi konusunda daha fazla önem göstermeye başlamaktadır. Sağlıklı ve sürdürülebilir çevrenin önemi artan sermaye ile birlikte gelmektedir. Bunun sebebiyle gelişmiş ülkelerin yönetimi çevre konusunda sıkı yönetim uygulamaktadır. Bunun ile birlikte Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler Çevre Programı ile işbirliği yapmaktadır. GEMS, programının amacı kentsel ve sanayinin olduğu yerlerde hava kalitesini incelemektedir (Grossman ve Krueger, 1991 s.8).



Çevresel Kuznets eğrisi gelir artışıyla yakın ilişki içerisindedir. Gelir düzeyi arttıkça çevre kirliliği azalma durumuna geçmektedir. Gelir yükseldikçe çevre kirliliğine verilen önem artmaktadır. Bunun sonucunda ise çevre kirliliği düzeyi azalmaya başlamaktadır. Kuznets eğrisi uluslararası ticaret ve çevre ilişkisini uzun dönemde açıklamaktadır. Ekonomik kalkınma düzeyinin artması ve gelişen teknoloji yeni kaynakların aranmasına olanak sağlamıştır. Daha fazla sermaye artışı için ülkeler sanayi yoğun teknolojiler kullanmaya başlamışlardır. Bunun ile beraber çevre kirliliği de artış göstermiştir. Böylelikle çevre kirliliği en üst noktaya ulaşmaktadır. Ülkeler refah düzeyi arttıkça çevre politikalarına önem vermeye başlamışlardır. Gelişmiş ülkeler sanayi yoğun teknolojilerini geliştirmekte olan ülkelere kaydırarak kendi çevre politikalarını korumayı amaçlamaktadırlar. Böylelikle Ters-U şeklinde Kuznets Eğrisinde düşüş görülmektedir. Fakat bu yeterli bir politika değildir. Çevre ekonomisi küresel çapta bir sorun hale gelmiştir (Dinda, 2004). Ters-U şeklinde ki Kuznets Eğrisinde ilk olarak gelir ile birlikte kirlilikte artmaktadır. Gelir düzeyi maksimum dereceye

ulaştığında kirlilik azalmaya başlamaktadır. Gelir düzeyi arttıkça temiz çevre için üretimde mümkün hale gelmektedir. Gelir düzeyinin artması sebebiyle gelişmiş ülkeler çevre dostu üretimler yapmaya başlamaktadır. Bu nedenle Kuznets Eğrisi aşağı eğilimlidir.(Stokey'den aktaran Esteve, 2012).

2. KİRLİLİK SİĞİNAĞI VE KİRLİLİK HALE HİPOTEZİ

Günümüzde çevre kirliliği küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre kirliliğini yaratan gelişmiş ülkeler küresel çapta ki bu sorun için çevre sözleşmelerine de taraf olmaktadır. Bu çevre düzenleme politikaları gelişmiş ülkelerin sanayilerini geliştirmekte olan ülkelere kaydırmalarına sebebiyet vermiştir. Geliştirmekte olan ülkelerin gevşek çevre politikaları nedeniyle kirli endüstriler burada faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu hipotezde katı çevre politikalarından kaçıp geliştirmekte olan ülkelere kirlilik sığınağı oluşturmaktadır (Çınar vd., 2012).

Kirlilik sığınağı hipotezi, faktör donatımı hipoteziyle ilişkilidir. Ülkeler karşılaştırmalı olarak avantajlı oldukları piyasada uzmanlaşacaklardır. Gelişmiş ülkeler teknoloji yoğun ürünlerde uzmanlaşırken, geliştirmekte olan ülkeler ise emek yoğun ürünlerde uzmanlaşacaklardır. Gelişmiş ülkeler kirli endüstrinin maliyetinden kurtulmak için sanayi yoğun endüstrilerini geliştirmekte olan ülkelere kaydıracaklardır (Gökalp ve Yıldırım, 2004, s.2). Nitekim kirlilik cenneti haline gelen bu ülkelerin sürdürülebilir bir üretim sağlayabilmeleri için çevre politikalarını göz ardı etmemeleri gerekmektedir. Çevrenin bozulması ve kaynakların tükenme durumuna gelmesi dolaylı yoldan dahi olsa üretimi ve rekabeti de etkileyecektir. Çevre ekonomisinin sürdürülebilmesi için çevre dostu teknolojiler ile çıktı sağlanması mümkündür. Geliştirmekte olan ülkeler mal ve hizmet ihracatından elde ettiği gelirin bir kısmını çevre ekonomisi içinde kullanabilir (Atıcı,2012, s.177).

Bir ülkenin ulusal kirliliği geliriyle orantılıdır. GSYİH, bir ülkede ne kadar yüksek ise çevre kirliliği oranı o kadar azaldığı görülmüştür. Gelişmiş ülkelerde ki gelir artışı beraberinde refahı getirmiştir. Refah düzeyi yüksek ülkeler çevre kirliliği konusunda daha duyarlı davranmaktadırlar. Geliştirilen teknolojik ekipmanlar sayesinde de çevre kirliliğini minimize etmeyi başarmışlardır (Grossman ve Krueger,1995,s.360). 1970'lerde yapılan araştırmalarda 'Temiz Çevre Ekonomisi' araştırılmaya başlanmıştır. Kirli endüstrileri nüfusu az yoğun ve temiz çevreye kaydırarak çevreyi daha dengeli olabileceklerini düşünmüşlerdir. İlk olarak kirli endüstrinin gittiği yer temizlenerek çevre kirliliği ortadan kalkmıştır. Nitekim doğa bir bütündür ve kirli endüstri nerede olursa olsun küresel çevreyi etkilemektedir. Fakat kirli endüstrinin temiz çevreye kaydırılması fazla maliyetten başka bir getiri sağlamamıştır. Bunun yerine ulusal hava temizliği için kullanılan hava filtreleri daha etkili olmuştur. Böylelikle kirli endüstrileri kaydırarak fazla maliyetlerden kurtulmuş olmaktadır (Becker ve Henderson, 2000, s.380).

Kirlilik cenneti birkaç önemli unsurdan meydana gelmektedir. Değişen dünya düzeninde ve uluslararası ticarete gelir dağılımı adaletsizlik göstermektedir. Gelişmiş ve gelişen ülkelerin çevreye kirliliği aynı düzeyde değildir. Ülkelerin sermayeleri farklı düzeyde olduklarından çevre kirliliğine verdikleri önemin farklı düzeydedir. Nitekim kirlilik cenneti gelişmiş ülkelerden geliştirmekte olan ülkelere kaysa da dünya ticaretiyle beraber çevre kirliliği artmaya devam etmektedir (Taylor,2004).

Kirlilik hale hipotezi, kirlilik sığınağı hipotezinin tam tersi şeklinde kurulmuştur. Fakat bu hipotezin gerçekleşebilmesi için gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere yaptığı yatırımların temiz bir endüstriyle gerçekleştirilmesine bağlıdır. Kurulan sanayi endüstrilerinin kirli endüstri ile değil tamamen temiz endüstriyle üretim yapmaları gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için ise daha fazla gelişmiş teknolojik ürünler ve filtreleme cihazlarıyla mümkün olabilmektedir (Zarsky'den aktaran Kızılkaya vd. , 2016).

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çalışma kapsamında çevresel Kuznets eğrisi, kirlilik sığınağı hipotezi ve kirlilik hale hipotezi kavramlarına yönelik çalışmalar incelenerek literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Grossman ve Krueger (1991), çalışmalarında kapsamlı olarak 42 ülkenin verilerini kullanarak çevre kirliliği hakkında bulgular sunmaktadır. Model olarak NAFTA ülkeler, Meksika ve ABD esas alınmıştır. Kentsel hava kirliliği ile ekonomik büyümenin arasında ki ilişki açıklanmıştır.

Grossman ve Krueger (1995), çalışmasında çevre faktörlerinin önemli unsurları ele alınmıştır. Kentsel hava kirliliği, nehirlerdeki oksijen miktarı gibi durumların ekonomik büyümeyle olan ilişkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda ekonomik büyümenin çevre kirliliğiyle beraber istikrarlı bir şekilde bozulduğu bulgusuna rastlanamamıştır. Ekonomik büyüme belli bir seviyeye geldiğinde çevre kirliliği başlamaktadır. Gelir düzeyi belli bir seviyeye geldiğinde çevre kirliliği azalma göstermiştir.

Becker ve Henderson (2000), gerçekleştirilmiş çalışmada 1960 ve 1970 yılları arasında veriler kullanılarak hava

kalitesinin ulusal hava sahasında ve firmalar üzerinde ki kalitesi araştırılmıştır. Yeşil bir çevre politikası kapsamında veriler ile desteklenerek çalışma tamamlanmıştır.

Dinda (2004), çevresel Kuznets eğrisi ters-U grafiği kapsamında inceleme yapılmıştır. Çalışmanın bütünü olarak çoğunlukla ekonomiler büyüme gösterirken çevresel kirlilikte artış göstermektedir. Çevresel Kuznets eğrisi kavramsal olarak ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır.

Gökalp ve Yıldırım (2004), Kirlilik Sığınağı Hipotezi kapsamında çevre ilişkisi ele alınmıştır. Örneklem olarak Türkiye seçilmiştir. Çalışmanın sonucunda, ticaretin serbestleşmesiyle beraber gelişen ülke olan Türkiye'nin çevre kirliliğinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Taylor (2004), kirlilik sığınağı hipotezi kapsamında araştırmalara yer verilmiştir. Ticaretin akışının kirlilik seviyelerine ne derece etki edildiği vurgulanmıştır. Çalışma sonucunda gelişen ticaret ile birlikte çevre kirliliğinin artacağını ve çevre çatışmalarının olacağına, ticaretin bu denli olumsuz etkileneceğine değinilmiştir.

Atıcı (2012), karbon salınımının ASEAN ve Japonya ülkeleri çerçevesinde incelenmiştir. Yapılan anlaşmalar ile birlikte ticaretin serbestleşmesiyle artan ticaret oranı çevresel kirliliği de beraberinde getirmiştir. Gayrisafi yurtiçi hasılabın artmasıyla ülkelerin karbon emisyonlarının azaldığı ifade edilmiştir.

Çınar vd. (2012), çalışmada çevresel Kuznets eğrisi ve kirlilik sığınağı hipotezi incelenmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda sanayi devriminden sonra çevresel kirlilik ve kirli endüstriler artış göstermiştir. İnceleme sonucunda gelişmekte olan ülkelerin karbon salınımının arttığı bulgular arasındadır.

Esteve ve Tamarit (2012), gerçekleştirdikleri çalışmada, 1857-2007 yılları arasında İspanya'da kişi başına düşen karbondioksit miktarı uzun dönemli olarak incelenmiştir. Çevresel Kuznets eğrisinin de gelir artışıyla çevre kirliliğinin ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır. Çalışma sonucunda iki değişkenin doğrusal olmadığı görülmüştür.

Albayrak ve Gökçe (2015), çevresel Kuznets eğrisinin Türkiye bağlamında geçerli olup olmadığı araştırılmış ve 1975-2010 yıllarını baz alınmıştır. Türkiye'de çevresel Kuznets eğrisinin geçerli olduğunu sonucunda gelir artışıyla beraber çevresel kirliliğin azaldığı görülmüştür.

Kızılkaya vd. (2016), ticaretin serbestleşmesi ile birlikte artan ticarete karbon salınımının çevreyi ne derece etkilediği açıklanmıştır. Çalışmanın bağlamında Türkiye'nin karbondioksit emisyonunun iklim değişikliğine verdiği etkileri incelenmiştir.

Gerçekleştirilen literatür taramasının neticesinde çevresel Kuznets eğrisini temel alan çalışmalar ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Söz konusu çalışmalarda kirlilik sığınağı hipotezi ve kirlilik hale hipotezi kapsamında Türkiye üzerine gerçekleştirilen nicel çalışma sayısının az olduğu görülürken, bu konuda literatürde yeterli düzeyde çalışmaya rastlanılmamıştır. Bunun ile birlikte çevresel Kuznets eğrisi, kirlilik sığınağı hipotezi ve kirlilik hale hipotezlerinin temel olarak karbon emisyonu ve gayri safi yurtiçi hâsıla değişkenleri ile beraber ele alındığı görülmüştür.

4. AMPİRİK ANALİZ

Çalışmanın amacı, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaretin karbon emisyonu üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Çalışmada Kuznets modeli doğrultusunda Türkiye'nin gayrisafi yurtiçi hâsıla ve karesi, doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası ticaret ve karbon emisyonu arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki test edilmektedir. Kısa ve uzun dönemli ilişkilerin analizi öncesinde modeldeki değişkenlerin durağanlığını test etmek amacıyla birim kök testleri gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ARDL sınır testi ile değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler analiz edilmiştir. Son olarak Toda-Yamamoto nedensellik testleri vasıtasıyla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri incelenmiştir.

4.1. Veri ve Araştırma Modeli

Çalışmada başvuru alan değişkenlerden karbon emisyonuna ilişkin veriler Global Footprint Network veri tabanından elde edilirken, gayrisafi yurtiçi hâsıla, doğrudan yabancı yatırımlar ile uluslararası ticaret hacminin gayrisafi yurtiçi hâsıla içerisindeki payına ilişkin veriler Dünya Bankası veri tabanından temin edilmiştir. Çalışma kısıtları doğrultusunda başvuru alan veriler yıllık frekansta olup, 1970-2018 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Araştırma kapsamında yer alan verilere ait veriler aşağıda yer almaktadır:

$lncarbon_t$ = Türkiye'nin karbon emisyonu
 $lngsyih_t$ = Türkiye'nin gayrisafi yurtiçi hasılası
 $lngsyih_t^2$ = Türkiye'nin gayrisafi yurtiçi hasılasının karesi
 $lndyy_t$ = Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların gayrisafi yurtiçi hâsıla içerisindeki payı
 $lnticaret_t$ = Türkiye'de uluslararası ticaretin gayrisafi yurtiçi hâsıla içerisindeki payı

Araştırma kapsamında, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaretin karbon emisyonu üzerindeki etkilerini test etmek için aşağıda bulunan araştırma modeli oluşturulmuştur (1):

$$lncarbon_t = \beta_0 + \beta_1 lngsyih_t + \beta_2 lngsyih_t^2 + \beta_3 lndyy_t + \beta_4 lnticaret_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

4.2. Yöntem

Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan yapısal kırılmaların ortaya koyulabilmesi için, yapısal kırılma söz konusu olduğunda serilerin durağanlığını test eden Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi gerçekleştirilmiştir. Analizler doğrultusunda, Zivot ve Andrews (1992) birim kök testine ilişkin iki model kullanılmıştır. Bunlardan model A sadece sabitteki bir kırılmayı test ederken, model C hem sabit hem de trenddeki bir kırılmayı analiz etmektedir. Zivot ve Andrews (1992) tarafından geliştirilen model A ve model C aşağıda yer almaktadır (2,3):

$$\text{Model A} \Rightarrow \Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \theta DU_t + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\text{Model C} \Rightarrow \Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \theta DU_t + \gamma DT_t + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi, serilerde oluşan kırılma noktalarını model kapsamında içsel olarak saptamaktadır. Bu doğrultuda, serilende oluşan kırılma noktası dışsal olarak değil, içsel olarak tahminlenmektedir. Kırılma noktasını tahminlemek amacıyla verileri temel alan bir algoritma kullanılmaktadır.

Durağanlık düzeyleri farklı olan serilerin analizlerinde geleneksel birim kök testlerine başvurulması ve doğru sonuçların alınmaması sık karşılaşılan sorunlardan biridir. Bu problemin ortadan kaldırılması amacıyla analizlerde Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran vd. (2001) tarafından ortaya koyulan uzun dönemli ilişki analizleri tercih edilmektedir. ARDL sınır testine başvurulmasının en önemli sebebi, değişkenler arasındaki ilişkilerin sınanmasında aynı derecede durağan olma şartının aranmamasıdır. Ayrıca, ARDL sınır testi değişkenlerin kısa ve uzun dönemli ilişkilerini ve katsayı tahminlerini aynı anda sunmaktadır. ARDL sınır testi gecikmesi dağıtılmış otoregresif modeli temel almaktadır. Modelin denklemi aşağıda yer almaktadır (4):

$$\Delta y_t = c_0 + c_1 t + \pi_{yy} y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \psi_i \Delta z_{t-i} + \omega' \Delta x_t + \theta w_t + u_t \quad (4)$$

ARDL sınır testi sonucunda, test istatistiğinin üst kritik değerden daha yüksek olması halinde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi var olduğu ortaya koyulmaktadır. Test istatistiğinin kritik değerin altında kalması durumunda ise, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmektedir. Test istatistiğinin üst ve alt kritik değerler arasında olması halinde, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi hakkında kararsızlık durumu ortaya çıkmaktadır.

Modelde yer alan değişkenler arasındaki nedensel ilişkiyi tespit etmek için Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik analizine başvurulmuştur. Toda ve Yamamoto nedensellik analizi, farklı derecede durağanlaşan değişkenlerin nedensellik ilişkilerini incelemeye izin veren bir analiz yöntemidir. Toda-Yamamoto nedensellik analizi, VAR (5,6) modeline dayanmaktadır:

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \alpha_{1(i+d)} Y_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \alpha_{2(i+d)} Y_{t-(i+d)} + \varepsilon_{1t} \quad (5)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \beta_{1(i+d)} Y_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \beta_{2(i+d)} Y_{t-(i+d)} + \varepsilon_{2t} \quad (6)$$

Modelde bulunan "d", değişkenlerin maksimum bütünleşme düzeyini ifade etmektedir. Toda ve Yamamoto nedensellik testinde bir diğer önemli faktör, Granger nedensellik için Wald testindeki "p" katsayısı matrisinin uygulanmasıdır. Toda ve Yamamoto nedensellik testlerinde, VAR modelinde "d" gecikmesi ile ilgili herhangi bir sınırlandırma bulunmamaktadır (Şeker, 2020: 2322).

4.3. Ampirik Bulgular

Değişkenlere ait serilerin yapısal kırılma altındaki durağanlıkları Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi ile

sınanmıştır. Tablo 1’de serilerin tek yapısal kırılma altında durağanlığını test eden Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi sonuçları bulunmaktadır. Test sonuçlarına göre; karbonu emisyonu, gayrisafi yurtiçi hâsıla, gayrisafi yurtiçi hâsılanın karesi ve doğrudan yabancı yatırımların tek yapısal kırılma altında birim köklü oldukları görülmektedir. Başka bir ifade ile bu değişkenler düzeylerinde durağan değildirler. Fakat serilerin 1. farkları alındığında durağanlaştıkları gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, uluslararası ticaret değişkeninin tek yapısal kırılma altında birim köklü olmadığı, serinin düzeyde durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Zivot ve Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Z&A (Düzy)			Z&A (1. Fark)			Model
	Kırılma Tarihi	k	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi	k	Test İstatistiği	
<i>lncarbon</i>	2002	1	-2.716	1979	0	-9.949	A
<i>lncarbon</i>	1977	0	-5.279	1982	0	-9.993	C
<i>lngsyih</i>	2002	0	-1.678	2009	0	-7.546	A
<i>lngsyih</i>	2000	3	-5.379	2009	0	-7.293	C
<i>lngsyih²</i>	2002	0	-1.579	2009	0	-7.613	A
<i>lngsyih²</i>	2000	3	-5.308	2009	0	-7.347	C
<i>lndyy</i>	1987	0	-3.768	1976	0	-11.534	A
<i>lndyy</i>	1975	0	-5.093	1976	0	-11.329	C
<i>lnticaret</i>	1979	0	-5.916	1980	0	-6.349	A
<i>lnticaret</i>	1979	0	-7.271	1979	0	-7.248	C
Kritik Değerler	Model A => %10 : -4.1936 ; %5 : -4.4436 ; %1 : -4.9491 Model C => %10 : -4.8939 ; %5 : -5.1757 ; %1 : -5.7191						

Serilerin yapısal kırılma tarihlerini incelediğimizde, karbon emisyonu, doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaret değişkenlerinde 1976 ve 1979 yıllarında yapısal kırılmaların gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu durum, küreselleşme süreci ile birlikte üretim ve ticaret hacminde meydana gelen artışların karbon emisyonunda ve ekonomide gözlemlenen değişimleri ortaya koymaktadır. Öte yandan gayrisafi yurtiçi hasılanın yapısal kırılma tarihinin 2009 yılına denk geldiği tespit edilmiştir. İlgili yapısal kırılma tarihinin belirtilen dönemde yaşanan 2008 küresel ekonomik krizinin etkilerini açıkça ortaya koymaktadır.

Zivot & Andrews (1992) birim kök testi neticesinde; uluslararası ticaret değişkeninin düzeyde durağan olduğu $I(0)$ görülürken; karbonu emisyonu, gayrisafi yurtiçi hâsıla, gayrisafi yurtiçi hâsılanın karesi ve doğrudan yabancı yatırımların 1. farklarında $I(1)$ durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, farklı düzeylerde durağan hale gelen değişkenlerin kısa ve uzun dönemli ilişkilerinin analiz edilmesi amacıyla ARDL sınır testinin gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. ARDL Sınır Testi Model Seçimi

Model	AIC	BIC	HQ	Adj. R-sq
ARDL(1, 1, 1, 2, 0)	-3.176390	-2.770893	-3.026012	0.983797
ARDL(1, 1, 1, 3, 0)	-3.172186	-2.726138	-3.006770	0.983980
ARDL(1, 0, 1, 2, 0)	-3.166869	-2.801921	-3.031529	0.983370
ARDL(1, 5, 5, 2, 2)	-3.163147	-2.352152	-2.862391	0.985236
ARDL(1, 1, 0, 2, 0)	-3.161764	-2.796816	-3.026424	0.983285

Tablo 2’de Akaike, Bayes, Hannan-Quinn bilgi kriteri ve düzeltilmiş R-kare değerleri doğrultusunda ARDL sınır testi için en uygun modeller tespit edilmiştir. Tablo 2’nin sonuçlarına göre, araştırma modelleri için sırasıyla ARDL(1, 1, 1, 2, 0), ARDL(1, 1, 1, 3, 0), ARDL(1, 0, 1, 2, 0), ARDL(1, 5, 5, 2, 2) ve ARDL(1, 1, 0, 2, 0) modellerinin sınır testine uygun olduğu görülmüştür.

Tablo 3. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Bound Test (F)	Critical Value	
	Lower Critical Value	Upper Critical Value
8.418		

%90	2.2	3.09
%95	2.56	3.49
%99	3.29	4.37

Tablo 3'te yer alan ARDL sınır testi sonuçları doğrultusunda, eşbütünlük olmadığı boş hipotezi %99, %95 ve %90 düzeylerinde reddedilmiştir. F istatistiği model için 8.418 olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda, F istatistiği tüm güven aralıklarında üst kritik değerden daha yüksek olduğu ve değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. ARDL Sınır Testi Uzun Dönem Katsayı Sonuçları

Uzun Dönem Katsayıları		
Değişken	Katsayı	T İstatistiği
<i>lngsyih</i>	8.182***	4.001
<i>lngsyih</i> ²	-0.144***	-3.771
<i>lndyy</i>	0.052***	2.824
<i>lnticaret</i>	-0.095*	-1.833
C	-115.478***	-4.218

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Araştırma modeline ilişkin uzun dönem katsayı tahmin sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. ARDL sınır testi uzun dönem katsayı tahminleri sonuçları doğrultusunda, ihracat düzeyleri ile yatırım teşvikleri arasında pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'de gayrisafi yurtiçi hasılının uzun dönemde %1 düzeyinde artması karbon emisyonunu %8,2 düzeyinde arttırdığı görülmüştür. Buna ek olarak, gayrisafi yurtiçi hasıladaki artışın devam etmesi ile karbon emisyon düzeyinin azalacağı görülmektedir. Bununla birlikte; gayrisafi yurtiçi hâsıla içerisindeki doğrudan yabancı yatırımların payının %1 düzeyinde yükselmesinin karbon emisyonunu %0,05 düzeyinde arttırdığı tespit edilmiştir. Gayrisafi yurtiçi hâsıla içerisindeki uluslararası ticaret hacminin payının %1 düzeyinde artmasının karbon emisyonunu %0,1 düzeyinde azalttığı gözlemlenmiştir.

Tablo 5. ARDL Hata Düzeltme Model Sonuçları

Variables	Coefficients	T Statistic
<i>D(lngsyih)</i>	-14.837**	-2.688
<i>D(lngsyih</i> ²)	0.301***	2.889
<i>D(lndyy)</i>	-0.031***	-3.158
<i>D(lndyy(-1))</i>	-0.039***	-3.834
<i>EC(-1)</i>	-0.693***	-7.572
R²=0.79		D.W. Stat.= 2.001

Değişkenlerin kısa dönemli ilişkilerine ilişkin sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır. Sonuçlar doğrultusunda, model kapsamında hata düzeltme katsayılarının (EC(-1)) istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Hata düzeltme katsayısı (EC(-1)) anlamlı ve negatif olması sebebiyle; değişkenler arasındaki eşbütünlük ilişkileri desteklenmektedir.

Tablo 6. Toda & Yamamoto Nedensellik Testi için Optimum Gecikmenin Belirlenmesi

Gecikme Uzunluğu	AIC
0	0.462017
1	-9.929676
2	-9.790696
3	-9.431760
4	-9.674147
5	-10.01129*

Not: * optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Çalışmada kapsamındaki araştırma modelinde yer alan uluslararası ticaret değişkeninin düzeyinde durağan olduğu [I(0)] görülmüştür. Buna karşın, karbonu emisyonu, gayrisafi yurtiçi hâsıla, gayrisafi yurtiçi hâsılanın karesi ve doğrudan yabancı yatırımların birinci fark düzeylerinde durağanlaştıkları [I(1)] gözlenmektedir. Bu doğrultuda, Toda & Yamamoto nedensellik analizi kapsamında dmax değeri “1” olarak alınacaktır. Modeldeki değişkenlerin uygun gecikme uzunluğu (P), Akaike bilgi kriterine (AIC) bilgi kriterine göre hesaplanmıştır. Tablo 6’daki bulgular doğrultusunda; tespit edilen optimum gecikme uzunluğu “5”dir.

Tablo 7. Toda & Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Gecikme Uzunluğu (P+d _{max})	Ki-Kare İstatistiği	P Değeri	Nedensellik İlişkisi
<i>lncarbon</i> \Rightarrow <i>lngsyih</i>	5+1	11.349	0.045	Var
<i>lngsyih</i> \Rightarrow <i>lncarbon</i>	5+1	12.652	0.027	Var
<i>lncarbon</i> \Rightarrow <i>lndyy</i>	5+1	4.987	0.418	Yok
<i>lndyy</i> \Rightarrow <i>lncarbon</i>	5+1	9.639	0.086	Var
<i>lncarbon</i> \Rightarrow <i>lnticaret</i>	5+1	4.735	0.449	Yok
<i>lnticaret</i> \Rightarrow <i>lncarbon</i>	5+1	13.302	0.021	Var

Tablo 7’de Toda & Yamamoto nedensellik analizine ilişkin sonuçlar bulunmaktadır. Analiz sonuçları doğrultusunda, karbon emisyonu ile gayrisafi yurtiçi hâsıla arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber, gayrisafi yurtiçi hasıla içerisindeki doğrudan yabancı yatırımların ve uluslararası ticaretin payından karbon emisyonuna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu ortaya koyulmuştur.

5.SONUÇ

Ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlarının ve uluslararası ticaretin hacimlerinin yükselmesi ile birlikte, küresel çevre sorunları da artmıştır. Literatürde ortaya koyulan kirlilik sığınağı hipotezi, özellikle gelişmekte olan ülkelerin çevre kirliliğine yol açan sektörlerde doğrudan yabancı yatırım ve uluslararası ticarete izin vermesi neticesinde ortaya koyulmuştur. Bir başka ifade ile gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeler tarafından ülkelerine gerçekleştirilen yabancı yatırımları çevre konusunu gözetmen kabul etmektedirler.

Çalışma kapsamında, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaretin karbon emisyonu üzerindeki etkileri kısa ve uzun dönemli ilişkiler kapsamında incelenmiştir. Analizler doğrultusunda ilk olarak değişkenlerin yapısal kırılma altında durağanlığı incelenmiş ve sonrasında ARDL sınır testi ile değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler analiz edilmiştir. Son olarak, Toda ve Yamamoto nedensellik testi vasıtasıyla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi test edilmiştir.

ARDL sınır testi neticesinde, doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaret ile karbon emisyonu arasında kısa ve uzun dönemli ilişkilerin var olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, gayrisafi yurtiçi hâsıla içerisindeki doğrudan yabancı yatırımların payının uzun dönemde %1 düzeyinde artması karbon emisyonunu %0,05 düzeyinde arttırdığı, buna karşın gayrisafi yurtiçi hâsıla içerisindeki uluslararası ticaret hacminin payının %1 düzeyinde yükselmesinin ise karbon emisyonu %0,1 düzeyinde azalttığı tespit edilmiştir.

Toda ve Yamamoto nedensellik testleri neticesinde, karbon emisyonu ile gayrisafi yurtiçi hâsıla arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu, gayrisafi yurtiçi hasıla içerisindeki doğrudan yabancı yatırımların ve uluslararası ticaretin payından karbon emisyonuna doğru ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Analizler sonucunda, doğrudan yabancı yatırımların Türkiye’de çevresel kirliliği arttırdığı ve bu durumun kirlilik sığınağı hipotezinin gerçekleştiğini göstermektedir. Bununla birlikte, uluslararası ticaret hacminin artması ile birlikte

karbon emisyonunun azaldığı görülmektedir. Bu doğrultuda, çevresel kirliliği azaltmak amacıyla ülkeye çekilen doğrudan yabancı yatırımların daha çok temiz endüstriler üzerine olmasının teşvik edilmesi ve var olan doğrudan yabancı yatırımların çevresel kirliliğin azaltılması için gerekli tedbirleri alması hususunda yönlendirilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, E. N., & Gökçe, A. (2015). Ekonomik büyüme ve çevresel kirlilik ilişkisi: çevresel Kuznets eğrisi ve Türkiye örneği. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 4(2), 279-301.
- Atici, C. (2012). Carbon emissions, trade liberalization, and the Japan–ASEAN interaction: A group-wise examination. *Journal of the Japanese and International Economies*, 26(1), 167-178.
- Becker, R., & Henderson, V. (2000). Effects of air quality regulations on polluting industries. *Journal of political Economy*, 108(2), 379-421.
- Çınar, S., Yılmaz, M., & Fazlılar, T. A. (2012). Kirlilik Yaratan Sektörlerin Ticareti Ve Çevre: Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkeler Karşılaştırması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 212-226.
- Dinda, S. (2004). Environmental Kuznets curve hypothesis: a survey. *Ecological economics*, 49(4), 431-455.
- Esteve, V., & Tamarit, C. (2012). Threshold cointegration and nonlinear adjustment between CO2 and income: the environmental Kuznets curve in Spain, 1857–2007. *Energy economics*, 34(6), 2148-2156.
- Gökalp, M. F., & Yıldırım, A. (2004). Dış ticaret-çevre etkileşimi ve kirlilik sığınakları hipotezi:Türkiye uygulaması. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 11(2), 99-114.
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1991). Environmental impacts of a North American free trade agreement.
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1995). Economic growth and the environment. *The quarterly journal of economics*, 110(2), 353-377.
- Kızılkaya, O., Sofuoğlu, E., & Çoban, O. (2016). Ekonomik Büyüme, Enerji Tüketimi Ve Çevre Kirliliği Analizi: Türkiye Örneği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 255-272.
- Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modelling approach to co-integration analysis. In Storm, S. (Eds.), *Econometrics and economic theory in the 20th century: the ragnar frisch centennial symposium*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289–326.
- Şeker, A. (2020). Türkiye de ihracat ve yatırım teşvikleri arasındaki ilişki: ARDL sınır testi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2311-2326.
- Taylor, M. S. (2005). Unbundling the pollution haven hypothesis. *Advances in Economic Analysis & Policy*, 4(2).
- Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inferences in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- Zivot, E. ve Andrews, D. (1992). Further evidence on the great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

FAYDACILIK VE SOSYAL EKOLOJİ ETİK TARTIŞMASINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİ

Ömer Ersin Kahraman*

Özet

Pazar ekonomisine bir alternatif olarak Herman Daly'in sunduğu sürdürülebilir ekonomi yaklaşımı, ekonominin dünya ekosisteminin bir alt sistemi olarak ele alınması gerektiğini savunur ve ekosistemin kaynakları yerine koyma hızı göz önüne alındığında mevcut tüketim alışkanlıklarımızın uzun vadede sürdürülemediği sorununa uygulanabilir bir çözüm sunmayı hedefler. Bu anlamda Daly, ekonomi yaklaşımında bir malzeme yığılması olarak gördüğü büyüme yerine potansiyelleri iyileştirecek bir gelişme modelinin merkeze alınmasını savunur. Ancak bu programın nasıl devreye sokulacağı noktasında etik tartışmalarda sürdürülebilir ekonomi yaklaşımının etik açıdan merkeze koyduğu insan-merkezci faydacı yaklaşım, çevre etiği tartışmalarında özellikle ekosentrik ve biyosentrik yaklaşımlar tarafından sorunun asıl kaynağı olarak ele alınmış; ekonomi ve kaynak tüketiminde ortaya çıkan sorunlar da bir hastalığın seyriyle karşılaştırılacak olursak hastalığa neden olan patolojik faktör değil, semptomlar olarak yorumlanmıştır. Bu yaklaşımlar ışığında beklenen çevre felaketine götüren insan faaliyeti, Albert Schweitzer'ın ve Paul Taylor'un bakışıyla insanın kendi yaşamı dışında bütün türler için yaşamın içkin değerine saygısı ile engellenebilir. Bu tartışmada özellikle Murray Bookchin'in sosyal ekoloji yaklaşımı, her ne kadar insanın antropolojik geçmişinde doğayla uyumlu olsa bile bugün doğa üzerinde tahakküm arayışıyla ilintili doğaya karşı yıkıcı faaliyetinin olduğunu ve yıkıma götüren bu tahakküm arayışının insanın özellikle Batı toplumlarında hakim toplumsal tahakküm formlarından ileri geldiğini savunur. Bu yapıya karşı demokratik kültürel bir zihniyet değişikliği ile tahakküm arayışı hatasını çözmeden sunulan her reçete, yalnız semptomlara yönelik kalacak ve asıl sorunun gelişimine engel olamayacaktır. Bu anlamda sosyal ekoloji ve ilerisinde derin ekoloji yaklaşımları monist bir tutumla yalnız ekonomik enstrümanlarla sorunun çözülmediğini savunurken faydacı yaklaşım savunucuları, farklı çevre etiği teorileri arasında uzlaşmanın imkansızlığı nedeniyle monist yaklaşımları hızlanmakta olan çevre felaketine pratik bir katkı sunamamakla suçlanmaktadır. Bu çalışmada pratik ve teori noktasında ayrılmış bu iki yaklaşım ışığında sürdürülebilir ekonomi konusu ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: 3 adet anahtar kelime eklenmelidir. *Sürdürülebilir Ekonomi, Sosyal Ekoloji, Faydacılık*

Abstract

Sustainable economics introduced by Herman Daly as an alternative to market economics considers economics as a subsystem of ecosystem and intends to provide a practical solution for the unsustainability problem of current consumption habits vis-à-vis the ecosystem's limited replacement rate of resources. Daly claims that a development model improving the potentials should be taken as objective in place of growth that he sees as accretion of materials. However, in the ethical debates concerning how to put this program in place, ecocentric and biocentric ethical theories take the anthropocentric utilitarian approach on which sustainable economics is ethically founded as the main responsible of environmental problems while they see the problems occurring in economics and deployment of resources only as symptoms and not real pathological factors. Considering these approaches within the perspectives of Albert Schweitzer and Paul Taylor, the human activity which brings about the anticipated environmental disaster can only be prevented by way of respecting the intrinsic value of life of not only human beings but all species. In these debates Murray Bookchin's social ecology asserts that, although in their anthropological history human beings are in harmony with nature, today they conduct devastating activities against nature in relation with their quest for domination on nature and this quest for domination leading to devastation is linked to the social domination forms of especially Western societies. Social ecology, further deep ecology, refuses within a monist perspective the possibility to solve the environmental problem only by means of economic instruments while defenders of utilitarian approach accuse these monist approaches for not providing any practical solution because of the impossibility of reconciliation of different environmental ethical theories. In the scope of this study, sustainable economics will be presented in the light of these two dichotomic approaches.

Keywords: *Sustainable Economics, Social Ecology, Utilitarianism*

* Doktor Öğretim Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, E Posta: omerersin.kahraman@idu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-3744-5965

GİRİŞ

Bugün çevre kirliliği konusu, kaynak kullanımında sınırlara ulaşmaya başlayan ve yarattığı yıkım ile çevresel bir felakete doğru bizi götüren modern endüstriyel üretim sonucu yirmi birinci yüzyılda karşımızda duran en önemli sorun gibi görünüyor. Hava kirliliği ve yaratılan karbon gazı salınımı ile atmosferde oluşan sera etkisi, dünyanın hızlı bir şekilde ısınmasıyla iklim dengesini tehdit ediyor. Öte yandan hava gibi sınırlı tatlı su kaynakları da sanayi üretimi ile yoğun endüstriyel tarım ve hayvancılık nedeniyle hızlı bir şekilde kirlenilerek gelecek için önemli riskler oluşturuyor. Kaynakların korunması ve sürdürülebilirliği, yalnız ütopyik bir etik tartışma olmaktan çıkıp devletlerin politikalarında artık bu nedenle önemli bir yer tutuyor.

Devletlerin politikaları ve şirketlerin çevreci çabaları temelde hakim iktisadi liberal paradigmaya uygun bir şekilde faydacı bir temelde ilerlemekte. Faydacılık, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyılda iktisadın liberal paradigmasının felsefi temellerinin atıldığı dönemde özellikle Adam Smith'in yaklaşımını temel alarak Jeremy Bentham ve John Stuart Mill tarafından geliştirildi. Bu etik yaklaşım, bir eylemin doğru ve yanlışlığının sonuçların sağladığı faydaya bakarak belirlenmesi gerektiği ilkesine dayanır. Genel iyilik olarak tahayyül edilmiş toplam refahın maksimizasyonu etik değerlendirmede merkezdedir. Bu anlamda faydacılık, iki parçalı bir değerler sistemi ihtiva eder. Bir tarafta kendisi için değer olan, yükseltilmesi hedeflenen değer vardır. Öte yanda geri kalan her şeyin değeri, merkezdeki değere nispeten belirlenir. Klasik iktisadın liberal paradigması da bu minvalde son amacın toplam fayda maksimizasyonu olduğu amaçlar ve araçları belirleyen bir karar teorisi üzerine kuruludur (Hardin, 1986). Serbest piyasanın rekabetçi ortamı, liberal paradigmaya göre fayda maksimizasyonunu yerine getirebilecek en uygun etik araçtır. Bu anlamda piyasa yalnız en etkin kaynak yönetim yolu değil, etik bir alan olarak da görülür (Hayek, 2001).

Ancak her ne kadar faydacılık, temel kriter olarak toplam faydayı almasıyla liberal perspektifte ideal bir karar verme aracı gibi görünse de çevre sorunlarına çözüm arayışında tercihleri, toplam faydayı maksimize etmek için arzuların optimal tatminine göre belirlenmesi yüzünden değerler ve arzuları birbirine karıştırır; Mark Sagoff'un (2007) da ortaya koyduğu gibi piyasa aracılığıyla aradığı çözümü ciddi şekilde çarpıtma riskiyle karşılaşır. Piyasa, tamamen öznel olan istekler arasındaki çıkar çatışmalarına fiyat ve ödeme isteği araçları yoluyla optimal bir çözüm sunmakta kullanılabilecek olsa da arzuları aşan, sağlıklı bir doğada yaşama ve her canlının hayatına saygı duyma gibi nesnel değerlere göre karar verme konusunda değerleri arzulara indirgeyerek ve bugün karşılaşılan çevre felaketinde olduğu gibi hatalı kararların verilmesinde zemin hazırlayan paradigmaya bağlı kalarak mevcut çevre sorunlarına çözüm sunmakta yetersiz kalır. Bu çalışma, liberal ideolojinin faydacı temellerine uygun şekilde gelişmiş çevreci pragmatizmin sunduğu teknik bir çözüm olarak sürdürülebilir kalkınma ve ekonomi yaklaşımını derin ekoloji ve sosyal ekolojinin zihniyeti asıl sorun olarak gören bakış açıları perspektifinde değerlendirmeyi amaçlar.

Faydacılık Temelinde Sürdürülebilir Ekonomi ve Çevreci Pragmatizm

Sınırlı hizmet ve malların üretimi ve dağıtımını ilgilendiren bir bilim dalı olarak ekonominin çevreye bakışı da kendi paradigmasına uygun şekilde faydacı etik etrafında fayda-maliyet analizine dayanır ve çevre sorunları tartışmalarında bugün politika belirleme sürecinde ekonominin bu analizleri en önemli araçları sunar. Çevre kirliliğine bu faydacı yaklaşımının sunduğu çözüm, belirlenen merkezi değer olarak toplam insan refahını artırmaya yönelik bir risk-fayda analizi talep eder. Çevre kirliliği konusunda temiz kavramını mutlak bir aralık olarak değil insan için güvenli olacak düzeyde görece bir temizlik olarak belirlir. İktisatçıların iddiasına göre aslında bu tarz bir risk-fayda analizinin yaptığı gündelik hayatta yaptığımız hesaplara benzer. Bir sokakta karşıdan karşıya geçiş kararında olduğu gibi her an varsayımlar üzerinden kabul edilebilir risklerle eyleme geçildiği önermesinden hareketle risklerin birer maliyet şeklinde düşünülerek yararın maksimizasyonu hesabına katılması gerektiğini savunurlar.

Bu bakışın önemli temsilcilerinden William Baxter'a (1974) göre aldığımız her kararın bir maliyeti vardır; liberal görüşe uygun olarak bir eylemde bulunmak için bir şeyler feda edilmelidir. Hava ve su kirliliğini azaltmak için de feda edilen mallar ve bunun sebep olacağı fiyat artışı da çevreci eylemin maliyetidir. Bu anlamda Baxter, tam bir kirlilik engelleme politikası yerine optimal bir çevre kirliliği yönetimiyle kirliliğin kabul edilebilir, güvenli seviyede tutulması gerektiğini ve bu dengeyi de yalnız serbest piyasa mekanizmasının sağlayabileceğini savunur. Kaynak yönetiminde riskler, yalnız mevcut neslin refahını değil, sonraki nesillere bırakılacak refahını da kapsamı faydacı bir bakışla refahın maksimizasyonu için önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkar. Mevcut neslin gelecek nesiller karşı bir sorumluluğu vardır. Yani faydacılığın risk-fayda analizleri içinde ekonominin mevcut kaynakların güvenliğini de sağlama ödevi vardır.

Çevre sorunlarının kaynağına bakıldığı zaman karşımıza ilk bakışta hızlı nüfus artışı gerçeği tetikleyici bir neden olarak çıkar. Paul Ehrlich'in 1968'de yayınlanan *The Population Bomb* kitabı (1983), nüfus artışının doğanın tahribatında ilk sorumlu olduğunu iddia eder. Ancak bu yaklaşım, her ülkenin aynı oranda doğayı tahrip etmediği, sanayileşmiş ulusların tahribatının daha yüksek olduğu gerçeği ile çelişir. Bu noktada Barry Commoner 1971'de yayımlanan *The Closing Circle* (2020) kitabında nüfus artışından da önemlisinin tüketim merkezli yaşam tarzı olduğunu savunur. Bu noktada bugün çevreci politikalarda belirleyici rolü olan sürdürülebilir ekonomi ve kalkınma arayışı, özellikle

kaynakların tüketimine odaklanır.

Ekonomiyi kaynak sınırlarını belirleyen ekosferin bir alt kümesi olarak değerlendiren, nüfus veya ekonomik büyüme ve tüketimin ekosferin kaynaklarıyla sınırlı olduğunu savunan sürdürülebilir kalkınma fikri, klasik pazara dayalı ekonomi yaklaşımına bir alternatif sunma iddiasındadır. Ekonomist Herman Daly'nin (Daly & Townsend, 1987) ortaya koyduğu ve ekolojik ekonomi olarak da adlandırılan sürdürülebilir kalkınma, gelişme ve büyüme kavramlarını temelde birbirinden ayırır. Büyüme ekonomik anlamda malzeme artışını getiren mal ve hizmet yığılmasıyla sürekli bir artış ifade ederken gelişme, potansiyelleri genişletme ve gerçekleştirme yollarında bir ilerlemeyi anlatır. Ekonominin asıl odaklanması gerekense ikincisidir. Büyüme ile nominal bir artış ve sürekli daha fazla bir üretim sağlanabilir, ama gelişme sayesinde işlerin farklı şekillerde yapılmasıyla potansiyeller geliştirilebilir. Bu noktada kararlarda belirleyici unsur, dünyanın ekosistemi sürekli bir büyümemesi, gerçekte evrilip potansiyellerini geliştirilmesi gerçeğidir. Ekosferin kaynak sınırlılığını ifade eden bu durum, üretim ve tüketimdeki büyümenin ekosferin kullanılan kaynağı yerine koyma hızını aşması halinde yıkıcı olacağı anlamına gelir. Bu nedenle ekonomi paradigmasının artık büyüme hedefini bırakarak gelişmeye odaklanması gerekir.

Ekonomide temelde iki soru vardır: kaynakların tahsisi ve üretimin bölüşümü. Piyasa ekonomisi fiyatın taşıdığı bilgi yoluyla ilk soruyu yanıtlar. Kaynaklar, kullanıcıların ödeme isteğine göre tahsis edilir. Sürdürülebilir ekonomi, tahsis ve bölüşüm sorununa bir üçüncü boyut ekler: kaynakların akış hızı. Üretime katılan hammadde, sermaye ve emekten oluşan bütün kaynaklar dünyanın üretkenliği ile sınırlıdır. Eğer bu kaynakların kullanımı dünyanın üretkenlik ve kaynakları yerine koyma kapasitesini aşacak bir hızda tüketilirse sistemde istikrarsızlık ortaya çıkar. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına göre kaynaklar, uzun vadede sürdürülebilir oranda tüketilmelidir. Bunun için de geri dönüştüren veya yeniden kullanan bir ekonomik sisteme ihtiyaç vardır. Tüketici talebi artık kararları belirleyen faktör olamaz. Yenilenebilir kaynakların kullanımı, kaynakların yenilenme hızıyla sınırlanırken yenilenemeyenler için alternatifler geliştirilmelidir. Son olarak da ürünlerin sorumluluğu ürünün ömrüyle artık sınırlandırılmaz; doğaya verdiği tahribat ve kirliliğin optimal seviyesi ödeme isteğiyle değil, dünyanın özümseme hızına göre belirlenmelidir.

Yaklaşım her ne kadar liberal ekonominin piyasa mekanizmalarına yeni bir kriter ekleyerek değişiklik yapsa da temelde sürdürülebilir ekonomi yaklaşımı da risk-fayda analizi içinde optimal kirlilik ile çevre sorunlarının yönetim yollarını arayan faydacı ve nicel bir bakış açısına sahiptir. Kaynak kullanımını merkeze alan çevreci pragmatizm içinde değerlendirilebilecek bir yaklaşım olarak normatif herhangi temel bir etik teoriden yoksundur. Sürdürülebilirlik, Christopher D. Stone (1987) gibi çoğulcu etik yanlıları tarafından ahlaki çoğulculuk söylemi içinde monist olarak değerlendirdiği teorileri pratik olmamakla suçlayıp ideal yerine ulaşılabilir hedefler koymayı amaçlayan çevreci pragmatizm için kaynakların uzun vadede korunabileceği pratikleri belirleme kapasitesine sahip ekonomik bir sistem şeklinde sunulur. Bu noktada pragmatist yaklaşım, yalnız kamu politikalarını değil bireysel eylemlerin de sürdürülebilirlik minvalinde belirlenmesi gerektiğini savunarak geri dönüşüm ve sıfır atık ile çevre sorunlarıyla mücadeleleyi amaçlar. Ahlaki olarak çoğulcu olduğu iddiasıyla çevreci pragmatizm, tek bir çevre ilkesine veya teorisine bağlı olmadan, farklı düşünsel yaklaşımları sürdürülebilirlik etrafında ortak uygulama ve politika oluşturmayı hedefler (Jardins, 2012, ss. 259-263).

Çevreci Pragmatizme Yönelik Eleştiriler

Her ne kadar çevreci pragmatizm, söylemsel olarak ideolojisiz toplumsal bir bütünlük ile eyleme geçmeyi hedeflese de temelinde önemli bir sorun ihtiva eder. Faydacı etik yaklaşımıyla çevreci pragmatizm de kararların sonuçlarını değerlendirmede elzem olan değerlerin ölçümü noktasında nitel olanı nicele dönüştürme zorunluluğu ile karşılaşır. Faydacılıkta etik kararlarda şeylerin değerini belirleyecek bir ölçüm yöntemine ihtiyaç vardır ve faydacı bakışım temelinde olan maksimizasyon objektifi nedeniyle bu ölçümün nicel olması gerekir. Nitel olan değerler de faydacılık altında değerlendirilmek için nicel hale getirilmelidir. Ancak böyle bir indirgeme insan hayatı da dahil bütün hayatın nicel bir temelde değerlendirilmesi anlamına gelir. Faydacılığın sorunu, doğanın nitel değerlerini nicele indirgeyen ölçüm ile de sınırlı değildir. Deontolojik yaklaşımıyla Immanuel Kant'ın da eleştirdiği gibi faydacı yaklaşım, insan eylemlerinin ahlaki değerini insanın kontrolü dışında kalan ve eylemden sonra, gelecekte ortaya çıkan sonuca bağlar. Ancak ahlaki bir varlık, kontrolü dışında olan şeyler için sorumlu tutulamaz.

Sürdürülebilirlik olarak ortaya konulan kaynakların sürdürülebilirliğini hedefi, ideolojik düzlemde nitel değere sahip doğal unsurları da nicel bir perspektifte kaynaklara indirger. Hedefteki sürdürülebilirlik, doğrudan dillendirilmese bile ideolojik açıdan faydacı bir etik perspektifte çevre sorunlarını kaynak sorunları şeklinde değerlendirir. Çevreci pragmatizmin pratik hedef gibi ortaya koyduğu sürdürülebilirlik, kaynaklara indirilmiş bir bakış içinde doğayı yalnız insan ihtiyaçlarına göre yorumlamasıyla faydacı temelinde antroposantrik (insan-merkezci) bir görüş üzerinde kuruludur ve doğanın kendisini bir içkin değer olarak ele almakta yetersiz kalır. Tarihçi Lynn White, Jr.'ın (2003) belirttiği üzere, antroposantrizmin kökleri, Batı felsefe geleneğine ve öncesinde Yahudi-Hıristiyan geleneğe kadar uzanır. Tanrının suretinde yaratıldığına inanılan ayrıcalıklı tür olan insanın yalnız ahlaki duruşa ve değere sahip olduğu varsayımı ile bütün doğanın dünyaya yayılma ve hakim olma ödevi olan insanın emrinde olduğu düşüncesiyle antroposantrik etik, White'a göre modern bilim ve teknoloji paradigmasına temel teşkil eder. Doğa, bu anlamda yalnız insan ihtiyaçları ve etik maksim olarak görülen refah ile ilişkili biçimde anlamlıdır ve bir değer kazanabilir.

Çevre konusuna ideolojisizlik iddiası içinde yalnız eldeki teknikler ile kaynak kullanımı açısından yaklaşmak, çevre sorunlarının kaynağını teşkil eden, doğayı hala bir sömürü alanı olarak gören zihniyete karşı herhangi bir çözüm sunmaz. Bu noktada John Passmore (1974) *Man's Responsibility for Nature* adlı kitabında komşuya zarar vermemeyi salık veren kuralından hareketle geliştirilen Hıristiyan geleneğin farklı bir yorumlamasıyla faydacı temelde doğayı korumayı amaçlayan etik kodlar geliştirir. Uygulamalı etik benzeri bir çalışma içinde Passmore'a göre ahlakçının ödevi, düşünce zeminini temiz tutarak bilgi yolundaki çöpleri temizlemek, doğaya karşı insanın ahlaki görevini reddeden Batı geleneği de bu anlamda gözden geçirmektir. Gelenekte insan, doğayı kibirle yöneten ve doğayı insan arzularına göre biçimlendirilecek mum gibi gören bir despottur. Ancak Batı geleneği bütün bu yanlışlarına rağmen içinde doğaya karşı doğru davranışın tohumlarını da içerir. Hıristiyan veya faydacı Batı ahlaki geleneği, komşuya zarar vermemeyi salık verir. Çevre kirliliği, ekosistem tahribatı ve kaynakların tüketilmesi, komşuya da zarar veren, onların bugün ve yarınlarını olumsuz etkileyen sonuçlar doğurur. Bu nedenle geleneksel ahlak, herhangi bir ekleme olmadan da ekolojik kaygıları beraberinde getirir. Bu anlamda mevcut geleneksel ahlak içinde Batı geleneğinin doğayı sömürülecek bir alana indiren bakışının temizlenmesi ile komşuya karşı olan ödev temelinde yeni ahlaki ilkeler geliştirilebilir. Geliştirilecek yeni ilkeler, yeni ve yabancı bir etik ortaya çıkarmak yerine tanıdık olan geleneksel etiğe bağlı da kalacaktır.

Batı geleneğinin çevre sorunlarında karşılaştığı engellere çözüm getirmeye çalışan bir diğer filozof olarak William Blackstone (1980), Kantçı deontolojik bakıştan hareketle sağlıklı bir çevrede yaşama hakları için bazı ahlaki ilkelere ve ödevlere uyarak özgürlüklerin sınırlandırılmasının meşru olacağını savunur. Blackstone, tamamen arzulanan şeyler ile üzerinde hak sahibi olduğumuz şeyler arasındaki karşıtlıktan yola çıkarak yaşanabilir bir doğa hakkı diye adlandırdığı yeni bir insan hakkı tanımlamaya girişir. Çevre sorunları, bir çıkar çatışması sorunu olarak da ele alınabilir. Bu çıkar çatışmalarına kamu politikaları adil ve tarafsız çözüm yolları sunabilir. Bu kamu politikalarını geliştirme yollarından biri olan ekonomik model de çatışan tercihleri eşit şekilde tatmin edilmeleri ilkesi üzerinden çözmeye çalışır. Bu anlamda amaç, optimal sayıda tercihlerin tatmininin sağlanmasıdır. Ancak ahlaki hak kavramının insan hayatı gibi bazı önemli konuları kutsal olarak ele alması ve bu şekilde herkesin iyiliği için her ne pahasına olursa olsun bunları koruması gerekir. Bu noktada Blackstone, Kant'ın pratik imperatif olarak insanı merkeze alan deontolojik ahlak teorisine döner. Kant'ın etik yaklaşımı, insan onuruna saygının insanların temel ve zaruri çıkarlarının korunması ile mümkün olduğunu ve bu çıkarlara herhangi bir arzunun üzerinde korunması gereken ahlaki bir statü verilmesi gerektiğini savunur. Ancak her ne kadar yaşanabilir bir çevre herkesin paylaştığı merkezi insan çıkarlarından biri olsa da çevre sorunlarını çıkar çatışması şeklinde ele alan faydacılık temelinde çözüm sunan kamu politikaları, insanların temel çıkarlarını diğer arzularla eşit statüde ele alarak yalnız optimal tatmine odaklanmaktadırlar. Bu anlamda Blackstone, çevrenin korunmasına yönelik görevler, yaşanabilir çevre hakkının güvenceye alınması amacıyla arzulara ve özgürlüklere sınırlamalar getirebileceğini ve çevre ile ilgili konularda piyasa mekanizmalarına değil yaşanabilir çevre hakkını korumaya yönelik belirlenecek ilkelere göre davranılması gerektiğini savunur.

Derin Ekoloji ve Sosyal Ekoloji Yaklaşımlarının Perspektifinde Sürdürülebilirlik Sorunu

Her ne kadar Passmore ve Blackstone'un etik yaklaşımları doğaya bir sömürü alanı olarak bakan geleneksel yaklaşımı hedef alsalar da doğayı kaynaklara indirgeyen antroposantrik yaklaşıma karşı en güçlü eleştiri, antroposantrizmin temelini hedef alan biyosantrik (doğa-merkezci) etik teorilerden gelir. Başlangıç noktasını insan da dahil bütün canlıların karşılıklı bir bağlantı içinde yaşadıklarını gösteren ekolojinin argümanlarından alan biyosentrizm, standart ve geleneksel etik teorilerin doğal bütünlüğü sağlayan ekolojik ilişkiler ve bağlantılarla çok az ilgili olduğunu savunur ve doğayı holistik (bütünlüklü) ele alan, insan refah veya yararlılığından bağımsız, her canlının içsel bir değeri olduğunu savunan yeni bir etik bakış geliştirmeye çalışır. Biyosentrizm, özellikle biyo-çeşitliliğin korunması, hayvan hakları ve çevrenin muhafaza edilmesi gibi konularda yalnız teorik eleştirilerle yetinmez, toplumsal hareketlerde aktif rol alır, ABD'de doğayı kaynak yönetimi için korumayı hedefleyen conservationist'lerin karşısında protectionist hareketinde önemli bir yer tutar. Aralarında özellikle derin ekoloji ve sosyal ekoloji yaklaşımları, anti-endüstriyel ve antikapitalist bir tutum ile çevre sorunlarının ancak değer sistemini kökten değiştirecek yeni bir paradigmayla çözülebileceğini savunurlar.

Biyosantrik çevre etiği yaklaşımları arasında politik aktifliği ile önemli bir yeri olan derin ekoloji, tek bir kaynaktan gelişen sistematik bir felsefe sunmaz. Derin ekoloji kavramı, çeşitli çevre felsefelerinin ve antroposantrik karşıtı teorilerin genel bir tanımını sunmak için Norveçli filozof Arne Naess (1993) tarafından kullanılır. Kavram, bugünlerde Naess, Bill Devall ve George Sessions gibi akademisyenlerin çevre konularındaki yazılarında gelişen ortak yaklaşımlara atıfta bulunmaktadır (Jardins, 2012, s. 207). Derin ekoloji bakışında Arne Naess ve George Sessions'ın politik ve toplumsal etkinlikleri belirleyici bir rol üstlenir. Arne Naess (1973), çevre sorunlarına faydacı temelde sunulan sürdürülebilirlik gibi pragmatik çözümleri sorunun köklerine inmekten uzak olmaları nedeniyle sığ ekoloji olarak tanımlar. Sığ ekoloji, kirlilik ve kaynakların tükenmesine karşı verilen bir mücadeledir. Her ne kadar ekolojik bir bakışla çevreyi korumaya yönelse de temeli çevre sorunlarının asıl kaynağı olan, doğayı yalnız bir kaynak şeklinde gören antroposantrik zihniyetin bir parçasıdır. Sığ ekolojinin asıl amacı, özellikle gelişmiş ülkelerdeki insanların refah ve sağlığını korumaktır. Derin ekoloji içinde Naess (1993), sorunun köklerinde gördüğü baskın dünya görüşünü çözümlenmeyi ve bu görüşün doğaya karşı insanı yabancılaştırarak çevre tahribatına götüren motivasyonlarını ortaya çıkarmayı hedefler. Çözüm olarak da bütüncül ve insan-merkezci olmayan alternatif bir felsefi dünya görüşü

geliştirmeye çalışır. Bu bakış açısına göre insanın da bütüncül çalışan bir ekolojik sistemin parçası olduğu unutulmamalı ve yalnız Batılı zengin ulusların insanlarının değil, her canlıının yaşam hakkına saygı gösterilmelidir.

Çevre sorunlarının bir zihniyet sorunu olduğunu ve yalnız teknik enstrümanlarla çözülemeyeceğini savunan bir diğer filozof da Murray Bookchin'dir. "Özgürlükçü sosyal ekoloji" ve "eko-anarşizm" olarak da anılan Murray Bookchin'in (2005) geliştirdiği sosyal ekoloji, köklerini Marx'ın kapitalizm eleştirilerinden ve klasik anarşist düşünürlerden özellikle Kropotkin'in doğa görüşlerinden alır. Çevre sorunlarının kökeninde teknolojik bir sorundan öte paradigmatik bir sorun vardır. Çözüm de bu nedenle yalnız teknik araçlarla mümkün değildir, değerler sisteminin düzenlenmesi, böylece de akıl yoluyla ahlaklı, merkezîyetçilikten uzak ve bütünlüğe ulaşmış bir toplum kurulması gerekir. Bookchin, Kropotkin'in evrim görüşünden hareketle doğal evrimi biyokimya ve fizyolojiden de öte bir süreç olarak tahayyül eder ve uzun organik gelişme sürecinde son halkadaki insanı "düşünen doğa" olarak doğaya yönelik ahlaki ödevi olan bir tür şeklinde düşünür.

Bookchin'e göre doğaya karşı olan düzenleme ödevine karşın insan, toplumsal hiyerarşik yapı ve onun getirdiği tahakküm mantığıyla doğayı da kendi tahakküm alanı olarak görmekte ve doğayı koruyacak önemler almak yerine onu tahrip etmektedir. Ekoloji ve sosyal konular arasındaki bağlantıyı araştırarak sosyal ekoloji yaklaşımını geliştirdiği Özgürlükçü Ekolojisi çalışmasında Bookchin, paleolitik dönemden modern çağa kadar toplumsal tahakküm ve hiyerarşi biçimlerinin tarihini irdeler. Marx'ın doğa tahakkümünü başlangıca koyduğu yabancılaşma yaklaşımını tersine koyarak doğa üzerinde insan tahakkümü arayışının toplumsal hiyerarşi ve tahakküm biçimlerinden ileri geldiğini savunur. Bu bakış açısıyla Bookchin'e göre doğanın tahakkümü ve tahribatı, insanların egemenlik arayışı ile oluşturdukları hiyerarşik toplumsal düzenlerin sonucunda ortaya çıkar. Doğa üzerinde egemenlik arayışı ve bunun doğurduğu tahribatla yıkım, tahakküm kalıplarıyla biçimlenmiş değer kalıplarını ifade eden "geniş bir kültürel zihniyet" veya "ideoloji" ile gerçekleşir.

Her ne kadar yaşam simbiyoz kavramıyla ifade edilen evrimsel süreçte gelişmiş doğal bir işbirliğine dayansa da insanlar, kendi aralarındaki egemenlik arayışında simbiyozdan uzaklaşarak önce kendi doğalarına yabancılaşmış, sonuç olarak da doğayı da tahakküm altına alınacak bir kaynağa indirgeyerek potansiyel iktidar aracına çevirmişlerdir. Bookchin, özellikle hiyerarşik düzeni sistematik hale getiren şehirler ve kapitalist ekonomilerin hiyerarşi ve tahakkümü kurumsallaştırarak doğal ortamın tahribatını hızlandırdıklarını savunur. Doğayı tahrip eden sömürünün psikolojik ve maddi koşulları, kapitalizm içinde ayyuka çıkan toplumsal hiyerarşik düzenden gelir. Hiyerarşik toplumlarda merkezde kontrol arayışı vardır ve kurumlar bu amaç etrafında şekillenmiştir. Hiyerarşik toplumsal yapıların son halkası olan kapitalizmde ekonomi, hiyerarşileri belirleyen alan haline alır ve araçsallaştırılmış çevreden maksimal verimi alma, ekonomik kurum ve aktörlerin idealini oluşturur. Bu verimlilik arayışı, insan dışında kalan doğanın en yüksek derecede kontrol ve sömürülmesi anlamına gelir. Bu anlamda karşılaştığımız çevre yıkımı sorunu da tam da tahakküm biçimlerini yansıtan değerler sistemi ve kültürel zihniyetin ürünüdür. Değerler ve kültürel zihniyet değişmediği sürece de uygulanan hiçbir önlem, gerçek anlamda bir başarı sağlayamaz; ancak bir hastalığa yönelik semptomatik tedavi gibi sınırlı kalabilir.

SONUÇ

Çevreci pragmatizmin uyguladığı sürdürülebilir ekonomi tedavisi, değerler sistemine dokunmayarak sorunun kökenine inemediği gibi bu değerleri pekiştirerek sorunun daha da alevlenmesine de neden olabilir. Bu noktada çevreci pragmatizmin hangi amacı kendine pratik hedef olarak belirlediği önemli bir sorundur. Sürdürülmek istenilen nedir? Kaynakların ekosferin yenilenme hızında yerine konulduğu müddetçe mevcut tüketim kalıpları da sürdürülmekte ve endüstriyel gelişmesinde Batı'nın gerisinde olan ülkeler gelişmiş Batı uluslarının uzun süredir sahip olduğu ve bugünkü çevre sorunlarında Batı'yı asıl sorumlu yapan yıkıcı tüketici yaşam tarzından mahrum kalırken Batı, kendine yeşil ürünler kategorisi altında yeni bir tüketicilik modeli geliştirmektedir. Mevcut değerlerle çelişkisi olmadan çevrecilik söylemini yeni tüketici kalıpları oluşturmak, mallar ve hizmetleri pazarlamak için araçsallaştıran yeşil aklamaya, Batı'nın yeni tüketiciliğinin güzel bir örneğini sunar. Öte yandan mikro ölçekte çevrecilik söylemi yeşil aklamaya pazarlama stratejilerinde kullanılırken makro ölçekte küresel iktidar ilişkilerinde de araçsallaştırılabilmektedir. Kaynakların sınırlılığı gerçeğinden hareketle emperyal düzende merkezde bulunan Batılı uluslar, geri kalan ulusların politikalarına müdahale için kendilerine yeni yollar geliştirme ve geliştirmekte olan Çin gibi ülkelerin önüne yeni bariyerler koyarak ticari avantajlarını koruma imkanı aramaktalar (Kahraman, 2021).

Bu kapsamda sürdürülebilirlik, yalnız kaynakların değil statükonun da sürdürülmesine hizmet edebilmektedir. Çevreci pragmatizm, ideolojisizlik kisvesi altında pratik amacına ulaşmak için gerekli teorik çözümlerden mahrum olarak ancak mevcut iktidar yapısının teorik değer kalıplarını gizil bir ideoloji şeklinde içermeye riskine sahip. Bu manada sürdürülebilir kalkınma ve ekonomi, biyosentrik etik yaklaşımlarından sosyal ekolojinin perspektifinde çevre sorunlarına götüren, yıkıcı tüketiciliğe odaklanmış refah arayışımızın temelindeki kültürel zihniyete ilgisiz kalarak kendisinin yeşil aklamada olduğu gibi faydacı değerler etrafında sömürülmesine ve çevre tahribatına neden olan statükoyu korumaya hizmet edebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Baxter, W. F. (1974). *People Or Penguins: The Case for Optimal Pollution*. Columbia University Press.
- Blackstone, W. T. (1980). *Philosophy and Environmental Crisis*. University of Georgia Press.
- Bookchin, M. (2005). *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy*. AK Press.
- Commoner, B. (2020). *The Closing Circle: Nature, Man, and Technology*. Courier Dover Publications.
- Daly, H. E., & Townsend, K. N. (1987). Sustainable Growth: An Impossibility Theorem. içinde *Valuing the Earth: Economics, Ecology, Ethics* (ss. 267-268). MIT Press.
- Ehrlich, P. R. (1983). *The Population Bomb*. Ballantine Books.
- Hardin, R. (1986). The Utilitarian Logic of Liberalism. *Ethics*, 97(1), 47-74.
- Hayek, F. A. (2001). *The Road to Serfdom*. Psychology Press.
- Jardins, J. R. D. (2012). *Environmental Ethics: An introduction to environmental philosophy*. Cengage Learning.
- Kahraman, Ö. E. (2021). Yeşil Aklama: Bir Rıza Mühendisliği Örneği. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 413-433.
- Naess, A. (1973). The shallow and the deep, long-range ecology movement. A summary. *Inquiry*, 16(1-4), 95-100. <https://doi.org/10.1080/00201747308601682>
- Naess, A. (1993). *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy* (D. Rothenberg, Çev.; 1. Bs.). Cambridge. Cambridge University Press.
- Passmore, J. A. (1974). *Man's Responsibility for Nature: Ecological Problems and Western Tradition*. New York. Scribner.
- Sagoff, M. (2007). *The Economy of the Earth: Philosophy, Law, and the Environment*. Cambridge University Press.
- Stone, C. D. (1987). *Earth and other ethics: The case for moral pluralism* (1. Bs.). New York. Harper & Row.
- White, L. (2003). "The Historical Roots of our Ecological Crisis". İçinde *This Sacred Earth* (2. bs). Routledge.

RE-DESIGNING CAMPUS OPEN SPACES ACCORDING TO NEEDS: THE CASE OF KTU

Tuğba Düzenli *, Elif Merve Alpak **

Abstract

The educational environments of the students are important both physically, socially and psychologically because the fact that the environment affects people as well as the environment determines the basic interaction fiction of environmental psychology. Sometimes, students find themselves in a department and environment that they do not know and did not come willingly. University life can be heavy and tiring for many young people, as they try to adapt to an environment quite different from their past lives. A campus design that takes into account the psychological and social needs of students can help them adapt to their environment by making the difficult living conditions easier for them. Since young people spend an important period shaping their lives on the university campus, campus open spaces are effective in the development process of youth. For this reason, in the study, negative areas of Karadeniz Technical University that do not meet the needs were redesigned according to the determined design criteria.

Key words: *Campus Design; Needs of students; Open space.*

KAMPÜS AÇIK MEKÂNLARININ İHTİYACA YÖNELİK OLARAK YENİDEN TASARLANMASI: KTÜ ÖRNEĞİ

Özet

Öğrencilerin eğitim ortamları hem fiziksel, hem de sosyal ve psikolojik açıdan önemlidir çünkü insanın çevreyi etkilediği gibi çevrenin de insanı etkilediği gerçeği çevresel psikolojinin temel etkileşim kurgusunu belirler. Bazen öğrenciler kendilerini bilmedikleri ve isteyerek gelmedikleri bir bölüm ve ortamda bulurlar. Üniversite hayatı, birçok genç için geçmiş yaşamlarından oldukça farklı bir ortama uyum sağlamaya çalıştıkları için ağır ve yorucu olabilir. Öğrencilerin psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını dikkate alan bir kampüs tasarımı, zorlu yaşam koşullarını onlar için kolaylaştırarak çevrelerine uyum sağlamalarına yardımcı olabilir. Gençler üniversite kampüsünde hayatlarını şekillendirmede önemli bir dönem geçirdikleri için kampüs açık alanları gençlerin gelişim sürecinde etkili olmaktadır. Bu nedenle çalışmada Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin ihtiyacı karşılamayan olumsuz alanları belirlenen tasarım kriterlerine göre yeniden tasarlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kampüs Tasarımı; Öğrencilerin ihtiyaçları; Açık mekân.*

1.INTRODUCTION

In our country, placement in universities is not in line with the interests, abilities and wishes of students, but they are placed according to the preferences they make in line with the scores they get from the exam. Sometimes, students find themselves in a department and environment that they do not know and did not come willingly. University life can be heavy and tiring for many young people, as they try to adapt to an environment quite different from their past lives and habits. In addition, directing university curriculum programs to vocational education, focusing on gaining vocational skills, as well as ignoring the psychological and social needs of students who are going through the most difficult developmental periods in these programs do not make university life easier for young people (Ercan, 2001). Campus open space designs, which also take into account the psychological and social needs of students, can help them adapt to their environment by making the difficult living conditions easier for them. Students who are comfortable and happy psychosocially, on the other hand, can have a more positive outlook on their environment, life and lessons, and gain motivation.

Since young people spend an important period shaping their lives on the university campus, campus open spaces are effective in the development process of young people. For this reason, campus open spaces are discussed in the study. Campus open spaces that provide the spatial opportunities preferred by young people; more successful than others. Therefore, it strengthens the psychosocial structure of the youth, the diversity and frequency of the activities increase,

* Assoc. Dr., Karadeniz Technical University, tugbaduzenli@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6957-3921>

** Assoc. Dr., Karadeniz Technical University, elifmervealpak@gmail.com , <https://orcid.org/0000-0002-2306-4299>

and the socializing effects of the place become stronger. In other words; The possibilities of the space and the increase (preference) in the activities taking place in it depending on these opportunities increase socialization (Düzenli et al., 2012, 2016, 2017a, 2017b). This, in turn, strengthens the psychosocial development of young people by accelerating. For this reason, the needs that the campus open spaces should meet should be determined and the designs should be shaped and re-designed accordingly.

2.SATISFYING NEEDS BY CAMPUS OPEN SPACES

In order to create successful open spaces with a high level of use, it is very important to determine the needs of the users, the activities for these needs and the spatial organizations that allow these activities to take place. In order to maximize the livability and use of open spaces, both the needs and needs of people in these areas should be met, and various activities should be planned. In this study, the user is young people, that is, students. Other components of space organization (activity and space), which is a dynamic system that balances itself depending on the differing needs of young people, should also change. For this reason, it is important to determine the needs of young people when designing youth spaces.

University youth is generally defined as a social segment that constitutes the 17-25 age group and has a unique culture. Since university youth is the most sensitive and dynamic part of the society, they are greatly affected by the social, cultural and economic conditions and problems of the society they live in (Karman et al., 2006). Studies on university youth and identifying their problems, thoughts and needs is also of great importance in terms of better understanding both the current situation and the future of the society they live in. According to Cüceloğlu, young people's self-concepts are formed through learning and "establishing relations with the environment", and can change and develop as a result of maturation and new learning (Kulaksızoğlu, 1998). The characteristics of the physical environments indirectly affect the personal development of the young people due to the activities they enable to perform in them. For this reason, when designing youth spaces, active-energetic structure and socialization needs of young people should be taken into consideration, and spaces suitable for socialization should be designed. The lack of suitable open spaces for young people to spend their free time may cause them to shift to environments that may negatively affect their mental and physical development. It should be ensured that young people spend time in places that they like to be in, that attract their attention and that they choose.

It is important to evaluate the environment for the development of young people; In order to accelerate the development process of young people and to increase the effect of the youth process on personality development, they should spend time in places suitable for personal development and socialization. The places where students spend time are very effective in reducing their problems, strengthening their relations with their friends and socializing. For this reason, it is important to determine the physical characteristics of places that help the development of youth. Considering that university students spend most of their time in campus spaces, the importance of campus becomes apparent. Campus open spaces should provide some opportunities in order for young people to strengthen their psychosocial structures, establish positive social relationships, adapt to the environment, and become healthy individuals who have achieved independence and completed their social and personal development in the future. When the studies are examined, mobility, naturalness, variety of activities, and openness opportunities have come to the fore depending on the psychosocial structure of young people (Bredow, 2006, Büküşoğlu and Bayturan, 2005, Driskell, 2002, Hartup, 1992, Kaplan, 1995, Owens, 1994). Mobility, naturalness, openness opportunities arouse positive feelings towards the psychosocial achievements of young people.

Mobility; While arousing the desire to take action in harmony with the active-energetic nature of young people, it allows them to do various activities and feel energetic,

Naturalness; While creating feelings of getting away from negative effects, healing and calming for young people, it allows them to feel in nature and relate to the environment.

Openness; It creates more perceptible environments by increasing the impression of freedom of movement and means being safer. It allows to watch the environment and see it without being seen.

For these reasons, it is very important for youth spaces to meet the needs by providing these 3 opportunities and should be taken into account in the designs made. As a result, open spaces that are not oriented towards student needs should be improved and redesigned. In this context, in the next part of the study, the open spaces of the KTU campus were examined in this respect and negative spaces were determined. In this context, open spaces that are not suitable for the needs were determined and redesigned in the Kanuni Campus of Karadeniz Technical University.

3.MATERIAL AND METHOD

3.1. Study area

We can also define university campuses as complexes that contain many functions. There are different analyzes within the different functions of the campus and their relations with each other. Campuses show mixed use features where students can meet all their needs within short distances. For this reason, there is an indoor-outdoor event integrity in campus environments. While the university campus is being designed, a city open to use for 4-5 years is actually being designed for young people. The city has functions such as accommodation, work, rest and transportation, and the same functions are found within a system in campuses. In other words, the settlements where work, accommodation, rest-recreation, transportation functions are provided and social communication is established are called university campuses (Yıldız and Şener, 2006). This study was also carried out at Karadeniz Technical University Kanuni Campus (Figure 1).

Founded on May 20, 1955, Karadeniz Technical University is the first university established outside of Istanbul and Ankara. Eight years after its establishment, the Faculty of Basic Sciences, Construction-Architecture, Machinery-Electricity and Forestry Faculties were established by giving the Rectorate and Faculty staff on September 19, 1963. Today, Karadeniz Technical University is one of the few educational institutions of our country with 16 faculties, a conservatory, 4 colleges, 10 vocational schools, 3 institutes and 16 research centers, a strong academic staff of 1828, and approximately 34 thousand students from 81 provinces and many different countries. A large number of students from all geographical regions of Turkey spend at least four years of their lives on the Kanuni campus, which is a different place from where they were born and raised. For this reason, it is very important for the campus open spaces to meet the needs of young people in terms of completing their social and identity development in a positive way. Thus, young people can become harmonious individuals by adapting to the city and their new lives.



Figure 1. K.T.U. Kanuni Campus Plan and Circulation

3.2. Method

In the study, within the scope of the campus open spaces design elective course from the senior students of landscape architecture; They were asked to identify unusable places that they did not want to use, did not meet their needs, were insufficient in terms of mobility-openness-naturalness, itemized the problems, and wrote down the reasons for not wanting to use them in detail. Later, concepts and sketches were developed in the light of these determinations. The designated areas were redesigned by the students as open, natural and lively spaces depending on these problems and for the concepts decided.

4. RESULTS

4.1. Area 1

First of all, the airport terraces were one of the problematic areas identified from the open spaces of the KTU campus. Problems and suggestions were identified in the student study in figure 2;

- closeness
- Weak perception of space
- Security issue
- Lack of care for plants
- Inadequacy and dysfunction of equipment
- Not appealing to the user
- The ground is worn out due to weather conditions.
- Not suitable for disabled users

In order to add vitality to the field for these problems, the concept of "liveliness" was chosen as a concept and suggestions were developed.



Figure 2. Area 1 problems and recommendations

As a result of these analyzes, the renewed design is given in figure 3. Transition from closedness to openness was ensured in the area, the design was renewed with material-texture and color difference, and a natural, active and safe design that responds to the needs of young people was created.



Figure 3. renewed

Area 1 design

4.2.Area 2

Secondly, the open area in front of the medicosocial area of the KTU campus has been one of the identified problematic areas. Problems and suggestions were identified in the student study in figure 4;

- Artificiality
- Inconvenience of amp steps
- Monotony and repetition in floor covering
- Irregularity
- Lack of green space-artificiality
- The area is too open
- Repetition and monotony in reinforcement
- Incompatibility in flooring



Figure 4. Area 2 issues and recommendations

As a result of these analyzes, the renewed design is given in figure 5. The naturalness of the area has been increased with plants and grass steps, the flooring has been renewed, the activity has been diversified by adding exhibition areas, the design has been renewed with color difference, and a natural and dynamic design that responds to the needs of the youth has been revealed.

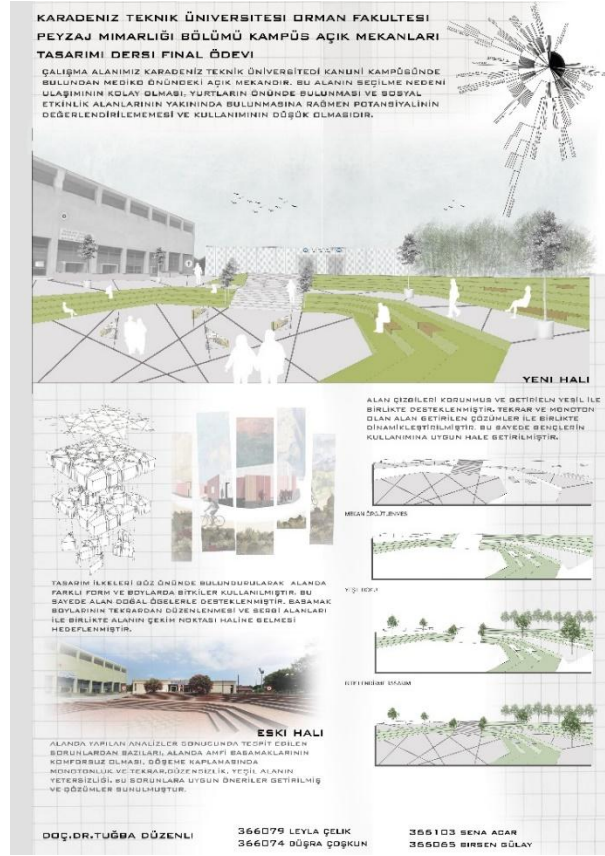


Figure 5. Area 2 renewed design

4.3.Area 3

Thirdly, the open area behind the forest faculty, which is one of the open spaces of the KTU campus, has been one of the identified problematic areas. Problems and suggestions were identified in the student study in figure 6;

- Concealment
- Lack of equipment
- Lack of a defined walking path
- Lack of hard floor
- Uniformity in material
- Undefined spaces

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Ulusal Sosyal Bilimler Konferansı, 4-5 Temmuz 2022
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference, 4-5 July 2022

KTÜ KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ORMAN FAKÜLTESİ PEYZAJ MİMARLIĞI BÖLÜMÜ
KAMPÜS AÇIK MEKANLARI TASARIMI DERSİ VİZE ÖDEV TESLİMİ

Çalışma materyalini KTÜ Kanuni Kampüsündeki Orman Fakültesinin arka tarafında bulunan yumuşak zemin oluşturmaktadır.



SORUNLAR	ÖNERİLER	TASARIM ANA KARARLARI
<ul style="list-style-type: none">-Kapasite-Donatı yetersizliği-Tanımlı bir yürüyüş yolu olmaması-Sert zemin olmaması-Malzeme tedatizlik-İlanmsız boşluklar	<ul style="list-style-type: none">-Kapasiteyi artırma-Donatı çeşitliliği-Malzeme çeşitliliği-Menototükten hareketlilik geçiş-Renklerle yapılan bitkiler-Sıcak renk skalasını desteklemek-Kitle-boşluk dengesi	<ul style="list-style-type: none">-Bitki yoğunluğunu azaltarak açıklik sağlanması-Alanı tanımlı bir sert zemin ekleyerek tanımlı bir yürüyüş yolu oluşturulması-Ornmanların sert zemin döşeme tercihinde sıcak renk kullanılması-Mezajimsel renk değişimden bitkilerin dikilmesi-Lineer hatlarla tasarımın desteklenmesi-Döşemelerde lineer hatlar kullanılarak tasarımın desteklenmesi-Mekana koyulacak donatılar tasarımın uygun yerleştirilmesi

TASARIM ÖNERİ GÖRSELLERİ



DOÇ.DR. TUĞBA DÜZENLİ

366078 NERGİS MERT 366088 YUNUS EMRE ENGIN

Figure 6. Area 3 issues and recommendations

As a result of these analyzes, the renewed design is given in figure 7. By reducing the plant density in the area, openness is provided, and by adding defined hard ground and transportation, mobility is created with warm colors and reinforcements. The event was diversified by adding creative equipment, the design was renewed with a color difference, and a natural, open and dynamic design that meets the needs of the youth was created.



Figure 7. Area 3 renewed design

5.CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Within the scope of the study, open spaces that are not suitable for the needs of the students in terms of mobility, openness and naturalness were redesigned and transformed into open, natural, active open spaces that meet the needs. In this context, redesigned open spaces will turn into more useful, preferred, high-use places. In line with these findings, in

order to design a campus open space for young people and to better meet student needs;

- It should enable young people to act actively.
- Elements that increase naturalness such as grass surfaces and plants should be included (open, hard or soft grounds suitable for movement, changes in topography).
- Uninterrupted and wide viewing areas should be provided, so trees with high branches should be used.
- Young people's need for grouping should be taken into account while designing the equipment. Spatial elements such as steps, borders and parapets should be included, not only seating reinforcements. The equipment and spatial elements should be designed to support a variety of activities for young people such as sitting, lying, chatting in groups.

REFERENCES

- Bredow KW, 2006. Gathering Spaces: Designing places for adolescents, Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University. *Master of Landscape Architecture*.
- Büküşoğlu N., Bayturan A.F., 2005 The Role Of Leisure Time Activities On The Concept Related To The Psycho - Social Development Of The Youth. *Ege Tıp Dergisi*, 44, 3, 173 - 177.
- Driskell, D., 2002. *Creating Better Cities With Children And Youth*. Unesco.
- Düzenli T., Mumcu S., Yılmaz S., Özbilen A. (2012). Analyzing Youth' s Activity Patterns in Campus Open Spaces Depending on Their Personal and Social Needs. *Journal of Adult Development*, 19(4); 210-214.
- Düzenli T., Mumcu S., Özdemir Isık B. (2016). Gençlerin İhtiyaçlarına Bağlı Olarak Kampus Açık Mekân Tasarımı. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6(13), 121-130.
- Düzenli T, Alpak E. M., Özbilen A, (2017a). Gençlerin kampüs açık mekân kullanımına mekânsal özelliklerin etkisi: KTÜ Kanuni Kampüsü örneği, *Journal of Human Sciences*, 14, 2417-2435.
- Düzenli T., Mumcu S., Akyol D. (2017b). Üniversite Kampüsü Açık Mekânlarının Gençler Tarafından Kullanım Amaçlarının Belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 766-772.
- Ercan, L., 2001. Yabancı Uyruklu ve Türk Üniversite Öğrencilerine Ait Sorunların Bazı Değişkenler Açısından İrdelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 165.
- Hartup, W. W., 1992. Having Friends, Making Friends and Keeping Friends: Relationships as Educational Contexts. *ERIC Digest ED345854*.
- Kaplan, S., 1995. The Restorative Benefits of Nature: Toward an Integrative Framework. *Journal of Environmental Psychology*, 15, 169-182.
- Karman, M.A. ve Apaydın, H., 2006. İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Beklenti ve Sorunları. *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 93 -123.
- Kulaksızoğlu, A.,1998. *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Owens, P.E., 1994. Teen Places in Sunshine, Australia: Then and Now, Landscape Architecture Department of Environmental Design, University of California. *Children's Environments*, 11, 4.

HER ŞEY DAHİL SİSTEMİNİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Begüm Dilara Emiroğlu*

Özet

Genellikle kitle turizminin gerçekleştiği bölgelerdeki oteller tarafından oldukça yaygın bir şekilde uygulanmakta olan her şey dahil sistemi, sunduğu uygun fiyat alternatifi ile ekonomik açıdan turistlere pek çok avantaj sağlamaktadır. Ancak sosyal açıdan düşünüldüğünde, sistemin turisti otellere bağımlı hale getirmesi ve tüm turistik aktivitelerin otel içerisinde gerçekleştirilmesi, turistlerin yerel halkla olan iletişimini koparmakta ve yerel halkın turizmin sağladığı faydalardan daha sınırlı yararlanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca sistemin ekonomik avantajlar sebebiyle pek çok turist çekmesi, otellerin doğal kaynak, su, elektrik, enerji, çöp gibi kullanımlarının fazlalaşmasına sebep olmakta hem oteller açısından daha maliyetli hem de çevre üzerinde pek çok olumsuz etkiye sebep olan bir sistem haline gelmesine yol açmaktadır. Bu nedenle bir çok turizm uygulayıcısı ve akademisyen her şey dahil sisteminin olumlu ve olumsuz yönlerini vurgulamakta ve sürdürülebilirlik bağlamında ülke turizmine sağladığı avantaj ve dezavantajları tartışmaktadır. Her şey dahil sisteminin ekonomik, sosyal ve çevresel olarak düşünüldüğünde sürdürülebilir bir biçimde gerçekleşip gerçekleşmediği konusu bu denli önemini korurken, sistem günümüzde hala pek çok otel işletmesi tarafından tercih edilmekte ve güncelliğini korumaktadır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı ikincil verilerden yararlanarak her şey dahil sisteminin avantaj ve dezavantajlarını sürdürülebilirlik açısından değerlendirmek ve bu doğrultuda sisteme dair birtakım çözüm önerilerinde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Her şey dahil sistemi, sürdürülebilirlik, ekonomik etki, sosyo-kültürel etki, çevresel etki

EVALUATION OF THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF THE ALL INCLUSIVE SYSTEM IN TERMS OF SUSTAINABILITY

Abstract

The all-inclusive system, which is widely used by hotels in regions where mass tourism takes place, provides many economic advantages to tourists with its affordable price alternatives. However, from a social point of view, the fact that the system makes the tourist dependent on hotels and all touristic activities are carried out within the hotel breaks the tourist's communication with the local people and causes the local people to benefit from the benefits of tourism more limited. In addition, the system attracts many tourists due to its economic advantages, causing the use of hotels such as natural resources, water, electricity, energy and garbage to increase, causing it to become a system that is more costly for hotels and causes many negative effects on the environment. Therefore, many tourism practitioners and academics emphasize the positive and negative aspects of the all-inclusive system and discuss the advantages and disadvantages of the country's tourism in the context of sustainability. While the issue of whether the all-inclusive system is realized in a sustainable way when considered economically, socially and environmentally remains so important, the system is still preferred by many hotel businesses and maintains its up-to-dateness. Therefore, the aim of this research is to evaluate the advantages and disadvantages of the all-inclusive system in terms of sustainability by using secondary data and to propose some solutions for the system in this direction.

Key words: All-inclusive system, sustainability, economic impact, socio-cultural impact, environmental impact

1.GİRİŞ

Sürdürülebilir turizm Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından "ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan ve turizmin gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini tam olarak hesaba katan bir turizm anlayışı" olarak tanımlanmıştır (UNWTO, 2018: 23). Turizmi sürdürülebilir kılmak için turizmin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkilerini göz önünde bulundurmak önemlidir (Segota vd. 2017: 197). Pek çok yazar her şey dahil (HD) sisteminin bir takım olumlu ve olumsuz yönleri olduğundan bahsetmiştir (Condratov, 2014:

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, e-posta: begum-88@outlook.com, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-3668-1632>

79; Çiftçi vd., 2007: 271; Üner vd., 2006: 38-39).

Kitle turizmini temsil eden her şey dahil paketlerinin destinasyonlar üzerinde birtakım ekonomik, sosyal ve çevresel etkiler doğurmaktadır. Bu nedenle HD sistemi genel olarak sürdürülemez bir yaklaşım olarak nitelendirilmiştir (Farmaki vd., 2017: 484). Ekonomik açıdan düşünüldüğünde HD sistemi otellerin doluluk oranlarını arttırmakta ve pazarlamada kolaylık sağlamaktadır. Bu duruma ilaveten sistemi uygulayan konaklama işletmeleri turizm sezonlarını 15 ile 30 gün arasında uzatabilmektedirler. Ancak sistemin pek çok dezavantajları da bulunmaktadır. Ürün ve malzeme fiyatlarının artması durumunda işletmelerin bunu fiyatlarına hemen yansıtamamaları, çalıştıracak kalifiye personel bulamamaları, otellerde konaklayan misafirlerin gelir düzeylerinin düşük olması ve personel devir hızının fazla olması sistemin başlıca dezavantajları arasında bulunmaktadır (Menekşe, 2005:103). Sosyal açıdan her şey dahil modeli, yerel topluluklara ve işletmelere fayda sağlanamamasından turistler için yerel kültürle anlamlı bir etkileşim eksikliğine kadar bir dizi sorun yaratmaktadır (Tourism Concern, 2015: 23). Bunun yanı sıra yoğun tüketime odaklanan herşey dahil sistemi uygulandığı bölgelerde betonarme yapılar oluşturarak görsel kirlilik, çevresel kirlilik, ekolojik dengenin bozulması gibi birçok olumsuz çevresel sonuçlara yol açmıştır (Kısa Ovalı, 2007: 65). Tüm bu nedenlerden ötürü bu çalışmanın amacı ikincil verilerden yararlanarak her şey dahil sisteminin avantaj ve dezavantajlarını sürdürülebilirlik açısından değerlendirmek ve bu doğrultuda sisteme dair birtakım çözüm önerilerinde bulunmaktadır.

2. TEORİK LİTERATÜR

2.1. Herşey Dahil Sistemi Kavramı

Her şey dahil (HD) paketler ilk olarak, tamamlayıcı hizmetlerden yoksun olan izole tatil yerlerine veya turistik beldelere seyahat eden turistlerin ihtiyaçlarını karşılamanın bir yolu olarak ortaya çıkmış ve bir tatilin toplam maliyeti konusundaki belirsizliği azalttıkları ve turistler tarafından bilinen destinasyonlarda yaygın bir paket türü haline geldikleri için popülerliklerini arttırmışlardır (Alegre ve Pou, 2008: 648-649).

Genel olarak, temel paket tur ve her şey dahil paket tur olmak üzere iki çeşit paket tur bulunmaktadır. Paket tur türlerinin sınıflandırılması, önceden belirlenmiş seyahat hizmetlerinin derecesine bağlıdır. Basit bir paket tur genellikle sadece ulaşım ve konaklamayı içermektedir. Her şey dahil paket tur ise bazen bir refakatçi veya rehberle birlikte yapılan, gezi, yemek, konaklama ve ulaşım gibi aktiviteleri kapsayan ve daha önceden tek bir fiyat üzerinden planlanan ve ödenen seyahat olarak tanımlanır (Wong ve Kwong, 2004: 581- 582).

Her şey dahil sistemi, tur operatörü tarafından toplu olarak satın alınan, toplanan ve farklı hizmetler içeren bir paket olarak müşterilere yeniden satılan entegre seyahat hizmetleridir (Anderson, 2012: 311). Her şey dahil sistemi "daha önceden planlanan bir seyahat için peşin olarak ücreti ödenen taşıma, konaklama, yiyecek-içecek, rehberlik, eğlence ve benzeri tüm aktiviteleri içeren bir programdır" (Üner vd., 2006: 37). Bu bağlamda her şey dahil sistemi içinde yiyecek ve içecekler, uçak bileti, odalar, havalimanı transferleri ve tüm tesis ve donanımlarından faydalanmayı kapsayan ve ücretinin önceden ödenmiş olmasını gerektiren tatilleri ifade etmektedir (Barak, 2006: 52).

Her şey dahil kavramı yeni bir kavram olmamakla birlikte ilk olarak 1930'lu yıllarda Butlin'in Barry Adası'ndaki tatil kampları tarafından işçi sınıfı aileleri hedeflemek amacıyla kurulmuş ve ticari ulaşım ve konaklamadan yeme ve gezmeye kadar geniş bir ürün yelpazesini içeren fiyatı önceden ödenmiş bir paket turu temsil etmektedir. Her şey dahil sistemi, yirmi yıl sonra Akdeniz'de, Club Med olarak bilinen Fransız şirketinin, savaş sonrası Avrupa'nın zorluklarından kaçma talebinin artmasına bir yanıt olarak Mallorca'da bir her şey dahil tatil kampı açmasıyla popüler hale gelmiştir (Farmaki vd., 2017: 485).

İlerleyen yıllarda konaklamada her şeyin dahil olduğu bu tek fiyat uygulaması gün geçtikçe yoğun bir şekilde ilgi görmeye başlamıştır. 1950'li yıllarda her şey dahil tatil sistemi Club Mediterranean (Club Med) tarafından dünya genelindeki tatil köylerinde uygulamaya konulmuş ve bu sayede sistem yaygınlaşmaya başlamıştır (Üner vd., 2007: 54). 1970'lerin sonunda, her şey dahil tatil paketleri yaygın bir fenomen hale gelmiş ve kitle turizminin yaygınlaşmasında önemli bir itici güç olmuştur (Farmaki vd., 2017: 485). Turizmde her şey dahil sisteminin Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarında yaygınlaşmasında Alman ve İtalyan turizm işletmeleri önemli rol oynamıştır. Her şey dahil sistemi TUI, ITS ve NUR gibi önemli tur operatörlerinin işlettikleri Club Aldiana, Cluc Calimera ve Robinson Club tatil köylerinde İspanya, İtalya, Türkiye, İbiza, Avusturya, Yunanistan, İsviçre, Kanarya Adaları, Sri Lanka, Tunus, Kenya, Tayland ve Senegal gibi turizm destinasyonlarında uygulanmaya başlamışlardır (Üner vd., 2006: 37; Üner vd., 2007: 54). Her şey dahil sistemine sahip olan tesislerin coğrafi dağılımı incelendiğinde, Avrupa ve Karayiplerin önde gelen destinasyonlar olduğu görülmektedir. Avrupa'da İtalya, Yunanistan, Türkiye ve Fransa bu sistemde önde gelen ülkelerin başındadır. Bu destinasyonların dışında, Dominik Cumhuriyeti, Orta Amerika, Fas, Tunus, Endonezya, Meksika, ve Tayland her şey dahil sistemde tesisleri olan ülkeler arasında bulunmaktadır (Pelit vd, 2011:118)

Prensip olarak, her şey dahil turizm, ister bireysel ister grup bazında olsun, ucuz, en verimli ve tatmin edici bir tatil organize etmenin ideal bir yolu olarak küresel turizm pazarına yerleşmiştir. Her şey dahil paketleri tüketicilerine katma değer sağlamak ve konuklarının rahatı ve konforuna önem veren uzman kadrosuyla çeşitlendirilmiş günlük animasyon programları sunmaktadır. Pek çok destinasyonda her şey dahil paketinin günlük aktiviteleri arasında spor aktiviteleri ve doğada yürüyüşler, oyunlar, kısa geziler, quizler, ve en küçük misafirler için özel sürprizler yer almaktadır (Temelkova ve Bakalov, 2015: 20). Her şey dahil sisteminin konaklama işletmeleri arasında değişik biçimleri bulunmaktadır. Örneğin, bazı işletmeler alkollü ve alkolsüz içeceklerinin tamamını ücrete dahil ederken bazıları ise bu içecekleri ücretlendirebilmektedir. Ayrıca bazı işletmeler otel içerisinde düzenlenen animasyon aktivitelerinin bir kısmını ücretli sunabilmektedir (Barak, 2006: 52). HD sisteminin uygulamaya konulduğu ilk yıllarda sisteme dair bir standart bulunmaktaydı ancak günümüzde ülkemizde sistemi uygulayan işletmelerde oldukça büyük kargaşa bulunmaktadır. HD sistemini uygulayan işletmeler müşterilerine değişik isimler altında benzer veya farklı hizmet uygulamaları sunmaktadırlar (Üner vd., 2006: 38). Pek çok yazar her şey dahil paketlerinin Imperial All-Inclusive, Classic All-Inclusive, Maksimum All-Inclusive, High Class All-Inclusive, Ultra Class All-Inclusive gibi uygulamalarının olduğunu belirtmiştir (Koc, 2006: 865; Üner vd., 2006: 38; Pelit vd., 2011: 118).

2.2. HD Sistemi ve Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir turizm terimi, daha genel bir sürdürülebilir kalkınma kavramının belirli bir ekonomik sektör olarak turizme uygulanmasını ifade etmektedir (Weaver, 2006: 10) Sürdürülebilir turizm "ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan, turizmin mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini tam olarak dikkate alan turizm" şekli olarak tanımlanmıştır (UNEP & UNWTO, 2005: 12). Turizmi sürdürülebilir kılmak için turizmin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkilerini göz önünde bulundurmaktır önemlidir. Bu nedenle sürdürülebilir turizm gelişimi kalkınma için bir fikir birliğinin oluşturulmasını ve önleyici veya düzeltici önlemlerin alınmasını sağlamak için, 'ilgili tüm paydaşların bilgilendirilmiş katılımını ve toplumdaki turizm etkilerinin sürekli izlenmesini gerektirir (Segota vd., 2017: 197). Her şey dahil sisteminin destinasyonlar üzerinde birtakım zararlı etkileri bulunmaktadır. Kitle turizmini temsil eden her şey dahil paketlerinin destinasyonlar üzerinde birtakım ekonomik, sosyal ve çevresel etkiler doğurmaktadır. Bu nedenle her şey dahil sistemi genel olarak sürdürülemez bir yaklaşım olarak nitelendirilmiştir (Farmaki vd.,2017: 484).

2.2.1. Her şey Dahil Sisteminin Ekonomik Etkileri

2.2.1.1. Konaklama ve Seyahat İşletmeleri Açısından

Pek çok yazar HD sisteminin bir takım olumlu ve olumsuz yönleri olduğundan bahsetmiştir (Condratov, 2014: 79; Çiftçi vd., 2007: 271; Üner vd., 2006: 38-39). Her şey dahil sisteminin konaklama işletmeleri açısından pek çok avantajı bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi işletmelerin doluluk oranlarının artması ve pazarlamadaki kolaylıklardır. Bu duruma ilaveten HD sistemini uygulayan konaklama işletmeleri turizm sezonlarını 15 ile 30 gün arasında uzatabilmektedirler. Ancak sistemin pek çok dezavantajları da bulunmaktadır. Ürün ve malzeme fiyatlarının artması durumunda işletmelerin bunu fiyatlarına hemen yansıtamamaları, çalıştıracak kalifiye personel bulamamaları, otellerde konaklayan misafirlerin gelir düzeylerinin düşük olması ve personel devir hızının fazla olması sistemin başlıca dezavantajları arasında bulunmaktadır (Menekşe, 2005:103).

Her şey dahil sisteminden seyahat acenteleri de mağdur olmaktadır. Her şey dahil sistemini satan seyahat acentaları tüm konaklama tiplerinde olduğu gibi bu sistemde de müşteri başına belirli bir oranda komisyon almaktadırlar. Belirledikleri fiyatın içine rehberlik hizmetleri gibi maliyetli unsurları da dahil etmekte ve kar oranlarını belirleyerek müşterilerine satmaktadırlar. Ancak her şey dahil sisteminde çalışan seyahat acentalarında da büyük oranda gelir kayıpları yaşanmaktadır. Acentalar kendilerine ekstra gelir kazandıran günlük tur ve gezileri her şey dahil sistemini tercih eden bir müşteriye satamamaktadırlar. Ayrıca HD sistemini sattıklarında sattıklarında tam pansiyon, yarım pansiyon ve oda+kahvaltı gibi konaklama tipi satışlarında büyük oranlarda düşüşler meydana gelmektedir (Menekşe, 2005: 104; Pelit vd., 2011: 118).

2.2.1.2. Turistler Açısından

Her şey dahil fiyatı belirlemenin arkasındaki temel amaç, "gerçek dünyanın" baskılarını düşünmek zorunda kalmamaları için turistlerin aldığı mali kararların miktarını sınırlamaktır. Tatillerin soyut olduğu, önceden test edilemediği ve genellikle destinasyonlar, konaklama, ulaşım vb. konularda bilinmeyenlerle karşılaşılabilirdiği gerçeği göz önüne alındığında, her şey dahil fiyatlandırma tatillerle ilgili risk algısını azaltabilir (Koc, 2006: 865). Her şey dahil sistemi ekonomik olarak bütçeye uygundur ve turistlere uygun fiyatlı ve konforlu bir konaklama ve eğlence imkanı sunmaktadır (Temelkova ve Bakalov, 2015: 19). Her şey dahil paketler varış noktasında nakit kullanma ihtiyacını ortadan

kaldırdıkları için bir "paranın karşılığını alma" seçeneği sunmaktadır. Turistlerin tatil masraflarını önceden ödemelerine izin veren her şey dahil paketleri, beklenmedik maliyet riskini azaltmaktadır (Farmaki vd., 2017: 485). Ekonomik nedenler ve genel konfor turistlerin her şey dahil paketleri seçmelerinin en önemli nedenleri arasındadır. Her şey dahil paketler beklenmedik maliyetleri ortadan kaldırmakta ve turistlerin tüm deneyimler ve mallar için yapacakları toplam maliyetleri daha uygun şekilde planlamasına olanak tanımaktadır. Bu nedenle turistler onlara düşük bir maliyetle iyi bir deneyim ve yüksek kaliteli bir ürün sunduğu için her şey dahil paketleri tercih etmektedirler (Erul ve Woosnam, 2016: 88).

Her şey dahil sistemi en çok aileler tarafından tercih edilmektedir. Çocuklu aileler kendilerine ekstra maliyet ve harcama çıkarmayan HD sistemine yönelmektedir (Menekşe, 2005: 105). Örneğin Üner vd. (2006:49) her şey dahil sistemine geçiş yapan işletmelerin özellikle çocuklu aile sayısında yaklaşık % 97'lik artış yaşadıkları ve hizmetlerini çocuklu ailelere göre uyarlama mecburiyetinde kaldıklarını ortaya çıkarmıştır. Aguilo ve Rossello (2012:1122) çocuklara yönelik tesislerin, her şey dahil bir formülü tercih eden turistler için önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu belirtmiştir.

Bunun yanı sıra kolaylık sağlaması ve maliyetsiz olması her şey dahil paket turları seçmenin en önemli nedenlerinden biridir. "Her şeyin daha az planlanması" ve "beklenmedik masrafları azaltması" her şey dahil turların turistler tarafından tercih edilmesindeki en önemli iki motivasyon kaynağıdır (Woosnam ve Erul, 2017: 67). Bu duruma dair Yaylı ve Yaylı (2012:143) Antalya'ya gelen turistlerle gerçekleştirdikleri bir araştırmada turistlerin her şey dahil sistemini tercih ederken dikkate aldıkları hususları " turun iptal olmama garantisi", "fiyat" ve "fiyatın içine dahil olan hizmetler" olarak ortaya çıkarmıştır. Her şey dahil sisteminin müşteriler açısından olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Müşterilere sağlanan hizmet kalitesinin azalması, paketin içine dahil olmayan ve müşterilerin faydalanamadıkları ön ödeme gerektiren hizmetleri ve tatil süresince kapalı bir mekanda kalmalarıdır (Pelit vd., 2011: 119). Her şey dahil hizmetlerinde "paranın karşılığı" çekiciliğinin yanıltıcı olabilmektedir. Birçok her şey dahil paket, bir zamanlar olduğundan daha az "lüks" aktiviteler içermekte ve konuklar faaliyetlerden yararlanmak için ekstra para ödemektedirler (Tourism Concern, 2015: 23).

2.2.1.3. Ülke Açısından

Her şey dahil sistemi otellerdeki mevcut gıda ve içecek tüketimini arttırmış ve otellerin toplam harcamaları içinde yiyecek ve içeceğin en önemli gıda kalemleri olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, otellerin bu maliyetlerini düşürme çabaları, düşük kaliteli ürünlerin verilmesine sebep olmuştur. Yiyecek ve içecek kalitesi turistlerin tatillerinde aradıkları en önemli faktörlerden biridir. Bu durum turistlerin memnuniyet seviyesinin azalmasına ve sektör imajının olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır (Çiftçi vd., 2007:272). Bu sistemin diğer pansiyon tiplerine kıyasla ucuz olması sebebiyle düşük gelirli turistler tarafından tercih edilmekte ve bu nedenle turist ve hizmet kalitesinin düşmesine sebep olmaktadır (Menekşe, 2005: 106-120) Her şey dahil sistemi turist harcamalarını düşürerek destinasyonların daha düşük gelir elde etmesine sebep olmaktadır (Farmaki vd., 2017: 486). Her şey dahil turların fiyatlarının düşmesiyle beraber hizmet kalitesi de düşmekte ve bunun sonucunda hizmette faydalanacak müşteri profili de kalitesiz olmaktadır. Böyle bir durum otel tesisleri açısından belirli bir kaliteyi yakalamış olan ülkemizin imajını zedelemekte ve ülkeye daha fazla döviz girdisine engel olmaktadır (Barak, 2006: 63).

2.2.2. Her şey Dahil Sisteminin Çevresel Etkileri

Kitle turizmi "önceden organize edilmiş her şey dahil (seyahat, konaklama ve diğer hizmetler) götürü fiyatı belli, grup halinde belirli yerlere seyahat organizatörü firmalarca düzenlenen turizm türüdür". Dünya genelinde kitle turizminin yapıldığı ve yoğunlaştığı bölgelere bakıldığında turizmin bu bölgeler üzerinde çevresel, sosyal ve kültürel olarak birtakım sorunlara yol açtığı görülmektedir. Kitle turizmi sürdürülebilir turizmin önündeki en büyük engellerden biridir (Bahar, 2003: 151-152). Kitle turizminde, bölgeye gelen yoğun turist nüfusu kısa bir zaman periyodu içinde genellikle kıyı şeritleri boyunca inşa edilen otel ve tatil köylerinde konaklatılmakta, eğlendirilmekte, yedirilmekte, içirilmekte, gezdirilmekte ve para harcatılmaktadır. Böyle bir pazarlama politikası, bu alanlarda taşıma kapasitesi sınırlarını zorlayan ve hatta aşan bir kullanım ortaya çıkarmıştır. Yoğun tüketime odaklanan bu süreç bölgelerde betonarme yapılar oluşarak görsel kirlilik, çevresel kirlilik, ekolojik dengenin bozulması gibi birçok olumsuz çevresel sonuçlara yol açmıştır (Kısa Ovalı, 2007: 65). Benzer şekilde, her şey dahil tatil konsepti seri üretim ve aşırı tüketimin neden olduğu bir dizi çevresel sorunla ilişkilendirilmiştir (Farmaki vd., 2017: 486).

Her şeyi kapsayan "yiyip içebildiğin kadar" yaklaşımı kaçınılmaz olarak önemli miktarda gıda israfına neden olmaktadır. Büfeler günde üç kez mevcuttur ve sağlayıcıların sağlık ve güvenlik standartlarına uymaları gerektiğinden, yiyeceklerin atılması için sınırlı bir zaman aralığı vardır. Yerel su kalitesi farklılık gösterebileceğinden, turistler için genellikle şişelenmiş su tavsiye edilir. Yalnızca su şişelerinden gelen plastik atıklarla uğraşmak büyük bir sorundur.

Ülkemizde artan dış turizm talebine cevap verebilmek adına yatak kapasitesinin çoğaltılmasına odaklanılmış ve plansız ve sistemsiz olarak birbiri ardına turistik tesisler inşa edilmeye başlanmıştır. Gerekli çevresel önlemler alınmadan yoğun bir turist akımının yaşandığı ülkemizde, tatil yerleri gezilecek pek çok cazibe merkezi ve ulusal parklar gibi birçok mekân üzerinde turizmin yıkıcı etkileri gözlenmiştir. Turizmin kontrolsüz bu gelişimi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Turizmi canlandırmak adına her şey dahil paket turların sayısındaki artış Türkiye'nin en turistik kıyı bölgelerinden biri olan Marmaris, Bodrum ve Kuşadası gibi yerlerde birtakım çevresel bozulmalara neden olmuştur. Bu bölgelerde sahil kesimi boyunca yüksek katlı binalar inşa edilmiş ve otellerin mevcut atıkları denizlere boşaltılmaya başlanmıştır. Benzer gelişmeler başka bir destinasyon bölgesi olan Antalya'da da görülmüş ve yat limanında meydana gelen kirlilik çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Ucuz bir tatil destinasyonu olarak tanımlanan ülkemizde turizmin altyapı yeterliliği olmadan hızlı bir gelişim göstermesi özellikle Antalya Bölgesi'ni oldukça olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Meydana gelen turizm patlamasından sahil şeridinde yer alan otel işletmeleri ve tatil köyleri etkilenmiş, toprak kalitesi ve doğal kaynaklar göz ardı edilmiş ve Side'de arkeolojik kalıntılar zarara uğramıştır (Barak, 2006: 79). Örneğin Bahar (2003: 154-155) kitle turizminin yaygın olarak gerçekleştiği Bodrum bölgesinde turizmin olumsuz etkileri olarak ise artan kentleşme ve arazi spekülasyonları neticesinde Bodrum'un betonarme bir görüntüye sahip olması, kitle turizm hareketlerinin artması sonucunda tarlaların otel, tatil köyü, pansiyon ya da yol yapımına açılması gibi nedenlerle azalması, nüfusun turizm mevsiminde artış göstermesine paralel olarak altyapı yetersizliği sonucu çöp miktarında artış yaşanması ve deniz suyuna kanalizasyon suları ve atık sularının bulaşması sonucu su kirliliği oluşması olarak bulunmuştur.

2.2.3. Her şey Dahil Sisteminin Sosyo-Kültürel Etkileri

Sürdürülebilir turizm gelişimi bölgede yaşayan yerel insanların desteği olmadan başarılı olamaz. Yerel halkın turizm algısı ve turizme karşı tepkilerini anlamının turizmin başarılı ve sürdürülebilir kalkınmasında temel bir unsurdur (Segota vd., 2017: 196-197). Şu anda baskın olan her şey dahil modeli, yerel topluluklara ve işletmelere fayda sağlanamamasından turistler için yerel kültürle anlamlı bir etkileşim eksikliğine kadar bir dizi sorun yaratmaktadır. Buradaki en önemli soru, modelin doğası gereği kusurlu olup olmadığı veya daha adil ve daha sürdürülebilir bir her şey dahil modelin mümkün olup olmayacağıdır (Tourism Concern, 2015: 23).

Her şey dahil pazar genişledikçe hem yerel tur operatörleri hem de oteller arasındaki rekabet giderek daha yoğun hale gelmektedir. Çok uluslu tur operatörleriyle anlaşmaları güvence altına almak için, tedarik zinciri boyunca marjlar aşağıya çekilmektedir. Oteller, tur operatörü tarafından odabaşına çok az ödeme almakta ve bu doğrultuda personeline de çok az ödeme yapmaktadır (Tourism Concern, 2015: 6). Her şey dahil tatil köyleri mevsimsel olarak faaliyet gösterme eğiliminde olduğundan, her şey dahil sistemi mevsimlik istihdamın destekleyicisi olarak görülmektedir. Turizm endüstrisinin mevsimsel doğası, özellikle de her şey dahil tatil köylerinde geçici personele olan bağımlılık, düzensiz ve uzun çalışma saatlerine ve yüksek personel devir hızına yol açan bir sorun olarak vurgulanmıştır (Farmaki vd., 2017: 486). Örneğin, Tourism Concern (2013: 2) tarafından yapılan bir araştırmada, her şey dahil sistemine sahip otellerde çalışan personelin düşük ücretler ve ev hayatını bozan çalışma saatlerinden strese ve riske maruz kalmaya kadar çeşitli olumsuz çalışma koşullarıyla karşı karşıya kaldığı ve kendilerine daha az fayda ve daha az iş güvenliği sunan kısa vadeli sözleşmeler vaad edildiği ortaya çıkarılmıştır. Her şey dahil sistemi bazı işletmeler de ise hizmet ve kalitenin azalmasına neden olmaktadır (Barak, 2006:61). HD sistemi otellerde çalışan personel sadece boş tabak ve bardakları taşıyan bir makine haline getirmiştir. Bu sistemle birlikte personelin çalışma saatleri uzamış dolayısıyla verimliliklerinde de azalma yaşanmıştır. Ayrıca müşterilerin bahşiş verme durumlarının ortadan kalkması kazançlarını azaltmıştır (Menekşe, 2005: 105). Bu durumun yanı sıra her şey dahil sisteminin gelişimiyle birlikte, bölgedeki mal ve arazi fiyatları artmaktadır (Wielenga ve Postma, 2015: 10).

Bir destinasyonda sürdürülebilir turizm gelişimini sağlamak için en önemli unsurlardan biri, yerel halk ve yabancı turistler arasında pozitif bir etkileşim yaratmaktır. Turistler ve yerel sakinler arasındaki etkileşim kalitesi, hem turistlerin hem ziyaret edilen yerin tecrübe ve algılamasına, hem de sakinlerin turistlerin kabul ve hoşgörüsüne katkıda bulunmaktadır (Armenski vd., 2018: 107). Her şey dahil modeli, turistleri ziyaret ettikleri destinasyondan ve orada yaşayan insanlardan etkili bir şekilde uzaklaştırabilmektedir. Çoğu durumda, turistler kendi rahatlıkları için her şey dahil tatil seçeneğini seçmektedirler. Örneğin, yerel bölge hakkında güvenlik endişeleri olabilmekte veya belki de dil engelleri yüzünden gözlerini korkabilmektedir. Turistler her şey dahil seyahat paketlerini seçerek emin ellerde olduklarını bilirken, aynı zamanda makul bir fiyata kaliteli bir ürünler de beklemektedirler. Ancak bu, otellerin avantajı için kullanılabilir. Bazı durumlarda turistler, otelleri veya tur operatörleri tarafından yerel bölgenin güvenliği konusunda uyarılmakta ve dışarı çıkmamaları tavsiye edilmektedir. Bu durum proaktif bir yaklaşım benimsemek ve kültürel alışverişi teşvik etmek yerine, yerel halk ile turistler arasındaki boşluğu daha da genişletmekte ve olumlu kültürel alışverişi engellemektedir. Böylece, yerel halkın turistlere yönelik tutumu daha da olumsuz hale gelebilir (Tourism Concern, 2015: 5-6).

UNWTO (2018: 46) turizmin yerel düzeyde ekonomik faaliyetleri destekleyen bir endüstri konumunda olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak her şey dahil sistemi yerel işletmeler için her zaman karlı olmamakta ve toplum ve üyelerine yarar sağlamamaktadır (Erul ve Woosnam, 2016: 85). Turistlerin zamanlarının çoğunu konaklama işletmelerinde geçirmeleri dolayısıyla yerel işletmeler genel turizm gelirlerinden fayda görememektedir (Koc, 2006: 866). Otellerin turistlere çok fazla imkan ve olanak sağlaması turistlerin konaklama yerlerinden ayrılmamalarına sebep olmaktadır (Erul ve Woosnam, 2016: 85). Her şey dahil sistemi, turistlerin otel dışından çıkmamalarına ve bu nedenle turist ile yerel halk arasındaki etkileşimlerin asgari düzeyde kalmasına sebep olmaktadır. Bu durum turistlerin kaldıkları yer dışındaki harcamalarının azalmasına yol açmaktadır (Woosnam ve Erul, 2017: 67). Bu konuya dair Anderson (2012: 321) Mayorka'da herşey dahil sistemi sunan otel işletmelerinde yaptığı bir araştırmada her şey dahil sisteminden yararlanan turistlerin gittikleri ülkede ortalama bir turist harcamasından daha az, kendi ülkelerinde ise daha fazla harcama yaptıklarını ortaya çıkarmıştır. Yazar her şey dahil sisteminden yararlanan bir turistin ortalama bir turiste kıyasla daha az harcama yapması ve her şey dahil arzının yoğun bir şekilde büyümesi durumunda, bu durumunun turizm harcamalarını aşağı çekerek geleneksel turizm üzerinde bir tehdit oluşturabileceği ve her şey dahil sistemini uygulayan tatil köylerinin turistlerin ihtiyaç duyabileceği her şeyi onlara sunması durumunda tamamlayıcı işletmelerin ayakta kalamayacağı ve bu durumun istihdam olanakları, vergi gelirleri ve ekonomiye getirilen gelirlere yönelik bir tehdit oluşturabileceğini savunmuştur. Benzer şekilde, Alegre ve Pou (2008:648) Balear Adaları'nda yürüttükleri araştırmalarında her şey dahil paketinden yararlanan turistlerin günlük harcamalarının, tam pansiyon ve yarım pansiyon tatilinde konaklama yapan turistlere kıyasla daha düşük olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Turizme yerel toplulukları dahil etmek, maliyet ve faydaların adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamak ve ortaklaşa sınırlar belirlemek bir bölgede turizmin sürdürülebilir gelişimi için oldukça önemlidir (UNWTO, 2018:16). Her şey dahil tatil köyleri yerel çiftçileri destekleyerek ve yerel olarak yiyecek ve ürün satın alarak yerel ellere ulaşan para miktarını önemli ölçüde artırabilir (Tourism Concern, 2015: 4). Aynı şekilde, ev sahibi toplulukları desteklemek için çalışan her şey dahil tatil köyleri de vardır. Bu işletmeler malzemelerinin çoğunu yerel olarak temin edebilirler. Yerel bölgeden işçileri istihdam edebilir ve bu personelin ilerlemesine yardımcı olmak için eğitim sunabilirler. Ancak HD sistemiyle ilgili en çok tartışılan konuların başında yörede faaliyet gösteren bağımsız bölge esnafının kazançlarını düşürdüğü iddiası gelmektedir. Her şey dahil sistemi ve bölge esnafı konusunu iki açıdan değerlendirmek gereklidir. İlk olarak otellerle direkt olarak çalışan bölge esnafı (fırıncılar, catering firmaları vb.) bulunmaktadır. Bu esnaf otellere mal ve malzeme tedarik eden kişilerdir. Diğer tarafta ise otellerle herhangi bir ticari eylemleri bulunmayan ancak bölgede çalışan bağımsız bölge esnafı (kuyumcu, halı, bakkal vb.) bulunmaktadır. Sistemin otellerle doğrudan çalışan bölge esnafı açısından en büyük avantajı tüketimin oldukça çok olmasıdır. Bu nedenle otellere malzeme ve mal tedarikinde bulunan esnaf hallerinden son derece memnun ve satışlarının yüksek olması dolayısıyla elde ettikleri kazançtan mutluluk duymaktadır. Diğer esnafın aksine sistemden herhangi bir rahatsızlık duymamaktadırlar. Ancak çarşı esnafı açısından durum farklılaşmaktadır. Turistlerin her türlü ihtiyaç ve gereksinimleri otel içerisinde karşılamaları sonucu dışarı çıkmamaları çarşı esnafının satışlarında kayıplara neden olmaktadır (Menekşe, 2005: 106; Pelit vd., 2011:119). Yerel insanların turizme karşı algı ve tepkilerini anlamak "turizmin başarılı ve sürdürülebilir kalkınması için temel bir unsurdur (Segota, 2017: 196). Örneğin Menekşe (2005: 106-120) her şey sisteminin ülkemiz turizmindeki rolü ve önemi ve sistemin olumlu ve olumsuz yönlerinin yöneticilerin bakış açısıyla tespit edilmesi amacıyla Marmaris ilinde bulunan konaklama işletmeleri yöneticileriyle gerçekleştirdiği araştırmasında turistlerin otel dışına çıkıp harcama yapmak istememeleri dolayısıyla ülkemiz güzelliklerinden habersiz kaldıkları, müşterilere otele hapsettiği için yöredeki esnaf açısından olumsuz etkilerinin bulunduğu ve otel personelinin kendini geliştirmesine izin vermediğini bulmuştur. Barak (2006: 89-180) her şey dahil sisteminin konaklama tesislerinin çevresinde bulunan diğer işletmeler üzerindeki olumsuz etkisinin belirlenebilmesi amacıyla Bodrum'da yürüttüğü bir araştırmada turistlerin otelden çıkmamaları nedeniyle işletmelere gelen turist harcamalarında bir düşüş yaşandığı, sistemin işletmelerin satışlarını azalttığı ve satışlarının azalması dolayısıyla işletmelerin mal ve hizmet çeşidini artırarak satış yapabilmeyi umdukları, işletmelerin sistem nedeniyle personel sayısını azaltmak durumunda kaldığı ve bu nedenle bölgede işsizliğin arttığı, azalan satışların işletmelerin küçülmesine ve alışveriş yapan turist sayısının azalması nedeniyle fiyatların düşmesine neden olduğu, bölgedeki seyahat acentaları ve konaklama işletmelerinin turistleri bölge esnafına yönlendirmedikleri ve genel olarak sistemin bölgeye bir yararı bulunmadığı, kaldırılması durumunda işletmelerine gelen turist sayısının artacağını düşündüklerini ortaya çıkarmıştır. Çevirgen ve Üngören (2009: 637-653) Antalya yöre esnafının her şey dahil sistemi hakkındaki görüşlerini meydana çıkarmak amacıyla gerçekleştirdikleri araştırmada esnafın sistemin uygulanmasında belirli bir standart olmadığı, sistemin yöredeki hizmet ve müşteri kalitesini düşürdüğü, bölgede düzenlenen çevre ve kültür turlarına katılım oranını azalttığı, müşterilerin otel içinde kalmalarından ötürü esnafın satış fiyatları ve karlılıklarında düşüşe sebep olarak faaliyet alanlarının küçülmesine neden olduğu, çalışan ve müşteri sayılarının düşmesine neden olduğu, ülkeye gelen turistleri otel içinde aşırı tüketime sevk etmesinden ötürü israf ekonomisinin sebep olduğu, ülke turizmini olumsuz etkilediği, kısa dönemli bir pazarlama stratejisi olup, proaktif bir strateji olmadığını düşündüklerini ortaya çıkarmıştır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada her şey dahil sisteminin sürdürülebilirlik açısından avantaj ve dezavantajları ele alınmıştır. Her şey dahil sisteminin işletmelerin doluluk oranlarını artırması, turizm sezonunu arttırması, seyahatteki risk algısını kaldırması, bütçeye ve çocuklu ailelere uygun olması, nakit kullanımını azaltması gibi faydaları bulunsada, yerel halkala iletişimi engellemesi, personel devir hızını arttırması, mevsimsel istihdam sağlaması, personele sunulan düşük ücretler ve çalışma koşulları, turist harcamalarını düşürmesi ve ülke imajını olumsuz etkilemesi gibi pek çok dezavantajı bulunmaktadır. Bu nedenle her şey dahil sistemini sürdürülebilir bir şekilde yürütülebilmesi için şu önerilerde bulunabilir:

- Bölgede hizmet veren bağımsız esnaflar konaklama işletmeleri ile işbirlikleri yaparak turistlerin kendi işletmelerine yönlendirilmesini sağlayabilirler.
- HD otelleri tedariklerinin çoğunu yerel olarak tedarik edebilirler.
- Yerel bölgeden işçileri istihdam edilmeli ve bu personelin ilerlemesine yardımcı olmak için eğitim sunabilirler.
- HD sistemi için yeni fiyat politikaları ve sisteme dair standartlar belirlenmelidir (isim ve özellikleri, sunuş şekli, içeriği, yeri, fiziki ortam ve ölçüleri)
- HD otelleri personel ve hizmet kalitesinden ödün vermeyecek ve onlara aynı zamanda kâr getirecek tedbirler almaları
- HD sisteminin hangi bölgelerde uygulanacağı belirlenmeli ve uygulamaya kısıtlamalar getirilmelidir. Örneğin orta ölçekli işletmelerin her şey dahil sistemini uygulamalarını kısıtlayan ve onları bu sistemden vazgeçirecek bir sistem geliştirilebilir.
- Sistemin uygulaması ve faydaları konusunda tüm paydaşların birlikte hareket etmesi gerekir
- HD sisteminin pahalı bir sistem olarak pazarlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda oteller fiyatlarını arttırabilirler. Bu doğrultuda düşük gelir profilili turistlerin sistemi tercih etmelerine engel olunur.
- HD sisteminin uygulandığı işletmelerde hizmet kalitesinin düşmemesi için HACCP ve TSE gibi standartlara sahip olabilmeli ve bu yönde için gerekli çalışmalar yapılmalıdır
- HD sisteminden rahatsız olan ve sistemi tercih etmeyen tüketicilere yönelik çok çeşitli hizmetler üretilebilir.
- Oteller yerel toplulukları desteklediklerini gösteren kurumsal sosyal sorumluluk projelerini destekleme teşvik edilmelidir
- Oteller konuklarını su kullanımını sınırlamaya, aşırı israftan kaçınmaya teşvik etmeli ve geri dönüşüm uygulamalarını benimsemelidir
- Konukları yerel operatörler ve rehberler tarafından düzenlenen gezilere katılmaya ve yerel olanakları ziyaret etmeye teşvik edebilirler. Yerel zanaat satıcılarını otele ücretsiz olarak davet edebilir
- Bölgelerde faaliyet gösteren esnaf odaları bölgede açılan yeni işletmeleri kontrol etmeli, bölgenin taşıma kapasitelerinin üstünde dükkan ve mağazaların açılmasını engel olmalıdır.
- Devlet otoriteleri tarafından HD sisteminin var olduğu bölgelerdeki altyapı ve üstyapı sistemleri iyileştirilmelidir.
- HD sisteminin dezavantajlarından kurtulabilmek ve ülkemizde sürdürülebilir bir turizm faaliyeti yürütebilmek için alternatif turizm türleri geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aguilo, E.; Rossello, J. (2012). Research Note: The New All-Inclusive Board Formula in Mature Destinations—From Motivation to Satisfaction. *Tourism Economics*, 18(5), ss. 1117-1123.
- Alegre, J.; Pou, L. (2008). Research note: Tourism Expenditure and All-Inclusive Packages—The Case of A Mature Mediterranean Destination. *Tourism Economics*, 14(3), ss. 645-655.
- Anderson, W. (2012). Analysis of “All-Inclusive” Tourism Mode in The Balearic Islands. *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal Of Tourism* 7(1), ss. 309-323.
- Armenski, T.; Dragicevic, V.; Pejovic, L.; Lukic, T.; Djurdjev, B. (2011). Interaction Between Tourists and Residents: Influence on Tourism Development. *Polish Sociological Review*, (173), ss. 107-118.
- Bahar, O. (2003). Kitle Turizminin Çevre Üzerindeki Olası Etkileri : Bodrum Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 14(2), ss. 150-158.
- Barak, H. (2006). *Turizm Sektöründe Uygulanan Herşey Dahil Tatil Sisteminin Bölgedeki İşletmeler Üzerindeki Etkisi Ve Bodrum Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Condratov, I. (2014). All Inclusive System Adoption Within Romanian Tourist Sector. *Ecoforum Journal*, 3(1), ss. 78-83.
- Çiftçi, H.; Duzakin, E.; Onal, Y. B. (2007). All Inclusive System and Its Affects on the Turkish Tourism Sector. *Problems and Perspectives in Management*, 5(3), ss. 269-285.

- Erul, E.; Woosnam, K. M. (2016). Explaining perceived impacts of all-inclusive resorts through community attachment. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 4(2), ss. 83-106.
- Farmaki, A., Georgiou, M., & Christou, P. (2017). Growth and impacts of all-inclusive holiday packages: Echoes from the industry. *Tourism Planning & Development*, 14(4), ss. 483-502.
- Kısa Ovalı, P. (2007). Kitle Turizmi ve Ekolojik Turizmin Kavram, Mimari ve Çevresel Etkiler Bakımından Karşılaştırılması. *Megaron*, 2(2), ss. 64-79.
- Koc, E. (2006). Total Quality Management and Business Excellence in Services: The Implications of All-Inclusive Pricing System on Internal And External Customer Satisfaction in The Turkish Tourism Market. *Total Quality Management & Business Excellence*, 17(7), ss. 857-877.
- Menekşe, R. (2005). Her Şey Dahil Sisteminin ve Sistemden Faydalananlar Açısından Etkilerinin Otel Yöneticilerinin Gözünden Değerlendirilmesi (Marmaris Örneği). *Ekonomik ve Sosyal Araştırma Dergisi*, 1, ss. 97-124.
- Pelit, E.; Erkilic, E.; Bozdoğan, I. (2011). Tourism Academicians' assessments on Advantages and Disadvantages Of All-Inclusive System Applied in Turkish Tourism Sector. *Management and Education*, 3, ss. 117-124.
- Segota, T.; Mihalic, T.; Kuscer, K. (2017). The Impact of Residents' Informedness and Involvement on Their Perceptions of Tourism Impacts: The Case of Bled. *Journal of Destination Marketing & Management*, 6(3), ss. 196-206.
- Temelkova, M.; Bakalov, I. (2015). All Inclusive Tourism–Boutique Tourism” or The Struggle for Leadership in The Profit on The Global Tourism Market. *International Journal Vallis Aurea*, 1(2), ss. 15-22.
- Tourism Concern (2013). The impacts of all-inclusive hotels on working conditions and labour rights in Barbados, Kenya & Tenerife. *Tourism Concern Research Report*, London, UK.
- Tourism Concern (2015). The Perceived Impacts of All-Inclusive Package Holidays On Host Destinations: A Consumer Survey. *Tourism Concern Research Report*, London, UK.
- UNEP.; UNWTO (2005). *Making Tourism More Sustainable: A Guide For Policy Makers*, United Nations Environment Programme and World Tourism Organization, Paris and Madrid.
- UNWTO (2018). *Tourism for Development - Volume I: Key Areas for Action*, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284419722>.
- Üner, M. M.; Sökmen, A.; Birkan, İ. (2006). Türkiye'de Her Şey Dahil Uygulamasının Konaklama İşletmeleri Üzerindeki Etkisi: Antalya Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(1), ss. 35-50.
- Üner, M. M., Sökmen, A., & Güler, D. (2007). Her Şey Dahil Sisteminde Farklı Uygulamalar ve Antalya Ölçeğinde Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(1), ss. 53-63.
- Weaver, D. (2006). *Sustainable Tourism: Theory and Practice*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Wielenga, B., & Postma, A. (2015). Ethical Issues of All Inclusive Tourism. *European Tourism Futures Institute*.
- Wong, C. K. S.; Kwong, W. Y. Y. (2004). Outbound Tourists' Selection Criteria for Choosing All-Inclusive Package Tours. *Tourism Management*, 25(5), ss. 581-592.
- Woosnam, K. M., & Erul, E. (2017). Residents' Perceived Impacts of All-Inclusive Resorts in Antalya. *Tourism Planning & Development*, 14(1), ss. 65-86.
- Yaylı, A., & Yaylı, İ. (2012). Turistlerin Her Şey Dahil Sistemini Tercih Etme Nedenleri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(1), ss. 143-162.

EĞİTİM ÖRGÜTLERİNDE ÇATIŞMA KONUSUNDA YAPILAN ARAŞTIRMALARIN ANALİZİ

Gamze Gülin AYGÜN*, İlknur MAYA**

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de eğitim örgütlerinde çatışma konusunda yapılan araştırmaların analizini yapmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, eğitim örgütlerinde çatışma konusunda yürütülen araştırmalar ilişkili olduğu konular, yıllara göre dağılımı, yayın türleri ve araştırma yöntemleri bakımından incelenmiştir. Araştırma, nitel araştırma deseninde olup araştırmada belge taraması yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, ölçüt olarak son on yılda (2012-2022 yılları arasında) eğitim örgütlerinde çatışma konusunda yapılmış araştırmalar olmasına dikkat edilmiştir. Bu nedenle, ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Veriler, Dergipark, TR Dizin ve YÖK Ulusal Tez Veri Merkezi veri tabanları kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin elde edilmesinde, “örgütsel çatışma” anahtar kelimeleri kullanarak tarama yapılmıştır. Veriler, içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, eğitim örgütlerinde çatışma konusunun en çok çatışma yönetim stratejileri, iletişim becerileri ve liderlik becerileri ile ilişkilendirilerek araştırılmış olduğu, araştırmaların en çok 2012-2018 yılları arasında yapıldığı, yayın türü olarak en çok makale ve yüksek lisans tezi şeklinde olduğu ve araştırmalarda çoğunlukla nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı görülmüştür. Eğitim örgütlerinde çatışma konusunda yapılacak sonraki araştırmalarda, örgütsel çatışma ile ilişkili daha başka konuların ve son yıllarda önem kazanan nitel araştırma yöntemlerinin ve karma yöntem araştırmalarının kullanılması önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Eğitim örgütlerinde çatışma, araştırma yöntemleri, veri analizi yöntemleri

ANALYSIS OF CONCERNING STUDIES WITH CONFLICTS IN EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

Summary

In this study, it is aimed to analyze the content of the studies about the conflicts in educational organizations in our country. For this purpose, the studies whose subjects are related to conflicts in educational organizations, the distribution according to publishment date, their types of the publishment and the methods of researches are examined. This study is in qualitative research pattern and literature review method is used. In the study, it is paid attention that the criterion of the studies should be conducted in the last ten years (between 2012-2022). For this reason, the criterion sampling technique is used. The data is gathered by using the databases of Dergipark, TR Dizin and YÖK National Data Center of Thesis. The key words ‘organizational conflict’ are used while gathering the data and it is analyzed by using content analysis method. The results of this study point that, the subject of conflicts in educational organizations are mostly related to strategies of conflict management strategies, communication skills and skills of a leader; the studies were conducted mostly between 2012 and 2018, articles and master’ thesis are preferred commonly and the quantitative research method is used the most. That may be suggested, qualitative research methods and mixed research methods (which have been gained importance for the last few years) be used for the next studies about conflicts in educational organizations.

Key words: conflicts in educational organizations, research methods, data analysis methods

GİRİŞ

Örgütler, insanların doğdukları andan itibaren içinde bulunmaktan kaçınamayacağı, tek başlarına yapamayacakları işleri gerçekleştirdikleri, söz konusu durum ne olursa olsun etkileşimde buldukları yapılardır. Her örgüt, iki veya daha fazla kişinin bir araya gelmesiyle oluşur ve belirli bir amaca sahiptir. Bu amaçlar; barınma gereksiniminin giderilmesi, eğitim ve sağlık hizmetleri, güvenliğin sağlanması, alışveriş, teknolojiye faydalanma gibi her yaşam faaliyeti olabilmektedir. Bu durumda; insanların örgütler olmadan yaşam faaliyetlerine devam etmesi neredeyse olanaksızdır denebilmektedir ve örgütler, insanların ihtiyaçlarını gidermesinde önemi yadsınamaz unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Örgütlerin temelinde insan ögesi vardır, insanlar ise yaşlarıyla, etnik kökenleriyle, cinsiyetleriyle, meslekleriyle kısacası demografik özellikleri, kişilikleri ve değer yapılarıyla değişiklik göstermektedir (Özdemir & Cemaloğlu, 2017).

* Gamze Gülin AYGÜN, Köprülü Hamdibey İlkokulu, İngilizce Öğretmeni, gamzegulinaygun@gmail.com, ORCID: [0000-0002-1149-3694](https://orcid.org/0000-0002-1149-3694)

** Prof.Dr.İlknur MAYA, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, mavailknur@comu.edu.tr, ORCID : [0000-0001-9964-1382](https://orcid.org/0000-0001-9964-1382)

Modern insan ögesinin bulunduğu her yerde örgütler mevcuttur ve örgütler çatışmaları içinde barındırmaktadır. Karip (2000) çatışmanın toplumun bir gerçeği olarak karşımıza çıktığını ve her ortamda karşılaşılabilecek bir olgu olduğunu ifade etmektedir. Çünkü insanların etkileşimde bulunduğu, gelişmeye ve geliştirmeye çaba sarf ettikleri, farklı demografik, kişilik ve mesleki özellikleriyle birlikte iletişimde oldukları ortam olan örgütlerde çatışmalar da kaçınılmaz olmaktadır. Bireysel ve/veya örgütsel hedeflerde uyumsuzluklar, fikir ayrılıkları, örgütte bulunmak istememe, ters düşme, anlaşmazlıklar örgüt içi çatışmalara zemin hazırlamaktadır. Çatışma, farklı sebeplerle ortaya çıkmış, bireyler veya gruplar arasındaki anlaşmazlıktır. (Koçel, 2010). Özer'e (2000) göre ise çatışma; kişilerin problemlere bakış açılarının farklı olması, zorlanması, çözüm için düşüncelerinin farklılaşması sebepleriyle ortaya çıkan davranış ve tutumlardır.

Çatışmalar eğitim örgütleri boyutunda ele alındığında görülmektedir ki, okullar birçok demografik, kişilik, mesleki özellikleri olan ve farklı hedeflere sahip ve örgütsel hedefleri gerçekleştirmek üzere bir arada çalışan bireyleri içinde bulunduran yapılardır. Resmi ve resmi olmayan iletişime açık, çeşitli ilgi ve beklentilere sahip durumda olan bireylerin çatışmalara sebep olması olağandır (Bayar, 2005). Sebeplerin incelenip teşhis edilmesi, yönetilmesi, çözülmesi sonucu örgüt yararına çevirilmesi bağlamında önemlidir. Çözüme giden yol, sebeplerle ilişkilidir (Şendur, 2006). Çatışmaları doğuran kaynaklar; bazen bireylerin kendi içinde, bazen birbirleri arasında, bazen ise örgüt ile kendisi arasında olabilir. Örgütte meydana gelen çatışmaları anlamak için sebepleri iyi anlamak gerekmektedir. Bu sebepler; kaynakları iki ve ya daha fazla birimin kullanmak zorunda kalması; yani sınırlı kaynaklar olması ve ya yapılacak iş için gerekli olan her şeyin zamanında ulaşılabilir olmasının gerekmesi ve aksi takdirde işlerde gecikme yaşanmasının söz konusu olması olarak söylenebilir. Bir başka sebep, yöneticilerin yetki ve sınırlılıklarını bilmemesi olarak gösterilebilmektedir ki bu örgütsel görev ve sorumluluklarda karışıklıklar yaratabilir. Ekonomik kaynakların yetersizliği nedeniyle kadroda eksiltmeye gitmek, ödüllendirmelerde rekabetçi ve haksız tutum içine girmek, olaylara karşı farklı tutum ve davranışlar, örgütsel amaçları öznal olarak yorumlanması ve subjektif çalıştırılması özetle amaçlardaki farklılıklar yine çatışmalara kaynak oluşturabilmektedir.

Çatışma konusunda sürdürülen araştırmalarda, bu olgunun örgüt içinde sarsıcı, olumsuz etkilere sahip, performansı etkileyen bir durum olduğu görülmektedir. Öfkeye, strese, işten ayrılma niyetine, örgüte yabancılaşmaya, motivasyonda azalmaya, iş doyumuna, örgütsel iklimin bozulmasına, demokratik ortamın zedelenmesine, örgütsel değerlerin darbe almasına sebep olabilir. Örgüt üyelerinde sinik davranışlar ve iletişimde kopukluklar da gözlemlenebilmektedir. Karip (2000) çalışmasında, örgütteki çatışmaların, bireylerde moral bozukluğuna yol açtığını ve bu sebeple işe gitme isteğinde azalma yaşadıklarını belirtmiştir. Tüm bu olumsuz durumlar örgüt üyelerinde kızgınlık, bıkmılık, yenilgi, kendini kötü hissetme gibi psikolojik etki bırakmasının sonuçları olarak Şimşek ve Çelik (2008) araştırmalarında doğal olarak bireylerin motivasyon ve iş tatminlerinde azalma ve devamsızlıklarında artış olduğunu gözlemlemişlerdir. Turan (2014) ise çatışmanın örgüt üyeleri arasında işbirliği yerine rekabetin oluşmasına, durağanlığa sebep vermesine değinmiştir. Çatışmaların kuşkusuz ki iyi yönetilmesiyle birlikte ortaya çıkabilecek olumlu yanları vardır. Gülşen & Gökyer (2016) araştırmalarında çatışmanın örgüte faydaları olarak; yaratıcı düşünmeye zemin hazırladığını, araştırma yapmaya teşvik ettiğini, çözümsüz kalmış problemlere çözüm arandığını, fikir beyan etmede özgür hissedildiğini, motivasyonu artırdığını, grup çalışmaları ve başarı için gerekli olan enerji ve güdülemede artış yaşanabileceğini, öğrenme ve eleştiriye bakış açısında olumlu etkilere yararlı olabileceğini belirtmektedirler. Bazen çatışmalar çağın gerektirdiği yeniliklere de uyum sağlanmasına yardımcı olabilmektedir, monotonluğu bırakabilir, karşı fikirlere sahip birey veya grupları bir araya getirip çalıştırabilir, tüm tarafların açısından kabul edilebilir kararlara vardırabilir. Tüm bunların yanısıra, tıkanmış iletişim yollarını açabilir, eleştiriye dinleme ve kabul etme haline geçişi sağlayabilir, çalışma atmosferinin moral ve motivasyonuna katkıda bulunabilmektedir. Genç (2005) araştırmasında üstü kapatılan sorunların masaya yatırılması, örgüt içi iletişime açıklık kazandırma, olaylara olan farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına yardımcı olma gibi çatışmanın olumlu etkilerinden bahsetmiştir. Ayrıca eğer varsa örgüt içindeki kalitesiz işlerin ortaya çıkarılması ve durumunun iyileştirilmesi, dengesiz, adaletsiz ve eşitlikten yoksun durumların da ortaya çıkarılması sağlanabilmektedir (Bayar, 2015). Özellikle modern yaklaşımlara göre çatışmanın olumlu taraflarına önem verildiğinde ve örgüt dinamiklerinin iyi analiz edilmesi sonucunda çatışma, örgüte yeni değerler kazandırmada etkilidir.

Çatışmanın örgüte yararlı veya zararlı etki vermesi noktasında çatışma yönetimi devreye girmektedir. İyi yönetilmiş bir çatışma örgüte zarardan çok fayda getirmektedir. Örgütlerde yaşanan çatışmanın etkililiğinin niteliği yönetimdeki başarının niteliğine bağlıdır (Uysal, 2004). Bu sebeple yönetici ve öğretmenlerin çatışma yönetimi stratejilerinin iyi birer uygulayıcısı olmalarında fayda vardır. Problem durumunun karmaşık ve çözüm için farklı görüşlerin harmanlanması gerektiği ve yeterli zamanın olduğu durumlarda problem çözme stratejisi; taraflardan birinin haksız olduğu ve ilişkilerin devam etmesi gereken durumda uyma stratejisi; zamanın az, konunun karmaşık ve önemli olduğu ve hoş gitmeyecek bir karar verilmesi gereken durumlarda hükmetme stratejisi; problemin önemsiz, kendiliğinden sönebileceği veya tarafların karşı karşıya gelmesiyle büyüyecek durumlarda kaçınma stratejisi, tarafların birbirini kabul etmediği, acil ve geçici bir karara varmayı gerektiren durumlarda ise uzlaşma stratejisi işe koşulabilmektedir. Eğitim örgütlerinde çatışmalar, literatürde en fazla çatışma yönetimi stratejileriyle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca çalışmaların, başarı ve başarısızlık üzerinde önemli etkisi olması itibarıyla iletişim konusunda yoğunlaştığı

görülmektedir. Örgütlerin var olmasının temelinde yatan iletişim, ortak bir fikre ulaşılması ve örgütün hedeflerine ulaşması veya ulaşmaması bağlamında önemli bir süreç olarak karşımıza çıkar (Küçük, 2012).

Çatışma konusu ile bağdaştırılan örgüt kültürünün önemi konusunda yapılan çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Kültür, bağlı olduğu toplumun fikir ve duygularına, algılarına, tutumlarına, yaşama dair olması ve olmaması gereken durumları nasıl benimsediklerine şekil veren inanış ve değerlerin toplamıdır (Keskin, Gürsel & Eren, 2004). Örgütsel davranışların tümüne etkisi olan faktörlere örgütsel kültür ifadesi kullanılabilir (Mehr, 2012, akt. Özkara & Tunç, 2020). Liderlik davranışları bir diğer eğitim örgütlerinde çatışmalar ile ilişkilendirilen konudur. Bir okulun yöneticisi ilk başta göreve atama ile gelir, gücünü resmi yetkilerinden alır. Eğer öğretmenler, öğrenciler ve veliler tarafından benimsenirse, yönetici lider konumuna ulaşabilir (Bursalıoğlu, 2002). Mobbing (psikolojik yıldırma), kısaca, örgütlerde bireylere uygulanan baskı ve zorlama olarak ifade edilmektedir (Aygün, 2012). Mobbing iş hayatında bir veya daha fazla örgüt üyesine sistematik olarak etik dışı davranış sergilemekle gerçekleşmektedir. Olumsuz iş atmosferi yaratan bu durum literatürde çatışma durumları ile ilişkilendirilen bir diğer olgudur.

Literatüre bakıldığında eğitim örgütlerinde çatışmalar üzerine yapılmış araştırmalarda artış olduğu gözlemlenmektedir. 2012-2022 yıllarında yapılan bu çalışmalar incelendiğinde eğitim örgütlerinde gerçekleşen çatışmaların ilişkilendirildiği çok çeşitli konular görülmektedir. Yukarıda değinilen konuların yanında eğitim örgütlerinde çatışma konusunda; yönetici tutumları, örgütsel adalet, yöneticilerin mesleki gelişim faaliyetleri, örgütsel stres kaynakları, örgütsel sessizlik, sinizm, örgütlerde güven, duygusal zeka, sosyal zeka, demokratik tutumlar, örgütsel iklim, örgütsel sağlık, velilerle çatışma, çatışmanın kuşaklar arası seyri, benlik saygısı, mizah, kültürel farklılıklar, öğretmenlerin politik becerileri, problem çözme becerileri, müzakere becerileri, eylem öğrenme, karar verme, özyeterlilik, işten ayrılma, devlet ve özel okul karşılaştırması konuları ile ilişkilendirilmiş çalışmalar bulunmaktadır. İncelenen araştırmalarda nicel yöntemler daha fazla kullanılmıştır.

Amaç

Türkiye’de eğitim örgütlerinde çatışma konusu üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye’de eğitim örgütlerinde çatışma konusunda yapılan araştırmaların analizini yapmak amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için ise şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Eğitim örgütlerinde çatışma konusundaki araştırmalar, hangi konularla ilişkilendirilerek araştırılmıştır?
2. Eğitim örgütlerinde çatışma konusundaki araştırmalar, hangi yıllara (2012-2022 yılları arasında) göre nasıl dağılım sergilemektedir?
3. Eğitim örgütlerinde çatışma konusundaki araştırmalar, yayın türü açısından nasıldır?
4. Eğitim örgütlerinde çatışma konusundaki araştırmalar, hangi yöntem veya yöntemler kullanılarak yürütülmüştür?

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan belge taraması yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar sosyal olayları içinde buldukları ortam içerisinde inceleyip araştırmayı temel alan bir yaklaşımdır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Nitel araştırma bireylerin deneyimleri, algıları, kanıları ve hisleri gibi öznel verilere yönelir. Baltacı (2019) araştırmasında, öznel verileri analiz eden nitel araştırmanın gayesini, olay ve olgulara ilişkin anlamlar oluşturmak olarak ifade etmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada, “çatışma yönetimi” anahtar kelimelere göre yapılan ilk taramada 17100 araştırmaya rastlanmıştır. Belirlenen ölçütlere göre filtreleme işlemi yapılarak sayı 990’a indirilmiştir. Daha sonra araştırmalardan çatışma üzerine yazılan makale, tez ve kitapların sadece eğitim örgütleri ile ilişkilendirilmiş olan tüm yayınlar çıkarılmıştır. Sonuç olarak 92 araştırma ile belge tarama çalışmasına devam edilmiştir.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Nitel veri analizi bir süreçtir ve bu süreçte elde edilmiş olan verilerle ilgili anlam üretmeye ve verilerde neyin temsil edildiğine dair açıklamalar geliştirilmeye çalışılır, sınıflandırma ve yorumlama yapılır (Çelik, vd. 2020a). Ham veriden anlam çıkarmak veri analizinin temel amacıdır. Araştırmacı bu amaçla okuduklarını, gözlemlediklerini ve katılımcılardan elde ettiği verileri yorumlamalı, azaltmalı ve sağlamlaştırmalıdır (Çelik, vd. 2020b). Veri analizinin amaçları doğrultusunda bu çalışmada 2012-2022 yılları arasında yapılan çalışmaların taranması ile veriler toplanmış, toplanan veriler bir bütünlük oluşturacak bir biçimde kategorize edilerek temalar oluşturulmuş ve içerik analizi

kullanılmıştır.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenilirliği

Nitel araştırma güvenilirliği artırmanın en önemli yolu araştırmanın her safhasının çalışmada detaylıca belirtilmesidir. (Büyüköztürk, vd. 2015a) Araştırmanın iç geçerliliği, araştırmacının belirlediği kodların yorumlanmasının gerçeklikle örtüşmesiyle mümkündür ayrıca yürütülen çalışmanın ayrıntılı açıklanması gerekmektedir (Büyüköztürk, vd. 2015b). Bu çalışmada araştırmanın iç geçerliliğini sağlamak için:

Konu ile ilgili kapsamlı, geniş bir alan yazın taraması yapılarak çalışmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılan nitel çalışma deseni ve veri toplama aracının nasıl oluşturulduğu ayrıntılı anlatılmıştır. Yöntem bölümünde araştırma deseninden ayrıntılı bahsedilmiştir.

Nitel araştırmada veri çeşitlenmesinin önemli olduğu bilinen bir gerçektir bu sebeple ölçütlere uygun literatürde yayınlanan makale, tez ve kitaplar seçilmiştir.

Bulgular kısmında belirtilen görüşler temalar halinde tabloyla verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde eğitim yönetimi alanında yayınlanan eğitim örgütlerinde çatışma ile ilişkilendirilmiş makalelerinin, tezlerin ve kitapların ilişkilendirildiği konu başlıkları, yayın yılı, yayın türü ve araştırma yöntemi başlıkları altında incelenmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

1.Eğitim Örgütlerinde Çatışma Konusunda Yapılan Araştırmaların İlişkili Olduğu Konular

Eğitim yönetimi alanında yayınlanan eğitim örgütlerinde çatışma ile ilişkilendirilmiş araştırmaların ilişkilendirildiği konulara göre dağılımı verilerine Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1’de de görüldüğü üzere eğitim örgütlerinde çatışma ile ilişkilendirilip yayınlanan çalışmaların % 37.93’ü (f = 44) çatışma yönetimi stratejileri ile ilgilidir. Eğitim örgütlerinde çatışma alanında, çatışma yönetimi stratejileri üzerine yapılmış araştırmaların oranının belirlenmesi açısından bu bulgu önemlidir. Diğer konular arasında en çok eğitim örgütlerinde çatışma ile ilişkilendirilmiş konular sırası ile iletişim becerileri (f = 8, % 9.89) ve liderlik davranışlarıdır (f = 7, % 6.03).

Tablo 1. Eğitim örgütlerinde çatışma konusundaki araştırmaların ilişkilendirildiği konular

<i>Konu</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Çatışma yönetimi stratejileri	44	37.93
İletişim becerileri	8	6.89
Liderlik davranışları	7	6.03
Okul kültürü	4	3.44
Mobbing	4	3.44
İş doyumu	3	2.58
Öğretmenlerin politik becerileri	3	2.58
Yönetici tutumları	2	1.72
Örgütsel adalet	2	1.72
Örgütsel stres kaynakları	2	1.72
Örgütsel sağlık	2	1.72
Örgütsel sessizlik	2	1.72
Yabancılaşma	2	1.72
Sinizm	2	1.72
Yöneticilerin sosyal zekaları	2	1.72
Çatışma yoğunluğu nedenleri	2	1.72
Motivasyon	2	1.72
Kültürel farklılıklar	2	1.72
Örgütsel vatandaşlık davranışları	1	0.86
Yöneticilerin mesleki gelişim faaliyetleri	1	0.86
Performans	1	0.86

Örgütsel sosyalleşme	1	0.86
Örgütsel güven	1	0.86
Performans değerlendirme	1	0.86
Örgütsel değerler	1	0.86
Yöneticilerin duygusal zekaları	1	0.86
Demokratik tutumlar	1	0.86
Örgütsel iklim	1	0.86
Uzaktan eğitim	1	0.86
Velilerle çatışma	1	0.86
Devlet okulu ve özel okul karşılaştırma	1	0.86
Duygusal zeka	1	0.86
Çatışmanın kuşaklar arası seyri	1	0.86
Benlik saygısı	1	0.86
Mizah	1	0.86
Problem çözme becerileri	1	0.86
Müzakere becerileri	1	0.86
Eylem öğrenme	1	0.86
Karar verme	1	0.86
Öz yeterlilik	1	0.86
İşten ayrılma	1	0.86

2.Eğitim Örgütlerinde Çatışma Konusundaki Araştırmaların Yıllara (2012-2022 Yılları Arasında) Göre Dağılımı

Tablo 2’de incelenen araştırmaların yıllara göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 2’de eğitim örgütlerinde çatışma ile ilgili olarak 2012-2022 yılları arasında yayınlanmış makale, tez ve kitaplar görülmektedir. İncelenen yıllarda eğitim örgütlerinde çatışma ile ilgili en çok makale 2012 (f = 8, %66,66) ve 2015 (f = 4, %40) yıllarında, en çok yüksek lisans tezi 2014 (f = 6, %54,54) ve 2016 (f = 6, %60) yıllarında, en çok doktora tezi 2015 (f = 1, %9,09) ve 2018 (f = 1, %9,09) yıllarında ve en çok kitap 2014 (f = 1, %10) ve 2021 (f = 1, %12,5) yıllarında yayınlanmıştır. Eğitim örgütlerinde çatışma hakkında 2012-2022 yılları arasında, 2015 ve 2018 yılları hariç başka doktora tezi yayınlanmamıştır. Aynı şekilde 2014 ve 2021 yılları haricinde kitap da yayınlanmamıştır.

Tablo 2. Çalışmaların yıllara göre dağılımı

<i>İncelenen Sayıların Yayınlandığı Yıl</i>	<i>Makale</i>	<i>Yüksek Lisans Tezi</i>	<i>Doktora Tezi</i>	<i>Kitap</i>
2012				
f	8	4	-	-
%	% 66.66	% 33.33	-	-
2013				
f	6	5	-	-
%	% 54.54	% 45.45	-	-
2014				
f	4	6	-	1
%	% 36.36	% 54.54	-	% 9.09
2015				
f	8	2	1	-
%	% 72.72	% 18.18	% 9.09	-
2016				
f	4	6	-	-
%	% 40	% 60	-	-
2017				
f	3	-	-	-
%	% 100	-	-	-
2018				
f	5	5	1	-
%	% 45.45	% 45.45	% 9.09	-

2019				
f	4	3	-	-
%	% 57.14	% 42.85	-	-
2020				
f	4	2	-	-
%	% 66.66	% 33.33	-	-
2021				
f	7	-	-	1
%	% 87.5	-	-	% 12.5
2022				
f	1	1	-	-
%	% 50	% 50	-	-

3. Eğitim Örgütlerinde Çatışma Konusunda Yapılan Araştırmaların Yayın Türleri

Tablo 3'te incelenen araştırmaların yayın türlerine göre dağılımına yer verilmiştir.

2012-2022 yılları arasında eğitim örgütlerinde çatışma ile ilişkilendirilmiş toplamda 92 tane çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların % 58.69'unu makaleler (f = 54), %36.95'ini yüksek lisans tezleri (f = 34), % 2.17'sini doktora tezleri (f = 2) ve % 2.17'sini ise kitaplar (f = 2) oluşturmaktadır.

Tablo 3. 2012-2022 yılları arasında yapılmış yayın türleri

2012-2022	Makale	Yüksek lisans tezi	Doktora tezi	Kitap
f	54	34	2	2
%	% 58.69	% 36.95	% 2.17	% 2.17

4. Eğitim Örgütlerinde Çatışma Konusunda Yapılan Araştırmalarda Kullanılan Yöntemler

Tablo 4'te incelenen makale, tez ve kitapların yöntemleri ile ilgili istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 4'te görüldüğü üzere 2012-2022 yılları arasında yayınlanan makale, tez ve kitapların %87.89'u (f = 196) nicel araştırma yöntemlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmaların %8.52'sini (f = 19) nitel araştırma yöntemleri oluşturmaktadır. %3.58'inde ise karma yöntem kullanılmıştır.

Tablo 4. 2012-2022 yılları arasında yayınlanmış makale, tez ve kitapların yöntemleri

2012-2022	Nicel yöntem	Nitel yöntem	Karma yöntem
f	196	19	8
%	%87.89	%8.52	%3.58

5. Eğitim Örgütlerinde Çatışma Konusunda Yapılan Araştırmalarda Kullanılmış Olan Veri Analiz Yöntemleri

Tablo 5'te incelenen makale, tez ve kitapların veri analiz yöntemleri ile ilgili istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere 2012-2022 yılları arasında yayınlanan makale, tez ve kitapların %11.62'sinde (f = 25) veri analizi yöntemi olarak t testi, anket ve SPSS kullanılmıştır. ANOVA (f = 21, % 9.76), betimsel istatistik (f = 20, % 9.30), aritmetik ortalama (f = 18, % 8.37), frekans ve yüzde hesaplama (f = 14, % 6.51), standart sapma (f = 10, % 4.65), pearson korelasyon testi (f = 10, % 4.65) veri analiz yöntemleri diğer fazlaca kullanılan veri analiz yöntemleri olmuştur. Bu çalışmalarda kullanılan diğer veri analizi yöntemleri görüşme, içerik analizi, regrasyon analizi, korelasyon, olgubilim, literatür taraması, gözlem, ki kare, LSD testi, AMOS, deney, Tukey testi, Kruskall Wallis, nonparametrik test, Sheffle, Manova, Matlab, Jamovi, yapısal eşitlik modeli ve doğrulayıcı faktör analizi olmuştur.

Tablo 5. 2012-2022 yılları arasında yayınlanmış makale, tez ve kitapların veri analiz yöntemleri

Veri analizi yöntemi	f	%
Anket	25	% 11.62
t testi	25	% 11.62
SPSS	25	% 11.62
Tek yönlü varyans testi (ANOVA)	21	% 9.76
Betimsel istatistik	20	% 9.30
İçerik analizi	19	% 8.83

Aritmetik ortalama	18	% 8.37
Frekans ve yüzde hesaplama	14	% 6.51
Standart sapma	10	% 4.65
Pearson korelasyon testi	10	% 4.65
Korelasyon	6	% 2.79
Regrasyon analizi	5	% 2.32
Ki kare	2	% 0.93
LSD testi	2	% 0.93
AMOS	2	% 0.93
Tukey testi	1	% 0.46
Kruskall Wallis	1	% 0.46
Nonparametrik test	1	% 0.46
Sheffle	1	% 0.46
Manova	1	% 0.46
Matlab	1	% 0.46
Jamovi	1	% 0.46
Yapısal eşitlik modeli	1	% 0.46
Doğrulayıcı faktör analizi	1	% 0.46
F testi	1	% 0.46
NVIVO9	1	% 0.46

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada 2012-2022 yılları arasında yayınlanmış, eğitim örgütlerinde çatışma ile ilişkilendirilmiş konuların tespit edilmesi, yıllara göre yayın türlerinin incelenmesi, hangi yöntemler kullanılarak ve veri analizi yöntemiyle analizi yapılarak sonuca ulaştırıldığına anlaşılması amaçlanmıştır. 2012-2022 yılları arasında yayınlanmış makale, tez ve kitaplar incelenmiştir. Çatışma üzerine yapılmış birçok çalışma literatürde bulunmaktadır fakat bu çalışma yalnızca 2012-2022 yılları arasında yapılmış, eğitim örgütlerinde yaşanan çatışmalar ile ilişkilendirilmiş çalışmaları ele almaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre, üzerinde çalışılan on yıllık süre zarfında, eğitim örgütlerinde çatışmanın ilişkilendirildiği konular bağlamında, "çatışma yönetimi stilleri" yadsınamayacak bir farkla karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar çağımızda, hayatlarının büyük bölümünü diğer insanlarla ilişki ve etkileşim halinde olarak geçirmektedir (Baysal & Tekarslan, 1996). Etkileşim ise çatışmalara sebep olabilmektedir, hatta örgütsel yaşama ait kaçınılmaz bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdemir, 2018). İyi bir çatışma yönetimiyle, çatışmaların etkileri olumluya çevrilebilir. Bu yüzden öğretmen ve idarecilerin çatışma yönetimi stillerine hakim olması örgüt açısından da önemlidir. Eğitim örgütlerinde çatışma ile ilişkilendirilen bir diğer frekansı yüksek konu ise iletişim becerileridir. İnsan ögesinin en fazla olduğu ve kilit noktası olan eğitim örgütlerinde iletişim fonksiyonları büyük önem taşımaktadır. İletişim ile bilgi sağlanabilmekte, sağlıklı ilişkiler kurulabilmekte, etkileşim sağlanmakta, kararlar ve emirler iletilmekte, dönüt sağlanmaktadır (Çağlar & Kılıç, 2010). Öğretmenlerin ve yöneticilerin sağlıklı iletişim becerilerine sahip olması eğitim örgütlerinde çatışmayı etkilemektedir. İletişim becerileri olarak dinleme ve konuşmada etkinlik, bireyin kendisini bilgisi ve becerileri bakımından tanıyıp oluşu, ikna etme ve karşdakini etkilemede beceri, empati kurabilme, hem kendine hem diğerine saygı, kendi duygu ve düşüncelerini açma ve ben dilini kullanmada etkililik, ve dönüt verme yetilerine sahip olma olarak söylenebilmektedir (Gürüz & Eğinli, 2013; McKay, vd, 2012;). Girdisi ve çıktısı insan olan eğitim örgütlerinde iletişimin önemli bir boyut olarak literatürde de karşımıza çıkması açısından araştırmanın bu bulgusu değerlidir.

Liderlik davranışları eğitim örgütlerinde çatışma ile ilişkilendirilmiş araştırmalara konu olan bir diğer durumdur. Liderlik, çözüme ulaşmada zorluk yaşanan problem durumlarında ortaya konulması beklenen yönetsel sorun çözme becerileriyle ve bu çözümlerin grupça kabul edilmesi ile kendini göstermektedir (Aydın, 1997). Eğitim örgütlerinde lider olarak tanınan yöneticilerin, örgütün varlığının sağlıklı bir biçimde devam etmesini sağlayabilmek adına, çıkan çatışmalara önem verip hassasiyetle çözmek durumundadır. Liderlik özelliklerini kullanarak söz konusu çatışmayı anlamak, çözüme ulaştırmak ve örgütü yeniden yapılandırmak ve yapılandırırken de çatışmayı örgüt yararına çevirmek yöneticiden yapması beklenen durumlardır (Doğan, 2012). Yöneticinin liderlik davranışları örgütü etkilemektedir. Bu bağlamda liderlik davranışları araştırmanın bulgusunda da söz edildiği üzere önemli bir yere sahiptir.

Araştırmanın eğitim örgütlerinde çatışma ile ilişkilendirilmiş bir diğer konu ise örgüt kültürüdür. Örgüt kültürü, o örgütteki çalışma tarzını ve sonuçlarına etki eden, örgüte bağlı bireylerin oluşturmuş olduğu inanç, değer ve gelenek göreneklerin üyelerle arasındaki ilişkinin bütünüdür (Okay, 2000). Örgüte ait kültür, diğer örgütlerden birbirini ayırt

eden özelliklerindedir. Örgüt üyelerinin davranışlarını, örgüte ait varsayımları, törenleri, değer yargılarını barındırabilmektedir. Himmetoğlu ve Bayrak (2017) araştırmalarında okul yöneticilerinin kullandıkları çatışma yönetimi stillerinin örgüt kültürü üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda örgüt kültürü ile eğitim örgütlerinde çatışma konularının bağlantılı olduğu bulgusu desteklenmektedir.

Köse (2006) araştırmanın bir diğer bulgularından biri olan mobbing kavramını “ kurbanın kendisini ifade etme olanağının sınırlandırıldığı, sürekli olarak sözünün kesildiği, kişiliğinin aşağılanarak ve bu şekilde damgalanarak yeniden tanımlandığı, kimliğinin buna göre kurulduğu bir dışlama ve kara propaganda yürütme süreci” olarak tanımlamaktadır. Özgan, Kara ve Arslan’ın “ Öğretmenlerin okul yöneticilerine uyguladıkları psikolojik yıldırma uygulamaları ve etkileri ” isimli araştırmalarında “göreve yönelik psikolojik yıldırma (mobbing) uygulamalarının yöneticiler üzerindeki olumsuz etkileri sırasıyla; huzursuzluk, çatışma, moral bozukluğu, soğukluk, tükenmişlik, stres, uzaklaşma, motivasyonda ve iş doyumunda azalmadır” bulgusuna ulaşmışlardır. Bu bulgular bu araştırmanın ilk bulgusuna ait olan eğitim örgütlerinde çatışmanın ilişkilendirildiği örgütsel sağlık, stres, yabancılaşma, mobbing, yönetici tutumları, motivasyon, iş doyumunu, işten ayrılma konuları ile ilintilidir.

Eğitim örgütlerinde çatışma ile ilişkilendirilmiş diğer konular ise örgütsel güven, performans değerlendirme, örgütsel değerler, yöneticilerin duygusal zekaları, demokratik tutumlar, örgütsel iklim, uzaktan eğitim, velilerle çatışma, devlet okulu ve özel okul karşılaştırması, duygusal zeka, çatışmanın kuşaklar arası seyri, benlik saygısı, mizah, problem çözme becerileri, müzakere becerileri, eylem öğrenme, karar verme ve öz yeterliliklerdir. Bu alanlarda yapılmış araştırmalara literatürde rastlanmaktadır.

Araştırmanın ikinci sorusu olan eğitim örgütlerinde çatışma alanında 2012-2022 yılları arasında yapılmış araştırmaların yayın türlerine göre incelenmesi açısından elde edilen bulgulara göre en çok makale türünde yayın yapılmıştır. Makaleler ise en çok 2012 ve 2015 yıllarında yazılmıştır. Yüksek lisans tezlerine en çok 2016 yılında eğitim örgütlerinde çatışma konu olmuştur. Doktora tezleri 2015 ve 2018 yıllarında eğitim örgütlerinde çatışmayı ele almıştır. Yayınlanan kitaplara bakıldığında ise araştırma konusu 2014 ve 2021 yıllarında çalışılmıştır. Bu bulgu göze alındığında eğitim örgütlerinde çatışma konusunun daha fazla araştırmaya kaynaklık edebileceği durumu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma yapılabilecek yeni araştırmalara ışık tutmaktadır.

Araştırmanın üçüncü sorusu olan 2012-2022 yılları arasında yayınlanmış makale, tez ve kitapların yöntemleri konusunda elde edilen bulguya göre eğitim örgütlerinde çatışma konusunda en çok kullanılan yöntemler nicel yöntemlerdir. Nicel yöntemleri sırasıyla nitel ve karma yöntemler izlemektedir. Nicel araştırmalarda hedef, bireylerin topluluk içinde davranış ve tutumlarını gözlemlemek, ölçmek ve sayısal verilere dayandırmaktır. İstatiksel veriler, gerçekler arasındaki ilişkileri rakamsal olarak ifade etmektedir. Nicel araştırmalarda objektif olmak en önemli hususlardan biridir. İşleyiş, araştırmacının inceleme yapmasıyla başlar ve yorumlamasıyla devam eder. Elde edilmiş olan bu bulgu geçmişte yapılmış çalışmaları desteklemektedir (Gülbahar & Alper, 2009; Ulutaş & Ubuz, 2008). Nitel araştırmaların nicel araştırmalara kıyasla sınırlı sayıda olması dikkat çekmektedir. Nitel araştırma, belli bir durum veya olayı uzun bir süre alacak şekilde, kendi ortamında, derinlemesine incelemektir (Saban, 2007). Nitel yöntemin eğitim bilimleri alanında kullanımı ülkemizde sınırlı olduğu görülmektedir (Işıkoğlu, 2005). Nitel ve nicel çalışma bulgularının, bir araştırmada kullanılarak farklı veri kaynaklarıyla çalışılması karma yöntemi oluşturur. Avantajlı bir yöntemdir fakat bu araştırmanın bulgularından da anlaşılacağı üzere az tercih edilmektedir. Söz konusu araştırmayı analiz etmede derinlik sağlaması açısından karma yöntemle yönelimin artması bu araştırmanın önerileri arasındadır. İncelenmiş olan çalışmalarda veri analiz yöntemleri olarak en çok anket, t testi ve SPSS kullanıldığı görülmektedir. Daha sonra sırasıyla ANOVA, betimsel istatistik ve aritmetik ortalama, standart sapma, pearson korelasyon testi, frekans ve yüzde hesaplama yöntemlerinin tercih edildiği görülmektedir. Bunun sebebi olarak araştırmacının üçüncü bulgusunu destekler şekilde, çoğunlukla nicel araştırma yöntemlerinin kullanılmış olduğu söylenebilir. Literatürde yer alan benzer çalışmalarda, benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Koç, Şeker, İnci & Doğan, 2020; Temel, Şen & Yılmaz, 2015). Elde edilen bu bulgu, çalışmaların analizinde nicel yöntemlerin pek dışına çıkılmadığını göstermektedir.

Yapılan bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinin, nitel ve karma yöntemlere göre daha fazla tercih edildiği görülmüştür. Yapılacak olan yeni araştırmalarda, nicel araştırmaları destekler nitelikte olması açısından nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin beraber kullanıldığı karma yöntemle daha fazla başvurulabilir. Nicel araştırma yöntemlerinin çok tercih edilmesi sonucu olarak veri analiz yöntemi olarak daha çok test ve ölçek kullanıldığı görülmektedir. Nitel veri toplama araçlarının kullanımı daha sonra yapılacak olan araştırmalara alternatif olabilir.

Kaynakça

- Aydın, A. (1997). Liderliğin temel nitelikleri nelerdir? *21.Yüzyılda Liderlik Sempozyumu. Bildiriler Kitabı. 1*, 82-87.
- Aygün, H. A. (2012). Psikolojik yıldırma (mobbing) üzerine nitel bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal*

Bilimler Elektronik Dergisi, 5, 92-121.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.

Bayar, A. (2005). Bir örgüt olarak okulda meydana gelen çatışma nedenleri ve çözüm yollarına yönelik okul müdürlerinin görüşleri. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), (Aralık/December 2015), 130-141.

Baysal, A.C. & Tekarslan E. (1996). *Davranış bilimleri*. (2. bas.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Bursalıoğlu, Z. (2002). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış (3.baskı)*. Ankara: Üniversite Basımevi.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Çağlar, İ. & Kılıç, S. (2010). *Genel iletişim (3. baskı)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çelik, H., Başer Baykal, N. & Kılıç Memur, H. N. (2020). Nitel veri analizi ve temel ilkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar*, 8(1), 379-406.

Doğan, S. (2012). İlköğretim okulu yöneticilerinin liderlik stilleri ile kullandıkları çatışma çözüm stratejilerinin arasındaki ilişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 226-233.

Genç, N. (2005). *Yönetim ve organizasyon*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gülbahar, Y. & Alper, A. (2009). Öğretim teknolojileri alanında yapılan araştırmalar konusunda bir içerik analizi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(2), 93-111.

Gülşen, C. & Gökyer, N. (2016). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi (5. Baskı)*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Gürüz, D. & Eğinli, A. T. (2008). *Kişilerarası iletişim: bilgiler-etkiler-engeller*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Himmetoğlu, B. (2014). *İlkokullardaki öğretmen görüşlerine göre okul kültürü ile yöneticilerin çatışma yönetimi stilleri arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Işıkoğlu, N. (2005). Eğitimde nitel araştırma. *Eğitim Araştırmaları*, 20, 158- 165.

Karip, E. (2000). *Çatışma yönetimi*. (2. Baskı). Ankara: Pegem A yayıncılık.

Keskin, H., Günsel, A. & Eren, S. (2004). Adokrazi, klan, pazar ve hiyerarşi kültürleri ile firma performansı arasındaki ilişkiler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1-2(18), 309.

Koç, H., Şeker, G., Evcı, N & Doğan, M. (2020). Afet eğitimi konulu araştırmaların içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*.

Koçel, T. (2010). *İşletme yöneticiliği- yönetim ve organizasyon, organizasyonlarda davranış, klasik-modern-çağdaş ve güncel yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Yayınevi.

Köse, H. (2006). Örgüt içi iletişimde negatif bir olgu: Psikolojik yıldırma ve sistemli bir "ötekileştirme" süreci olarak mobbing. *2.Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu*, 281-292.

Küçük, M. (2012). *İletişim kavramı ve iletişim süreci*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Mckay, M., Davis, M. & Fanning, P. (2012). *İletişim becerileri (Çeviren: Özgür Gelbal)*. Ankara: HYB Basım Yayın.

Okay, A. (2000). *Kurum kimliği*. (2. Basım). Ankara: MediaCat Kitapları Kapital Medya Hizmetleri.

Özdemir, N. (2018). Okullarda öğretmenlerin yaşadığı çatışma ve çatışma yönetim stilleri. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 42(2), 93-116.

Özdemir, S. & Cemaloğlu, N. (2017). *Örgütsel davranış ve yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Özgan, H., Kara, M. & Arslan M. (2013). Öğretmenlerin okul yöneticilerine uyguladıkları yıldırma uygulamaları ve etkileri. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*. 1(1), 2-14.

Özer, M. A. (2000). Etkin ve verimli örgüt yönetimine doğru bir adım: çatışma yönetimi. *Verimlilik Dergisi*, 4, 17-46.

Özkara, E. & Tunç, B. (2020). Okul yöneticilerinin çatışma yönetim stratejileri ile okul kültürü arasındaki ilişkinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 3, 1023-1050.

Saban, A. (2007). Lisansüstü öğrencilerin nitel araştırma metodolojisine ilişkin algıları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 469-485.

- Şimşek, M. Ş. & Çelik, A. (2008). *Çağdaş yönetim ve örgütsel başarımlar*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Şendur, F. E. (2006). *Örgütsel Çatışma ve Yönetimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Mersin.
- Temel, S., Şen, Ş. & Yılmaz, A. (2015). Fen eğitiminde probleme dayalı öğrenme ile ilgili yapılan çalışmalara ilişkin bir içerik analizi: Türkiye örneği. *Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(2), 565-580.
- Turan, S. (2014). *Eğitim yönetimi, teori, araştırma ve uygulama*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ulutaş, F. & Ubuz, B. (2008). Matematik eğitiminde araştırmalar ve eğilimler: 2000 ile 2006 yılları arası. *İlköğretim Online*, 7(3), 614-626.
- Uysal, İ. (2004). *Örgütsel çatışma yönetimi ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na yönelik bir uygulama*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/667db619-4b0f-4121-865d-b6e34d62565f/Isa+Uysal-tez.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-667db619-4b0f-4121-865d-b6e34d62565f-n2FRmIQ> adresinden ulaşılmıştır.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

DEPREM VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ; 2011 VAN DEPREMİNE FARKLI BİR BAKIŞ

Hüseyin Çotur^{*}, Nevin Güneş^{**}, Emine Elif Ayhan^{***}

Özet

Deprem yoksulluk ilişkisi Türkiye'de Van depremi özelinde araştırılmış, depremin yörenin yoksulluk oranlarını artırıp artırmadığı, ya da yoksulluktan dolayı depremlerin hasarlarının fazla olup olmadığı konusu incelenmiş ve devlet, özel sektör, yurt dışı yardım kuruluşların ve diğer kuruluşların yapmış oldukları yardımların yoksulluk üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bu bildiri Van ili ve ilçelerinde depremlerden sonra yapılan yardımların deprem bölgesindeki yoksulluk oranlarını azaltabileceği ve yoksulluğun derinleşmesini önleyebileceğinin literatüre farklı bir bakış açısı kazandırabileceği düşünülmüştür. Araştırma literatür taraması yapılarak, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) ve AFAD (T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı) verileri ve diğer kurumların raporları incelenerek yapılmıştır. İncelemeler sonucunda depremler öncesi Van'ın Türkiye gelir ortalamasının çok altında bir gelire sahip yoksulluk yaşanan bir bölge olduğu tespit edilmiş, bu nedenle depremlerin hasarlarının fazla can ve mal kaybına neden olduğu görülmüştür. Yapılan incelemede depremlerden sonra başta devlet olmak üzere bir çok yardım kuruluşu tarafından bölge insanının ihtiyacı olan yeterli yardımın yapıldığı tespit edilmiştir. Depremlerin bölgedeki yoksulluk oranlarını artırması beklenirken iyi organize edilen yeterli yardımlar sayesinde bölge genelinde yoksulluğun derinleşmediği aksine yapılan yardımların yoksulluğu azaltıcı etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yoksulluk, Deprem, Van

EARTHQUAKE AND POVERTY RELATIONSHIP; A DIFFERENT PERSPECTIVE ON THE VAN EARTHQUAKE

Absract

The earthquake-poverty relationship was researched specifically for the Van earthquake in Turkey, the issue of whether the earthquake increased the poverty rates of the region or whether the earthquakes were damaged due to poverty was examined, and the effects of aids from the state, private sector, foreign aid organizations and the other institutions on poverty were evaluated. In this study, it is evaluated that the aid provided after the earthquakes in Van province and its districts can reduce the poverty rates in the earthquake region and prevent the deepening of poverty, which will bring a different perspective to the literature. The research was conducted by reviewing the literature, TÜİK (Turkish Statistical Institute) and AFAD (T.R. Ministry of Interior Disaster and Emergency Management Presidency) data and reports of other institutions. As a result of the study, it was determined that before earthquakes, Van was a poverty-stricken region with an income far below the income average of Turkey, therefore it was seen that the damages of the earthquakes caused more loss of life and property. In the scrutiny, it was determined that after the earthquakes, many aid organizations, especially the state, provided sufficient assistance to the people of the region. While earthquakes were expected to increase the poverty rates in the region, it was concluded that thanks to the well-organized adequate aid, the poverty did not deepen in the region, on the contrary, the aid provided had a poverty-reducing effect.

Key Word: Poverty, Earthquake, Van

1. GİRİŞ

Dünyada meydana gelen afetlerin tarihsel dönemlerden bu güne kadar milyonlarca insanın ölümüne, ekonomik, sosyal ve fiziksel kayıplara yol açtığı görülmektedir. Afetlerden bir tanesi olan depremler de dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çok fazla kayıplara neden olmuştur. Deprem yaşanan bölgelerde yaşayanların tamamı afetlerin yaratmış olduğu olumsuzluklardan etkilenmesine rağmen afetlerin etkilerinden en fazla yoksul kesimler etkilenmişlerdir. Yoksulların afetler nedeniyle daha fazla zarar gördüğü pek çok araştırmacı tarafından belirtilmektedir ve genel kanı bu yöndedir.

Van ili ve ilçeleri gelir ve ekonomik göstergeler açısından Türkiye ortalamasına göre yoksul bir bölgedir. Richter ölçeğine göre en büyüğü 7,2 ölçeğindeki meydana gelen depremlerde 644 kişi ölmüş, 1 966 kişi çeşitli şekillerde

yaralanmış, 252 kişi enkaz altından çıkartılmış ve 31.871 konut, 8.849 iş yeri, 9.602 büyük ve küçük baş hayvan ahır ağır hasar görmüş görmüştür. Depremlerden sonra yaklaşık 35 000 kişi Van ili dışındaki illere nakledilmiş ve kamu misafirhanelerinde ikamet ettirilmiştir. Depremlerden sonra geçici barınma alanı olarak 13 adet çadır kent kurulmuş ve 25 000 kişinin hizmetine sunulmuştur. Bölgenin yoksulluk oranları açısından Türkiye ortalamasının çok altında bir bölge olması nedeniyle 2011 yılında meydana gelen depremler sonrasında depremlerin bu bölgede yapmış olduğu hasarların ve yapılan yardımların yoksullukla ilişkisel olarak incelenmesinin önemli olacağı değerlendirilmiştir.

Depremler öncesinde, depremler esnasında ve depremler sonrasında yapılan hazırlıklar ve çalışmaların depremlerin olumsuz etkilerinin azaltılmasında önemli katkılar sağlamaktadır. Sosyal koruma politikalarının ve yapılan yardımların depremlerden etkilenen insanların maduriyetlerinin giderilmesindeki rolü nedeniyle Van ili ve ilçelerinde 2011 yılında meydana gelen depremlerden sonra devlet, sivil toplum örgütleri, yurt dışı yardım kuruluşları ve diğer kurumların yapmış oldukları yardımların bölgenin ekonomik ve sosyal durumuna ne yönde etki edeceğinin araştırılması ve sonuçlarının ortaya konulmasının bundan sonra yaşanacak depremlerin etkilerinin azaltılması açısından önemli olacaktır.

Depremler sonrası yapılan yardımların etkilerinin incelenmesi maksadıyla Van ili ve İlçelerinde 2011 yılında meydana gelen depremler özelinde afet, deprem kavramları incelenmiştir. Van ili ve ilçelerinde meydana gelen depremlerin vermiş olduğu zararlar, depremlerden sonra bölgeye yapılan yardımlar ele alınmıştır. Depremlerin bölgede yapmış olduğu hasarlar ve kayıplar hakkında değerlendirmelerde bulunularak depremler ve yoksulluk arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Başta devlet olmak üzere, sivil toplum örgütleri, yurt dışı yardım kuruluşları ve diğer kurumlar tarafından yapılan yardımların deprem öncesi ve sonrasında bölgenin ekonomik durumunu ve yoksulluk oranlarını nasıl etkilediği TÜİK verileri referans alınarak incelenecek ve literatüre katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

2. BÜYÜK AFET DEPREM

Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi (UNDRR) “Afeti” maruz kalma, kırılabilirlik ve yapılabirlik koşullarıyla etkileşime giren ve bir yada daha fazla insan, malzeme, ekonomik ve çevresel kayıp ve etkiye yol açan tehlikeli olaylar nedeniyle belirli bir oranda topluluğun veya toplumun yaşamının önemli oranda bozulması (UNDRR, t.y.) olarak, Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’de “Afeti” normal varoluş koşullarını bozan ve etkileyen topluluğun uyum kapasitesini aşan düzeyde acıya neden olan olaylar (2002) olarak tanımlamıştır. Resmî gazetede yayımlanan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında çıkarılan Kanunda afet “toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylar” (2009) olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile Afet ile ilgili olarak çevreyi ve doğayı negatifi bir şekilde etkileyen, ani gelişen, doğal ya da doğla olmayan insan kaynaklı hadiseler (Varol ve Gültekin, 2016) şeklinde tanımlanmaktadır.

Afetlerin tek bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak ekonomik yönden bakıldığında doğal afetler ekonomik değerler, üretim elemanları, gelirler ve çalışma düzeni ve tüketim hususunda çok olumsuz sonuçları olan ekonominin çalışma sistematüğinde engeller çıkaran doğal olaylar olarak ifade edebiliriz. Depremler, fırtınalar, kasırgalar, şiddetli yağışlar, kuraklıklar, sıcak hava olayları, soğuk havalar, gökgürültülü fırtınalar ve şimşekler biraz önce belirtilen olaylara örnek olarak gösterilebilir (Hallegatte ve Przulski, 2010). İnsan kaynaklı afetlere ise göçler, araç kazaları, nükleer, biyolojik ve kimyasal kazalar örnek olarak verilebilir.

Doğal afetlerden bir tanesi olan depremlerde diğer afetler gibi toplum ve topluluklara çok zarar vermiş tarihsel dönemden bu günlere kadar çok fazla ekonomik, sosyal ve fiziksel kayıplara neden olmuştur. İnsanlığa çok fazla kayıp verdiren Deprem kavramını Amerikan Uzaycılık ve Hava Dairesi (NASA) tarafından Dünya yüzeyinin yoğun bir şekilde sarsılması olarak tanımlanmış ve bu sarsılmaların dünyanın dış yüzeyinden kaynaklandığını belirtilmiştir (NASA,2021). Ayrıca Depremler Türk Dil Kurumu Sözlüğünde, “yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değiştirmesi veya yanardağların püskürme durumuna geçmesi yüzünden oluşan sarsıntı, toprak sarsıntısı, hareket, zelzele” denilmek suretiyle ifade edilmiştir (TDK, t.y.). Yerkabuğundaki bölünme ve kırılmalardan dolayı meydana gelen titreşimlerin peş peşe hareket ederek ulaşılmış oldukları bölgelerde sarsıntı yoluyla etki üretmesine “DEPREM” denir. Her ne kadar yaşadığımız toprağın güvenilir olduğunu kabul etsek, deprem gerçeği, üzerinde yaşadığımız kara parçasını sarsabilecek ve üzerinde inşa edilen binalara hasarlar verebilecek ve bu hasarlar sonucunda da can ve mal kayıplarına neden olabilecek doğa olayı (AFAD, 2019) olarak tanımlanmıştır.

3. 2011 VAN DEPREMLERİ

Van ilimizde meydana gelen depremlerin sonuçlarının anlaşılması açısından Türkiye'de meydana gelen depremlerin sonuçlarının incelenmesi faydalı olacaktır. AFAD (2019) son 58 yıl içerisinde depremlerden kaynaklı olarak 58.202 insanın öldüğünü 122.096 insanın yaralandığını ve 411.465 binanın hasar gördüğünü, yıkıldığını ve Türkiye'de meydana gelen depremlerden dolayı ortalama olarak her yıl yaklaşık 1.003 insanın öldüğü ve 7.094 binanın hasar gördüğü ve yıkıldığı söylenebilir. Bu veriler depremlerin ülkemize vermiş olduğu ekonomik, sosyal ve fiziksel hasarların anlaşılması bakımından önemlidir.

23 Ekim'de Van ili ve ilçelerinden meydana gelen 7.2 büyüklüğündeki depremler Türkiye'de karşılaşılan büyük depremlerdir ve kayıtlarda bu şekilde geçmektedir. Bahse konu deprem Erciş ilçesinde çok ağır yıkıma ve ölümlere neden olmuştur hasar olanı Van'da ilinde Erciş ilçesine oranla daha az hasara neden olmuştur. Bununla birlikte, 9 Kasım'da meydana gelen 5.6 büyüklüğündeki deprem orta büyüklükte bir deprem olmasına rağmen yarattığı yıkıcı etki ile özellikle Van merkezde en az ilk deprem kadar ağır tahribata yol açmıştır. Fiziksel yıkım ve yaşanan can kayıplarının da ötesinde, bölge insanı üzerinde yapmış olduğu psikolojik etkiler bölge insanın üzerinde ilk depremden daha fazla ağır sonuçları olmuştur. (Karancı vd, 2011)

23 Ekim tarihinde meydana gelen Erciş ilçesi ile 09 Kasım tarihinde meydana gelen Edremit ilçesi ve Van merkezde meydana gelen depremler çok büyük bir sarsıntıya sebep olmuştur. Bölgenin depremlere dayanıklı olmayan inşaat yapısından kaynaklı olarak çok fazla hasar meydana gelmiş ve yüzlerce kişinin ölmesine enkaz altında kalmasına ve madden ve manen çok fazla kayıplara neden olmuştur. Yaşanan deprem felaketinde malesef 644 kişi ölmüş, 1.966 kişi çeşitli şekillerde yaralanmış, 252 kişi enkazlardan canlı olarak kurtarılmış yada kurtulmuşlardır. Depremlerin şiddetlerinin meydana gelen sarsıntılarının sonrasında devam eden artçı depremler de dahil olmak üzere ikinci dünya savaşında Japonya Hiroşima'ya atılmış olan Atom bombası ile karşılaştırıldığında 37 katı büyüklüğünde bir güce sahip olduğu belirtilmektedir (AFAD, t.y.a). Van ili ve ilçelerinde meydana gelen depremlerde 31.871 konut, 8.849 iş yeri, 9.602 ahır ağır hasar görmüştür (AA, 2018).

Türkiye'de 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı nüfus artışı nedeniyle ihtiyacı karşılamak için şehirlerde yapılan konutların imar ve ilgili yönetmeliklere göre yapılmadığı, faydanılması gereken mimarlık ve mühendislik hizmetlerinden faydalanılmadığı, yasal olarak inşaat edilmediği kaçak yapıldığı, yapılan konutların ve inşaatlarında olması gerektiği gibi denetlenmediği ayrıca kullanılan yapı malzemelerinin kalitesiz depreme dayanıklı olmayan malzemelerden olduğu reddedilemez bir durum olarak görülmektedir. Depremlerden sonraki hasarlar incelendiğinde daha önce yaşanan depremlerde karşılaşılan benzer hasarların olduğu görülmüştür, bu durum her depremden sonra benzer hasarlarının tekrar etmesinden dolayı, gereken önlemlerin alınmadığı, başta siyaset kurumu olmak üzere deprem yaşayan bölgede bulunan insanların geçmiş deprem tecrübelerinden yeterince faydalanmadığı, mevcut uygulanan yönetmelikler ve imar kurallarında sorunlar olduğu, halkın afetler konusunda arzu edilen şekilde yeterli bilinçlenmeye sahip olmadığı görülmüştür. Özellikle zaman zaman yapılan imar aflarının ve rantın çok olumsuz zarar vergi inşaa yapım işlemlerinde depremlere, afetlere dayanıklı şehirsal sahaların meydana getirilmediği görülmektedir. Şehirsal sahalarında bulunan binaların her deprem sonrası yaşadığı hasarların da depremlerinin etkilerinin azaltılması noktasında önemli dersler çıkartılması gereken bir husustur. 1999 tarihinde Kocaeli Gölcük merkezli depremlerden sonra karşılaştığımız şehir alanlarındaki inşaat kalitesinden kaynaklanan olumsuzlukların aynı şekilde Van ve ilçelerinde meydana gelen depremlerde de görülmektedir. (Karancı vd, 2011).

Mimarlar Odasının hazırlamış olduğu "Van Depremi Hasar Tespit Raporunda", "Van deprem bölgesindeki hasarın fazla olmasının nedenleri: yapıların çoğunlukla kaçak olması, kaçak olmayan yapılarda da denetim eksikliği bulunması, afet verilerini dikkate almayan imar planlarıyla uygulama yapılması ve uygulamaların plan tadilatlarıyla sürdürülmesi, sismik yükleri dikkate almayan mimari tasarımların yapılması, bitişik yapı düzenine göre tasarımlarda gerekli detayların yer almaması, düşük beton kalitesi, düz donatı kullanımı ve yetersiz donatı sayısı, uygun olmayan taşıyıcı sistem tasarımı, yumuşak kat etkisi, gereken önlemler alınmadan asmolen ve kirişsiz döşemelerin kullanılması, yapının yüküne uygun olmayan zeminlerin seçilmesi, sıvılaşma, kötü işçilik, hatalı kalın sıva uygulamaları ve heyelan bölgesinde yapılaşmadan kaynaklandığı" (Mimarlar Odası, 2012,) belirtilmiştir.

Van ili ve ilçelerinden meydana gelen depremlerle benzer büyüklükte Japonya'nın kuzeydoğusundaki 15 Mart 2022 tarihinde Tohoku bölgesinde 7,4 büyüklüğünde depremler meydana gelmiştir. Bu depremler sonucunda 3 kişinin yaşamını yitirmiş ve 198 kişinin yaralanmıştır (AA, 2022). Deprem yaşayan bölgelerinin gelişmişliği, ekonomik durumları, yoksulluk oranları gibi birçok etmen Japonya'nın Tohoku bölgesinden farklı olmasına rağmen, ölüm sayıları ve hasarlar karşılaştırıldığında Van ili ve ilçelerindeki hasarların çok fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bu bakımdan bölgenin ekonomik yapısının depremlerle ilişkisinin incelenmesi önemlidir. Çok fazla hasar ve ölümle sonuçlanan depremlerden bir tanesi olmasının Türkiye'nin ekonomik ve sosyal durumuyla direkt ilişkili olduğu gerçeğinin haricinde Van ili ve ilçelerinin Türkiye genel ortalamasının da çok altında yoksulluk yaşan bir bölge olmasından kaynaklı bu hasarları daha da artmıştır.

4. DEPREM YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Doğal afetlerin, savunmasız haneleri yoksulluğa itmekten ve aynı zamanda haneleri fakir tutmaktan sorumlu kilit bir faktör olduğu sürekli olarak gösterilmektedir (Sen, 2003; Krishna, 2006). Birçok yönden, yoksul insanların doğal afetlerden çok daha fazla etkilendiği açıktır. Yoksul insanlar diğer özelliklerine bakılmaksızın depremlere karşı daha savunmasızdır; Depremler meydana geldiğinde yoksullar güçsüz oldukları için varlıkları veya tüketim düzeyleri üzerindeki herhangi bir etki geçimlerini ve uzun vadeli beklentilerini tehdit etmektedir ve riskleri azaltmak veya sorunlarla başa çıkmak için daha az maddi güce sahiptirler (Hellegate, 2020). 1976 Guetamala depreminde, şehirlerdeki gecekonduların sakinleri ve yoksul kasaba ve mezralarda yaşayan bir çok Maya kızılderi en yüksek ölüm oranını yaşamıştır. Orta sınıfın evleri daha iyi olduğu ve daha güvenli bölgelerde ikamet etmektedirler, depremlerden sonra depremin etkilerinin giderilmesi onlar için daha kolay olmaktadır. Guetamalalı yoksullar, sosyal ve kendilerini koruma araçlarına erişim konusundaki eksikliklerin onları bir sonraki felakete karşı daha savunmasız hale getirmesinden dolayı bir kısır döngüye kapılmışlardır (Blaikie vd., 2003).

Bu gün 2 milyardan fazla insan (dünya nüfusunun üçte biri) yoksuldur yada yoksuluğa yakın ve iklim değişikliğinde dahil olmak üzere geçim sahalarına yönelik sürekli tehditlerle karşı karşıya olduğu belirtilmektedir. Öyle öngörülmektedir ki, 2030'a gelindiğinde 100 milyon ve daha fazla insan iklim değişikliği kaynaklı felaketler nedeniyle aşırı yoksullukla karşılaşabileceği 200 milyondan fazla insanın da iklimden kaynaklı felaketlerin şiddetlenmesi ve daha da artması nedeniyle göç edecekleri ve yerlerinden edilebileceği (Kishan ve Walid, 2018) görülmektedir. Aon 2021 raporunda dünya genelinde meydana gelen doğal afetlerde 10.500 ölüm vakası ve 343 milyar dolar kayıp olduğu belirtilmektedir (Aon, 2021)

Ayrıca doğal afetler, her ne kadar doğa kökenli olaylar olup istemsiz bir şekilde meydana gelse de, etkileri insan faktörüne bağlıdır. Afetlerin yol açtığı zararların büyüklüğü, konut alanlarının depremlere, afetlere daha uygun yerlerde yapılıp yapılmaması, inşaatların sağlam sağlamlığı, kurtarma ve acil yardım elemanlarının yeterliliği ve nüfusun yoğunluğunu da kapsayacak bir çok nedene bağlı olarak değişebilir. Burda insan faktörünün afetlerin sonuçlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyecek nitelikte (Laçiner ve Yavuz, 2013) olduğu görülmektedir.

Düşük gelirli ülkelerde, afetten etkilenen bölgelerde yaşayan milyon başına ortalama 130 kişinin ölmesine kıyasla yüksek gelirli ülkelerde sadece 18 kişinin öldüğü tespit edilmiştir. Bu, en yoksul ülkelerdeki doğal tehlikelere maruz kalan insanların ölme olasılığının, en zengin ülkelerdeki eşdeğer nüfusa göre yedi kat daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Benzer bir derin eşitsizlik modeli, afetlerden etkilenen (ancak öldürülmeyen) insanların coğrafi referanslı oranlarıyla ortaya çıkmaktadır. Afetlerden etkilenen en büyük mutlak insan sayısı üst-orta gelirli ülkelerde yaşarken, açık farkla 100 kişi başına en yüksek sayı düşük gelirli ülkelerde yaşamaktadır. Yine, düşük gelirli ülkeler (%7.8) ve yüksek gelirli ülkeler (%1.3) arasındaki karşıtlık çok keskindir; bu durum, en fakir ülkelerdeki insanların zengin ülkelerdeki insanlardan ortalama olarak altı kat daha fazla yaralanmaya, evlerini kaybetmeye, yerinden edilmeye veya tahliye edilmeye veya acil yardıma ihtiyaç duyduğu anlamına gelmektedir. (Mitazuri ve Guha-Sapir, 2018)

Yoksul topluluklar, sağlam inşaat, afet uyarı sistemleri, iletişim teknolojisi veya afet müdahalesi için çok az kaynağa sahiptir. Yollar ve köprüler depremlere veya sellere dayanamayabilir. Satapathy ve meslektaşlarının bu sayıdaki makalesinde belirtildiği gibi, binalar genellikle en ekonomik malzemelerden inşa edilir ve onları çökmeye ve yangına yatkın hale getirmektedir. Tekrarlanan felaketler yaşayan ülkelerde, ekonomiler ciddi şekilde etkilenir ve inşaat çabalarını desteklemek için çok az vergi tabanı bırakır. Yapıların deprem gibi büyük doğal afetlerden sağ çıkma olasılığının artmasıyla ilişkili bina yönetmelikleri genellikle yoktur veya uygulanmaz. Ayrıca, altyapı geliştirmeye yönelik fonlar afet yardım faaliyetleri için kullanılmaktadır. Yoksulluk okul tesislerinin yokluğu, eğitim maliyeti veya çocukların aileyi desteklemek için çalışması gerektiği için düşük eğitim seviyesi nedeniyle daha da yaygınlaşmaktadır. İleri eğitim alabilen bireyler, daha gelişmiş ülkelerdeki işler için genellikle yaşadıkları yerleri terk etmektedirler, bu nedenle yoksulluk döngüsü devam etmektedir. (McMahon, 2007)

Gelişmekte olan ülkelerde gayrisafi yurtiçi hasıla, afetin meydana geldiği yılda ya da bir sonraki yılda düşer, daha sonra ise yatırımların artması nedeniyle artışa geçer. Kamu harcamalarının artması ve vergi gelirlerinin azalması nedeniyle kamu açığı büyür, ithalat ve ihracat dengesi bozulur. Afetin büyüklüğü ve meydana geldiği ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısına bağlı olarak ortaya çıkan makroekonomik etki de değişir ve uzun vadeli etkiler görülebilir (Mechler, 2007) Yaşadığımız dönemin en önemli sorunların biri olarak kabul edilen doğal afetlerin ekonomiye büyük, küçük ve kapsamlı ölçülerde zarar verdiği, az gelişmiş toplumlarda ve ekonomilerde bu zayıf durumun başlı başına bir tehlike oluşturabileceği ve afetlerin zararlarının bu zayıflıktan dolayı kar topu gibi katlanarak daha da kötüleşeceği belirtilmiş ve belirtilen bu hususun genel kabul gördüğü belirtilmiştir. (Erkan, 2010, s.11). Afetlerin olumsuz etkileri kaçınılmaz olarak kabul edilmesine rağmen bazı durumlarda nispeten olumlu sonuçlar doğurabileceği de göz önünde

bulundurulmalıdır. Afetlerden sonra afet yaşayan bölgeye yapılan yardımlar, devlet tarafından sağlanan teşvikler ve vergi affları gibi bir çok desteğin olumlu etki yapacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Van ili ve ilçeleri özelinde deprem öncesi ve sonrasındaki ekonomik ve sosyal durumun TÜİK verileri ele alınarak incelenmesinin bu verilerin Türkiye genel verileriyle karşılaştırılmasının yoksulluk ve afet arasında bu bölgede deprem öncesinde ve sonrasında nasıl bir ilişkisi olduğunun anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Bu maksatla; TÜİK'ten elde edilen Türkiye genel ortalaması ve Van ili'ne ait veriler aşağıdaki tablo da sunulmuş ve incelenmiştir.

Tablo.1 2009-2014 yılları Türkiye ve VAN Türkiye İstatistik Kurumu İstatistikleri (TÜİK, t.y.)

Tarih	2009	2010	2011	2012	2013	2014
TÜRKİYE Bin Kişi Başına Otomobil Sayısı	98	102	109	114	121	127
VAN Bin Kişi Başına Otomobil Sayısı	22	23	23	23	24	24
TÜRKİYE GSYH (Bin TL)	1.006.372.482	1.167.664.479	1.404.927.615	1.581.479.251	1.823.427.315	2.054.897.828
VAN GSYH (Bin TL)	4.880.229	5.869.248	6.802.551	9.468.074	8.967.622	9.687.723
TÜRKİYE Kişi başına GSYH (\$)	9.044	10.629	11.289	11.675	12.582	12.178
VAN Kişi başına GSYH (\$)	3.118	3.798	3.943	5.066	4.441	4.111
TÜRKİYE Beş Yaş Altı Ölüm Hızı (Binde)	17,7	15,5	14,9	14,4	13,4	13,3
VAN Beş Yaş Altı Ölüm Hızı (Binde)	23,4	20,2	20,9	16	22,9	21,5
TÜRKİYE Bebek Ölüm Hızı (Binde)	13,9	12	11,6	11,6	10,8	11,1
VAN Bebek Ölüm Hızı (Binde)	15,4	12,8	12,8	9,7	17,3	16,8
TÜRKİYE Kişi Başına Düşen Hekim Sayısı	2	2	2	2	2	2
VAN Kişi Başına Düşen Hekim Sayısı	1	1	1	1	1	1
TÜRKİYE Toplam Nüfus	72.561.312	73.722.988	74.724.269	75.627.384	76.667.864	77.695.904
VAN Toplam Nüfus	1.022.310	1.035.418	1.022.532	1.051.975	1.070.113	1.085.542
VAN Net göç hızı (Binde)	-4,21	-7,77	-46,67	3,2	-5,95	-15,4

TÜİK istatistiklerine göre Van ilinin deprem öncesi 2010 yılı kişi başına GSYH (Dolar) 3.798 dolar depremin olduğu yıl 2011 yılında 3.943 dolar, depremlerden sonraki dönem olan 2012 yılında 5.066 dolar olduğu belirtilmektedir. Aynı yılların Türkiye ortalaması incelendiğinde kişi başına GSYH (dolar) 2010 yılı için 10.629 dolar, 2011 yılı için 11.289 dolar, 2012 yılı için 11675 dolardır. GSYH verileri incelendiğinde Van bölgesinin Türkiye ortalamasının çok gerisinde kaldığı ve yoksulluk oranının yaklaşık olarak $\frac{1}{2}$ oranında daha kötü bir durumda olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen arabayı sayıları incelendiğinde deprem bölgesinde 2011 yılı için bin kişi başına 23 olan araba sayısındaki oran depremden sonrada da değişiklik göstermemiştir. Türkiye ortalaması 2011 yılı için bin kişi başına 109 otomobil dir bu durum Van'ın otomobil sahipliğinde Türkiye ortalamasının çok altında kaldığını göstermektedir bu fark yaklaşık $\frac{1}{5}$ oranındadır. Ancak depremler öncesi ve sonrası yıllar değerlendirildiğinde araç sahipliği konusunda belirgin bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Beş yaş altı bebek ölüm hızında deprem öncesi ve deprem dönemi olan 2011 yılında binde 20,9 olan ölüm oranının depremden sonraki 2012 yılında binde 16 ya düşmüş olduğu görülmektedir ancak daha sonraki dönemlerde tekrar eski oranlarına dönerek beş yaş altı bebek ölüm hızı oranlarında kalıcı bir gerileme yaşanmadığı Van bölgesi beş yaş altı bebek ölümlerinin oransal olarak yaklaşık binde 6 oranında Türkiye ortalamasından fazla olduğu görülmektedir. Bebek ölüm hızında yine beş yaş altı bebek ölüm hızı oranlarına paralel bir seyir izlemiş 2011 yılında binde 12,8 olan ölüm hızı 2012 yılında binde 9,7 ye düşerek belirgin bir oranda azalmış ancak 2013 yılında binde 17,3 oranında artmış bu oranında Türkiye ortalamasının yaklaşık binde 6 oranında üzerinde olduğu söylenebilir. Kişi başına düşen hekim oranlarında da $\frac{1}{2}$ oranında Türkiye ortalamasının çok altında kaldığı görülmektedir.

Yukarıda analizi yapılan parametrelerin bölgenin yoksulluk düzeyinin Türkiye ortalamasına göre nasıl bir durumda olduğunun anlaşılması bakımından önemlidir. Bu çalışmada depremler öncesi ve sonrası GSYH, beş yaş altı bebek ölüm oranları, bebek ölüm oranları, araç sahipliği, göç, kişi başına düşen hekim sayıları gibi parametreler incelenmiştir. İncelenen parametreler ışığında Van ili ve ilçelerinin Türkiye genel ortalamasının çok altında bir gelire sahip olduğu, araç sahip oranlarının çok düşük olduğu, bebek ölümlerinde türkiye ortalamasının çok üzerinde bir ölüm oranı olan bölge olduğu, kişi başına düşen hekim sayılarının da yine Türkiye ortalamasının çok altında kaldığı net bir biçimde

görülebilmektedir bu bağlamda yörenin yoksulluk çeken bir bölge olduğu değerlendirilmiştir. Van ili ve ilçelerinde meydana gelen depremlerden kaynaklı ölüm, yaralanma, yıkım oranlarının bölgenin daha önce belirtilen yoksulluktan kaynaklı inşaat yapısı nedeniyle yıkımın fazla olduğu görülmektedir ancak deprem sonrası kişi başına düşen GSMH'nın Türkiye ortalamasına ve yörenin daha önceki verilerine göre uyumlu bir şekilde artmış olduğu diğer göstergelerin yoksulluk ilişkisi açısından yoksulluğun daha önceki dönemlere göre derinleşmediği hatta daha iyi seviyede olduğu TÜİK verilerinden anlaşılmaktadır.

5. DEPREM BÖLGESİNE YAPILAN YARDIMLAR

Depremlerin meydana geldikten sonra başta devlet, sivil toplum örgütleri, yabancı yardım kuruluşları ve diğer kurumlar öncelikli olarak kurtarma çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmaların daha önceki depremlerden ders çıkarılması nedeniyle daha önceki depremlerdeki arama kurtarma çalışmalarına göre başarılı olduğu söylenebilir. Orta Doğu Teknik Üniversitesinden Katrancı ve arkadaşlarının (2011) hazırlamış olduğu "Deprem Araştırma Raporu"nda bu hususta; Van ili ve ilçelerinde meydana gelen depremlerden sonra icra edilen kurtarma çalışmalarında kurtarma ekiplerinin başarılı kurtarma operasyonları yaptığını belirtmiştir. Bu başarının özellikle 1999 tarihinde Kocaeli ili Gölcük ilçesi merkezli depremlerden sonrasında arama ve kurtarma ekiplerinin burda elde etmiş oldukları tecrübelerden kaynaklandığını vurgulamıştır.

Arama kurtarma çalışmaları ile paralel olarak Van ilinde ve ilçelerinde 13 adet çadırkent kurulduğu bahse konu çadırkentlerde 25 0000 kişinin barındırıldığı depremden etkilenen insanlarımızın yemek, sıcak su, tuvalet ve şahsi temizlik imkanları; duş, banyo yapma imkanlarının sağlandığı kolaylık tesisleri, çeşitli yaş grubundan öğrencilere eğitim imkânı, hekim ihtiyaçlarının karşılanması, dinsel ve psikolojik yardım hizmetlerinin sunulmuş olduğu AFAD tarafından bildirilmiştir (t.y.b). Depremler meydana geldikten Türkiye'deki tüm devlet ve sivil toplum kuruluşları, yabancı yardım kuruluşları, kızılai, valilikler depremleri yaşayan bölgenin yardımına koşmuşlar ve çok büyük sosyal dayanışma örneği göstermişler afetten etkilenen yöre insanına sosyal, fiziksel, ekonomik anlamda yardım etmeye çalışmışlardır. Örnek olarak gösterilebilecek bu sosyal dayanışma bölgenin tekrar toparlanabilmesi bakımından önemli olup toplumun zorluklar karşısında bir ve beraber olması açısından da güzel bir örnek oluşturmaktadır. Kuşkusuz yaraların sarılmasında, hasarların giderilmesinde, bölgenin eski haline gelmesinde ve toparlanmasında ekonomik yardımların etkileri büyük olmaktadır. Bu kapsamda yapılan yardımların miktarlarının incelenmesi önemlidir ve kuşkusuz bölge insanının sorunlarının giderilmesinde çok büyük etki yapmıştır. Bahse konu yardımlar acil yardım ödeneğinden, Başbakanlık tarafından, insani yardım ödeneklerinden, Bakanlık ve kamu kuruluşlarından, Kızılai tarafından, sivil toplum örgütlerinden, valiliklerden, özel sektörden, yurt dışı yardım kuruluşlarından, evini yapana yardım kapsamında yapılan yardımlardan olmak üzere birçok kalemden oluşmaktadır ve aşağıdaki tabloda belirtilmiştir;

**Tablo 2. 2011 yılında Van ve İlçelerinde Meydana Gelen Depremlerden Sonra Yapılan Yardımlar
Van Harcama Tablosu (AFAD, t.y.c)**

Gönderilen Toplam Acil Yardım Ödeneği	502.175.666 TL
Başbakanlık	10.000.000 TL
İnsani Yardım Hesaplarından Yapılan Harcamalar	224.030.000 TL
Diğer Bakanlık, Kamu Kurum ve Kuruluşları Harcamaları	1.210.552.445 TL
Kızılai	121.740.373 TL
STK'ler (Bilgi Alınabilen)	27.112.540 TL
Valilikler	21.345.000 TL
Özel Sektör	13.880.000 TL
Yurt Dışından Gelen Malzemelerin Toplam Tutarı	76.849.000 TL
Kalıcı Konutlar İçin TOKİ'ye Aktarılan Tutar	2.363.000.000 TL
EYY (Evini Yapana Yardım) Kapsamında Aktarılan Tutar	254.500.000 TL
Van Maliyeti Toplam	4.824.185.024. TL

Van ili ve ilçelerindeki depremden etkilenen insanlarımızın yardım maksadıyla ilk başta devlet tarafından 502.175.666 TL acil yardım maksadıyla gönderilmiş daha sonrasında Başbakanlık tarafından 10.000.000 TL, İnsani yardım hesaplarından 224.030.000 TL, çok farklı bakanlıklardan ve kurumlardan yapılan yardımlar 1.210.552.445 TL, ülkemizin tüm bölgelerinden sivil toplum kuruluşlarının yapmış olduğu yardımlar 27.112.540 TL, kızılai 121.740.373

TL, çeşitli valiliklerden yapılan yardım 21.345.000 TL, değişik alanlardan özel sektör yardımları 13.880.000 TL, Yurt dışı yardım kuruluşlarının yapmış oldukları yardımların toplamı 76.849.000 TL, Tokiye ayrılan rakam 2.363.000.000 TL, EYY (evini yapana yardım) kapsamında verilen tutar 254.500.000 TL yardım yapılmış olup toplam rakamın 4.824.185.024. TL olduğu görülmektedir.

Van ilinde depremlerden sonra 200.000'den fazla bina, iş yeri ve hayvan barınağı Van'a depremlerden sonra gönderilen pek çok mühendis tarafından incelenmiş, hasar durumları ve nedenleri belirlenmiş, hasar tespit işlemleri yapılmıştır. Yapılan hasar tespit işlemlerinin kayıt altına alındığı belirtilmektedir. Nihayetinde depremden geçen bir yıllık zaman zarfında geçici konutlara, çevre illerdeki kamu konut ve kuruluşlarında geçici olarak barındırılan depremzede vatandaşlarımıza yukarıda belirtilen yardımların da katkılarıyla bir senenin sonunda toplam 15.341 adet konut teslim edilmiş (AFAD, t.y.d) ve ilerleyen yıllarda teslim edilen konut sayısı 17.489 konut, 12.000 köy konutu olarak belirtilmiş ve yapılan yardımlara ek olarak 30 adet okul, 27 adet camii, 10 adet ticaret merkezi, 16 adet büfe türü iş yeri, yapılmış ve bölge sakinlerinin hizmetine sunulmuştur bu yardımlara ilave olarak 2.346 konuta güçlendirme yapıldığı belirtilmiştir (AA, 2018).

ODTÜ deprem raporunda İŞKUR deprem nedeniyle işçi alımları yaptığı belirtilmiştir. Yöre insanı öncelikle çadırkent bölgelerinde yardım ve yiyecek sağlanması ve sunumu, çadır kentlerin temizliği, eşya taşıma v.s. işlerde geçici olarak iş imkanına kavuş olup bu durumun geçicidede olsa yöre insanına ciddi bir ekonomik bir katkı sağdığı (Karancı vd, 2011) şeklinde ifade edilmiştir. Bu bilgiler depremde hizmet faaliyetlerinden, inşaa faaliyetlerine kadar bir çok etkenden kaynaklı bir istihdam artışı olduğunu göstermektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya üzerinden doğal afetlerden kaynaklanan maddi kayıpların ve insan kayıplarının oranı devam etmekte olduğu görülmektedir. Araştırmadan da anlaşıldığı gibi doğal afetler karşısında en korunmasız olanların, afetlerden en çok etkilenen kesimlerin yoksullar olduğu görülmektedir ve doğal afetlerinde toplumları yoksulluğa ittiği anlaşılmaktadır. Dünyaya paralel olarak ülkemiz de afetlerden aynı oranlarda etkilenmektedir ve afetler sonuçlar bakımından incelendiğinde benzer sonuçlar göstermektedir.

Ülkemizde de Van ili ekonomik göstergelerinin Türkiye ortalamasının çok altında olduğu bu nedenle yoksul bir bölge olduğu yapılan inceleme sonucunda görülmüştür. Bu nedenle 2011 yılında meydana depremlerin hasar oranlarının fazla olması hiç şaşırtıcı olmamıştır. Depremler 446 vatandaşımızın ölümüne 1.966 vatandaşımızın yaralanmasına, 252 vatandaşımızın enkaz altında kalmasına 31.871 konut, 8.849 iş yeri, 9.602 ahır ağır hasar görmesine neden olmuştur. Van ili ve ilçelerinde yaşanan deprem felaketinde deprem öncesinde bölgenin ekonomik, yapısı, yoksulluk, bina kaliteleri, ruhsatsız binalar, yerleşim yerlerinin yanlış seçimi vs. gibi bir çok nedenden dolayı yıkımın ve hasarların, ölümlerin çok fazla olduğu görülmektedir.

Depremler sonrasında başta devlet olmak üzere, sivil toplum örgütleri, yurt dışı yardım kuruluşları ve bir çok kuruluş bölge insanın yardımına koşmuş, mevcut binaların kontrolleri yapılmış, yıkılan binaların yerine bölge insanına yakışır modern okul, hastane, konutların çok kısa sürede yerleşim yerleri de bir sonraki afetlerden daha az etkilenecek bölgeler seçilerek tamamlanmış bölge insanın hizmetine sunulmuştur, yapılan yardımların Van'ın yıllık GSYH'na yakın bir miktarın olduğu görülmektedir. Türkiye ortalamasının çok altında yoksulluk verilerine rağmen depremin Van ili ve ilçelerine etkisinin anlaşılması açısından depremden önceki ve sonraki yılların ekonomik verilerinden olan kişi başı GSYH, kişi başı araç sayılarında ve kişi başına hekim sayılarında deprem nedeniyle herhangi bir azalma görülmemiş beş yaş altı bebek ölümleri ve bebek ölüm oranlarında depremlerden dolayı bir artış olmadığı görülmüş ancak şehir dışına göç edenlerin oranında il dışına çıkış oranının 2011 yılında arttığı ancak sonraki yıllarda göç edenlerin tekrar VAN'a dönmüş oldukları depremden önceki ve sonraki nüfus artış hızları incelendiğinde görülebilmektedir.

Sonuç olarak bölgenin Türkiye ortalamasına göre ekonomik olarak yoksulluk oranlarının yüksek olduğu bir bölge olduğu TÜİK verilerinden net bir şekilde anlaşılmıştır. Bölgenin yoksulluk oranlarının fazla olması nedeniyle inşaat kalitelerinin düşük olması, yerleşim yerlerinin yanlış seçimi nedeniyle ölüm, yaralanma ve hasarlar oranlarının fazla olduğu ancak afet esnasında ve afet sonrasındaki yapılan ekonomik, sosyal ve fiziksel yardımlarla il geneli ortalama yoksulluk oranlarının depremin olduğu yıl ve daha sonraki yıllarda kötüleşmediği aksine yoksulluk oranlarının azaldığı görülmüştür.

Depremler sonrasında alınan önlemlerin ve yardımların Van ili ve ilçelerinde yaşayan insanların zararlarının azaltılmasında ve bölgenin tekrar toparlanmasında kısacası yoksullukla mücadelede önemli bir faktör olduğu değerlendirilmiştir. Van ili ve ilçelerinde meydana gelen depremlerden sonra etkili, zamanında ve yeterli yardım yapılmasının bölgenin yoksulluk oranlarının daha da derinleşmesini engellediği hatta yoksulluk oranlarını daha da

azaltmış olduğu görülmüştür. Bu nedenle önümüzdeki dönemlerde Türkiyede meydana gelebilecek afetlere ekonomik ve fiziksel olarak hazırlıklı olmanın afet yaşanan bölgenin iyileşme süreçlerinde durumun sosyal bir tradejiye dönmemesi için önemli olduğu değerlendirilmiş ve bu anlamda başta devlet olmak üzere, tüm kurum ve kuruluşların afetlere ekonomik, sosyal ve fiziksel anlamda afetlere hazır olması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ANADOLU AJANSI (2018, Ekim 22). *Depremi yıktığı Van yeniden kuruldu.* <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/depremin-yiktiği-van-yeniden-kuruldu/1289084>,

ANADOLU AJANSI (2022, Mart 16). *Japonya'nın kuzeydoğusunda 7,3 büyüklüğünde deprem.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/japonyanın-kuzeydogusunda-7-3-buyuklugunde-deprem/2537265#:~:text=Kuzeydo%C4%9Fudaki%20Miyagi%20ve%20Fuku%C5%9Fima%20eyaleti,alt%C4%B1nda ki%20dalgalar%20k%C4%B1y%C4%B1%20b%C3%B6lgelere%20ula%C5%9Ft%C4%B1>

AFAD T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı. (2019, Ağustos 25), *Deprem Nedir*, Erişim: Nisan 15, 2022 <https://www.afad.gov.tr/deprem-nedir>

AFAD T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı. (t.y.a), *Van depremi hakkında*, Erişim: Nisan 15, 2022 <https://www.afad.gov.tr/van-depremi-hakkında>

AFAD T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı. (t.y.b), *Çadırkentler/Konteynerkentler*, Erişim: Nisan 20, 2022 <https://www.afad.gov.tr/cadirkentler-konteynerkentler>

AFAD T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı. (t.y.c), *Ödenekler/Harcamalar/Kampanyalar*, Erişim: Nisan 15, 2022 <https://www.afad.gov.tr/odenekler-harcaalar-kampanyalar>

AFAD T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı. (t.y.d), *Hasar Tespit Çalışmaları*, Erişim: Nisan 11, 2022 <https://www.afad.gov.tr/hasar-tespit-calismalari>

AON (2021). *Weather, Climate and Catastrophe Insight Aon* <https://www.aon.com/weather-climate-catastrophe/index.html>

Blaikie, P., Cannon, T., Davis, İ., and Wisner B. (2003). *At Risk Second Edition Natural Hazards, People's vulnerability and disasters.* https://www.preventionweb.net/files/670_72351.pdf

Erkan, E. A. (2010), *Afet yönetiminde risk azaltma ve Türkiye'de yaşanan sorunlar (Yayın No:2812)*, [Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezleri, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü]. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/E%C5%9F%C5%9FeyAyseErkan.pdf>

Hallegatte, S., Przulski, V. (2010, December), *The economics of natural disasters concepts and methods.* World Bank Policy Research Working Paper 5507, pp.1-29. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3991/WPS5507.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Hallegatte, S., Vogt-Schilb A., Rozenberg J., Bangalore M., Beaudet C. (2020, April 24), *From poverty to disaster and back: a review of the literaturt.* International Bank for Reconstruction and Development. 4, 223-247 <https://doi.org/10.1007/s41885-020-00060-5>

Karancı, A. N., Kalaycıoğlu S., Başbuğ Erkan B.B., Özden A.T., Çalışkan İ., Özakşehir G. (2011, Aralık), *Tabanlı-Van (23 Ekim 2011) ve Edremit- Van (9 Kasım 2011) Depremleri İnceleme Raporu 25 – 27 Kasım 2011*, Ankara Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Kışan, K., Walid A. (2018, Aralık 19), *Climate change and the rise of poverty.* United Nations Development Programme <https://www.undp.org/blog/climate-change-and-rise-poverty>

Krishna, A. (2006). *Pathways out of and into poverty in 36 villages of Andhra Pradesh, World Development 34(2), 271–288,* https://www.academia.edu/49453836/Pathways_out_of_and_into_poverty_in_36_villages_of_Andhra_Pradesh_India

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, 4-5 Temmuz 2022
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference, 4-5 July 2022

Laçiner, V., Yavuz Ö., (2013), Van depremi örneğinde afetler sonrası yapılan yardımlar ve hukuki çerçevesi, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (9), 118

Mechler, R., (ed.) (2007), *Doğal Afetlerin Makroekonomik Etkileri*, içinde: Afet Risk Yönetimi Risk Azaltma ve Yerel Yönetimler, ed: Erkan, Nihal Erkin ve diğ, Beta Basım,

McMahon Margaret M. (2007, Ekim-Aralık) Disasters and poverty. DMR. [https://www.intljournal.com/article/S1540-2487\(07\)00102-2/pdf](https://www.intljournal.com/article/S1540-2487(07)00102-2/pdf)

Mimarlar Odası (2012, Ocak 20), *Van Depremi Hasar Tespit Raporu*, Erişim: Mayıs 11, 2022 <https://www.samsunmimar.org/dosyalar/13273225253048.pdf>

Mitazuri Mami, Guha-Sapir Debarati, (2018), *Economic losses, poverty and disasters 1998-2017*. UNISDR United Nations Office for Disaster Risk Reduction https://www.preventionweb.net/files/61119_credeconomiclosses.pdf

NASA, National Aeronautics and Space Administration, (27 July 2021), What Is an Earthquake? <https://spaceplace.nasa.gov/earthquakes/en/>

Sen, B. (2003). Drivers of escape and descent: changing household fortunes in rural bangladesh, *World Development*, 31(3), 513–534, doi:10.1016/S0305-750X (02)00217-6

Türk Dil Kurumu (t.y.). Deprem. İçinde *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim tarihi: Nisan, 05, 2022, <https://sozluk.gov.tr/>

TUİK Türkiye İstatistik Kurumu, (t.y.), *İl gösterge*, Erişim: Nisan 10, 2022 (a) <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locate=tr>

TUİK Türkiye İstatistik Kurumu, (t.y.), *İl gösterge*, Erişim: Nisan 10, 2022 (b) <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locate=tr>

T.C. Resmî Gazete, (2009, Haziran 17), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 27261

UNDRR, United Nation Office for Disaster Risk Reduction (n.d.), *Home Terminology Disaster*, Retrived April 10, 2022 from <https://www.undrr.org/terminology/disaster>

Varol, N., Gültekin, T. (2016). Afet antropolojisi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59),1432 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/229770>

WHO, World Healthy Organization, (Mart 2002), *Disaster&Emergencies Definitions Training Package*, WHO/EHA Panafrican Emergency Training Centre. <https://apps.who.int/disasters/repo/7656.pdf>

ULUSLARARASI KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK STANDARTLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSLERİ

Özer Silsüpür*

Özet

Sanayi Devrimi sonrası meydana gelen makineleşme, üretimdeki hızı değiştirerek daha fazla enerji kaynağına ihtiyaç duyulmasına ve fosil yakıtların kontrolsüzce kullanılmasına ortam hazırlamıştır. Geçmişten bu yana üretim süreçlerinde yaşanan bu ve bunun gibi birçok olumsuzluk, atmosferin ve çevrenin kirlenmesine yol açarak yaşamı tehdit etmekte, bu da küresel boyutta çeşitli iklimsel, sosyal ve sağlıksal sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Sosyal ve çevresel sorunların arttığı günümüzde, üretim süreçlerinde ve kurumsal yönetim alanında dünyaya saygı duyan ve uzun vadede sürdürülebilir büyümeyi isteyen kurum ve kuruluşların, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Paris Anlaşması gereğince dünyaya karşı sorumlu davranarak sürdürülebilirliğe katkı sağlamaları, üretimlerini uluslararası ilke ve standartlara uygun şekilde gerçekleştirmeleri, yaşanabilir ve gelecek nesillere bırakabilecek bir dünya için zorunlu hale gelmiştir. Sürdürülebilirlik ve kurumsal sosyal sorumluluk açısından, işletmelerin üretim süreçlerini ve tüm paydaşlarıyla olan ilişkilerini çeşitli ölçütlere göre denetleyen, bunlara göre performanslarını değerlendiren uluslararası endeksler ve standartlar mevcuttur. Çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik konuları incelenerek, kurumsal sosyal sorumluluğa yönelik uluslararası standartlardan, sürdürülebilirlik performansını değerlendiren uluslararası endekslerden ve bunların amaçlarından bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Sürdürülebilirlik, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Standartları, Sürdürülebilirlik Endeksleri*

INTERNATIONAL CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY STANDARDS AND SUSTAINABILITY INDICES

Abstract

The mechanization that took place after the Industrial Revolution changed the speed of production and created an environment for the need for more energy sources and the uncontrolled use of fossil fuels. This and many similar negativities experienced in the production processes since the past threaten life by polluting the atmosphere and the environment, and this causes various climatic, social and health problems on a global scale. In today's world, where social and environmental problems are increasing, institutions and organizations that respect the world in their production processes and corporate governance and want sustainable growth in the long term should contribute to sustainability by acting responsibly to the world in accordance with the United Nations Sustainable Development Goals and the Paris Agreement, and to contribute to the sustainability of their production in accordance with international principles and standards. It has become imperative for a livable world that can be left to future generations. In terms of sustainability and corporate social responsibility, there are international indices and standards that audit the production processes of enterprises and their relations with all their stakeholders according to various criteria and evaluate their performances accordingly. In the study, corporate social responsibility and sustainability issues were examined, international standards for corporate social responsibility, international indices evaluating sustainability performance and their purposes were mentioned.

Key words: *Corporate Social Responsibility, Sustainability, Corporate Social Responsibility Standards, Sustainability Indices*

1. GİRİŞ

Ürün ve/veya hizmet sağlayarak faaliyetlerini sürdüren işletmeleri sadece kâr odaklı yapılar olarak görmemek gerekir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında bireylerin hak arama mücadeleleri ve örgütlenme çalışmaları, işletmelerin kurumsal yapılarında yaşanan değişimlerin en önemli kanıtı olarak değerlendirilebilir. İşletmeler çalışmalarına devam ederken toplumsal hayatı, çevre kirliliğini, doğal kaynakları, iklimsel sorunları, açlığı ve refahı düşünmek, topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlüdürler. İşletmeler, sosyal ve refah yaşam sunmak, dünyaya ve insanlığa karşı sorumlu davranarak sürdürülebilir kalkınmaya destek olmak için uluslararası prensip ve endekslere göre hareket etmek zorundadırlar. Dolayısıyla *bu çalışmanın çıkış noktası yani amacı; "şeffaflık, hesap verebilirlik, kurumsal yönetim gibi temel kriterlere göre işletmeleri/kurumları denetleyen standartlar ve endeksler var mıdır,*

* Öğr. Gör. Dr., Trabzon Üniversitesi İletişim Fakültesi, ozer.silsupur@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-2965-2235

varsa bunlar nelerdir sorularına yanıt aramaktır". İşletmelerin sürdürülebilir kalkınma için faaliyetlerini, paydaşlarıyla olan iletişimlerini, çevreye olan hassasiyetlerini, sosyal ve ekonomik sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini çeşitli faktörlere göre inceleyen, denetleyen, raporlayan uluslararası endeksler ve kurumsal sosyal sorumluluk standartları söz konusudur. Çalışmada, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Paris Anlaşması gereğince işletmelerin şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi açılardan da değerlendirildiği "Keidanren Federasyonu, Caux İlkeleri, CERES İlkeleri, Küresel Raporlama Girişimi, Küresel Sullivan İlkeleri, SA8000 Standardı, Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi"nin içinde yer aldığı uluslararası kurumsal sosyal sorumluluk standartları ve "Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi, FTSE4Good, Real Leaders, Corporate Knights, MSCI, BIST Sürdürülebilirlik Endeksi, CDP, Vigeo-Eiris, EcoVadis, Sustainalytics"nin yer aldığı sürdürülebilirlik endeksleri açıklanmıştır.

2. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK (KSS)

İşletmeler/kurumlar, küresel ve yerel boyutta ekonomik kalkınmada önemli görevlere sahip olmalarının yanında, toplumsal büyümenin ve kalkınmanın da önemli aktörlerindendirler. Bu bakımdan işletmeler, yerel ve küresel ölçekte engelleri ortadan kaldırmak ve yok etmek, problemlere çözümlere üretmek, iş alanları oluşturmak, istihdam sağlamak, paydaşların beklenti ve çıkarlarını korumak, çevresel, sosyal ve kültürel bilinci geliştirmek amacıyla kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları/projeleri gerçekleştirmeleri gerekmektedir (Silsüpür, 2020, s. 19). İş ahlakı, kurumsal yönetim, paydaş analizi, çevresel sürdürülebilirlik, halkla ilişkiler gibi (Bartorpe, 2010, s. 5) önemli konuları kapsayan ve semsiye gibi üst bir kavram olan KSS'yi tanımlamak konunun anlaşılabilirliği açısından faydalı olacaktır.

- KSS, işletmelerin gerek kendi kârlarını gerekse de toplumun çıkarlarını düşünerek, toplumun kalkınması ve refahının artması için gerçekleştirdikleri çalışmalardır (Certo, 1997, s. 51).
- KSS, işletmelerin kâr elde etmelerinin dışında uzun vadede çevresel, kültürel, sosyal projeleri gönüllülük esaslı desteklemesidir (Ceritoğlu, 2011, s. 23).
- KSS, toplumun problemlerinin anlaşılmasını sağlamak, sorunlara çözümler üretmek ve toplumun geçim sorunu yaşamaması için işletmelerin/kurumların uyguladıkları gönüllü faaliyetlerdir (Carroll, 2016, s. 4).

KSS faaliyetleri, işletmelerin faaliyet gösterdikleri toplumu merkeze alarak, toplumsal menfaatler ile işletmelerin menfaatlerini dengede tutarak topluma fayda sağlama çabasıdır (Negiz, 2015, s. 133). Dolayısıyla KSS; işletmeye karşı iyi niyet oluşmasına, toplumsal refahın artmasına, işletme maliyetlerinin azalmasına, çalışanların memnuniyetlerinin artmasına yardımcı olan çalışmalardır (Öztürk ve Ayman, 2008, s. 151).

Çevresel sorunların artması, toplumsal değişimlerin gerçekleşmesi, işverenlerin çalışanlara baskısı, çalışanların haklarını yasalarla korunmasını talep etmesi, ekonomik dengenin toplumda göz adı edilmesi gibi sebepler, çeşitli paydaş gruplarına yönelik faaliyet gösteren işletmeleri sorumluluk almaya ve bu sorumlulukları yerine getirmeye mecbur bırakmıştır (Silsüpür, 2020, s. 64). İnsan merkezli yönetim anlayışının gelişmesi, işletmelerin insan odaklı yaklaşımları sivil toplum örgütlerinin çabası ve gayretleriyle karşılık bulmuş ve sadece kâr sağlamak düşüncesi olan işletmelerde KSS düşüncesinin oluşmasına zemin hazırlanmıştır (İlic, 2015, s. 69). İşletmelerin doğal ve ekonomik kaynakları kontrolsüzce tüketmesi, üretim kapasitelerine ve faaliyetlerine bağlı olarak çevreyi/doğayı kirletmeleri, küresel ısınmaya sebep olmaları, yeryüzündeki kaynakların nüfus artışına oranla azalması (Top, 2015, s. 100), iklim değişiklikleri, sivil toplum kuruluşlarının, rakiplerin ve paydaşların baskıları (Warhurst ve Mitchell, 2000, s. 93) gibi sebepler kurumsal sosyal sorumluluk düşüncesinin oluşmasına ve uluslararası bazı KSS standartlarının gelişmesine ortam hazırlamıştır.

3. ULUSLARARASI KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK STANDARTLARI

Bu başlıkta işletmelerin ürün ve/veya hizmetlerinde KSS açısından uymaları gereken uluslararası standartlar açıklanacaktır.

Keidanren Federasyonu: Japonya İş Federasyonu (Keidanren), II. Dünya Savaşı'ndan sonra Japon ekonomisinin güçlendirilmesi ve yeniden kalkındırılması için 1946 yılında kurulmuştur. Bu ekonomik kuruluş, Japon ekonomisinin sürdürülebilir gelişimine katkı sağlamak ve Japon halkının yaşam standartlarının iyileştirilmesini sağlayan kurumsal çalışmaları desteklemek amacıyla işletmelerden, yerel topluluklardan ve bireylerden faydalanmaktadır. Japonya İş Federasyonu, hızlı çözüme kavuşması gereken uluslararası konularda arabuluculuk yapmakta, siyasi liderler, yöneticiler, işçi sendikaları, vatandaşların da içinde bulunduğu çeşitli paydaş gruplarıyla iletişim kurmakta, iş dünyasında güveni sağlamak ve sürdürmek için Kurumsal Davranış Sözleşmesine (Charter of Corporate Behavior) riayet etmeyi teşvik etmektedir (Keidanren, 2022).

Caux İlkeleri: Caux Yuvarlak Masa (Caux Round Table), ticaretteki artan gerilimi düşürmek, ticari ilişkileri düzene sokmak, adalet, dünya barışı, istikrar, sosyal ve ekonomik tehditlerin en aza indirilmesi maksadıyla 1986 yılında

kurulmuş, 1994 yılında ilan edilmiş uluslararası iş birliğinin önemi vurgulayan bir KSS girişimidir (Caux Round Table, 2022).

CERES İlkeleri (Coalition for Environmentally Responsible Economies-Çevreye Duyarlı Ekonomiler Birliği): Petrol yüklü Exxon Valdez tankerinin Alaska kıyılarında 1989 yılında karaya oturması sonucunda tankerin taşıdığı 38.00 ton ham petrol sahile yayılmış ve büyük çarpa çevre kirliliği yaşanmıştır. Tankerin karaya oturması sonrasında sosyal sorumluluğa sahip olan işletmelerin, sendikaların, yatırım fonlarının ve çevreye karşı hassas kuruluşların oluşturduğu sivil toplum girişimi olan CERES; doğal kaynakları korumak, iklim değişikliği, kirlilik, su kıtlığı, insan hakları ihlalleri ve sürdürülebilir kalkınma açısından önemli olan prensiplerin uygulanması sağlamaktadır. Çevrenin korunmasında işletmelere kılavuzluk edecek CERES ilkeleri şunlardır (CERES, 2022): Biyosferi korumak, doğal kaynakları dikkatli kullanmak, atıkları azaltmak ve yok etmek, akıllı enerji kullanmak, ürün ve hizmetleri güvenli üretmek, çevresel onarım yapmak, kamuoyunu bilgilendirmek, yönetimin sorumluluk üstlenmesi, denetim ve değerlendirme yapmak.

Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative-GRI): BM Çevre Programı (United Nations Environment Programme-UNEP) ve CERES tarafından 1997 yılında kurulan Küresel Raporlama Girişiminin amacı; işletmelerin çevresel, ekonomik ve toplumsal faaliyetlerinin paydaşlar tarafından görülmesini sağlamak, kabul gören bir raporlama standardı sunmak ve hesap verebilirlik mekanizmasını eyleme geçirmektir. Küresel Raporlama Girişimi ayrıca, işletmelerin iklim değişikliği, insan hakları, kurumsal yönetim, toplumsal refah gibi konulara dikkat çekmesini sağlayarak diğer işletmelerle ortak hareket etmelerini teşvik etmekte, işletmelerin ekonomik, sosyal ve çevresel faaliyetlerinin sonuçlarını raporlayarak tüm paydaşlara kurumun sosyal sorumluluğuyla ilgili bilgi vererek sürdürülebilirliğin raporlanmasını sağlamaktadır (GRI, 2022).

Küresel Sullivan İlkeleri: Küresel Sullivan İlkeleri, Güney Afrika'da faaliyet gösteren işletmelerin insan hakları, eşit çalışma şartlarına riayet edilmesi, sosyal sorumluluk gibi konularda hassas olmalarını sağlamak için geliştirilmiş toplumsal problemlerin çözüme kavuşturulmasına yardımcı niteliğinde prensiplerdir. İşletmelerin hesap verebilirlikleri açısından önemli olan Küresel Sullivan İlkeleri'nin kapsamı 1997 yılında genişletilerek "Toplumsal Sorumluluk için Küresel Sullivan İlkeleri (Global Sullivan Principles of Social Responsibility)" ismini almış, siyasal, ekonomik ve toplumsal adaletin sağlanması, insan ve çalışan hakları, çevre, adil rekabet şartları gibi yaşam standartlarının artırılması amaçlanmıştır (Yamak, 2007, s. 416-147).

SA (Social Accountability) 8000 Standardı: SA8000, işçilerin temel haklarının korunmasına önem veren Uluslararası Çalışma Örgütü, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Birleşmiş Milletlerin çocuk hakları konularını önemli tavsiye metinleri olarak kabul eden bir denetleme standardıdır (Fray, 2007, s. 80). 1997 yılında oluşturulan SA8000 standardı, uluslararası insan hakları ve çalışma yasalarına uygun olarak işverenlerin işçi haklarını koruması, çalışma mekanlarının düzenlenmesi ve yönetim sistemlerinin iyileştirilmesini amaçlamaktadır (SAI, 2022). Yöntem, sistem ve performans ölçütlerini önemseyen, işletme yönetim sistemi ile yürütme ilkelerinin birleşmesiyle meydana gelen (Gordon, 2011, s. 9), işletmelerin ürün ve/veya hizmetlerinin çevresel ve sosyal sorumlulukları hakkında tüm paydaşlara bilgi vermeyi sağlayan (Munoz-Torres, Fernandez-Izquierdo ve Balaguer-Franch, 2004, s. 206) SA8000 sosyal sorumluluk standardı temel olarak şu konuları içermektedir (SAI, 2022): Çocuk işçiliği, zorla ya da zorunlu çalıştırma, iş sağlığı ve güvenliği, örgütlenme özgürlüğü ve toplu sözleşme hakkı, ayrımcılık, disiplin uygulamaları, çalışma saatleri, ücretlendirme, yönetim sistemi.

Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (United Nations Global Compact): Kurumsal vatandaşlığı geliştirmek, küreselleşme getirdiği problemlere çözümler bulmak, paydaşları korumak, sürdürülebilir kalkınmaya ve sosyal sorumluluğa katkı sağlamak, bütün bunlarla ilgili örnek olabilecek çalışmaları kurum ve kuruluşlarla paylaşmak üzere 2000 yılında yürürlüğe konulmuştur (Streimikiene ve Kovaliov, 2007, s. 286). Küresel İlkeler Sözleşmesi'nde "insan hakları, çalışma standartları, çevre ve yolsuzlukla mücadele" başlıklarını içeren dört temel ilke "Uluslararası İnsan Hakları Beyannamesi, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün hazırladığı Temel Çalışma Hakları ve İlkeleri Beyannamesi, Rio Çevre ve Kalkınma Beyannamesi ve Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi'nden faydalanılarak hazırlanmıştır (UN Global Compact, 2022).

Tablo 1. BM Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin 10 Temel İlkesi

İnsan Hakları

İlke 1: Şirketler uluslararası ölçekte kabul edilmiş insan haklarının korunmasını desteklemeli ve saygı göstermelidir.

İlke 2: İnsan hakları ihlallerinde suç ortağı olmadıklarından emin olmalıdırlar.

İş Gücü

İlke 3: Şirketler örgütlenme özgürlüğü ve toplu sözleşme hakkının etkin bir şekilde tanınmasını desteklemelidir.

İlke 4: Her türlü zorla ve zorunlu çalıştırma ortadan kaldırılmalıdır.

İlke 5: Çocuk işçiliği fiilen kaldırılmalıdır.

İlke 6: Mesleki ayrımcılık ortadan kaldırılmalıdır.

Çevre

İlke 7: Şirketler çevresel konularda tedbirli yaklaşımı desteklemelidir.

İlke 8: Daha fazla çevresel sorumluluğu teşvik etmek için girişimlerde bulunmalıdırlar.

İlke 9: Çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını teşvik etmelidirler.

Yolsuzlukla Mücadele

İlke 10: Şirketler haraç ve rüşvet gibi yolsuzluklara karşı mücadele etmelidirler.

(UN Global Compact, 2022)

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınması ile dünyanın doğal yapısının uzun vadede korunması üzerine odaklanan sürdürülebilir kalkınma (Giddens ve Sutton, 2016, s. 121), gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânlarını ortadan kaldırmadan, günümüz nesillerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kalkınma modeli (Sürdürülebilir Kalkınma, 2022) olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma ilk kez 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nu tarafından hazırlanan Brundtland Raporunda (Ortak Geleceğimiz) geçmiş ve rapor, bu fikrin doğmasına ortam hazırlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Bu kavramın ortaya çıkmasındaki diğer en önemli sebep, uluslararası boyutta faaliyet gösteren işletmelerin sadece üretim odaklı hareket etmesi, gelişmekte olan ülkelerde fakirliğin artması ve gelir dağılımında adaletsizliklerin meydana gelmesidir (Engin ve Akgöz, 2013, s. 87).

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar



(UNDP Türkiye, 2022)

BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, tüm insanların barış ve refah ortamında yaşamasını sağlamak, fakirliği yok etmek, dünyayı korumak üzere evrensel bir harekettir. BM Sürdürülebilir Kalkınma birimi, uluslararası kabul edilmiş kalkınma amaçlarının gerçekleşmesini teşvik ve koordine etmek için öncülük etmekte ve harekete geçirici eylemler yapılmasını amaçlamaktadır. Bu bakımdan temel amaçlar olarak; sürdürülebilir tüketim, ekonomik eşitsizlik, açlığı yok etmek, barış ve adalet sağlamak, ölümcül hastalıkları önlemek, bütün çocukların eğitim almasını sağlamak gibi amaçları vardır (United Nations, 2022). BM Sürdürülebilir Kalkınma hedefleri sosyal, çevresel, ekonomik kriterleri temel ölçüt alan bunları yönetim, adalet, şeffaflık ve hesap verebilirlikle birleştiren bir yaklaşımdır. Dolayısıyla küresel ölçekte işletmelerin Sürdürülebilir Kalkınma amaçları doğrultusunda performanslarını değerlendiren endekslere bakmak ve bunları incelemek faydalı olacaktır.

5. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERFORMANSINI DEĞERLENDİREN ENDEKSLER (SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSLERİ)

Bu başlıkta BM Sürdürülebilir Kalkınma amaçları doğrultusunda işletmelerin performanslarını değerlendiren

endekslere yer verilecektir.

Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi (DSJI): Küresel ölçekte uygulanan ilk sürdürülebilirlik endeksi çalışmasıdır. 1999 yılında faaliyete başlayan DJSI, dünya çapında önde gelen şirketlerin yönetim kaliteleri, potansiyel gelecek performanslarını, geleneksel finansal analizlere sürdürülebilirlik kriterini de entegre ederek değerlendirmektedir. Bu sayede yatırımcıları, kalıcı değer yaratabilecek yatırım fırsatlarını belirleyebilmek için daha çok ve daha doğru bilgiye dayalı yatırım kararlarına yönlendirmektedir. Birbirinden farklı sektörlerde sürdürülebilirlik konusunda işlem yapan ve bu markaları izleyen DSJI, belirli dönemlerde listeler yayınlayarak sürdürülebilirlik açısından en başarılı şirketleri açıklamaktadır (S&P Dow Jones Indices, 2022).

FTSE4Good: Financial Times Gazetesi ve Londra Menkul Kıymetler Borsası'nın ortaklıkları olan FTSE, dünyanın tanınan şirketlerinin KSS performanslarının ölçülmesi ve KSS sahibi şirketlerin listesine ulaşılması için kurulan bağımsız bir derecelendirme kuruluşudur. Şirketlerin çevresel, sosyal ve yönetim alanlarındaki faaliyet performanslarını ölçen bir yatırım endeksidir (FTSE Russell, 2022).

Real Leaders: Üye topluluğu olarak 2010 yılında kurulan Real Leaders, işletmelerin iyilik için bir güç olabileceğini savunan, iş hayatındaki sosyal etkili işletmeleri ödüllendiren, pozitif değişimi teşvik etmeye çalışan bir endekstir (Real Leaders, 2022).

Corporate Knights: Kanada Toronto'da bulunan medya, araştırma ve finansal bilgi ürünleri şirkettir. Fiyatların; sosyal, ekonomik, ekolojik maliyeti, faydaları tam olarak içerdiği ve paydaş eylemlerinin sonuçlarının açıkça farkında olduğu bir ekonomik sistemi teşvik etmeye odaklanmaktadır (Corporate Knights, 2022).

MSCI (Morgan Stanley Capital International): MSCI, merkezi New York'ta bulunan bir Amerikan finans şirkettir. Küresel öz sermaye, sabit getirili gayrimenkul endeksleri, çok varlıklı portföy analiz araçları, çevresel, sosyal, kurumsal yönetim ve iklim ürünleri sağlayıcısı olan MSCI, daha iyi bir dünya için yatırımcılara iyi kararlar almalarını sağlamayı ve finansal piyasalara daha fazla şeffaflık sunmayı amaçlamaktadır (MSCI, 2022).

BIST Sürdürülebilirlik Endeksi: Borsa İstanbul şirketleri arasında sürdürülebilirlik konusundaki anlayış, bilgi ve uygulamaların artması amacıyla Borsa İstanbul'da işlem gören ve kurumsal sürdürülebilirlik performansları üst düzeyde olan işletmelerin paylarının yer alacağı BIST Sürdürülebilirlik Endeksi oluşturulmuştur. Borsaların sosyal, çevresel, kurumsal yönetim konularındaki risklerine ilişkin politika oluşturmaları sürecinde işletmelere yol gösteren ve işletmelerin sürdürülebilirlik politikalarına ilişkin bilgiyi de sorumlu yatırımcılara ileten bir platform oluşturmak gibi çok önemli bir amaca sahip olduğu düşüncesinden hareketle 2014 yılından bu yana BIST Sürdürülebilirlik Endeksi hesaplanmaktadır (Borsa İstanbul, 2022).

CDP (Carbon Disclosure Project- Karbon Saydamlık Projesi): CDP; yatırımcıların, şirketlerin, şehirlerin, illerin, eyaletlerin ve bölgelerin çevresel etkilerini yönetmeleri için küresel açıklama sistemini çalıştıran, kar amacı gütmeyen bir kuruluştur. CDP, kurumsal ve şehir eylemlerine ilişkin en zengin ve en kapsamlı veri seti sayesinde dünya ekonomisi tarafından çevresel raporlamanın altın standardı olarak kabul edilmektedir (CDP, 2022).

Vigeo-Eiris (V.E): Moody's yatırım şirketinin 2019 yılından beri bir parçası olan Vigeo Eiris; kamu kurumları, özel kuruluşlar ve yatırımcılar için çevresel, sosyal, yönetim alanlarında bağımsız uluslararası araştırma hizmetleri sağlayıcısıdır. V.E; çevresel, sosyal ve yönetim alanında küresel ölçekte artan sorunlar, iklim değişikliği, sürdürülebilirlik konularında risk değerlendirmeleri yapan ve bunu şirketlerle paylaşan bir endekstir (V.E, 2022).

EcoVadis: Dünyanın en büyük ve en güvenilir iş sürdürülebilirliği derecelendirme sağlayıcılarından biri olan EcoVadis, kurulduğu 2007 yılından beri bütün işletmelerin çevresel ve sosyal riskleri en aza indirmeyi teşvik eden, yaşanabilir bir dünya ve toplum için olumlu çalışmalar yapılmasını sağlayan endekstir (EcoVadis, 2022).

Sustainalytics: Kurumsal yatırımcılara ve işletmelere çevresel, sosyal, yönetim alanlarında yüksek kaliteli ve analitik araştırma, derecelendirme ve çözümler sunan Sustainalytics, dünyanın önemli yatırımcılarına çevresel, sosyal, yönetim alanlarındaki riskleri ve fırsatları içeren çözümler sunmaktadır (Sustainalytics, 2022).

6. SONUÇ

Sanayi Devrimi sadece üretim süreçlerinin hızını değiştirmemiş aynı zamanda şirketlerin kurumsal yapısını, tüm paydaşlara yönelik davranış biçimlerini, ekonomik, çevresel ve sosyal yapının farklılaşmasını da değiştirmiştir. Özellikle **Klasik Sosyal Sorumluluk** bakış açısının hâkim olduğu Sanayi Devrimi yıllarında, şirketlerin tek sorumluluğu kanunlara bağlı kalarak kâr etmek, şirket kârlarını en üst seviyeye taşımak olmuştur. Bireylerin bilinçlenmesi, hak

arama mücadelelerine girmesi, özgürlükleri aramak için sendikal faaliyetlerde bulunmasıyla toplumsal sorumluluk yükümlülükleri olmadığını düşünen şirketler, bireylerin fikri olgunlaşmasının sağladığı bilinçle **Modern Sosyal Sorumluluk** yapısına geçmişlerdir. Şirketler kâr sağlamak dışında toplumun refahını artırmak, geliştirmek ve toplumsal sorunların çözümü için katkı sunmaya başlamışlardır. Dolayısıyla şirketler, üretim faaliyetlerinde toplumun yararını düşünerek, faaliyetlerinin sonucu meydana gelebilecek çevresel ve sosyal sorunları çözerek sorumluluklarını yerine getirebileceklerdir.

Şirketlerin uluslararası pazarlara girmesi ticaretin sınırlarını genişletmiş, rekabet ortamının yapısı değişmiş ve bu da belirli standartlara ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Şirketler yasal düzenlemelere göre faaliyet gösterecekleri de kanunların gözden kaçırdığı bazı noktalarda bağımsız uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen ve kapsamı çizilen standartlarla şirketler üretimlerini yapmaya, çevreye zarar vermeyen malzemeler kullanmaya, işçi haklarına dikkat etmeye ve tüketicilerine (müşterilerine) kaliteli ürün ve hizmet sunmaya başlamışlardır (Silsüpür, 2020, s. 99-100). Bu bakımdan şirketler, kurumsal yönetim açısından tüm paydaşlarıyla olan ilişkilerini gözden geçirecek, ürün ve hizmetleri sonucunda hem çevresel hem de sosyal sorunların önüne geçerek topluma fayda sağlayacak, küresel ölçekte sürdürülebilir kalkınmaya destek olacak KSS standartlarına, bunların şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından topluma açıklıkla sunulmasına ihtiyaç duymaktadır. Bütün bunların da uluslararası bağımsız derecelendirme ve raporlama kuruluşları sayesinde elde edileceği, toplumsal kalkınmanın ve refahın artmasının güvencesine, adalete bağlı olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Şirket faaliyetlerinin küresel düzeyde birbirine bağlı ve birbirinden beslenen yapısı göz önünde bulundurulduğunda, şirketlerin denetlenmesi, faaliyetlerinin sonuçlarını başta yatırımcılarla ve tüm hedef gruplarla paylaşılması, yaşanabilir çevre ve karşılıklı fayda açısından önemlidir. Dolayısıyla şirketlerin şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından hem KSS standartlarıyla hem de sürdürülebilirlik endeksleriyle değerlendirilmeleri, sorumluluklarını yerine getirmeleri, faaliyetlerinin sonuçlarını kabul etmeleri, gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmaları ve toplumda saygı duyulan şirket olmaları adına önemli ve değerlidir.

KAYNAKÇA

- Barthorpe, S. (2010). Implementing Corporate Social Responsibility In The UK Construction Industry, *Property Management*, 28(1), pp. 4-17.
- Borsa İstanbul (2022). *Sürdürülebilirlik Endeksi*. 26, 07 2022 tarihinde <https://borsaistanbul.com/tr/sayfa/165/bist-surdurulebilirlik-endeksi> adresinden alındı
- Carroll, A. B. (2016). Carroll's Pyramid Of CSR: Taking Another Look, *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 1(3), pp. 1-8.
- Caux Round Table (2022). About. 22, 07 2022 tarihinde <https://www.cauxroundtable.org/about/> adresinden alındı
- CDP (2022). Who We Are. 26, 07 2022 tarihinde <https://www.cdp.net/en/info/about-us> adresinden alındı
- CERES (2022). About us. 22, 07 2022 tarihinde <https://www.ceres.org/about-us> adresinden alındı
- Ceritoğlu, A. B. (2011). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve İşletmelerin Çevre Bilinci Eksenindeki Uygulamalarının Tüketicinin Alma Davranışı ve Kurum İmajı Algısına Etkisi*, 1. Baskı, Yalın Yayıncılık.
- Certo, S. C. (1997). *Modern Management*, 7th Edition, Prentice-Hall International, Inc.
- Corporate Knights (2022). About Us. 26, 07 2022 tarihinde <https://www.corporateknights.com/about-us/> adresinden alındı
- EcoVadis (2022). About EcoVadis. 26, 07 2022 tarihinde <https://ecovadis.com/about-us/> adresinden alındı
- Engin, E.; Akgöz, B. E. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma Ve Kurumsal Sürdürülebilirlik Çerçevesinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Değerlendirilmesi, *Selçuk İletişim*, 8(1), ss. 85-94.
- Fray, A. M. (2007). Ethical Behavior And Social Responsibility In Organizations: Process And Evaluation. *Management Decision*, 45(1), pp. 76-88.
- FTSE Russell (2022). 26, 07 2022 tarihinde <https://www.ftserussell.com/about-us/our-story> adresinden alındı
- Giddens, A.; Sutton, P. W. (2016). *Sosyolojide Temel Kavramlar*, 2. Baskı, Çeviren: Ali Esgin, Phoenix Yayınevi.

- Gordon, K. (2001). *The OECD Guidelines and Other Corporate Responsibility Instruments: A Comparison*, OECD Working Papers on International Investment, OECD Publishing.
- GRI (Global Reporting Initiative). About GRI. 22, 07 2022 tarihinde <https://www.globalreporting.org/about-gri/> adresinden alındı
- İlic, D. K. (2015). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ve İşletme Yönetimi, *Farklı Bakış Açılılarıyla Sosyal Sorumluluk*, 2. Baskı, Editör: Kenan Ören, Bahadır Eser, Elvettin Akman, Pelikan Yayıncılık, ss. 69-96.
- Keidanren (2022). About Keidanren. 22, 07 2022 tarihinde <http://www.keidanren.or.jp/en/profile/pro001.html> adresinden alındı
- MSCI (2022). About Us. 26, 07 2022 tarihinde <https://www.msci.com/who-we-are/about-us> adresinden alındı
- Muñoz-Torres, M. J.; Fernández-Izquierdo, M. A.; Balaguer-Franch, M. R. (2004). The Social Responsibility Performance Of Ethical And Solidarity Funds: An Approach To The Case Of Spain, *Business Ethics: A European Review*, 13(2/3), pp. 200-218.
- Negiz, N. (2015). Türk Kamu Yönetimi Anlayışında Sosyal Sorumluluk, *Farklı Bakış Açılılarıyla Sosyal Sorumluluk*, 2. Baskı, Editör: Kenan Ören, Bahadır Eser, Elvettin Akman, Pelikan Yayıncılık, ss. 131-150.
- Öztürk, M. C.; Ayman, M. (2008). Türkiye’de Özel Sektör Ve Sosyal Sorumluluk Projeleri, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 9, ss. 145-163.
- Real Leaders (2022). About. 26, 07 2022 tarihinde <https://real-leaders.com/careers/> adresinden alındı
- SAI (2022). The SA8000 Standard. 22, 07 2022 tarihinde <https://sa-intl.org/programs/sa8000/> adresinden alındı
- S&P Dow Jones Indices (2022). About. 26, 07 2022 tarihinde <https://www.spglobal.com/spdji/en/about-us/> adresinden alındı
- Silsüpür, Ö. (2020). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Marka İmajı*, 1. Baskı, Palet Yayınları.
- Streimikiene, D.; Kovaliov, R. (2007). Corporate Social Responsibility In Baltic States, *Ekonomika Ir Vadyba: Aktualijos Ir Perspektivos*, 2(9), pp. 285-293.
- Sustainalytics (2022). Who We Are. 26, 07 2022 tarihinde <https://www.sustainalytics.com/about-us> adresinden alındı
- Sürdürülebilir Kalkınma (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Temel Bilgiler. 25, 07 2022 tarihinde <http://www.surdurulebilir-kalkinma.gov.tr/temel-tanimlar/> adresinden alındı
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022). Sürdürülebilir Kalkınma. 25, 07 2022 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa> adresinden alındı
- Top, S. (2015). İşletmelerde Yönetim Mekanizması Anlayışı Bağlamında Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Yeri, *Farklı Bakış Açılılarıyla Sosyal Sorumluluk*, 2. Baskı, Editör: Kenan Ören, Bahadır Eser, Elvettin Akman. Pelikan Yayıncılık, ss. 97-130.
- UNDP Türkiye (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Yatırım İnisyatifi. 25, 07 2022 tarihinde <https://www.undp.org/tr/turkiye/projects/s%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-kalk%C4%B1nma-ama%C3%A7lar%C4%B1-yat%C4%B1r%C4%B1m-i%C3%BCnisiyatifi> adresinden alındı
- UN Global Compact (2022). The Ten Principles of the UN Global Compact. 22, 07 2022 tarihinde <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles> adresinden alındı
- United Nations (2022). The Sustainable Development Agenda. 25, 07 2022 tarihinde <https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/> adresinden alındı
- V.E (2022). About Us. 26, 07 2022 tarihinde <https://vigeo-eiris.com/about-us/> adresinden alındı
- Warhurst, A.; Mitchell, P. (2000). Corporate Social Responsibility And The Case Of Summitville Mine, *Resources Policy*, 26, pp. 91-102.
- Yamak, S. (2007). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Gelişimi*, 1. Baskı, Beta Basım Yayım.

YEŞİL TURİZM KONUSU ULUSLARARASI ÇALIŞMALARIN OTUZ YILI: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Vedat Yiğitoğlu*

Özet

Dünyanın en büyük endüstrilerinden biri olan turizm, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmanın başlıca unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Turizmin sürdürülebilirlik çabalarına hizmet eden yaklaşımların başında ise yeşil turizm gelmektedir. Özellikle çevresel konuların ön plana çıktığı son yıllarda yeşil turizm anlayışı daha önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, yeşil turizm konusunda uluslararası alanda yapılmış bilimsel çalışmaların incelenmesi olmuştur. Araştırma kapsamını 1991-2021 yıllarını kapsayan 30 yıllık dönemde Web of Science (WoS) veri tabanında “green tourism” konusunda yapılmış toplam 1.448 İngilizce makale oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin analizinde Microsoft Excel ve VOSviewer programları kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre yeşil turizm konusunda yapılmış çalışma sayısında özellikle son beş yılda sürekli ve çok belirgin bir artış meydana gelmiştir. Öyle ki bu dönemde yapılmış çalışmalar, toplam çalışmaların %60’ından fazlasını oluşturmuştur. Yayımcı bakımından bir inceleme yapıldığında Sustainability (126 makale) ve Journal of Sustainable Tourism (92 makale) dergilerinin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Ülkeler bakımından yapılan değerlendirmede ise en fazla makalenin sırasıyla ABD (225), Çin Halk Cumhuriyeti (224), Avustralya (134), İngiltere (131) ve İspanya (92) yapıldığı tespit edilmiştir. Türkiye, bu sıralamada 47 makale ile en fazla çalışma yapılan 10. ülke olmuştur. Anahtar kelimeler üzerinden yapılan analizde ise beklendiği gibi turizm, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir turizm kavramlarının en fazla kullanıldığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte anahtar kelimeler içinde turizm türü olarak eko turizm ve kırsal turizm, işletme türü olarak otellerin, kuramsal yapı olarak ise planlı davranış teorisinin ön plana çıktığı görülmüştür. Bu sonuçlar yeşil turizm konusunun son yıllarda ve özellikle gelişmiş ülkelerde popüler bir araştırma konusu olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen çalışma sonuçlarının genel olarak yeşil turizm konusunda geçmiş, mevcut durum, eğilimler ve gelecekteki yönelimleri incelemek isteyen araştırmacılar için başlıca referanslardan biri olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil turizm, Sürdürülebilirlik, Bibliyometrik analiz.

THIRTY YEARS OF INTERNATIONAL STUDIES ON GREEN TOURISM: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS

Abstract

Tourism, one of the largest industries in the world, is also considered one of the main tools of sustainable development. Green tourism is an essential approach that supports sustainability efforts in tourism. Especially, when environmental issues have come to the fore, the notion of green tourism has become more important. In this respect, this research aimed to examine the international literature on green tourism. The scope of the research consists of a total of 1,448 English articles on “green tourism” in the Web of Science (WoS) database over the 30-years from 1991 to 2021. Microsoft Excel and VOSviewer were used in the data analysis process. According to the results obtained, there has been such a continuous and significant increase in the number of studies on green tourism, especially in the last five years that the studies conducted during this period constituted more than 60% of the total studies. When a review was made in terms of publishers, Sustainability (126 articles) and Journal of Sustainable Tourism (92 articles) were determined to pioneer. In the evaluation made in terms of countries, it was determined that the USA (225), People's Republic of China (224), Australia (134), England (131) and Spain (92) wrote most of the articles respectively. Turkey was the 10th country with the with 47 articles. In the analysis made on the keywords, as expected, it was understood that the concepts of tourism, sustainability and sustainable tourism were used the most. However, it has been seen that eco-tourism and rural tourism as a type of tourism; hotels as a type of business, and planned behavior theory as a theoretical structure among the keywords. These results reveal that the subject of green tourism has been a popular research topic in recent years and especially in developed countries. Overall, the results of this study are expected to be one of the primary references for researchers who want to investigate the past, current situation, trends, and future directions about green tourism.

Keywords: Green tourism, Sustainability, Bibliometric analysis.

* Doktor Öğretim Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Manavgat Turizm Fakültesi, vedatyigitoglu@akdeniz.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-2215-1961

1. GİRİŞ

Turizm, küresel ölçekte en büyük ve en hızlı gelişen endüstrilerden biridir. Öyle ki 1980'li yıllardan sonra yapılan araştırmalar turizmin dünyanın en büyük üçüncü ekonomik faaliyeti olduğunu belirtmektedir (Brohman, 1996; Hanafiah ve Harun, 2010; UNWTO, 2019). Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü verilerine göre 2017 yılında dünya genelindeki bütün işlerin yaklaşık %10 turizmle ilgilidir. Bununla birlikte yaklaşık 1,6 trilyon dolar ihracat miktarı ile dünyanın gayri safi hasılasının yine yaklaşık %10'nu doğrudan ve dolaylı olarak turizmden kaynaklanmaktadır (UNWTO, 2018). Turizm, çarpan etkisi bakımından da diğer endüstrilerden ayrılmaktadır. Başta konaklama, yiyecek içecek ve ulaştırma olmak üzere inşaatın perakende ticarete, tarımdan gıda üretimine kadar 50'nin üzerinde sektörün gelirlerinin dikkate değer bir kısmı turizmle bağlantılı sağlanmaktadır (AKTOB, 2014).

Turizmin yaygın ekonomik etkisi sosyal, kültürel ve çevresel konularda da kendini göstermektedir. Ancak geçmişten günümüze hemen hemen her alanda turizmin ekonomik boyutu daha baskın rol oynamıştır. Buna karşın turizmin sosyal, kültürel ve doğal çevre üzerindeki olumsuz etkileri göz ardı edilmiştir (Furqan ve ark., 2010). Birçok bölge ve ülkede turizm arzı ve talebinde meydana gelen artışlar plansız büyüme, sosyal yapıda bozulma ve kaynak tüketimi gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Doğal, sosyal ve kültürel çekicilikler turizm ürününün en temel bileşenlerinden biridir (Buhalis, 2000). Dolayısıyla turizm ile söz konusu çevre elemanları arasında iki yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yani turizmin çevre üzerinde etkileri kadar, çevrenin de turizm performansı üzerinde anlamlı etkileri olabilmektedir. Turizm sektörünün devamı ve gelecek kuşakların da turizmden aynı payı alabilmesi için başta çevre olmak üzere, sosyal ve kültürel kaynaklara sürekli ihtiyaç duyulmaktadır. Turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin artan farkındalık karar vericilerin ve araştırmacıların turizmi sürdürülebilir kılmak için eko turizm ve yeşil turizm gibi bazı kavramlar geliştirmesine neden olmuştur (Erdogan ve Tosun, 2009).

Yeşil turizm bazı durumlarda başta eko turizm olmak üzere kırsal turizm, çiftlik turizmi, tarım turizmi, yaban turizm ve doğal turizm gibi farklı ya da alternatif turizm türleriyle birlikte ele alınmaktadır. Ama aslında bu turizm türlerini de içine alan, daha geniş anlamda çevrenin korunmasına vurgu yapan bir turizm anlayışını ifade etmektedir (Chengcai ve ark., 2017). Eko turizm, doğa turizmi, kırsal turizm gibi turizm türlerinin merkezindeki çevre, turistik bir çekim unsuru olarak ön plana çıkarmaktadır. Oysa yeşil turizm sadece doğal çevreyi değil, sosyal, kültürel ve ekonomik çevreyi de ele almakta ve bu unsurlar arasında bağlantıyı geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Her alanda olduğu gibi turizm alanında da bilimsel yayınların sayısı son yıllarda büyük artış göstermiştir. Bununla birlikte turizm ve çevre konusu birlikte her zaman en popüler araştırma konularından biri olmuştur. Dolayısıyla yeşil turizm konusunda çok disiplinli olarak oldukça fazla sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır. Bir alanda ya da konuda bilimsel yayınların çok olması ilgili yazının belirli kriterlere göre düzenlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Demir ve Erigüç, 2018, s.97). Bu araştırmanın amacı akademik bir bakış açısıyla yeşil turizm konusunda yapılmış çalışmalarını incelemektir. Böylece yeşil turizm yazınının kapsamlı bir envanterinin ortaya koyulması hedeflenmektedir. Elde edilecek sonuçların yeşil turizm konusunda belli bilimsel çalışmalara ulaşmak isteyen taraflar ve bu konuda araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için önemli bir referans olması beklenmektedir.

2. YEŞİL TURİZM

Esasen herhangi bir ürün ya da hizmet için yeşil kavramını kullanmak tanımlamaktan daha kolaydır. Yeşil turizm, farklı odak noktaları ve farklı anlamları olmakla birlikte genellikle turizm faaliyetlerinin çevre dostu olduğunu anlatmaktadır. Yeşil turizm kavramı temelde iki amaç için kullanılmaktadır. Bunlardan ilki pazarlama amacıyla mevcut ve potansiyel turistlere gidecekleri tatil yerinin güzel ve bozulmamış olduğunu göstermektir. Diğerisi ise kamu bilgilendirme amacıyla gerçekleşen turizm faaliyetlerinin çevreye zarar vermediğini belirtmektir (Font ve Tribe, 2001). Yazında yeşil turizm kavramıyla ilgili olarak standart ve genel kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır. 1980'lerde yapılan ilk tanımlarda yeşil turizm; çevresel etkileri en aza indirerek doğal alanları ziyaret etmeyi kapsayan küçük ölçekli turizmi anlayışı olarak ele alınmıştır (Pintassilgo, 2016). Bununla birlikte yeşil turizmin dar ve geniş olmak üzere iki perspektifle tanımlanması da mümkündür. Dar anlamda yeşil turizm eko turizmin gelişmiş bir hali olarak kaynaklara önem veren ve ekolojiyi koruyan bir turizm faaliyeti iken geniş anlamda geri dönüşümü ve sürdürülebilirliği önceleyen bir ekonomik kalkınma aracıdır (Chengcai ve ark., 2017)

Yeşil turizm; mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri hakkında sorumluluk alan, sadece müşterilere (turistlere) değil, doğaya ve topluma da fayda sağlayan turizm yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda aşırı kalabalıklaşma, kültürel mirasın ve çevrenin yok edilmesi, küreselleşme ve zararlı sosyal değişim gibi seyahatin ya da turizmin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi ve tersine çevrilmesi amaçlanmaktadır.

Dodds ve Joppe (2001) yeşil turizm anlayışının dört temel anlama sahip olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki çevresel

sorumluluktur. Bu doğal ve fiziksel çevrenin korunmasını ve iyileştirilmesini, böylece ekosistemin uzun vadeli sağlığının sürdürülmesini ifade etmektedir. İkincisi ise yerel ekonomik canlılıktır. Özellikle ekonomik canlılık ve sürdürülebilirliği sağlamak için yerel ekonomileri, işletmeleri ve toplulukları desteklemeyi anlatmaktadır. Üçüncüsü, bir destinasyonun kültürüne saygı duymayı ve onu takdir etmeyi ve kültürel refahı teşvik etmeyi ifade eden kültürel çeşitliliktir. Dördüncü ve sonuncusu ise deneyimsel zenginliktir. Burada kastedilen durum ise turistlerin bir destinasyonla ilgili doğa, insan, yer ve kültürün entegrasyonu şeklinde turizm faaliyetlerine aktif katılımlarıdır.

Yeşil turizm eko turizm ve sürdürülebilir turizm kavramlarıyla yakın ilişkili bir kavramdır. Bu nedenle benzer noktaları olabilmektedir. Ancak yeşil turizm kavramını ilgili kavramlardan ayıran belirgin noktalar bulunmaktadır. Örneğin eko turizm doğal, vahşi alanlara, korunmasına destek olmak ve yerel halkı desteklemek, aynı zamanda doğal dünyayı gözlemlemek ve öğrenmek amacıyla sorumlu bir şekilde seyahat etmek anlamına gelmektedir. Bu kapsamda tamamen çevre dostu bir gezi olsa bile sosyal ve kültürel yerleşim bölgelerine seyahat etmek ekoturizm olarak kabul edilmemektedir. Diğer taraftan sürdürülebilir turizm sadece doğal alanları değil, turizmin her yönünü ve biçimiyle birlikte turistik çekim yerlerini kapsayan daha geniş bir kavramdır. Sürdürülebilir turizmin amacı, bir bütün olarak turizmin olumsuz etkilerini mümkün olduğunca azaltmak, olumlu olanları en üst düzeye çıkarmak ve tüm sektörü uzun vadede sürdürülebilir kılmaktır. Bu açıklamalar ışığında yeşil turizmin eko turizmi kapsayan ve sürdürülebilir turizm anlayışının bir parçası olduğunu söylemek mümkündür.

3. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, yeşil turizm konusunda uluslararası alanda yapılmış bilimsel çalışmaların incelenmesi olmuştur. Bu bağlamda aşağıda yer alan başlıca araştırma sorularının cevabı aranmaktadır. Bunlar:

- Web of Science (WoS) veri tabanında yeşil turizm konulu makalelerin kategorik dağılımı nasıldır?
- Yeşil turizm konulu makalelerin sayısı yıllara göre nasıl değişmektedir?
- Yeşil turizm konulu makalelerde en üretken yazarlar kimlerdir?
- Yeşil turizm konulu makalelerde en üretken yazarlar arasında nasıl bir iş birliği bulunmaktadır.
- Yeşil turizm konulu makalelerin en fazla yayımlandıkları dergiler hangileridir?
- Yeşil turizm konulu makalelerin en fazla yapıldığı ülkeler hangileridir?
- Yeşil turizm konulu makalelerde kullanılan anahtar kelimeler arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır.

Araştırmanın özellikle yerel ve merkezi kamu yöneticileri, turizm işletmecileri ve yeşil turizm konusunda araştırmaya yapacak bilim insanları için önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırma sonuçları sayesinde kamu yöneticileri ve turizm işletmecileri hangi konularda ne tür bilimsel bilgiler olduğunu görebilecektir. Araştırmacılar ise geçmişten günümüze çalışma değişimini görebilecek ve gelecekte hangi çalışmalara ihtiyaç olduğunu değerlendirebilecektir.

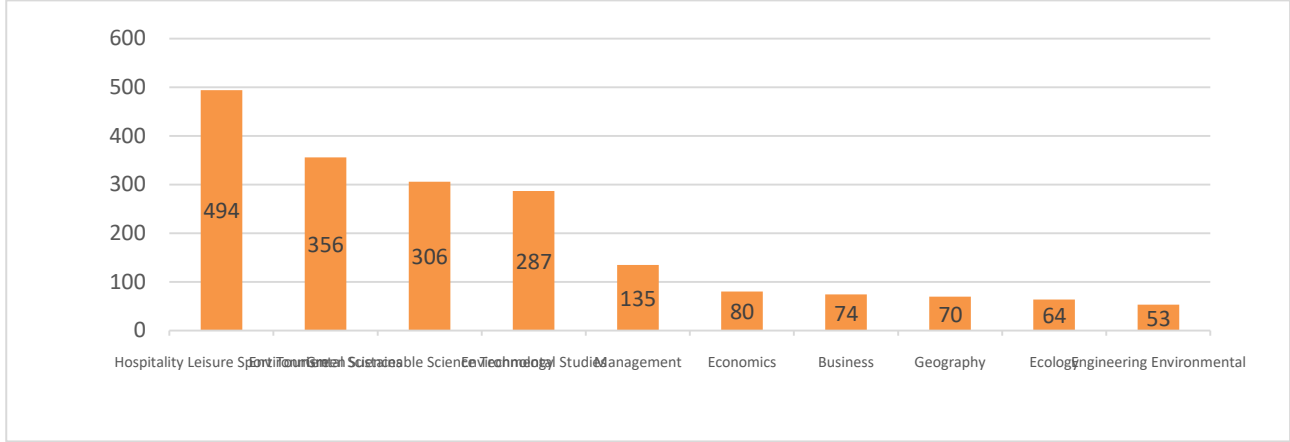
Araştırmada veri analizi yöntemi olarak bibliyometrik analizden yararlanılmıştır. Bibliyometrik analiz matematik ve istatistiksel yöntemlerin kitaplara ve diğer iletişim araçlarına uygulanmasını sağlayan sayısal bir analiz yöntemidir (Pritchard, 1969). Bibliyometrik analiz; bilimsel amaçlı belgelerin ya da yayınların yazar sayısı, konu, yayın bilgisi, yayımlandığı dergi gibi birtakım özelliklerinin niceliksel olarak analiz edilmesidir. Bibliyometrik analiz bir bilim dalıyla ilgili yapılan yayınların incelenerek bilim dalının performansının etkin değerlendirilmesine imkân veren bir yöntemdir. Bibliyometrik çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular sayesinde bilim dalının nasıl gelişim gösterdiğinin tespit edilmesi, sorunların veya eksikliklerin ortaya çıkarılması ve bu bağlamda yapılacak düzeltmelerin ya da getirilecek önerilerin tartışılması mümkün olabilmektedir (Demir ve Erigüç, 2018; Şakar ve Cerit, 2013; Üsdiken ve Pasadeos, 1995; Zhang ve ark., 2022).

Çalışma verileri Web of Science (WoS) veri tabanında konu bölümünde “green tourism” anahtar kelimeleri birlikte kullanılarak yapılan tarama sonucunda belirlenmiştir. Bu kapsamda 1991-2021 yıllarını kapsayan dönemde belirlenen toplam 1.448 araştırma yayın türü, yıl, yazar, kurum ve anahtar kelime bakımından bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Bu süreçte Excel ve VOSviewer bibliyometrik yazılım programı kullanılmıştır. VOSviewer bibliyometrik ağların birbirleriyle ilişkilerini şekil ve renklerle görsel olarak sunan bilimsel bir haritalama programıdır. Program yazar, anahtar kelimelerin birlikte bulunma durumlarının analizini ve atf ağlarının görsel olarak ortaya konması konusunda birçok bibliyometrik ağ analizine olanak verebilmektedir. VOSviewer ortak atf ağlarından yola çıkarak yayınların veya yazarların ilişkisel ağlarını şekilsel olarak sunmaktadır (Akgöl ve Ayazlar, 2021; Van Eck ve Waltman, 2022).

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Web of Science Core Collection veri tabanında yeşil turizm konusunda yapılmış ilk taramada toplam 2.287 yayın olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmada 1991-2021 yıllarını kapsayan otuz yıllık dönem dikkate alınmış ve içinde

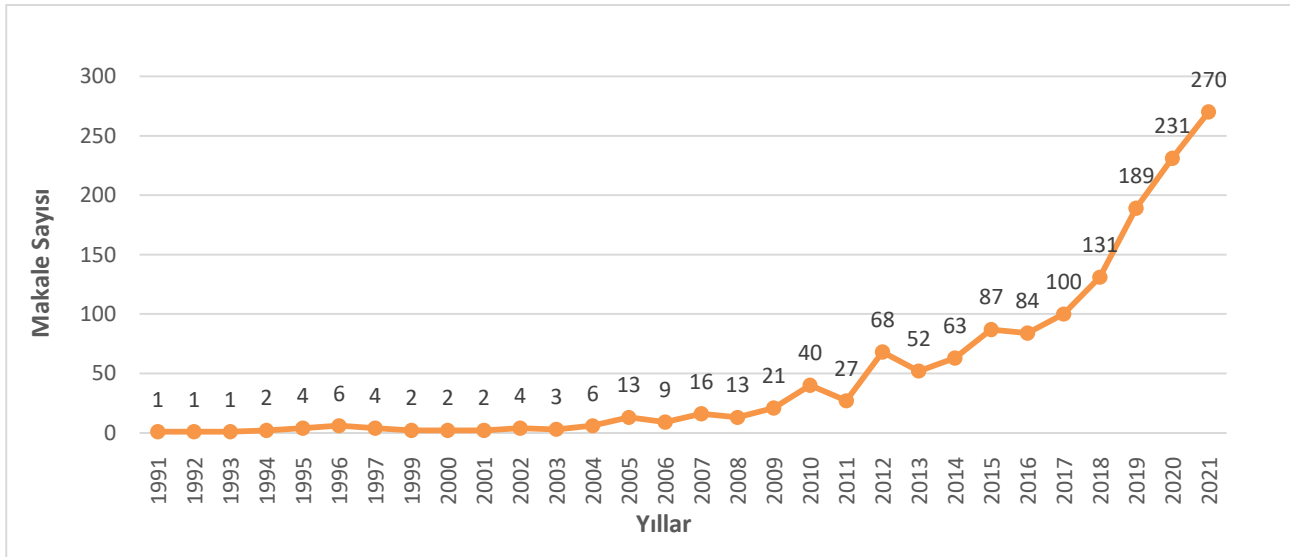
bulunan 2022 yılı hariç tutulmuştur. Daha sonra yayın türü olarak makale ve yayın dili olarak İngilizce seçilerek filtreleme yapılmış ve nihai olarak 1.448 çalışmaya ulaşılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda çalışmaların WoS veri tabanı kategorilerine göre dağılımı aşağıda yer alan Şekil 1’de gösterilmektedir.



Şekil 1. Web of Science Kategorilerine Göre Toplam Makale Sayısı

Şekil 1’de görüldüğü üzere ilgili çalışmaların yaklaşık üçte biri beklendiği üzere Turizm, Eğlence, Spor ve Turizm kategorisinde yer almaktadır. Bunu çevre bilimleri ve yeşil sürdürülebilir bilim teknoloji kategorisi izlemektedir. Tabloda yer alan en dikkate çekici sonuç ekoloji ve çevre mühendisliği kategorisinde yer alan çalışmaların az olmasıdır. Bu sonuç yeşil turizm konusunda mühendislik fen bilimleri çalışmalarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

İlgili çalışma sayısının yayın yılı bakımından dağılımı Şekil 2’de yer alan görselde özetlenmektedir. Görselden anlaşıldığı üzere son beş yılda yayınlanmış makale sayısı 921’dir. Dolayısıyla yeşil turizm konusunda yapılmış çalışmaların %63’ü son beş yılda yapılmıştır. Son on yıl dikkate alındığında bu oran %88’e çıkmaktadır. Bu artışın nedeninin birtakım etmenlere bağlanması mümkündür. Bunların başında turizmin küresel ölçekte 2010 yıllardan sonra büyük bir büyüme göstermiş olması, çevre bilincinin son yıllarda daha da artması, turizmin bir bilim alanı haline gelmesi (okul ve araştırmacı sayısının artması) ve çok disiplinli bir araştırma alanı olarak daha fazla ön plana çıkması gösterilebilir.



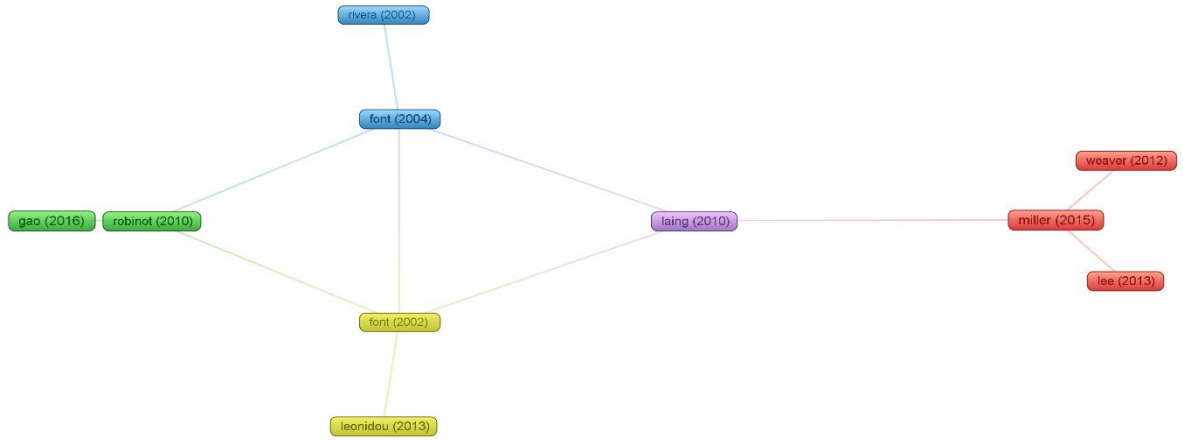
Şekil 2. Yıllara Göre Yeşil Turizm Konulu Makale Sayıları

1448 çalışmada toplam 3925 yazarın adı geçmektedir. Bu yazarlar içinde yeşil turizm konusunda en az 6 makalesi olan yazarlar Tablo 1’de gösterilmektedir. Aynı tabloda ilgili yazarların aldıkları atıf sayıları da yer almaktadır. Görüldüğü üzere uzak doğulu yazarlar daha hâkim durumdadır. Buna göre en üretken yazarlar sırasıyla Han, H., Font, X. Ve Zhang, Y. olarak belirlenmiştir. Makale sayısı ve atıf sayısı birlikte değerlendirildiğinde Mair, J. ile birlikte Font, X. ön plana çıkmıştır.

Tablo 1. Yeşil Turizm Konusunda Makalesi Olan Başlıca Yazarlar ve Atıf Sayıları

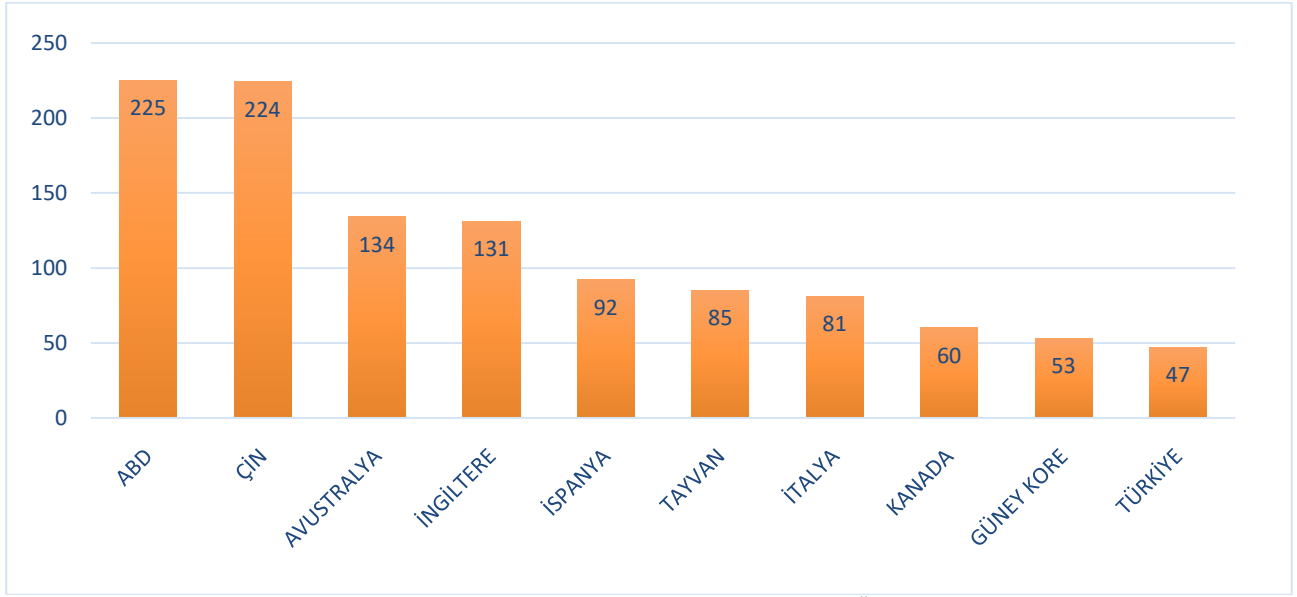
Yazar	Makale Sayısı	Atıf Sayısı	Ortalama Atıf
Han, H.	16	441	28
Front, X.	13	688	53
Zhang, Y.	12	149	12
Wang, J.	10	131	13
Li, X.	7	186	27
Liu, J.	7	64	9
Wang, Y.	7	114	16
Chao, R. F.	6	26	4
Delacy, T.	6	51	9
Hall, C. M.	6	225	38
Kim, W.	6	115	19
Li, J.	6	118	20
Mair, J.	6	351	59
Ruhanen, L.	6	40	7
Wang, L.	6	70	12
Yu, Z.	6	64	11
Zhang, J.	6	43	7
Zhang, Q.	6	15	3

Şekil 3'te yer alan görselde yeşil turizm konusunda yapılmış makaleler arasında en fazla referans alınanlar görülmektedir. Toplam 1448 çalışma içinde en az 100 kez atıf almış çalışma sayısı 30 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmaların bağlantıları dikkate alındığında renklerden anlaşıldığı üzere 5 farklı küme oluşmuştur.



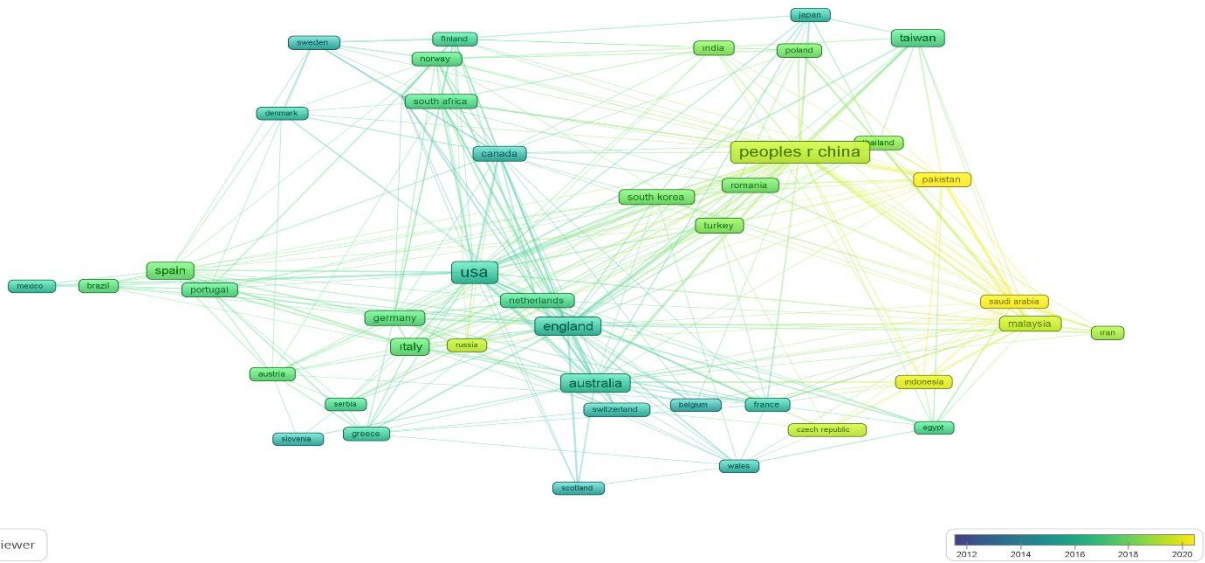
Şekil 3. Ortak Yazarlık Analizi

Yayınların yapıldığı ülkeler dikkate alındığında toplam 111 farklı ülkede yeşil turizm konulu makale yapıldığı belirlenmiştir. Şekil 4'te en fazla yayında adı geçen ilk 10 ülke listelenmiştir. Görüldüğü üzere yeşil turizm konusu özellikle gelişmiş ülkelerde popüler bir araştırma konusudur.



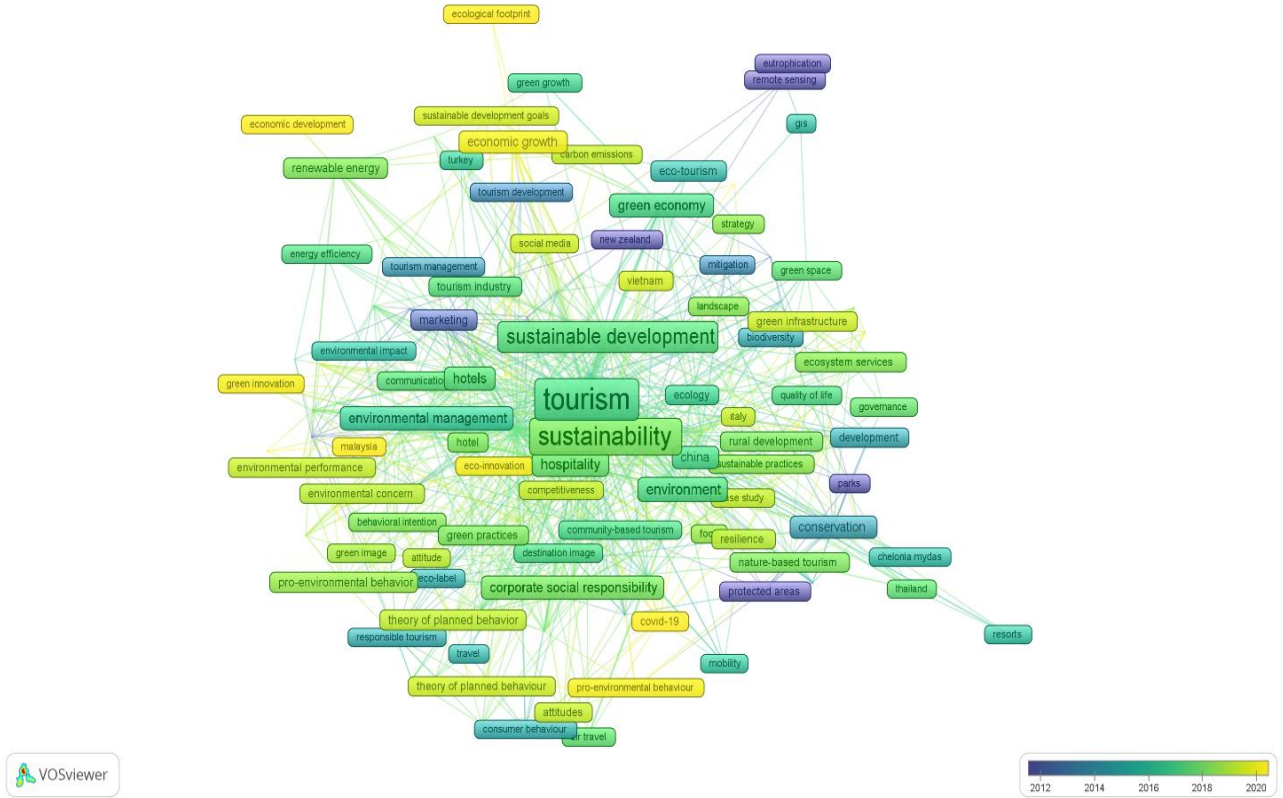
Şekil 4. Yeşil Turizm Konusunda Makale Yapan Başlıca Ülkelerin Dağılımı

Aşağıdaki Şekil 5'te ilgili ülkeler arasında iş birlikleri görsel ağ analizi sonuçları yer almaktadır. Şekilde yer alan renkler ilgili yayınların hangi dönemde yoğunlaştığını göstermektedir. Buna göre son yıllarda Çin ve Müslüman ülkelerde bu konuda yapılmış yayın sayısında dikkate değer bir artış gerçekleşmiştir.



Şekil 5. Ülkeler Arası İş birliği Analizi

Son olarak yeşil turizm konulu yayınlarda kullanılan anahtar kelimeler üzerinden yapılan ağ analizinde Şekil 6'da beklendiği gibi turizm, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir turizm kavramlarının en fazla kullanıldığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte anahtar kelimeler içinde turizm türü olarak eko turizm ve kırsal turizm, işletme türü olarak otellerin, kuramsal yapı olarak ise planlı davranış teorisinin ön plana çıktığı görülmüştür. Anahtar kelimelerin renklerine bakıldığında pazarlama ve turizm gelişimi anahtar kelimeler yerine son yıllarda çevre yeniliği, çevre koruma davranışı ve Covid-19 gibi makro anahtar kelimeler kullanılmaya başlanmıştır. Bu sonuçlar yeşil turizm konusunun turizm dışında diğer disiplinler tarafından da dikkate alındığını ortaya koymaktadır.



Şekil 6. Anahtar Kelime Analizi

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm endüstrinin sürekli ve hızlı bir şekilde büyümesi sosyal, kültürel ve doğal çevre üzerinde büyük etkiler meydana getirmektedir. Bu ve benzeri nedenlerle ortaya çıkan etkiler çevre ve turizm konusunun birlikte ele alınması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Yeşil turizm, turizm ve çevreyi birlikte ele alan bir turizm anlayışıdır. Turizm faaliyetinde çevresel etkilerin en iyi şekilde belirlenmesi ve kontrol altına alınması gerekir. Bu kapsamda kamu yöneticilerine, turizm işletmecilerine ve turistlere büyük pay düşmektedir. Çevrenin korunması ve turizm faaliyetlerinin çevre üzerinde olası olumsuz etkilerinin giderilmesi noktasında araştırmacıların da önemli bir rolü vardır.

Bu araştırmanın amacı yeşil turizm konusunda yazında yer alan çalışmaları kapsamlı olarak incelemek ve değerlendirmektir. Araştırma sonuçları yeşil turizm konusunda yapılmış çalışma sayısında özellikle son beş yılda sürekli ve çok belirgin bir artış meydana gelmiştir. Öyle ki bu dönemde yapılmış çalışmalar, toplam çalışmaların %60'ından fazlasını oluşturmuştur. Yayımcı bakımından bir inceleme yapıldığında Sustainability (126 makale) ve Journal of Sustainable Tourism (92 makale) dergilerinin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Ülkeler bakımından yapılan değerlendirmede ise en fazla makalenin sırasıyla ABD (225), Çin Halk Cumhuriyeti (224), Avustralya (134), İngiltere (131) ve İspanya (92) yapıldığı tespit edilmiştir. Türkiye, bu sıralamada 47 makale ile en fazla çalışma yapılan 10. ülke olmuştur. Anahtar kelimeler üzerinden yapılan analizde ise beklendiği gibi turizm, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir turizm kavramlarının en fazla kullanıldığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte anahtar kelimeler içinde turizm türü olarak eko turizm ve kırsal turizm, işletme türü olarak otellerin, kuramsal yapı olarak ise planlı davranış teorisinin ön plana çıktığı görülmüştür.

Yapılan çalışma yeşil turizm konusunda bilimsel çalışma yapmak araştırmacılar başta olmak üzere kamu yöneticilerinin ve turizm işletmecileri için referans olma niteliği taşımaktadır. Araştırma sonuçları özellikle yeşil turizm konusunda geçmiş, mevcut durumu, eğilimleri ve gelecekteki yönelimleri incelemek ve değerlendirmek isteyen araştırmacılar için yol gösterici olabilir. Araştırmacı sonuçları bütün olarak değerlendirildiğinde çevre ve turizm gibi makro etkileri olan iki önemli alanı dikkate alan yeşil turizm çalışmalarının sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda turizmin çevre üzerinde olumsuz etkilerinin ortaya çıkarılması, bu etkilerin giderilmesi ya da azaltılması ve turizmin olumlu etkilerinin geliştirilmesi için daha fazla bilimsel çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlardan yola çıkarak gelecek çalışmalar için birtakım öneriler sunulabilir. Yöntem bakımından ele alındığında turizm işletmecileri, turistler, çalışanlar ve yerel halk gibi paydaşların görüşlerini dikkate alan çalışmalara odaklanılabilir. Kapsam olarak bakıldığında ise Türkiye ile İspanya, Fransa ve Yunanistan gibi rakip turizm ülkelerdeki yeşil turizm konulu çalışmalarla karşılaştırmalı bibliyometrik analizler yapılabilir. Bu araştırmalarla turizm performansı arasında nasıl bir ilişki olduğu incelenebilir. Diğer taraftan yeşil turizm ile eko turizm ve kırsal turizm başta olmak üzere çevre üzerinde odaklı diğer turizm türlerini konu alan çalışmaların incelenmesi önemlidir. Son olarak bu çalışmada WoS veri tabanı dikkate alınmıştır. Daha sonra yapılacak çalışmalarda Scopus ve Google Scholar gibi farklı veri tabanları dahil edilerek daha kapsamlı araştırmalar yapılabilir. Aynı şekilde yeşil turizm konusunda Türkçe çalışmalar ya da lisans üstü tezlerin dikkate alınmasıyla ulusal bakış açısını değerlendirilmesi mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Akgöl, Y. ve Ayazlar, G. (2021). Turizm ve Festival İlişkisine Yönelik Araştırmaların Bibliyometrik Haritalandırılması (1975-2020). *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1369-1387.
- AKTOB. (2014). *Turizm Sektörünün Yapısı, Büyüklüğü ve Ekonomiye Katkısı, Turizm ve Konaklama Sektörünün Sosyo-Ekonomik Etkileri*. Retma Matbaa.
- Brohman, J. (1996). New directions in tourism for third world development. *Annals of tourism research*, 23(1), 48-70.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism management*, 21(1), 97-116.
- Chengcai, T., Qianqian, Z., Nana, Q., Yan, S., Shushu, W. ve Ling, F. (2017). A review of green development in the tourism industry. *Journal of Resources and Ecology*, 8(5), 449-459.
- Demir, H. ve Erigüç, G. (2018). Bibliyometrik bir analiz ile yönetim düşünce sisteminin incelenmesi. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 91-114.
- Dodds, R. ve Joppe, M. (2001). Promoting urban green tourism: The development of the other map of Toronto. *Journal of Vacation Marketing*, 7(3), 261-267.
- Erdogan, N. ve Tosun, C. (2009). Environmental performance of tourism accommodations in the protected areas: Case of Goreme Historical National Park. *International journal of hospitality management*, 28(3), 406-414.
- Font, X. ve Tribe, J. (2001). Promoting green tourism: The future of environmental awards. *International Journal of Tourism Research*, 3(1), 9-21.
- Furqan, A., Som, A. P. M. ve Hussin, R. (2010). Promoting green tourism for future sustainability. *Theoretical and empirical researches in urban management*, 5(8 (17)), 64-74.
- Hanafiah, M. H. M. ve Harun, M. F. M. (2010). Tourism demand in Malaysia: A cross-sectional pool time-series analysis. *International Journal of trade, economics and Finance*, 1(1), 80-83.
- Pintassilgo, P. (2016). Green tourism. In J. Jafari & H. Xiao (Eds.), *Encyclopedia of Tourism* (1 ed.). London: Springer.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of documentation*, 25(4), 348-349.
- Şakar, G. D. ve Cerit, A. G. (2013). Uluslararası alan indekslerinde Türkiye pazarlama yazını: Bibliyometrik analizler ve nitel bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 37-64.
- UNWTO. (2018). *UNWTO Tourism Highlights, 2018 Edition*. UNWTO. <https://doi.org/10.18111/9789284419876>
- UNWTO. (2019). *International Tourism Highlights, 2019 Edition*. UNWTO. <https://doi.org/10.18111/9789284421152>
- Üsdiken, B. ve Pasadeos, Y. (1995). Organizational analysis in North America and Europe: A comparison of co-citation networks. *Organization studies*, 16(3), 503-526.
- Van Eck, N. J. ve Waltman, L. (2022). VOSviewer manual. *Universteit Leiden*, 1(1), 1-54. www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOSviewer_1.6.8.pdf
- Zhang, C., Xu, Z., Skare, M. ve Kraus, S. (2022). Sustainable Tourism Research Progress: A Bibliometric Analysis. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 70(3), 493-511.

EKOLOJİK GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELE VE AB YEŞİL MUTABAKATININ BİR ELEŞTİRİSİ

Büşra Mayır*, Filiz Çoban Oran**

Özet

1994 tarihli Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu insan güvenliğinin açlık ve bulaşıcı hastalıklar gibi kronik tehditlerden korunmanın yanı sıra gündelik yaşam pratiklerini aniden bozabilen etmenlerden de korunmayla ilgili olduğunu ifade etmiştir. İklim değişikliği kaynaklı çevresel felaketlerin yüzbinlerce insanın hayatını doğrudan etkileyebilmesi çevre güvenliğini insan güvenliğinin önemli bir konusu haline getirmiştir. Bu nedenle, iklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası sözleşmeler yürürlüğe girmeye başlamıştır. Son dönemde ise Avrupa Birliği, Yeşil Mutabakatla çevre güvenliğine politikalarında dikkate değer bir yer verdiğini göstermiştir. Bu çalışma, Yeşil Mutabakatın çevre güvenliğini ve adaletini sağlamada neden yeterli olmadığını tartışmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı iki aşamada gerçekleştirilmektedir. Birincisi teorik olarak, ekolojik güvenlik yaklaşımını önererek Yeşil Mutabakatın, neyin/kimin güvenliğinin sağlanması gerektiği sorusuna devlet-merkezli geleneksel yaklaşımların verdiği cevapların ötesine geçemediğini iddia etmektedir. İkincisi, 2021 yılında Güney Avrupa'yı etkisi altına alan orman yangınları örneğini inceleyerek, uygulamada AB politikalarının başarısızlığını göstermektedir. Sonuç olarak, neo-liberal perspektiften yapılan uygulamaların iklim adaletsizliğini sürdüren yapısal sorunları göz ardı ettiği, sürdürülebilir ekolojik güvenlik sağlamadığı ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ekolojik güvenlik, İnsani güvenlik, Yeşil Mutabakat*

A CRITIQUE OF THE EU GREEN DEAL AND FIGHTING AGAINST FOREST FIRES FROM THE PERSPECTIVE OF ECOLOGICAL SECURITY

Abstract

The 1994 United Nations Development Report stated that human security is not only related to protection from chronic threats such as hunger and infectious diseases, but also protection from factors that can suddenly disrupt daily life practices. The fact that environmental disasters caused by climate change can directly affect the lives of hundreds of thousands of people has made environmental security an important issue of human security. Thus, international conventions have been come into force in the fight against climate change. Currently, European Union has demonstrated with the Green Deal that it considers environmental security in its policies. This study targets to discuss why the Green Deal is not sufficient to ensure environmental security and justice. In this context, the goal of the study has been twofold. Firstly, by proposing an ecological security approach it theoretically argues that the Green Deal does not go beyond the answers of state-centred traditional approaches to the question of what/who should be secured. Second, by examining the case of Southern Europe forest fires in 2021, it shows the failure of EU policies in the implementation. As a result, it reveals that the actions taken from the neo-liberal perspective ignore the structural problems that sustain climate injustice and do not ensure sustainable ecological security.

Keywords: *Ecological security, Human security, Green Deal*

1. GİRİŞ

İklim değişikliği kriziyle ve orman yangınlarıyla ulusal ve uluslararası çapta mücadele edilmektedir. İlk kez 1972'de BM Stockholm Çevre Sorunları Konferansı düzenlense de çevrenin korunmasına yönelik kayda değer çabalar ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik anlayışının genişlemesiyle gösterilmeye başlanmıştır. 1992'de Rio de Janeiro'da BM Çevre ve Gelişme Konferansı düzenlenmiş, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi ve BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi imzalanarak Orman Varlığının Korunması İlkeleri kabul edilmiştir. Bunların sonrasında en etkili adım, küresel ısınmayı engellemeyi amaçlayan BM Kyoto Protokolü'nün 1997'de kabul edilmesidir. 2016 yılında ise bu amaçla Paris Antlaşması imzalanmıştır. Avrupa'da da bu çabalarla eşgüdümlü olarak 1993'te Avrupa Çevre Ajansı kurulmuştur. Daha da önemlisi 2019 yılında Avrupa Birliği, Avrupa Yeşil Mutabakatını (AYM) kabul

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, L.E.E., Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, mayirbusra@gmail.com

** Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İ.İ.B. Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, filizcoban@comu.edu.tr.

etmiştir.

Tüm bu uluslararası çalışmalara rağmen küresel ısınma kaynaklı orman yangınları her geçen yıl etkisini arttırmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, alınmaya çalışılan önlemlerin işlemediğine, yerleşik bakış açısı nedeniyle yapısal sorunların görmezden gelindiğine dikkat çekerek, 2021’de küresel düzeyde çıkan orman yangınlarını Uluslararası İlişkiler disiplini tarafından başta bir ekolojik güvenlik sorunu olarak incelemeyi önermektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatının da hedeflerine ancak bu yaklaşımla ulaşabileceğini iddia etmektedir.

Çalışma bu amaçla üç bölüme ayrılmıştır. İlk olarak teorik kısımda çevre ve ekolojik güvenlik yaklaşımlarına açıklık getirilmektedir. Çalışmanın analiz kısmında ise küresel orman yangınlarında dünyada ve Avrupa’da geline durum araştırılmaktadır. Bu aşamada Uluslararası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)’nin İklim Değişikliği 2022: Etkiler, Uyum ve Kırılabilirlik raporu, BM Çevre Programı tarafından yayınlanan raporlar, Avrupa’da İklim Değişikliği ve Orman Yangınları Konferansı (20.04.2019), Avrupa Orman Yangını Bilgi Sistemi (EFFIS) raporlarının verileri kullanılmaktadır. Son olarak Avrupa Yeşil Mutabakatının hedefleri özetlenerek, mevcut baskın yaklaşımla bunların gerçekleştirilmesinin güçlüğü gösterilmektedir. Sonuç olarak çalışmada, günlük ekonomik çıkarları önceleyen, insanı merkeze alırken insan-ötesini marjinalleştiren güvenlik anlayışı yerine eko-sistemi korumayı temel alan bir yaklaşım benimsenerek insan, toplum ve doğa arasındaki ilişkinin yeniden yapılandırılması önerilmektedir.

2. ULUSLARARASI GÜVENLİK ÇALIŞMALARINDA ÇEVRE VE EKOLOJİ

Uluslararası Güvenlik Çalışmalarının gelişimini I. ve II. Dünya savaşları, Soğuk Savaş dönemi büyük güç rekabeti, 1970’lerdeki petrol krizleri, SSCB’nin dağılması ve bunun sonucu olarak Soğuk Savaş’ın sona ermesi gibi sistemin yapısını değiştiren olaylar etkilemiştir. I. Dünya Savaşı’nın ardından geliştirilen idealizm, barış ve işbirliğini esas alan bir güvenlik yaklaşımı benimserken II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi idealizme olan inancı azaltarak yerini realist görüşlere bırakmıştır. ABD ve SSCB arasındaki Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik ve askeri rekabet realist güvenlik anlayışının 1980’lere kadar geçerliliğini korumasını sağlamıştır. Artan karşılıklı ekonomik bağımlılıkla, çok-uluslu şirketlerin ortaya çıkması, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının güçlenmeye başlaması, 1973’te yaşanan Petrol Krizi, çevresel bozulmanın küresel bir tehdit olarak öne çıkmaya başlaması ve 1990’lara doğru gücünü kaybetmeye başlayan Doğu Bloğunun 1991’de SSCB’nin dağılması ile nihayete ermesi gibi uluslararası alanda yaşanan pek çok olayla birlikte yeni tehdit tanımlamalarıyla geleneksel güvenlik anlayışına meydan okuyan eleştirel güvenlik yaklaşımlarının ortaya çıkmasına meydan vermiştir. Bu süreçte güvenliğin ilk kez çevre ile ilişkili biçimde ele alınması Richard Falk tarafından 1971 yılında kaleme alınan *Tehlike Altındaki Gezegen* başlıklı eser ile olmuştur. Bunlarla birlikte, askeri tehditler dışında ekonomik, toplumsal, siyasal ve çevresel sektörlerde de devlet güvenliğinin tehdit edilebileceğine işaret ederek Uluslararası Güvenlik Çalışmalarının alanını genişleten Barry Buzan’ın *İnsanlar, Devlet ve Korku* (1987) çalışması alana önemli katkıda bulunmuştur.

Güvenliği savaş ve barış konuları üzerinden devlet merkezli bir yaklaşımla ele alan geleneksel anlayış, 1990’ların başından itibaren yerini eleştirel güvenlik anlayışına bırakmaya başlamıştır. Eleştirel güvenlik anlayışı; geleneksel güvenlik yaklaşımlarını güvenliği dar anlamda ele alarak askeri konulara indirilmesi nedeniyle eleştirmiştir. Yeni güvenlik yaklaşımları, geleneksel anlayışın aksine güvenliği daha geniş bir perspektifte ele almanın gerekliliği düşüncesinden hareket ederek bireyi, toplumu, ekonomiyi, çevreyi ve benzeri konuları da güvenlik kapsamına dâhil etmiştir. Onlara göre “Kimin güvenliği?” sorusunun cevabı “devlet” değil, “insan” olmalıdır. Nitekim 1994’teki BM İnsani Kalkınma Raporu da bu anlayışı destekler biçimde “insani güvenlik” kavramını geliştirmiş ve insanın güvenliği sosyal, ekonomik, çevresel pek çok parametreye bağlanmıştır. Eleştirel çalışmalar ve insani güvenlik kavramıyla literatürde daha yüksek sesle duyulmaya başlayan “çevre” insan güvenliğinin bir bileşeni olarak güvende tutulması gereken bir alan olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Çevresel güvenlik, literatürde önceleri bozulmanın sebep olacağı çatışmalar ekseninde değerlendirilirken günümüze yaklaşıldıkça birey güvenliğinin öne çıkarıldığı bir ekseninde ele alınmaya başlanmıştır (Dalby, 2008: 179). Geleneksel teorilerde çevre, genellikle araçsal bir önem taşımış, doğal kaynakların ulusal güce katkısı veya jeopolitik durumların devlete sağladığı avantajlar ya da dezavantajları üstünde durulmuştur. Eleştirel teoriler ise devletten çok birey güvenliğine odaklanmıştır; çevreyi bir güvenlik başlığı olarak ele almasına karşın çevreye antroposentrik (insan-merkezci) bir paradigma içinde değer atfetmiştir. Antroposentrik perspektif, doğayı insan yaşamı için bir gereksinim olarak görmektedir. Buna göre çevre, insan-merkezci bir ölçekte ve insana fayda sağlaması için korunmalıdır (Söker ve Özlük, 2018: 230-240). Buradaki etik sorun, çevrenin gerek erken gerekse de son dönemde sıklıkla insanlığın ihtiyaçları ölçüsünde değer görmesidir. Bugün “çevresel bozulma” denildiğinde akla gelen ilk şey, doğanın insan ihtiyaçlarına ne kadar süre daha cevap vereceği kaygısıdır. Bu açıdan bakıldığında hem geleneksel hem de eleştirel teorisyenlerin göz ardı ettiği etik bir sorun ortaya çıkmaktadır: İnsan her şeyin ölçüsü müdür? Çevre güvenliği, ne/kim için sağlanmalıdır? Tüm yaşam alanlarına ve canlılara ev sahipliği yapan ekosistemi diğer canlılarla paylaşmasına rağmen onun sahibiymiş gibi davranan insan için mi?

Özetle, devleti merkeze alan realist yaklaşımda ulusal güvenliğe yönelik geliştirilen söylem, çevresel değişim etkilerini potansiyel çatışmalarla birlikte ele alıp askeri hazırlıkları teşvik ederken insan güvenliği yaklaşımı çevresel tehdidi azaltma stratejilerine ve uluslararası toplumdaki insan popülasyonunun karşılaştığı sorunlara odaklanmaktadır (McDonald, 2015; McDonald 2018). Ekolojik güvenlik ise bu yaklaşımları aşarak, bir bütün olarak ekosistemin korunmasına odaklanarak insan ile diğer canlı varlıkları dengelemeyi amaçlamaktadır.

2.1. Ekolojik Güvenlik Yaklaşımı

Ekolojik düşünce insan-dışı doğa ve insan arasındaki ilişkinin sorgulanmasıyla ortaya çıkmıştır. 1962 yılında yayımlayan iki kitap ekolojik yaklaşımın yerleşmesinde önemli yere sahiptir: Rachel Carson'ın *Sessiz Bahar*'ı ve Murray Bookchin'in *Sentetik Çevremiz*'i. Bu iki çalışma insan, toplum ve ekoloji arasındaki bağları ortaya koymuştur. Karşılıklı bağımlılığın ve kürselleşmenin etkisiyle uluslararası ilişkilerde hakim olan neoliberal perspektifin insanı önceleyen antroposentrik ve pragmatik yaklaşımı doğayı, üretim ve tüketim süreçlerinin bir aracı olarak görmektedir. Neoliberalizm, temelde insan hakları ve demokrasinin yaygınlaşmasıyla insanın özgürleşmesine dayanan ve uluslararası sorunların çözümü için uluslararası hukuk ve işbirliğini öneren bir yaklaşım olsa da ekosistemin sürdürülebilirliğini göz ardı etmektedir. Ekolojik sosyolojinin kurucularından Murray Bookchin'e göre (2013a: 106) çevrecilik, kapitalist ekonominin araçsal bir yaklaşımıyla doğayı insanın kullanımına hizmet eden edilgen bir yaşam ortamına indirgemektedir. Ekolojik yaklaşım ise insanın bir parçası olduğu doğa üzerinde mutlak egemenliğini ve yıkıcı etkilerini reddederek bütüncül bir ilişki biçimini savunmaktadır. Benzer biçimde Andrew Dobson (2016:21-22) çevrecilik, bugünkü değer anlayışıyla üretim ve tüketim kalıplarını sürdürerek çevre sorunlarının aşılabileceğini düşünen yönetsel bir yaklaşımken, ekolojizm, toplumsal ve politik yaşamımızda değişiklikler yapmayı ve insan dışı doğa ile kurduğumuz ilişkiyi sorgulayıp radikal biçimde yeniden yapılandırmayı gerektirmektedir.

Arne Naess'e göre (1995a: 232) ekolojik yaklaşımı savunanlar doğayı savunurken insanın kendi dışında bir şeyi değil, varlığını sürdürürebilmek için hayati bir koşulu savunmaktadır. Kısacası, tüm canlıların yaşam alanı olan ekosistem korunduğunda insan güvenliği de sağlanabilecektir. Bu nedenle ekolojik güvenlikte verimli topraklar, fosil yakıtlar, su gibi kaynaklar insanın tüketimine açık kaynaklardan ziyade total çevrenin parçaları olarak görülmektedir (Detraz, 2009: 351-352). İnsan-dışı varlıklara araçsal bir değer yüklemek insanın doğal hakkı değildir. İnsanlığın çıkarlarına, diğer çevresel unsurların aleyhine olacak biçimde imtiyaz tanımak tek başına etik bir sorun olmakla birlikte çevresel bozulmanın ve olası çevresel krizlerin de temel sebeplerinden biridir (Dobson, 2007: 82). Bu nedenle ekolojik güvenlik, çevresel değişimleri tetikleyen ekonomik, sosyal ve politik süreçleri sorgulama eğilimi göstermektedir (McDonald, 2013: 48). Eckersley (1990: 749), mevcut paradigmanın yapmış oldukları ayrımların insan-dışı alana yönelik insan tahakkümüne ve doğanın sürekli sömürülmesine hizmet ettiğini iddia etmektedir. Buna karşılık canlılar arasında mutlak bir ayrım olmadığını ve özünde dinamik, birbirine bağlı bir ilişkiler ağı bulunduğunu savunmaktadır (Kaya, 2019: 78). Uluslararası ilişkiler disiplininde baskın olan ana akım yaklaşımlar nedeniyle ekolojik güvenliğin kendine yeterince uygun bir zemin bulamadığı görülmektedir. Çıkarları maksimize etmeye odaklı uluslararası sistem, sanayileşme ve tüketimi teşvik etmekte olan neo-liberal ekonomik düzeni onaylayarak başta iklim değişikliği olmak üzere çevresel sorunların artışına sebep olmaktadır. Çevre ve güvenlik arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek olumlu bir adım atılmış olsa da uluslararası sistemin ve siyasilerin konuyu ele aldıkları düzlem amaca ne kadar uygun olduğu konusunda soru işaretleri yaratmaktadır. İnsani güvenlik söylemiyle daha da anılmaya başlayan çevresel sorunlar ne kadar görünür hale getirilerek tartışmaya açılrsa da insan popülasyonuna çizgiyi çekmiş ve diğer canlılara karşı olan yükümlülükleri tanımakta başarısız olmuştur (McDonald, 2015: 3).

Özetle, çevresel güvenliğin son aşaması olarak ekolojik güvenlik; farklı türdeki güç ilişkilerini açıklayan, insanı, insan-dışı unsurlarla çevrili bir varlık olarak addeden ve ekosistemdeki yaşam alanlarına özen göstermenin zorunlu bir eylem olduğunu savunan bir yaklaşımdır (Cudworth ve Hobden, 2011: 49).

3. İKLİM KRİZİ KAYNAKLI KÜRESEL ORMAN YANGINLARININ ANALİZİ

İklim değişikliğinin bir sonucu olarak meydana gelen küresel ısınma, ortalama sıcaklıkların yükseldiği ve ekstrem hava/iklim olaylarının sayısı, sıklık ve şiddetinin artmasıyla karakterize edilmektedir. Ortalama sıcaklığın artmasıyla dünya genelinde daha sıcak ve daha kurak hale gelmesi, daha büyük yangınların meydana gelmesinin nedenlerinden birisidir (Dabanlı 2021). Ayrıca hâlihazırda sıcak ve kurak olan Akdeniz iklimi gibi iklimlerde daha da sıcak ve kurak zamanların görülmesi, yangın mevsiminin süresini uzatmakta, yangın riskini artırmakta, çıkan yangınların daha uzun süreler boyunca yanmasına, daha geniş alanları kül etmesine ve birçok çeşitli flora ve faunaların yok olmasına neden olmaktadır.

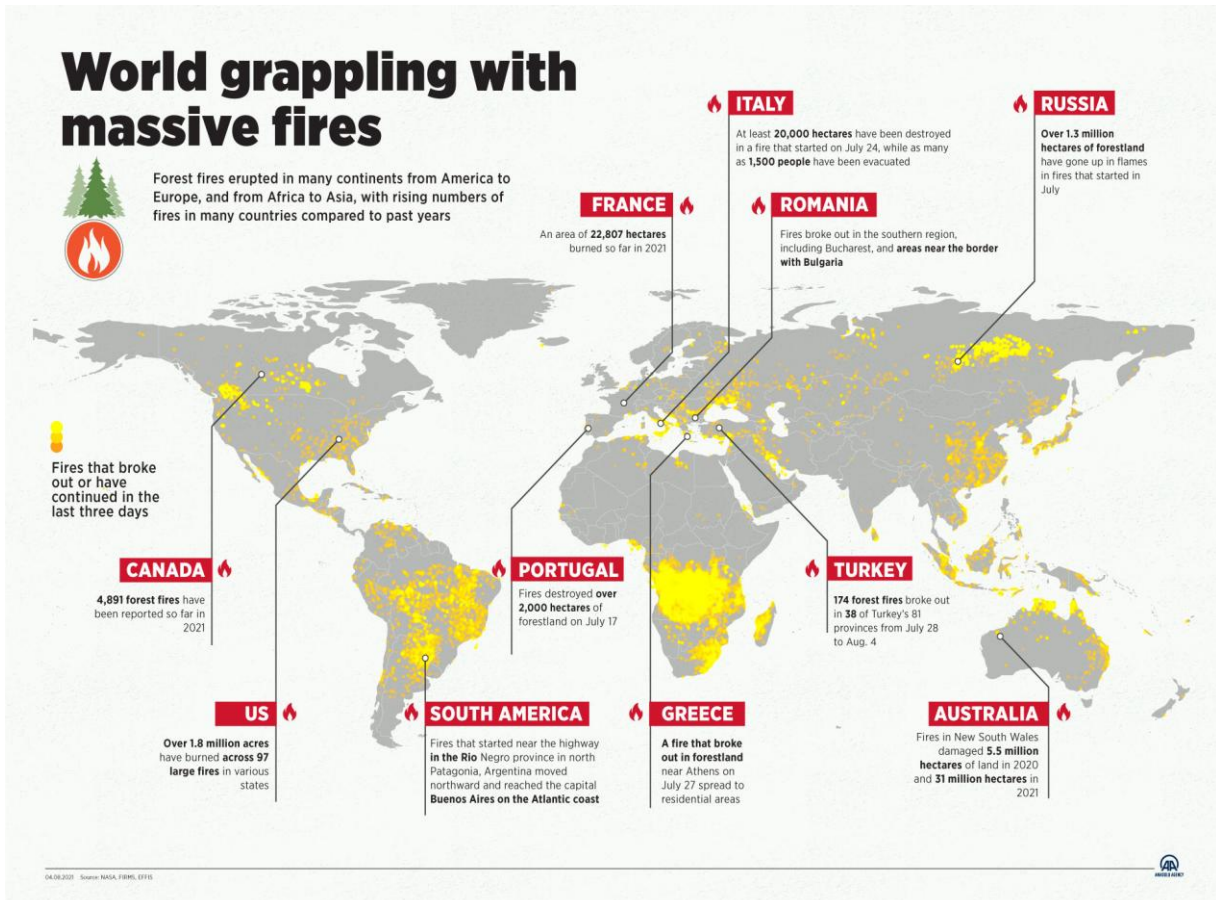
Orman yangınları çok boyutlu hasara sebep olan felaketler olmakla birlikte temelde bu zararları ekonomik ve ekolojik olarak iki gruba ayrılabilir. Mesele, sadece milli servetin zarar görmesi değildir. Yangınlar çıktığı ülkenin

ekonomik ve ekolojik geleceğini de tehdit etmektedir. Yanan ormanların ekonomiye olan zararlarını saymak ve hesaplamak neredeyse imkânsızdır; yangın söndürme masrafları, yanan ve tahrip olan asli ve tali orman ürünleri, olarak uzayıp gitmektedir. Ekosisteme olan zararlarına baktığımızda, orman yangınları toprak üzerindeki örtüyü tahrip ederek örtüsüz bırakmaktadır. Toprağın başka yerlere erozyon ve başka nedenlerle taşınmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla topraktaki minerallerin azalmasına ve çölleşmesini hızlandırmaktadır.

Orman yangınlarının ekolojik tahribatı çıktığı bölgeyle sınırlı kalmayıp, tüm yeryüzünde değişimlere yol açmaktadır. Çünkü, bir bölgede yangın başladığında, ona komşu olan bölgelerde de yangın görülme ihtimali vardır. Çünkü yangınlar, üzerlerindeki havayı ısıtıp, yukarı yönlü olarak harekete geçirir, aynı anda yangının çevresindeki soğuk hava sıcak havanın yükselmesiyle oluşan boşluğa dolarak bir yandan halihazırdaki yangını daha da harlarken diğer yandan yükselen sıcak hava ile küller atmosfere hızlı bir şekilde yayılır. Bu küller, atmosfer boyunca kilometrelerce taşınıp, diğer bölgelerdeki ormanların alev almasına neden olabilmektedir.

Yangınların sebep olduğu tahribatın boyutlarının ne kadar büyük olduğu sayısal verilerle iyi anlaşılmaktadır. Öyle ki, 2020 yılında Amazon, Kongo ve Güneydoğu Asya'da yaşanan kayıplar 4,2 milyon hektarlık alanı kapsamaktadır ve bu miktar 575 milyondan fazla otomobilin yıllık karbondioksit emisyonuna eşdeğer bir temizleme yapan ormanlardır. 2021 yılında dünyayı etkisi altına alan orman yangınları, ABD'den Avrupa'ya Afrika'dan Asya'ya birçok kıtada etkili olurken bu yangınların sayısı, pek çok ülkede önceki yılların ortalamasını aşmıştır.

Aşağıdaki 3 Ağustos 2021 tarihli Şekil 1 incelediğinde son üç günde dünyada çıkan ve devam eden yangınların küresel boyutta arttığı görülmektedir. Bu süreçte ABD'de 97 yangın görülürken 1,8 milyon dönümden fazla alan hasara uğramıştır. Kanada'da 2021 yılı içinde kaydedilen yangın sayısı 4.891 ve bu sayı, önceki on yılın ortalamasından fazladır. Avustralya'da 2020 yılında çıkan yangınlarda 5,5 milyon hektarlık alan yanarken, 2021 yılının ilk sekiz ayı içinde bu miktar yaklaşık altı kat artarak 31 milyon hektarı bulmuş, 1 milyardan fazla vahşi hayvan da hayatını kaybetmiştir. İtalya, Fransa ve Romanya'da ise 2021'in Ağustos ayına kadar yanan alan sayısı 2008-2020 yılları arasındaki ortalamayı aşmıştır. Türkiye'de de 2021'de zarar göre alan, önceki 9 yılın toplamını geçmiş ve son on yılda yangın kaynaklı orman kaybının %61,5'i bu yangınlardan kaynaklanmıştır.



Şekil 1: 2021 Ağustos Ayında Dünyada Devam Eden Orman Yangınları
Kaynak: (Anadolu Ajansı, 2021)

İklim değişikliğinde açıkça gözlemlenebilir bir artış eğilimi vardır. Bu durum hızla yayılan yoğun “mega yangınlarının” artacağını ve daha uzun yangın mevsimlerinin olacağını göstermektedir. İklim kriziyle uluslararası mücadelenin 1992 tarihli BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Orman Varlığının Korunması İlkelerine kadar dayandığı düşünülürse son otuz yılda gelinen noktanın sorunun ele alınma biçimde köklü bir bakış açısı ve yöntem değişikliği gerektirdiğini doğrulamaktadır. Son olarak Avrupa Birliği de 2019 yılında Yeşil Mutabakat ile 2030 ve 2050 yılları için iklim hedefleri belirlemiştir. Çalışmanın sonraki bölümleri bu hedefleri tanımlayıp, Avrupa’daki orman yangınlarının verilerinden yararlanarak gelinen son aşamayı gözler önüne serip, Yeşil Mutabakatın hedeflerine ulaşılması için insan güvenliği yaklaşımını aşan ekolojik güvenlik yaklaşımının benimsenmesi gerektiğini önermektedir.

4. AVRUPA BİRLİĞİ YEŞİL MUTABAKATI

Avrupa Birliği, 2019’da sunulan Yeşil Mutabakat ile 2050’ye kadar Avrupa’nın karbondan arındırılmasına dayanan köklü bir ekonomik dönüşüm öngörmüştür. Bu dönüşüm; modern, kaynakların verimli kullanıldığı, büyümenin doğal kaynaklardan ayrıştırıldığı, adil ve rekabetçi bir ekonomik modele ulaşmak için gerekli görülmüştür. Yeni ekonomik modelin, aynı zamanda, doğal sermayenin muhafaza edildiği, halkın esenliğinin sağlandığı ve vatandaşların çevresel risk ve etkilerden korunduğu bir yaşam standardı sunması amaçlanmıştır. Bu amaçlara hizmet edecek birincil öncelik de başta ifade edildiği gibi Avrupa kıtasının karbondan arındırılması ve iklimin nötrlenmesi olarak belirlenmiştir (Avrupa Yeşil Mutabakatı, 2019).

Avrupa Yeşil Mutabakatı, sürdürülebilir hedeflerin belirlendiği orta vadeli 2030 ve uzun vadeli bir 2050 vizyonu sunmaktadır. AB halkının sağlıklı, güvenli bir çevrede yaşamını sürdürmesi ve çevrenin ekonomik büyümenin sebep olacağı etkilerden korunması için teknik, iktisadi ve sosyal bir yol haritası çizen Mutabakatta, AB hedefleri şu sekiz başlıkla sıralanmıştır:

- 2030-2050 iklim hedeflerini yükseltme: AB, 2050’ye kadar iklim nötrlüğünü taahhüt etmiş ve 2030 yılı için AB’nin sera gazı emisyonunu 1990’lardaki seviyelere kıyasla %50-55 oranında azaltma hedefi belirlemiştir
- Akıllı ve sürdürülebilir ulaşım: Otomobil kaynaklı emisyon miktarları 2030’a kadar %55, minibüs kaynaklı olanlar %50 oranında azaltılmalı ve en geç 2035’e kadar emisyon miktarları sıfıra çekilmelidir.
- Temiz, güvenli ve sürdürülebilir enerji kullanılmalıdır.
- Tarladan Çatala: Çevreye duyarlı bir gıda sistemi ve tarım politikası geliştirmek için hayvan sağlığını iyileştirmeli, sağlıklı beslenmeyi ve sürdürülebilir gıda tüketimini teşvik etmeli, gıda israfını azaltmalı, gıda sistemindeki çevresel ayak izini minimize etmelidir.
- Temiz ve dögüsel ekonomiye geçiş: Sera gazlarının yaklaşık yarısı ile biyo-çeşitlilik kaybının %90’ından fazlası sanayi malzemelerinin çıkarılması ve işlenmesinden kapsayan endüstriyel eylemlerden kaynaklanmaktadır. AB, bu nedenle, konvansiyonel modellerin yerine daha yeşil ve dijitalleşmiş bir endüstri modelini benimsemeye ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda dögüsel ekonomi planının işletmelerin geri dönüşümü mümkün olan, dayanıklı ve tamir edilebilir ürünlere yönelmesinin önünü açması istenmiştir.
- Ekosistem ile biyo-çeşitlilik korunmalı ve iyileştirilmelidir.
- Sıfır kirlilik sağlanmalıdır.

4.1. Avrupa Birliği’nin Orman Yangınlarıyla Mücadelesi

Avrupa Birliği ülkelerinde Yeşil Mutabakat için artan hazırlık düzeyine rağmen, 2020’de yaklaşık 340.000 hektar yanmıştır. Bu Lüksemburg’dan %30 daha büyük bir alanı oluşturmaktadır. 2021 yangın sezonu daha da kötü geçmiştir. Avrupa Orman Yangını Bilgi Sistemi (EFFIS), 2021’de 22 AB27 üye devletinde – Çekya, Estonya, Lüksemburg, Malta ve Hollanda hariç – toplam 500.566 hektar alanın yandığını tespit etmiştir. Görüldüğü gibi yarım milyon hektarlık alan alevler içinde kalmıştır ve bunların %61’i yenilenmesi yıllar alacak ormanlardır.

Tablo 1: İtalya ve Fransa’da Orman Yangınları (2015-2021)

İTALYA		
YIL	ORMAN YANGINI SAYISI	YANAN ALAN (ha)
2015	5.442	41.511
2016	4.793	47.926
2017	7.855	161.987
2018	3.220	19.481
2019	4.351	36.034
2020	4.865	55.656
2021	1.422	159.537

FRANSA		
YIL	ORMAN YANGINI SAYISI	YANAN ALAN (ha)
2015	4.440	11.160
2016	4.285	16.093
2017	4.403	26.378
2018	3.005	5.124
2019	5.435	23.447
2020	7.372	17.077
2021	587	34.986

Kaynak: Avrupa Orman Yangını Bilgi Sistemi (EFFIS)

2021, EFFIS kayıtlarının başladığı 2000 yılından bu yana AB’de ikinci en kötü orman yangını sezonu olmuştur. 2021’deki hasarlar, yalnızca AB’de 1 milyon hektarın (ha) üzerinde yandığı 2017’deki hasarları geride bırakmıştır. Raporla göre, büyük ve aşırı yangınların özellikle Akdeniz Havzası’ndaki birçok ülkeyi etkilediğini tespit edilmiştir. 2021’de, 39 ülkede 1.113.464 hektarlık yangınlar gözlemlenmiştir. Türkiye, tek başına çok sayıda büyük yangından kaynaklanan 206.013 hektarlık alan kaybıyla 2021 yılında orman yangınlarından en çok etkilenen ülke olmuştur. Onu 159 537 ha ve 1422 yangın kaydıyla (son 13 yılın ortalamasının yaklaşık dört katı) İtalya izlemiştir. *Dahası, Ağustos 2021’de Yunanistan, ortalama sıcaklıkların genellikle 40 dereceyi aştığı bir günde yaklaşık 65 eşzamanlı orman yangınına tanık olmuştur.* Yukarıdaki Tablo 1’de İtalya ve Fransa 2015-2021 yılları arasında çıkan orman yangını sayıları ve bu yangınlarda hasar gören alanların sayısal verileri gösterilmiştir. Rakamlara göre, teknolojik ilerlemeler, alınan önlemler ve yıllar içinde edinilen deneyime karşın orman yangını sayısı azalsa da iklim krizi kaynaklı yangınların yayılımının yanan alan ve kayıpları arttırdığı iddia edilebilmektedir.

Aşağıdaki Tablo 2’deki verilere göre ise İspanya’da da 2021 yılında yangın sayısı önceki yıllara göre azalsa da yanan alan miktarı önceki beş yıla göre oldukça yüksektir. Yunanistan’da ise yanan alan miktarı son altı yıl içinde yaklaşık 18 kattan fazla bir artış göstermiştir. 2022 yangın sezonunun ana bulgularından bazıları ise, Güney Avrupa’da uzun süreli bir kuraklıkla başladığı ve bunun sonucunda ortaya çıkan koşulların çok sayıda erken yangın salgınlarına neden olduğudur. Geleneksel yangınla mücadele araçlarının çok az güce sahip olduğu dikkate alınır, yangınları söndürmenin ötesinde engelleyici yapısal değişikliklere gerek olduğu açıktır.

Tablo 2: İspanya ve Yunanistan’da Orman Yangınları (2015-2021)

İSPANYA		
YIL	ORMAN YANGINI SAYISI	YANAN ALAN (ha)
2015	11.928	103.200
2016	8.817	65.817
2017	13.793	17.8234
2018	7.143	25.162
2019	10.883	83.963
2020	7.745	65.923
2021	901	91.295

YUNANİSTAN		
YIL	ORMAN YANGINI SAYISI	YANAN ALAN (ha)
2015	510	7.096
2016	777	26.540
2017	1.083	13.393
2018	793	15.464
2019	657	9.153
2020	1.060	9.300
2021	222	131.254

Kaynak: Avrupa Orman Yangını Bilgi Sistemi (EFFIS)

Yangınlar artık sadece güney ülkelerini etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda Orta ve Kuzey Avrupa için de büyüyen bir tehdit oluşturmaktadır (Catuti vd., 2020). Yangınların yaz döneminin çok ötesinde meydana gelmesiyle birlikte, önceki yıllara kıyasla daha uzun yangın mevsimlerine doğru açık bir eğilim var ve yangın riskinin Avrupa'nın hemen hemen her yerinde değişeceği düşünülmektedir. Son yıllarda orman yangınları diğerlerinin yanı sıra orman yangınlarının geçmiş yıllarda endişe kaynağı olmadığı İsviçre, Birleşik Krallık, İrlanda, Finlandiya ve Letonya'yı ağır şekilde etkilemeye başlamıştır ve bu, durumun günden güne ulaştığı tehlikeyi gösterir niteliktedir. Örneğin, Temmuz 2022'de Birleşik Krallık'ta sıcaklığın tarihte ilk kez 40 dereceye kadar çıkması, iklim krizinin en doğal olmayan, korkutucu, gerçek bir göstergesi olarak görülmektedir (U.K. sees the hottest day, 2022).

4.2. Yeşil Mutabakatının Bir Eleştirisi

Yeşil söylem, 1970'lere değin dayanırken ve özellikle 1990'lardan itibaren uluslararası kurumlar tarafından sürdürülebilirlik ya da yeşil ekonomi gibi kavramlar gündeme alınırken ekolojik tahribat her yıl durmaksızın ciddiyetini artırmaktadır (Purkis, 2020: 115). Kyoto Protokolü ile derinleşen Yeşil Mutabakat ile devam eden süreçte gösterilen uluslararası çabalar, ekolojik tahribatın çözümünü dekarbonizasyona indirgemektedir. Karbonsuzlaşmayı, çevresel mücadelenin tek çözümü olarak sunan anlayış, yine karbon kredilerini uygulamaya koyarak amaçlarıyla tutarsızlık göstermektedir. Bu yaklaşımla doğaya, kar amacına göre bir değişim fiyatı biçilmekte ve bir bölgede iktisadi çıkarlar için ekolojik tahribatın yapılması, başka bir bölgede doğanın korunması ile dengelenmeye çalışılmaktadır.

Dolayısıyla, Yeşil Mutabakat tarafından ulaşılmaması planlanan hedeflerin retorikte oldukça iddialı, ancak pratikte belirsiz ve yetersiz kaldığı görülmektedir (Cengiz ve Kutlu, 2021: 191). Böyle kökten bir dönüşüm planı yapılırken sosyal ve siyasi parametrelerin bariz biçimde göz ardı edilmesi ve herhangi bir jeopolitik, siyasi, ekonomik bir krizde çevresel mücadelenin rahatlıkla arka plana atılması AB'nin ve Yeşil Mutabakatın çevresel amaçlarının sorgulanmasına yol açmaktadır.

Yeşil Mutabakat politik gerekse de ekonomik parametreler göz önüne alındığında bir girişimin özünde AB'nin yaşadığı kaynak sıkıntısından doğan ekonomik engelleri bertaraf etmek için pazarladığı bir strateji olduğu düşünülmektedir. AB'nin enerji konusundaki dışa bağımlı yapısı, sürdürülebilir modeli benimsemesindeki en önemli etkenlerden biri

olmuştur ve bu noktada çevresel dönüşümün, antroposentrik bir perspektifle yapıldığı ve esasen doğanın, insanı ve devleti koruyacak bir araç olarak değerlendirildiği görülmektedir. Doğayı araçsallaştıran bu yaklaşım da AB'nin ne kadar samimi olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

AYM'nin tam manasıyla uygulanması siyasi ve toplumsal anlamda bir işbirliğinin sağlanmasına bağlıdır. Bu da toplumun en küçük birimi olan bireyden başlayarak küresel boyuta ulaşan bir yelpazede çevresel çabayı gerekli kılmaktadır. Ancak ABD ve Çin gibi emisyon üretiminde lider ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadelede istenilen uygulamaları yapmaya gönüllü olmaması, AB'nin çabalarına gölge düşürmekte ve küresel rekabet edilebilirliğini azaltmaktadır. Bunun etkisiyle de AB içindeki sermaye sahiplerinin yatırımlarını sürdürülebilir uygulamalarla entegre şekilde gerçekleştirme istekleri azalmaktadır.

AB, kendi üyelerine gereken mali ve teknik desteği sağlamayı taahhüt etse de belirlenen miktarlar, hedeflerin aksine kısa vadeli kalmaktadır. Kimi Avrupa şirketi, üçüncü dünya ülkelerine kurdukları fabrikalar ile bu çıkmazla mücadele etmektedir. Böylece ucuz iş gücüne erişmelerinin yanı sıra AB'nin ulaştığı coğrafi sınırlar dışında kalan bölgeleri kirletmeyi kendilerine reva görmektedirler. Tüm bunlar göz önüne alındığında AYM'nin konvansiyonel uygulamaları kökten değiştiren hedefleri gerçekçi bulunmamakta ve AB'nin bu çevresel atağının küresel anlamda istenen etkiyi yarattığı ya da yaratacağı şüpheyle karşılanmaktadır.

Siddi (2020: 8) makalesinde AYM'nin esas zorluğunun, uygulanacağı dönem boyunca önceliği koruması olduğunu belirtmiştir. Nitekim 2014'ta başlayan Ukrayna Krizi'nin hemen ardından Polonya Başbakanı Donald Tusk, Avrupa'nın doğusunda kömürün, enerji güvenliğine eş olduğuna dair açıklama yapmıştır. Tusk'ın bu açıklaması düşünüldüğünde mevcut konjonktürdeki ve gelecekte olması muhtemel jeopolitik krizler ya da uluslararası uzlaşmazlıklar sonucu fosil yakıtlara dayalı klasik üretimin sürdürülebilir modele tercih edilmesi muhtemeldir. Nitekim savaşa evrilen Rusya-Ukrayna krizinin bir sonucu olarak Rusya'nın Avrupa'ya enerji akışını kesmesi bunu göstermiştir. AB'nin Rus gazına erişiminin kapatılması, onu daha kirli olan kömüre kimi Avrupa ülkesinde yönlendirmeye başlamıştır. Rusya-Ukrayna krizinin yansıması olarak kömürü bırakma planının belirsiz bir zamanla askıya alınması fikirlerinin gündemde kendine yer bulmaya başlaması, şu an bile sekteye uğramakta olan plan ve hedeflerin gerçekçiliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır.

Almanya Yeşiller Partisi'nin eş başkanı Robert Habeck, krizin devam ettiği senaryoda kömür santrallerinin kapatılmasının ertelenme olasılığı olduğunu vurgulamıştır. İtalya'da benzer bir görünüm sergilemiş ve gaz santraline dönüştürmeyi planladığı iki en büyük kömür santraline dönüştürme planını iptal etmiştir. Hatta Rus gazının kesilmesiyle ortaya çıkacak ekonomik zorlukla mücadele etmek adına bazı kömür santrallerini yeniden işleyişe açabileceğini belirtmiştir. Tüm bunlar gösteriyor ki; AB, Mutabakatın üstünden henüz üç yıl geçmesine karşın bugün kendi yarattığı söylemin kurbanı olmaya başlamıştır. AB'nin tutarlı davranması sürdürülebilirlik ile maliyet ve enerji güvenliğini dengelemesine bağlıdır. Ancak Maria Pastukhova'nın da ifade ettiği gibi AB için güvenlik, kısa vadede de olsa maliyet ve iklim krizinden önce gelmektedir (Independent, 2022).

Yeşil Mutabakatın hem eylem hem de söylem açısından önceliğini riske atan meselelerden biri de Çin'de patlak veren Covid-19 pandemisinin 2020'de Avrupa'ya sıçraması olmuştur. Pandemi Avrupa'da AYM'nin politik önceliğini yitirmesine sebep olmuştur. Örneğin, Polonya'nın devlet bakan yardımcısı Kowalski, ETS'nin durdurulmasını savunurken Çek Başbakan Andrej Babis, AYM'nin rafa kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir. Böylece henüz ivme kazanan iklim politikaları 2021 yılına kadar ertelenmiş ve daha ilk etapta fire verilmiştir (Siddi, 2020: 8-9).

AB, sera gazı salınımını caydırma amacıyla AYM ile karbon vergilendirmesini öngörmüştür. Ancak kullanım için bir üst sınır getirilmezse kirletme karşılığı ödenen vergilerin etik standartların gerisinde kalma durumu vardır. Dahası kirletme hakkını satın alma fikri bile ahlaki olarak çevresel hassasiyet ile örtüşmemektedir.

Purkis (2020:17), ekolojinin istikrarı ile sürekli büyüme esasına dayanan kapitalizm arasındaki çelişkiye dikkat çekmektedir. Neo-liberal uluslararası sistem, temelde piyasa mal ve hizmetlerinin sosyal ve coğrafi eşitsizlikleri ivmelendiren biçimde sınırsız ve hızlı dolaşımına dayanmaktadır. Biraz geriden bakıldığında büyük resimde, kapitalizmin kar maksimizasyonunu esas alan üretim, dolaşım ve tüketim sistemi olduğu görülmektedir. Öyleyse çevresel ürünlerin yoğun biçimde piyasaya sürülmeye başladığı senaryoda –ki bu iyimser bir yaklaşım olacaktır– tüketicimin aynı hız ve miktarda devam etmesi de sorunlu görünmektedir.

5. SONUÇ

Küresel çapta ekolojik bir tehdit olarak orman yangınları ekosistemdeki dengeyi bozarak pek çok canlı türünün yok olmasına, çok sayıda cansız unsurun zarar görmesine, maddi ve manevi sayısız kayba sebep olmaktadır. Bu çalışmada özellikle Avrupa Orman Yangını Bilgi Sistemi raporları kullanarak teknolojinin ilerlemesi, orman yangınları konusunda

edinilen deneyim ve önlemlerin artırılması, ulusal ve uluslararası çapta mücadelenin sıklaştırılmasına karşın orman yangınları her yıl önceki yıllara göre daha fazla hasar yarattığı ve etki alanını genişlettiği gösterilmiştir. Sorunun öneminden hareketle Uluslararası İlişkilerde bir güvenlik meselesi olarak ele alınması gerektiği önerilmiştir. Bunun için Uluslararası Güvenlik Çalışmalarında devlet güvenliğine ya da insan güvenliğine odaklanan yaklaşımlarla küresel ısınmanın engellenemeyeceği savunularak ekolojik güvenlik yaklaşımı savunulmuştur.

Ekolojik sorunlar, ancak insan onun bir parçası olarak düşünülürse çözülebilecektir. Yoksa insan sözde kendi güvenliğini sağlarken kendi güvensizliğini tetiklemekte ve salt bu bakış açısıyla yaşam alanını yok etmektedir. Ekolojik güvenlik anlayışı, uluslararası düzlemde ilk etapta benimsenmesi zor ve kimi çevrelerce radikal bir düşünce olarak görülse de unutulmamalıdır ki; dünya hegemon söyleme karşı yöneltilen alternatif söylemler aracılığıyla değişmiştir ve değişecektir. Böyelikle, nasıl ki Bosna'da Ruanda'da gerçekleşen insanlığa karşı suçlar "insani müdahale ya da koruma sorumluluğu" kavramları ile insan haklarının korunmasının devlet egemenliğinin üstünde görülmesini teşvik edebildiyse, küresel orman yangınlarıyla mücadeleyi de kapsayan "doğayı koruma sorumluluğu" da literatüre ve uygulamalara yerleşebilecektir.

KAYNAKÇA

- Anadolu Ajansı (2021), Wildfires ravaging forestlands in many parts of the world, 3 Ağustos, <https://www.aa.com.tr/en/world/wildfires-ravaging-forestlands-in-many-parts-of-globe/2322512> (Erişim Tarihi: 24.07.2022).
- Avrupa Birliği (AB), Avrupa Yeşil Mutabakatı, 2019.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), İnsani Gelişme Raporu 1994, <https://www.undp.org/publications/human-development-report-1994> (Erişim Tarihi: 20.06.2022).
- Birleşmiş Milletler (BM), Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) Raporu 2001, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/WGI_TAR_full_report.pdf (Erişim Tarihi: 20.06.2022).
- Catuti, M.; Kustova, I.; Egenhofer, C. (2020). Delivering The European Green Deal For Southeast Europe: Do We Need a Regional Approach?, CEPS Research Paper, 17 Jun 2020.
- Cengiz, Ç.; Kutlu, E. (2021). The Budget Of The European Union and Green Energy: Perceptions, Actions and Challenges, *International Journal of Social Inquiry*, 14(1), pp. 171-197.
- Cudworth, E.; Hobden, S. (2011). Beyond Environmental Security: Complex System, Multiple Inequalities and Environmental Risks, *Environmental Politics*, 20(1), pp. 42-59.
- Dabanlı, İ. (2021). İklim Değişikliği ve Artan Orman Yangınları İlişkisi, *Orman Yangınları: Sebepleri, Etkileri, İzlenmesi, Alınması Gereken Önlemler ve Rehabilitasyon Faaliyetleri*, Editör: Taşkın Kavzoğlu, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), ss. 25-42.
- Dalby, S (2008). Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak, *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), ss. 179-195.
- Detraz, N. (2009). Environmental Security and Gender: Necessary Shifts in an Evolving Debate, *Security Studies*, 18(2), pp. 345-369
- Eckersley, R. (1998). Beyond Human Racism, *Environmental Values*, 7(2), pp. 165-182.
- EFFIS (2015) Forest fires in Europe, Middle East and North Africa 2015, <https://effis.jrc.ec.europa.eu/reports-and-publications/annual-fire-reports> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
- EFFIS (2016) [Forest fires in Europe, Middle East and North Africa 2016](https://effis.jrc.ec.europa.eu/reports-and-publications/annual-fire-reports), <https://effis.jrc.ec.europa.eu/reports-and-publications/annual-fire-reports> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
- EFFIS (2017) [Forest fires in Europe, Middle East and North Africa 2017](https://effis.jrc.ec.europa.eu/reports-and-publications/annual-fire-reports), <https://effis.jrc.ec.europa.eu/reports-and-publications/annual-fire-reports> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
- EFFIS (2018) [Forest fires in Europe, Middle East and North Africa 2018](https://effis.jrc.ec.europa.eu/reports-and-publications/annual-fire-reports), <https://effis.jrc.ec.europa.eu/reports-and-publications/annual-fire-reports> (Erişim Tarihi: 01.07.2022)
- EFFIS (2019) [Forest fires in Europe, Middle East and North Africa 2019](https://effis.jrc.ec.europa.eu/reports-and-publications/annual-fire-reports), <https://effis.jrc.ec.europa.eu/reports-and-publications/annual-fire-reports> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
- EFFIS (2020), [Forest fires in Europe, Middle East and North Africa 2020](https://effis.jrc.ec.europa.eu/reports-and-publications/annual-fire-reports), <https://effis.jrc.ec.europa.eu/reports-and-publications/annual-fire-reports> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
- European Commission (2020). Commission Report: Europe's Nature Under Threat As World Suffers Worst Year On Record For Forest Fires, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5627 (Erişim Tarihi: 01.07.2022).

02.07.2022).

European Commission (2021). Commission Report on Forest Fires: Climate Change Is More Noticeable Every Year, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5627 (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

European Commission (2022). Forest Fires: EU Ensures Presence Of European Firefighters In Greece Throughout The 2022 Fire Season, https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/news-stories/news/forest-fires-eu-ensures-presence-european-firefighters-greece-throughout-2022-fire-season-2022-06-02_en (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

European Commission (2022). EU 2021 Wildfire Season Was The Second Worst On Record, Finds New Commission Report, https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news/eu-2021-wildfire-season-was-second-worst-record-finds-new-commission-report-2022-03-21_en (Erişim Tarihi: 05.07.2022).

European Commissions (2021), Advance report on wildfires in Europe, Middle East and North Africa 2021 <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128678> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).

European Forest Fire Information System (EFFIS), <https://effis.jrc.ec.europa.eu/> (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

Habertürk (2021). Orman yangınları Dünyayı Etkisi Altına Aldı! Avustralya, Yunanistan, İspanya, İtalya..., <https://www.haberturk.com/orman-yanginlari-dunyayi-etkisi-altina-aldi-avustralya-yunanistan-ispunya-italya-3151146> (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

Kaya, Yasemin (2019). *Ekolojik Güvenlik*, Bursa: Dora Yayıncılık.

McDonald, M (2013). Discourse of Climate Security, *Political Geography*, (33), pp. 42-51.

McDonald, M. (2015). Ecological Security, *E-International Relations*, <https://www.e-ir.info/2015/11/28/ecological-security/> (Erişim Tarihi: 10.06.2022).

McDonald, M. (2018) Climate Change and Security: Towards Ecological Security *International Theory*, 10(2), pp. 153-180..

NTV (2020). Pandeminin Ortaya Çıktığı 2020'de Orman Kayıpları Rekor Kırdı, https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/pandeminin-ortaya-ciktigi-2020de-orman-kayıplari-rekor-kirdi,iRvQvk-rL06w7ZZEY_Z0EA (Erişim Tarihi: 02. 07. 2022)

Purkis, S. (2020). Krizden Çıkış Manifestosu ve Yeşil Yeni Düzen, Ekoloji Birliği. <https://ekolojibirligi.org/krizden-cikis-manifestosu-ve-yesil-yeniduzen> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2022)

Raddadi, A. (2022). Sonunda... Avrupa Enerji Güvenliğini Kabul Etti. Independent Türkçe, <https://www.indyrturk.com/node/481681/d%C3%BCnyadan-sesler/sonunda%E2%80%A6-avrupa-enerji-g%C3%BCvenli%C4%9Fini-kabul-etti> (Erişim Tarihi: 25 Mart 2022).

Raghuraman, S. P.; Paynter, D.; Ramaswamy, V. (2021). Anthropogenic Forcing and Response Yield Observed Positive Trend In Earth's Energy Imbalance, *Nature Communications*, 12(4577), pp. 1-11.

Ruffault, J.; Moron, V.; Trigo, R. M.; Curt, T. (2016). Daily Synoptic Conditions Associated With Large Fire Occurrence In Mediterranean France: Evidence For A Wind-Driven Fire Regime, *International Journal of Climatology*, 37(1), pp. 524-533.

Siddi, M. (2020). The European Green Deal: Assessing Its Current State and Future Implementation, *Finnish Institute of International Affairs (FIIA) Working Paper*, (114), pp. 1-15

Söker, Ç. ve Özlük. E (2018). Uluslararası İlişkilerde Çevreyi Merkeze Taşımak: Temel Yaklaşımlar ve Tartışmalar, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), ss. 227- 263

Washingtonpost (2022). U.K. sees hottest day on record, with temperatures hitting 40 Celsius, 19.07.2022, <https://www.washingtonpost.com/world/2022/07/18/heat-wave-uk-temperatures-40c-record/> (Erişim Tarihi 22.07.2022)

Yeni Şafak Gazetesi (2021). ABD'deki Orman Yangınları Korkunç Bilanço: New York Los Angeles ve Chicago'nun Toplamı Büyüklüğünde Alan Yandı, <https://www.yenisafak.com/dunya/abddeki-orman-yanginlari-korkunc-bilanco-new-york-los-angeles-ve-chicagonun-toplami-buyuklugunde-alan-yandi-3675554> (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

OKULLARDA ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞINI ETKİLEYEN ETKENLERİN İNCELENMESİ

Gurbet Ergün Bozkurt*, İlknur Maya**

Özet

Bu araştırmanın temel amacı, öğretmen görüşlerine göre İzmir Çiğli ilçesinde bulunan devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarını etkileyen etmenleri belirlemektir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında, öğretmenlerin okula bağlılığını etkileyen etkenler belirlenmiştir. İlkokul öğretmenlerinin ortaokul öğretmenlerine göre ve 51-60 yaş arası görev yapan öğretmenlerin 41-50 yaş arası görev yapanlara göre okula karşı olumlu tutumları yüksek olduğu belirlenmiştir. Kadın katılımcıların erkeklere göre mesleki dayanışmayı daha fazla gösterdiği araştırma sonucunda belirlenmiştir. Sınıf öğretmeni olarak görev yapan öğretmenlerin meslek öğretmenlerine göre akademik baskı, mesleki dayanışma ve okula olumlu tutumları daha yüksek olduğu belirlenmiştir. 6-10 yıl arası görev yapan öğretmenlerin mesleki dayanışmaları 1-5 yıl görev yapan öğretmenlere göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte medeni durum, eğitim durumu ve meslekteki kıdem öğretmenlerin okula olan bağlılığı ile ilişkili olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Bağlılık, akademik baskı, mesleki dayanışma, kıdem.

Abstract

The main purpose of this research is to determine the factors affecting the organizational commitment of teachers working in public schools district of Çiğli in İzmir, according to teachers' opinions. In the study conducted with a total of 103 teachers, the Teachers' School Engagement Scale and Personal Information Form were used as data collection tools. Descriptive statistics, t-test and one-way Anavo method were used in data analysis. In the light of the findings obtained from the research, the factors affecting teachers' school engagement were determined. It was determined that teachers working in primary school had higher positive attitudes towards school compared to teachers working in secondary school and teachers working in the 51-60 age group compared to those working in the 41-50 age group. As a result of the research, it was determined that female participants showed more professional solidarity than men. It has been determined that teachers working as classroom teachers have higher academic pressure, professional solidarity and positive attitudes to school compared to vocational teachers. It was determined that the professional solidarity of the teachers who worked for 6-10 years was higher than the teachers who worked for 1-5 years. However, it was determined that marital status, educational status and seniority in the profession were not related to teachers' commitment to school.

Keywords: Organizational Commitment, academic pressure, professional solidarity, seniority.

1-GİRİŞ

Belirli amaçlar için bir araya gelen örgütlerde, örgüt ve birey arasındaki ilişki aktif bir ilişkidir. Bu ilişkinin aktif hale gelmesi ve süreklilik arz etmesi üyelerinin örgütle güçlü bağlar kurmasına bağlıdır. Üyelerin örgütle ilgili olumlu bir bakış açısına sahip olmaları zamanla geliştirdikleri bu olumlu tutumlarını örgütsel bağlılık olarak yansıtma vesile olur. Örgütsel bağlılık, çalışanların örgütün amaçlarını ve değerlerini benimsemesi, örgütün amaçlarına ulaşabilmek için emek harcama isteğini, örgütün bir parçası olarak kalmayı hedefleme isteği olarak ifade edilebilir. Birçok işveren ve araştırmacının bu konuyu önemsemesinin başlıca nedeni; yüksek bağlılık gösteren çalışanların iş ortamında daha fazla çaba sarf etmeleri, iş terklerinin daha az olması, örgüte daha fazla fayda sağlayacakları eylemde bulunmaları sıralanabilir. (Yurt ve Bozkurt, 2013). Bu çalışmada İzmir ilinin Çiğli ilçesinde çalışmakta olan öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini etkileyen etmenler üzerinde çalışılmıştır.

2- LİTERATÜR TARAMASI

Bağlılık sözcüğü anlam olarak bir şeye veya bir kişiye saygı, içtenlik ve yakınlık duyma ve sadakatli olarak

* Müdür Yardımcısı, 75. Yıl Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, gurbetergunbozkurt@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-2448-9923

** Prof. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mayaailknur@comu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-9964-1382

tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da hareketle, bir ilişkinin, evliliğin, ortaklığın kısacası birlikte bir iş ve yaşam sürmenin ve bunu devam ettirmenin şartlarından birinin o işe veya kişiye karşı bağlılık duyma olacağı yargısına varabiliriz. Birçok araştırmacının örgütü hedeflenen amacı gerçekleştirmek için birleşen birey ya da sistemlerin birlikteliği olarak tanımlamasından da yola çıkarak bir örgütün varlığını sürdürebilmesi ve amacını gerçekleştirmesi için üyelerinin birlikte hareket etmesi çok önemlidir. Eğitim örgütleri de toplumu düzenleyen ve toplumu oluşturan bireyleri geleceğe taşıyan kurumlar olarak örgütsel ve eğitsel amaçları gerçekleştirmek için hareket eder. Bu birlikteliği ve birlikteliğin yürümesini sağlayacak birçok etmen olabileceği gibi bunlardan bir tanesi de örgütsel bağlılıktır. Örgütsel bağlılık birçok araştırmacı tarafından ele alınıp tanımlanmıştır. Dikmen'in aktardığına göre O' Reilly ve Chatman işgörenlerin örgütün özelliklerini içselleştirme ve benimseme derecesi olarak örgütsel bağlılığı belirtmişlerdir. (Dikmen, 2012). Bu tanımdan yola çıkarak bir örgütte bağlılığın artması için çalışanların örgütün amaçlarını, çalışmalarını ve bütünüyle üyelerini benimsemesi ve kendisini bu örgütün bir parçası olarak görmesi gerektiği önem kazanmaktadır.

Örgütsel bağlılık tanımı ile ilgili kaynaklar incelendiğinde genel olarak örgütün amaçlarını kabul etme ve bu amaçlara inanma, örgüt için beklenenden daha fazla performans gösterme ve örgütte kalabilmek için çaba sarf etmek olarak betimlendiği gözlemlenmiştir. (Allen ve Meyer, 1990) Örgütsel bağlılık davranışsal ve tutumsal bağlılık olarak iki farklı şekilde kendini göstermektedir. Çalışanların örgüt içinde tutumsal ve davranışsal bağlılıklar gösterdiği gözlemlenmiştir. (Çöl, 2004) Davranışsal bağlılık, çalışanların önceki yaşantıları ve kuruma uyum sağlamalarıyla örgüte bağlı hale gelme sürecidir. Bir bireyin örgütte uzun süre kalma nedeniyle ortaya çıkabilecek sorun ile nasıl başedebildiğidir. Davranışsal bağlılık gösteren çalışanlar örgütün kendisine değil, örgüt içinde yapılan bir eylemlere bağlanırlar. Tutumsal bağlılık çalışanların örgütle kurduğu ilişkiye odaklanır. Tutumsal bağlılık yaklaşımında çalışanların değer ve amaçları örgütün değer ve amaçlarıyla uyumludur. Tutumsal bağlılık yaklaşımının; amaç ve değerlerle özdeşleşme, örgüt faaliyetlerine yüksek derecede girme ve örgüte içtenlikle bağlanma şeklinde üç bileşenden oluştuğu ifade edilmektedir (Özsoy, 2004).

3-AMPIRİK ANALİZ

3.1. Araştırma Modeli

Devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılığını etki eden faktörlerin okul türü, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, brans, okuldaki kıdem ve meslekteki kıdem değişkenlerinin etkisini incelemeyi amaçlayan bu araştırma tarama modelinde yapılmıştır. Tarama modeli, katılımcıların konu veya olaya ait görüşlerinin veya özelliklerinin belirlenmesidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008).

3.2. Evren ve Örneklem

İzmir Çiğli İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne göre (<http://cigli.meb.gov.tr/>) 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Çiğli semtinde çalışan öğretmen sayısı 1830'dur. Örneklem büyüklüğü hesaplama programı kullanılarak ve güven aralığı %95 ve hata payı %5 olarak hesaplandığında alınacak örneklem büyüklüğü 318 olarak belirlenmiştir. (<http://www.surveysystem.com/sscalc.htm>). Araştırmada çevrimiçi yöntemle bu öğretmenlere ulaşılmak amaçlanmış fakat Pandemi koşulları nedeniyle 103 katılımcıya ulaşılmıştır.

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada öğretmenlerin örgüt bağlılığına ilişkin Öğretmenlerin Okula Bağlılığı Ölçeği kullanılacaktır. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini (okul türü, cinsiyet, yaş, medeni durum, brans, eğitim, okulda kıdem ve meslekte kıdem) değerlendirmede ise kişisel bilgi formu kullanılacaktır. Pandemi koşulları göz önünde bulundurulduğundan iki form birleştirilerek Google form şeklinde düzenlenmiş ve katılımcılara çevrimiçi olarak uygulanmıştır.

3.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu örneklem hakkında bilgi elde etmek ve örneklemin dengeli dağılıp dağılmadığını saptamak amacıyla uygulanmıştır. Kişisel bilgi formu, okul türü, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, brans okulda kıdem ve meslekte kıdem başlıklarından oluşmaktadır.

3.2.2. Öğretmenlerin Okula Bağlılık Ölçeği

Araştırmada öğretmenlerin görüşlerine göre veri toplama aracı olarak okula bağlılıklarını etkileyen etmenleri belirleyebilmek amacıyla Christophersen, Elstad ve Turmo (2011) tarafından geliştirilen Güngör (2018) tarafından İngilizce 'den Türkçe 'ye uyarlanan Okula Bağlılık Ölçeği (OBÖ) kullanılmıştır. Ölçek kullanılmadan araştırmacıdan gerekli izin alınmıştır.

3.2.3 Ampirik Bulgular

3.2.3.1 Birinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Devlet okullarındaki öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Ölçeği ölçümleri okul türüne göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?”.

Tablo 1

Öğretmenlerin okula bağlılık ölçeği (ÖOBÖ) puan ortalamalarının okul türüne göre karşılaştırılmasına yönelik tek yönlü Anava sonuçları

ÖOBÖ	Okul Türü	n	\bar{X}	ss	F	p	Tukey
Akademik baskı	İlkokul	37	10.97	3.67	.24	.78	
	Ortaokul	29	10.37	2.83			
	Lise	37	10.56	3.93			
Mesleki dayanışma	İlkokul	37	14,70	4,54	2,66	.07	
	Ortaokul	29	15,06	3,67			
	Lise	37	12,81	4,70			
Okula olumlu tutum	İlkokul	37	14,72	3,59	5,43	.006	1>2*
	Ortaokul	29	11,62	4,02			
	Lise	37	12,86	4,02			
Yönetici öğretmen arasındaki güven	İlkokul	37	14,59	4,42	1,28	.28	
	Ortaokul	29	12,82	5,03			
	Lise	37	13,40	4,44			
Öğretmen öğretmen arasındaki güven	İlkokul	37	15,24	3,98	.94	.39	
	Ortaokul	29	13,93	4,04			
	Lise	37	14,43	3,78			

3.2.3.2. İkinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Devlet okullarındaki öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Ölçeği ölçümleri cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?”.

Tablo 2

Öğretmenlerin okula bağlılık ölçeği (ÖOBÖ) puan ortalamalarının cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin t testi sonuçları

ÖOBÖ	Cinsiyet	n	\bar{X}	Ss	t	sd	p
Akademik baskı	Kadın	60	10,6000	3,23749	-,20	101	.83
	Erkek	43	10,7442	3,95265			
Mesleki dayanışma	Kadın	60	15,0000	4,26654	2,40	101	.018
	Erkek	43	12,9070	4,46582			
Okula olumlu tutum	Kadın	60	13,3500	4,12033	,490	101	.62
	Erkek	43	12,9535	3,95783			
Yönetici öğretmen arasındaki güven	Kadın	60	14,1833	4,54914	1,336	101	.18
	Erkek	43	12,9535	4,68510			
Öğretmen öğretmen arasındaki güven	Kadın	60	15,1167	4,02994	1,644	101	.10
	Erkek	43	13,8372	3,69640			

3.2.3.3. Üçüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Devlet okullarındaki öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Ölçeği ölçümleri katılımcıların yaşlarına göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?”.

Tablo 3

Öğretmenlerin okula bağlılık ölçeği (ÖOBÖ) puan ortalamalarının katılımcıların yaşlarına göre karşılaştırmasına ilişkin tek yönlü Anavo sonuçları

ÖOBÖ	Yaş	n	\bar{X}	ss	F	p	Tukey
Akademik baskı	31-40 yaş	39	10,61	3,65	1,91	,153	
	41-50 yaş	46	10,15	3,08			
	51-60 yaş	18	12,05	4,15			
Mesleki dayanışma	31-40 yaş	39	14,61	4,47	1,62	,202	
	41-50 yaş	46	13,28	4,32			
	51-60 yaş	18	15,22	4,57			
Okula olumlu tutum	31-40 yaş	39	13,53	4,68	3,20	,045	
	41-50 yaş	46	12,21	3,34			
	51-60 yaş	18	14,88	3,64			
Yönetici öğretmen arasındaki güven	31-40 yaş	39	14,92	4,88	2,91	,059	
	41-50 yaş	46	12,54	4,42			
	51-60 yaş	18	13,83	4,00			
Öğretmen öğretmen arasındaki güven	31-40 yaş	39	15,25	4,40	1,08	,343	
	41-50 yaş	46	14,00	3,77			
	51-60 yaş	18	14,61	3,07			

3.2.3.4. Dördüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Devlet okullarındaki öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Ölçeği ölçümleri medeni durumlarına göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?”.

Tablo 4

Öğretmenlerin okula bağlılık ölçeği (ÖOBÖ) puan ortalamalarının medeni durumlarına göre karşılaştırmasına ilişkin t testi sonuçları

ÖOBÖ	Medeni Durum	n	\bar{X}	Ss	t	sd	p
Akademik baskı	Evli	77	11,02	3,54	1,82	101	.07
	Bekar	26	9,57	3,33			
Mesleki dayanışma	Evli	77	14,23	4,54	,42	101	.67
	Bekar	26	13,80	4,24			
Okula olumlu tutum	Evli	77	13,33	3,92	,66	101	.51
	Bekar	26	12,73	4,41			
Yönetici öğretmen arasındaki güven	Evli	77	13,90	4,35	,90	101	.36
	Bekar	26	12,96	5,38			
Öğretmen öğretmen arasındaki güven	Evli	77	14,58	3,94	,008	101	.99
	Bekar	26	14,57	3,95			

3.2.3.5. Beşinci araştırma sorusuna ilişkin bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Devlet okullarındaki öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Ölçeği ölçümleri eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?”.

Tablo 5
Öğretmenlerin okula bağlılık ölçeği (ÖOBÖ) puan ortalamalarının eğitim durumuna göre karşılaştırmasına ilişkin t testi sonuçları

ÖOBÖ	Eğitim	n	\bar{X}	Ss	t	sd	p
Akademik baskı	Lisans	85	10,82	3,60	1,01	101	.31
	Lisansüstü	18	9,88	3,16			
Mesleki dayanışma	Lisans	85	14,23	4,31	,53	101	.59
	Lisansüstü	18	13,61	5,15			
Okula olumlu tutum	Lisans	85	13,32	3,90	,79	101	.43
	Lisansüstü	18	12,50	4,69			
Yönetici öğretmen arasındaki güven	Lisans	85	13,61	4,80	-27	101	.78
	Lisansüstü	18	13,94	3,78			
Öğretmen öğretmen arasındaki güven	Lisans	85	14,78	3,92	1.15	101	.25
	Lisansüstü	18	13,61	3,88			

3.2.3.6. Altıncı Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt problemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Devlet okullarındaki öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Ölçeği ölçümleri katılımcıların branşlarına göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?”.

Tablo 6
Öğretmenlerin okula bağlılık ölçeği (ÖOBÖ) puan ortalamalarının katılımcıların branşlarına göre karşılaştırmasına ilişkin tek yönlü Anava sonuçları

ÖOBÖ	Branş	n	\bar{X}	ss	F	p	Tukey
Akademik baskı	Sınıf öğretmeni	20	12,00	3,43	4,00	,021	1>3*
	Branş dersleri	74	10,60	3,44			
	Meslek dersleri	9	8,11	3,33			
Mesleki dayanışma	Sınıf öğretmeni	20	15,10	4,59	3,00	,054	1>3*
	Branş dersleri	74	14,25	4,28			
	Meslek dersleri	9	10,88	4,56			
Okula olumlu tutum	Sınıf öğretmeni	20	14,90	3,55	3,64	,030	1>3*
	Branş dersleri	74	13,01	3,98			
	Meslek dersleri	9	10,77	4,38			
Yönetici öğretmen arasındaki güven	Sınıf öğretmeni	20	14,95	4,44	1,56	,215	
	Branş dersleri	74	13,55	4,45			
	Meslek dersleri	9	11,77	6,05			
Öğretmen öğretmen arasındaki güven	Sınıf öğretmeni	20	14,70	3,94	,68	,505	
	Branş dersleri	74	14,72	3,91			
	Meslek dersleri	9	13,11	4,13			

3.2.3.7. Yedinci araştırma sorusuna ilişkin bulgular

Araştırmanın yedinci alt problemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Devlet okullarındaki öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Ölçeği ölçümleri katılımcıların kurumda çalışma süresine göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?”.

Tablo 7

Öğretmenlerin okula bağlılık ölçeği (ÖOBÖ) puan ortalamalarının katılımcıların kurumda çalışma süresine göre karşılaştırmasına ilişkin tek yönlü Anavo sonuçları

ÖOBÖ	Okulda Kıdem	n	\bar{X}	ss	F	p	Tukey
Akademik baskı	1-5 yıl	55	10,87	3,68	,21	,811	
	6-10 yıl	21	10,42	3,05			
	10 yıl ve üzeri	27	10,40	3,66			
Mesleki dayanışma	1-5 yıl	55	13,38	4,64	3,83	,025	2>1*
	6-10 yıl	21	16,42	3,17			
	10 yıl ve üzeri	27	13,85	4,43			
Okula olumlu tutum	1-5 yıl	55	13,01	4,50	,26	,766	
	6-10 yıl	21	13,76	3,04			
	10 yıl ve üzeri	27	13,07	3,81			
Yönetici öğretmen arasındaki güven	1-5 yıl	55	13,90	5,10	,64	,529	
	6-10 yıl	21	14,14	3,35			
	10 yıl ve üzeri	27	12,81	4,48			
Öğretmen öğretmen arasındaki güven	1-5 yıl	55	14,47	4,13	4,05	,020	2>3*
	6-10 yıl	21	16,47	2,27			
	10 yıl ve üzeri	27	13,33	4,05			

3.2.3.8. Sekizinci araştırma sorusuna ilişkin bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Devlet okullarındaki öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Ölçeği ölçümleri katılımcıların mesleki kıdem yılına göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?”.

Tablo 8

Öğretmenlerin okula bağlılık ölçeği (ÖOBÖ) puan ortalamalarının katılımcıların mesleki kıdem yılına göre karşılaştırmasına ilişkin tek yönlü Anavo sonuçları

ÖOBÖ	Mesleki Kıdem	n	\bar{X}	ss	F	p
Akademik baskı	1-5 yıl	4	11,50	3,10	,58	,67
	6-10 yıl	7	11,14	3,67		
	10-15 yıl	23	9,78	3,77		
	16-20 yıl	19	10,42	3,02		
	20 yıl ve üzeri	50	11,02	3,66		
Mesleki dayanışma	1-5 yıl	4	13,00	8,12	,49	,74
	6-10 yıl	7	12,57	5,53		
	10-15 yıl	23	15,00	3,69		
	16-20 yıl	19	14,00	4,55		
	20 yıl ve üzeri	50	14,08	4,34		
Okula olumlu tutum	1-5 yıl	4	12,25	6,70	,21	,92
	6-10 yıl	7	12,28	4,78		
	10-15 yıl	23	13,52	3,88		
	16-20 yıl	19	12,89	4,84		
	20 yıl ve üzeri	50	13,34	3,56		
Yönetici öğretmen arasındaki güven	1-5 yıl	4	15,75	8,53	,80	,52
	6-10 yıl	7	14,42	4,42		
	10-15 yıl	23	14,73	4,13		
	16-20 yıl	19	13,00	4,52		
	20 yıl ve üzeri	50	13,16	4,58		

Öğretmen	1-5 yıl	4	15,25	8,26	1.12	.35
öğretmen	6-10 yıl	7	12,57	4,75		
arasındaki	10-15 yıl	23	15,73	3,46		
güven	20 yıl ve üzeri	50	14,20	3,57		

4-SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın genel amacı öğretmen görüşlerine göre İzmir Çiğli ilçesinde bulunan devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarını etkileyen etmenleri belirlemektir. Görev yapan öğretmenlerin okul türü, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, branş, okuldaki kıdem ve meslek hayatlarındaki kıdem durumlarına göre anlamlı bir fark olup olmadığı tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunda 37 öğretmen ilköğretimde, 29 öğretmen ortaokulda ve 37 öğretmenin de lise türünde görev yapan toplam 103 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” vardır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin “okul türü, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, branş, okuldaki kıdem ve meslek hayatlarındaki kıdem” bilgilerine ulaşılmıştır. İkinci bölümde Christophersen, Elstad ve Turmo (2011) tarafından geliştirilmiş Güngör (2018) tarafından İngilizce ‘den Türkçe ‘ye uyarlanan Okula Bağlılık Ölçeği (OBÖ) kullanılmıştır. Okul türü, yaş, branş, okuldaki kıdem ve meslekteki kıdem araştırma değişkenine cevap aramak için tek yönlü Anova yapılmıştır. Cinsiyet, medeni durum ve eğitim durumu değişkenine cevap aramak için ise t-testi yapılmıştır.

Araştırmada okul türü değişkenine göre Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin akademik baskı alt boyutunda, mesleki dayanışma alt boyutunda, yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutunda ve öğretmen öğretmen arasındaki güven alt boyutunda puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Okula karşı olumlu tutum alt boyutunda ise katılımcıların puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi sonucunda ilköğretimde görev yapan öğretmenlerin okula karşı olumlu tutum alt boyutu puan ortalamalarının, ortaokulda görev yapan öğretmenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. İlkokul öğretmenlerinin belirli bir sınıfı dört yıl boyunca kesintisiz okutması ve uzun yıllar bir okulda görev yapmaları buda etken olduğu düşünülebilmektedir.

Araştırmada cinsiyet değişkenine göre katılımcıların Öğretmenlerin Okula Bağlılık Ölçeği akademik baskı alt boyutunda, okula olumlu tutum alt boyutunda, yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutunda ve öğretmen öğretmen arasındaki güven alt boyutunda puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Mesleki dayanışma alt boyutunda ise katılımcıların puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Kadın katılımcıların erkeklere göre mesleki dayanışma alt boyutu puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçtan hareketle kadın öğretmenlerin okullarda erkek öğretmenlere göre örgüt kültürünü benimsemeleri sonucuna varılabilir. Örgütün amaçlarını gerçekleştirmeye istekli olarak örgüt bağlılığı daha yüksek sonucuna varılabilmektedir.

Araştırmada katılımcıların yaş değişkenine göre Öğretmenlerin Okula Bağlılık Ölçeği akademik baskı alt boyutunda, mesleki dayanışma alt boyutunda, yönetici öğretmen arasındaki güven alt boyutunda ve öğretmen öğretmen arasındaki güven alt boyutunda puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Okula karşı olumlu tutum alt boyutunda ise katılımcıların puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi sonucunda 51-60 yaş arası görev yapan öğretmenlerin okula karşı olumlu tutum alt boyutu puan ortalamalarının, 41-50 yaş arası görev yapan öğretmenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçtan hareketle örgüt devamlılığının sonlarına yaklaşan öğretmenler okula karşı diğer öğretmenlere göre daha olumlu yaklaşmaktadır.

Araştırmada Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin alt boyutlarından alınan toplam puanların katılımcıların medeni durum, eğitim durumuna ve mesleki kıdem yılı değişkenine göre anlamlı bir farklılığa sahip olmadığı saptanmıştır. Örgütsel bağlılık ekseninde araştırmaya katılan öğretmenlerin evli veya bekar olması örgüt bağlılığını etkileyen etmenler arasında sayılamayacağı gözlemlenmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun lisans mezunu olmasından kaynaklı anlamlı bir sonuç olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin alt boyutlarından alınan toplam puanların katılımcıların branşlarına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakıldığında; sınıf öğretmeni olarak görev yapan öğretmenlerin okula karşı akademik baskı, mesleki dayanışma ve okula olumlu tutum alt boyutu puan ortalamalarının meslek dersi öğretmenlerine göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Sınıf öğretmenlerinin yaptığı işten doyum alması ve okuldaki diğer

unsurlara karşı olumlu hisler beslemesi örgütsel bağlılığı da güçlendirmekte olduğu sonucu çıkarılabilir. Meslek liselerinin yıllardır eğitimde başarı ortalaması düşük okullar olarak adlandırılmalarının bu sonuçlarda etkili olabileceği varsayımına ulaşılabilir.

Araştırma sonucunda 1-5 yıl arası görev yapan katılımcılara göre, 6-10 yıl arası görev yapan katılımcıların öğretmen öğretmen arasındaki güven alt boyutu puan ortalamalarının, 10 yıl ve üzeri görev yapan katılımcılara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Allen ve Meyer (1997) yaptıkları çalışmada da belirttikleri gibi yaş arttıkça öğretmenlerin örgüte olan bağlılıkları da artmaktadır.

Elde edilen bu bulgular doğrultusunda, araştırma sonuçlarına dayalı öneriler aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

- Öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarında okul türü, cinsiyet, yaş, branş ve okuldaki kıdemlerinin etkili olduğu göz önüne alınarak okullarda yöneticilerin bu değişkenler üzerinde durarak çalışmalar yapması planlanabilir.
- Öğretmenlerin işbirliği ve iş paylaşımı okul verimliliğinin artırılması için temel becerilen kazandırılmasında oldukça etkilidir. Bu sonuçlar doğrultusunda, okul yöneticileri okul içinde yapacakları görev dağılımını adil, açık ve planlı şekilde organize edebilir ve öğretmenleri yönetim faaliyetlerine dahil edebilir.

KAYNAKÇA

Adiloğulları, İ. (2011). *Profesyonel Futbolcularda Duygusal Zeka İle Örgütsel Bağlılık İlişkisi*. Basılmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, 158, İstanbul.

Allen, N.J. ve Meyer, J. P. (1991). *A Three-component Conceptualization Of Organizational Commitment*. *Human Resources Management Review* <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guebd/issue/52560/654836> adresinden 17.11.2021 tarihinde alınmıştır.

Balay, R. (2014). *Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık*. Ankara: Pegem Akademi.

Balcı, T. D. (2019). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Algılarına Göre Yöneticilerin Liderlik Stili İle Okul Öncesi Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, 136, İstanbul.

Balcı, A. (2003). *Örgütsel Sosyalleşme Kuram Strateji ve Taktikler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık

Bıçak, H. (2021). *Okul Yöneticilerinin Kullandıkları Motivasyonel Dil İle Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Bozkurt, Ö. ve Yurt, İ. (2013) *Akademisyenlerin Örgütsel Bağlılık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. *Yönetim Bilimleri Dergisi* Cilt: 11, S: 22, (121-139).

Buluç, B. (2009), *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. Educational Administration: Theory and Practice, Vol. 15, Issue 57, pp: 5-34, Cilt 15, Sayı 57, (5-34)

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Canbaz, F. (2019). *Okul Müdürlerinin Dönüşümcü Liderlik Özellikleri İle Öğretmenlerin Örgüte Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, 155, Bolu

Çanak, M. (2014). *Okul Yöneticilerinin Örgütsel Bağlılıkları İle Örgütsel Sinizmleri Arasındaki İlişki*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, 161, Kayseri.

Çöl, G. (2004). Örgütsel bağlılık kavramı ve benzer kavramlarla ilişkisi. *İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6 (2), 4-11

Dağlı, A. ve Gençdal, G. (2018) Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığına İlişkin Algılarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, C:7, S: 14.

Demir, N (2021). *Okul Yöneticilerinin Örgütsel Adalet Davranışları İle Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Ve Örgütsel Güven Duyguları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Dikmen, B. (2012.) *Liderlik Kuramları Ve Dönüştürücü Liderlik Kuramı'nın Çalışanların Örgütsel Bağlılık Algıları Üzerindeki Etkisine Yönelik Uygulamalı Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.

- Ezer, Ö. (2014). *Öğretim Liderliği İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki* (Sakarya İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya
- Gül, H. (2002). *Örgütsel Bağlılık Yaklaşımlarının Mukayesesi Ve Değerlendirilmesi*, Ege Akademik Bakış Dergisi, 2(1), 37-55
- Günce, S. (2013). *İlköğretim Okullarında Örgütsel Adalet İle Örgütsel Bağlılık İlişkisi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, 104, Şanlıurfa.
- Güngör, A. A. (2018) *Etkili Okul Özelliklerinin Dönüşümsel Liderlik Ve Öğretmen Bağlılığıyla İlişkisi*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir
- Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2015). *Eğitim Yönetimi, Teori, Araştırma Ve Uygulama*. (Çev. S. Turan). Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 2010).
- Özsoy, A. S. (2004). Bir yüksekokul çalışanlarının kuruma bağlılık durumlarının incelenmesi. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6(2), 13-19.
- Söylemez, Z. Y. (2014). *Yönetici Hemşirelerin Dönüşümcü Liderlik Özellikleri İle Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Ölçülmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Topaloğlu M., Sökmen A., (2001). *Otel İşletmelerinde Örgütsel Bağlılık İle İşgören Performansı Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Araştırma*, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(1-2-3), 169-184.

FİNANSAL KİRALAMA VE FİNANSMAN ŞİRKETLERİNİN İÇ DENETİM VE İÇ KONTROL YAPILARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Kaan Ramazan Çakalı*

Özet

Son yıllarda yaşanan skandallar ve şirket çöktürmeleri işletmelerde iç denetim ve iç kontrol faaliyetlerinin etkinliği ve yeterliliğinin önemini ortaya koymuştur. Bu fonksiyonların mevcudiyeti ve etkin çalışması kurumların faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde sürdürmelerine, hedeflerine ulaşmalarına ve devamlılıklarını sağlanmalarına katkı sağlayan en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Finansal kiralama ve finansman kuruluşları gerçek veya tüzel kişilere sağladıkları fonlarla ekonomik faaliyetlere destek olan işletmelerdir. Söz konusu işletmelerin, tabi oldukları yasal mevzuat hükümleri gereği iç kontrol fonksiyonlarını kurmaları gerekirken, iç denetim yapılarını kurmalarına yönelik bir zorunluluk bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren finansal kiralama ve finansman şirketlerinin iç denetim ve iç kontrol yapılarının araştırılmasıdır. Ülkemizde, bu sektörlerde toplam 39 şirket faaliyet göstermektedir. Çalışmada, ihtiyaç duyulan verileri temin edilebilen 18 finansal kiralama ve 13 finansman şirketi olmak üzere toplam 31 işletmenin verileri içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Ulaşılan sonuçlar, şirketlerin tamamında yasal mevzuat gerekliliklerine paralel bir şekilde iç kontrol fonksiyonlarının mevcut olduğunu göstermektedir. Finansal kiralama ve finansman şirketlerinin sadece %12,9’unda hem iç denetim hem de iç kontrol birimi bulunmaktadır. Bu şirketlerin %77,4’ünde iç kontrol faaliyetleri iç kontrol birimi tarafından yerine getirilmekte iken, %32,6’sında ise iç denetim birimi bünyesinde iç denetim faaliyetleriyle birlikte yürütülmektedir. Finansal kiralama şirketlerinde, iç denetim birimi kurulması ve denetim komitesi veya benzeri bir komitenin varlığı uygulamaları finansman şirketlerine kıyasla daha yaygındır. Bununla birlikte, iç denetim fonksiyonu mevcut olmayan ve hâkim ortağının iç denetim birimince denetlenmeyen işletmelerde, Üçlü Hat Modeli çerçevesinde üçüncü hat rol ve sorumluluklarının eksik kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu şirketlerin faaliyetlerini sağlıklı sürdürebilmeleri amacıyla üçüncü hatta yer alacak iç denetim birimleri tarafından yönetim kurullarına makul güvence sağlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İç Denetim, İç Kontrol, Finansal Kiralama Şirketleri, Finansman Şirketleri

Abstract

Scandals and company collapses in recent years have revealed the importance of the effectiveness and adequacy of internal audit and internal control activities in businesses. The existence and effective operation of these functions are among the most important factors that contribute to the healthy functioning of the institutions, reaching their goals and ensuring their continuity. Leasing and financing institutions are businesses that support economic activities with the funds they provide to real or legal persons. While these enterprises are required to establish internal control functions in accordance with the provisions of the legal legislation to which they are subject, there is no obligation to establish internal audit structures. The aim of this study is to investigate the internal audit and internal control structures of leasing and financing companies operating in Turkey. There are 39 companies operating in these sectors in our country. In the study, the data of 31 enterprises, 18 financial leasing companies and 13 financing companies, whose required data could be obtained, were analyzed using the content analysis method.

The results show that all companies have internal control functions in line with the legal requirements. Only 12.9% of leasing and financing companies have both internal audit and internal control units. While internal control activities are carried out by the internal control unit in 77.4% of these companies, in 32.6% of them they are carried out together with the internal audit activities within the internal audit unit. In leasing companies, the establishment of an internal audit unit and the existence of an audit committee or a similar committee are more common than financing companies. However, it is thought that the third line roles and responsibilities within the framework of the Three Lines Model are lacking in businesses that do not have an internal audit function and are not audited by the internal audit units of the controlling partner. In order for these companies to continue their activities in a healthy way, it is important to provide reasonable assurance to the boards of directors by the internal audit units that will be on the third line.

Key words: Internal Audit, Internal Control, Leasing Companies, Financing Companies

* Dr., SMMM, Teftiş Kurulu Başkanı, Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş., kaanramazanc@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-4186-2291.

1.GİRİŞ

Globalleşme, işletme ölçeklerinin büyümesi, organizasyon kademelerinin ve faaliyetlerin çeşitlenmesi ve karmaşık bir hale bürünmesi şirketlerde hata, hile ve kayıpların yaşanması ihtimalini artıran hususlar olarak öne çıkmaktadır. Bu durum özellikle son yıllarda yaşanan kurumsal iflas ve skandallarla kendisini göstermiştir. Belirtilen olumsuz durumlar, iç denetim ve iç kontrol mekanizmalarının öneminin artması şeklinde kurumların faaliyetlerine yansımıştır. İşletmelerin faaliyetlerini sağlıklı sürdürebilmeleri, varlıklarını ve hissedarlarının yatırımlarını korumaları ve beklenmedik risklere maruz kalmalarının önüne geçilmesi ancak etkin faaliyet gösteren iç denetim ve iç kontrol yapılarının tesis edilmesi suretiyle gerçekleştirilebilir.

Finansal kiralama ve finansman şirketleri sağladıkları fonlarla gerek gerçek veya tüzel kişilere gerekse ekonominin gelişimine katkı sağlayan kuruluşlardır. Bugün ülkemizde, bu iki alanda toplam 39 işletme faaliyet göstermekte ve toplam aktif büyüklükleri 108,1 milyar TL seviyesindedir (FKB, 2020: 18-19). İç denetim ve iç kontrol faaliyetlerinin işletmeler açısından önemine istinaden bu çalışmada, ülkemizdeki finansal kiralama ve finansman şirketlerinin iç denetim ve iç kontrol yapılarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. İşletmelerin ihtiyaç duyulan verileri faaliyet raporlarından ve internet sitelerinden temin edilerek analizler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, finansal kiralama ve finansman şirketlerinin iç denetim ve iç kontrol faaliyetlerine değinen akademik çalışmalar yer almaktadır. Takip eden bölümlerde iç denetim ve iç kontrolle ilgili temel bilgilere yer verilmiş, sonrasında ise finansal kiralama ve finansman işlemlerinden bahsedilmiştir. Söz konusu şirketlerin iç denetim ve iç kontrol faaliyetleri açısından tabi olduğu yasal mevzuat açıklandıktan sonra araştırma ve sonuç bölümleriyle çalışma tamamlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Yapılan literatür taramasında finansal kiralama ve finansman şirketlerinin iç kontrol ve iç denetim uygulamalarını ve yapılarını analiz eden bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte, bu şirketlerin iç denetim ve iç kontrol faaliyetlerine değinen sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Ulaşılabilen akademik çalışmalara ilişkin özet bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Deena (2015), işletmelerin iç kontrol sistemlerinin finansal performansa etkisini araştırmıştır. Çalışmada, banka ve finansman şirketlerinden oluşan 15 işletmenin yer aldığı örneklem seçilmiştir. Ulaşılan sonuçlar, banka ve finansman şirketlerinin iç kontrol sistemlerinin finansal performansa olumlu yönde etki ettiğini ortaya koymaktadır. Belyaeva ve Bilous (2018), finansal kiralama işlemlerinin iç kontrolüne yönelik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada, öncelikle konuyla ilgili teorik çerçeveye yer verilmiş ve finansal kiralama faaliyetlerinin etkinliğine yönelik iç kontrol önerilerinde bulunulmuştur. İç kontrol süreçlerine ilişkin prosedürler geliştirilmiş, finansal kiralama süreçlerinin özellikleri açıklanmış ve finansal kiralama şirketlerinde uygulanacak iç kontrol faaliyetlerinin amacı vurgulanmıştır.

Mardessi ve Ben Arab (2018), iç denetim ve kurumsal risk yönetimi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma kapsamında Tunus'ta faaliyet gösteren ve aralarında finansal kiralama şirketlerinin de bulunduğu 41 işletmeye anket uygulanmıştır. Ulaşılan sonuçlar, kredi kuruluşlarında kurumsal risk yönetimi çerçevelerinin gelişmiş olduğunu, iç denetçilerin kurumsal risk yönetimi süreçlerine yönelik olarak gerçekleştirdikleri güvence faaliyetlerinin yanı sıra riskin işlenmesine yönelik sorumluluklar da üstlendiğini göstermektedir.

Türedi ve Tepegöz (2018), finansman şirketlerine yönelik bir iç kontrol yapısı önerisinde bulunmuştur. Çalışma kapsamında, finansal kiralama, faktoring ve finansman şirketlerine yönelik yasal mevzuat, politikalar, örgüt yapıları ve süreçler analiz edilmiştir. Örgüt yapısı Committee of Sponsoring Organizations (COSO) modeli çerçevesinde yapılandırılmış; faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği, finansal yapılarının güvenilirliği ve yasal uyum konularında finansman şirketlerine katkı sağlayacak bir model geliştirilmiştir.

Arafanti (2019), bir finansal kiralama şirketi özelinde kredi tahsis süreçlerine ilişkin iç kontrol sistemlerinin etkinliğini ve yeterliliğini analiz etmiştir. Yapılan değerlendirmelerde 2013 yılında COSO tarafından yayınlanan iç kontrol çerçeve dokümanında yer alan bileşen ve prensiplerden faydalanılmıştır. Sonuç olarak, işletmenin iç kontrol sisteminin genel olarak yeterli olmasına karşın bazı iyileştirme alanlarının mevcut olduğu kanaatine varılmıştır.

Balashova, vd. (2019), finansal kiralama şirketlerinde uluslararası iç denetim ve muhasebe standartlarının

uygulanmasına yönelik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada, konuyla ilgili olarak Rusya'da yürürlükte olan mevzuat hükümlerinden faydalanılmış, finansal kiralama işlemlerinde muhasebe uygulamalarına ve işlemlerin iç denetimine yönelik yasal gereklilikler açıklanmıştır.

3. İÇ DENETİM

İç denetim, işletmenin kendi bünyesinde istihdam edilen denetim personeli tarafından gerçekleştirilen bağımsız ve tarafsız güvence ve danışmanlık faaliyetidir. İç denetimin temel amacı, kurumun hedeflerini gerçekleştirmesine katkıda bulunmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için sistematik bir bakış açısıyla organizasyonun risk yönetimi, yönetim ve kontrol süreçlerini gözden geçirir ve bu süreçlerdeki iyileştirme ihtiyaçlarına yönelik olarak üst yönetime tavsiyelerde bulunmak suretiyle işletme faaliyetlerine değer katar (IIA, 2019: 31).

İç denetim faaliyetlerinin iki temel hizmet türü güvence ve danışmanlık hizmetleridir. Güvence hizmetleri, iç denetçilerin kurum içerisinde gerçekleştirdikleri denetim faaliyetleri esnasında temin ettikleri denetim kanıtlarının gözden geçirilmesi suretiyle kurumun süreç, işlem ve faaliyetlerine yönelik görüş oluşturduğu ve iyileştirme önerilerinde bulunduğu çalışmalardır. Danışmanlık hizmetleri ise iç denetçilerin yönetsel sorumluluklar üstlenmemek kaydıyla yaptıkları değerlendirme, görüş veya eğitim verme, öneriler sunma vb. faaliyetlerdir (IIA, 2016).

İşletmelerin maruz kaldıkları risklerle mücadeleleri kapsamında nasıl bir sorumluluk dağılımının olması gerektiği Institute of Internal Auditors (IIA) tarafından hazırlanan ve 2020 yılında son versiyonu yayınlanan Üçlü Hat Modeli'nde tanımlanmıştır. Modelin amacı, işletmelerin hedeflerine ulaşma yolunda maruz kaldıkları risklerin etkin yönetimine yönelik olarak üst yönetim ve yönetim kurullarına güvence sağlayan faaliyetler arasında eşgüdüm sağlamak ve rol ve sorumlulukları tanımlamaktır. Bu modelde, risklerin sahipliği, izlenmesi ve güvencesine yönelik üç hattan bahsedilmektedir. Birinci hat, kurum içerisinde riski sahiplenen ve yöneten fonksiyonları içermektedir. Risklerin izlenmesine yönelik risk yöneten faaliyetleri, yasal uyum, iç kontrol vb. fonksiyonlar ikinci hattı oluşturmaktadır. Üçüncü hat ise iç denetim fonksiyonundan oluşmakta ve ilgili fonksiyon tarafından işletmenin yönetim kuruluna yönetim, risk yönetimi ve kontrol süreçlerinin etkinliği ve yeterliliğine yönelik güvence sunulmaktadır. Bahse konu üç hat haricinde modelde dış güvence sağlayıcılar da yer almaktadır. Dış güvence sağlayıcıları, yasa ve düzenleyici otoritelerin beklentilerinin karşılanması ve yönetim organı ile yönetimin taleplerinin yerine getirilmesine yönelik olarak kurum içerisindeki kaynakları tamamlayacak şekilde ek güvence sunmaktadır (IIA, 2020).

3. İÇ KONTROL

İç kontrol, işletme bünyesinde yer alan tüm seviye çalışanlardan etkilenen ve kurumun hedeflerine ulaşmasında makul güvence sağlayan bir süreç olarak tanımlanabilir (COSO, 2013: 144). İç kontrol, çalışanların etki ettiği, sadece form ve talimatlardan oluşmayan, işletmelere önemli ölçüde güvence sağlamasına karşın kesin güvence vermeyen bir süreçtir (Saltık, 2007: 60).

COSO iç kontrol çerçevesi iç kontrolün üç temel amacı üzerinde durmaktadır. Bunlar; faaliyetler, raporlama ve yürürlükteki yasal düzenlemelere uyum olarak sıralanabilir. Faaliyetlere yönelik hedefler, işletmelerin faaliyetlerinin etkin ve verimli bir şekilde sürdürülebilmesi amacıyla yönelik olarak işletme varlıklarının korunmasını içerir. Raporlama hedefleri, işletme tarafından gerçekleştirilen tüm raporlamalar ile ilgilidir. Üretilen raporların güvenilir, doğru, eksiksiz ve ilgili standart ve yasal mevzuata uygun olmalarını kapsar. Uyumluluk hedefi ise işletmelerin tabi olduğu yasal mevzuat hükümlerine uyumu içerir (COSO, 2013).

İç kontrol çerçevesi, birbirleriyle ilişkili olan ve birbirlerini etkileyen beş temel unsurdan meydana gelmektedir. Bunlar, kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol eylemleri, bilgi ve iletişim ve izleme olarak adlandırılmaktadır (COSO, 2013: 5). Kontrol ortamı, diğer iç kontrol unsurlarının temelini oluşturmaktadır. Etik değerler, hesap verebilirlik, gözetim ve dürüstlük gibi unsurlar işletmelerde kontrol ortamının güçlü olmasına katkı sağlamaktadır. Risk değerlendirmede amaç işletmenin maruz kalabileceği risklerin belirlenmesi, analiz edilmesi ve olası etkilerinin azaltılmasına yönelik aksiyonların planlanmasıdır. Kontrol eylemleri, politika ve prosedürlerin oluşturulması, kontrollerin belirlenmesi, seçilmesi ve iyileştirilmesi unsurlarını içermektedir. Bilgi ve iletişim, doğru ve ilgili bilginin kullanılması ile iç ve dış iletişiminin sağlanması ilkelerinden oluşur. İzleme ise diğer iç kontrol unsurlarının işletmedeki mevcudiyetinin ve etkin işleyip işlemediklerinin takip edilmesi süreci olarak tanımlanabilir (COSO, 2013).

İşletme yönetimlerinin görevlerini ifa ederken kullandığı en önemli araçların başında iç kontrol sistemi gelmektedir (Erdoğan, 2006: 122). İç kontrol sisteminin etkin olarak çalışmadığı işletmelerde verimlilik sağlanamayacak ve işletme faaliyetleri karmaşık bir yapıya bürünecektir (Feng vd., 2009: 190). Etkili bir iç kontrol sistemine sahip olan kurumlar ise iyi uygulamaları faaliyetlerine entegre edebilecek, kaynaklarını verimli kullanabilecek ve sektördeki rakiplerine

kıyasla daha iyi hizmet sunabileceklerdir (Jeffrey, 2008: 52).

4. FİNANSAL KİRALAMA VE FİNANSMAN

4.1. Finansal Kiralama

Finansal kiralama, düzenlenen sözleşme çerçevesinde bir mala sahip olmanın getirdiği risk ve faydaların devredilmesi olarak tanımlanabilir. Sözleşmenin süresinin tamamlanmasını takiben sözleşme konusu malın mülkiyeti devredilebilir veya devredilmeyebilir (TMS-17, Md.4). Finansal kiralama sözleşmesi, bir malı kiralayanın, kiracının talebi doğrultusunda kiracıdan veya üçüncü bir kişiden satın aldığı ya da öncesinde kendi mülkiyetine geçirdiği bir malın zilliyetini belirli bir kira bedeli ödemek koşuluyla kiracıya bırakması amacıyla düzenlenen sözleşmedir (FKB, 2012: 36).

Finansal kiralama işlemlerinde finansal kiralamaya konu malın alıcısı, satıcısı ve finansal kiralama şirketi olmak üzere üç taraf bulunmaktadır. Söz konusu taraflar arasında gerçekleşen finansal kiralama işlemlerinin işleyişi aşağıdaki şekilde özetlenebilir (www.fkb.org.tr):

- Yatırım konusu mal, kiracı tarafından seçilir ve satıcı ile bir ön anlaşma yapılır.
- Yatırımcı firma, finansman ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla finansal kiralama şirketine başvurur ve ilgili dokümanları şirkete teslim eder.
- Finansal kiralama şirketi tarafından değerlendirme yapılır ve yatırımcı şirkete bir teklifte bulunulur.
- Anlaşmanın gerçekleşmesi durumunda yatırımcı şirket ile finansal kiralama şirketi arasında sözleşme imzalanır.
- Mal bedelinin, finansal kiralama şirketi tarafından satıcıya ödemesi gerçekleştirilir.
- Finansal kiralama işlemine konu edilen mallar kiracıya verilir.
- Malların kullanım hakkı kiracıda olmak kaydıyla, kiracı tarafından sözleşmede belirlenen kira bedelleri finansal kiralama şirketine ödenir.
- Sözleşmenin bitiminde mallar kiracıya devredilir.

Günümüzde finansal kiralama sektöründe 22 şirket toplam 116 şubesi ve 1.206 çalışanı ile faaliyet göstermektedir. Sektörde yer alan toplam müşteri sayısı ise 36.240'dır. Sektörün toplam işlem hacmi 23,3 milyar TL, toplam aktif büyüklüğü 70,2 milyar TL seviyesindedir. Sektörün net kâr rakamı ise 1,5 milyar TL tutarındadır (FKB, 2020: 18).

4.2. Finansman

Finansman şirketleri, gerçek ve tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilen mal ve hizmet alım işlemlerine kaynak sağlayan şirketlerdir. Bu şirketler; konut kredisi, taşıt kredisi, stok finansmanı kredisi, dayanıklı tüketim malları kredisi vb. hizmetler sunmaktadırlar (www.fkb.org.tr). Finansman işlemleri sayesinde tüketiciler mal ve hizmet alımlarına yönelik olarak kaynak temin etmekte; satıcılar ise mal ve hizmet bedellerini peşin olarak tahsil edebilmektedirler (Türedi ve Tepegöz, 2018: 45). Finansman işlemlerinin işleyişi aşağıdaki şekilde özetlenebilir (www.fkb.org.tr):

- Mal veya hizmet alımını gerçekleştiren gerçek veya tüzel kişi finansman şirketi ile arasında anlaşma olan satıcı firma üzerinden kredi başvurusunu gerçekleştirir.
- Gerekli değerlendirme ve analizlerin yapılması neticesinde müşterinin kredi başvurusu onaylanır ise mal veya hizmetin bedeli finansman şirketi tarafından satıcı firmaya ödenir.
- İlgili mal veya hizmet müşteriye teslim edilir.
- Müşteri, finansman şirketi ile yapmış olduğu ödeme planı çerçevesinde bankalar vasıtasıyla kredi taksit ödemelerini gerçekleştirir.

Türkiye'de 17 finansman şirketi faaliyet göstermektedir. Bu şirketlerin toplam personel sayısı 853, toplam müşteri sayısı ise 2.504.978'dir. Finansman sektörünün toplam işlem hacmi 37,9 milyar TL, toplam aktif büyüklüğü 36 milyar TL'dir. 2020 yılı sonu itibarıyla sektörün toplam net kârı ise 1,1 milyar TL'dir (FKB, 2020: 19).

5. FİNANSAL KİRALAMA VE FİNANSMAN ŞİRKETLERİNİN İÇ DENETİM VE İÇ KONTROL UYGULAMALARINA YÖNELİK YASAL MEVZUAT

Finansal kiralama ve finansman şirketlerinin, tabi oldukları yasal mevzuat çerçevesinde, iç denetim birimi kurma zorunlulukları bulunmamasına karşın, iç kontrol sistemlerini ve birimlerini tesis etmeleri gerekmektedir. Kuruluş iznini almış olan finansal kiralama ve finansman şirketleri faaliyete geçebilmeleri için iç kontrol, raporlama,

muhasebe ve bilgi sistemleri birimleri ile gerekli olan diğer hizmet birimlerini oluşturmuş olmalıdırlar. Söz konusu birimler için yeterli sayıda personelin istihdam edilmiş olması ve yetki ve sorumluluklar ile görev tanımlarının yazılı hale getirilmesi gereklidir (FKB, 2012: 19).

Bu şirketler, faaliyetlerinin verimliliğini ve etkinliğini sağlayacak şekilde, yasal düzenlemeler ile kurum içi politikalara uygun hareket edilmesini ve bilgilerin zamanında teminini sağlamak amacıyla bünyelerinde etkin ve yeterli iç kontrol sistemlerinin tesis edilmesinden sorumludurlar. Tesis edilen iç kontrol mekanizmalarından beklenen faydaların sağlanabilmesi maksadıyla aşağıda belirtilen hususların yerine getirilmesi gereklidir (BDDK, 2013: 7):

- Çalışanların yetki ve sorumluluklarının yazılı hale getirilmesi, görev ayrımı ve sorumluluk paylaşımlarının sağlanması,
- İç kontrol faaliyetlerinin tesis edilmesi,
- İş akış şemalarının oluşturulması ve bu şemaların süreçlerde mevcut olan kontrolleri ve iş akışlarını içermesi,
- Kurum faaliyetlerinin yapısı ve karmaşıklığı dikkate alınmak suretiyle gerekli bilgi sistemleri yapılarının oluşturulması.

Bahse konu şirketlerde, iç kontrol faaliyetlerinin tasarlanması aşamasında aşağıda belirtilen hususların sağlanması önem arz etmektedir (BDDK, 2013: 7):

- İşletme bünyesindeki bilgilerin tam, birbirleriyle tutarlı, takip edilebilir ve güvenilir olması,
- Şirket faaliyetlerinin ve gerçekleştirilen tüm işlemlerin yasal mevzuat hükümleri ile kurum içi politika ve prosedürlere uyumunun sağlanması.

Finansal kiralama ve finansman şirketlerinin iç kontrol faaliyetlerinin yönetim kuruluna veya genel müdür haricindeki bir yönetim kurulu üyesine bağlı olarak yürütülmesi zorunludur. Asgari bir iç kontrol personelinden oluşan iç kontrol faaliyetlerine yönelik olarak yılda iki defa şirket yönetim kuruluna veya yönetim kurulunun belirlediği sorumlu üyeye raporlama yapılması gerekmektedir (BDDK, 2013). Ayrıca, iç kontrol birimi tarafından yılda bir defa olmak üzere işletme bünyesinde politika ve prosedürlere uyum konularını da kapsayan yasal mevzuata uyuma yönelik bir değerlendirme çalışması gerçekleştirilip yönetim kuruluna sunulmalıdır (BDDK, 2019).

6. FİNANSAL KİRALAMA VE FİNANSMAN ŞİRKETLERİNİN İÇ DENETİM VE İÇ KONTROL YAPILARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

6.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren finansal kiralama ve finansman şirketlerinin iç denetim ve iç kontrol yapılarının araştırılmasıdır. Ülkemizde 22 finansal kiralama ve 17 finansman şirketi faaliyet göstermektedir. Söz konusu şirketler araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır.

6.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada bir nitel analiz yöntemi olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi yöntemi, sosyal bilimlerde sıkça kullanılan ve verilerin açıklanması maksadıyla kavram ve ilişkilerin elde edildiği ve yorumlandığı bir analiz yöntemidir (Akbulut vd., 2013: 155). Çalışma kapsamına alınan işletmelerin Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) ve internet siteleri üzerinden faaliyet raporları ve organizasyon yapılarına ilişkin bilgiler temin edilmiş ve analizlerde kullanılmıştır.

6.3. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın en önemli kısıtı gerek faaliyet raporlarından gerekse internet sitelerinden iç denetim ve iç kontrol fonksiyonlarına yönelik bilgi temin edilemeyen bazı şirketlerin bulunmasıdır. 4 finansal kiralama ve 4 finansman şirketi olmak üzere toplam 8 işletme için ihtiyaç duyulan veriler elde edilememiştir. Bu sebeple çalışma 31 şirketin verileri ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, veriler temin edilirken sadece işletmelerin faaliyet raporları ve internet sitelerinden faydalandığından söz konusu kaynaklarda mevcut olmayan bilgiler doğal olarak kapsama dâhil edilememiştir.

6.4. Analiz ve Bulgular

6.4.1. Finansal Kiralama Şirketleri

Ülkemizde 22 finansal kiralama şirketi faaliyet göstermektedir. Söz konusu şirketlerin incelenmesi neticesinde;

- 20'sinin özel sermayeli olduğu,
- 2'sinin kamu sermayeli olduğu,
- 15'inin bir banka iştiraki olduğu,
- Şube sayılarının 0 ile 17 arasında değişiklik gösterdiği,
- 14'ünün en az 1 şubesinin mevcut olduğu,
- 8'inin ise herhangi bir şubesinin bulunmadığı

belirlenmiştir. Bu şirketlerin listesine Tablo:1'de yer verilmektedir.

Tablo 1. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Finansal Kiralama Şirketleri

1	A&T Finansal Kiralama	12	ING Finansal Kiralama
2	Ak Finansal Kiralama	13	İş Finansal Kiralama
3	Alternatif Finansal Kiralama	14	Mercedes Benz Finansal Kiralama
4	Anadolu Finansal Kiralama	15	Pervin Finansal Kiralama
5	Arı Finansal Kiralama	16	QNB Finans Finansal Kiralama
6	BNP Paribas Finansal Kiralama	17	Siemens Finansal Kiralama
7	Burgan Finansal Kiralama	18	Şeker Finansal Kiralama
8	De Lage Landen Finansal Kiralama	19	Vakıf Finansal Kiralama
9	Deniz Finansal Kiralama	20	VFS Finansal Kiralama
10	Garanti Finansal Kiralama	21	Yapı Kredi Finansal Kiralama
11	Halk Finansal Kiralama	22	Yatırım Finansal Kiralama

Kaynak: <https://www.bddk.org.tr/Kurulus/Liste/78>.

Tablo:1'de yer alan şirketlerden 4'ünün (Arı, BNP Paribas, De Lage Landen ve Siemens) faaliyet raporları ile internet sitelerinin incelenmesi neticesinde iç denetim ve iç kontrol yapılarına yönelik herhangi bir bilgi temin edilememiştir. Bu sebeple söz konusu şirketler analizlere dâhil edilmemiştir.

Öncelikle, 18 işletmenin iç kontrol fonksiyonlarına yönelik yapılan analizlerde aşağıda belirtilen hususlara ulaşılmıştır:

- Söz konusu işletmelerin 14'ünde (%77,8) iç kontrol birimi bulunmakta ve iç kontrol faaliyetleri bu birim tarafından yerine getirilmektedir.
- 4'ünde (%22,2) iç kontrol faaliyetleri iç denetim faaliyetleriyle birlikte iç denetim birimi bünyesinde gerçekleştirilmektedir.
- 16 özel sermayeli finansal kiralama şirketinin 12'sinde (%75) ayrı bir iç kontrol birimi bulunmakla birlikte 4'ünde (%25) iç kontrol faaliyetleri iç denetim birimi bünyesinde gerçekleştirilmektedir.
- 2 kamu sermayeli finansal kiralama şirketinde iç kontrol faaliyetleri kurulan iç kontrol birimi tarafından yürütülmektedir.
- Bir bankanın iştiraki olan 14 şirketin 13'ünde (%92,8) ayrı bir iç kontrol birimi bulunmakta iken 1'inde (%7,2) iç kontrol faaliyetleri, iç denetim faaliyetleriyle birlikte iç denetim birimi tarafından gerçekleştirilmektedir.
- Banka iştiraki olmayan 4 finansal kiralama şirketinin 1'inde (%25) ayrı bir iç kontrol birimi bulunurken, 3'ünde (%75) ise kurulmuş olan iç denetim birimince iç kontrol faaliyetleri de yürütülmektedir.
- En az 1 şubesi bulunan 12 şirketin 11'inde (%91,7) ayrı bir iç kontrol birimi bulunmaktadır. 1'inde (%8,3) ise iç kontrol fonksiyonu iç denetim birimi tarafından yerine getirilmektedir.
- Herhangi bir şubesi bulunmayan 6 şirketin 3'ünde (%50) ayrı bir iç kontrol birimi bulunmakta, geriye kalan 3'ünde (%50) ise iç kontrol faaliyetleri iç denetim birimi tarafından yerine getirilmektedir.
- Bünyesinde ayrı bir iç kontrol birimi bulunan 12 işletmenin 6'sının (%50) faaliyet raporlarında iç kontrol biriminin aynı zamanda risk yönetimi ve/veya uyum fonksiyonlarından da sorumlu olduğu ifade edilmektedir.

Çalışmanın diğer bir aşamasında, bahse konu 18 işletme iç denetim fonksiyonları açısından irdelenmiştir. Yasal mevzuat kapsamında finansal kiralama şirketlerinin iç denetim birimi kurmalarına yönelik bir zorunluluk bulunmamaktadır. Buna karşın, yapılan incelemelerde ulaşılan tespitlere aşağıda yer verilmiştir:

- 8 (%44,4) işletmede ayrı bir iç denetim birimi bulunmaktadır. Bu şirketlerin tamamı özel sermayelidir.
- 16 özel sermayeli finansal kiralama şirketinin 8'inde (%50) ayrı bir iç denetim birimi kurulmuş iken kamu sermayeli 2 şirkette iç denetim birimi bulunmamaktadır.

- Ayrı iç denetim birimi bulunan 8 şirketin 4'ünde (%50) aynı zamanda ayrı bir iç kontrol birimi de bulunmaktadır.
- Banka iştiraki olan 14 şirketin 5'inde (%35,7) ayrı bir iç denetim birimi mevcut iken 9'unda (%64,3) bulunmamaktadır.
- Banka iştiraki olmayan 4 şirketin 3'ünde (%75) ayrı bir iç denetim birimi faaliyet göstermektedir.
- İşletmelerin şube sayıları dikkate alınarak yapılan değerlendirmelerde, en az 1 şubesi olan 12 şirketin 5'inde (%41,7) ayrı bir iç denetim biriminin bulunduğu tespit edilmiştir.
- Şubesi bulunmayan 6 işletmenin ise 3'ünde (%50) ayrı bir iç denetim birimi kurulmuştur.

Finansal kiralama şirketlerinin tabi olduğu yasal mevzuat hükümleri çerçevesinde bu işletmeler bünyesinde kurulan iç kontrol birimlerinin yönetim kurulu veya genel müdür haricinde bir yönetim kurulu üyesine raporlama yapmaları gereklidir. 18 işletmenin iç kontrol ve/veya iç denetim birimlerinin raporlama hatlarına yönelik ulaşılan tespitlere aşağıda yer verilmektedir:

- 8 işletmede (%44,4) iç denetim ve/veya iç kontrol birimleri direkt olarak yönetim kuruluna raporlamaktadır.
- 8 işletme (%44,4) bünyesinde denetim komitesi oluşturulmuştur. Söz konusu işletmelerde ilgili birimler denetim komitesi vasıtasıyla yönetim kuruluna raporlamaktadır.
- 1 işletmede (%5,6) ilgili birimler denetim ve risk komitesi vasıtasıyla yönetim kuruluna raporlamaktadır.
- 1 işletmede (%5,6) ise iç kontrolden sorumlu yönetim kurulu üyesi bulunmaktadır.

Yukarıda yer alan hususlar haricinde söz konusu işletmelerin faaliyet raporları analiz edildiğinde; 3 işletmenin faaliyet raporunda iç kontrol biriminin rapor düzenleme sıklığına ve 5 işletmenin faaliyet raporunda denetim komitesinin toplanma sıklığına yer verildiği belirlenmiştir. Ayrıca, faaliyet raporlarında bir şirketler grubu bünyesinde faaliyet gösteren finansal kiralama şirketlerinin hâkim ortağın iç denetim birimi tarafından denetimlere tabi tutulduğuna yönelik ifadeler de yer almaktadır. Bunun dışında genel olarak faaliyet raporları incelendiğinde söz konusu işletmelerin iç denetim ve iç kontrol birimleri ile bağlı oldukları komitelerin faaliyetlerine yönelik son derece az bilgiye yer verildiği görülmüştür.

6.4.2. Finansman Şirketleri

Ülkemizde 17 finansman şirketi faaliyet göstermektedir. Söz konusu şirketlerin incelenmesi neticesinde;

- Tamamının özel sermayeli olduğu,
- 2'sinin bir banka iştiraki olduğu,
- Şubelerinin bulunmadığı

belirlenmiştir. Bu şirketlerin listesine Tablo:2'de yer verilmektedir.

Tablo 2. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Finansman Şirketleri

1	ALJ Finansman	10	TEB Finansman
2	Doruk Finansman	11	Tırsan Finansman
3	Evkur Finansman	12	Turkcell Finansman
4	Hemenal Finansman	13	Türk Finansman
5	Koç Fiat Kredi Finansman	14	Vodafone Finansman
6	Koç Finansman	15	VFS Finansman
7	Mercedes Benz Finansman Türk	16	Volkswagen Doğu Finansman
8	Orfin Finansman	17	TOM Finansman
9	Şeker Mortgage Finansman		

Kaynak: <https://www.bddk.org.tr/Kurulus/Liste/80>.

Tablo:2'de yer alan şirketlerden 4'ünün (Hemenal, Şeker Mortgage, Vodafone, TOM) faaliyet raporları ve internet sitelerinin incelenmesi neticesinde iç denetim ve iç kontrol yapılarına yönelik herhangi bir bilgi temin edilememiştir. Bu sebeple söz konusu şirketler çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir.

İncelenen 13 finansman şirketinin iç kontrol fonksiyonlarına yönelik yapılan analizlerde tespit edilen hususlara aşağıda yer verilmektedir:

- Bu şirketlerin 10'unda (%76,9) iç kontrol birimi bulunmakta ve iç kontrol faaliyetleri bu birim tarafından yerine getirilmektedir.
- 3'ünde (%23,1) iç kontrol faaliyetleri iç denetim faaliyetleriyle birlikte iç denetim birimi bünyesinde gerçekleştirilmektedir.

- Banka iştiraki olan 1 şirkette ayrı bir iç kontrol birimi kurulmuştur.
- Bünyesinde ayrı bir iç kontrol birimi bulunan 10 finansman şirketinin 5'inin (%50) faaliyet raporlarında iç kontrol biriminin aynı zamanda risk yönetimi ve/veya uyum fonksiyonlarından da sorumlu olduğu belirtilmektedir.

Söz konusu 13 finansman şirketi iç denetim fonksiyonları açısından irdelenmiştir. Yasal mevzuat kapsamında finansal kiralama şirketlerinde olduğu gibi finansman şirketlerinin de iç denetim birimi kurmalarına yönelik bir zorunluluk bulunmamaktadır. Buna karşın, yapılan incelemelerde iç denetim yapılarına yönelik olarak tespit edilen hususlar aşağıda özetlenmiştir:

- 3 işletmede (%23,1) ayrı bir iç denetim birimi bulunmaktadır.
- Bu şirketlerin tamamında ayrı bir iç kontrol birimi bulunmamakta olup iç kontrol fonksiyonu da iç denetim birimi tarafından yürütülmektedir.

Finansal kiralama şirketlerinde olduğu gibi finansman şirketlerinde kurulan iç kontrol birimlerinin de yönetim kurulu veya genel müdür haricinde bir yönetim kurulu üyesine raporlama yapmaları gereklidir. Çalışmanın bu aşamasında iç kontrol ve/veya iç denetim birimlerinin raporlama hatları incelenmiştir. Ulaşılan tespitlere aşağıda yer verilmektedir:

- 6 işletmede (%46,1) iç denetim ve/veya iç kontrol birimleri direkt olarak yönetim kuruluna raporlamaktadır.
- 4 işletmede (%30,7) ilgili birimler denetim komitesi vasıtasıyla yönetim kuruluna raporlamaktadır.
- 1 işletmede (%7,7) söz konusu birimler denetim ve risk komitesi üzerinden yönetim kuruluna raporlamaktadır.
- 2 işletmede (%14,4) ise iç kontrolden sorumlu yönetim kurulu üyesi bulunmaktadır.

Yukarıda yer alan hususlar haricinde söz konusu işletmelerin faaliyet raporları analiz edildiğinde; 5 işletmenin faaliyet raporunda iç kontrol biriminin rapor düzenleme sıklığına ve 2 işletmenin denetim komitesinin toplanma sıklığına yer verildiği belirlenmiştir. Ayrıca, faaliyet raporlarında, bir şirketler grubu bünyesinde faaliyet gösteren finansman şirketlerinin hâkim ortağın iç denetim birimi tarafından denetimlere tabi tutulduğuna yönelik ifadeler de yer almaktadır. Bunun dışında genel olarak faaliyet raporları incelendiğinde söz konusu işletmelerin iç denetim ve iç kontrol birimleri ile bağlı oldukları komitelerin faaliyetlerine yönelik son derece az bilginin mevcut olduğu belirlenmiştir.

7. SONUÇ

İç denetim ve iç kontrol birimleri işletmelerin faaliyetlerini sağlıklı sürdürebilmeleri ve hedeflerine ulaşabilmeleri açısından işletme yönetimlerine destek olmaktadır. Bu yapılar, işletmelerin uzun vadeli varlıklarını sürdürebilmelerine, maruz kalacakları risklerin azaltılmasına, faaliyetlerin etkin ve verimli sürdürülmesine ve kayıpların olabildiğince azaltılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu açılarından değerlendirildiğinde işletmeler bünyesinde söz konusu fonksiyonların varlığı ve etkin faaliyet göstermesi son derece önemlidir.

Gerek finansal kiralama gerekse finansman şirketleri ekonomik hayat açısından önemli rol üstlenen finansal kuruluşlardır. Bu şirketler, tabi oldukları yasal mevzuat kapsamında iç kontrol fonksiyonlarını oluşturmakla yükümlüken iç denetim birimlerini kurmalarına yönelik bir zorunlulukları bulunmamaktadır.

Bu çalışmada, ülkemizde faaliyet gösteren ve ihtiyaç duyulan verilerine ulaşılabilen toplam 31 finansal kiralama ve finansman şirketinin iç denetim ve iç kontrol yapıları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde ulaşılan sonuçlara aşağıda yer verilmektedir:

- Yasal mevzuat hükümlerinde belirtildiği üzere finansal kiralama ve finansman şirketlerinin tamamında iç kontrol fonksiyonu tesis edilmiştir.
- Bu fonksiyonlar iç kontrol birimi olan işletmelerde bu birim tarafından, iç kontrol birimi bulunmayan işletmelerde ise iç denetim birimi tarafından yerine getirilmektedir.
- Finansal kiralama şirketlerinin %44,4'ünde iç denetim birimi bulunmaktadır. %22,2'sinde ise hem iç denetim hem de iç kontrol birimleri bulunmaktadır.
- Finansman şirketlerinin %23,1'inde iç denetim birimi bulunmaktadır. Hem iç denetim hem de iç kontrol birimi olan bir finansman şirketi bulunmamaktadır.
- Finansal kiralama şirketlerinin %50'sinde iç denetim ve/veya iç kontrol fonksiyonlarının raporladığı denetim komitesi veya benzeri bir komite yapısı bulunmaktadır. Finansman şirketleri için bu oran %38,4 seviyesindedir.
- Yasal mevzuat hükümlerinde ayrı bir iç denetim birimi kurma zorunluluğunun olmaması söz konusu işletmeler açısından Üçlü Hat Modeli kapsamında olması gereken üçüncü hat sorumluluklarının eksik olmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca, bu durum uluslararası iç denetim standartlarıyla da bağdaşmamaktadır.

- Buna karşın, bir şirketler grubu bünyesinde yer alan finansal kiralama ve finansman şirketleri, ağırlıklı olarak banka olan hâkim ortağın iç denetim birimlerinin denetimlerine tabidir. Bu durumun iç denetim birimi bulunan şirketler için ilave bir güvence hattı oluşturduğu, iç denetim birimi bulunmayan şirketler için ise üçüncü hat rollerinin yerine geçebileceği düşünülmektedir.
- Gerek finansal kiralama gerekse finansman şirketlerinin faaliyet raporlarında iç denetim ve iç kontrol fonksiyonları ile bu fonksiyonların raporlama hatlarının faaliyetlerine yönelik son derece kısıtlı bilgi mevcuttur.

Sonuç olarak; finansal kiralama ve finansman şirketlerinin iç denetim ve iç kontrol faaliyetleri açısından benzer yapılarda olduğu belirlenmiştir. Finansal kiralama şirketlerinde iç denetim birimi kurulması uygulamasının daha yaygın olduğu, buna karşın bu iki grupta yer alan işletmelerde iç denetim faaliyetlerinin yasal zorunluluk olmaması sebebiyle Üçlü Hat Modeli çerçevesinde üçüncü hat rol ve sorumluluklarının eksik kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, söz konusu işletmelerde iç denetim veya iç kontrol birimlerinin raporlama hatları benzer olmakla birlikte, denetim komitesi veya benzeri bir komitenin varlığı finansal kiralama şirketlerinde finansman şirketlerine kıyasla daha yaygındır. Finansal kiralama ve finansman şirketlerinin faaliyetlerini etkin ve verimli sürdürebilmeleri için üçüncü hatta yer alacak iç denetim birimleri tarafından yönetim kurullarına makul güvence sağlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Önümüzdeki dönemlerde gerçekleştirilecek akademik çalışmalarda, söz konusu sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin iç denetim ve iç kontrol yapılarına ilişkin veriler banka, faktoring, sigorta vb. farklı finansal sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin verileriyle kıyaslanabilecektir. Ayrıca, finansal kiralama ve finansman şirketlerinin iç denetim ve iç kontrol faaliyetlerine yönelik uluslararası akademik çalışmaların olması durumunda ülkemiz sonuçları ile yurt dışı çalışmaların sonuçları da kıyaslanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Y.; Erişti, B.; Kuzu, A.; Yurdakul, I.; Kurt, A. A. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını, ss. 152-155.
- Arafanti, D. (2019). Evaluating Internal Control Effectiveness of Credit Granting in PT Chandra Sakti Utama Leasing. <http://etd.repository.ugm.ac.id/penelitian/detail/181679>.
- Balashova, N.; Vardanyan, S.; Khoruzhy, L.; Tokareva, E.; Goncharova, O. (2019). Conceptual Bases of the Using of the International Standards in Accounting and Internal Audit of Leasing Operations, *Advances in Economics, Business and Management Research*, 83, ss. 396-401.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) (2013). Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketlerinin Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Yönetmelik. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18312&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) (2019). Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketlerinin Bilgi Sistemlerinin Yönetimine ve Denetimine İlişkin Tebliğ. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/04/20190406-6.htm>.
- Belyaeva, L. A.; Bilous, K. D. (2018). Control of Leasing Operations in Modern Business Conditions, *Modern Economics*, 11(1), ss. 19-25.
- Committee of Sponsoring Organizations (COSO) (2013). *Internal Control – Integrated Framework: Framework and Appendices*.
- Deena, R. (2015). Internal Control and Impact of Financial Performances in Finance Sector. *Proceedings of the Undergraduates Research Conference*, Department of Accountancy, University of Kelaniya, Sri Lanka.
- Erdoğan, M. (2006). *Denetim Kavramsal ve Teknolojik Yapı*, Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Feng, M.; Chan, L.; McVay, S. (2009). Internal Control and Management Guidance, *Journal of Accounting and Economics*, 48, ss. 190-209.
- Finansal Kurumlar Birliği (FKB) (2012). 6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu. https://www.fkb.org.tr/Sites/1/upload/files/KANUNKITAPCIGI_new-96.pdf.
- Finansal Kurumlar Birliği (FKB) (2020). Faaliyet Raporu. https://www.fkb.org.tr/Sites/1/upload/files/FKB_TR2020-2018.pdf.
- Institute of Internal Auditors (IIA) (2016). *Uluslararası Mesleki Uygulama Çerçevesi – Uygulama Rehberleri*, Çev. Türkiye İç Denetim Enstitüsü.

Institute of Internal Auditors (IIA). (2019). *Mesleki Uygulama Çerçevesi, 1. Baskı*, Türkiye İç Denetim Enstitüsü Derneği Yayınları.

Institute of Internal Auditors (IIA). (2020). *The Three Lines Model – An Important Tool for the Success of Every Organization, Global Perspectives and Insights*. Institute of Internal Auditors.

Jeffrey, C. (2008). Internal Control at Private Companies and Nonprofits, *The CPA Journal*, 78(9), ss. 52-54.

Mardessi, S. M.; Ben Arab, S. D. (2018). Internal Audit's Involvement in Risk Management Process, *Research Journal of Finance and Accounting*, 9(7), ss. 18-25.

Saltık, N. (2007). İç Kontrol Standartları, *Bütçe Dünyası Dergisi*, 2(26), ss. 58-69.

Türedi, H.; Tepegöz, Ş. M. (2018). Finansman Şirketlerinde İç Kontrol Yapısı Yöntemi, *Öneri Dergisi*, 13(50), ss. 138-158.

Türkiye Muhasebe Standartları-17 (TMS-17) (2005). Kiralama İşlemleri. <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2011Seti/TMS17.pdf>.

www.fkb.org.tr

www.kap.gov.tr

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KİMİN İÇİN: 2030 GÜNDEMİ VE ÇOCUKLAR

Rüya Ataklı Yavuz* , Fehime Günbegi**

Özet

Sürdürülebilir kalkınma olgusu 21. Yüzyılda gerek ulusal gerekse uluslararası çapta politika yapıcılarının odak noktalarından biri haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma, sadece şu anda yaşayan bireylerin değil gelecekte yaşayacak olan bireylerin de refahını arttırmak ve bunun devamlılığını sağlamanın önemine vurgu yapan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım çerçevesinde kısaca küresel hedefler olarak nitelenen 2030 gündemi 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından duyurulmuştur. 2016 yılının ocak ayından itibaren belirlenen hedefler gözetilerek çeşitli politika araçları kullanılmaya başlanmıştır. Seçilen politika araçları yoluyla uygulanan programların sonuçları belirlenen göstergeler dikkate alınarak ölçülmeye ve izlenmeye başlanmıştır. 2030 Gündemi “en savunmasızların ihtiyaçlarının karşılandığı, adil, eşitlikçi, hoşgörülü, açık ve sosyal açıdan kapsayıcı bir dünya hedeflemektedir. Bu açıdan tüm ülkelerde en korumasız durumda olanların kimler olduğunun tespiti ve hangi alanlarda korunmaya ihtiyaç duyduğunun bilinmesi önemlidir. Çünkü böylece sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma yolunda uygulanacak kalkınma politikalarının odaklanacağı temel alanların belirlenmesi kolaylaşacaktır. Bu bağlamda 44 sürdürülebilir kalkınma göstergesinin, neredeyse tüm ülkelerde dezavantajlı grupların başında gelen çocuklarla ilgili olduğu söylenebilir. Bu çalışmada gelecek nesillerin refahını odak olarak belirleyen sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma noktasında çocukların durumu incelenecektir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada çocuk temelli olmayan veya çocukları öncelemeyen herhangi bir ekonomik politika ve modelin başarı şansının çok düşük olduğu unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: sürdürülebilir kalkınma, ekonomi politikası, 2030 gündemi

Abstract

The phenomenon of sustainable development has become one of the focal points of policy makers, both nationally and internationally, in the 21st century. Sustainable development is an approach that emphasizes the importance of increasing and maintaining the well-being of not only individuals living in the present but also those who will live in the future. Within the framework of this approach, the 2030 agenda, which is briefly described as global goals, was announced by the United Nations in 2015. Various policy tools have been used since January 2016, taking into account the determined targets. The results of the programs implemented through the selected policy tools began to be measured and monitored by taking into account the determined indicators. The 2030 Agenda aims for a “just, equitable, tolerant, open and socially inclusive world where the needs of the most vulnerable are met. In this respect, it is important to identify who are the most vulnerable in all countries and to know in which areas protection is needed. Thus, it will be easier to determine the main areas on which the development policies to be implemented in the way of achieving sustainable development goals will focus. In this context, it can be said that 44 sustainable development indicators are related to children, who are at the forefront of disadvantaged groups in almost all countries. In this study, the situation of children will be examined at the point of achieving sustainable development goals, which focus on the welfare of future generations. It should not be forgotten that any economic policy and model that is not child-based or does not prioritize children has a very low chance of success in achieving sustainable development goals.

Key words: sustainable development, economic policy, 2030 agenda

1.GİRİŞ

Küresel çapta sürdürülebilir kalkınma çabalarının Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde geliştiği söylenebilir. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'na hazırlanan ve BM Genel Kurulu'na sunulan “Ortak Geleceğimiz” ismiyle bilinen Brundtland Raporu sürdürülebilir kalkınma kavramının bugünkü anlamını kazanması açısından bir milat sayılabilir. Daha sonraki yıllarda da pek çok ülke hükümetinin desteği ile sürdürülebilir kalkınma yolunda pek çok toplantı düzenlenmiş, hedefler belirlenmiş ve raporlar ortaya konulmuştur. Bugün gelinen noktada en güncel haliyle Birleşmiş Milletler tarafından Eylül 2015'te duyurulan, Ocak 2016'da yürürlüğe giren ve 2030 yılını hedefleyen “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” kısaca “Küresel Hedefler” hükümetler tarafından kabul görmüş ve desteklenmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının temel felsefesine uygun olarak 2030 gündemi ile en savunmasızların ihtiyaçlarının karşılandığı, herkes için daha adil, eşitlikçi, hoşgörülü, açık ve sosyal açıdan kapsayıcı bir dünya

* Dr.Öğr.Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, ruyaatakli@comu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-3147-333X.

** Dr. Öğr. Görevlisi, Balıkesir Üniversitesi, fehimegunbegi@balikesir.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-1410-4452.

hedeflenmektedir. Bu bağlamda en savunmasızlar olarak ifade edilebilecek gruplardan biri hiç şüphesiz çocuklardır. Ayrıca yine sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı kapsamında ifade edilen gelecek nesiller de dünün, bugünün ve geleceğin çocuklarıdır. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle kısaca sürdürülebilir kalkınma kavramı ve 2030 Gündemi'ne değinilecektir. Ardından sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının odaklandığı temel gruplardan belki de en önemlisi olan çocukların sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamındaki göstergelerle ilintili durumları, mevcut istatistikler yardımıyla irdelenecektir.

1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI VE 2030 GÜNDEMİ

Birleşmiş Milletler tarafından 1987 yılında yayınlanan “Ortak Geleceğimiz” (Brutland Raporu) adlı raporda “sürdürülebilir kalkınma, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama imkanlarını yok etmeden; içinde bulunulan çağdaki kuşağın ihtiyaçlarının karşılanabildiği bir gelişme süreci” olarak tanımlanmaktadır (United Nations, 1987). Bu açıdan sürdürülebilir kalkınma, sadece şu an yaşayan bireylerin değil gelecekte yaşayacak olan bireylerin de refahını arttırmak ve bunun devamlılığını sağlamanın önemine vurgu yapan son derece önemli bir kavramdır.

“Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” Eylül 2015'te duyurulmuş ve Ocak 2016'da yürürlüğe girmiştir. Bu hedefler kısaca “Küresel Hedefler veya 2030 Gündemi” olarak da adlandırılmaktadır. Söz konusu gündem, gelecek 15 yıl içinde (yani 2030 yılına kadar) öncelikle küresel çapta yoksulluğun her türünü bitirmek, gezegeni korumak ve insanların tümünün barış ve refah içinde yaşamalarını sağlamanın amaç edinildiğini ortaya koyan bir evrensel eylem çağrısı niteliği taşımaktadır. 2030 Gündemi, 17 ana hedef ile bunların 169 alt hedefinden ve 242 adet uluslararası göstergeden oluşmaktadır. 17 sürdürülebilir kalkınma hedefi ve bunların 169 ilişkili hedefi, evrenseldir ve birbirleriyle bağlantılıdır (United Nations, 2015).

2030 Gündemi kapsamında, sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunu oluşturan ekonomik boyut, sosyal boyut ve çevre boyutu dengeli bir şekilde birleşmektedir. Aynı zamanda ilk kez barış, güvenlik, herkes için adalet ve toplumsal kapsayıcılığın sağlanması konusunda uluslararası bir fikir birliğini yansıtmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi için ortak bir sorumluluğu bulunmaktadır. Bu demek oluyor ki 2030 Gündemi, tüm paydaşları içeren küresel bir ortaklığa dayanmaktadır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇOCUKLAR

2030 Gündemi “en savunmasızların ihtiyaçlarının karşılandığı, adil, eşitlikçi, hoşgörülü, açık ve sosyal açıdan kapsayıcı bir dünya” vad ederek kimseyi geride bırakmama sözü vermiştir (UNESCO 2020). Bu, 2030 gündeminin paydaşı olanların, herkesin eşit fırsatlara sahip olabildiğini sağlamaya ve en savunmasız ve dışlanmış olanlara erişmeye yönelik çalışmalarının artacağı anlamına gelmektedir (UNESCO, 2015). Bu açıdan tüm toplumlarda en korumasız durumda olanların kimler olduğunun tespiti ve hangi alanlarda korunmaya ihtiyaç duyulduğunun bilinmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma yolunda uygulanacak kalkınma politikalarının odaklanacağı temel alanların belirlenmesinde önem arz etmektedir. Pek çok açıdan incelendiğinde dünya üzerinde yaşayanlardan eşitsizliklerden en fazla etkilenen ve en savunmasız durumda olanların çocuklar olduğu görülmektedir.

2030 gündemi ile hem uluslar düzeyinde hem de uluslararası düzeyde ulaşılması amaç edinilen sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin (SKH) kapsamına giren 44 göstergenin çocuklarla ilgili olduğu söylenebilir. Tablo 1.1 söz konusu bu göstergelerin temel çocuk hakları ile ilintisini göstermektedir.

Tablo 1.1 Temel Çocuk Haklarıyla İlişkili SKH Göstergeleri

ÇOCUK HAKLARININ TEMEL BAŞLIKLARI	ÇOCUK HAKLARIYLA İLİŞKİLİ SKH GÖSTERGELERİ
Hayatta kalma ve gelişme	SKH 2: Büyüme geriliği, zayıflık, aşırı kiloluluk SKH 3: Doğumların vasıflı personel tarafından gerçekleşmesi, beş yaş altı çocuk ölümleri, yeni doğan ölümleri, yeni HIV enfeksiyonları (5 yaş altı çocuklar, 10-19 yaş arası ergen kız ve erkek çocuklar), temel sağlık hizmetleri, MCV1, DTP3, anne ölüm oranı, sıtma görülme sıklığı, ergen doğum oranı
Öğrenim görme	SKH 4: Ortaokul seviyesinde asgari okuma ve matematik yeterliliği, beş yaş altı çocukların gelişimsel olarak yeterli düzeyde olması, ilkokuldan bir yıl önce düzenli öğrenim görme, su, sıhhi tesisler ve hijyen koşullarına (WASH) erişim sahibi okul oranı
Şiddetten, istismardan ve zararlı etkiye sahip uygulamalardan korunma	SKH 5: Kız çocuklara karşı yakın partner şiddeti, kız çocuklara karşı yakın partner dışındaki kişilerin uyguladığı şiddet, çocuk evliliği, kadın sünneti SKH 8: Çocuk işçiliği SKH 16: Kasten öldürme, çatışmayla bağlantılı ölümler, bakım verenlerin uyguladığı

	şiddet, 18 yaş altı kız çocuklara ve erkek çocuklara yönelik cinsel şiddet, nüfus kaydı
Güvenli ve temiz bir çevrede yaşama	SKH 1: Temel içme suyu, sıhhi tesisler ve hijyen hizmetleri SKH 3: Hane içi nedenlerden veya hava kirliliğinden kaynaklı ölüm oranı SKH 6: Güvenli biçimde yönetilen içme suyu, güvenli biçimde yönetilen sıhhi hizmetler, el yıkama tesisleri, dışarıda tuvalet yapma SKH 7: Temiz yakıt kullanımı SKH 13: Doğal afet kaynaklı ölümler
Adil fırsatlara sahip olma	SKH 1: Aşırı yoksulluk, ulusal yoksulluk sınırının altında yaşamak, çok boyutlu yoksulluk, sosyal koruma alanları/sistemi

Kaynak: UNICEF 2018.

UNICEF tarafından 2018 yılında yayımlanan “SKH Çağında Her Çocuk İçin İlerleme” isimli raporda doğrudan çocukları ilgilendiren bu 44 göstergeye odaklanarak SKH’nin uygulamaya konulduğu 2016 yılından 2018 yılına kadar bu göstergelerde mevcut durum ve ilerlemenin dünya çapındaki durumunu gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

Dünyanın hangi ülkesinde yaşarsa yaşasın açlıkla karşı karşıya gelme ve açlığın olumsuz sonuçlarına maruz kalma açısından en dezavantajlı grubun çocuklar olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ayrıca çocuklar dil, cinsiyet ve etnik köken gibi sebeplerden ötürü eğitim olanaklarından dışlanma konusunda da dezavantajlıdır. Bunun dışında pek çok ülkede fiziksel, cinsel veya psikolojik şiddete maruz kalma açısından da çocuklar risk altındadır. Aynı zamanda kız ve oğlan çocukları için cinsiyete dayalı riskler de söz konusu olmaktadır. Çocuklar pek çok kez cinsel sömürü ve istismara karşı savunmasız kalmaktadır. Dünyanın birçok yerinde çocuklar, küçük yaşta zorla evlendirilmektedir. Ayrıca birçok ülkede kız çocukları, kadın sunneti gibi zararlı müdahalelere maruz kalmaktadır. Çocukların büyük kısmı kaliteli eğitim, yeteri kadar sağlık hizmeti ve sosyal hizmet alamamaktadır (Çocuk Haklarının Desteklenmesi ve Korunmasına İlişkin AB Kılavuz İlkeleri, 2017:5).

2030 Gündemi’nin en önemli ve öncelikli meselelerden biri hem ulusal hem de uluslararası çapta açlıkla mücadele edilmesi ve açlığın tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi açlıkla ilgili meselelerde çocuklar en savunmasız olanlardır. Bu bağlamda UNICEF ve Dünya Bankası iş birliğiyle 2016 Ekim ayında “Ending Extreme Poverty a Focus on Children” isimli ortak bir rapor yayınlamıştır. Söz konusu raporda sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmek için ulaşılması gereken en önemli hedeflerinden birinin 2030 yılına kadar açlığı dünya çapında tamamıyla ortadan kaldırmak olduğu vurgulanmıştır. Raporda her ne kadar açlık meselesinin yetişkinleri de olumsuz etkilediği belirtilse de çocuk açlığının, yetişkin açlığından farklı olarak, çocuğun yaşamının tümünü kalıcı biçimde etkileyecek düzeyde zihinsel ve bedensel gelişim üzerinde olumsuz etkileri olacağı vurgulanmıştır. Bu bağlamda 2030 sürdürülebilir kalkınma gündeminin açlıkla mücadele konusundaki hedefinin (2.hedef) merkezinde özellikle çocukların olduğu ve bu hedefe ulaşma bağlamında onların üzerinde yoğunlaşarak özel bir çaba gösterilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir (UNICEF ve World Bank Group, 2016: 4).

Yoksulluk, insanların yaşadığı zaman dilimine göre belirlenen asgari ihtiyaçlarının karşılanamaması olarak tanımlanmaktadır (Hatun, 2002:7). Yoksulluk sadece gelire ulaşamama veya tüketim yapamamak gibi algılsa da aslında sağlık, eğitim ve diğer sosyal hizmetlerden yararlanamamak şeklinde de tanımlanabilir (Konuk Şener ve Ocaççı, 2014:58). Yoksulluk, çocuk istismarında en çok karşılaşılan ve en ısrarlı risk faktörlerinden biridir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğa bağlı olarak istismar ve ihmâl olayları çok yaygındır (Deveci ve Açık, 2003:397). Yoksulluk ve eşitsizlik öğrenmenin önündeki en önemli engellerdir. Ekonomik büyüme ve gelir dağılımında eşitsizlik yoksulluğu etkileyen önemli unsurlar arasında yer alır. Engelleri aşmak ve öğrenmeyi geliştirmek için eğitim sistemlerini her öğrenciye insan onuruna yakışır biçimde eğitim sunacak hale getirilmesini gerektirmektedir.

Düşük ve orta gelirli ülkelerde, en zengin %20’lik haneden gelen ergenlerin ortaöğretimi tamamlama olasılıkları, en yoksul ailelerden gelen ergenlerin üç katı daha fazladır. Ayrıca yine bu kişilerin temel okuma ve matematik becerilerine sahip olma olasılığı da fakir hanelerden gelenlere göre iki katı daha fazladır (UNESCO, 2020: 9). Bu durum ekonomik kaynakların çocukların lehine kullanılması gerektiğini ortaya koymasından önemlidir. Ekonomik krizler çocukları derinden etkilemektedir. UNICEF raporlarında belirtildiği üzere Avrupa Konseyine üye olan 20 ülkede çocuk yoksul sayısı artmışken 12 ülkede ise azalma meydana gelmiştir. Bu çocuklar yoksulluğa en fazla maruz kalan veya sosyal açıdan dışlanma tehlikesi yaşayan risk kategorisinde bulunmaktadır. Çocuk yoksulluğu çocukların kendilerini toplumdan dışlanmış hissetmelerine neden olur. Söz konusu çocukların eğitim hayatlarında ve sosyal hayatlarında başarılı olma şansları, maddi durumu daha iyi olan çocuklara nazaran düşüktür. İşsizliğin yoğun olduğu ülkelerde sosyal yardımlaşma ödeneklerinin yeterli seviyede olmaması da aileler ve dolayısıyla çocuklar üzerinde negatif etkiler oluşturmaktadır. Bu döngü şiddet olaylarının artmasına ve toplum açısından yeni risklerin ortaya çıkmasına neden olur. Eğitim olanaklarından faydalanamamak, akranlarıyla oyun oynayamamak veya herhangi bir zorbalığa uğramak çocuklarda telafisi mümkün olmayan kalıcı hasar bırakabilmektedir (Avrupa Konseyi, 2016: 6-7).

Genellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde önemli bir kalkınma sorunu olarak kendini gösteren ve çocukları eğitim olanaklarından mahrum bırakan, sağlıklarını olumsuz etkileyen ve gelişimlerini engelleyen önemli bir sorun da çocuğun ekonomik sömürüsüdür. Bu durum literatürde “çocuk işçiliği” olarak da bilinmektedir (Işıkcı ve diğerleri 2020: 88). “Çocuk işçiliği” genellikle çocukların çocuklukların engel olan, onların sahip oldukları potansiyeli ve saygını azaltan, çocukların fiziken ve zihnen gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlanmaktadır (ILO, 2020). Çocuk işçiliği, çocukların gelişimlerini zihni, fiziki, sosyal ve psikolojik yönden olumsuz etkilemektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü’ne (ILO) göre 2020 yılının başlarında dünya genelinde çocuk işçi sayısı 160 milyondur. Bunun anlamı dünyadaki her 10 çocuktan biri çocuk işçi konumundadır. Ayrıca 79 milyon çocuk sağlıklarını, güvenliklerini ve ahlaki gelişimlerini olumsuz etkileyebilecek tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Acil önlemler alınmadığında COVID-19 krizinin etkileriyle beraber çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik küresel çalışmaların sektöre uğrayabileceği tahmin edilmektedir. Küresel salgının yaratmış olduğu olumsuz etkilerle artan yoksullukla beraber 2022 yılının sonunda 8,9 milyon çocuğun daha çocuk işçiliğine dahil olacağı öngörülmektedir. Çocuk işçiliği çocukların eğitimini tehlikeye atmakta, haklarını kısıtlamakta ve gelecekteki fırsatlarını sınırlandırmakta ve nesiller arası kısır yoksulluk ve çocuk işçiliği döngülerine yol açmaktadır (Çocuk İşçiliği: 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol, 2020:1-6).

Tablo 2.’de Türkiye’de 2004-2021 yılları arasında kurumsal olmayan çocuk nüfusun istihdam oranları gösterilmiştir. Buna göre 2004 yılında kurumsal olmayan çocuk nüfusun istihdam oranı yüzde 15,9’dur. 2004-2021 yılları arası artan ve azalan bir eğilim izleyen kurumsal olmayan çocuk nüfusun istihdam oranı 2021 yılında yüzde 14 olmuştur. Cinsiyetler arası fark gözetilerek rakamlar incelendiğinde söz konusu dönemde erkek çocukların istihdam oranının kız çocukların istihdam oranından daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 2. Türkiye’de Çocuk İstihdam Oranı

Yıl	Toplam (%)	Erkek	Kız
2004	15,9	20,0	11,6
2005	15,5	20,7	10,1
2006	15,8	20,9	10,4
2007	15,8	21,7	9,6
2008	16,2	22,0	10,2
2009	16,2	22,1	10,1
2010	17,1	23,1	10,8
2011	17,6	23,6	11,2
2012	16,9	23,3	10,2
2013	19,7	22,9	10,1
2014	18,1	25,0	10,8
2015	18,1	24,5	11,4
2016	18	23,8	11,9
2017	17,4	24,3	10,2
2018	18,2	25,7	10,2
2019	17,2	24,0	10,0

2020	13,7	19,5	7,5
2021	14	19,6	8,1

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Çocuk 2021

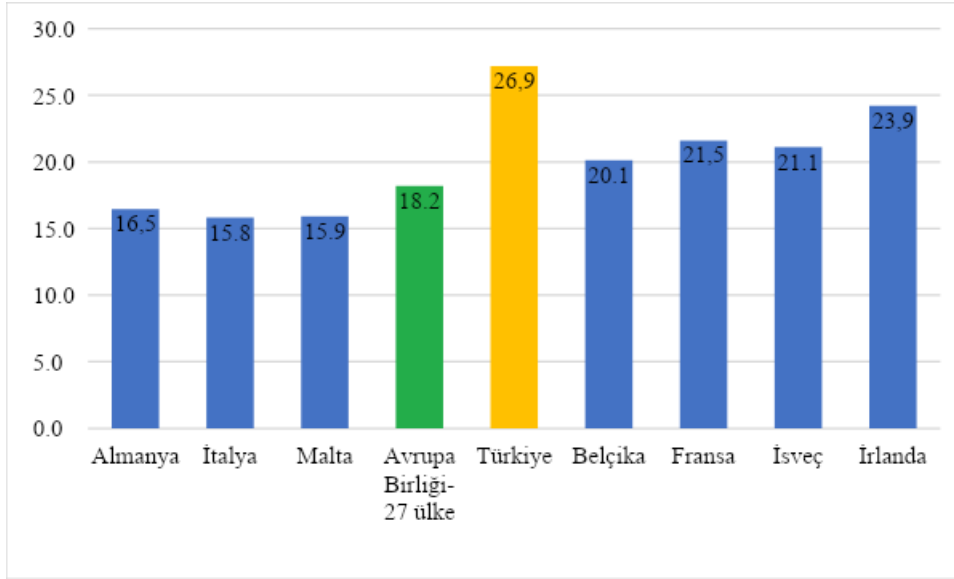
UNICEF verilerine göre dünyada en yüksek çocuk istihdam oranlarının Çad, Madagaskar ve Nijerya başta olmak üzere Afrika ülkelerinde olduğu görülmektedir. Örneğin 2016-2020 yılı verileri incelendiğinde 5-17 yaş grubundaki çocuk istihdam oranının Çad'da 30,9; Madagaskar'da 29,8 ve Nijerya'da 28,7 olduğu görülmektedir (UNICEF DATA, 2022). Hem dünyadaki veriler hem de Türkiye'deki veriler çocuk işçiliğini önlemeye yönelik politikaların hayata geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymasından önemlidir.

2030 Gündemi'nde çocuklarla ilgili bir diğer temel konu çocuklara yönelik şiddettir. Şiddet çocukların bedensel, zihinsel ve ruh sağlığını tehdit eden ve çocukların gelişimlerini engelleyen her türlü davranışa maruz bırakılmaları şeklinde tanımlanmaktadır (Şenol ve Mazman, 2014:14). Çocukluk çağındaki şiddet, ihmal ve istismar, çocukta kısa ve uzun vadede birçok olumsuz etkiye yol açabilmektedir (Güleç vd., 2012:131). Çocuk haklarının ihlali olan şiddet, çocuğun bedensel, zihinsel ve sosyal açıdan gelişmesini engellemektedir. Şiddet uzun vadede toplumun bütün kesimleri için tehlike oluştururken aynı zamanda toplumsal bir maliyetin ortaya çıkmasına da yol açar. Dolayısıyla daha sağlıklı bir toplum yapısının oluşturulması çocukların her türlü şiddetten korunmasıyla mümkün olabilecektir. (Avrupa Konseyi, 2016: 7-8).

2030 Gündemi'nde bir diğer konu eğitimidir. Eğitim toplumların yapısını değiştirme ve toplumlara daha iyi yaşama imkanı sağlayan önemli bir unsurdur. (Çakmak, 2008:34). Eğitim insanlara bilgi birikimi sağlarken aynı zamanda bilgi üretme, anlama ve yorumlama gibi becerilere sahip olma konusunda da katkıda bulunarak insanların hayatları boyunca daha üretken olmasına imkân verir (İnaç vd., 2006:59). Ulusal ve uluslararası kültüre sahip bireylerin yetiştirilmesi ve sağlıklı bir toplumun oluşması eğitimle mümkündür. Bir ülkenin refah seviyesinin yükselmesi o ülke insanların alacakları nitelikli eğitime bağlıdır. Nitelikli eğitim ekonomik gelişmeyi destekleyerek verimlilik artışına yol açacaktır (Çakmak, 2008: 34-35).

Ayrıca çocukların okul öncesi, ilkökul ve ortaokulun bitiminde okuma ve matematikte yeterlilik düzeyine ulaşma imkanlarına sahip olması yönünde sistemlerin geliştirilmesi gerekir. 2030'a kadar tüm çocukları ilköğretime hazırlayacak kaliteli okul öncesi eğitime ulaştıracak sistemler geliştirilmelidir. Bu bağlamda cinsiyete göre gelişimsel olarak sağlık, öğrenme ve psikososyal iyi olma hali yolunda olan 5 yaş altı çocukların oranının artırılması çok önemlidir. Bu oranın artırılabilmesi için eğitim sistemlerinin buna uygun hale getirilmesi gerekir. Sürdürülebilir kalkınma için küresel vatandaşlık eğitiminin cinsiyet eşitliği ve insan hakları gibi meseleleri de içerek şekilde geliştirilmelidir. Ayrıca küresel vatandaşlık yaklaşımının, milli eğitim politikalarının, eğitim-öğretim müfredatının, öğreticinin eğitiminin, öğrenci değerlendirmenin bütün aşamalarında kullanılabilir hale getirilmesi gerekir. Bu bağlamda çocuklar, engelliler ve diğer dezavantajlı gruplara duyarlı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate alan eğitim olanaklarının sağlanması ve geliştirilmesi önemlidir. Ayrıca tüm bireyler için güvenli, şiddet içermeyen, kapsayıcılığı yüksek ve etkili olan öğrenme ortamlarının oluşturulması için gerekli düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerekir (Küresel Amaçlar, 2022).

Grafik 1. Avrupa Birliği ve üye ülkelerde en düşük ve en yüksek çocuk nüfus oranlarını göstermektedir. Buna göre Avrupa Birliği (AB)'ne üye 27 ülkenin çocuk nüfus oranlarına bakıldığında; 2021 yılında AB ortalamasının yüzde 18,2 düzeyinde olduğu görülmektedir. Üye ülkelerden en fazla çocuk nüfus oranına sahip olanlar sırasıyla yüzde 23,9 ile İrlanda, yüzde 21,5 ile Fransa, yüzde 21,1 ile İsveç'tir. Bu oranının en düşük olduğu ülkeler sırasıyla yüzde 15,8 ile İtalya, yüzde 15,9 ile Malta, yüzde 16,5 ile Portekiz ve Almanya'dır. Türkiye'nin çocuk nüfus oranı yüzde 26,9 ile AB üyelerinden daha yüksektir. Nüfus projeksiyonlarına dayalı olarak Türkiye'de çocuk nüfus oranının 2025 yılında yüzde 26,6; 2030 yılında yüzde 25,6; 2040 yılında yüzde 23,3; 2060 yılında yüzde 20,4 ve 2080 yılında yüzde 19,0 olacağı tahmin edilmektedir (TUİK, 2021). Türkiye'de çocuk nüfusunun azalacağı yönündeki verilere paralel olarak sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde çocuklar ile ilgili çalışmaların hızla hayata geçirilmesi gerektiği açıktır.



Grafik 1. Avrupa Birliği ve üye ülkelerde en düşük ve en yüksek çocuk nüfus oranı, 2021

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Çocuk 2021 Raporu.

2030 Gündemi'nde çocuklarla ilgili bir diğer önemli konu çocuk evlilikleri ve doğumlarıdır. On sekiz yaş altında evlenme olarak tanımlanan çocuk evlilikleri, düşük eğitim seviyesi ve yoksulluk gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Boran vd. 2013: 58). Özellikle kız çocuklarının maruz kaldığı çocuk evlilikleri, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın olduğu söylenebilir. Çocuk evlilikleri çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimini engelleyen önemli bir sorundur (Özpulat, 2016:11). Kız çocuklarının erken yaşta evlenmelerine yol açan bir diğer neden ise ekonomik problemlerdir (Hervish ve Feldman-Jacobs, 2011:2). Çocuk yaşta evlilik ve doğum çocuk hakkı ihlali ve çocuk istismarıdır. Türkiye'de 2020 yılında 8 bin 154 çocuk (15-17 yaş aralığı) doğum yapmıştır. 15 yaş altı doğum yapan kız çocuklarının sayısı ise 117 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2021).

Tablo 4. Türkiye'de 15-17 yaş aralığındaki çocuk nüfusu incelendiğinde ise ne eğitim ne de istihdamda olan çocukların sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir.

Tablo 4.Eğitimde ya da istihdamda olmayan 15-17 yaş grubundaki çocuk nüfusun oranı (2004-2021)

Yıl	Toplam (%)	Erkek	Kız
2004	24,9	14,2	36,1
2005	25,2	14,9	36,0
2006	23,8	15,0	33,0
2007	26,2	17,0	35,8
2008	23,1	14,8	31,7
2009	20,3	13,3	27,6
2010	18,1	11,6	24,9
2011	16,6	11,1	22,5
2012	16,2	11,3	21,4
2013	12,7	8,9	16,7

2014	11,9	8,6	15,5
2015	11,1	7,9	14,6
2016	10,4	7,7	13,2
2017	10,6	7,4	13,9
2018	11,0	8,4	13,6
2019	11,0	8,8	13,4
2020	11,0	9,6	12,5
2021	9,2	7,4	11,5

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Çocuk 2021

Türkiye –UNICEF Ülke İşbirliği Programında Türkiye'nin çocuk haklarının korunmasına ve ülke sınırları dışında da çocuk haklarının gelişimine katkı sağlamaya yönelik önemli bir kapasitesi olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin özellikle sağlık ve eğitim alanlarında yerleşmiş kurumlar ve kapsayıcı kamu hizmet ağının mevcut olduğuna işaret edilmiştir. Yıllar itibariyle giderek azalan bebek ve çocuk ölüm oranları, bulaşıcı hastalıklar için genel aşılama oranlarında artış kaydedildiği, 6-13 yaş aralığındaki çocukların okula kayıt oranlarında ilerleme kaydedildiği gözlemlenmiştir. Ancak raporda Türkiye'de hali hazırda var olan bölgeler arası, sosyo- ekonomik farklılıklar ve cinsiyet eşitsizliklerinin çocuk haklarını olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Aynı zamanda söz konusu raporda çocuk yaşta kız çocuklarının evlilik riski, engeli olan çocuklar, çocuk işçiliği ve suça karışmış çocuklar gibi kırılgan grupların korunması için özel çabaların gerekliliğine dikkat çekilmiştir. (Türkiye-Unicef Ülke İşbirliği Programı 2016-2020 Yıllık Raporu).

SONUÇ

Modern ekonomi politikasının temel amaçlarından biri toplumdaki tüm bireylerin refah seviyesinin yükseltilmesidir. Bir ülkede oluşturulan gelirin bireyler arasında eşit paylaşılması gerekir. Ülkede oluşturulan gelirin ne kadar adil dağıtıldığını yoksulluk verileri açıklar. Yoksulluktan en yoğun biçimde etkilenen bireylerin büyük kısmını çocuklar oluşturmaktadır. Çoğunlukla çocukluk çağındaki yoksulluğun yetişkinlikteki yoksulluğun temel nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Çocukluk çağında yaşanan kısa süreli yoksunluk ve dışlanma çocukların tüm hayatlarını olumsuz yönde etkileyebilir. 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde tüm devletler, yoksulluğu ortadan kaldırmak için harekete geçmeli ve bu yönde politika geliştirmelidir. Bütün çocukların potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilmelerine imkân tanınmalıdır.

2030 Gündemi çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için çocuklar şiddet ve cinsiyet eşitsizliği gibi tüm olumsuz durumlardan uzak tutulmalıdır. Kültürel farklılıkların hoş karşılanması ve ülke vatandaşlığından ziyade dünya vatandaşlığı temelli yaklaşımlar benimsenmelidir. Kalkınmanın ilerletilebilmesi için gereken bilgi ve becerilerin çocuklara ve dolayısıyla toplumun tamamına kazandırılması gerekliliği göz ardı edilmemelidir.

Çocuk hakları çok yönlü ele alınması gereken bir konudur. Çocukları doğrudan etkileyen eğitim gibi konuların yanı sıra iklim, kalkınma, altyapı, tarımsal faaliyetler, ekonomik ve çevresel düzenlemeler gibi alanların da çocukların lehine düzenlenmesi gerekir. Çocuk haklarını öncelleyen sivil toplum örgütleri başta olmak üzere bütün yetkili kurumların sürece dahil edilmesi, politikaların uygulanabilirliği ve devamlılığı açısından çok önemlidir.

Bu temel bileşenlere paralel olarak çocuklara sağlık, eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunulmalıdır. Çocuk işçiliğine neden olan yapısal faktörlerin ortadan kaldırılması yanı sıra öğrencilere temel becerilerin kazandırılmasına yönelik düzenlemelerin yapılması gerekir. Bunları denetleyen ve düzenleyen kurumların etkin şekilde faaliyete geçmesini sağlayacak çerçevelerin oluşturulması gerekir.

Sürdürülebilir kalkınmanın en temel öznesi gelecek kuşaklar yani çocuklardır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada çocuk temelli olmayan veya çocukları öncelermeyen herhangi bir ekonomik politika ve modelin başarı şansının çok düşük olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Avrupa Konseyi. (2016). Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Stratejisi (2016-2021), Erişim Adresi: <https://rm.coe.int/avrupa-konseyi-cocuk-haklar-stratejisi-2016-2021-/1680931c9b>, Erişim Tarihi: 10.07.2022.
- Boran, P., Gökyay, G., Devocioğlu, E., Eren, T. (2015). "Çocuk Gelinler", *Marmara Medical Journal*, 26, ss.58- 62.
- Çakmak, Ö. (2008). "Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi", *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, ss. 33-41.
- Çalışkan, Ş. (2010). "Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59(2), ss. 89-132.
- Çocuk Haklarının Desteklenmesi ve Korunmasına İlişkin AB Kılavuz İlkeleri. (2017). <<https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/201704/EU%20Guidelines%20Rights%20of%20Child_v5e.pdf>> Erişim Tarihi: 23.11.2020.
- Çocuk İşçiliği: 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol. (2020). Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo_ankara/documents/genericdocument/wcms_800655.pdf. Erişim Tarihi 23.05.2022.
- Deveci, S. E., Açık, Y. (2003). Çocuk İstismarı Nedenlerinin İncelenmesi, *Arşiv Dergisi*, 12(39), ss. 6-405
- Güleç, H., Topaloğlu, M., Ünsal, D., Altıntaş, M. (2012). "Bir Kısır Döngü Olarak Şiddet", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1), ss. 112-137
- Hervish, A, Feldman- Jacobs, C. (2011). *Who Speaks for Me*, Population Reference Bureau Policy Brief.
- ILO 2020. <<<https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>>> Erişim Tarihi: 23.11.2020
- Işıklı, Y., Eştürk, Ö., Gülcan, S. (2020). "Türkiye’de Çocuklar Kalkınma Politikalarının Neresinde? Çocuk Hakları Açısından Bir Analiz", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), ss. 81-119.
- İnaç, H., Güner, Ü., Sarısoy, S. (2006). Eğitimin Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Üzerindeki Etkileri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(2), ss.59-70.
- Konuk Şener, D., Ocağcı, A.F., (2014). Yoksulluğun Çocuk Sağlığı Üzerine Çok Boyutlu Etkileri, *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), ss.58-68.
- Küresel Amaçlar. (2022). Erişim Adresi: <https://cocuk.kureselamaclar.org/>. Erişim Tarihi: 20.05.2022.
- Özpulat, F. (2016). Toplumun İhmal Edilen Yüzü: Çocuk Evlilikler ve Kadın Sağlığına Yansımaları, *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2016, 2(1), ss. 11-22.
- Şenol, D., Mazman, İ. (2014). Çocuğa Uygulanan Şiddet. Türkiye Özelinde Sosyolojik Bir Yaklaşım, *KMU Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(21), ss. 11-17.
- TUİK, (2021). İstatistiklerle Çocuk 2021 Raporu. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633>. Erişim Tarihi: 20.04.2022.
- Türkiye-UNICEF Ülke İşbirliği Programı, (2022). *2016-2020 Yıllık Raporu*, Erişim Adresi: <https://www.unicef.org/turkey/media/10451/file/UNICEF%202019%20Y%C4%B1%20C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>. Erişim Tarihi: 25.05.2022.
- UNESCO, (2015). Erişim Adresi: <<<http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/fs-31-out-of-school-children-en.pdf>>> Erişim Tarihi: 10.11.2020.
- UNESCO, (2020). Global Education Monitoring Report Youth Report 2020: Inclusion and education: All means all. Paris, UNESCO.
- UNICEF Data. (2020). Monitoring The Situation of Children and Women, Erişim Adresi: <https://data.unicef.org/resources/child-labour-2020-global-estimates-trends-and-the-road-forward/> 8 Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward UNICEF/ILO joint publication June 2021. Erişim Tarihi: 15.06.2022.
- UNICEF Data. (2022). Monitoring the situation of children and women, Erişim Adresi: https://data.unicef.org/resources/data_explorer/unicef_f?ag=UNICEF&df=GLOBAL_DATAFLOW&ver=1.0&dq=P_T_CHLD_5-17_LBR_ECON+PT_CHLD_5-17_LBR_ECON-HC..&startPeriod=2016&endPeriod=2022. Erişim Tarihi: 15.06.2022.

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, 4-5 Temmuz 2022
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference, 4-5 July 2022

UNICEF ve World Bank G. (2016). *Ending Extreme Poverty a Focus on Children*. Erişim Adresi: <<https://www.unicef.org/publications/files/Ending_Extreme_Poverty_A_Focus_on_Children_Oct_2016.pdf>> Erişim Tarihi: 20.11.2020.

UNICEF. (2018). SKH Çağında Her Çocuk İçin İlerleme, Erişim Tarihi: 30.11. 2020 https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/SDG_Exec_Summary_FINAL_TR_LR.pdf

United Nations. (1987). World Commission on Environment and Development. *Our Common Future*. Erişim Tarihi: 25.11.2020 <<<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>>>

United Nations. (2015). "Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development." *General Assembly 70 Session*.

DEĞİŞİM YÖNETİMİ SÜREÇLERİNDE MAVİ YAKALI ÇALIŞANLARIN DEĞİŞİME KARŞI DİRENÇ EĞİLİMLERİNİN BELİRLENMESİ

Zekeriya Şahin *, Suat Gürbüz **

Özet

Araştırmada konu “değişim yönetimi süreçlerinde mavi yakalı çalışanların değişime karşı direnç eğilimlerinin belirlenmesi” olarak şekillendirilmiştir. Bu konunun belirlenmesindeki en önemli neden değişim yönetimi süreçlerinde mavi yakalılar üzerinde daha önce gerçekleştirilmiş herhangi bir akademik çalışmanın olmamasından kaynaklıdır.

Araştırmanın amacı işletmelerde değişim yönetimi sürecinde en önemli rollerden birine sahip olan mavi yakalı çalışanların değişim sürecinde geliştirebilecekleri olası direnci niceliksel yöntemlerle ölçümlemek ve geliştirdikleri değişime direnç eğiliminin nedenlerini belirlenmiş olan değişkenlere dayalı olarak incelenmektir. Böylece örgütsel değişim gibi karmaşık bir süreci yönlendirmede örgütsel düzeyde pozitif ya da negatif etkisi olabilecek mavi yakalı çalışanların direnç geliştirmesinin nedenleri ortaya konulmuş olacak, nedenlere çözüm önerileri sunulacak mavi yakalı çalışanların değişime direnç eğiliminin azaltılması üzerine değişim yönetimi sürecine olumlu katkıda bulunmak hedeflenmektedir.

Bu araştırma mavi yakalı olarak çalışan kişilerin değişime karşı direnç eğilimlerinin diğer çalışanlar ile benzerlik taşıyıp taşımadığını belirleyebilmek adına önem taşımaktadır. Ayrıca mavi yaka olarak çalışan kişilere belirlenen konu kapsamında sunulacak öneriler araştırmanın önemini arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değişime Direnç, Mavi Yaka, Değişim Yönetimi

DETERMINING THE RESISTANCE TENDENCIES OF BLUE COLLAR EMPLOYEES IN CHANGE MANAGEMENT PROCESSES

Abstract

In the research, the subject was shaped as “determination of resistance tendencies of blue-collar employees against change in change management processes”. The most important reason for the determination of this subject is the absence of any previous academic study on blue-collar workers in change management processes.

The aim of the research is to measure the possible resistance that blue-collar employees, who have one of the most important roles in the change management process in businesses, can develop in the change process with quantitative methods and to examine the reasons for their resistance to change based on the determined variables. Thus, the reasons for the development of resistance of blue-collar employees, which may have a positive or negative effect at the organizational level in directing a complex process such as organizational change, will be revealed, and it is aimed to contribute positively to the change management process by offering solutions to the reasons, reducing the tendency of blue-collar employees to resist change.

This research is important in order to determine whether the resistance tendencies of blue-collar workers to change are similar to those of other workers. In addition, the suggestions to be presented to the blue-collar workers within the scope of the determined subject increase the importance of the research.

Key Words: Resistance to Change, Blue Collar, Change Management

1. GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz bilgi toplumu gereğince; işletmeler varlığını sürdürebilmek, rekabet edebilmek, verimliliğini ve etkinliğini arttırmak, dış çevre ve diğer çevre etmenlerine uyum sağlayabilmek amacı ile sürekli değişim ve dönüşüm içersin de olmak zorundadırlar. Bu da etkili bir değişim yönetimi sürecini kaçınılmaz kılmaktadır. Değişim yönetimi

sürecinin başarılı bir şekilde yürütülmesi için, örgüt içerisinde bulunan tüm alt sistemlerin birbirleriyle entegre olarak çalışması gerekmektedir. Bu noktada farklı birimlerde bulunan çalışanlar, koordinasyon içerisinde olmalıdır. Günümüz koşullarında ise bu uyumu sağlamakta, değişime öncülük etmekte, örgütsel değişim süreçlerinin etkinliğini arttırmakta mavi yakalı çalışanlarının rolü gün geçtikçe önem kazanmaktadır.

Örgütlerdeki değişim kararları genellikle üst yönetim tarafından belirlenmekte ve yönetilmektedir. Bu örgütlerdeki değişimin büyüklüğüne ve türüne bağlıdır. Üst yönetim, değişim süreçlerini planlarken ve yürütürken, stratejik iş ortağı olarak gördüğü insan kaynakları birimiyle koordinasyon ile çalışmaktadır.

Değişim süreçleri ise genellikle mavi yakalı çalışanlar üzerinde bir baskı unsuru yaratmaktadır. Mavi yakalı çalışanlar; değişimin doğasında olan belirsizlik, organizasyondaki iş yapma süreçlerinin aksaması, yeni iş yüklenmesi, elde olan mevcut işi kaybetme, bilgi teknolojilerindeki değişimler, şirket birleşmeleriyle beraber örgüt kültürü çatışmaları, örgüt kültürünün yeniden yapılanması gibi arttırabilecek birçok faktöre dayalı olarak değişime karşı direnç gösterme eğiliminde olmaktadır. Değişim süreci içersin de işletme yönetimi insan kaynakları biriminden; mavi yakalı çalışanların üzerindeki baskı unsurunu azaltması, değişim süreçlerini şeffaf bir şekilde yürütmesi, motivasyonlarını arttırması, bu sürece liderlik etmesi ve çalışanlara yol göstermesini bekleyecektir.

Değişime karşı direnç bir tutum özelliği gösterdiğinden; bireyler üzerinde bilişsel, duygusal, davranışsal boyutları ile karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu anlatılanlar ışığında; değişim süreçleri organizasyon açısından yararlı bir mekanizma olduğundan; bu sürece aktif olarak katılan mavi yakalı çalışanların değişime karşı gösterdikleri direnç eğilimlerinin altında yatan nedenlerin sorgulanması gerekmektedir. Böylelikle değişim yönetimini başarısızlığa götürebilecek önemli bir faktörün nedenlerini saptayarak, bu süreci başarısız kılabilecek nedenleri aydınlatmak mümkün olabilecektir.

2. DEĞİŞİM YÖNETİMİ VE İŞLETMELERİ DEĞİŞİME İTEN NEDENLER

2.1. Değişim Kavramı ve Türleri

Değişim, mevcut durumun, etkileşim halinde olduğumuz çevre unsurları ve bu unsurların ihtiyaçları doğrultusunda artık çaresiz kalınması durumunda bizleri yeniden dönüştürerek, ihtiyaçları karşılayabilecek düzeyde bireysel ya da örgütsel anlamda yeni fikirler üretebilmek, karar verebilmek ve bunları uygulama süreci olarak tanımlanabilir. Değişim, aslında farklı şeyleri kabul edebilmek ve uyumlanabilmektir (Erdoğan, 2002, s. 11). Değişim kavramından farklı, ancak değişimle ilişkili bazı kavramlara değinmek gerecektir:

- **Yenilik:** Bireyin ya da örgütün değişim ile uyum kapasitesini belirler. Yenilikle birlikte bazı değerler ve kabullenilmiş normlar değişebilmektedir. Değişim kavramı içersin de yenilik; devamlı olabilmek ve hayatın ritmine uyum sağlamak ile ilişkilidir (Hurst, 2005, s. 5).
- **İlerleme:** Beğenilen, kabul gören, istenen doğrultuda gerçekleştirilmiş ve doğrusal olarak ilerleyen bilinçli harekettir. Herhangi bir toplumda gerçekleşen ilerleme, başka bir toplumda ilerleme olarak kabul görmeyebilir (Bayrak, 1992, s. 5).
- **Reform:** Bir şeyi daha iyi bir noktaya getirmek amacıyla yapılan düzenlemeler, değişiklikler veya ıslahatlardır. Reform, amaçlardan uzaklaşmaya doğru yol alan bir sistemin düzeltilerek, amaçlara yönelik olarak yeniden şekillenmesini sağlar. Reform, ilerleme ve yenilikten çok daha geniş bir kavramdır. Sistemlerde gerçekleşen yenilikler, gün geçtikçe yaygınlaşırsa bu artık bir yenilik değil, reform yaşanması durumudur (Erdoğan, 2002, s. 14).

2.1.1. Toplumsal Değişim

İnsanlar arasındaki ilişkiler ve standart davranış biçimlerinde oluşan farklılıkları ifade eder. “Kültür değişimi” olarak tanımlansa da toplumsal değişim bireyler, gruplar arasında gerçekleşen karşılıklı etkileşim kalıplarındaki değişmeyi ifade eder (Çelebioğlu, 1988, s. 9). Daha geniş perspektiften bakacak olursak, toplumsal değişim; demografi, çevre, yerleşim yeri, ekonomi, toplumsal değerler ya da sınıflar, politika, hukuk, aile kavramı, din ve inanç gibi kavramların da değişiklikler meydana gelmesidir (Bayrak, 1992, s. 7).

2.1.2. Teknolojik Değişim

Teknolojik değişimler bilginin hızlı bir şekilde yayılması ve üst üste yığılması sonucunda gerçekleşmektedir (Bayrak, 1992, s. 9). Teknolojik gelişmeler sonucu toplumda değer yargılarının değişmesi, refah düzeyleri ve ilişkilerin farklılaşması söz konusudur (Yeniçeri, 2002, s. 31-32). Teknolojik değişimler; sürekli teknolojik değişim ve süreksiz (ani) teknolojik değişim olmak üzere iki ayrı grupta sınıflandırılmaktadır. Sürekli teknolojik değişim faaliyet süreci

içersin de ki kademeli değişimi ifade etmektedir. Ani teknolojik değişim ise; faaliyet süreçlerinde kullanmak için yeni buluşların ve devrimsel nitelik taşıma özelliği olan teknolojik ilerlemeleri ifade etmektedir (Gattiker, 1990, s. 254).

2.1.3. Ekonomik Değişim

Değişimi gerekli kılan en önemli etmenlerden biri de ekonomik değişimdir. Üretin ürünün ya da sunulan hizmetin arz talep durumu, tedarik yöntemi, sürüm, üretim pazarın durumu ve meydana gelen ekonomik dalgalanmalar, özellikle işletmeleri yüksek düzeyde etkiler (Ülgen, 1990, s. 170). Bir ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik durum, ülkenin gayri safi milli hasılası, para politikaları, uygulanan faiz oranları, devalüasyonlar, revalüasyonlar, ücret sistemleri, iş gücü piyasası, enerji maliyetlerinin erişilebilirliği, ödemeler dengesi, enflasyon oranı gibi koşullar insanları ve örgütleri derinden etkiler (Ergin, 1992, s. 55).

2.2. Küreselleşmenin Organizasyonlara Etkisi

Küreselleşme (globalleşme); tüm dünyanın tek bir noktada toplanabilmesi, insanların evrensel insanlara durumuna evrilmesidir. Küreselleşmeyi tetikleyen en büyük neden; İngilizce dilinin evrensel dil haline dönüşmesi sonucunda bilgi teknolojilerinde ve medya da kullanılan iş dili haline gelmesidir. Küreselleşmeyi tetikleyen diğer etmenlerden bahsetmek gerekirse (Deniz, 1999, s. 87-88):

- Bilgisayar veri tabanları-teknolojisi, fiber alt yapılar ve bu bağlamda global iletişim ağının hızla artış göstermesi,
- Küresel olarak bütünleşen ve koordinasyon içerisinde yürütülen ürün tasarımları, üretim, satış teknikleri, hizmet ağlarıyla birlikte ulusal kimliğin ortadan kaybolarak çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması,
- Uluslararası boyutta yapılan serbest ticaret hacminin artışı ve anlaşmalar,
- Finansal piyasalardaki büyüme ve piyasaların yedi yirmi dört açık olması,
- Neredeyse dünya üzerindeki tüm ülkelerde yabancı yatırımların artarak önem kazanması ve işletmelere bağlı bulunan çalışanlar üzerindeki dış kontrolün artması.

İşletmeler faaliyet alanlarını uluslararası pazarlara doğru kaydırdıkça, yönetim bölümün de de problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yönetimin genel fonksiyonları (planlama, örgütleme, uyumlama, denetleme, liderlik) karmaşıklık düzeyi artmıştır.

2.3. İşletmelerde Değişim ve Değişime Neden Olan Etmenler

Organizasyonları değişime zorlayıcı nedenler farklılık göstermektedirler. İşletmelere yeni üyelerin katılması, imalat dönemlerinde gelişebilen mevsimlik dalgalanmalar geçici bir değişim sürecini gerektirir. Ancak işletmenin pazarlama stratejilerin de yapması gereken değişiklikler, birleşmeler, faaliyet alanının dışına çıkma ya da değiştirme, yeni nesil teknoloji gibi faktörler zorunlu değişimi gerektirmektedir (Onal, 2000, s. 132). Değişimi yönetimi kapsamında en önemli durum; değişimin sürekliliğini ve gerekliliğini kavrayabilmektir. Değişim ihtiyacı hissedilmeli, sonrasında mevcut durum analizi yapılarak değişim planları yürütülmelidir. Değişimi yönetirken; işletme içi ve işletme dışı tüm değişkenler göz önünde bulundurulmalıdır (Şimşek, 1999, s. 315).

2.3.1. İşletme Dışından Faktörler

Sistem yaklaşımının da dediği gibi; işletmeler açık sistemlerdir ve dışarıdan aldığı girdileri çıktıya dönüştürerek çevreye sunmaktadırlar. Dolayısıyla dış çevreden gelen tüm etkiye açık bir haldedirler (Bradley, 1993, s. 4). İşletmenin etkilendiği dışsal faktörlerden doğrudan olmasa da zincirleme olarak dolaylı yoldan etkilenirler.

2.3.1.1. Doğal Çevrenin Durumu

İşletmenin faaliyet gösterirken bulunduğu coğrafi konum, iklim koşulları, hava, toprak, su vb. değişkenleri içermektedir. Doğal çevre her işletme için önemli bir faktör olsa da özellikle işletmenin içerisinde bulunduğu sektöre göre önem derecesi farklılık göstermektedir. Örneğin; tarım ve turizm sektörü için ayırıcı bir faktördür (Çelebioğlu, 1990, s. 75-76).

2.3.1.2. Toplum ve Kültür

Toplumsal değişimler; kültür anlayışlarının şekil değiştirmesi ile meydana gelmektedir. Nüfusun gittikçe artması, köylerden kentlere doğru göçler, kent yaşamının hızla yayılması, sosyokültürel ve beşeri sorunları tetiklemiş bununla beraber iş gücü profillerinde büyük değişimler meydana gelmiştir. Çarpık kentleşme anlayışı ile işgücü yapısının eğitim düzeyleri artmış, uzmanlaşma artmış, beraberinde genç iş gücü oranında büyük yükselmeler meydana gelmiştir (Ülgen, 1997, s. 170).

2.3.1.3. Ekonomik Değişkenler, Dalgalanmalar

İşletmelerin kriz dönemlerinde en çok etkilendiği değişkendir. Bu dönemde ekonomik faaliyetler neredeyse durma noktasına gelmektedir. Kriz dönemlerinde örgütler atıl kapasiteler ile çalışmak durumunda katıl, işsizlik artış gösterir. Refah oranının arttığı dönemlerde ise işsizlik oranında ciddi azalmalar olur ve üretim-hizmet hacmi artar, gelir artışı yaşanır (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 85). Ekonomik koşullar, yönetim biriminin değişim süreçlerinde kesinlikle göz ardı etmemesi gereken bir faktördür. Çünkü mevcut rakip işletmeler, pazarda buldukları konum ve payları gibi değişkenleri de içerisin de barındırır. Bir işletmenin bulunduğu pazarda hacminin daralması, işletme içerisin de bir değişim başlatılması gerektiğini ve çeşitli önemler alınması gerektiğini gösterir.

2.3.1.4. Politik ve Hukuki Düzenlemeler

İşletmenin bulunduğu ülkedeki yasalar, uygulamalar faaliyet alanları üzerinde düzenleyici etki yaratmaktadır. Ülkedeki kalkınma politikaları, özendirici uygulamalar, alım da destek, vergilenme oranları, yatırım politikası gibi faktörler işletmelerin ekonomik kararları etkilidirler. Yasalar üzerinde meydana gelen değişiklikler ise işletmeler üzerinde zorlayıcı-düzenleyici etki bırakırlar. Bu konularda meydana gelen tüm değişiklikler, işletmeleri etkilemektedir (Çelebioğlu, 1990, s. 80).

2.3.1.5. Teknoloji Belirsizliği

Teknolojik değişim; araç-gereç-makineleri kapsayıp, imalat ve teknik yöntemlerindeki değişimi de kapsamaktadır. Organizasyonlar da teknolojik yenilik, yeni kaynak ihtiyacının doğduğunu ve tahsis edilmesi gerektiğini ifade eder. Bahsedilen teknolojik yenilik aşamaları iki şekilde gerçekleşmektedir; kimi işletmeler var olan süreç teknolojileri ile şimdiki teknolojiyi karşılaştırmakta, kimi işletmeler ise eski süreçleri dikkate alarak teknolojik yenilikler meydana getirmeye çalışmaktadır. Teknolojik dönüşümlerin bir diğer etkisi örgüt üyeleri üzerinde hissedilmektedir. Teknolojik yeniliklerin çalışma hayatına taşınmasıyla iş görenler daha az efor sarf ediyor gibi görünmelerine rağmen, esasen üzerlerine yüklenen işler ciddi oranda artmaktadır. Bu da bazen, verimsiz çalışma saatlerinin artmasına sebep olabilmektedir. Öte yandan; bilgi teknolojilerinin hızla yayılması ve yapay zeka tabanlı uygulamaları kullanmayı tercih eden işletmelerin artmasıyla beraber; bazı iş tanımlarının tamamen ortadan kalkması, işsizlik oranının artması gibi riskler de meydana getirmektedir. Teknolojik gelişmeler; örgüt içerisindeki iletişimin ve işlerin sürekliliğini, hızını, verimliliğini arttırmakla beraber; bu alandaki değişimler “yüksek oranda belirsizlik düzeyi” olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmeler ise, bu belirsizlik düzeyini kendi içlerinde en aza indirgeyerek, teknolojik değişimlere ayak uydurmalıdırlar.

2.3.2. İşletme İçinden Kaynaklı Faktörler

İşletmelerin içerinde meydana gelen durum ve olaylar, değişime gitmeyi zorunlu kılan içsel nedenleri ifade etmektedir. İşletme içindeki iş görenlerin motivasyon düzeyi, formal ve informal çatışmalar, eğitim düzeylerindeki artışlar, yaratıcı düşüncelerin ortaya çıkması, geliştiren ürün ya da hizmetin-teknolojiler işletmeleri değişim sürecine iten zorlayıcı içsel nedenler olarak tanımlanabilir (Koçel, 1999, s. 515). İşletmeleri değişim sürecine zorlayan içsel faktörleri ise (büyüme, birleşme, tepe yönetimin etkisi, çalışanların istekleri) olarak sınıflandırmak mümkündür.

2.3.2.1. Büyüme

Büyüme; her türlü organizma da olduğu gibi gelişme ve olgunlaşma evresi olarak bilinmektedir. Organizmalar doğar, büyüme evresine geçer, olgunlaşmaya başlar ve sonunda ölür. İşletmeler de tıpkı bu organizmalar gibi doğar, olgunlaşır, gelişir ve çevredeki değişimlere uyum sağlamazsalar entropiye yakalanarak ölürlar (Özkara, 1999, s. 139-140). Büyüme nitel ve nicel gelişmeler olarak ikiye ayrılmaktadır. Nicel büyüme örgütün satış düzeyinde, ürün gamında, kaynaklar ve varlıklarındaki sayısal olarak bir artış halini ifade etmektedir. Nitel büyüme ise; sayısal olarak ölçemediğimiz, ancak işletme içindeki unsurların kalite düzeyinin yükseldiğine işaret etmektedir.

İşletmeler içerisinde bulunduğu sektörlerde kendilerini geliştirebilmek ve daha fazla kazanç elde etmek adına büyüme

isteği duyarlar. İşletme kendi kabiliyetleri ve yetenekleri doğrultusunda büyüme stratejisini tercih edebilir. Bu da işletmeler de içsel değişime neden olacaktır (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 200-201). Büyüme beraberinde; örgüt yapılarında çalışanların yetki ve sorumluluk alanlarında, haberleşmeler ve iletişim kanalında değişimler meydana getirmektedir. Yüksek düzeyde bir büyüme gerçekleşmezse mevcut kaynaklarla büyüme gerçekleştirilebilirken, büyüme düzeyi belli bir noktayı aştıktan sonra köklü bir organizasyonel değişim sürecine gidilmesi gerekecektir (Ülgen, 1997, s. 29).

2.3.2.2. Birleşmeler

Hızla değişmekte olan çevresel etmenlerle beraber, iş dünyası da dinamik bir hale gelmiştir. Bu da potansiyel-gelişmekte olan pazarlara girme, satın alma ve birleşmelerin sayısını gün geçtikçe arttırmaktadır. Şirket birleşmeleri; tepe yönetim, çalışanlar ve çalışma koşullarının değişimini de tetiklemektedir. Bu durum da yine organizasyonel değişim ihtiyacını doğuracaktır (Ülgen ve Mirze, 2004, s. 316). Şirket birleşmeleri satın alma yolu ile yapıyor ise; organizasyonel değişim ihtiyacı çok daha fazla artmaktadır. Satın alınacak işletmenin-işletmelerin mevcut organizasyona sadece bir şube gibi eklenerek mevcut yönetim düzeninin korunması sağlanabilir. Fakat bu tip bir durum tekrar olarak örgüt içerisindeki çalışanlarında yenilenmelerini gerektirdiğinden, ana bir işletme ile birleşmek daha rasyonel olmaktadır. İki işletmenin birleşmesi durumunda ise, yepyeni bir örgüt yapısını doğuracağından örgütsel değişim kaçınılmaz olacaktır (Ülgen, 1997, s. 174-175).

2.3.2.3. Tepe Yönetimin Nitelikleri

Üst yönetimin işletmelerin değişim sürecine etkisi iki farklı şekilde olmaktadır. Birinci durum; mevcut yönetimin işlerini bırakmaları ve yerlerine yeni yöneticilerin atanması ile oluşmaktadır. Yeni gelen yönetim, işletmeyi şu an ki durumundan daha iyi bir noktaya götürmek için değişimi başlatma-yöneltme başarısına sahip değilse, işletme deki değişim sürecinde aksamalar meydana gelecektir. İşten ayrılan yönetici, geleneksel değerlere sahip bir yönetim anlayışına sahipse; bu işletme ki hedeflerin, süreç teknolojisinin, değerlerin, iş tanımlarındaki değişikliklerin artmasına da neden olacaktır. İkinci durum ise; gelişme ve öğrenme, bilgi teknolojileri sayesinde hali hazırdaki yönetimin bakış açılarını değiştirmesidir. Böylece örgütte bu bakış açılarıyla beslenecek, değişecek ve gelişecektir. Günümüz koşullarında yöneticilerin bu yetenekler ve farkındalıklar ile donatılması gerekmektedir (Özkara, 1999, s. 42-43).

2.3.2.4. İşgücünün Dönüşümü

Endüstri devriminden bu yana günümüzdeki iş yapıları büyük değişimler göstermiş, bu da çok daha farklı olan günümüz işgücünün meydana gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla günümüz çalışanlarının beklenti ve istekleri eskiye oranla farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar da işletmeyi değişime itme yolunda etkili olmaktadır (Özkalp ve Kirel, 1999, s. 259). Geçmiş dönemlerdeki petrol buhranı dönemi sonrasında meydana gelen teknolojik değişimler ile işgücünün yapısı değişmiş, nitelikli ve eğitim düzeyi yüksek işçilere duyulan ihtiyaç önem kazanmıştır. Eğitim seviyeleri yüksek olan çalışanların da isteklerin de değişimler meydana gelmiştir. Konforlu ve güvenli bir çalışma alanının dışında; bilinirlik kazanma, takdir edilmek, onay almak, daha fazla sorumluluk, sürekli gelişmeye müsait bir alan içerisinde çalışmayı istemeye başlamışlardır. Bu tip bir ortamı sağlayabilmek içinse, güçlü bir değişime ihtiyaç duyulmaktadır (Özkara, 1999, s. 51).

3. İŞLETMELERDE DEĞİŞİME KARŞI DİRENÇ EĞİLİMLERİ

Değişim süreçleri ve değişime karşı direnç alanında birçok araştırma yapmış olan bilim insanları, değişime karşı direnci tanımlamak için bir dizi yaklaşım öne sürmüştür. Bunlardan tanımlardan bazılarını atıfta bulunmak gerekirse; “Değişime karşı direnç, değişim sürecine dair tepkilerde bu sürecin tamamlayıcısı olan bir geçiştir” (Bridges, 1986, s. 30). “Değişime karşı direnç eğilimi, değişime engel olan ve örgüt yapısındaki değişim sürecini aksatan bir sorundur” (Kotter, 1999, s. 22-23). “Değişime karşı direnç, dinamikliğin ve hareketliliğin hızını yavaşlatabilen güçlü bir deşgikendir” (Maurer, 1995, s. 20). Bir diğer bakış açısı ise; çalışanlar, formal veya informal gruplar örgüt içerisindeki faaliyetlerini belli bir sistematik ve denge içerisinde yürütmeye çalışmaktadır. İşletmeler ise; bireyleri, grupları, değer ve normları kapsadıkları için sosyal ve açık sistemler olarak tanımlanırlar. Bir örgütün belirlediği değişim kararı hali hazırda bulunan sistematikliği ya da oturmuş dengeleri yerinden oynatacaksa, çalışanlar bundan rahatsız olacak ve denge arayışına gireceklerdir. Bahsedilen bu denge arayışları, değişime karşı direnci tanımlayabilir (John, 1973, s. 33). Değişim süreçleri ve değişime bağlı direnç multidisipliner bir alanda olduğundan; bilimsel olarak örgütsel davranış, endüstriyel psikoloji, sosyoloji, çağdaş yönetim alanlarının da uzun süredir incelenen, hala da incelenmekte olan bir konudur.

3.1. İşletmeler de Değişime Karşı Direnç Eğiliminin Gelişmesinin Sebepleri

Değişime karşı direnci en yüksek olan çalışanlar, mevcut halden memnun olan örgüt üyeleri ve bu durumdan fayda sağlayanlar bireylerde mevcuttur. Zamanında “Eski durumdan menfaati olan kişiler, reform başlatmaya çalışanların düşmanlarıdır” söyleminde bulunan Machievelli'nin bu sözü, günümüz de ki modern yönetim anlayışı ve organizasyonlarda da hala geçerli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Luecke, 2009, s. 82). Değişime direnç eğilimi; örgütsel değişim düzeyinin fazlalığı ya da azlığına bakmadan gelişmektedir, nedenleri analiz edildiğinde ise haklı bir tutum olarak görülmektedir (Goldstein, 1988, s. 20). Örgüt üyelerinin değişime karşı direnç göstermesine neden olan sebepler ise; bireysel nedenler ve organizasyonel nedenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3.1.1. İşgören Kaynaklı Nedenler

Bireysel nedenler genel olarak çalışanların hayata dair bakış açısı, kültür farklılıkları, işletme içi informal gruplar arası çıkarların ya otoritelerin zedelenmesi korkusu, var olan statükoya aşırı bağlılık, yeni bilgi edinmek ya da yeni süreçlere uyum sağlamaya dair isteksizlikler, işletmenin daha önce başarısız bir değişim sürecinden geçmiş olması ile yaşanan kötü deneyimler olarak sıralanabilir. Çalışanlar işletmelerde özellikle yüksek oranda bir değişim meydana geleceğini öğrendiğinde alışlageldik konfor alanlarından çıkmak istememek gibi doğal bir direnç gösterirler ve güvenlik alanlarının dışarısına çıkmak istemezler. Ayrıca değişimler şiddetini o kadar yüksek gösterir ki, hali hazırda mevcut olan işlerini kaybetme endişesine de kapılırlar.

3.1.2. İşletme Kaynaklı Nedenler

Organizasyonlar da meydana gelen değişime direnişin tek nedeni iş görenin kendisinden kaynaklı nedenler değildir, bunlara işletme ile ilgili değişkenlerde de sebep olabilmektedir. Ağırlıklı olarak organizasyonun yapısı ve kültürler, normlar örgütsel boyutta değişime karşı direnci geliştiren değişkenler olarak sınıflandırılır (Gibson, 1997, s. 11-12). Örgüt üyelerinin alışkın olduğu politikalar, davranış standartları, iletişim ağı, organizasyona has olan özellikleri devam ettirmek istemesi de direnci yükseltmektedir. Üyeler, genel olarak oturmuş bir sistemin-yapının zarar görmesini istemezler, bunu sürekli kılmak istemektedirler (Robbins, 2002, s. 547). Değişime direnci etkileyen organizasyonel nedenleri sosyal nedenler, örgüt kültürü, yönetici ile çalışanların değişimi algılama farkları, aşırı örgütsel bağlılık, değişimi gerçekleştiren kişilere karşı duyulan güvensizlik olarak sınıflandırabiliriz.

3.1.2.1. İşletme İçi İletişim

Örgüt üyeleri içerisinde buldukları ortamda bir sosyal denge oluştururlar. Bu denge, organizasyon biçimi ne olursa olsun ilişkisel ağların oturmasını sağlamaktadır. Değişim süreçleriyle beraber, çalışanlar bu dengenin bozulacağına ilişkin olumsuz duygulara bürünmektedirler. Bununla beraber değişim süreçlerine ilişkin direnç düzeyi gelişmektedir (Kaynak, 1995, s. 205). Bu durumda değişime direnişin sosyal boyutlarını açıkça belirtmek gerekir (Koçel, 2007, s. 533-536; Eren, 2001, s. 139):

- Değişim hedefleri ile çalışanların alışkanlıkları arasındaki farklılıklar,
- Sosyal ilişkilerin sekteye uğrayabilme düşünceleri,
- Mevcut sosyal ilişkiyi koruma isteği,
- Örgüt üyelerinin kendi içerisinde oluşturduğu grupların değişime karşı olumsuz tutumları,
- Değişim çalışmalarının kendilerine fayda sağlayamayacağını düşünmeleri,
- Değişimin sadece belli bir gruba fayda sağlayacağı düşüncesi,
- Değişim sürecin de başkaları aracılığıyla yönetilmekten hoşlanmamak.

3.1.2.2. İşletme İçi Üyelerin Direnci Algılama Farklılığı

Değişimi gerçekleştirme amacıyla yapılan çalışmaların başarısız sonuçlanmasında etkili faktörlerden biridir. Bunun sebebi; örgüt üyelerinin değişimi bir tehdit unsuru olarak görürken, yöneticilerin ise bunu bir fırsat olarak görmesinden kaynaklanır. Üst yönetim değişim yönetimini organizasyonu çevikleştirilen bir süreç olarak görürken, aynı zaman da kariyer ve statülerini güçlendirmek, riskleri ve belirsizlikleri aşabildiklerini kanıtlamak için bir avantaj olarak görmektedir. İş görenler ise değişimi bir kaos, karmaşıklık, mevcut düzeni yıkan bir kavram olarak algırlar. Amerikan iş dergisi olan Fortune 1000'de yayımlanan bir makaleye göre; bu konu da yapılan araştırmalarda değişim süreçlerinin neredeyse yarısı başarısız olarak sonuçlanmaktadır. Bunu etkileyen en büyük faktör ise, iş görenlerin ve yöneticilerin değişim sürecini çok farklı perspektiflerden bakmaları ile ilişkilidir. Değişim yönetimini yürüten yöneticilerin pek çoğu bu durumlar da şeffaf bir iletişim sürecinin ayırt edici olduğunu bilse de pek azı bu iletişim sürecini etkili yürütebilmek konusunda beceri sahibidir. Bu beceriyi güçlendirmek için, yöneticilerin çalışanlara dair empati yapması gerekmektedir (Strebel, 1999, s. 138-146).

3.1.2.3. Örgüt Kültürü ve Kültüre Aşırı Duyarlılık

Değişime karşı direnç eğiliminin yüksek olmasında, bazı durumlar da örgüt kültürü yüksek oranda etkili olabilmektedir. Organizasyon içerisindeki değişim çalışmaları ne kadar etkili olursa olsun; değişime isteksizlik, süregelen durumu koruma durumları varsa ve bu durum kemikleşmişse, değişim süreci başarısız bir sonuç getirmektedir (Strebel, 1998, s. 138-146). Ayrıca organizasyon içerisinde uzun zamandır süregelen değer, norm, yapı, politika, davranış standartlarına istenilen düzeyden daha yüksek bir derece de bağlı olunması, değişime karşı direnci arttırmaktadır.

3.1.2.4. Zamanı Yönetmek

Çalışanların gerçekleşecek olan değişimle uyumlanması için önceki durumdaki kattıkları artı değerden, daha fazlasını gerçekleştirmeleri beklenebilir. Bu değerlerin sağlanması için yönetim tarafından çalışanlara bir zaman tanınmazsa, ya da üzerine bindirilen fazladan iş gücü görülmezse değişime karşı direnç gelişmektedir (Eren, 2001, s. 134).

3.1.2.5. Üst Yönetim Davranışları

Örgüt üyeleri, değişim sürecini yönetme de başrol olan üst yönetime dair bir güvensizlik hali içerisindeyse, bu durum da değişime direnci arttırmaktadır. Üyeler istemedikleri değişimler söz konusu olduğunda bu konuda görüşlerini olumlu olarak bildirmeleriyle, bu sürece ilişkin taviz verdiklerini düşünebilmektedirler. Bu da daha değişim düşüncesi fikri sunulduğunu andan itibaren değişime direnişin başlamasına neden olmaktadır. Aynı zaman da değişimi gerçekleştiren yöneticiyi ciddiye almamak, saygı göstermeme durumları da söz konusu olabilmektedir. Bu durum da genellikle liderlik vasfı taşımayan yöneticilerin bulunduğu organizasyonlarda karşımıza çıkar. Karmaşıklık halini yönetebilmek, etkili bir liderin altından kalkabileceği bir iştir (Baltaş, 2010, s. 69).

3.2. Değişim Sürecine Karşı Gelişen Olası Tutumlar

Örgüt üyeleri, değişime karşı genel olarak iki tip olası tutum geliştirirler. Bu tutum tipleri; yenilikçi, değişimden hoşlanan ve değişimden hazzetmeyen, geleneksel tutum olarak sınıflandırılabilir.

Değişim sürecinin kendisine ve organizasyona artı değer sağlayacağını düşünen üyeler kendilerini değişim süreçlerine çok daha fazla odaklanırlar ve bu süreçte kendilerini geliştirme imkanı olduklarını düşündüklerinden motivasyonlarını yüksek tutarlar. Öte yandan değişimi kendi çıkarları ve örgüt için bir tehlike olarak gören üyeler, değişim süreçlerini aksatmak ve engellemek için değişime karşı direnç eğilimleri gelişir ve bu durumda da değişim süreçleri başarısız olarak sonuçlanır (Doğan, 2002, s. 225). Üyelerin değişime karşı gelişebilecek tutumlarını bir matris ile açıklığa kavuşturmak yararlı olacaktır (Helvacı, 2005, s. 37-38):

- **Muhafif örgüt üyesi:** Aktif direnişçileri temsil etmektedirler. Anlatıldığı üzere sırf değişim süreçleri aksasın ya da başarısız olsun diye protesto ya da grev gerçekleştirebilirler. Direnenlerin bu süreci kabul etmemesinin sebebi, örgütün değişmesinden ziyade daha önemli işlere odaklanılması gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Fakat muhaliflerin tepkilerini uygulama da örtülü şekilde göstermektedirler.
- **Lider örgüt üyesi:** Değişimin organizasyon için gerekli olduğu, değişimden tüm işletmenin ve çalışanların fayda sağlayacağını düşünen, iç motivasyonu yüksek ve bu motivasyonu diğer üyelere aktaran, değişim çalışmalarına katkı da bulunanlardır.
- **İzleyen örgüt üyesi:** Değişime bir direniş göstermemekle beraber, süreci yönetenlere güvenmektedir ve verilen direktifleri doğru olarak yerine getirmektedir. Ancak izleyenler, değişim çalışmalarının sadece kendileri sayesinde başarılı olabileceğini düşünmektedirler. Fakat bu durumun aksine, başarılı bir değişim süreci tüm örgüt üyelerinin koordinasyon içerisinde çalışmaları ile gerçekleşmektedir.

4. DEĞİŞİM YÖNETİMİ SÜREÇLERİNDE MAVİ YAKALI ÇALIŞANLARIN DEĞİŞİME KARŞI DİRENÇ EĞİLİMLERİNİN BELİRLENMESİ

4.1. Araştırmanın Konusu

Değişim, mevcut durumun, etkileşim halinde olduğumuz çevre unsurları ve bu unsurların ihtiyaçları doğrultusunda artık

çaresiz kalınması durumunda bizleri yeniden dönüştürerek, ihtiyaçları karşılayabilecek düzeyde bireysel ya da örgütsel anlamda yeni fikirler üretebilmek, karar verebilmek ve bunları uygulama süreci olarak tanımlanabilmektedir.

İşletmeler varlıklarını sürdürmeye çalışırken belirli dönemlerde değişimi yönetmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak uygulama da tüm varlıklarını değişime göre uyarlamalarına rağmen bu süreçte başarıyı büyük ölçüde yakalayamamaktadırlar. Değişim süreçleri-projeleri ekonomistlerin yürüttükleri araştırmalara göre %80 oranında verimsizlik ile sonuçlanmaktadır.

Değişim süreçleri ve değişime karşı direnç alanında birçok araştırma yapmış olan bilim insanları, değişime karşı direnci tanımlamak için bir dizi yaklaşım öne sürmüştür. Bunlardan tanımlardan bazılarında atıfta bulunmak gerekirse; “Değişime karşı direnç, değişim sürecine dair tepkilerde bu sürecin tamamlayıcısı olan bir geçiştir” (Bridges, 1986, s. 30). Değişim süreçleri ve değişime bağlı direnç multidisipliner bir alanda olduğundan; bilimsel olarak örgütsel davranış, endüstriyel psikoloji, sosyoloji, çağdaş yönetim alanlarının da uzun süredir incelenen, hala da incelenmekte olan bir konudur.

Değişime karşı direnci en yüksek olan mavi yakalı çalışanlar, mevcut halden memnun olan örgüt üyeleri ve bu durumdan fayda sağlayan bireylerde mevcuttur. Zamanında “Eski durumdan menfaati olan kişiler, reform başlatmaya çalışanların düşmanlarıdır” söyleminde bulunan Machievelli’nin bu sözü, günümüzde de ki modern yönetim anlayışı ve organizasyonlarda da hala geçerli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Luecke, 2009, s. 82). Değişime direnç eğilimi; örgütsel değişim düzeyinin fazlalığı ya da azlığına bakmadan gelişmektedir, nedenleri analiz edildiğinde ise haklı bir tutum olarak görülmektedir (Goldstein, 1988, s. 20).

Belirtilen sebeplerden kaynaklı olarak araştırmada “değişim yönetimi süreçlerinde mavi yakalı çalışanların değişime karşı direnç eğilimlerinin belirlenmesi” olarak belirlenmiştir. Bu konunun belirlenmesindeki en önemli neden değişim yönetimi süreçlerinde mavi yakalı çalışanlar üzerinde daha önce gerçekleştirilmiş herhangi bir akademik çalışmanın olmamasından kaynaklıdır.

4.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı işletmelerde değişim yönetimi sürecinde önemli bir role sahip olan mavi yakalı çalışanların sürecinde geliştirebilecekleri olası direnci niceliksel yöntemlerle ölçümlemek ve geliştirdikleri değişime direnç eğiliminin nedenlerini belirlenmiş olan değişkenlere dayalı olarak incelenmektedir. Böylece örgütsel değişim gibi karmaşık bir süreci yönlendirmede örgütsel düzeyde pozitif ya da negatif etkisi olabilecek insan kaynakları çalışanlarının direnç geliştirmesinin nedenleri ortaya konulmuş olacak, nedenlere çözüm önerileri sunulurken insan kaynakları çalışanlarının değişime direnç eğiliminin azaltılması üzerine değişim yönetimi sürecine olumlu katkıda bulunmak hedeflenmektedir.

4.3. Araştırmanın Önemi

Değişimin gerekliliği tüm çevrelerce kabul ediliyor olmasına rağmen, organizasyondaki bireylerin, değişim yönetimi uygulamalarına arzu edilen seviyede uyum sağlamaları pek kolay olmamaktadır. Değişim uygulamaları karşısında organizasyon içi en sık rastlanan tutum dirençtir. Çünkü, hangi sektörde yer aldığına bakılmaksızın, bir organizasyonda bulunanların pek çoğu, hatta, bulunduğu durumdan çoğunlukla şikayetçi olmalarına rağmen, değişim fenomeninden çekinmekte ve korkmaktadırlar (Hussey, 1997).

Organizasyonun çalışanlarının kendisinde, grup dinamiklerinde, kültürlerinde oluşan değişimler bireylerin bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkilerine neden olmaktadır. Bu durum organizasyonlar için de geçerlidir. Her canlı gibi, her toplumsal açık sistem gibi organizasyon da durulum içinde olmak istemekte ve değişmeye karşı koymaktadır. Organizasyonların davranışları incelendiğinde, ekseriyetle iş görenlerin büyük bir kısmının işlerini değiştirmek istemedikleri aktif ya da pasif olarak değişime karşı direndikleri gözlemlenmiştir.

Bu araştırma mavi yakalı olarak çalışanların değişime karşı direnç eğilimlerinin diğer çalışanlar ile benzerlik taşıyıp taşımadığını belirleyebilmek adına önem taşımaktadır.

4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma kapsamında verilerin toplanması öncesinde bazı sınırlılık ve varsayımlar geliştirilmiştir. Bu sınırlılık ve varsayımlar aşağıda belirlendiği gibidir:

- Araştırma yalnızca mavi yakalı çalışanlar üzerinde gerçekleştirilmiştir.

- Araştırma kapsamında ulaşılan örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmıştır.
- Araştırma İstanbul Anadolu Yakası metal endüstrisi genelinde aktif olarak çalışan mavi yakalı çalışanlar olarak sınırlandırılmıştır.
- Veri toplama yöntemi olarak yalnızca online anket yönteminden faydalanılmıştır.

4.5. Araştırmanın Yöntemi

Gerçekleştirilen araştırmada 2 farklı yöntem kullanılmıştır. İlk olarak tarama metodundan faydalanılmıştır. Öncelikle araştırmacı tarafından literatür de bulunan değişim, değişim yönetimi, çalışanlarda değişime karşı direnç eğilimleri ve nedenleri, örgütsel değişim süreçleri, değişim süreçlerinin de yaşanan problemler ve değişim süreçlerinin verimliliğini sağlayan etmenler alanında yapılan çalışmalar taranarak ayrıntılı bir şekilde okumalar yapılmıştır. Sonrasın da tüm bu okumalar bütünleşmiş bir biçimde birleştirilerek; araştırma konusu, problemleri, sınırlılıkları tespit edilmiştir.

Araştırmanın ana hatları belirlenerek bu doğrultuda; ölçme aracı, ölçme yöntemi, hangi araştırma yönteminin kullanılacağına karar verilerek nicel araştırma yöntemini kullanmak uygun görülmüştür.

Sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda sıklıkla tercih edilen bir yöntem olarak karşımıza çıkan nicel araştırma; bireyleri ve onların davranışlarını ölçerken sayısal ve nesnel bir şekilde sonuçlar üretebilmektedir. Aynı zamanda, genelleştirilebilir sonuçlar üretebilir, farklı gruplar arasında farklılaştırma yapmayı sağlayabilir, belirli bir yapı içerisinde ilişkilerin incelenmesini sağlar. “Değişime direnç” kavramı tutum özelliği gösterdiğinden ve evren olarak belirlenen mavi yakalı çalışanların değişime karşı direnç düzeyinin “ne miktarda” olduğu saptanmaya çalışıldığından anket yöntemi seçilmiş; tutumu ölçmeye yönelik bir likert ölçeği uygulanmasına karar verilmiştir. Yapılan literatür taramalarından yola çıkarak; mavi yakalı çalışanların değişime karşı direncinin düzeyini etkileyebilecek değişkenlerde belirlenerek, likert ölçeği ile bir demografik veri formu oluşturulmuştur.

Veriler Google anket uygulaması aracılığı ile MS Excel programına çekilmiştir. Excel programına çekildikten sonra, elde edilen veriler tekrardan SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 22 programına aktarılarak analiz edilmiştir.

4.6. Evren ve Örneklem

Araştırma evreni olarak İstanbul Anadolu Yakası sınırları içerisinde aktif olarak çalışan metal endüstrisi mavi yakalı çalışanları olarak belirlenmiştir. Evreni temsil edebilecek yeterli örneklem grubuna ulaşılmasının zaman kısıtları nedeni ile pek mümkün olmamasından kaynaklı olarak toplamda 120 kişiye anket formu on-line olarak iletilmiştir. Geri dönüşler değerlendirildiğinde 103 formun analize uygun olduğu belirlenmiş ve araştırmanın örneklemini 103 kişi oluşturmuştur.

Araştırmanın örneklem grubunun seçilmesi sürecinde basit tesadüfi örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Bu yöntemde İstanbul Anadolu Yakası metal endüstrisi genelinde aktif olarak çalışan mavi yakalı çalışanlar arasından örneklemin rastgele seçilmesi anlaşılmaktadır.

4.7. Kavramlar Arası İlişkiler ve Hipotezler

Örgütsel değişim birden fazla değişim türünü ifade etmektedir. Genelden özele doğru ifade etmek gerekirse dış çevre kaynaklı olarak değişim sosyokültürel, ekonomik, siyasi-politik, teknolojik, ekonomik ve hukuki faktörlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Tüm bu faktörler ve rekabetçi eksen işletmelerin yaşamlarını sürdürüp adaptasyon sağlayabilmeleri için çalışma şekli ve sistematiklerini değiştirmeye zorlamaktadır. Bununla beraber, örgütsel değişim yakın çevre veya iç çevre (örgütsel) boyutlara bağlı olarakta gerekebilmektedir. Yakın çevreye bağlı olarak gelişen değişimler genellikle kullanılan teknolojiye değişimler, şirket birleşmeleri, görev ve rollerde farklılıklar, büyüme kararları, politika ve yasal düzenlemelerde değişiklikler, iş gücü profiline de değişim gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Tüm bu değişimler yaşanırken işletmeler bu değişiklikleri iş yapma süreçlerine entegre ederek örgütsel değişim süreci içerisinde girerler.

Değişime direnç gösterme, insanın doğası gereği oldukça normal karşılanacak bir durumdur ve mavi yakalı çalışanlar ile örgütte bulunan tüm diğer çalışanlar değişime direnç gösterebilirler. Değişime direnç ise; yeni gelişen bir duruma veya olguya karşı bireylerin bir tutum göstermesidir. Tutum üç boyutta incelendiği gibi değişime dirençte üç boyutta ortaya çıkabilir. Bu boyutlar (bilişsel, duygusal, davranışsal) olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma kapsamında modelden hareketle ulaşılmak istenen sonuçların test edilebilmesi için bazı hipotezler geliştirilmiştir. Bu hipotezler aşağıda belirtildiği gibidir:

- H1: Mavi yakalı çalışanların değişime direnç eğilimleri ile yaş aralıkları arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H2: Mavi yakalı çalışanların değişime direnç eğilimleri ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H3: Mavi yakalı çalışanların değişime direnç eğilimi ile şirkette çalıştığı toplam zaman arasında anlamlı bir farklılık vardır.

4.8. Veri Toplama Aracı ve Yöntemi

Gerçekleştirilen araştırma kapsamında veriler anket aracılığı ile toplanmıştır. Araştırma kapsamında uygulanan anket formu toplamda 2 bölümden oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümünde katılımcıların kişisel özelliklerini ortaya koyabilmek için yönlendirilmiş olan 10 ifade yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde ise katılımcıların değişime karşı dirençlerini tespit edebilmek adına 15 ifadeden oluşan “Değişime Karşı Direnç” ölçeği yer almaktadır.

Anket formunun ikinci bölümünde kullanılmış olan anket formu Oreg (2006) tarafından geliştirilmiş ve Çalışkan tarafından Türkçe’ye uyarlanarak geçerlilik ve güvenilirlikleri gerçekleştirilmiştir. Değişime Direnç ölçeği Çalışkan’dan izin alınarak araştırmada kullanılmıştır.

Değişime direnç ölçeği toplamda 15 ifade içermektedir. Ölçek, değişime karşı direnci, 3 boyut ile ölçmektedir. Bu boyutlar; Bilişsel Tepki (1-5), Duygusal Tepki (6-10), Davranışsal Tepki (11-15) şeklindedir. Ölçek; bir tutumun 3 boyutunu da içerdiğinden araştırmanın açıklanması açısından yeterli görülmüş ve demografik formun devamına eklenmiştir. Ölçekte veriler 5’li likert ölçek yardımı ile katılımcılardan toplanmıştır.

Araştırma da spesifik olarak insan kaynakları çalışanlarının değişime direnç eğilimleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Kullanılan ölçek; ilk bölümde açıklandığı gibi üç boyutlu bir yapıyı içermektedir. İstenilen verilere ulaşıldıktan sonra öncelikle veri analizinde hangi testlerin uygulanacağına karar vermek için (parametrik-non-parametrik testler) karşılanması gereken varsayımlar incelenmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığının tespit etmek amacıyla kolmogorov-smirnov, shapiro-wilk testleri ve normal dağılımın diğer varsayımları olan basıklık ve çarpıklık değerleri ve histogram grafiğinden yararlanılmıştır. Basıklık ve çarpıklık değerleri $\pm 2,0$ arasında olmasıyla birlikte, değerlerin normal dağılım özelliği gösterdiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda; analizde bağımsız iki grubun karşılaştırılması gerektiğinden t-testi (independent sample t-testi) uygulanmasına karar verilmiş, ilişkisiz ikiden fazla grupların karşılaştırılması gereken durumlarda olduğundan tek yönlü varyans analizinden de yararlanılmıştır. Ayrıca farkın kaynağının belirlenmesi de gerektiğinden, post hoc testi olarak bilinen bonferroni testinin de analiz tekniğine eklenmesi uygun görülmüştür. Elde edilen değerlerin anlamlı olup olmadığının yorumlanmasında 0.05 anlamlılık düzeyi ölçüt olarak kullanılmıştır.

4.9. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmanın bu bölümünde ölçeğin ve alt boyutların tanımlayıcı bilgilerine yer verilmiştir. Bu bilgilerin verilmesinin en önemli nedeni araştırmanın geri kalan bölümlerinin bu ortalamalar üzerinden gerçekleştirilecek olmasından kaynaklıdır. Aşağıda yer alan tabloda Değişime Direnç ölçeği ve alt boyutlarının tanımlayıcı bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Direnç Ölçeği Toplam Puanı ve Alt Boyutlara İlişkin Bulgular

	Ortalama	S.s.	Min.	Max.
Bilişsel Tepki	10,99	2,88	5,00	19,00
Duygusal Tepki	11,19	3,16	5,00	19,00
Davranışsal Tepki	13,87	3,42	6,00	22,00
Toplam Puan	33,29	7,62	15,00	55,00

Tablo 1 incelendiğinde görüldüğü gibi mavi yakalı çalışanların bilişsel tepki toplam puanları $10,99 \pm 2,88$, duygusal tepki toplam puanları $11,19 \pm 3,16$, davranışsal tepki toplam puanları $13,87 \pm 3,42$ ve toplam direnç değişime direnç eğilimi puanları ise $33,29 \pm 7,62$ olarak saptanmıştır. Değişime direnç eğilimi bir tutum özelliği gösterdiğinden alt boyutu olan davranışsal direnç, diğer boyutlara oranla daha yüksek puan almıştır. Bu da mavi yakalı çalışanların değişim süreçlerine karşı direnç eğilimini daha çok aksiyona geçmek olarak belirttiklerinin göstergesidir. Bu aksiyonlar daha çok değişim fiilen cevap vermeyi ifade etmektedir. Mavi yakalı çalışanların değişime karşı olumlu davranışları (yönlendirme, koordine etme, motive etme) veya olumsuz davranışları (üst yönetime ve meslektaşlarına itiraz etme, protestanlık, şirket içerisinde değişim hakkında negatif söylemler de bulunma gibi) karşımıza çıkmaktadır. Buzdağının görünmeyen yüzü bilişsel direnç ise en düşük puana sahiptir. Bu noktadan sonra, belirlenen demografik değişkenlere göre direnç eğiliminin farklılık gösterip göstermediğini incelemek gerekecektir.

4.9.1. Yaşa Göre Fark Testleri

Aşağıda belirtilmiş olan tablo 2’de araştırmaya dahil olan mavi yakalı çalışanların yaşlarına göre değişime dirençleri üzerindeki ilişkileri ve farkları incelenmiştir.

Tablo 2. Ölçek Puanları ve Alt Boyutlarının Yaş Aralığına Göre Karşılaştırılması

	Yaş Aralığı	$\bar{X}\pm Ss$	n		K.T	sd	K.O	F	p	Fark
Bilişsel Tepki	25 yaş altı ¹	12,29±2,93	27	G.A	114,68	3	38,23	5,17	0,01	1>2
	26-35 yaş arası ²	10,00±2,44	53	G.İ	732,31	99	7,40			
	36-45 yaş arası ³	11,38±2,63	13	Top	846,99	102				
	46 ve üzeri ⁴	12,20±3,58	10							
Duygusal Tepki	25 yaş altı ¹	11,96±2,78	27	G.A	78,15	3	26,05	2,75	0,06	
	26-35 yaş arası ²	10,41±3,07	53	G.İ	937,96	99	9,47			
	36-45 yaş arası ³	11,46±2,53	13	Top	1016,12	102				
	46 ve üzeri ⁴	12,90±4,30	10							
Davranışsal Tepki	25 yaş altı ¹	14,29±2,82	27	G.A	33,57	3	11,19	0,96	0,42	
	26-35 yaş arası ²	13,41±3,23	53	G.İ	1159,79	99	11,72			
	36-45 yaş arası ³	13,84±3,89	13	Top	1193,36	102				
	46 ve üzeri ⁴	15,20±5,00	10							
Toplam Puan	25 yaş altı ¹	35,44±6,84	27	G.A	459,83	3	153,28	2,77	0,06	
	26-35 yaş arası ²	31,37±6,88	53	G.İ	5469,43	99	55,25			
	36-45 yaş arası ³	33,76±7,38	13	Top	5929,26	102				
	46 ve üzeri ⁴	37,00±11,2	10							

Ankete en çok 26-35 yaş arası, 25 yaş dahil ve 25 yaşın altında olan mavi yakalı çalışanlar katılmıştır. 35-45 yaş üzeri ve 46 yaş üzeri mavi yakalı çalışanların sayısı diğer aralıklara oranla azdır. Analizin yaş aralığı olarak ifade edilmesi uygun görülmüştür, çünkü çalışma yaşamında aktif olan kuşaklar genellikle (X, Y) kuşaklarıdır. Literatür de kuşaklar birçok araştırmacı tarafından farklı olarak ele alındığından, yaş aralığına dayalı yorumlama yapmak daha objektif olacaktır. Ancak tablo da görüldüğü üzere, örneklem içerisinde ağırlıklı olarak Y kuşağının varlığından söz edebiliriz.

Değişime direnç ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanlarının, insan kaynakları çalışanlarının yaş aralıklarına göre farklılık gösterip göstermediği anova t testi ile incelenmiştir. Tablo 2’ye bakıldığında değişime direnç ölçeği bilişsel tepki alt boyut puanı belirli yaş aralıklarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Farkın hangi yaş aralıkları arasında olduğunu saptamak için yapılan bonferroni (çoklu karşılaştırma t testi) sonuçlarına göre 25 ve altındaki yaş grubunda olan mavi yakalı çalışanların bilişsel tepki düzeyleri 26-35 yaş arası çalışanlara oranla istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha yüksektir. Bilişsel direnç görünmeyen bir kısmı ifade etse de tutumun başlangıç noktasını oluşturduğundan, önemli bir boyuttur. Değişime karşı duygusal, davranışsal direncin tetiklenmesine neden olmaktadır. 25 yaş ve altında olanların olumsuz düşünceleri daha yüksek çıkmıştır. Bu yaş grubunda olan mavi yakalı çalışanların bilişsel boyutta direnç eğiliminin zayıflatılması için çalıştıkları organizasyon tarafından değişimin bir gereklilik olduğunun farkındalığının sağlanması, süreçleri daha rahat izleyebilme ve sürece dâhil olma gibi uygulamaların geliştirilmesi faydalı olacaktır. Öte yandan; değişime direnç ölçeği toplam puanı duygusal ve davranışsal tepki alt boyut puanları açısından, mavi yakalı çalışanların yaş aralığına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

4.9.2. Eğitim Düzeyine Göre Fark Testleri

Aşağıda belirtilmiş olan tablo 3’te araştırmaya dâhil olan mavi yakalı çalışanların eğitim düzeylerinin değişime dirençleri üzerindeki ilişkileri ve farkları incelenmiştir.

Tablo 3. Ölçek Puanları ve Alt Boyutların Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması

	Eğitim Düzeyi	$\bar{X}\pm Ss$	n		K.T	Sd.	K.O	F	p	Fark
Bilişsel Tepki	İlköğretim ¹	14,18±3,09	11	G.A	128,80	2	64,40	8,97	0,01	1>2,3
	Ortaöğretim ²	10,40±2,92	44	G.İ	718,19	100	7,18			
	Lise ³	10,79±2,32	48	Top.	846,99	102				
Duygusal Tepki	İlköğretim ¹	13,63±3,69	11	G.A	75,40	2	37,70	4,01	0,02	1>2,3
	Ortaöğretim ²	10,75±3,02	44	G.İ	940,71	100	9,41			
	Lise ³	11,04±2,95	48	Top.	1016,12	102				
Davranışsal Tepki	İlköğretim ¹	16,63±2,80	11	G.A	101,25	2	50,63	4,64	0,01	1>2,3
	Ortaöğretim ²	13,25±3,69	44	G.İ	1092,11	100	10,92			
	Lise ³	13,81±3,00	48	Top.	1193,36	102				
Toplam Puan	İlköğretim ¹	40,81±7,80	11	G.A	727,65	2	363,83	6,99	0,01	1>2,3
	Ortaöğretim ²	31,79±7,87	44	G.İ	5201,61	100	52,02			
	Lise ³	32,93±6,39	48	Top.	5929,26	102				

Değişime direnç ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanlarının mavi yakalı çalışanların eğitim düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediği, anova testi (tek yönlü varyans analizi) ile incelenmiştir. Tablo 3'te görüldüğü üzere; değişime direnç ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanları, mavi yakalı çalışanların eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Farklılığın hangi eğitim düzeyleri arasında olduğunu anlamak için yapılan bonferroni (çoklu karşılaştırma testi) sonuçlarına göre; ilköğretim mezunu mavi yakalı çalışanlarının, değişime direnç ölçeği toplam puanları bilişsel, duygusal ve davranışsal tepki alt boyut puanları açısından ortaöğretim mezunu ve lise eğitim düzeyine sahip çalışanlara oranla; istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha yüksektir. Özetle; ilköğretim mezunu çalışanların direnç düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi yüksek seyreden mavi yakalı çalışanların direnç eğilimi ise düşük çıkmıştır. Eğitim, aynı zamanda sosyokültürel bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olan mavi yakalı çalışanlar; bilgi düzeyi diğer çalışanlara oranla daha yüksek, değişimin kaçınılmaz olduğunun bilincine sahip olan, değişim süreçleri ve organizasyonel gelişim alanında bilgiye sahip olan bireylerdir ve bu süreç hakkında bilgi eksiklikleri düşük düzeydedir.

4.9.3. Çalışma Süresine Göre Fark Testleri

Aşağıda belirtilmiş olan tablo 4'te araştırmaya dahil olan mavi yakalı çalışanların çalışma sürelerine göre değişime dirençleri üzerindeki ilişkileri ve farkları incelenmiştir.

Tablo 4. Ölçek Puanları ve Alt Boyutlarının Çalışma Süresine Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Çalışma Yılı	n	$\bar{X}\pm Ss$	t	p
Bilişsel Tepki	5 yıl ve daha az	78	10,82±2,98	-1,06	0,29
	5 yıl ve üzeri	25	11,52±2,50		
Duygusal Tepki	5 yıl ve daha az	78	10,97±3,21	-1,25	0,21
	5 yıl ve üzeri	25	11,88±2,92		
Davranışsal Tepki	5 yıl ve daha az	78	13,70±3,43	-0,88	0,38
	5 yıl ve üzeri	25	14,40±3,40		
Toplam Puan	5 yıl ve daha az	78	32,82±7,74	-1,11	0,27
	5 yıl ve üzeri	25	34,76±7,20		

Değişime direnç ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanlarının mavi yakalı çalışanların çalışma yıllarına göre farklılık gösterip göstermediği independent sample (t testi) ile incelenmiştir. Tablo 4'te ki değerlere bakıldığında, değişime direnç ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanları çalışma yılına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediğini görmekteyiz ($p>0,05$).

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Mavi yakalı çalışanların değişime direnç eğilimlerinin, değişime direnç davranışları üzerindeki etkilerini belirlemek ve bu değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın kısıtları, sonuçların yorumlanması ve gelecekteki çalışmalara yol göstermesi açısından dikkate alınmalıdır.

Bu çalışmada mavi yakalı çalışanların değişime direnç eğilimleri ve değişime yönelik destek ve karşıt davranışları ile ilgili bilgiler, anket yöntemi kullanılarak sadece mavi yakalı çalışanların kendilerinden toplanmıştır. Bu yöntemin seçilmesinin sebebi özellikle değişime direnç eğilimleri gibi değişkenlerin, bireylerin kendilerine yönelik değerlendirmelerini kapsaması ve bu bireysel özelliklerin en iyi kişilerin kendileri tarafından değerlendirilebileceğinin düşünülmesi açısından dır.

Gelecekteki çalışmalarda değişime direnç davranışları ölçeği için verilerin, yöneticiler gibi farklı kaynaklardan da toplanması önerilebilmektedir. Buna ilaveten değişime direnç eğilimi ile farklı kavramlar arasında her ne kadar daha önceki çalışmalarda da ilişki bulunamamış olsa da (Oreg, 2003) farklı araştırmalar ile desteklenmesi önerilebilmektedir.

Bu çalışmanın değişime direnç yazınında son yıllarda en çok araştırılan konulardan biri olan değişime dirençte bireysel özelliklerin etkilerinin anlaşılması açısından katkı sağladığı düşünülmektedir. Çalışmada diğer araştırmalardan farklı olarak değişime direnç davranışının ortaya çıkmasında farklı kişilik özelliklerini tek çatı altında toplayan değişkenlerin etkisi birlikte incelenmiştir.

Günümüzde örgütlerin içinde bulunduğu çevre ekonomik, sosyal ve teknolojik anlamda hızla değişim gösterirken; örgütler bu değişimlere uyum sağlayabildikleri ölçüde başarılı olmaktadır. Değişimin başarısı açısından ise değişim sürecinin yönetimi, değişimin örgüt açısından uygunluğu gibi faktörler önem teşkil etse de örgütlerin en önemli unsuru olan mavi yakalı çalışanların değişime verecekleri destek ve katkılar da bir o kadar önemlidir. Pek çok değişim

çalışması, çalışanların direnci nedeniyle başarısız olmaktadır (Meaney ve Pung, 2008); Piderit'in (2000) belirttiği gibi gerekli olan sadece değişime direnci ortadan kaldırmak değil çalışanların değişime destek vermelerini ve katkı sunmalarını sağlamaktır. Bu anlamda, bu çalışmanın sonuçları doğrultusunda değişime direnç eğilimi yüksek olan bireylerin değişime karşıt davranışlarda bulunma olasılıklarının daha yüksek, değişime destekleyen davranışlarda bulunma olasılıklarının daha düşük olduğunun görülmesi, yöneticilere yol göstermektedir.

Bunun yanı sıra, araştırmanın alan yazını incelemesi bölümünde yer aldığı üzere değişime direncin başlıca sebepleri arasında yer alan kaliteli iletişim, katılım, adalet ve güven gibi örgütsel ve değişim sürecine ilişkin faktörlerin göz önüne alınarak oluşturulacak olumlu bir değişim ve örgüt iklimi değişime direnç davranışlarının azalmasına yardımcı olacaktır ibaresinden hareketle yöneticilerin bu davranışlara da önem göstermeleri önerilebilmektedir. Ayrıca farklı araştırmalarda bu kavramlar ile gri ve beyaz yakalı evreni üzerinde yapılacak olan araştırmalar bu durumu destekleyebilecektir.

KAYNAKLAR

- Baltaş, Z. (2006). *Değişimde Değer Yaratmak*, 1. Baskı, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Bayrak, C. (1992). *Eğitim Yüksek Okullarında Örgütsel Değişme*, Eskişehir.
- Bradley, S. (1993). *Globazition, Technology and Competition*, Boston: Harward.
- Bridges, W. (1986). Managing Organizational Transitions, *Organizational Dynamics*, 15(1), 24-33.
- Çelebioğlu, F. (1990). *Örgütsel Değişim*, İstanbul: Fatih Yayınları.
- Deniz, N. (1999). *Global Eğitim*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Doğan, İ. (2002). *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*, Ankara: Pegem Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2002). *Eğitimde Değişim Yönetimi*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Eren, E. (2001). *Yönetim ve Organizasyon*, 5. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Ergin, E. (1992). *İşletme Politikası*, İstanbul: Der Yayınları.
- Gattiker, U. E. (1990). *Technology Management In Organizations*, London: Sage.
- Gibson, R. (1997), *Geleceği Yeniden Düşünmek*, (Çev. Sinem Gül), İstanbul: Sabah Kitapları.
- Goldstein, J. (1988). A Far From Equilibrium Systems Approach To Resistance To Change, *Organizational Dynamics*, 17(2), 16-22.
- Helvacı, M. A. (2005). *Eğitim Örgütlerinde Değişim Yönetimi*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hurst, D. K. (2000). *Kriz ve Yenilenme*, (Çev: Ela Gürdemir), İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Johns, E. A. (1973). *The Sociology Of Organizational Change*, Oxford: Pergamon Press.
- Kaynak, T. (1995). *Organizasyonel Davranış ve Yönlendirilmesi*, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Koçel T. (1999). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul, Beta Yayınları.
- Koçel T. (1999). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul, Beta Yayınları.
- Kotter, J. P. (1999). *Dönüşüm Çabaları Neden Başarısız Kalıyor?* (Çev. Meral Tüzel), , 1. Baskı, İstanbul: Mess Yayınları.
- Luecke, R. (2009). *Değişim ve Geçiş Dönemini Yönetmek*, (Çev. Şensoy Ümit), 1. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Maurer, R. (1995). *Beyond The Wall Of Resistance: Unconventional Strategies That Build Support For Change*, Texas: Bard Press.

Onal, G. (2000). *İşletme Yönetimi ve Organizasyonu*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (1996). *Örgütsel Davranış*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Özkara, B. (1999). *Evrimsel ve Devrimci Örgütsel Değişim*, Afyon: Ofset Matbaacılık.

Robbins, P. S. (2001). *Organizational Behavior*, New Jersey: Prentice Hall.

Strebel, P. (1999). *Çalışanlar Değişime Niçin Direnç Gösterir?* (Çev: Meral Tüzel), 1. Baskı, İstanbul: Mess Yayınları.

Şimsek, Ş. (1999). *Yönetim ve Organizasyon*, Ankara: Nobel Yayınları.

Ülgen H. ve Mirze, S. K. (2004). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, İstanbul: Literatür Yayınları.

Ülgen, H. (1990). *İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.

Yeniçeri, Ö. (2002). *Örgütsel Değişimin Yönetimi*, Ankara: Nobel Yayınları.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA ULUSLARARASI LOJİSTİĞİN ÇEVRESEL ETKİLERİ

Derya Kesgin Ertürk*, Ayberk Şeker**

Özet

Günümüzün ve geleceğin en büyük sorunlarından birisi çevresel sorunlardır. Karbon emisyonları ve sera gazları salınımı konuları değerlendirildiğinde taşımacılık sektörü büyük bir paya sahiptir. Küreselleşme ile büyüyen lojistik sektörü yenilenemeyen enerji kaynaklarının ana tüketicisi konumundadır. Kuraklık, kirlilik, atıklar, iklim değişikliği, ekolojik dengenin bozulması gibi çevresel sorunlar her geçen gün artmakta ve ülkeleri sürdürülebilir bir lojistik modeli arayışına itmektedir. Teknolojik gelişmelerin ve lojistik yatırımların etkisiyle uluslararası ticaret ve lojistik ülkelerin milli geliri üzerinde büyük bir payı oluşturmaktadır. Sürdürülebilir bir büyüme yalnızca ekonomik değil, sosyal ve çevresel gelişmelerin bir birleşimidir. Sürdürülebilirlik, günümüz kaynaklarını ve çevresel imkânlarını tahrip etmeden gelecek nesillere aktarmak olarak kısaca tanımlanabilmektedir. Önlemlerin alınmaması doğaya geri dönüşü olmayan tahribatlar vermektedir. Bu durum çevreye olan duyarlılığımızı yeniden gözden geçirmemizi, uzun vadeli ve geleceğe dönük lojistik çözümlerine odaklanmamızı zorunlu kılmıştır. Çevreye zarar veren lojistik faaliyetlerinin neler olduğu, bunların nasıl değiştirilebileceği veya asgari düzeye indirilebileceği düşünülmesi geren önemli konulardır. Sürdürülebilir lojistik faaliyetlerinin ve çevreye zarar vermeyen bir lojistik modelinin ortaya koyulması büyük önem arz etmektedir. Bu çalışma kapsamında uluslararası lojistiğin çevresel etkileri incelenmiş daha sonra sürdürülebilir lojistik, yeşil lojistik ve lojistik alanında gerçekleştirilen çevresel gelişmeler ile antlaşmalar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürülebilirlik, Uluslararası Lojistik, Çevre.*

ENVIRONMENTAL EFFECTS OF INTERNATIONAL LOGISTIC WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABILITY

Abstract

Environmental problems are the biggest problems in today and future. Transportation sector has a large share of carbon emissions and greenhouse gas emissions in the world. The logistics sector, which has grown with globalization, is the main consumer of non-renewable energy resources. Environmental problems such as drought, pollution, waste, climate change, deterioration of ecological balance are increasing day by day and push countries to seek a sustainable logistics model. International trade and logistics constitute a large share of the national income of countries with the effect of technological developments and logistics investments. Sustainable growth is a combination of not only economic but also social and environmental developments. Sustainability can be briefly defined as transferring today's resources and environmental opportunities to future generations without destroying them. Failure to take precautions causes irreversible damage to nature. This situation necessitated us to reconsider our sensitivity to the environment and to focus on long-term and future-oriented logistics solutions. What are the logistics activities that damage the environment and how they can be changed or minimized are important issues to consider. It is of great importance to introduce sustainable logistics activities and a logistics model that does not damage the environment. The environmental effects of international logistics were examined, then the environmental developments and agreements in the field of sustainable logistics, green logistics and logistics were tried to be evaluated within the scope of this study.

Keywords: *Sustainability, International Logistics, Environment.*

1.GİRİŞ

Günümüzde ekolojik sistem her zaman olduğundan daha önemli bir boyut kazanmıştır. Doğada nesli tükenen bir canlı, ekolojik sistemde etkileşimde bulunduğu diğer canlı türlerini ve doğrudan ekolojik sistemi tehdit etmektedir. Bu tehdit günümüzde en tehlikeli boyutlara ulaşmış evrensel bir sorun olmuştur. Doğayı ekonomik gelir getiren varlıklar olarak görmek bu tehlikeli sonu hızlandırmıştır (Kozak, 1992: 30). Çevresel sorunlar Sanayi Devrimi ile günceme gelmeye başlamış, ancak gelişmiş ülkelerin temel amacının ekonomik kalkınma ve refah artışı olduğu dünyamızda o zamanlar bu sorun göz ardı edilmiştir. O zamanlar önemsenmeyen ve önlenmeyen çevre sorunları günümüzde insanlığı tehdit eden ciddi boyutlara ulaşmıştır (Değirmendereli, 2000: 251). Doğaya zarar veren makine ve insan gücü sürdürülebilir sistemi

* Yüksek Lisans, Bursa Teknik Üniversitesi, deryakesgin@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-2772-766X

** Doç. Dr. Bursa Teknik Üniversitesi, ayberk.seker@btu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-7750-6286

tehdit etmektedir. Dünyayı gelecek nesillere aktarmak ve günümüz kaynaklarını korumak sürdürülebilir sistemin en temel amacıdır (İncaz, 2015: 150). Dünya Çevre Örgütü'nün "Dünya çocuklarımıza bırakılmak üzere atalarımızdan bize emanet kaldı." sözü konuyu özetlemektedir (Kozak, 1992: 32). Sürdürülebilirlik, gelecek nesillerin çevresel imkânlardan yararlanma hakkını korumak için geliştirilmiş çözüm yollarından bir tanesidir (Özbay ve Özbek, 2017: 86).

Günümüz gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde çevresel zararları en aza indirgenmiş yeşil lojistik uygulamaları bilincinin gelişmemiş olduğu gözlemlenmektedir. Modern lojistik sistemleri için gerekli olan finansman kaynağını bulamayan gelişmemiş ülkelerde sürdürülebilir sistemler ve yeşil lojistik bilincinden bahsetmek maalesef mümkün değildir. Belirli refah düzeyine ulaşmış, kalkınmış ülkelerde ise yaklaşık son 15 yıllık süreçte yeşil lojistik yükselen trendler arasındadır. Gelecekte tüm toplumlarda yeşil teknoloji ve yeşil lojistik uygulamaları kullanmak kaçınılmaz olacaktır (İncaz, 2015: 150-151).

Çevresel sorunlar anlık değildir, uzun dönemde etkilerini yansıttıklarından sorunlar devam eder. Bu durum çevre sorunlarını günümüze özgü olmaktan çıkarır, geleceğin temel sorunu yapar (Özbay ve Özbek, 2017: 86). Oysa doğa kendini temizleyebilme özelliğine sahiptir. Ancak doğanın kendini temizleyebilme yenileyebilme kapasitesi vardır ve bu kapasite aşıldığında çevre kirliliği meydana gelmektedir (Özbay ve Özbek, 2017: 78).

Çevre kirliliğinin onlarca sebebi vardır. Bunlardan biri de taşımacılık sektörüdür. Lojistik sektörünün çevresel tahribatı diğer sera gazlarına nispeten miktar bakımından fazla olması nedeniyle daha çok CO2 (karbon dioksit) emisyonları üzerinden incelenmeye çalışılacaktır. CO2 emisyonları; kullanılan yakıtın cinsine, kullanılan araçların yenilenmiş sistemler ve yenilenmiş motorlar olup olmadığına, eğer deniz yolu taşımacılığında bahsediliyorsa geminin tasarımına, aksamalarının düzenli bakımlarının yapıp yapılmadığına, pervane özelliklerine, gemi inşasında kullanılan malzemenin cinsine kadar pek çok faktör, kullanılan yakıt miktarına ve karbon emisyonlarına etki etmektedir. Bu çalışma günümüz ekolojik ve çevresel tahribatlara, kirliliğe, iklim değişikliklerine dikkat çekmek ve lojistik sektörünün çevresel etkilerini incelemek için hazırlanmıştır. İlerleyen bölümlerde sürdürülebilir lojistiğin önemi, günümüz çevresel sorunların neler olduğu, lojistik sektörünün çevresel zararları, yeni çevresel lojistik yaklaşımlarından bahsedilecektir. Değerlendirme ve sonuç bölümünde; lojistik sektörü eleştirel bakış açısıyla yorumlanacak, uygulamalardaki eksiklikler ve geliştirilmesi gereken hususlar vurgulanarak, çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılacaktır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Yüzyıllardır kullanılan sürdürülebilirlik kavramı pek çok alanda kullanılabilen bir kavram olmakla birlikte kesin bir tanımı yoktur. Sürdürülebilirlik, World Commission on Environment and Development tarafından yayımlanan "Ortak Geleceğimiz" adlı kitapta "gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneklerini tehlikeye atmadan, günümüz ihtiyaçlarının karşılanması" şeklinde tanımlanmıştır (Millet, vd., 2021: 225). Öyleyse kaynakların tüketilmeden gelecek kuşaklara aktarılması koşuluyla günümüz ihtiyaçlarının karşılanması sürdürülebilirlik olarak tanımlanabilir. Sürdürülebilirlik çevresel faaliyetlerin başında gelmektedir. Sürdürülebilirlikten bahsetmeden çevresel bir lojistik tanımından da bahsedilemez (İncaz, 2015: 150).

Küreselleşmenin etkisiyle hızla büyüyen lojistik sektörü, ekonomik büyümeyi desteklemiş, sosyal yaşama katkı sağlamıştır. Ancak bunların yanı sıra yenilenemeyen enerji kaynaklarının ana tüketicilerindedir (İncaz, 2015: 151). Yenilenemeyen enerji kaynakları yandıkları zaman CO2 (karbon dioksit) salınımı yaparak hava kirliliğine dahası atmosferde yükselerek sera etkisine neden olmaktadır (Albayrak ve Gökçe, 2015: 280). Küresel ısınmanın en temel nedenlerinden biri atmosferdeki sera etkisidir. Sera etkisi; zararlı gazların atmosfere yükselmesi ve güneş ışınlarını tutması ve bunun sonucunda dünyanın, yansıyan ışınların etkisi ile olması gerekenden daha fazla ısınmasına neden olmasıdır (Millet, vd., 2021: 227). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin tanımına göre "Sera gazları hem doğal, hem de insan kaynaklı olup; atmosferdeki kızıl ötesi radyasyonu emen ve tekrar yayan gaz oluşumları" şeklinde tanımlanmıştır (Bıyık ve Civelekoğlu, 2018: 158). Karbon emisyonları ve sera gazı salınımları çevre kirliliği konusunda önemli bir yere sahip (Gün: 2018: 40). Bu nedenle lojistik sektörü çevresel bir dönüşümden geçmeli ve yenilenmelidir (Kazançoğlu ve Özkaya, 2020: 498).

3. ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

Fosil yakıtlar yandıklarında büyük miktarlarda CO2 salınımı yaparlar ve CO2 emisyonları, sera etkisi yaptığı bilinen diğer gazlara oranla küresel ısınmanın temel nedenidir (Ayla ve Altıntaş, 2021: 491). 1992 yılında Rio Zirvesi'nde yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne ek olarak, 1997 yılında Japonya'nın Kyoto şehrinde karbon ve sera gazı salınımını azaltmak amacıyla kabul edilmiş bir protokoldür (Şahin, 2016:6). Kyoto Protokolü; uluslararası bağlayıcılığı bulunan, günümüze kadarki en geniş katılım ve etki alanına sahip olmasına rağmen,

sera etkisi yaratan gazların emisyon oranlarında artış görülmüştür (Ayla ve Altıntaş, 2021: 491).

İklim değişiklikleri ile mücadele edilmesi adına 2016 yılında Paris Anlaşması yürürlüğe girmiştir (Şencan, 2021: 52). Paris anlaşmasıyla sıcaklık artışını sanayi öncesi dönem yüzey sıcaklıklarına göre 2 derecenin altında tutma, sıcaklık artışını 1,5 derece ile sınırlandırmak için taraf ülkelerin gerekli çabaları göstereceği kararı alınmıştır. Uluslararası çevresel faaliyetlerden Kyoto Protokolü sera etkisi yaratan gazların emisyon değerlerinin azaltılmasını, Paris Anlaşması ise iklim değişikliği ile mücadelede sıcaklık artışını kontrol altında tutabilmek için ülkelerin çaba göstermelerini amaçlayan uluslararası anlaşmalardır (Doğan, vd., 2021: 1010).

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR LOJİSTİK UYGULAMALARI

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri taşınmak ve yer değiştirmek insanlığın temel ihtiyaçlarından biri olmuştur. Günümüzde sosyal hayat, üretim, hammadde, perakendecilik başta olmak üzere aklımıza gelebilecek tüm alanlarda lojistik kilit bir sektör olarak karşımıza çıkar (Millet, vd., 2021: 223). Sanayi devriminden sonra üretimle birlikte taşımacılık faaliyetleri de artmıştır. Lojistik sektörü insanın temel ihtiyaçlarından, üretimin tüm aşamalarında aktif rol oynayan bir sektördür (Kılıç, vd., 2021: 944). Doğru ürünün doğru zamanda ve doğru yerde olması günümüz hızlı dünyasında olağan ve istenen bir gelişmedir.

Tedarik zinciri ile çok sayıda tanımlamayla karşılaşmak mümkün. Genel olarak bahsetmek gerekirse ürünün ilk işleme aşamasından nihai tüketiciye ulaştırılmasına kadar uygulanan tüm süreç Tedarik Zinciri olarak tanımlanabilir. Tedarik Zinciri süreçleri kısaca; talep ve sipariş süreçleri yönetimi, müşteri hizmetleri yönetimi, üretim yönetimi, Ar-Ge ve Ür-Ge, ürünlerin geri dönüşü olarak sıralanabilir. Tedarik Zinciri süreçlerinden olan ürünün geri dönüşü, tersine lojistik olarak da adlandırılır ve tüketiciden üreticiye geri dönmesi sürecidir (Öçal, 2021: 522). Zaman içerisinde artan teknolojik gelişmeler ve yeni buluşlar arkasında çevre tahribatları bırakmıştır (Demir, 2006: 245). Oysa gelecek; çevreyle dost sektörlerin ve gelişmelerin olacak. Öyleyse yenilenmemiş, geleneksel yöntemlerden sürdürülebilir yöntemlere geçmemiş bir lojistik endüstrisi gelecek için düşünülemez (Kazançoğlu ve Özkaya, 2020: 499). Çevreye zarar verilen uygulamaların en aza indirgenmesi ve terkedilmesi, sürdürülebilirlik prensibi ile doğrudan ilişkilidir (Mücevher, 2021: 44).

Günümüzde lojistik uygulamalarına göre daha çevreci olarak bilinen uygulamalar mümkündür. Bu uygulamalar, tersine lojistik ve yeşil lojistik. Tersine lojistik ve Yeşil lojistik uygulamaları benzer özellikler taşısa da uygulamada birbirinden ayrılırlar. Tersine lojistikte ürünlerin tekrar tekrar kullanılması, geri dönüştürülmesi, kullanılmayacak duruma geldiğinde imha edilmesi şeklinde uygulanırken, yeşil lojistik işletmelerin üretim aşamalarında dağıtım ya da paketleme süreçlerinde geri dönüştürülebilir malzemeleri kullanması şeklinde uygulanmaktadır (Öçal, 2021: 527).

Tersine lojistik sosyal ve çevresel açıdan da değerlendirildiğinde sürdürülebilirlik açısından çok anlamlıdır. Günümüz kaynakları hızla tüketiliyor ve bir ürünün geri kazandırılması doğa ve insanlık için artık çok daha önemlidir. İşletmeler tersine lojistik faaliyetlere giderek daha fazla önem vermektedirler. Ürünlerin geri dönüştürülmesi, tekrar tekrar kullanılması, atıkların neden olduğu arazi kullanımının azalması, enerji tasarrufu, işgücü maliyetlerini düşürücü etkisi gibi avantajları nedeniyle tersine lojistik uygulamaları sadece çevre ve toplum için önemli olmaktan çıkarak işletmeler için de ilgi çekici olmaktadır (Öçal, 2021: 522).

Tersine lojistik uygulamasında lojistik uygulaması akışının tam tersine bir işleyiş mevcuttur. Üreticiden son tüketiciye doğru olan akış, tüketiciden üreticiye doğru hareket etmektedir (Mücevher, 2021: 45). 1970'li yıllarda tersine lojistik kavramı çeşitli çalışmalarda kullanılmış, "tersine kanallar ya da tersine akış" şeklinde tanımlanmıştır. Genel olarak tersine lojistik süreci; ürünün direkt tekrar kullanılması, tamir edilmesi, ürünün yenilenmesi, ürünün kısmi kullanımı yani kullanılabilir parçalarının kazandırılması, geri dönüşümü sağlanarak kullanılmayacak ürünlerin hammadde haline dönüştürülmesi ve son olarak kullanılması mümkün olmayan ürünlerin yakma ve gömme usulü ile imhasının sağlanması olarak tanımlanabilir (Öçal, 2021: 524).

Bir diğer sürdürülebilir lojistik stratejisi yeşil lojistik. Yeşil lojistik özellikle yüksek katma değerli ekonomilerde daha da önem kazanmıştır. Üretilen ürünlerin çevreye zarar vermeme prensibi ile üretilmesi yeşil lojistiğin temel amacıdır. Bunu yaparken doğal kaynakların kullanımını en aza indirerek çevreye duyarlı bir lojistik modeli sunar (Mücevher, 2021: 44). Günümüzde yeşil işletmecilik olarak da tanımlanan çevreye duyarlı işletmeler kavramı ortaya çıkmıştır. Yeşil işletmecilik kavramı da yeşil lojistik kavramını ortaya çıkarmıştır. Yeşil olarak nitelendirilen işletmeler ürünün tüm süreçlerinde çevresel etkileri de göz önünde bulundururlar ve işletmede çevre kültürü prensibi ile çalışırlar (Öçal, 2021: 527).

5. ULUSLARARASI LOJİSTİĞİN ÇEVRESEL ETKİLERİ

Günümüzde gerçekleştirilen tüm ekonomik faaliyetler ülkenin gelişmesine, ülkedeki yaşam standartlarının iyileştirilmesine hizmet etmelidir. Ancak ekonomik faaliyetler gerçekleştirilirken çevre sorunları göz ardı edilmektedir (Yaacob, vd., 2022: 1). Bu çalışmada ekonomik faaliyetlerden biri olan lojistik sektörünün doğrudan veya dolaylı çevresel zararları konu edilmektedir. Ülkelerin sadece ekonomik kalkınmaları gelir seviyesinde bir artışa neden olacaktır. Oysa hayat kalitesinin artması, çevresel koşulların iyileştirilmesi ve çevresel kirliliğin önlenmesi ile mümkündür. Ayrıca elde edilen refahın devam etmesi ve aktarılması ancak sürdürülebilir bir sistem ile mümkündür. Lojistik sektörü de sürdürülebilir bir modele dönüşerek geleceğe, çevreye ve topluma hizmet etmelidir.

Lojistik sektöründe yoğun olarak kullanılan fosil yakıtlar yandıkları zaman atmosferde sera etkisi oluşturlar. Sera gazları atmosferde ısıyı tutarak küresel ısınmayı hızlandırırlar. Atmosferde sera etkisi oluşturan dört ana gaz grubu vardır (Yaacob, vd., 2022: 2). Bu gaz türleri ve oluşturdıkları etkiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sera Gazlarının Özellikleri

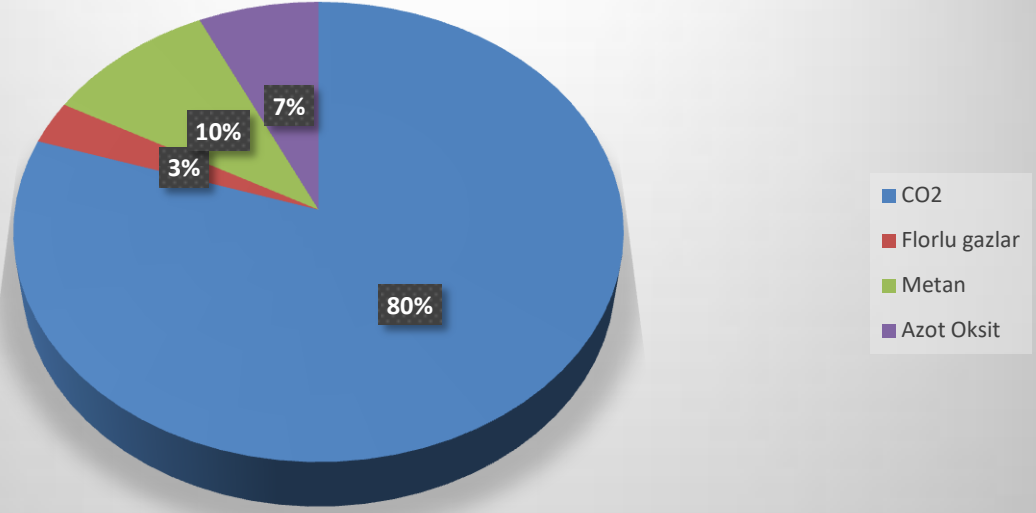
Sera Gazının Türü	Kaynak	Kaynağın Yok Edilmesi	Gaz Reaksiyonu
Carbon dioxide (CO ₂)	<ul style="list-style-type: none">Fosil yakıtların yakılmasıOrmansızlaşma	<ul style="list-style-type: none">Fotosentez SüreciOkyanuslar	<ul style="list-style-type: none">Kızılötesi radyasyonun emilmesiStratosferdeki ozon konsantrasyonunu dolaylı olarak etkiler
Nitrous oxide (N ₂ O) (diazot monoksit)	<ul style="list-style-type: none">Biyokütlenin YanmasıFosil Yakıtların YakılmasıGübreler	<ul style="list-style-type: none">Toprak TarafındanStratosferde Fotoliz	
Fluorinated gases (Florlu gazlar)	<ul style="list-style-type: none">Çeşitli endüstriyel işlemler yoluyla yayılan	<ul style="list-style-type: none">Oksijenle reaksiyon ve fotoliz	
Methane (CH ₄)	<ul style="list-style-type: none">Biyokütlenin YanmasıPirinç TarlalarıEnterik Bakteriler tarafından fermantasyon	<ul style="list-style-type: none">Mikroorganizma Yapısındaki BozulmaHidroksil gruplarıyla ilişkili reaksiyon	<ul style="list-style-type: none">Kızılötesi radyasyonunStratosferdeki ozon konsantrasyonunu ve su buharını dolaylı olarak etkilerCO₂ üretimi

Kaynak: Yaacob, vd., 2022.

Küresel ısınma günümüzün alışlagelmiş bir söylemi olmuştur. Ancak etkileri bir kelimenin çok ötesinde ve gelecekte daha da tehlikeli boyutlara ulaşacaktır. Tablo 1’deki gazların yanmasıyla atmosferde büyük bir ısı meydana gelmektedir. Bu ısının atmosferden tahliye edilmesi, dağıtılması ve etkilerinin engellenmesi kolay bir işlem değildir. Doğa elinden geleni yapsa da, azalan ormanlık alanlar, kirlenen okyanuslar, azalan oksijen miktarı, artan CO₂ salınımı ve diğer gazlar, açığa çıkan ısının yok edilmesini güçleştirmektedir. Sürdürülebilir bir modele geçmeyen lojistik sistemi de sera gazları/CO₂ etkisiyle bu ısının artışında büyük rol oynamaktadır. Artan ısı, bu ısının gerek stratosfer gerek dünyadaki kaynaklar ile dağıtılmasını güçleştirmektedir. Artan küresel ısınma sonucunda, kutup buzullarının ve buz tabakalarının erimesine, artan küresel sıcaklıklara, yükselen deniz seviyelerine neden olacaktır. Deniz seviyesinin yükselmesi ile alçak kesimler sular altında kalacak, yaşam alanları azalacaktır. Bununla birlikte, tarım ve hayvancılık mümkün olmayacaktır.

Sera gazları içerisinde en tehlikeli gaz olan metan gazı olsa da salınım oranlarına göre salınım miktarı açısından en tehlikeli gaz CO₂ olarak kabul edilmektedir. 2017 yılında yapılan ölçüme göre yayılan sera gazlarının %73’ü CO₂ gazı, %18’i metan gazı, %6’sı azot oksit, %3’ü diğer florlu gazlar olarak ölçülmüştür. 2017 yılında Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı’nın verilerine göre CO₂ gazı emisyonuna en fazla katkı sağlayan sektör %28,9 oranla ulaşım sektörü olarak açıklanmıştır. Bu oranı sırasıyla elektrik, sanayi ve diğer sektörler takip etmektedir. (Yaacob, Yazid, Maulud, Basri, 2022: 2).

CO2'in sera gazları içindeki payı (2018)

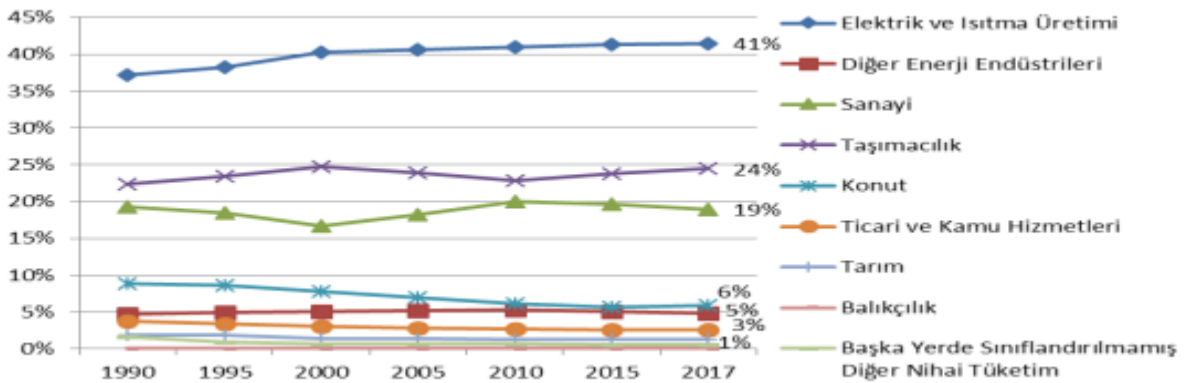


Şekil 1. 2018 Sera Gazı Emisyonları

Kaynak: The United States Environmental Protection Agency/ Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı 2018 Verilerinden Faydalanılarak Yazarlar Tarafından Oluşturulmuştur

Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı'nın 2018 yılındaki verilerine göre CO2 emisyonunun sera gazları içindeki payı aşağıdaki Şekil 1'de gösterilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumunun paylaştığı verilere göre CO2 emisyonlarının yıllar içerisindeki değişim oranları Tablo 2'de verilmiştir. Tablo ve grafiklerdeki verilere göre en yüksek sera gazı emisyon oranına sahip gazın CO2 olduğu görülmektedir. Taşımacılık sektörüne ilişkin karbon emisyon verileri Şekil 2'deki gibidir. Öyleyse tüm bu verilerden yola çıkarak; CO2 salımında az sayılamayacak bir payı bulunan lojistik sektörü, sürdürülebilir sistemlere geçerek küresel ısınma ve diğer çevresel kirlilik hususlarında önemli bir fark yaratabilir.

1971 yılından bu güne taşımacılık sektöründen kaynaklı sera gazı emisyonları iki katından fazla artış göstermiştir, ve bu artışın dörtte üçünden fazlasını karayolu taşımacılığı oluşturmaktadır (İsler, Blumenfeld ve Roberts, 2022:1-2).



Şekil 2. Sektörlere Göre CO2 Oranlarındaki Yüzdese Değişim (1990-2017)

Kaynak: Karayolu Yük Ve Yolcu Taşımacılığının Çevresel Sürdürülebilirlik Bakımından Değerlendirilmesi Ve Konya İli Sera Gazı Emisyonunun Hesaplanması, Dünder ve Kolay, 2021: 322.

Tablo 2. Türkiye'de Taşımacılık Sektöründen Kaynaklı Sera Gazı Emisyon Değerleri(1990-2018)

	Karayolu Taşımacılığı	Havayolu Taşımacılığı	Demiryolu Taşımacılığı	Denizyolu Taşımacılığı	Diğer	Toplam
1990	24.777	923	721	509	39	26.969

1995	29.760	2.775	768	726	83	34.113
2000	31.850	3.099	713	623	180	36.465
2005	35.532	4.089	757	1.299	364	42.041
2010	39.941	2.862	517	1.682	390	45.392
2015	69.309	4.205	480	1.147	647	75.789
2018	78.907	3.688	435	931	542	84.502

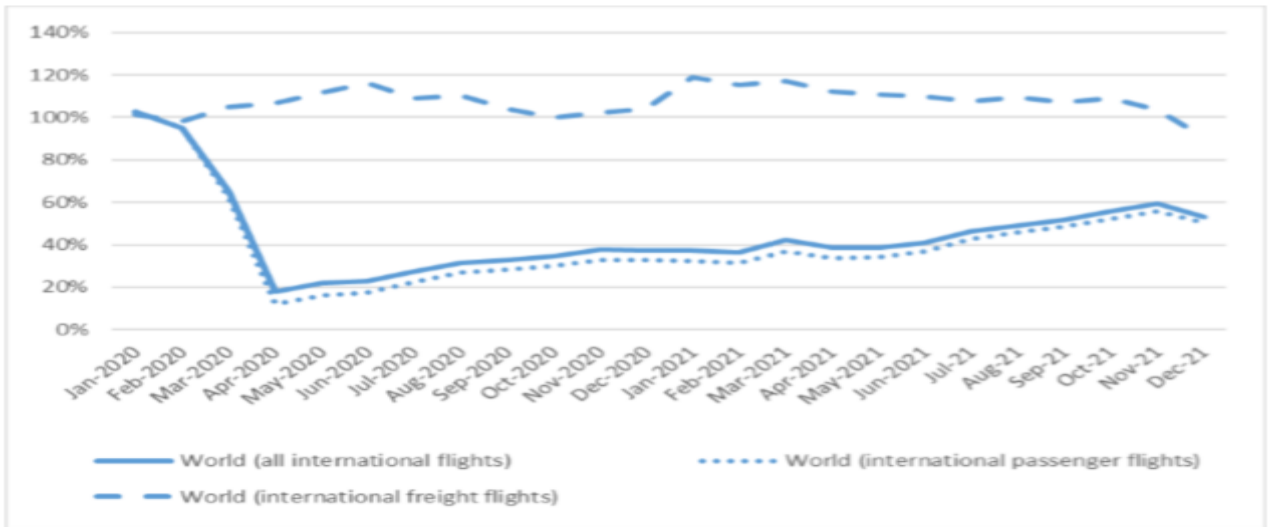
Kaynak: Dündar ve Kolay (2021).

Tablo 2'deki veriler değerlendirildiğinde karayolu taşımacılığında 1990 yılından itibaren sürekli artış olduğu görülmektedir. Havacılık taşımacılığında yıllar içerisinde sürekli dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Demiryolu taşımacılığında 2005 yılına kadar önemli bir azalma kaydedilmediği, 2010 yılı ve sonrasında nemli azalmaların kaydedildiği görülmektedir. Denizyolu taşımacılığı için 2015 yılına kadar sürekli artış kaydedildiği, 2018 yılına gelindiğinde ilk azalmanın kaydedildiği görülmektedir. Toplam sera gazı emisyon değerlerine bakıldığında 1990 yılından 2018 yılına kadar sürekli artış kaydedildiği azalma olmadığı söylenebilir. Toplam sera gazı emisyon değerleri içinde en yüksek değerlere karayolu taşımacılığının sahip olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla havayolu, denizyolu ve demiryolu taşımacılığının izlediği görülmektedir.

Deniz taşımacılığında gemi kategorisinde CO₂ salınımı değerlerinde büyük pay nakliye gemilerine (konteyner gemileri, ham ve diğer tanker türleri) aittir. Uluslararası denizcilik faaliyetleri, toplam deniz ticareti ve konteyner ticareti önemli ölçüde büyümüştür. Önümüzdeki yıllarda da büyümesi beklenmektedir. Dünya deniz ticaretinde artış gözlemlenirken ton başına yakıt tüketim miktarlarında azalma görülmüştür. Yoğun konteynerle taşımacılığın kullanılmasına rağmen bu durum yüksek verimli gemi motorlarının kullanılmaya başlanması ile açıklanabilir (Crist, 2009: 11-12).

Co₂ ve diğer zararlı gazların açığa çıkması küresel ısınma ve beraberinde diğer olumsuz çevresel etkilere neden olmaktadır. Küresel ısınma, karbon, sera gazları ve diğer zararlı gazların açığa çıkması ve bu gazların atmosferde yansıyan güneş ışınlarını tutması bunun sonucunda da yeryüzünün aşırı ısınmasına sebep olmaktadır. Avrupa Birliği araştırmalarında taşımacılık modlarından biri olan deniz taşımacılığının çevresel etkilerini incelemiş tedbirler alınmaz ise emisyonların 2050 yılına kadar %50 ila %250 arasında artacağını ön görmüştür. Paris Antlaşması çerçevesinde 2030 yılına kadar karbon emisyonlarının en az %40 azaltılması, sonrasındaki 20 yıllık süreçte emisyonlarda en az %70 azalma hedeflenmiştir (Millet, vd., 2021: 228).

Havayolu taşımacılığı, malları uzak mesafelere hızlı bir şekilde taşır, uluslararası ticareti kolaylaştırır, dünya ekonomik büyümeye ve istihdama katkı sağlamaktadır. Ancak havayolu taşımacılığının bu avantajlarına yüksek oranlardaki emisyon değerleri, küresel ısınmaya etkisi ve çevresel diğer zararları da eklemek gerekmektedir. Son on yıl baz alındığında havacılık sektöründeki CO₂ emisyonları diğer emisyon türlerinden çok daha hızlı artış göstermiştir. 2019 yılının sonuna gelindiğinde yolcu taşımacılığı Covid-19 pandemisinin etkisiyle çok hızlı bir şekilde düşerken, emisyon değerlerinde pozitif anlamalı düşüşler yaşanmış, hava kirliliği ciddi ölçüde azalmıştır. Oysa pandemiden önceki son 50 yılda emisyon değerlerinde sürekli bir artış izlenmiştir. Ancak pandeminin etkisi ile havayolu yük uçuşlarında ciddi bir azalma meydana gelmemiştir (Şekil 3) (Clarke, Flachenecker, Guidetti, Pionnier, 2022:1-14).



Şekil 3. 2019 yılının aynı ayına göre CO₂ emisyonları, Ocak 2020 – Aralık 2021

Kaynak: Clarke, vd., (2022)

6. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bu bölümde sürdürülebilirlik kapsamında uluslararası lojistiğin çevresel etkilerine ilişkin olarak literatür araştırması gerçekleştirilmiştir. Crist (2009) Uluslararası deniz taşımacılığındaki sera gazı oluşumlarını incelemiştir. Mevcut emisyon seviyelerini ortaya koyarak, bu değerleri düşürebilecek teknolojik gelişmelerden bahsetmiştir. Ayrıca gelecekte emisyon değerlerini etkileyebilecek faktörleri, hız, kullanılan yakıt cinsi, kullanılan ekipman araç yönünden incelenmiştir.

İncaz (2015) sürdürülebilirlik kapsamında yeşil lojistik kavramı üzerine incelemelerde bulunmuştur. Lojistik sadece taşımacılıktan ibaret değildir. Artan çevresel zararlar lojistiğe yeşil lojistik gibi yeni yaklaşımların uygulanmasını önemli hale getirmiştir. Yeşil lojistik, lojistik faaliyetlerinin çevreye en az zarar verecek şekilde uygulanması için yapılan faaliyetlerin tümüdür. Yeşil lojistik, çevresel ve toplumsal kazanımlar sağlamaktadır. Ayrıca karbon emisyonunda azalma, tedarik zinciri optimizasyonu, artan iş performansları sağlayarak işletmelere de önemli kazançlar sağlamaktadır.

Millet, Fidan, Akoğlu (2021), İklim değişiklikleri, küresel ısınma gibi olaylara dikkat çekmiş, bu konuda duyarlı olunması ve bu etkilerin asgari düzeye indirilebilmesi için çalışmalar yapmış, çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Çalışma denizcilik taşımacılığında gemilerden kaynaklı emisyon değerleri üzerinde yapılmıştır. Çalışmada Enerji Verimliliği Operasyon Endeksi (EEOI) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem gemilerin enerji verimliliğinin matematiksel olarak hesaplanmasına yardımcı olan bir yöntemdir. Araştırma 30 gemi üzerinden yapılmış ve geminin motor kapasitesinin tam kullanılmasına rağmen yük kapasitesinin tam kullanılmaması sonucunda CO2 salınımı daha çok artmaktadır. Ayrıca gemi yük planlamasının doğru ve planlı şekilde yapılmasının CO2 salınımının azaltılmasına olumlu katkı sağladığı bildirilmiştir.

Şencan (2021) 'a göre emisyon değerlerinin düşürülmesi ve kontrol edilebilmesi için karbon vergisi etkili bir politika aracı olabilecektir. Araştırmalara göre karbon vergisi uygulanarak emisyonlar üzerinde %20'lik bir düşüş sağlanabilir. Karbon vergisine ek politikalar olarak enerji verimliliğinin artırılması gereklidir. Yenilenebilir enerji kaynakları da bu politikalarla birlikte kullanılmalıdır.

Dündar ve Kolay (2021) sera gazı ve yakıt türüne göre emisyonlar üzerinde incelemeler yapmıştır. Emisyon hacmi bakımından tüm taşıma şekillerinin (kombine taşımacılık) dengeli kullanımını emisyon değerlerine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle demiryolu taşımacılığının artırılması ve alt yapı çalışmalarının gerçekleştirilmesi emisyonların azaltılması konusunda fayda sağlayacaktır.

Sürdürülebilir lojistik yaklaşımlarından olan tersine ve yeşil lojistik konularında çalışma yapan Mücevher (2021); gelecekte bu uygulamaların daha da yaygınlaşacağına, toplumların sürdürülebilirlik konusuna en az işletmelerin kaliteli, ucuz ya da ürün odaklı rekabet avantajları kadar değer verdiğini vurgulamıştır. Sürdürülebilir uygulamalar yeniden üretim gibi yeni sektörlerin doğmasına katkı sağlayacaktır.

Öçal (2021); tersine lojistik alanında araştırmalar yaparak, tersine lojistik faaliyetlerinin işletmeler açısından önemli rekabet avantajları elde edeceği kanaatine varmıştır. Tersine lojistik uygulamasında kullanımı artık mümkün olmayan malzemelerin kontrollü imha edilmesi ile atıkların çevreye verdikleri zarar önlenilebilecektir. Malzemelerin geri dönüştürülerek tekrar kullanımına olanak verdiği için tersine lojistik uygulamaları hammadde tüketimini azaltacaktır, böylece kaynakların etkin kullanımı sağlanmış olacaktır. Aynı zamanda tersine lojistik uygulamaları sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayacak, işletmelerin marka değeri ve imajına da katkı sağlayacaktır.

Clarke, Flachenecker, Guidetti, Pionnier (2022) hazırladıkları yeni OECD veri tabanında Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) hava trafiği gerçek zamanlı verilerini kullanarak havacılık sektörüne ait CO2 emisyon verileri hakkında yeni bir küresel bilgi sistemi oluşturmuşlardır.

Isler, Blumenfeld ve Roberts (2022); demiryolu taşımacılığı ve CO2 emisyonları konuları üzerinde durarak, ulaşım hacimleri, ekonomik büyüme ve çevresel etkileri bağlamında incelemeler yapmışlardır. 2005 ve 2014 yılları arasında dünya çapında 150.000 km'den fazla demiryolu altyapısı inşa edilmesine rağmen, demiryolu taşımacılığının artan pazar payına rağmen diğer taşıma türlerine göre yeterli ilgi ve rağbeti görmediğini savunmuşlardır. Bunda hızla artış gösteren yük kapasitesine yetme konusunda tereddütlerin olması, demiryolu bakım maliyetlerinin yüksek ve kullanım ömürlerinin 50 ila 150 yıl arasında olması gibi olumsuz yönlerin etkisi olabilmektedir. CO2 emisyonlarının düşürülmesi kapsamında bir takım gelişmelerden bahsetmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı yeni üretilen lokomotifler için emisyon standartları getirmiştir. Demiryolu lokomotiflerinin emisyonlarının kontrol edilmesi için emisyon envanteri ve standartlar geliştirilmiştir. Farklı türdeki lokomotiflerin emisyon oranları incelenmiştir.

Demiryolu altyapısı ve tasarımlarının emisyon üzerindeki etkileri incelenmiştir.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde toplum ve tüm sektörler açısından önemli bir kavram haline gelen sürdürülebilirlik kavramı, lojistik sektörü açısından da öncelikli konular arasındadır. Günümüzde toplumun işletmelerden beklentileri sadece ürün ve özellikleri olarak kalmamış, işletmenin toplumsal beklentilere verdiği cevaplar da önemli olmaya başlamıştır. Sadece kaliteli veya ucuz bir ürün üretmektense, bu ürünün üretiminde çevreye, ekolojik sisteme zarar verip vermediği, geri dönüştürülebilir olup olmadığı, insan sağlığına zararı olup olmadığı, işletme olarak çevresel faaliyetler imajı da toplumun gözünde önemli bir konuma gelmiştir.

Enerji üretimi ve tüketimi sera gazlarının açığa çıkmasına neden olmaktadır. Sadece enerji sektörü değil, pek çok sektör başta lojistik sektörü olmak üzere sera gazları olarak bilinen zararlı gazların açığa çıkmasına neden olmaktadır. Bu gazların en önemlilerinden biri CO2 karbon salınımıdır. Diğer sera gazları olarak bilinen Tablo 1.'de yer alan florlu gazlar, metan gazı, azot oksit gibi sera etkisi oluşturduğu bilinen gazlar daha tehlikeli türlerdir. Ancak Şekil 1. Sera gazı emisyonları grafiğinde sera gazlarının salınım oranları görülmektedir. CO2 salınımı %80 salınım oranı ile diğer gazlara göre dünyada en çok salınımı yapılan sera etkisi oluşturan gaz olarak kabul edilir. Bu nedenle CO2 salınımı konusu üzerinde durulmuştur.

Karbon salınımı 1990 yılından itibaren sürekli artış kaydetmiştir. (Tablo 2.) Bazı değerlerde azalım görülsede genel anlamda artış devam etmiş, zararlı boyutlara ulaşmıştır. Taşımacılık türlerinden en yüksek karbon salınımı yapan karayolu taşımacılık sektörüdür. Bunu sırasıyla havayolu, denizyolu ve demiryolu takip eder. Deniz taşımacılığında en yüksek karbon salınımına neden olan nakliye gemileridir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarına oranla ağırlıklı fosil yakıtların kullanımı sera gazlarının açığa çıkmasında büyük rol oynar. Sera gazları atmosferde birikerek küresel ısınma, iklim değişikliği gibi pek çok ekolojik tahribata neden olurlar. Küresel ısınmanın etkileri günümüzde de hissedilirken, insanlar ve çevre üzerinde ileri de çok daha büyük tahribatlara yol açacaktır. Bu gazların kontrol altına alınması çevresel tahribatları azaltacaktır ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak adına önemli bir adım olacaktır.

Lojistik sektörü de sera gazı oluşumunda büyük paya sahiptir. Benzin, motorin, LPG gibi yakıtların yoğun olarak kullanılması karbon emisyonlarını artırmaktadır. Bu da sera etkisini hızlandırmaktadır. Sera gazlarının kontrol altına alınıp emisyon değerlerinin düşürülebilmesi için lojistik sektöründe kullanılan araçların hibrit teknolojisine geçmesi ve bu araç kullanımının yaygınlaşması, karbon salınımının azaltılması için önemli bir adım olacaktır. Hibrit teknolojisi içten yanmalı motorlara sahiptir ve bu motorlarda elektrik motorları aracın kendi enerjisini üretebilmesini sağlar.

Sürdürülebilirlik kapsamında sürdürülen tersine lojistik ve yeşil lojistik gibi faaliyetlerin günümüzde toplumlar tarafından da desteklendiği görülmektedir. Bu da işletmeleri bu yöntemleri kullanmaya teşvik etmektedir. Böylece toplum gözünde de marka değerlerini yükseltici bir faaliyet olarak değerlendirmekte ve kar amacı kaygılarını azaltıcı etki göstermektedir. Tersine lojistik faaliyetleri kullanılmış bir ürünün yeniden kullanılmasına olanak tanımaktadır. Bir ürün tekrar tekrar üretime sokulmaktadır. Böylece yeni hammadde kay ak kullanımı azaltılmış olur. Ürün kullanılmayacak duruma geldiğinde çevreye zarar vermeyecek şekilde imha edilmesi sağlanmaktadır. Yeşil lojistik uygulamalarında ise geri dönüştürülebilir ürünlerin kullanılması önemlidir. Ve lojistik, paketleme, üretim gibi pek çok işletme alanında uygulanabilmektedir. Tersine lojistik faaliyetleri ile de uyum içerisinde çalışır. İşletmelerin bu çevreci lojistik yaklaşımlarına geçmeleri sürdürülebilir bir lojistik sistemi için önemlidir. Toplumlar tarafından da desteklenen bu sistem işletmelerin de tam katılımı ile maksimum faydaya ulaşabilecek ve çevreye en az zararın verilmesi konusunda işbirliği yapılabilecektir.

KAYNAKÇA

Albayrak, E. N. & Gökçe, A. (2016). Ekonomik Büyüme ve Çevresel Kirlilik İlişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisi ve Türkiye Örneği. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 4 (2) , 279-301.

Ayla, D. & Altıntaş, D. (2021). Kyoto Protokolü Kapsamında CO2 Emisyonu ve Türkiye Üzerine Bir Olasılık Tahmini. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (1) , 478-496. DOI: 10.33437/ksusbd.648395

Civelekoğlu, G. & Bıyık, Y. (2018). Ulaşım Sektöründen Kaynaklı Karbon Ayak İzi Değişiminin İncelenmesi. *Bilge International Journal of Science and Technology Research*, 2 (2) , 157-166. DOI:

10.30516/bilgesci.427359

- Clarke, D., Flachenecker, F., Guidetti, E., Pionnier, P.A. (2022). CO2 Emissions From Air Transport: A Near-Real-Time Global Database For Policy Analysis. *OECD Statistics Working Papers*, 2022/04, pp. 1-14.
- Crist, P. (2009). Greenhouse Gas Emissions Reduction Potential from International Shipping. *Joint Transport Research Centre of the OECD and the International Transport Forum*, 2009-11, pp. 1-44.
- Değirmendereli, A. (2000). Çeşitli Ülkelerde Uygulanan Ekolojik Vergiler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1) , 251-266.
- Demir, İ. (2006). Kyoto Protokolü Amaçlarına Ulaşabilme Yolunda Dünya Enerji Kullanımında Meydana Gelebilecek Değişiklikler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2) , 241-251.
- Dogan, S. , Doğan, E. & Tüzer, M. (2021). Paris Anlaşması İklim Sıcaklık Hedefi ve Karbon Bütçesi Yaklaşımı: G20 Üyeleri İçin Kümeleme Analizi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10 (4) , 1008-1029.
- Dündar, A. O. & Kolay, A. (2021). Karayolu Yük Ve Yolcu Taşımacılığının Çevresel Sürdürülebilirlik Bakımından Değerlendirilmesi Ve Konya İli Sera Gazı Emisyonunun Hesaplanması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (1) , 317-334. DOI: 10.25287/ohuiibf.786463
- Gün, M. (2019). Cointegration Between Carbon Emission, Economic Growth, And Energy Consumption: A Comparative Study On Georgia And Turkey. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* , (22) , 39-50. DOI: 10.18092/ulikidince.397486
- Isler, C. A., Blumenfeld, M., Roberts, C. (2022). Assessment Of Railway İnfrastructure İmprovements: Valuation Of Costs, Energy Consumption And Emissions. *Jornal Sustainable Energy Technologies and Assessments*, pp. 1-12.
- İncaz, S. (2015). Lojistik Ve Sürdürülebilirlik Bağlamında Yeni Yaklaşımlar. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1) , 149-162.
- Kozak, M. (1992). Çevre Kirliliğinin Oluşum Nedenleri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 30-32.
- Millet, Y. , Fidan, Y. & Akoğlu, N. (2021). Ticari Gemilerden Kaynaklanan Karbon Emisyonları Üzerine Bir Araştırma. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 5 (2) , 223-242. DOI: 10.7596/jebm.31122021.006
- Mücevher, M. H. (2021). Sürdürülebilir Lojistik İçin Üç Öncelikli Strateji: Yeşil Lojistik, Tersine Lojistik ve Yalın Lojistik. *Enderun Dergisi*, 5 (1) , 39-54.
- Özbay, R. D. & Özbek, A. (2017). Çevresel Etkilerin Ekonomik Maliyeti. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 16 (32) , 77-88.
- Öçal, B. (2021). Tersine Lojistik Uygulamalarının Çevresel Ve Sosyal Sürdürülebilirliğe Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (4) , 521-532.
- Özkaya, B. & Kazançoğlu, İ. (2020). Lojistik İşletmelerini Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimine Yönlendiren Etkenlerin Değerlendirilmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15 (59) , 490-502. DOI: 10.19168/jyasar.687851
- Şencan, D. (2021). Çevresel Sorunların Önlenmesinde Karbon Vergisi Üzerine Genel Bir Bakış. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi* , (6) , 50-58. DOI: 10.46236/jvosst.966313
- Uysal Şahin, Ö. (2016). The Comparative Analysis Of Kyoto Protocol And Copenhagen Accord. *Journal of Awareness*, 1 (1) , 5-16.
- Yaacob, N. F. F., Yazid, M. R. M., Maulud, K. N. A. & Basri, N. E. A. (2020). A Review of the Measurement Method, Analysis and Implementation Policy of Carbon Dioxide Emission from Transportation. *Journal Sustainability*, 12, 5873; doi:10.3390/su12145873
- Yalılı Kılıç, M., Dönmez, T. & Adalı, S. (2021). Karayolu ulaşımında yakıt tüketimine bağlı karbon ayak izi değişimi: Çanakkale örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 11 (3) , 943-955. DOI: 10.17714/gumusfenbil.848016

VEFA SÖZLEŞMELERİNİN BANKA FİNANSAL TABLOLARINDA SUNUMUNA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Gürol Baloğlu*

Özet

Günümüz bankacılık uygulamalarında yer bulan geri alım hakkı (vefa) sözleşmeleri borcunu ödeme güçlüğüne düşen müşterilerin kredi bakiyelerinin bir varlık devriyle mahsup edilmesi ve borçlu firmaya belirli şartlarda bu varlığı geri alım hakkı tanınması şeklinde gerçekleşir. Böylece banka tarafından kredisi kapatılan borçluya ödeme yapma ve varlığın mülkiyetini geri alma opsiyonu tanınmakta ve varlığın kullanımı kendisine bırakılarak faaliyetini sürdürmesine de izin verilmektedir. Bu durum vefa sözleşmesinin süresi içerisinde bu varlığın satış kabiliyetini azaltabileceği gibi hakkın kullanılması durumunda piyasa fiyatından farklı bir geri alım fiyatının oluşmasına da neden olabilir. Bu nedenle vefa sözleşmeleri bankaların finansal tablolarında yer almamakla birlikte bilanço dışında kullanıcılarına sunulacak önemli bir bilgi haline gelebilmektedir. Bu çalışmada 2019-2021 yılları arasında banka finansal tablo ve dipnotları incelenerek vefa haklarının ne şekilde raporlandığı araştırılmıştır. Dönemler ve işletmeler arası raporlama farklılıkları incelenerek vefa sözleşmelerinin sunulmasında banka işletmeleri arasında uygulama birliği olmadığı sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak bağımsız denetimden geçen finansal tablo ve dipnotlarındaki bu farklılığın önemlilik seviyelerindeki tercihler nedeniyle denetim şirketlerince farklı şekillerde ele alınmış olabileceği yorumuna gidilmiştir. Gelecekte akademisyenlerce yürütülecek çalışmalarda farklılıkların nedenlerinin araştırılması önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Vefa sözleşmesi, Geri alım hakkı, Finansal raporlama*

Abstract

The right of redemption (fiduciary) agreements, which take place in today's banking practices, are performed by deducting the loan balances of customers who have difficulty in paying their debts after an asset transfer and giving the debtor company the right to repurchase this asset under certain conditions. Thus, the debtor whose loan has been closed by the bank is given the option to make a payment and take back the ownership of the asset, and the use of the asset is left to the client and is allowed to continue its activities. This situation may reduce the selling ability of this asset during the term of the fiduciary contract and may also cause a repurchase price different from the market price in case of exercise of the right. For this reason, although the fiduciary agreements are not included in the financial statements of the banks, they can become important information to be presented to the users off the balance sheet. In this study, it was investigated how the fiduciary rights are reported by examining the financial statements and footnotes of the banks between the years 2019-2021. By examining the reporting differences between periods and businesses, it has been concluded that there is no unity of practice among bank businesses in the submission of fiduciary agreements. As a result, it has been interpreted that this difference in the financial statements and footnotes that are subject to the independent audit may be the result of considerations of the audit companies in materiality levels. It has been suggested to investigate the reasons for the differences in studies to be carried out by academicians in the future.

Key words: *Fiduciary contract, Right of redemption, Financial reporting*

1.GİRİŞ

Teminatlı banka kredilerinin ödeme performanslarının yeterli olmaması ve bir borcun şartları dahilinde alacaklı bankaya ödenmemesi durumunda teminat altına alınan varlık satışa konu olmakta ve satış kabiliyetiyle ilişkili olarak tahsili güçleşen kredi bakiyesi kapanabilmektedir. Bununla birlikte, bir kredi ödeme kabiliyetini yitirdiğinde borca mahsuben devralınan varlık borçlu işletmenin faaliyetlerinin devamı için önem arz edebilmekte, dahası işletmenin faaliyetlerinin devamı durumunda, her ne kadar o ana kadar kredi geri ödeme performansı yetersiz kalmışsa da, ilave bir tahsil imkanı yaratılabilmektedir. Bu nedenle hem kredinin ödenebilmesi hem de borçlu işletmenin ticari faaliyetini sürdürebilmesi ekonomik hayat içerisinde arzu edilen bir durumdur.

Hal böyleyken, bankalar borçlu işletmelere borçlarını tasfiye edebilmeleri için bir olanak daha sağlamak ancak bunu yaparken ödenmeyen kredinin bilançolarına verdiği zararı ortadan kaldırabilmek adına teminattaki varlıkları borca mahsuben kendi aktifleri içerisine dahil ederken, işletmelere satışa konu varlığın mülkiyetinin geri verilmesi için bir

* Dr., Süzer Grubu, gurol@live.com, ORCID No: 0000-0003-1093-2664.

şans, bir opsiyon verebilmektedirler. Uygulamada vefa sözleşmeleri olarak da adlandırılan bu geri alım hakkı finansal tablolarda banka ve işletme açısından yeterli şeffaflıkta sunulmalı ve finansal tablo kullanıcısı paydaşlarla uygun şekilde paylaşılmalıdır.

Bu çalışmada vefa haklarının banka finansal tablo ve dipnotlarında ne şekilde raporlandığı incelenecektir. Bu amaçla vefa sözleşmelerine ilişkin literatür taramasının ardından Türk bankacılık sektöründe bu bilgilerin raporlanmasına yönelik uygulamaların incelenmesinden elde edilen sonuçlar paylaşılacaktır. Sonuç bölümü çıkarım ve önerileri içermektedir.

2. VEFA SÖZLEŞMELERİ

Vefa sözleşmeleri günümüz bankacılık uygulamalarında kendisine yer bulan yöntemlerden bir tanesidir. Geri ödeme yükümlülüğünü zamanında yerine getiremeyen kredili banka müşterilerinin borçlarının yeniden yapılandırılmasında vefalı satışlara başvurulmaktadır (Nomer, 2016: 2007). Bu sayede kredilerin kapatılması için bir varlık satışı gerçekleşse de aynı borca dayanarak oluşturulan protokolde yer alan edimlerin yerine getirilmesi halinde bu varlıkla ilgili ortaya bir geri alım hakkı çıkmaktadır. Geri alım hakkı malın mülkiyetini devreden kişiye bu malı geri alabilmesi yetkisi veren tek taraflı bir haktır (Zorlu, 604). Geri alım sözleşmeleri mülkiyetin devrinin en başta gerçekleşmesi nedeniyle satış vaadi sözleşmelerinden farklılaşmaktadır (Ugan, 2019: 75).

Gerri alım hakkı taşınmazlar üzerinde düzenlenebileceği gibi taşınmazlar dışında satış sözleşmesine konu diğer varlıklar üzerine de tesis edilebilir (Zorlu, 2020: 608). Türk Borçlar Kanununun 237. maddesine göre geri alım sözleşmeleri resmi şekilde düzenlenmelidir (Türk Borçlar Kanunu, 2011).

Bir varlığın mülkiyetinin devrinden sonra devredene bunu geri alma hakkı tanıyan sözleşme geri alım sözleşmesi ya da vefa sözleşmesi olarak adlandırılır (Güzel, 2020: 244). Borcun yeniden yapılandırılması sırasında vefa sözleşmesinin düzenlenmesi halinde, banka alacağı satış sözleşmesindeki tutar kadar azalmış olup doğası itibariyle bir takas işlemidir. Bu işlemin gerçekleşmesi ile kredi borcu ortadan kalkar ve sözleşme hükümleri kapsamında bir geri alım bedeli borcu ortaya çıkar (Nomer, 2016: 2009). Bu amaçla düzenlenen bir sözleşmede varlığın tanımlanması ve sözleşme taraflarının açıklanması esaslı unsurlardır (Güzel, 2020: 244). Türk Borçlar Kanunu 238. maddesinde satış ilişkisi doğuran haklar arasında zikrettiği geri alım hakkı için taşınmazlarda azami on yıllık bir geçerlilik süresi belirlemiş ayrıca bu hakkın tapu siciline işlenebileceği hususunu da düzenlemiştir (Türk Borçlar Kanunu, 2011).

Uygulamada vefa sözleşmeleri incelendiğinde sözleşmede yer alan unsurların şunlar olduğu görülmüştür:

- Sözleşmenin tarafları
- Varlığın ya da varlıkların tanımı
- Borcun miktarı
- Devir alım bedeli
- Belirlenmişse, vefa hakkının süresi
- Belirlenmişse, borca uygulanacak vade farkı ya da
- Belirlenmişse, geri alım bedeli
- Vefa süresince varlığın tasarruf haklarının ne şekilde kullanılacağı

Ayrıca düzenlenen ilave muvafakatnamelerde şu hususların varlığı görülmüştür:

- Varlığın vefa hakkı ile devralındığı ve ilk malikin buna ilişkin ilave bir talebi bulunmayacağı
- Varsa devam eden kredi bakiyeleri için elde tutulan diğer teminatların devam ettiği

Vefa sözleşmelerinin taraflara sağladığı bazı avantajlar vardır: Vefa hakkını alan taraf için en önemli fayda borcun azalması karşılığında elinden çıkardığı varlığı koşullu bir şekilde geri kazanma hakkına sahip olmasıdır. Böylece daha önce elinde bulundurduğu varlığı devretmesine karşın mülkiyetini kaybetmekle birlikte genelde kullanım haklarını elinde bulundurmaya devam edebilir. Bu şekilde faaliyetlerine devam edebilir ya da varlıktan elde ettiği kira ve benzeri getirileri elde etmeye devam edebilir. Ayrıca geri alım sözleşmeleri bir teminat yaratma potansiyeli olarak da değerlendirilebilir. Bu durumda her ne kadar asıl kredi ilişkisi sonlanmış gibi gözükse de protokol üzerinden borç ilişkisi devam etmekte, karşılığında da geri kazanılabilir özelliği nedeniyle devredilen varlık protokole dayalı bu borç ilişkisinin teminatını oluşturmaktadır. Kredi temin etmek için geri alım hakkının kullanımı, ipotekli teminata bir alternatif yaratmakla birlikte, Medeni Kanunumuzun 873. maddesinde yer alan ve *lex commissoria* olarak bilinen yasağa aykırılık oluşturulup oluşturulmadığı yönüyle tartışmalıdır (Sirmen, 2014: 458).

Gerri alım hakkının kullanımının banka açısından avantajlarından da bahsedilebilir. Bir kere kredi bakiyesi kapanmış ve kredi sorunlu hale gelmekten kurtarılmıştır. Bununla birlikte, müşteri işletmeye faaliyetlerine devam etme ve yeni koşullarla borcunu ödeme yönünde yeni bir opsiyon sunulmaktadır. Karşılığında edinilen taşınmazın elde

çıkarılabilmesi için de bir plan oluşturulmuş olmaktadır. Diğer ifadeyle banka artık kredi hesaplarında izlenmeyen bir bakiyeyi ilerde tahsil etme ve bunun karşılığında asıl faaliyetleriyle ilişkisi olmamasına rağmen aktifinde tutarak fonlamak durumunda kaldığı bir varlığı elden çıkarma şansına sahip olmaktadır.

Geri alım işlemlerinin muhasebesinde ve raporlanmasında farklı perspektiften etkili pek çok nokta vardır. Bankalar açısından kredi kullandırılan müşteriye ait genellikle karşılığında üzerinde daha önceden ipotek tesis edilen varlık için, alacağın tahsilinde yaşanan problem sonrası, alış işlemi gerçekleştirilmektedir. Bu sayede kredi bakiyesi kapanmakta, ipoteğin paraya çevrilmesi ile kıyaslandığında daha kısa bir sürede takip bakiyesi ortadan kalkabilmektedir, ayrıca özel karşılık ayrılması gereği de ortadan kalkmaktadır (Güçlü ve Yalvaç, 2013: 25). Böylece banka açısından sorunlu kredi bakiyesinde ve kredi karşılık giderlerinde bir azalma meydana gelmektedir. Ancak bu sefer de ağırlıklı olarak taşınmaz vasfına sahip olan ve bankanın asıl faaliyetlerinin dışında olan bir varlık banka bilançosunda takip edilmeye başlanmaktadır. Bu takip aktifin satış planı bulunması durumunda banka bilançosunda satış amaçlı olarak takip edilmektedir ve TFRS 5 Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler hükümlerine göre defter değeri ile satış maliyeti düşülmüş gerçeğe uygun değerinden küçük olanı ile izlenmektedir (TFRS 5, 2016). Alacaklardan dolayı edinilen bu gayrimenkuller Bankacılık Kanunu'nun 57.madde hükümlerine göre düzenlenen yönetmelik hükümleri gereğince aktife kaydedildikten sonra azami üç yıl içinde satılmış olmalıdır (Bankacılık Kanunu, 2005; Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 2016). Yalnız, vefa sözleşmesi durumunda varlığın sözleşme süresince üçüncü taraflara satışı engellenmiş olabilir ya da varlık üzerindeki şerh nedeniyle böyle bir satışta güçlükler ortaya çıkabilir. Bu durum da dahil, varlıkların satış kabiliyetlerine ilişkin bu bilginin finansal tablo dipnotlarında yer almasında paydaşlar açısından bakıldığında fayda olacaktır.

Diğer tarafta, banka kredi borcuna karşı elindeki varlığı devreden ve hakkında mahsup işlemi gerçekleşen işletme içinse aktifindeki varlıklarda azalma meydana gelirken pasif tarafta banka borcu da eş değerde azalmaktadır. Vefa sözleşmesinin mevcudiyeti halinde gerçekte ödeme zorunluluğu bulunmayan ancak, opsiyondaki gibi, işletmeye aynı varlığı geri kazanma hakkı veren bir ödeme planı mevcutken finansal tablolarda bu hususta bir bilgi bulunmayacaktır. Bu nedenle bu durum vefa sözleşmelerine ilişkin bilgilerin dipnotlarda yer alması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

3. ANALİZ

3.1. Veri ve Yöntem

Çalışma kapsamına dahil edilen 57 bankanın isimleri 18 Mart 2022 itibariyle Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği internet sitelerinden alınmıştır (TBB; TKBB). Bu bankaların her birinin internet siteleri üzerinden yılsonu finansal tablo ve dipnotlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. İnceleme dönemi olarak son üç yılı kapsayan 2019, 2020 ve 2021 yılları değerlendirmeye alınmıştır. 18 Mart 2022 tarihi itibariyle henüz 2021 yılı finansal tablo ve dipnotlarını yayınlamamış banka sayısı 13'tür. Herhangi bir yıla ilişkin finansal tablo ve dipnotlarına sitelerinde yer vermeyen banka sayısı 4'tür. Üç bankanın ise incelenen üç yıllık dönem içerisinde en az bir dönem faaliyetinin bulunmadığı görülmüştür.

Bu bankaların ne şekilde sınıflandırıldıklarına ve 18 Mart 2022 tarihi itibariyle hangi bankalarda yılsonu finansal tablo ve dipnotlarına ulaşılabildiğine ilişkin özet bilgiler Tablo 1'de sunulduğu gibidir. Tabloda belirtilen tüm yılsonu finansal tablolar inceleme kapsamına alınmıştır. Bu doğrultuda incelenen rapor sayısı 140'tır.

Tablo 1. Çalışma Kapsamındaki Bankaların Listesi

Banka Grubu / Banka Alt Grubu / Banka Adı	2021	2020	2019
1. Mevduat Bankaları			
1.1. Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları			
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	o	o	o
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	o	o	o
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	o	o	o
1.2. Özel Sermayeli Mevduat Bankaları			
Akbank T.A.Ş.	o	o	o
Anadolubank A.Ş.		o	o
Fibabanka A.Ş.	o	o	o
Şekerbank T.A.Ş.	o	o	o
Turkish Bank A.Ş.	o	o	o

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, 4-5 Temmuz 2022
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference, 4-5 July 2022

Banka Grubu / Banka Alt Grubu / Banka Adı	2021	2020	2019
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0	0	0
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0	0	0
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0	0	0
1.3. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar			
Adabank A.Ş.			
Birleşik Fon Bankası A.Ş.		0	0
Türk Ticaret Bankası A.Ş.			
1.4. Yabancı Sermayeli Bankalar			
1.4.1. Türkiye 'de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Bankalar			
Alternatifbank A.Ş.	0	0	0
Arap Türk Bankası A.Ş.	0	0	0
Bank of China Turkey A.Ş.	0	0	0
Burgan Bank A.Ş.	0	0	0
Citibank A.Ş.		0	0
Denizbank A.Ş.	0	0	0
Deutsche Bank A.Ş.	0	0	0
HSBC Bank A.Ş.	0	0	0
ICBC Turkey Bank A.Ş.	0	0	0
ING Bank A.Ş.	0	0	0
MUFG Bank Turkey A.Ş.			
Odea Bank A.Ş.	0	0	0
QNB Finansbank A.Ş.	0	0	0
Rabobank A.Ş.	0	0	0
Turkland Bank A.Ş.		0	0
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0	0	0
1.4.2. Türkiye 'de Şube Açan Yabancı Sermayeli Bankalar			
Bank Mellat		0	0
Habib Bank Limited		0	0
Intesa Sanpaolo S.p.A.	0	0	0
JPMorgan Chase Bank N.A.		0	0
Société Générale (SA)		0	0
2. Kalkınma ve Yatırım Bankaları			
2.1. Kamusal Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları			
İller Bankası A.Ş.			
Türk Eximbank	0	0	0
Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	0	0	0
2.2. Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları			
Aktif Yatırım Bankası A.Ş.	0	0	0
D Yatırım Bankası A.Ş.	0		
Destek Yatırım Bankası A.Ş.			
Diler Yatırım Bankası A.Ş.		0	0
Golden Global Yatırım Bankası A.Ş.		0	
GSD Yatırım Bankası A.Ş.	0	0	0
İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş.	0	0	0
Nurol Yatırım Bankası A.Ş.	0	0	0
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	0	0	0
2.3. Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları			
Bank of America Yatırım Bank A.Ş.		0	0
BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.	0	0	0
Pasha Yatırım Bankası A.Ş.	0	0	0
Standard Chartered Yatırım Bankası Türk A.Ş.		0	0
3. Katılım Bankaları			
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	0	0	0
Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.	0	0	0
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	0	0	0
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	0	0	0

Banka Grubu / Banka Alt Grubu / Banka Adı	2021	2020	2019
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.		0	0
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	0	0	0
TOPLAM	39	51	50

Çalışmada finansal tablolarda vefa sözleşmelerine atfen sunulan bilgiler incelenmiş ve dönemler itibariyle bu bilgilerin kapsamı ve tutarlılığı değerlendirilmiştir. Çalışmaya ilişkin bulgular bir sonraki bölümde yer almaktadır.

3.2. Araştırma Bulguları

Çalışma kapsamında incelenen 140 adet banka finansal tablo ve dipnotunda vefa sözleşmelerine ilişkin çeşitli atıflara rastlanmıştır. Bunlar yıllar itibariyle, güncel dönemli finansal tablolardan geriye dönük olarak, aşağıdaki şekildedir:

Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.: 31.12.2021 tarihinde son bulan hesap dönemine ilişkin konsolide finansal tablo ve dipnotlarında 1. Bilançonun Aktif Hesaplarına İlişkin Açıklama ve Dipnotlar başlığı altındaki 1.17. Satış Amaçlı Elde Tutulan ve Durdurulan Faaliyetlere İlişkin Duran Varlıklara İlişkin Hareket Tablosu alt başlığında cari dönemde vefa hakkı yoluyla edinilen 900.827 bin TL tutarında duran varlık bulunduğu ve bu yolla edinilmiş satış amaçlı gayrimenkul stokunun net defter değerinin 31.12.2021 itibariyle 1.196.027 bin TL olduğu raporlanmıştır. Finansal tablo verilerine göre satış amaçlı elde tutulan gayrimenkullerin 31.12.2021 itibariyle net değeri 1.354.937 bin TL'dir. Raporun 1.17 numaralı dipnotunda yer aldığı üzere önceki dönemi 724.207 bin TL bakiye ile kapatan bu kalem dönem içerisinde 900.827 bin TL kısmı vefa sözleşmesiyle olmak üzere 1.052.570 bin TL taşınmazı kayıtlarına almış, 431.912 bin TL net değerli taşınmaz yıl içerisinde elden çıkarılmış, 1.400 bin TL değer düşüklüğü iptali nedeniyle hesapta bakiye artışı gerçekleşmiş ve 2.874 bin TL tutarında amortisman sonrasında dönem sonu bakiyesine ulaşılmıştır. Dipnot finansal tablolara aşağıdaki şekilde yansımıştır:

Tablo 2. Vefa Sözleşmelerine İlişkin Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.'nin 31.12.2021 Tarihli Finansal Tablolarda Yer Alan Gösterim (bin TL)

1.17. Satış amaçlı elde tutulan ve durdurulan faaliyetlere ilişkin duran varlıklara ilişkin hareket tablosu:		
	Cari Dönem	Önceki Dönem
Dönem başı net defter değeri	724.207	331.335
İktisap edilenler ⁽¹⁾	1.052.570	773.964
Elden çıkarılanlar, net (-)	431.912	384.379
Değer düşüklüğü iptali	1.400	1.061
Değer düşüklüğü (-)	703	-
Kur farkı (-)	9.375	2.226
Kapanış net defter değeri	1.354.937	724.207
Dönem sonu maliyet	1.357.811	730.120
Dönem sonu birikmiş amortisman (-)	2.874	5.913
Kapanış net defter değeri	1.354.937	724.207

⁽¹⁾ Cari dönemde vefa hakkı yoluyla iktisap edilen satış amaçlı elde tutulan duran varlıkların net defter değeri 900.827 TL'dir (31 Aralık 2020 – 493.843 TL). Vefa hakkı yoluyla iktisap edilen satış amaçlı elde tutulan duran varlıkların toplam net defter değeri 1.196.027 TL'dir (31 Aralık 2020 – 493.843 TL).

Bankanın bir önceki dönem mali verileri incelendiğinde aynı sunum şeklinin kullanıldığı görülmüştür. Vefa sözleşmesine konu taşınmazların dönem bakiyelerinin yanında dönem içerisinde edinilen taşınmazların ne kadarlık kısmının üzerinde vefa sözleşmesi bulunduğu bilgisine de raporlamalarda yer verilmektedir. Vefa sözleşmesi bulunan taşınmazlara ilişkin bilgilerden 31.12.2019 itibariyle bu tip bir bakiye bulunmadığı hem 2019 hem de 2020 yılı finansal tablo dip notlarından teyit edilebilmiştir.

Ziraat Katılım Bankası A.Ş.: 31.12.2021 itibariyle konsolide finansal tablo ve dipnotları incelenmiş, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. uygulamasına paralel şekilde satış amaçlı elde tutulan gayrimenkullere ilişkin dipnotlarda bu hesabın 307.881 bin TL tutarındaki cari dönem ve 75.240 bin TL tutarındaki önceki dönem bakiyelerinin içerisinde sırasıyla 247.112 bin TL ve 57.817 bin TL kısmının vefa hakkı kapsamında takip edildiği belirtilmiştir. Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. dipnotlarındaki bilgiden farklı olarak, dönem içerisinde iktisap edilen duran varlıklardan ne kadar kısmının vefa sözleşmesi kaydı içerdiğine ilişkin bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bununla birlikte önceki yıllara ilişkin finansal tablo dip notları incelendiğinde 2020 yılı finansal tablolarının 2021 yılı ile tutarlı olduğu gözükmeyle birlikte, 2020 yılı finansal tablo dipnotlarında 31.12.2019 tarihi itibariyle üzerinde vefa hakkı bulunan 41.356 bin TL taşınmaza ilişkin vefa sözleşmelerinin 2019 yılı finansal tablo dipnotlarında raporlanmadığı görülmüştür.

Yapılan çıkarımla, 31.12.2019 tarihi itibarıyla üzerinde vefa hakkı bulunan taşınmazlara ilişkin sözleşme bilgilerinin 2019 yılı finansal tablolarında sunulmadığı anlaşılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.: 2021 yılı finansal tablo ve dipnotlarında yine satış amaçlı elde tutulan duran varlıklara ilişkin 15 numaralı dipnotunda cari dönemde 5.243.721 bin TL, önceki dönemde 5.334.912 bin TL tutarındaki bakiyenin sırasıyla 1.798.324 bin TL ve 1.602.442 bin TL kısmının vefa hakkı yoluyla elde edildiği belirtilmiş, dönem içerisindeki değişimlerin ne kadarının bu yolla gerçekleştiğine dair bir bilgi paylaşılmamıştır. Bankanın önceki yıl finansal tablo ve dipnotları incelendiğinde ise vefa sözleşmelerine ilişkin bir bilgiye rastlanılmamıştır. Şöyle ki, 2021 yılı finansal tablo dipnotlarından üzerinde vefa hakkı bulunan kıymetlerin defter değerine ait 2020 yılsonu kapanış bakiyesinin 1.602.442 bin TL olduğu raporlanmakla birlikte 2020 yılı finansal tablo ve dipnotlarında bu yönde bir bilgiye rastlanmamaktadır. 2020 yılında bu yönde bilgi bulunmadığından 2019 yılında gerçekte bir bakiye olup olmadığı bilinmemekte ve 2019 yılı finansal tablo ve dipnotlarında vefa sözleşmelerine ilişkin bir bilgi bulunmaması hususu değerlendirilememektedir.

Yapılan çıkarımla, 31.12.2020 tarihi itibarıyla üzerinde vefa hakkı bulunan taşınmazlara ilişkin sözleşme bilgilerinin 2020 yılı finansal tablolarında sunulmadığı anlaşılmıştır.

Odea Bank A.Ş.: 16 numaralı finansal tablo dipnotunda 296.839 bin TL tutarlı satış amaçlı gayrimenkulün (önceki dönem 672.505 bin TL) 119.669 bin TL kısmının (önceki dönem 471.297 bin TL) üzerinde vefa hakkı bulunduğu bilgisi verilmiştir. Yıllar itibarıyla yapılan incelemede vefa hakkına ilişkin finansal tablo ve dipnotlarında sunulan bilgilerin 2019-2021 yılları arasındaki dönemde tutarlı bir şekilde birbirini takip ettiği anlaşılmıştır.

Bankpozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.: Bankanın 31.12.2021 itibarıyla faaliyet tablo dipnotlarının III. Nazım Hesaplara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar başlıklı bölümünün 1. Nazım Hesaplarda Yer Alan Yükümlülüklerle İlişkin Açıklamalar alt başlığı altında d) Şarta Bağlı Yükümlülüklerle İlgili Bilgiler kısmında banka müşterisi ile imzalanan Vefa Hakkı Sözleşmesinin tapuda yer alan kaydı üzerinde evrakta sahtecilik yoluyla tahribat yapılması nedeniyle başlayan hukuki sürece ilişkin bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte, vefa sözleşmelerine ilişkin satış amaçlı elde tutulan gayrimenkuller ile ilişkili dipnotlara yansımış başkaca bir bilgi raporlanmamıştır. Yıllar itibarıyla geriye dönük yapılan incelemede dava konusunun 2016 yılına dayandığı, bu tarihten önce de vefa hakkı içeren varlıklara ilişkin finansal tablo ve dipnotlarında herhangi bir ifade yer almadığı görülmüştür. 2016 yılında dava konusu haline gelen vefa hakkının önceki dönem finansal tablolarında yer almaması dikkate değer bulunmuştur.

Yapılan çıkarımla, 2016 tarihi itibarıyla dava konusu haline gelen ve üzerinde vefa hakkı bulunan varlıklara ilişkin bilgilerin 2016 öncesi finansal tablolarda sunulmadığı anlaşılmıştır.

Anadolubank A.Ş.: Bankanın 31.12.2021 tarihinde biten döneme ilişkin finansal tablo ve dipnotlarında IV. Kar veya zarar tablosuna ilişkin olarak açıklanması gereken hususlar başlığı altında 5. Diğer faaliyet gelirlerine ilişkin bilgiler alt başlığında ilgili takvim yılına ait diğer faaliyet gelirleri altında sınıflandırılan gelir kalemleri listelenmiş, Vefa hakkı sözleşmesi nedeniyle yapılan tahsilat bakiyesi 7.898 bin TL olarak raporlanmıştır. Bununla birlikte, önceki dönemde bu rakamın 8.711 bin TL olduğu raporlanmış ve 2020 yılına ait finansal tablo dipnotları ile uyumlu olduğu görülmüştür. Vefa hakkı sözleşmeleri dolayısıyla elde edilen gelirler finansal tablo dipnotlarında raporlanmaktayken geriye dönük incelemede vefa hakkı olan varlıklara ilişkin bir raporlama yapılmaması dikkat çekici bulunmuştur.

Yapılan çıkarımla, 2020 ve 2021 yıllarında vefa hakkı sözleşmesinden elde edilen gelir raporlanmışken önceki yıllarda vefa haklarının raporlanmamış olmasından 2021 ve öncesi finansal tablolarda vefa haklarına yer verilmediği anlaşılmıştır.

Nurol Yatırım Bankası A.Ş.: 2021 ve 2020 yıllarına ait finansal tablo ve dipnotlarında vefa haklarına ilişkin herhangi bir bilgi raporlanmamakla birlikte 2019 yılına ait konsolide finansal tabloların 19. Diğer aktiflere ilişkin bilgiler başlığında bankanın alacaklarına istinaden 46.529.574 TL bedelle aktiflerinde takip ettiği bir adet taşınmazla ilgili müşteri ile Vefa Hakkı Sözleşmesi düzenlendiği ifade edilmiştir. Bankanın finansal tablo dipnotlarından satış amaçlı elde tutulan duran varlığının bulunmadığı anlaşılmıştır.

Diğer: Bunlar dışında kalan bankaların 2019 – 2021 yıllarını kapsayan üç yıllık döneme ilişkin finansal tablo ve dipnotlarında vefa sözleşmelerine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu bankaların bir kısmında satış amaçlı elde tutulan taşınmaz vasfına haiz duran varlık da bulunmamaktadır.

Bununla birlikte, Kamuoyunu Aydınlatma Platformu (KAP) bünyesinde banka müşterisi işletmelerle ilgili yürütülen karşıt incelemede şu noktalar dikkat çekici bulunmuştur:

- İttifak Holding A.Ş. 07.05.2020 tarihli ve 843426 numaralı Özel Durum Açıklamasında daha önce 24.05.2019 tarihinde duyurulan Türkiye Garanti Bankası A.Ş. ile arasında düzenlenen 13.706.000 TL tutarındaki vefa sözleşmesinin koşullarının güncellenerek 30.07.2020 tarihine kadar uzatıldığını bildirmiştir. Aynı dönemde Türkiye Garanti Bankası A.Ş. finansal tablo ve dipnotlarında sözleşmeye ilişkin herhangi bir bilgi sunulmadığı görülmüştür.

Yapılan çıkarımla, 2019 ve 2020 yıllarında vefa hakkı sözleşmesine taraf olmakla birlikte Türkiye Garanti Bankası A.Ş. tarafından finansal tablolarda vefa haklarına yer verilmediği anlaşılmıştır.

- Yine İttifak Holding A.Ş. tarafından 25.03.2020 tarihinde yapılan 832222 numaralı Özel Durum Açıklamasında Vakıf Katılım Bankası A.Ş. ile düzenlenen vefa sözleşmesinin vadesinin 28.03.2021 tarihine kadar uzatıldığı duyurulmuştur. Vakıf Katılım Bankası A.Ş. 2020 ve 2021 yılları finansal tablo ve dipnotlarında vefa hakkına ilişkin bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Yapılan çıkarımla, 2020 ve 2021 yıllarında vefa hakkı sözleşmesine taraf olmakla birlikte Vakıf Katılım Bankası A.Ş. tarafından finansal tablolarda vefa haklarına yer verilmediği anlaşılmıştır.

- Yine İttifak Holding A.Ş. tarafından 25.05.2021 tarihinde yapılan 938000 numaralı Özel Durum Açıklamasında Şekerbank T.A.Ş. ile 30.04.2019 tarihinde yapılan vefa anlaşmasının 28.10.2021 tarihine kadar uzatıldığı beyan edilmiştir. Şekerbank T.A.Ş. finansal tablo ve dipnotlarında 2019, 2020 ve 2021 yıllarında vefa sözleşmelerine ilişkin herhangi bir raporlama yapılmadığı görülmüştür.

Yapılan çıkarımla, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında vefa hakkı sözleşmesine taraf olmakla birlikte Şekerbank T.A.Ş. tarafından finansal tablolarda vefa haklarına yer verilmediği anlaşılmıştır.

- Yine İttifak Holding A.Ş. tarafından 01.09.2021 tarihinde yapılan 961351 numaralı Özel Durum Açıklamasında Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. ile 18.02.2019 tarihinde yapılan vefa anlaşmasının 20.02.2022 tarihine kadar uzatıldığı beyan edilmiştir. Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. finansal tablo ve dipnotlarında 2019, 2020 ve 2021 yıllarında vefa sözleşmelerine ilişkin herhangi bir raporlama yapılmadığı görülmüştür.

Yapılan çıkarımla, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında vefa hakkı sözleşmesine taraf olmakla birlikte Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. tarafından finansal tablolarda vefa haklarına yer verilmediği anlaşılmıştır.

- İttifak Holding A.Ş. tarafından duyurulan aynı tarih ve numaralı duyuruda ayrıca Burgan Bank A.Ş. ile 29.05.2019 tarihinde yapılan vefa anlaşmasının 30.09.2021 tarihine kadar uzatıldığı beyan edilmiştir. Burgan Bank A.Ş. finansal tablo ve dipnotlarında 2019, 2020 ve 2021 yıllarında vefa sözleşmelerine ilişkin herhangi bir raporlama yapılmadığı görülmüştür.

Yapılan çıkarımla, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında vefa hakkı sözleşmesine taraf olmakla birlikte Burgan Bank A.Ş. tarafından finansal tablolarda vefa haklarına yer verilmediği anlaşılmıştır.

Yine İttifak Holding A.Ş. tarafından internet sitesinde yayınlanan 2019, 2020 ve 2021 yılları bağımsız denetimden geçmiş finansal tablo ve dipnotları incelenmiştir. Buna göre vefa sözleşmelerinin düzenlendiği 2019 yılına ait finansal tablo ve dipnotlarda 15. Yatırım amaçlı gayrimenkuller başlığı altında gerçeğe uygun değeri 568.655 bin TL olan iki taşınmazdan birinin üzerine yukarıda adı geçen beş bankadan kullanılan kredilerden kaynaklanan borçlara karşılık vefa hakkı tesis edildiği beyan edilmiştir. Rapora göre üzerinde vefa hakkı bulunan taşınmazın aktife kayıtlı değeri 321.217 bin TL ve protokol kapsamında taşınmazların geri alım bedeli 213.445 bin TL'dir. Aynı finansal tabloda 16. Maddi duran varlıklar başlıklı dipnotta aynı taşınmazın farklı bağımsız bölümleri ile arsa vasfına sahip diğer bir taşınmazın üzerinde yukarıda adı geçen bankalar ile vefa hakkı tesis edildiği ve bu taşınmazların defter değerinin 193.405 bin TL olduğu, geri alım bedelinin 18.290 bin TL olarak belirlendiği raporlanmıştır.

İttifak Holding A.Ş. 2019 finansal tablolarından vefa hakkı tesis edilen taşınmazların şirket aktifinde takibe devam ettiği görülmüştür. Vefa sözleşmesinin doğasına uygun olmayan bu durumun nedenlerinin anlaşılabilmesi için sözleşme detaylarına ihtiyaç olup kamuya açık olmayan bu bilgi temin edilemediğinden incelenememiştir. Yine dipnotlardan şirketin taşınmazlardan kira geliri elde ettiği anlaşılmaktadır.

Şirketin yatırım amaçlı gayrimenkulleri 2020 yılında 2019 yılına benzer şekilde raporlanmakla birlikte vefa hakkının devam ettiği 2021 yılına ait finansal tablo ve dipnotlarında bu yönde herhangi bir ibareye rastlanılmamıştır. Kamuoyunu Aydınlatma Platformu'na yapılan açıklamalardan 2021 yılında da işletmenin taraf olduğu vefa sözleşmelerinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Elde edilen bilgiler ışığında, taşınmazın şirket kayıtlarında takibine devam edilmekle birlikte bankalarla vefa hakkı sözleşmesi düzenlendiği anlaşılmaktadır. Vefa hakkı sözleşmesi bulunan taşınmazların işletme aktiflerinde takibine devamı vefa sözleşmesine konu taşınmazların devrine ilişkin tereddütleri beraberinde getirmektedir. Ayrıca işletme finansal tablolarında yıllar itibariyle vefa hakkına ilişkin raporlama detayının aynı olmadığı ve 2021 yılında sunulan bilgilerin detay seviyesinin azaldığı anlaşılmaktadır. İşlemin karşı bacağına bankalarda ise vefa sözleşmelerine yönelik herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolarda bu tür hususların görülmesi şirketlere ve yıllara göre değişen önemlilik seviyeleri ile açıklanıyor olabilir.

- Yine her ne kadar çalışmada dikkate alınan 2019-2021 dönemine girmemekle birlikte 2017 yılına ait Gimsan Gediz İplik ve Mensucat San. A.Ş. ve Bağlı ortaklıkları finansal tablo dipnotlarında şirket gayrimenkullerinin ilgili yılda eski şirket hakim ortağının borçlarına istinaden, verilen kefalet nedeniyle, Turklandbank A.Ş.'ye devredildiği ve vefa hakkı tesis edildiği raporlanmaktadır. Aynı dönemde Turklandbank A.Ş. finansal tablo ve dipnotlarına bakıldığında ise ilgili yıl içinde banka aktiflerine giren taşınmazların değeri ve bunlar içerisinde ne kadar kısmının satıldığı raporlanmakla birlikte vefa hakkına ilişkin bir bilgi verilmediği görülmüştür.

4. SONUÇ

Uygulamada bankaların alacakların dolayı edinmiş oldukları aktiflerden bir kısmı borçlu müşterilerle yapılan protokoller kapsamında gerekli koşulların yerine getirilmesi durumunda ilk sahibine geri satılmaktadır. Protokol süresince bu aktifler borçlu işletmelerin kullanımına bırakılmakta işletmeler burada faaliyetlerine devam edebildikleri gibi bu aktiflerden kira ve benzeri diğer getirileri elde etmeye devam etmektedirler. Böylece bankalar açısından sorunlu hale gelen kredi bakiyesi devri yapılan aktifle birlikte kapanmış olmakla birlikte elde edilen aktifin belirli koşullar dahilinde borçlu işletmeye devri ile nakit akışı yaratma imkanı da ortaya çıkmaktadır. Bankacılık düzenlemelerine göre bankaların gayrimenkul vasfındaki aktiflerini ellerinde bulundurmalarının önündeki kısıtlamalarla kira geliri elde etmelerinin önündeki kısıtlamalar değerlendirildiğinde vefa hakkı ve bu hakla birlikte kullanım haklarının da devri mevzuatsal uyum açısından da bankalara faydalar sağlamaktadır.

Bununla birlikte, yapısı itibariyle şartlı bir satış yükümlülüğünü temsil eden vefa haklarının banka finansal tablolarında sunumu finansal tablo kullanıcıları açısından da yararlı bilgiler verebilir. Bu çalışmada vefa haklarının banka finansal tablolarında ne şekilde raporlandıkları bankalara ait 2019-2021 yıllarını kapsayan finansal tablo dipnotlarından incelenmiştir. Yürütülen çalışmalar neticesinde bankaların vefa haklarına ilişkin bilgiyi kamuoyuyla paylaşmada standart bir uygulamaların olmadığı, bu bilginin paylaşımında eksiklikler olabildiği, sunulan bilgilerde dönemler arası tutarsızlıklar olabildiği ve banka finansal tabloları dışındaki diğer kaynaklarla mutabakatsızlıklar bulunduğu görülmüştür. Bağımsız denetimden geçen finansal tablolarda bu tespitlerin mevcudiyetinin önemlilik seviyelerine bağlı olarak konunun bağımsız denetimlerde ele alınış farklılıkları ile ilişkili olduğu yorumlanmıştır.

Hukuk alanında vefa (geri alım) hakkına ilişkin bazı akademik çalışmalar bulunmakla beraber işletme alanında bu konuda yapılan çalışma sayısının yetersiz olduğu görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmanın literatürde vefa (geri alım) hakkına ilişkin katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Şarta bağlı işlemlerin muhasebesindeki usullere ilişkin sonradan yürütülecek akademik çalışmalarda bu çalışmanın sonuçlarından faydalanılabilir. Ayrıca finansal tablo kullanıcılarının vefalı satışlara ilişkin farkındalıklarının artırılmasına yönelik pratiğe dönük çalışmalar yapılması da finansal okur yazarlık üzerinde faydalı sonuçlar ortaya koyabilecektir.

KAYNAKÇA

- Bankacılık Kanunu. (2005). *T.C. Resmi Gazete* (25983 Mük., 1 Kasım 2005).
- Güzel, P. (2020). Taşınmaz Üzerinde Geri Alım Hakkı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), ss.242-259.
- Kamuoyunu Aydınlatma Platformu (KAP). (2022). Bildirim Sorguları. <https://www.kap.org.tr/bildirim-sorgu>, (Erişim tarihi: 18.03.2022).
- Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. (2016). *T.C. Resmi Gazete* (29750, 22 Haziran 2016).
- Nomer, H. N. (2016). Teminat Amaçlı Vefalı Satışlar ile İnanç Sözleşmeleri ve Lex Commissoria Yasağı, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), ss. 2007-2015.
- Sirmen, A. L. (2014). *Eşya Hukuku*. Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları (2. Bası).
- Türk Borçlar Kanunu. (2011). *T.C. Resmi Gazete* (27836, 4 Şubat 2011).

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, 4-5 Temmuz 2022
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference, 4-5 July 2022

Türkiye Bankalar Birliği (TBB). (2022). 18.03.2022 Tarihi İtibarıyla Gruplar Bazında, Banka ve Bankaların Şube Sayıları. https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_sube_bilgileri.asp, (Erişim tarihi: 18.03.2022).

Türkiye Finansal Raporlama Standardı 5 (TFRS 5) - Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler. (2006). *T.C. Resmi Gazete* (26110, 16 Mart 2006).

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB). (2022). Banka Bilgileri. <https://tkbb.org.tr/banka-bilgileri>, (Erişim tarihi: 18.03.2022).

Ugan, D. A. (2019). *Geri Alım (Vefa) Hakkı* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi tez.yok.gov.tr.

Zorlu, S. (2020). Teminat Amaçlı Geri Alım Hakkı Tesisinin Lex Commissoria Yasağına Aykırı Olup Olmadığının Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28(2), ss.603-630.

TÜRKİYE'DE BÖLGELERİN VERGİ KAPASİTESİNİN GELİŞİMİ: GÖRECELİ BİR YAKLAŞIM

Mehmet ÖKSÜZ*

Özet

Vergi gelirleri, devletlerin en önemli gelir kaynaklarının başında gelmektedir. Kamu harcamalarının çeşitli nedenlerle, sürekli olarak artış göstermesi, vergi gelirlerinin daha da önemli hale gelmesine neden olmuştur. Ancak, vergi alınabilecek kaynakların da sınırlı olduğu unutulmamalıdır. Bu sebeple, makroekonomik dengeleri etkilemeden vergilemenin sınırlarını çizilebilir. Vergi kapasitesinin bilinmesi önem arz etmektedir. Vergilendirilebilecek taban olarak bilinen vergi kapasitesi olgusu geniş açıdan düşünüldüğünde bir ülkeyi ifade ederken, daha dar anlamda ise bölgeleri ifade edebilmektedir. Bu çalışmada, vergi kapasitesi olgusu bölgesel açıdan ele alınmış ve Türkiye'de bölgelerin 2014-2020 yılları vergi kapasiteleri göreceli olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamada, literatürde yer alan vergi kapasitesi formülü üzerinde birtakım uyarlamalar yapılmış ve kullanılmıştır. Resmi kurumlar tarafından yayınlanan ikincil verilerden yararlanılarak yapılan hesaplamalar sonucu bölgelerin vergi kapasitesinin genel olarak artış eğilimi içerisinde olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Vergi kapasitesi, Bölgesel Vergi Kapasitesi, Türkiye*

Abstract

The continuous increase in public expenditures for various reasons caused tax revenues to become even more important. However, it should be kept in mind that the resources that can be taxed are also limited. For this reason, it is important to know the tax capacity in order to draw the limits of taxation without affecting the macroeconomic balances. The concept of tax capacity, known as the taxable base, can refer to a country when considered broadly, while it can refer to regions in a narrower sense. In this study, the phenomenon of tax capacity is discussed from a regional perspective. The tax capacities of the regions in Turkey for the years 2014-2020 have been calculated relatively. In this calculation, some adaptations have been made and used on the tax capacity formula in the literature. As a result of the calculations made using the secondary data published by official institutions, it has been seen that the tax capacity of the regions is in an increasing trend in general.

Keywords: *Tax capacity, Regional Tax Capacity, Turkey*

1. GİRİŞ

Vergiler, egemenlik gücüne dayanarak devlet tarafından alınan ödemelerdir. Ancak bu durum, devletlerin egemenlik yetkisine dayanarak bireylerden/kurumlardan sınırsız bir şekilde vergi alabileceği anlamına gelmemektedir. Devletin vergi olarak alabileceği maksimum limit, teorik olarak, vergi kapasitesiyle sınırlanmıştır. Ancak uygulamada ise bu kapasitenin yalnızca belirli kısmını vergilendirebilmek mümkündür.

Vergi kapasitesi kavramı teorik olarak basit bir şekilde ifade edilebilirken, fiili olarak hesaplanması aşamasında birtakım zorlukları beraberinde getirmektedir. Öyle ki, vatandaşların asgari yaşam maliyetleri üzerinde kalan gelirin tamamı vergi kapasitesini oluşturmaktadır. Ancak, bu kapasitenin hesaplanması, vatandaşların asgari yaşam maliyetlerinin tespit edilebilmesine bağlıdır ve asgari yaşam maliyeti bireylere/toplumlara göre büyük farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle, yapılacak vergi kapasitesi hesaplamaları ancak birtakım varsayımlara dayanarak tahmini bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bu çalışmada da göreceli bir yaklaşım kullanılarak Türkiye'deki 26 bölge için vergi kapasitesi 2014-2020 yılları arasında tahmini olarak hesaplanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın izleyen kısmında, vergi kapasitesi kavramı teorik açıdan ele alınacak ve vergi kapasitesini etkileyen faktörler aktarılacaktır. Daha sonra ise çalışmanın amacı, önemi, veri seti, yöntemi ve bulguları ortaya konulacaktır. Son olarak da bulgular değerlendirilecektir.

2. VERGİ KAPASİTESİ KAVRAMI

Vergiler, kamu gelirleri içerisinde büyük paya sahip gelir kalemidir. Ancak, devletin ne kadar vergi toplaması gerektiği,

* Öğr. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, moksuz@comu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-3298-0280

sıkça tartışılan bir konu olmakla birlikte, farklılık göstermektedir. Klasik iktisadi görüşe göre vergiler devletin yalnızca zorunlu ihtiyacını karşılayacak miktarda toplanmalı, kapasite zorlanmamalıdır. Modern iktisadi anlayışa göre ise devletin daha yüksek düzeyde vergi toplayarak iktisadi-sosyal hayata müdahale etmesi ilkesi benimsenmiştir (Bilici ve Bilici, 2013: 176). Günümüzde devlet anlayışında yaşanan değişim dolayısıyla kamu hizmetlerinin farklılaşması ve dolayısıyla kamu harcamalarının sürekli bir şekilde artış göstermesi, vergilerin önemini artırmaktadır. Bu sebeple, vergi gelirlerinin artırılması ister gelişmiş olsun ister gelişmekte olan olsun, hemen her toplum için önem arz etmektedir. Ancak, devletin vergilerden gelir elde etme konusunda sınırsız bir yeteneği bulunmamaktadır. Devletin vergileme yetenekleri genellikle ekonomik, hukuki ve siyasi gerekçelerle kısıtlanmaktadır (Khan, 2019: 143). Bu nedenle de makroekonomik dengeleri etkilemeden vergilemenin sınırlarını çizilebilmesi adına öncelikle vergi kapasitesini sayısal olarak belirleyebilmek ve daha sonra da fiili durum ile bu kapasite arasındaki ilişkiyi değerlendirmek gerekmektedir (Nadaroğlu, 2000: 291). Başka bir deyişle, sağlıklı bir vergi uygulaması açısından vergi kapasitesinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Orhaner, 2000: 146).

Vergi kapasitesi, devletin; ekonomik, sosyal, idari, demografik ve diğer özellikleri göz önüne alındığında üretebileceği maksimum potansiyel vergi gelirini (Garg, 2017: 233), diğer bir deyişle, ekonomide yapısal sorunların ve kayıtdışılığın büyük ölçüde ortadan kalktığı varsayımı altında, vergilerin ekonomik davranışlar üzerindeki etkileri açısından verginin optimal düzeyini göstermektedir (Pinar, 2012: 72). Bu kavram, toplumun gelirinin bir kısmını vergi ödemek suretiyle kamu harcamalarının finansmanına ayırması elverişliliği olarak (Saraçoğlu, 2004: 91) ya da başka bir ifadeyle, devletin kamu hizmetlerini finanse etme yeteneği (Berry ve Fording, 1997: 158) olarak görülmekte ve teknik olarak, milli gelirin asgari geçim düzeyinin üzerinde kalan kısmı olarak tanımlanmaktadır (İpek, 2017: 148). Başka bir görüşe göre ise bir ülkenin belirli makroekonomik, demografik ve kurumsal özellikleri dikkate alınarak, regresyon analizleriyle tahmin edilebilen tahmini vergi/Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) oranını ifade etmektedir (Le vd., 2012: 3). Vergi kapasitesi kavramı, toplam vergi kapasitesi ve bireysel vergi kapasitesi olarak da incelenebilmektedir. Bir ülkede asgari geçim düzeyinin üzerinde kalan GSYH toplam vergi kapasitesini yansıtırken; bireyin geçimini asgari düzeyde sağlamaya yetecek gelirinin üzerindeki kısım ise bireysel vergi kapasitesini ifade etmektedir (Demir, 2013: 35-36).

Yukarıdaki tanımlamalara bakıldığında, vergi kapasitesinin hesaplanabilmesi için ilk olarak, ülkenin ya da bireylerin asgari geçim düzeyinin belirlenmesi gerektiği görülmektedir. Ancak, asgari geçim düzeyinin belirlenmesinde ülkeler, toplumlar ya da bireyler arasında farklı beklentilerin olması, zorunlu ihtiyaçlar konusunda kazandığı alışkanlıkların ve yaşam standartlarının farklılaşması nedeniyle bu düzeyin objektif olarak tespit edilmesi oldukça güçtür (Berksoy, 1984: 6; Demir, 2013: 33-34). Dolayısıyla devletin, alınan vergiler toplamının ötesine geçemeyeceği kuramsal sınırını ifade eden vergi kapasitesinin her ekonomide her zaman doğru olacak değişmez bir miktar ya da oran olarak ifade edilmesi mümkün değildir (Edizdoğan vd., 2013: 224). Bu nedenle vergi kapasitesiyle ilgili ancak bazı göstergelerden yararlanılarak bir tahminde bulunulabilmektedir. Literatüre bakıldığında genel olarak, bir ülkedeki asgari geçim düzeyinin üstüne kalan GSYH'nın vergi kapasitesini temsil ettiği varsayılmaktadır (Nadaroğlu, 2000: 291). Bu durum ancak, devletin fertleri asgari geçim düzeyinde yaşamaya mahkum edip, bu düzeyin üzerindeki üretken kaynaklara el koyacağını varsayarak gerçekleştirilebilir (Berksoy, 1984: 4). Dolayısıyla, vergi kapasitesi ile fiilen toplanan vergi gelirlerinin aynı olması güçtür. Başka bir deyişle, toplanan vergilerin büyüklüğünün, vergi kapasitesinin büyüklüğüne erişmesi güçtür (Pehlivan, 2013: 161-162). Bu nedenle, vergi kapasitesinin tamamının vergilendirilmesi pek mümkün değildir.

Vergi kapasitesini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler genellikle; kişi başına düşen GSYH düzeyi, gelir dağılımı, ekonominin dışı açıklığı, ekonominin parasallaşması ve sektörel yapı, kayıt dışı ekonomi, vergi idaresinin ahlaki ve teknik açıdan yeterliliği, mükelleflerin dürüstlüğü, toplumun tüketim alışkanlığı ile vergi sistemine olan inanç olarak sıralanmaktadır (Öncel, 2001: 19; Saraçoğlu, 2014: 93-101; Eroğlu, 2018: 58-62). Bunlarla beraber, Fauvelle-Aymar (1999: 398) ise vatandaşların hükümeti onaylaması anlamına gelen hükümetin meşruiyetinin, hükümetin performansının vatandaşların beklentilerini karşılayıp karşılamadığına atıfta bulunan hükümetin verimliliğinin ve hükümetin eylemlerinin öngörülebilirliğini ve dayanıklılığını ifade eden hükümetin güvenilirliğinin de vergi kapasitesini etkileyen faktörler arasında olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, Best vd. (2015: 1317) de vergi kaçırmanın maliyetinin yeterince yüksek olduğu zaman, bireylerin/firmaların gerçek vergi borcunu bildireceğini ve verginin kusursuz bir şekilde uygulanabileceğini belirterek, vergi kaçırmanın maliyetinin, vergi kapasitesini de etkileyeceğini ortaya koymuştur.

3. TÜRKİYE'DE BÖLGELERİN VERGİ KAPASİTESİNİN HESAPLANMASI

Vergi kapasitesi, teorik olarak kolayca açıklanabilecek ancak, ölçülmesinde çeşitli zorlukları içinde barındıran bir kavramdır. Literatürde vergi kapasitesinin ölçülmesiyle ilgili bazı çalışmalar yer almaktadır. Ancak bunlar genellikle, vergi kapasitesi kavramıyla vergi yükü kavramını eşdeğer olarak ele almışlardır. Ayrıca, bu çalışmalarda, ülkelerin vergi kapasitesi bir bütün olarak ölçülmeye çalışılmıştır. Çelikay (2020) ise diğerlerinden farklı olarak bölgesel vergi kapasitesini hesaplamaya çalışmış ancak, o da vergi kapasitesi ise vergi yükü kavramlarını eşdeğer olarak kullanmıştır.

Bu çalışmanın önemi, vergi kapasitesinin göreceli bir biçimde bölgesel olarak da ölçülebileceğini göstermesi ve Türkiye’de 26 alt bölgenin vergi kapasitesinde zaman içinde yaşanan gelişimi ortaya koymasındadır. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, Türkiye’de İktisadi Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) 2 düzeyinde yer alan 26 alt bölgenin vergi kapasitesinde yaşanan gelişimi ortaya koyabilmektir.

Araştırmada bazı kısıtlar bulunmaktadır. İlk kısıt, yoksulluk sınırının her bölge için aynı olduğunun varsayılmasıdır. Çünkü her topluluğun zorunlu ihtiyaçları, yaşam standartları ve beklentileri farklıdır. İkinci kısıt, kullanılan formüldeki değişkenle ilgilidir. Bu kısıtta, bölgede yaşayan bireylerin asgari yaşam maliyetleri, ortalama hanehalkı büyüklüğü bilgisi kullanılarak elde edilmiştir. Üçüncü kısıt, kayıt dışı ekonominin dikkate alınmamasıdır. Dördüncü ve son kısıt da birden fazla ilde faaliyet gösteren firmaların ve büyük şirketlerin merkezlerinin metropollerde olması nedeniyle reel olarak faaliyetlerinin gerçekleştiği bölge ile hasılanın kaydedildiği yerin aynı olmamasıdır³.

3.1. Veri Seti

Araştırmada kullanılan verilerin elde edilmesinde iki kaynaktan faydalanılmıştır. Bölgesel GSYH, bölgedeki ortalama hanehalkı büyüklüğü ve bölgedeki toplam hanehalkı sayısı verilerine TÜİK (2022a; 2022b)’ten; yoksulluk sınırı verilerine ise Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (2022)’ndan ulaşılmıştır. Ulaşılan veriler, Tablo 1 – Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 1. Bölgelerin GSYH’sı (bin TL)

Bölge Kodu	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
TR10	631.564.008	727.311.453	811.518.936	973.837.089	1.157.705.220	1.326.304.462	1.517.323.616
TR21	49.921.214	57.120.512	65.095.559	79.123.200	97.196.212	112.677.957	135.686.788
TR22	39.606.324	44.414.586	50.689.574	59.280.952	71.880.979	83.266.708	102.040.908
TR31	123.574.524	139.199.849	158.937.463	192.265.089	236.098.402	262.826.629	306.712.772
TR32	67.884.408	76.373.682	85.729.230	101.206.232	124.258.655	144.447.232	160.759.174
TR33	65.095.079	73.748.572	83.915.830	100.308.484	120.292.529	137.276.171	163.761.722
TR41	113.691.446	129.551.054	144.189.180	174.211.040	214.338.108	239.866.722	276.567.660
TR42	118.546.407	138.040.948	152.086.847	188.812.952	234.400.048	256.423.981	310.548.702
TR51	191.326.597	216.789.042	250.274.698	286.832.719	333.282.787	396.272.616	482.588.714
TR52	49.777.035	56.648.118	62.894.332	74.536.885	88.938.630	102.381.118	124.446.094
TR61	84.081.444	93.889.824	94.655.774	114.191.954	149.201.217	179.232.736	163.461.049
TR62	76.699.274	87.864.169	99.818.861	116.512.647	137.185.134	161.067.171	195.871.265
TR63	49.588.687	57.176.688	65.510.983	79.259.935	96.694.945	106.613.836	127.274.040
TR71	28.241.627	32.748.587	35.601.237	42.745.071	51.268.703	58.679.169	69.841.587
TR72	48.891.727	55.123.398	61.993.013	71.600.980	83.709.027	96.356.207	116.910.812
TR81	20.724.942	22.276.312	24.530.165	30.657.561	37.093.061	37.899.008	45.598.637
TR82	14.773.619	16.547.978	18.571.778	21.123.487	24.913.143	29.516.014	36.658.540
TR83	46.367.741	54.001.601	60.001.012	69.155.736	78.481.514	91.976.976	109.962.804
TR90	46.081.737	55.953.238	58.859.489	68.630.098	79.355.708	94.773.532	111.030.662
TRA1	18.461.692	20.530.387	23.553.614	27.889.362	31.963.837	37.103.133	45.236.794
TRA2	12.252.889	14.562.694	16.620.237	19.373.455	22.187.317	26.130.974	33.203.810
TRB1	26.464.239	30.202.138	34.007.855	40.703.263	47.352.865	55.274.462	68.601.129
TRB2	21.824.917	24.214.107	27.782.041	32.910.462	39.400.722	47.001.294	56.659.709
TRC1	43.330.639	51.479.021	56.888.393	68.066.833	83.588.404	95.216.982	121.217.361
TRC2	38.429.459	44.598.035	49.090.480	57.993.049	66.429.828	77.464.492	90.653.809
TRC3	27.696.154	30.575.350	33.743.127	42.475.733	51.556.732	61.737.326	74.265.147

Kaynak: TÜİK (2022a).

Tablo 1’de bölgelerin GSYH’ya katkısı gösterilmiştir. 2014-2020 dönemi özelinde incelendiğinde TR61 bölgesi haricinde diğer tüm bölgelerin GSYH’ya katkısının sürekli artış gösterdiği anlaşılmaktadır. TR61 bölgesinde ise 2019 yılında yaklaşık 179 milyar TL olarak gerçekleşen GSYH, 2020 döneminde azalış göstererek yaklaşık 163 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bununla beraber, en yüksek GSYH’ya sahip ilk 5 bölge sırasıyla TR10, TR51, TR42, TR31 ve TR41 olarak gerçekleşirken; en düşük GSYH’ya sahip 5 bölge ise sırasıyla TRA2, TR82, TRA1, TR81 ve TRB2 olmuştur.

³ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Sağbaş ve Saruç (2014).

Tablo 2. Bölgelerin Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü

Bölge Kodu	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
TR10	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4	3,3	3,3
TR21	3,1	3,1	3,1	3	3	3	3
TR22	2,8	2,8	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
TR31	3,1	3,1	3	3	3	2,9	2,9
TR32	3	3	3	3	2,9	2,9	2,9
TR33	3,3	3,2	3,2	3,2	3,1	3,1	3,1
TR41	3,2	3,2	3,2	3,2	3,1	3,1	3,1
TR42	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4	3,3	3,3
TR51	3,2	3,2	3,1	3,1	3,1	3,1	3
TR52	3,5	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4	3,3
TR61	3,2	3,1	3,1	3,1	3	3	3
TR62	3,7	3,7	3,6	3,6	3,5	3,5	3,4
TR63	4,1	4	3,9	3,9	3,8	3,8	3,7
TR71	3,4	3,4	3,3	3,3	3,3	3,2	3,2
TR72	3,6	3,5	3,5	3,4	3,4	3,3	3,3
TR81	3,2	3,1	3,1	3	3	2,9	2,9
TR82	3	3	2,9	2,9	3	2,8	2,8
TR83	3,4	3,4	3,3	3,3	3,3	3,2	3,1
TR90	3,3	3,2	3,1	3,1	3,1	3	2,9
TRA1	3,9	3,8	3,7	3,7	3,6	3,6	3,5
TRA2	5	4,8	4,6	4,5	4,4	4,3	4,2
TRB1	3,8	3,7	3,6	3,6	3,6	3,5	3,4
TRB2	5,9	5,6	5,3	5,2	5,1	4,9	4,8
TRC1	4,4	4,3	4,3	4,2	4,2	4,1	4
TRC2	5,8	5,6	5,4	5,3	5,2	5	4,9
TRC3	6,2	6	5,7	5,6	5,5	5,3	5,1

Kaynak: TÜİK (2022b).

Tablo 2’de bölgelerin ortalama hanehalkı büyüklüğüne yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde, tüm bölgelerdeki ortalama hanehalkı büyüklüğünün zaman içinde azalış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Başka bir deyişle, tüm bölgelerde ortalama hanehalkı büyüklüğü düşmektedir. En yüksek ortalama hanehalkı büyüklüğüne sahip olan bölgeler sırasıyla TRC3, TRC2, TRB1, TRA2 ve TRC1 olurken; en düşük ortalama hanehalkı büyüklüğüne ise sırasıyla TR22, TR82, TR90, TR81 ve TR32 bölgeleri sahiptir.

Tablo 3. Bölgelerin Toplam Hanehalkı Sayısı

Bölge Kodu	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
TR10	3.973.852	4.070.121	4.150.576	4.232.904	4.306.967	4.521.402	4.596.419
TR21	507.803	523.752	540.153	554.745	569.315	582.758	601.690
TR22	588.568	593.325	602.465	610.931	626.122	634.792	647.860
TR31	1.295.112	1.323.808	1.349.952	1.374.155	1.401.292	1.436.392	1.464.582
TR32	933.804	953.543	976.356	994.110	1.022.527	1.048.244	1.075.871
TR33	891.124	906.647	921.036	933.795	949.770	969.232	990.372
TR41	1.147.013	1.180.242	1.212.221	1.239.731	1.268.286	1.306.163	1.331.856
TR42	970.045	1.004.636	1.040.747	1.073.431	1.104.976	1.145.299	1.188.137
TR51	1.555.245	1.606.910	1.646.503	1.685.701	1.709.882	1.777.709	1.816.795
TR52	643.185	656.331	669.053	678.809	691.907	707.989	726.254
TR61	879.888	910.544	937.409	958.822	993.602	1.037.068	1.063.551
TR62	1.031.609	1.055.826	1.077.750	1.094.592	1.113.765	1.144.301	1.177.872
TR63	752.664	776.101	795.710	816.221	838.486	862.884	892.119
TR71	425.967	436.167	446.959	455.609	470.387	478.175	489.893
TR72	649.671	660.618	673.939	684.124	703.012	717.150	734.288
TR81	305.121	311.371	318.153	324.029	331.683	337.808	345.131
TR82	238.184	241.921	246.862	249.980	262.347	265.555	271.224
TR83	773.605	789.589	806.706	821.041	838.056	862.110	880.212
TR90	763.981	782.037	811.309	819.841	848.559	865.768	887.926
TRA1	259.318	263.120	271.753	271.906	279.483	284.643	292.152

TRA2	220.955	227.082	232.534	238.338	244.264	251.387	257.372
TRB1	428.937	441.140	452.154	463.106	472.784	486.452	499.441
TRB2	348.778	367.102	383.247	397.848	410.490	430.046	447.587
TRC1	577.990	602.624	622.517	637.666	652.976	679.656	698.094
TRC2	593.833	625.091	653.171	679.174	709.685	745.920	779.285
TRC3	334.823	352.612	367.541	385.577	400.595	423.037	448.103

Kaynak: TÜİK (2022b).

Tablo 3'te bölgelerin toplam hanehalkı sayısına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde, tüm bölgelerdeki toplam hanehalkı sayısının devamlı bir şekilde artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Başka bir deyişle, tüm bölgelerde toplam hanehalkı sayısı artmaktadır. En yüksek toplam hanehalkı sayısına sahip olan bölgeler sırasıyla TR10, TR51, TR31, TR41 ve TR42 olurken; en düşük toplam hanehalkı sayısına ise sırasıyla TRA2, TR82, TR11, TR81 ve TRB2 bölgeleri sahiptir.

Tablo 4. Türkiye'de Açlık ve Yoksulluk Sınırı (TL)

	Yetişkin Erkek Gıda Harcaması	Yetişkin Kadın Gıda Harcaması	15-19 Yaş Grubu Çocuk Gıda Harcaması	4-6 Yaş Grubu Çocuk Gıda Harcaması	4 Kişilik Ailenin Açlık Sınırı	4 Kişilik Ailenin Yoksulluk Sınırı
2014	342,59	281,22	365,81	242,73	1.232,35	4.014,17
2015	381,94	318,17	412,38	272,77	1.385,26	4.512,25
2016	399,91	328,19	424,40	279,67	1.432,17	4.665,04
2017	445,58	368,86	476,69	317,01	1.608,13	5.238,22
2018	536,09	446,96	578,05	380,06	1.941,16	6.322,99
2019	596,19	495,64	643,28	427,59	2.162,70	7.044,62
2020	711,22	592,22	768,21	518,29	2.589,94	8.436,27

Kaynak: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (2022).

Tablo 4'te Türkiye'de 4 kişilik bir ailenin açlık ve yoksulluk sınırları verilmiştir. Tablo incelendiğinde, Türkiye'de hem açlık sınırının hem de yoksulluk sınırının sürekli olarak artış gösterdiği açıkça görülmektedir. 2014 yılı için 4 kişilik bir ailenin açlık sınırı 1.232,35 TL iken; 2020 yılında bu rakam 2.589,94'e yükselmiştir. Ayrıca, 2014'te 4 kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı 4.014,17 TL iken; 2020'de ise 8.436,27 TL olarak gerçekleşmiştir.

3.2. Yöntem

Vergi kapasitesi kavramı yukarıda detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre, yapılan teorik açıklamalara dayanarak bir ülkenin vergi kapasitesi aşağıdaki gibi formüle edilebilir.

$$\text{Vergi Kapasitesi} = \text{GSYH} - (\text{Asgari Yaşam Maliyeti} \times \text{Nüfus}) \quad (1)$$

Belirtildiği gibi Denklem 1, bir ülkenin vergi kapasitesini ortaya çıkartmak için kullanılmaktadır. Ancak, ülkenin içinde yer alan bölgelerin vergi kapasitesini ölçebilmek için bu formül üzerinde birkaç değişiklik yapmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Çalışmada bölgelerin vergi kapasitesinin ölçülebilmesi için şu formül kullanılmıştır:

$$\text{Bölgesel Vergi Kapasitesi}_{it} = \text{Bölgesel GSYH}_{it} - (\text{AsgariYM}_{it} \times \text{TopH}_{it}) \quad (2)$$

Denklem 2'de gösterilen *AsgariYM*, bölgedeki hanehalkının en az yaşam maliyetini; *TopH*, bölgedeki toplam hanehalkı sayısını; *i*, bölgeleri ve *t* ise zamani ifade etmektedir. Ayrıca, *AsgariYM* verisi doğrudan bulunamadığından tarafımızca hesaplanmıştır. Bu hesaplamada, 4 kişilik bir ailenin yoksulluk sınırının bölgedeki ortalama hane halkı büyüklüğüne oranlanması yöntemi kullanılmıştır. Denklemle göstermek gerekirse:

$$\text{AsgariYM}_{it} = \frac{(\text{Yoksulluk Sınırı}_{it} \times \text{OrtHB}_{it})}{4} \quad (3)$$

Denklem 3'te gösterilen *Yoksulluk Sınırı*, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (2022) tarafından hesaplanan 4 kişilik bir ailenin yoksulluk sınırını; *OrtHB* ise bölgedeki ortalama hanehalkı büyüklüğünü ifade etmektedir.

3.3. Ampirik Bulgular

Yukarıda gösterilen veri setine Denklem 2’de gösterilen formülün uygulanması sonucunda bölgelerin vergi kapasitesi hesaplanmıştır⁴. Hesaplamaların sonucu Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Bölgelerin Vergi Kapasitesi (bin TL)

Bölge Kodu	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
TR10	617.606.255	711.241.725	794.576.658	954.990.139	1.134.557.247	1.300.026.926	1.485.332.895
TR21	48.341.448	55.288.955	63.142.687	76.943.793	94.496.382	109.598.976	131.879.774
TR22	37.952.496	42.540.524	48.792.471	57.120.823	69.208.679	80.248.197	98.351.681
TR31	119.545.454	134.570.501	154.214.278	186.866.494	229.453.136	255.490.473	297.754.955
TR32	65.073.072	73.146.714	82.313.175	97.300.707	119.571.220	139.093.484	154.178.829
TR33	62.143.952	70.475.758	80.478.494	96.395.345	115.638.355	131.984.571	157.286.562
TR41	110.008.002	125.290.616	139.665.132	169.015.853	208.123.104	232.735.620	267.859.840
TR42	115.139.222	134.074.425	147.838.611	184.033.514	228.461.309	249.767.719	302.279.360
TR51	186.332.183	210.988.418	244.321.921	279.989.413	324.903.823	386.567.071	471.093.484
TR52	47.517.913	54.056.780	60.163.318	71.425.603	85.219.947	98.141.732	119.391.422
TR61	81.255.828	90.705.657	91.266.660	110.299.501	144.489.315	173.753.424	156.731.746
TR62	72.868.799	83.457.329	95.293.889	111.352.305	131.023.100	154.013.651	187.424.946
TR63	46.491.833	53.674.726	61.891.764	75.091.278	91.658.293	100.839.081	120.312.345
TR71	26.788.209	31.075.707	33.881.045	40.776.142	48.814.945	55.984.320	66.535.291
TR72	46.544.626	52.515.134	59.242.055	68.554.927	79.930.660	92.188.266	111.800.224
TR81	19.745.096	21.187.450	23.379.913	29.384.560	35.520.140	36.173.704	43.487.714
TR82	14.056.536	15.729.272	17.736.853	20.174.136	23.669.030	28.206.500	35.056.857
TR83	43.728.166	50.973.201	56.896.276	65.607.581	74.109.823	87.118.386	104.207.882
TR90	43.551.669	53.130.241	55.926.278	65.301.855	75.197.500	90.199.277	105.599.844
TRA1	17.446.769	19.402.487	22.380.956	26.571.881	30.373.386	35.298.451	43.080.205
TRA2	11.144.200	13.333.113	15.372.740	17.968.930	20.488.390	24.227.229	30.923.987
TRB1	24.828.504	28.360.894	32.109.470	38.519.997	44.662.397	52.275.951	65.019.723
TRB2	19.759.837	21.895.069	25.413.123	30.201.242	36.091.429	43.290.143	52.128.551
TRC1	40.778.474	48.555.892	53.766.521	64.559.586	79.253.205	90.309.366	115.328.052
TRC2	34.973.026	40.649.241	44.976.937	53.279.146	60.596.297	70.896.088	82.600.342
TRC3	25.612.898	28.188.740	31.299.831	39.648.101	48.073.915	57.788.647	69.445.242

Göreceli bir yaklaşım kullanılarak hesaplanan bölgelerin vergi kapasitesi, Tablo 5’te verilmiştir. Vergi kapasitesi en yüksek olan ilk 5 bölge TR10, TR51, TR42, TR31 ve TR41 olurken; en düşük 5 bölge ise TRA2, TR82, TRA1, TR81 ve TRB2 olmuştur. Vergi kapasitesi en yüksek bölge olan TR10 bölgesinin vergi kapasitesi 2014 yılında yaklaşık 600 milyar TL iken; 2020 yılında ise yaklaşık 1,5 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın, vergi kapasitesi en düşük bölge olan TRA2 bölgesinde ise 2014 yılında yaklaşık 11 milyar TL olan vergi kapasitesi 2020 yılında yaklaşık 31 milyar TL’ye çıkmıştır.

Tablo 6. Bölgelerin Vergi Kapasitesindeki Değişim (%)

Bölge Kodu	2015	2016	2017	2018	2019	2020
TR10	15,2	11,7	20,2	18,8	14,6	14,3
TR21	14,4	14,2	21,9	22,8	16,0	20,3
TR22	12,1	14,7	17,1	21,2	16,0	22,6
TR31	12,6	14,6	21,2	22,8	11,3	16,5
TR32	12,4	12,5	18,2	22,9	16,3	10,8
TR33	13,4	14,2	19,8	20,0	14,1	19,2
TR41	13,9	11,5	21,0	23,1	11,8	15,1
TR42	16,4	10,3	24,5	24,1	9,3	21,0
TR51	13,2	15,8	14,6	16,0	19,0	21,9
TR52	13,8	11,3	18,7	19,3	15,2	21,7
TR61	11,6	0,6	20,9	31,0	20,3	-9,8
TR62	14,5	14,2	16,9	17,7	17,5	21,7
TR63	15,4	15,3	21,3	22,1	10,0	19,3

⁴ Bölgelerin ortalama hanehalkı büyüklüğünün yoksulluk sınırı ile bölgedeki hanehalkının en az yaşam maliyetine ilişkin hesaplamalar ekte verilmiştir.

TR71	16,0	9,0	20,4	19,7	14,7	18,8
TR72	12,8	12,8	15,7	16,6	15,3	21,3
TR81	7,3	10,3	25,7	20,9	1,8	20,2
TR82	11,9	12,8	13,7	17,3	19,2	24,3
TR83	16,6	11,6	15,3	13,0	17,6	19,6
TR90	22,0	5,3	16,8	15,2	19,9	17,1
TRA1	11,2	15,4	18,7	14,3	16,2	22,0
TRA2	19,6	15,3	16,9	14,0	18,2	27,6
TRB1	14,2	13,2	20,0	15,9	17,0	24,4
TRB2	10,8	16,1	18,8	19,5	19,9	20,4
TRC1	19,1	10,7	20,1	22,8	14,0	27,7
TRC2	16,2	10,6	18,5	13,7	17,0	16,5
TRC3	10,1	11,0	26,7	21,3	20,2	20,2

Tablo 6’da görüldüğü gibi TR61 bölgesi hariç diğer tüm bölgelerin vergi kapasitesi 2014-2020 yılları içerisinde artış göstermiştir. 2020’de bir önceki yıla göre en çok artış gösteren ilk 5 bölge TRC1, TRA2, TRB1, TR82 ve TR22 olurken; en az artış gösteren bölgeler ise TR32, TR10, TR41, TRC2 ve TR31 olmuştur. Ayrıca, TR61 bölgesinin vergi kapasitesi ise yaklaşık %9,8 daralmıştır.

4. SONUÇ

Vergiler, devletler için vazgeçilemez derecede önemli gelir kaynaklarıdır. Bu sebeple, vergi sisteminin sağlıklı işlemesi ve vergilerin sınırının bilinmesi önem arz etmektedir. Bu sınırı belirleyebilmek adına öncelikle ülkenin/bölgenin vergi kapasitesinin doğru bir şekilde hesaplanması gerekmektedir.

Çalışmada, İBBS 2. düzeyinde 2014-2020 yılları için bölgelerin vergi kapasitesi göreceli olarak hesaplanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre ilk olarak, Türkiye’deki 26 bölgenin vergi kapasitesi incelendiğinde, 2020 yılında TR61 bölgesi hariç, diğer tüm bölgelerin vergi kapasitesinin artış eğilimi içerisinde olduğu görülmüştür. Bilindiği gibi TR61 bölgesi Antalya, Isparta ve Burdur illerinden oluşmaktadır. Bu bölgenin lokomotif gücü, turizm kenti olan Antalya’dır. Dolayısıyla, Covid-19 pandemisine bağlı olarak turist sayısının ve turizm gelirlerinin azalması, TR61 bölgesinin vergi kapasitesinin dönemsel düşüşünün nedeni olarak gösterilebilir.

İkinci olarak, bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları ve bunun vergi kapasitesine yansımaları dikkat çekicidir. Öyle ki, gelişmiş olan bölgelerle az gelişmiş bölgeler arasındaki vergi kapasitesi yükseklik farkı oldukça büyüktür. Bu durum, bölgelerarası gelişmişlik farkını bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Son olarak bu çalışma, vergi kapasitesinin bölgeler düzeyinde göreceli olarak hesaplanabildiğini ortaya koymaktadır. Böylece, daha sonraki çalışmalarda, bölgesel vergi kapasitesi ile bu kapasiteyi etkileyen faktörler arasında ekonometrik analizler gerçekleştirilebilmesi için ön adım olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Berksoy, T. (1984). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Berry, W. D.; Fording, R. C. (1997). Measuring State Tax Capacity and Effort. *Social Science Quarterly*, 78 (1), pp. 158-166.
- Best, M. C.; Brockmeyer, A.; Kleven, H. J.; Spinnewijn, J.; Waseem, M. (2015). Production versus Revenue Efficiency with Limited Tax Capacity: Theory and Evidence from Pakistan. *Journal of Political Economy*, 123 (6), pp. 1311-1355.
- Bilici, N.; Bilici, A. (2013). *Kamu Maliyesi. 3. Baskı*, Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Çelikay, F. (2020). Türkiye’de Bölgesel Vergi Gayretinin Ölçümüne İlişkin Bir İnceleme. *Vergi Ortak Paydasında Bilimsel Değerlendirmeler*, Editör: Özgür Saygın, Iksad Publications, ss. 3-30.
- Demir, İ. C. (2013). *Türkiye’de Vergi Yüğü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)*. Dora Yayınevi: Bursa.
- Edizdoğan, N.; Çetinkaya, Ö.; Gümüş, E. (2013). *Kamu Maliyesi. 5. Baskı*, Ekin Kitabevi: Bursa.

- Eroğlu, A. (2018). Vergileme Kapasitesini Belirleyen Faktörler ve Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3 (5), ss. 56-69.
- Fauvelle-Aymar, C. (1999). The Political and Tax Capacity of Government in Developing Countries. *KYKLOS*, 52 (3), pp. 391-413.
- Garg, S.; Goyal, A.; Pal, R. (2017). Why Tax Effort Falls Short of Tax Capacity in Indian States: A Stochastic Frontier Approach. *Public Finance Review*, 45 (2), pp. 232-259.
- İpek, S. (2017). *Kamu Maliyesi*. Paradigma Akademi: Çanakkale.
- Khan, A. (2019). *Fundamentals of Public Budgeting and Finance*. Palgrave Macmillan: Switzerland.
- Le, T. M.; Moreno-Dodson, B.; Bayraktar, N. (2012). Tax Capacity and Tax Effort: Extended Cross-Country Analysis from 1994 to 2009. The World Bank, Policy Research Working Paper No: 6252. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12094>, Erişim: 20.07.2022.
- Nadaroğlu, H. (2000). *Kamu Maliyesi Teorisi. 11. Baskı*, Beta Yayınevi: İstanbul.
- Orhaner, E. (2000). *Kamu Maliyesi. 3. Baskı*, Gazi Kitabevi: Ankara.
- Öncel, T. (2001). Vergilendirme Sınırının Makro Ekonomik Değişkenleri. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 39, ss. 17-28.
- Pehlivan, O. (2013). *Kamu Maliyesi. Celepler Matbaacılık*: Trabzon.
- Pınar, A. (2012). *Kamu Maliyesi ve Maliye Politikası*. Turhan Kitabevi: Ankara.
- Sağbaş, İ.; Saruç, N. T. (2014). Türkiye’de Bölgesel Vergi Yüküne “Formül Yöntemiyle Vergi Tahsisi” ile Farklı Bir Bakış. 29. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, 16-20 Mayıs 2014, Antalya, ss. 505-517.
- Saraçoğlu, F. (2004). Vergi Kapasitesini Belirleyen Faktörler ve Türkiye’de Vergi Kapasitesi. *Vergi Raporu Dergisi*, 71, ss. 91-103.
- TÜİK (2022a). İl Göstergeleri. Erişim: 29.05.2022, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>
- TÜİK (2022b). Nüfus ve Demografi. Erişim: 29.05.2022. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (2022). Açlık ve Yoksulluk Sınırı. Erişim: 29.05.2022, <https://www.turkis.org.tr/kategori/aclik-yoksulluk>

EKLER

Ek Tablo 1. Bölgelerin Ortalama Hanehalkı Büyüklüğünün Yoksulluk Sınırı

Bölge Kodu	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
TR10	3.512,40	3.948,22	4.081,91	4.452,49	5.374,54	5.811,81	6.959,92
TR21	3.110,98	3.496,99	3.615,41	3.928,67	4.742,24	5.283,47	6.327,20
TR22	2.809,92	3.158,58	3.148,90	3.535,80	4.268,02	4.755,12	5.694,48
TR31	3.110,98	3.496,99	3.498,78	3.928,67	4.742,24	5.107,35	6.116,30
TR32	3.010,63	3.384,19	3.498,78	3.928,67	4.584,17	5.107,35	6.116,30
TR33	3.311,69	3.609,80	3.732,03	4.190,58	4.900,32	5.459,58	6.538,11
TR41	3.211,34	3.609,80	3.732,03	4.190,58	4.900,32	5.459,58	6.538,11
TR42	3.512,40	3.948,22	4.081,91	4.452,49	5.374,54	5.811,81	6.959,92
TR51	3.211,34	3.609,80	3.615,41	4.059,62	4.900,32	5.459,58	6.327,20
TR52	3.512,40	3.948,22	4.081,91	4.583,44	5.374,54	5.987,93	6.959,92
TR61	3.211,34	3.496,99	3.615,41	4.059,62	4.742,24	5.283,47	6.327,20
TR62	3.713,11	4.173,83	4.198,54	4.714,40	5.532,62	6.164,04	7.170,83

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, 4-5 Temmuz 2022
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference, 4-5 July 2022

TR63	4.114,52	4.512,25	4.548,41	5.107,26	6.006,84	6.692,39	7.803,55
TR71	3.412,04	3.835,41	3.848,66	4.321,53	5.216,47	5.635,70	6.749,02
TR72	3.612,75	3.948,22	4.081,91	4.452,49	5.374,54	5.811,81	6.959,92
TR81	3.211,34	3.496,99	3.615,41	3.928,67	4.742,24	5.107,35	6.116,30
TR82	3.010,63	3.384,19	3.382,15	3.797,71	4.742,24	4.931,23	5.905,39
TR83	3.412,04	3.835,41	3.848,66	4.321,53	5.216,47	5.635,70	6.538,11
TR90	3.311,69	3.609,80	3.615,41	4.059,62	4.900,32	5.283,47	6.116,30
TRA1	3.913,82	4.286,64	4.315,16	4.845,35	5.690,69	6.340,16	7.381,74
TRA2	5.017,71	5.414,70	5.364,80	5.893,00	6.955,29	7.572,97	8.858,08
TRB1	3.813,46	4.173,83	4.198,54	4.714,40	5.690,69	6.164,04	7.170,83
TRB2	5.920,90	6.317,15	6.181,18	6.809,69	8.061,81	8.629,66	10.123,52
TRC1	4.415,59	4.850,67	5.014,92	5.500,13	6.639,14	7.220,74	8.436,27
TRC2	5.820,55	6.317,15	6.297,80	6.940,64	8.219,89	8.805,78	10.334,43
TRC3	6.221,96	6.768,38	6.647,68	7.333,51	8.694,11	9.334,12	10.756,24

Ek Tablo 2. Bölgedeki Hanehalkının En az Yaşam Maliyeti (bin TL)

Bölge Kodu	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
TR10	13.957.753	16.069.728	16.942.278	18.846.950	23.147.973	26.277.536	31.990.721
TR21	1.579.766	1.831.557	1.952.872	2.179.407	2.699.830	3.078.981	3.807.014
TR22	1.653.828	1.874.062	1.897.103	2.160.129	2.672.300	3.018.511	3.689.227
TR31	4.029.070	4.629.348	4.723.185	5.398.595	6.645.266	7.336.156	8.957.817
TR32	2.811.336	3.226.968	3.416.055	3.905.525	4.687.435	5.353.748	6.580.345
TR33	2.951.127	3.272.814	3.437.336	3.913.139	4.654.174	5.291.600	6.475.160
TR41	3.683.444	4.260.438	4.524.048	5.195.187	6.215.004	7.131.102	8.707.820
TR42	3.407.185	3.966.523	4.248.236	4.779.438	5.938.739	6.656.262	8.269.342
TR51	4.994.414	5.800.624	5.952.777	6.843.306	8.378.964	9.705.545	11.495.230
TR52	2.259.122	2.591.338	2.731.014	3.111.282	3.718.683	4.239.386	5.054.672
TR61	2.825.616	3.184.167	3.389.114	3.892.453	4.711.902	5.479.312	6.729.303
TR62	3.830.475	4.406.840	4.524.972	5.160.342	6.162.034	7.053.520	8.446.319
TR63	3.096.854	3.501.962	3.619.219	4.168.657	5.036.652	5.774.755	6.961.695
TR71	1.453.418	1.672.880	1.720.192	1.968.929	2.453.758	2.694.849	3.306.296
TR72	2.347.101	2.608.264	2.750.958	3.046.053	3.778.367	4.167.941	5.110.588
TR81	979.846	1.088.862	1.150.252	1.273.001	1.572.921	1.725.304	2.110.923
TR82	717.083	818.706	834.925	949.351	1.244.113	1.309.514	1.601.683
TR83	2.639.575	3.028.400	3.104.736	3.548.155	4.371.691	4.858.590	5.754.922
TR90	2.530.068	2.822.997	2.933.211	3.328.243	4.158.208	4.574.255	5.430.818
TRA1	1.014.923	1.127.900	1.172.658	1.317.481	1.590.451	1.804.682	2.156.589
TRA2	1.108.689	1.229.581	1.247.497	1.404.525	1.698.927	1.903.745	2.279.823
TRB1	1.635.735	1.841.244	1.898.385	2.183.266	2.690.468	2.998.511	3.581.406
TRB2	2.065.080	2.319.038	2.368.918	2.709.220	3.309.293	3.711.151	4.531.158
TRC1	2.552.165	2.923.129	3.121.872	3.507.247	4.335.199	4.907.616	5.889.309
TRC2	3.456.433	3.948.794	4.113.543	4.713.903	5.833.531	6.568.404	8.053.467
TRC3	2.083.256	2.386.610	2.443.296	2.827.632	3.482.817	3.948.679	4.819.905

YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI KAPSAMINDA RÜZGÂR ENERJİSİNİN YEŞİL KALKINMA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Selma İpek*, Öznur Küçükkeleş**

Özet

Endüstri devriminden sonra artan ihtiyaç sebebiyle dünyada kömür kullanımı yaygınlaşmıştır. Takip eden süreçte ise, buna petrol ve doğalgaz eklenmiştir. 1973 yılında yaşanan petrol krizinin akabinde, bahsi geçen enerji kaynakları konusunda devletler nezdinde güven sorunu yaşanmıştır. Petrol krizi, tükenbilir enerji kaynakları konusunda yaşanacak kısa süreli bir krizin dahi, ne kadar büyük sorunlara yol açabileceğini tüm dünyaya göstermiştir. Bu dönemde, enerji kaynaklarının devamlılığının sağlanması konusunda farkındalık artmaya başlamıştır. Ayrıca iklim değişikliği ve küresel ısınmanın reel etkilerinin görülmesiyle birlikte, çevreye daha az zarar veren enerji kaynaklarının kullanımının önemi de fark edilmiştir. Böylece son yıllarda dünyada ve Türkiye’de enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin çevreye dost ve devamlılığı olan enerjilere yönelme başlamıştır. Bu doğrultuda, enerji ile ilgili planlarda yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimine ve kullanımına yönelik teşvik edici politikalar görülmektedir. Rüzgâr enerjisi, hidrolik enerji, biyokütle enerjisi, güneş enerjisi, deniz dalgalarının gücü ve jeotermal enerji kaynakları gibi çeşitleri olan bu enerji kaynakları, hem ülkelerin kendi kaynakları olması hem de tükenmesi güç ve temiz olmaları bakımından değerlidir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının belirtilen avantajları, ülkeleri bu enerjilerin kullanımını arttırmaya yönlendirmektedir. Rüzgâr enerjisi ise, yenilenebilir enerji kaynakları arasında düşük maliyeti ve kolay kurulumu sebebiyle ön plana çıkmakta olup, dünyada pek çok ülke tarafından da elektrik üretimi kaynağı olarak tercih edilmektedir. Türkiye’de de 1990’lı yılların ortalarından beri rüzgâr enerjisi santralleri elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Buradan hareketle çalışmada, rüzgâr enerjisinin ortaya çıkışı ve yaygınlaştırılması konusunda dünyada ve Türkiye’de yaşanan gelişmelerden bahsedilmekte ve rüzgâr enerjisinin önemi hakkında bilgiler verilmektedir. Literatür taraması ile elde edilen bilgiler ışığında yenilenebilir ve çevreye dost bir enerji kaynağı olarak rüzgâr enerjisi kullanımının yeşil kalkınma yolunda değeri ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Rüzgâr, Rüzgâr Enerjisi.

EVALUATION OF WIND ENERGY FROM THE PERSPECTIVE OF GREEN DEVELOPMENT WITHIN THE SCOPE OF RENEWABLE ENERGY RESOURCES

Abstract

Due to the increasing need after the industrial revolution, the use of coal has become widespread in the world. In the following process, oil and natural gas were added to it. After the oil crisis in 1973, there was a problem of trust in the eyes of the states regarding the aforementioned energy resources. The oil crisis has shown to the whole world how much of a problem even a short-term crisis in exhaustible energy resources can cause. In this period, awareness about ensuring the continuity of energy resources began to increase. In addition, with the effects of climate change and global warming, the importance of using energy sources that are less harmful to the environment has been realized. Thus, in recent years, there has been a tendency towards environmentally friendly and sustainable energies regarding the use of energy resources in the world and in Turkey. In this direction, incentive policies for the production and use of renewable energy sources are seen in energy-related plans. These energy sources, which have varieties such as wind energy, solar energy, hydraulic energy, biomass energy, the power of sea waves and geothermal energy sources, are valuable both in terms of being their own resources and being in exhaustible and clean. The stated advantages of renewable energy sources lead countries to increase the use of these energies. Wind energy, on the other hand, stands out among renewable energy sources due to its low cost and easy installation, and is preferred as a source of electricity generation by many countries in the world. Wind power plants have been used in electricity generation in Turkey since the mid-1990s. From this point of view, in the study, the developments in the world and in Turkey about the emergence and dissemination of wind energy are mentioned and information about the importance of wind energy is given. In the light of the information obtained from the literature review, the value of the use of wind energy as a renewable and environmentally friendly energy source in the path of green development is tried to be revealed.

Keywords: Renewable Energy, Wind, Wind Energy.

* Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, E Posta: ipekseli44@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-6763-3000

** Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, E Posta: oznuruludag@hotmail.com.tr, ORCID No:0000-0001-9025-6779

1. GİRİŞ

21. yüzyıl, insanoğlunun üretim ve tüketim konusunda en yüksek seviyeye ulaştığı bir dönemdir. Teknolojinin hızlı gelişimi, sanayinin ve üretimin artması, bunun yanı sıra tüketimin de çılgınlık düzeyine ulaşması dünyanın doğal kaynaklarının düşüncesizce yok edilmesine sebep olmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik gelişmenin sağlanması uğruna uzun bir süre boyunca dünya sömürülmüş ve doğal kaynakların tükenmesi, iklim değişikliği gibi olgular görmezden gelinmiştir. Artan fosil yakıt kullanımı karbondioksit salınımını arttırmış ve engellenemez bir biçimde iklim değişikliğine sebep olmuştur. Şimdilerde her ülkede görülmeye başlanan olağandışı hava koşulları iklim değişikliğinin artık gelecek tasviri değil hayatlarımızın bir gerçeği olduğunu ortaya koymaktadır. Seller, kuraklıklar, değişen mevsimsel koşullar artık dünyamızın insan etkinliklerini kaldıramadığını acı biçimde göstermektedir. İklim değişikliği ve çevresel koşulların olumsuz anlamdaki değişimi artık görmezden gelinemez bir hale bürünmüştür. Devletler iklim değişikliği etkilerini geciktirmek ve daha fazla hasara sebep olmamak adına iklim sözleşmeleri imzalamış, sürdürülebilir ekonomik gelişmenin çevresel koşullar göz önüne alınarak da sağlanabileceğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Artık sadece ekonomik gelişmeyi değil gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmayı da göz önünde tutarak ekonomik faaliyetler gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple fosil kaynak kullanımını azaltmak ve doğaya dost kaynaklar ile enerji elde etmek konusunda geciktirilmeksizin adımlar atılmalıdır. Fosil kaynaklar yalnızca dünyanın iklim döngüsüne zarar vermemekte bunun yanı sıra bu kaynaklara sahip olan ülkelerin elinde güçlü ve caydırıcı bir silah olarak kullanılmaktadır. Fosil kaynakların tükenmesi riski ve her ülkede bulunmayışı alternatif yöntemlere başvurulmasını da zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ile yeşil kalkınmayı sağlamak her ülkenin birincil vazifesi olarak belirmektedir. Bu çalışmaya konu olan rüzgâr enerjisi yenilenebilir bir enerji kaynağı olarak hem ülkelerin kendi bünyesinde bulunan, hem tükenmesi mümkün olmayan ayrıca düşük maliyetli ve kolay kurulumlu bir doğal kaynaktır. Dünya genelinde pek çok ülke elektrik üretmek için rüzgâr enerjisinden faydalanmaktadır. Ülkemizde de 1990'lı yılların ortalarından beri rüzgâr enerjisi santralleri kurulmaya başlanmış ve elektrik üretiminde bu kaynaktan bir nebze de olsa faydalanılmıştır. Son yıllarda artan farkındalık ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından üreticilerin rüzgâr enerjisine yönlendirilmesi için çeşitli teşvik uygulamaları yapılmıştır ve olumlu sonuçlar alındığı da görülmektedir. Rüzgâr enerji potansiyeli atlasına göre ülkemizde rüzgâr santralleri kurulmasına uygun alanlar bilhassa Ege ve Marmara bölgelerinde bulunmaktadır. Bu nedenle bu alanlarda yer alan rüzgâr santrallerini arttırmak ve bu kaynaktan olabildiğince faydalanmak gerekmektedir.

2. ENERJİ KAYNAĞI OLARAK RÜZGÂR

Enerji, büyüme ve kalkınmanın en önemli etkenlerinden biridir. Ülkeler için stratejik bir öneme sahip olan enerji, ülkelerin uluslararası politik ve ekonomik rollerini etkilemektedir. Bir maddenin veya maddeler düzeninin işleri ortaya koyabilme becerisine enerji denir. Termodinamikte enerji sözcüğü etki ortaya çıkarma yeteneği şeklinde tanımlanır. Ekonomik olarak ise farklı yöntemler kullanılarak elde edilen kaynaklara enerji denir (Tiftikçihil ve Yesevi, 2015: 27).

Enerji, bir sistemin kendisi dışında etkinlik üretme becerisidir. Enerji kaynakları, herhangi bir dönüşüme uğrayıp uğramadığına göre iki grupta incelenir (Acaroğlu, 2013: 1):

- Birincil (Primer) enerji kaynakları, doğal enerji kaynakları olarak da adlandırılır. Bu enerjiler herhangi bir değişime veya dönüşüme uğramamış haldedir. Mesela rüzgâr enerjisi, hidrolik enerji, güneş enerjisi, petrol, kömür, jeotermal ve nükleer enerjiler gibi enerjilerdir.
- İkincil (Sekonder) enerji kaynakları, türetilen enerjiler olarak da adlandırılır. Bu enerjiler birincil veya diğer ikincil enerjilerin dönüştürülmesi ile oluşur. Örneğin elektrik, termik ısı, mekanik, kimyasal, elektromanyetik ve ışık gibi enerjilerdir.

Enerji maddesinin kullanımı esnasında çevreye verdiği etki bakımından temiz enerjiler; güneş, rüzgâr, biyokütle enerjisi ve hidrolik enerji gibi doğal enerji kaynaklarıdır. Temiz olmayıp doğanın kirlenmesine sebep olan enerji kaynakları ise petrol ve kömür gibi enerji kaynaklarıdır (Acaroğlu, 2013: 2).

Enerjiler, kullanılışlarına göre ise yenilenebilen ve yenilenemeyen enerji kaynakları olarak ikiye ayrılmaktadır. Yenilenebilir (alternatif) enerji kaynakları, doğal çevreden sürekli bir biçimde ve tekrarlanmalı olarak elde edilen enerjilerdir. En yaygın biçimi güneş enerjisidir. Yenilenemeyen enerji kaynakları kısa bir gelecekte tükenme riski taşımaktadır. Yenilenemeyen enerji kaynakları insan etkisi olmadıkça salınmayan ve bağlı olan statik enerji depolarından elde edilen enerjidir. Nükleer ve fosil yakıtlar (kömür, petrol, doğalgaz) buna örnektir. Bu enerjilerin akımını başlatmak için bir dış faktör şarttır (Acaroğlu, 2013: 2).

Yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımı dünya genelinde yaygındır ancak bu kaynakların tükenmesi tehlikesi,

ülkeleri alternatif enerji kaynaklarının arayışlarına yöneltmiştir. Dünyadaki petrol rezervinin 40 yıl, doğalgazın 62 yıl, kömürün ise 216 yıl yetecek seviyede olduğu düşünülmektedir (Ürün ve Soy, 2016: 32).

Rüzgâr, kavram olarak devir, hengâm ve âlem anlamlarına gelir. Meteorolojik olarak ise hareket eden hava olarak tanımlanır. Rüzgârlar potansiyel enerjinin kinetik enerjiye dönüşmesinin bir sonucudur (Atay ve Acaroğlu, 2017: 25). Kaynağı güneş olan rüzgar, bir hava hareketidir. Bu hareket; dünyanın farklı düzeyde ısınması ve soğuması nedeniyle oluşan kuvvetlerin etkisi ile meydana gelir. Yani farklı sıcaklık dağılımının meydana getirdiği fiziksel olaylar rüzgâr oluşumuna yol açar. Denizlerin ve havanın birbirinden farklı düzeyde ısınması basınç farkına neden olur ve oluşan basınç farkı ise hava hareketini meydana getirir. Yüksek basınçtan alçak basınca doğru olan bu hava hareketi rüzgâr olarak tanımlanır (Özer ve Durak, 2008: 31).

Rüzgâr enerjisinden elektrik elde edilebilmesi için rüzgâr enerjisi çevrim santralleri oluşturulması gereklidir. Rüzgâr enerjisi santrallerinin ana yapı unsuru rüzgâr türbinleridir. Rüzgâr türbinleri, hareket halindeki havanın kinetik enerjisini ilk olarak mekanik enerjiye ardından elektrik enerjisine dönüştürür. Bu santraller için gerekli başlangıç rüzgârı ortalama hızı 2.5-4 m/sn, üretim hızının ise 7m/sn bulunabilirliği gerekmektedir (Atay ve Acaroğlu, 2017: 25).

Yenilenebilir enerji kaynakları arasında ilk sırada olan rüzgâr enerjisi, hem düşük yatırım maliyeti hem de yüksek istihdam oranı ile ülke ekonomisine fayda sağlamaktadır. Üretim maliyeti açısından bir değerlendirme yapıldığında en yüksek maliyet oranına güneş enerjisi sahipken, rüzgâr enerjisinin en düşük maliyet oranına sahip olması ile ekonomik açıdan en avantajlı enerji kaynaklarından biri olduğu düşünülmektedir (Ürün ve Soy, 2016: 36).

Rüzgâr enerjisinin özellikleri şöyle sıralanabilir (Acaroğlu, 2013: 245-246):

- Modern rüzgâr türbinleri, genellikle üç veya iki kanada sahiptir.
- Rüzgâr türbinleri, dönen kısımlarını oluşturan döneç palaları ve hareketin elektriğe dönüşümünü sağlayan türbinden oluşur.
- Rüzgâr türbinleri genelde üç pervaneli, yatay eksenli, jeneratörü barındıran güç odası ve dişlilerden oluşan bir sistemdir.
- Rüzgâr hızı yükseklikle birlikte artar bu nedenle çoğu türbin yerden 30-50 metre yüksekliğe sahiptir.
- İki rüzgâr türbini arası mesafe, 150-300 metre arasındadır. Böylelikle aynı arazinin neredeyse %99'luk bölümü tarım, hayvancılık ve diğer amaçlar için kullanılma potansiyeline sahip olur.
- Kanat çapları yaklaşık 30 metreye kadar ulaşır.
- Türbinler ortalama 600-800 kW kuvvetinde olan sistemlerden en az iki tanesi kullanılarak enerji verim alanı oluşturulur. 1 kW kuvvetinde olan bir rüzgâr türbini ortalama 350 hanenin gereksinimini karşılayabilecek düzeyde elektrik üretimi sağlar.
- Beklenen türbin ömrü en az 20 yıldır.
- Türbinler bilgisayar sistemlerine bağlıdır.
- Rüzgâr türbinleri denizlerde de kurulabilir.
- Belli bir zaman diliminde rüzgâr hızı değişir fakat rüzgâr jeneratörü ve kanat özellikleri sayesinde enerji şebekeye neredeyse değişmeden verilir.

Rüzgâr enerjisinin kullanımının diğer yenilenebilir enerji kaynaklarında olduğu gibi avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Rüzgâr enerjisinin avantajları şöyledir (Atay ve Acaroğlu, 2017: 28-30):

- Rüzgâr enerjisi temiz bir enerji kaynağıdır, sera gazı üretmez.
- Rüzgâr enerjisi asit yağmuru oluşumunu engeller. Fosil yakıtların yakılması sonucu havanın kirlenmesi ve asit yağmurları rüzgâr enerjisi ile engellenebilir.
- Rüzgâr enerjisi iklim değişikliği su ve toprak kirliliğine neden olmaz.
- Rüzgâr enerjisi santralleri dört veya beş ay gibi bir sürede kurulur yani diğer santrallere nazaran daha kısa sürede kurulur.
- Rüzgâr enerjisi santrallerinin bakım ve işletme maliyetleri düşüktür.
- Rüzgâr enerjisi güvenilir bir kaynaktır, tükenme veya fiyat artışı gibi riskler içermez.

Rüzgâr enerjisinin bazı dezavantajları ise şöyledir:

- Doğal yaşam bölgelerinde veya göç rotalarında kurulmuş olan rüzgâr enerjisi santralleri göçmen kuşlara zarar verebilir.
- Rüzgâr enerjisi santralleri yakın çevrede kullanılan radyo ve televizyon sinyallerine zarar verebilir.
- Rüzgâr enerjisi santralleri yakın çevrede gürültüye sebep olabilir.

3. DÜNYADA RÜZGÂR ENERJİSİ

Dünyadaki hızlı nüfus artışı, teknolojik gelişmeler ve büyüyen sanayi, gelişen üretim sektörü sebebiyle enerjiye olan ihtiyaç her geçen gün çoğalmaktadır. 2016 yılına ait istatistikî verilere göre yeryüzündeki birincil enerjilerin tüketimi 13.147 milyon TEP dolayındadır. Enerji tüketiminin %86'lık kısmı fosil kökenli (kömür, petrol, doğalgaz) birincil enerji kaynakları ile giderilmektedir. Ancak fosil kaynakların yenilenemez enerji kaynakları oluşu, yüksek maliyetleri ve çevreye verdikleri zarar, bu kaynaklara alternatif bulunmasını zorunlu hale getirmektedir (Kayaşoğlu ve Diken, 2019: 61).

Fosil kaynakların tükenmesi riski çok önemli bir sebep gibi görünse de aslında alternatif enerjilere yönelim için en önemli sebep doğaya verilen zararın azaltılması olmalıdır. İklim değişikliğinin sonuçları son yıllarda gözlemlenebilir biçimde artmış ve artık bir gelecek kurgusundan ziyade gerçeğe dönüşmüştür. Öyle ki bu gerçek artık görmezden gelinemez bir hal almıştır. İnsanoğlunun gezegenimizdeki varlığını devam ettirebilmesinin yolu "sürdürülebilir geri çekilme" yi sağlaması koşuluyla mümkün olacaktır. Çünkü dünyadaki doğal kaynakların da bir sınırı vardır ve küresel iklim değişikliğinden kaçınmanın yolu karbondioksit salınımını azaltmaktan, temiz su kaynaklarını ve doğayı korumaktan geçmektedir. Uzun yıllardır sürekli biçimde ekonomik büyümenin insanların hayat standartlarını yükselteceği ve fakirliğin önlenmesinin tek yolu olduğu algısı bulunmaktaydı. Ancak zaman içinde küresel iklim değişikliği bir söylem olmaktan çıkıp gerçeğe döndü ve sınırsız piyasa güdümlü ekonomi hakkında bazı şüpheler oluşmaya başladı. Dünyanın sindirim kapasitesi artık insanoğlunun faaliyetleri sonucu oluşan çıktılarla baş edemeyecek hale geldiği fark edildi (Weiler, 2015: 9-10).

Fosil kaynakların kullanımının azaltılması dünyanın döngüsünün daha da bozulmasının önüne geçmek için elzem bir çözümdür. Bu bağlamda rüzgâr enerjisi insanoğlu tarafından aşına olunan bir enerji türüdür. Yani binlerce yıldır yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. İlk insanlar rüzgârı tahıl öğütme, su pompalama ve yelkenli gemilerin yüzdürülmesi için kullanma yoluna başvurmuştur. Yunanlılar, Romalılar yelkenli gemi yüzdürmek için rüzgârdan faydalanmıştır. Dairesel hareketli yel değirmenlerinden faydalanma, ilk olarak Orta ve Doğu Asya'daki toplumlarda görülmüştür. İran, Pakistan, Afganistan, Tibet, Doğu Asya ve Çin gibi ülkelerde, rüzgar; suların yükseğe çıkarılması ve buğday öğütülmesi amacıyla kullanılmıştır. Rüzgâr gücü, Asya'dan Avrupa'ya Haçlı Seferleri sonrasında yel değirmeni kullanımı biçiminde 11. yüzyılda geçmiştir. 12. yüzyılda Avrupa'da yatay eksenli yel değirmenleri kullanılmıştır. Yaygın inanışa göre batıda yapılan ilk yel değirmeni İngiltere Suffolk bölgesindedir (Özer ve Durak, 2008: 1-4).

1882 yılında New York kentinde ilk elektrik santrali kurulmuştur ve ardından elektrik enerjisinin kullanımı hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Rüzgâr ile elde edilen ilk elektrik Danimarkalı Profesör Paul La Cour tarafından 1891 yılında üretilmiştir. Doğru akımı üretmeyi başaran Paul La Cour elektroliz yolu ile hidrojen gazı elde etmiş böylelikle rüzgâr enerjisini depolayabilmiştir. 1918 yılından sonra büyük şehirlerde elektrik kullanımı yaygınlaşmış dizel yakıtların ucuzluğu sebebiyle rüzgâr enerjisi ile ilgili çalışmalar durmuştur. 1942 yılında 17.5 metre pervane çaplı ve 50 kW nominal güçlü Gedser Rüzgâr türbini yapılmıştır. 1970'li yıllardaki Petrol Krizi sonrası rüzgâr enerjisi ile ilgili yatırımlar artmaya başlamıştır. Özellikle 1980'li yıllarda seri olarak üretilen ve nominal güçleri 600 kW, 750 kW, 1000 kW, 1500 kW ve 2000 kW olan rüzgâr türbinleri yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Acaroğlu, 2013: 237-238). Dünyadaki devletler son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiştir. Enerji kaynaklarında dışa bağımlılığı önlemek ve bu kaynak çeşitliliği sağlamak için en uygun yöntem, yenilenebilir enerji kaynaklarından faydalanmaktır. Devletler yenilenebilir enerji kaynaklarının üretilmesini yaygınlaştırmak amacıyla mali teşvikler, vergi teşvikleri ve üretim teşvikleri uygulamaktadır (Özer ve Durak, 2008: 497-498).

Yenilenebilir enerji, devletlerin enerji gereksinimlerini kendilerinde bulunan yerli kaynaklarla karşılayarak dışarıya olan bağımlılıklarının azaltılması, kaynakların çeşitlendirilmesi ile sürdürülebilir enerji kullanımının sağlanması ve enerji tüketimi sebebiyle doğaya verilecek zararın azaltılması açısından çok önemlidir. Dünyada yenilenebilir enerjiye eğilimin artması sayesinde tüketilen enerjinin yaklaşık %20'si yenilenebilir kaynaklardan sağlanır hale gelmiştir (Kaya vd., 2018: 224).

Dünyanın sahip olduğu yenilenebilir enerji kaynakları, enerji ihtiyacını karşılayabilecek düzeydedir. Rüzgâra elverişli bölgelerdeki rüzgâr enerjisi, fosil yakıtlar ve nükleer enerji ile rekabet edebilecek potansiyele sahiptir. Yatırım sebebiyle ortaya çıkan maliyetler ise rüzgâr teknolojisi geliştikçe ve kullanım alanı genişledikçe hızla düşmektedir (Çakır, 2010: 289).

Toplam küresel elektrik üretiminde ise yenilenebilir enerji kaynakları %23,7 gibi bir oran tutmaktadır. Bu oranın %16,6'lık kısmı hidroelektrik santraller, % 3,7'si rüzgâr enerjisi, % 2 biyoenerji ve % 1 ise fotovoltaik güneş sistemleri, % 0,4 ise jeotermal ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanmaktadır (Kaya vd., 2018: 225).

Son yıllarda rüzgâr enerjisinin kullanımı artmıştır çünkü rüzgâr enerjisinin işletme giderleri çok düşüktür ve hammadde

gerekmemektedir. Çevreye yönelik avantajları nedeniyle dünyanın birçok ülkesi, devlet teşvikleri ile rüzgâr enerjisine yatırım yapılmasını desteklemektedir. Yapılan teşvikler ile rüzgâr enerjisi sektörünü hareketlendirmek, maliyetleri azaltmak ve fosil yakıtların sahip olduğu haksız üstünlüğü ortadan kaldırmak hedeflenmektedir (Çakır, 2010: 289).

Rüzgâr enerjisi Avrupa Birliği ülkelerinin elektrik üretiminde oldukça önemli bir yere sahiptir. Avrupa Birliği ülkeleri son yıllarda özellikle rüzgâr enerjisi olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttırmaya dönük uygulamalar ve politikalar geliştirmektedir. Bu amaçla devletler, çeşitli piyasa destek yöntemleri uygulamaktadır. Teşvik ve destek yöntemleri arasında; üretilen birim enerjisi başına prim ödenmesi, özel bazı tarifeler uygulanması, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan elektrik santrallerine vergi teşviki yapılması gibi bir takım yöntemler bulunmaktadır. Rüzgâr enerjisinin kullanımında; Avrupa'da Almanya, İspanya ve İtalya ve Fransa başta gelmektedir (Çakır, 2010: 289).

Rüzgâr enerjisine yapılan yıllık yatırım, kapasite artışı ve üretim anlamında dünya genelinde ilk beş sırada gelen ülkeler; Çin, ABD, Almanya, Brezilya ve Hindistan'dır (Kaya vd., 2018: 225).

4. TÜRKİYE'DE RÜZGÂR ENERJİSİ

Türkiye çeşitli enerji kaynaklarına sahip bir ülkedir. Ancak kendi ürettiği kaynaklar yeterli olmadığı için enerji gereksinimini dış kaynaklar ile gidermektedir. Yani ülkemiz enerji anlamında dışa bağımlı bir görüntü çizmektedir. Bu bağımlılık, dış ticaret açığı, ekonomik zorluklar, cari açık gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Enerjide dışa bağımlılığın giderilmesi azaltılırsa ekonomik olarak bu durum oldukça faydalı olacaktır. Yerli enerji kaynaklarının kullanımı enerji maliyetini düşürecek, istihdamı arttıracak ve temiz enerji kaynaklarının kullanılması sayesinde doğayı da koruyacaktır (Ürün ve Soyu, 2016: 43).

Türkiye'nin enerji potansiyeli değerlendirildiğinde fosil enerji kaynaklarının büyük yer tutmadığı görülür. Türkiye fosil enerji kaynakları içinde yalnızca linyit rezervleri ile kendi ihtiyacını karşılamaktadır. Ülkemizde elektrik enerjisi üretiminde uzunca bir dönem linyite bağlı santraller ön planda olmuştur. Ancak artan nüfus ve gelişen teknoloji sebebiyle bu kaynağın elektrik üretiminde kullanımını azaltmıştır (Yılmaz, 2012: 39).

Türkiye'de enerji arzı, ilk sırada doğalgaz (%31) ardından petrol (%25), ithal kömür (%16) ve linyit (%15) şeklinde sıralanmaktadır. Önümüzdeki on yılda petrol konusunda arz anlamında büyük bir değişim yaşanmayacağı ancak doğalgaz üretiminde artış bile olsa arz payının %23 düzeyinde olması öngörülmektedir. Birincil enerjiye dönük talebin yerli üretim ile karşılanma oranı 2012'de %27,5'tur. Yani Türkiye'nin enerji anlamında dışa bağımlılığı %72,5 düzeyindedir (Tiftikçigil ve Yesevi, 2015: 17-19).

Türkiye'de petrol arama çalışmaları Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden itibaren başlamıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu anlamda potansiyele sahiptir ancak bu miktar toplam ihtiyacın %7,9' unu karşılayacak düzeydedir. Bu nedenle petrol İran, Irak, Rusya, Suudi Arabistan gibi ülkelere ithal edilir. Doğalgaz 21. yüzyılın en önemli enerji kaynaklarından biridir. Bu enerji kaynağı Türkiye için de büyük önem taşımaktadır. Ülkemizin bazı bölgelerinde bulunan doğalgaz rezervi tüketime yetecek seviyede değildir. Bu nedenle Türkiye doğalgazı Rusya, İran, Azerbaycan gibi ülkelere ithal etmektedir. Türkiye'nin en önemli maden kömürü rezervleri Zonguldak kömür havzasında bulunur. Ancak tüketime yetecek oranda kömür rezervimiz bulunmadığından maden kömürü ithalatı başta Rusya olmak üzere Kolombiya ve ABD gibi ülkelere yapılmaktadır (Yılmaz, 2012: 39-41).

Türkiye'de enerji kullanımının büyük çoğunluğu birincil enerji kaynaklarından sağlanmaktadır. Petrol, kömür, doğalgaz, hidroelektrik ve yenilenebilir enerji kaynakları enerji üretimi için kullanılmaktadır. Türkiye'de toplam birincil enerji tüketiminin %87'si petrol, doğalgaz ve kömür gibi birincil enerji kaynaklarından sağlanmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları olarak ise rüzgâr, güneş, jeotermal ve biyokütle enerjisi yer almaktadır (Kaya vd., 2018: 223).

Türkiye'de rüzgâr enerjisi ilk olarak tahıl öğütme ve su çekme için kullanılmıştır. 1961'de 718 tanesi kuyudan su çekme, 41 tanesi ise elektrik üretmek amacıyla kullanılan 759 yel değirmeni bulunmaktaydı. 1990'lı yılların başından itibaren rüzgâr enerjisinden elektrik üretme çalışmaları başlamış ancak teorik seviyede kalmıştır. Asıl gelişme 1996'dan itibaren başlamıştır. Pek çok özel sektör firması bu konuda yatırım yapmaya başlamıştır. İlk rüzgâr elektrik santrali 1997'de devreye girmiştir. Türkiye'de ticari anlamda ilk rüzgâr santrali 1998'de İzmir ilinin Çeşme ilçesinde işletilmeye başlanmıştır. Dünyada 2000 yılından itibaren rüzgâr enerjisi ile ilgili büyük gelişmeler olurken Türkiye'de 2006 yılına kadar önemli bir gelişme yaşanmamıştır (Özer ve Durak, 2008: 532).

Türkiye'de genel kullanıma yönelik ilk rüzgâr elektriği, 1986'da Çeşme'de kurulan 55 kW nominal güçlü rüzgâr elektriği türbini ile elde edilmiştir. Türkiye'de uluslararası düzeyde ilk rüzgâr elektriği, 1998'de Çeşme Germiyan Köyünde üretilmiştir. Her bir 500 kW nominal güce sahip üç rüzgâr enerjisi türbininden yılda 4.5 milyon kW elektrik enerjisi üretilmiştir. Ayrıca yap-işlet-devret modeliyle 1998'de Alaçatı'da açılan rüzgâr enerjisi tesisi on iki adet rüzgâr

türbininden oluşan bir rüzgâr çiftliğidir (Acaroğlu, 2013: 238).

Türkiye'nin karasal alanlarındaki yıllık rüzgâr enerjisi potansiyeli 400 milyar kW, teknik potansiyeli ise 110 milyar kW olarak değerlendirilirken deniz üstü yıllık rüzgâr enerjisi doğal potansiyeli 180 milyar kW olarak tahmin edilmektedir. Dalga enerjisi de içerecek şekilde Türkiye'nin yıllık teknik rüzgâr enerjisi potansiyeli 308 milyar kW olarak tahmin edilmektedir. Yani ülkemizde tıpkı Danimarka ve Almanya gibi rüzgâr enerjisinden yüksek düzeyde faydalanılması gereken bir ülkedir (Acaroğlu, 2013: 260). 18.05.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5346 sayılı "Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun" yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi için kullanımının artırılması, bu kaynakların hem düşük maliyetle hem de kaliteli biçimde ekonomiye kazandırılması, kaynak çeşitliliğinin artırılması, atıkların değerlendirilmesi, sera gazı emisyon oranının düşürülmesi, doğanın korunması ve bu hedeflere ulaşılması için gereksinim duyulan imalat sektörünün geliştirilmesi amacıyla yayımlanmıştır (Resmi Gazete).

5346 Sayılı Kanunla yapılan teşvik ve desteğin de etkisiyle üreticiler bu alana yatırım yapmaya başlamıştır. Enerji Piyasası Düzenleme ve Denetleme Kurumuna (EPDK) rüzgâr enerjisi kurulumu başvurusu için 2004, 2006, 2007 yıllarında toplam 86.029 mW'lık başvuru yapılmıştır. Bu Türkiye'nin dönemsel ekonomik kapasitesinin çok üzerindedir (Yılmaz, 2012: 43).

Avrupa Birliği yenilenebilir enerji politikası kapsamında Ocak 2007'de enerji ve iklim değişikliği paketi hazırlamış ve bu alanda AB düzeyinde zorunlu bir takım hedefler belirlemiştir. Bu doğrultuda aday ülkelerde 2020 yılına kadar toplam enerji tüketiminin en az %20'sinin yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilmesi koşulu getirilmiştir. Bu durum Türkiye'nin yenilenebilir enerjiye dair çalışmalarında daha etkili olmasını sağlamıştır (Çakır, 2010: 292).

OECD'nin 2019 yılındaki "Çevresel Performans İncelemeleri Rapor"una göre; Türkiye'de kullanılan enerji miktarının %88'ini fosil yakıtlar oluşturmaktadır. Türkiye ithal enerjiye bilhassa da petrol ve doğalgaza yüksek düzeyde bağımlıdır. Toplam birincil enerji arzı 2005'ten itibaren %76 artmıştır. Enerji arzının %30'u petrol, %30'u doğalgaz, %28 kömür ve %12'si yenilenebilir enerji kaynakları ile karşılanmaktadır (OECD).

Rapora göre yenilenebilir enerji kurulu kapasitesi son yıllarda ciddi anlamda bir artış göstermiştir ancak enerji alanında yenilenebilir enerji oranı 2005'ten beri çok fazla değişmemiştir. Fosil yakıtların bilhassa kömürün, enerji alanındaki rolünün azaltılması ve jeotermal, güneş ve rüzgâr enerjisinin rolünün artırılması; kamuya ve özel sektöre ait yapılarda enerji verimliliği yatırımlarının artırılması amacıyla daha fazla ekonomik teşvik verilmesi gerekmektedir (OECD). Türkiye'de yenilenebilir enerji kurulu güç gelişimi bakımından 2015 yılında rüzgâr enerjisi 4.498 iken 2020 yılına gelindiğinde bu sayı 8.077 olmuştur. Yenilenebilir enerji kaynakları kurulu gücü içerisinde hidroelektrik santralleri %82 paya sahiptir. Yenilenebilir elektrik üretimi gelişiminde 2015 yılında rüzgâr enerjisi 11.653 mW seviyesinde iken 2020 yılına gelindiğinde bu seviye 18.645 mW seviyesine yükselmiştir. Türkiye jeotermal, rüzgâr, ve güneş enerjisi açısından önemli kaynaklara sahiptir. Bu kaynakların geliştirilmesi ise hem iklim değişikliğiyle mücadele edilmesi hem de enerjide ithal ve fosil yakıt bağımlılığının azaltılması için büyük önem taşımaktadır (www.tskb.com.tr). Türkiye'de bulunan rüzgâr enerjisi kapasitesinin tümünün kullanılması halinde 146.000 gW/yıl elektrik enerjisi üretimiyle elektrik enerjisi gereksiniminin neredeyse %53'lük bölümü rüzgâr enerjisi ile karşılanacaktır (Kayaşoğlu ve Diken, 2019: 63). Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği RES Veritabanına göre 2021 sonu itibarıyla Türkiye'de rüzgâr enerjisi kullanılarak elde edilen yıllık elektrik üretim oranının %9,84, türbin sayısının 3591, santral sayısının 356, firma sayısının 206, yatırımcı sayısının 121, kurulu güç miktarının 100.667MW olduğu belirtilmiştir(www.tureb.com.tr).Türkiye'nin 2023 yılı hedefleri arasında rüzgâr enerjisi kurulu gücünün 2023 yılına kadar 20.000 mW'a çıkarılması bulunmaktadır (Tiftikçiğil ve Yesevi, 2015: 27).

Dünyada rüzgâr enerjisi ile elektrik üretimi ihtiyacını karşılayan yüzden fazla ülke bulunmaktadır. 2017 yılı verilerine göre dünya genelinde en fazla rüzgâr enerjisi kurulu gücüne sahip ülkeler; Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya ilk sıralarda yer alırken Türkiye, rüzgâr enerji santrali kurulumunda 12'inci sırada yer almaktadır. 2018 yılı verilerine göre Türkiye rüzgârdaki kurulu güç oranı ile Avrupa Kıtası'ndaki 38 ülke arasında altıncı olmuştur (www.enerjiatlası.com).

5. SONUÇ

Enerji elde edebilmek için doğanın sunduğu nimetlerden faydalanmak, hem maliyet hem de kaynakların güvence altına alınması anlamında büyük önem taşır. Her ülkenin kendi bünyesinde var olan kaynaklardan faydalanması ve ek maliyet ile kaynak elde etmeye yönelmemesi ülkeler için oldukça önemlidir. Türkiye fosil kaynaklar açısından pek zengin bir ülke değildir ve genel itibarıyla bu kaynakları başka ülkelerden elde etmektedir. Türkiye, enerji ihtiyacını karşılamak için kullandığı birincil enerji kaynaklarının tükenme ihtimalini de dikkate alarak diğer geri döndürülebilir kaynaklar ile birlikte rüzgâr enerjisinin kullanımını teşvik etmelidir. Rüzgâr enerjisi sektörünün güçlü bir alt yapı ile ülkede

kurulabilmesi için özel sektörün bu alanda rekabet edebilmesine de olanak tanınmalıdır. Ülkemiz rüzgâr enerjisinin kullanımı için yeterli kaynağa sahiptir. Bilhassa Ege Bölgesi ve Marmara Bölgesinde rüzgâr enerjisi, enerji üretimi için verimli sonuçlar sağlamaktadır. Özellikle 2005 yılından beri Avrupa Birliği'nin de teşvikiyle Devlet bu konuda planlar yapmış üreticiyi teşvik edecek politikalar üretmiştir. Politikalar ve teşvikler etkili olmuş, son on beş yılda rüzgar enerji santrallerinin sayısı büyük bir hızla artmıştır. Üreticiler bu alanı yatırım yapmaya değer görmeye başlamıştır. Bu gelişmeler ülkemizin enerji kaynaklarının geleceği için önem taşır. Oluşan farkındalığın hız kesmeden devam etmesi, diğer geri döndürülebilir enerji kaynaklarının da enerji üretimi için etkin bir biçimde kullanılması ve üreticinin desteklenmesi için çalışmalar yapılmaya devam edilmelidir. Hem dünyamızın hem ülkemizin geleceğinin bu temiz kaynaklarla daha güvenli hale getirilmesi tüm insanlığın meselesidir.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M., (2013). Alternatif Enerji Kaynakları, 3. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Atay, G.; Acaroğlu, H., (2017). Rüzgâr Enerjisinin Ekonomik Büyümeye Etkisi, 1. Baskı, Yason Yayınları, Ankara.
- Çakır, M. T., (2010). Türkiye'nin Rüzgar Enerji Potansiyeli ve AB Ülkeleri İçindeki Yeri, Politeknik Dergisi, 13 (4), ss. 287-293.
- İnan, D., (2006). Türkiye'de Temiz Tükenmez Enerjiler, 1.Baskı, Sinemis Yayıncılık, Ankara.
- Kaya, K.; Şenel, M.C.; Koç, E., (2018). Dünyada ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Değerlendirilmesi, Technological Applied Sciences, 13 (3), ss. 219-234.
- Kayışoğlu, B., Diken, B., (2019). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kullanımının Mevcut Durumu ve Sorunları, Tarım Makinaları Bilimi Dergisi (Journal of Agricultural Machinery Science), 15 (2), ss. 61-65.
- Özer, S.; Durak, M., (2008). Rüzgâr Enerjisi: Teori ve Uygulama, 1.Baskı, İmpress Yayıncılık, Ankara.
- Ürün, E.; Soyu, E., (2016). Türkiye'nin Enerji Üretiminde Yenilenebilir Enerji Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, Özel Sayısı, ss. 31-45.
- Tiftikçigil, Y.; Yesevi, G., (2015). Türkiye'nin Enerji Görünümü Stratejiler ve İlişkiler, 1.Baskı, Der Kitabevi, İstanbul.
- Yılmaz, M., (2012). Türkiye'nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 4(2), ss. 33-54.
- Weiler, R., (2015). Yeşil Ekonomi: Küçülmek Güzeldir, Editör: Devin Bahçeci, Yeşil İnsan Yayınevi, ss. 9-21. (Kitap Bölümü)
- [https://www.enerjiatlas.com/ulkelere-gore-ruzgar-enerjisi.html#:~:text=En%20fazla%20r%C3%BCzgar%20enerjisi%20kurulu,ise%2012'inci%20s%C4%B1rada%20bulunmaktadır%C4%B1r.\(12.04.2021\)](https://www.enerjiatlas.com/ulkelere-gore-ruzgar-enerjisi.html#:~:text=En%20fazla%20r%C3%BCzgar%20enerjisi%20kurulu,ise%2012'inci%20s%C4%B1rada%20bulunmaktadır%C4%B1r.(12.04.2021))
- [https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-ruzgar\(07.04.2021\)](https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-ruzgar(07.04.2021))
- [https://www.oecd.org/env/country-reviews/TURKISH-EPR-Turkey-2019-Highlights-WEB-v2.pdf\(07.04.2021\)](https://www.oecd.org/env/country-reviews/TURKISH-EPR-Turkey-2019-Highlights-WEB-v2.pdf(07.04.2021))
- [https://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/enerji-sektor-gorunumu-2020.pdf\(07.04.2021\)](https://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/enerji-sektor-gorunumu-2020.pdf(07.04.2021))
- [https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/05/20050518-1.htm\(07.04.2021\)](https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/05/20050518-1.htm(07.04.2021))
- [https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjojNmFmYWY0MTYtNjUyNS00NzQ1LWlwMTM0OTI5ZTNkM2FhYWIxIiwidCI6ImU5YzY0NjU4LWFlkMWQtNDUwOS1hODk0LTE2NWZhYjU2NjEyMyIsImMiOjI9\(12.04.2021\)](https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjojNmFmYWY0MTYtNjUyNS00NzQ1LWlwMTM0OTI5ZTNkM2FhYWIxIiwidCI6ImU5YzY0NjU4LWFlkMWQtNDUwOS1hODk0LTE2NWZhYjU2NjEyMyIsImMiOjI9(12.04.2021))

TURİZM SEKTÖRÜNDE MAVİ YAKALI ÇALIŞANLARIN ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİ

Zekeriya Şahin *, Suat Gürbüz **

Özet

Örgütsel sessizlik örgütte çalışanların örgütteki yöneticilere kasıtlı olarak örgütü ilgilendiren şeylere yönelik davranışsal, bilişsel ve duyuşsal olarak hiçbir şekilde değerlendirmelerini dile getirmemeleridir.

İlgili alan yazın incelendiğinde örgütsel sessizlik üzerine pek çok çalışmaya rastlanırken, turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların örgütsel sessizlik algılarına yönelik derinlemesine yapılan çok fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu nedenle, bu çalışmanın turizm sektörü üzerinde yapılması ve elde edilen nitel verilerin yorumlanması önem kazanmaktadır.

Elde edilen verilerle, örgütsel sessizliğin turizm sektöründe çalışan mavi yakalı kişiler tarafından nasıl algılandığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmanın, turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların örgütsel sessizlik algılarının yanı sıra elde edilen bulgular ışığında öneriler geliştirilerek ilgili alan yazına bilimsel bir katkı da sağlayabileceği umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sessizlik, Turizm Sektörü, Mavi Yaka

ORGANIZATIONAL SILENCE OF BLUE COLLAR EMPLOYEES IN THE TOURISM SECTOR

Abstract

Organizational silence is the fact that the employees in the organization do not deliberately express their behavioral, cognitive and affective evaluations of the things that concern the organization to the managers in the organization.

When the relevant literature is examined, there are many studies on organizational silence, but there are not many in-depth studies on the organizational silence perceptions of white-collar employees in the tourism sector. For this reason, it is important to carry out this study on the tourism sector and to interpret the qualitative data obtained.

With the data obtained, it has been tried to determine how organizational silence is perceived by white-collar people working in the tourism sector. It is hoped that this research will make a scientific contribution to the related literature by developing suggestions in the light of the findings, as well as the organizational silence perceptions of white-collar employees in the tourism sector.

Key Words: Organizational Silence, Tourism Sector, Blue Collar

1. GİRİŞ

Günümüzde örgütlerde başarı oranının yüksek olabilmesi için iş görenlerin fikirlerine ve deneyimlerine çok fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla iş görenlerin çalıştıkları örgütün hedeflerini benimsemiş, bunun yanında buldukları örgüt içerisinde ihtiyaç duyulan zamanlarda düşüncelerini rahatça ve cesurca paylaşmaya istekli bireyler olmaları beklenmektedir. İş görenlerin kendilerini rahatça ifade ettikleri bir örgüt yapısının oluşturulabilmesi için yöneticilere büyük iş düşmektedir. Yöneticilerin, iş görenlerinin düşüncelerini ve taleplerini özgürce ifade etmelerinde onlara yardımcı olmaları verimli bir çalışma ortamı sağlanabilmesi açısından son derece önemlidir. Demokratik, iletişime açık örgütlerde iş görenlerin örgüte katkıları artarken, iş görenlerin düşüncelerine önem verilmeyen, iletişim eksikliği olan örgütlerde moral, aidiyet duygusu ve işe odaklanma anlamında olumsuz bir ortam meydana gelmektedir.

Bütün örgütlerde olduğu gibi turizm sektöründe de kurumun başarısını olumsuz etkileyen birtakım problemler ortaya çıkabilmektedir. Bu problemlerin çözülebilmesi için kurumdaki bütün iş görenlerin çözüm sürecinde etkin şekilde rol alması ve fikirlerini beyan etmesi beklenmektedir. Fakat bir kurumda iş görenler çeşitli nedenlerle fikirlerini beyan etmede ve karar alma sürecine katılmada çekingen davranabilirler. İş görenlerin kurum içerisindeki düşüncelerini, önerilerini üst yönetime karşı dile getirmemeleri sonucunda ortaya çıkan bu davranış biçimi örgütsel sessizlik olarak tanımlanmaktadır.

Örgütsel sessizlik davranışı yönetim-iş gören arası iletişim eksikliği, otoriter yönetim biçimi ya da bireyin kişilik özellikleri gibi çeşitli nedenlere dayanabilmektedir. Bu da o örgütte iletişim kopukluğu, verimsiz çalışma ortamı, iş görenler arasında çatışma gibi sorunlara neden olabilmektedir. Pek çok insan örgütlerin daha verimli ve huzurlu bir

çalışma ortamına sahip olabilmesi için iş görenlerin fikirlerine de başvurulmasının ve saygı duyulmasının gerekli olduğunu düşünmektedir. Buna rağmen, iş görenlerin konuşmalar da faydası olmayacağını düşündükleri, düşüncelerini paylaşımlarının olumsuz sonuçları olabileceğinden korktukları veya diğer grupların baskısı altında kaldıkları için konuşmakta ve fikirlerini paylaşmakta çok istekli olmadıkları görülebilmektedir.

2. SESSİZLİK VE ÖRGÜTSEL SESSİZLİK

2.1. Sessizliğin Tarihiçesi

Örgütsel sessizliğe ilişkin ilk çalışmalar Hirschman'ın "Terk Etme, Sesini Yükseltme ve Sadakat" (Exit Voice and Royalty) adlı çalışmasıyla gündeme gelmiştir. Bu kitapta örgütsel sessizlik (pasif bağlılık) kavramına ilk defa değinilmiştir. İlk defa literatüre bu çalışmayla giren örgütsel sessizlik kavramı daha sonra birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Örgütsel sessizliğe ilişkin yapılan çalışmaları üç dönem olarak inceleyebiliriz. Bunlar; birinci dönem (başlangıç dönemi), ikinci dönem ve mevcut (güncel) dönemdir (Brinsfield vd., 2009).

Birinci Dönem (Başlangıç Dönemi): Bu dönem 1970'li yıllardan başlayarak 1980'lerin ortalarına kadar devam etmiştir. Çalışmacılar bu dönemde sessizliğin birkaç farklı şekilde ortaya çıkabileceğini fark etmişlerdir. Çalışmacılar ses ve sessizliğe ilişkin çalışmalarda ses ve sessizlik kavramlarını sınıflandırmışlardır. Bu dönemde susma etkisi ve sessizlik sarmalı gibi kavramlar ortaya atılmıştır (Brinsfield vd., 2009).

İkinci Dönem: Bu dönem 1980'lerden başlayarak 2000'li yıllara kadar devam etmiştir. Bu dönemdeki çalışmaların temelini değişen piyasa koşulları ve örgütsel talepler oluşturmuştur. Bu dönemde çalışılan bazı kavramlar; ispiyonculuk, şikâyet, ilkeli örgütsel muhalefet, adalet ve örgütsel vatandaşlıktır (Brinsfield vd., 2009).

Mevcut (Güncel) Dönem: Bu dönem 2000'li yıllarda başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Morrison, Milliken, Pinder ve Harlos bu dönemde sessizlikle ilgili çalışma yapan kişilerdir. Bu dönemde Milliken ve Morrison'un çalışmaları birçok araştırmacıya rehber niteliğindedir. Bu dönemde örgütsel sessizliğe yönelik birçok çalışma yapılmış ve bu çalışmaların konusunu işten ayrılma ve örgütsel öğrenme oluşturmuştur (Brinsfield vd., 2009).

2.2. Örgütsel Sessizlik

Örgütsel anlamda ses çıkarma yani örgütsel sessizlik bir duruma yönelik "fikir belirtmektir". Örgütsel sessizlik bir durumu kanıksamanın, umursamamanın aksine içinde bulunduğu kurumu ve yapılan işe önem verme, kurum içerisindeki uygulamalara duyarlı davranma ve kuruma faydalı olma gibi anlamlar barındırır (Çakıcı, 2010).

Örgüt; belli amaçlar doğrultusunda bir araya gelmiş insan topluluğudur. Örgütsel sessizlik, iş görenlerin iş ile ilgili problem ve olaylarda düşüncelerini söyleyebilmesidir. İş görenler örgütsel sessizlik sayesinde karar verme mekanizmalarında yer alırlar (Morrison ve Milliken, 2000).

2.3. Örgütsel Sessizlik

Pinder ve Harlos (2001) örgütsel sessizliği örgütte çalışanların örgütteki yöneticilere kasıtlı olarak örgütü ilgilendiren şeylere yönelik davranışsal, bilişsel ve duyuşsal olarak hiçbir şekilde değerlendirmelerini dile getirmemeleri şeklinde ifade eder. Morrison ve Milliken (2000) örgütsel sessizliği bireylerin fikirlerini dile getirememesi ve duygularını yansıtamaması, çalışanlar arasında iletişimin olmaması olarak ele almıştır. Diğer bir tanımda ise çalışanların kişilik özellikleri nedeniyle örgütle ilgili bazı eylemlerde bulunmaktan vazgeçmesi olarak ifade edilmiştir.

Sessizlik kavramı Hirschman (1970) tarafından da ele alınmıştır. Hirschman sessizliği pasif bağlılık olarak ele almıştır (Brinsfield vd., 2009). Brown ve Coupland'a (2005) göre sessizlik, "bir boykot halidir". Sessizlik, direnme maksadıyla izlenen bilinçli bir stratejidir (Kahveci, 2010). Örgütsel sessizliğin bireysel bir davranış şekli olduğu görüşü de yaygındır (Pinder ve Harlos, 2001). Örgütsel sessizliğin olduğu durumlarda çalışanlar fikirlerini ifade etmezler ve bu da örgütün gelişimi için olumsuz bir durumdur (Tayfun ve Çatır, 2013).

Yine bunun tam tersi bir durum olarak örgütsel sessizlik topluluklarda gösterilen ortak bir davranış türü olarak da adlandırılmıştır (Ehtiyar ve Yanardağ, 2008). Örgütsel sessizlik; örgütün gelişmesini engelleyen bir nedendir. Sessizlik kavramıyla bireyler gerek iş yaşamında gerek sosyal yaşamda çevrelerine çeşitli mesajlar iletir (Özgen ve Sürgevil, 2009). Sosyal hayatta karşımıza çıkan sessizlik kavramı ortaya çıkabilecek sorunlardan kaçınma olarak da ifade edilebilir.

Sessizliğin kendi içinde ikilem barındıran beş fonksiyonu şöyle belirtilebilir (Pinder ve Harlos, 2001):

- Sessizlik hem insanları bir araya getirir hem de birbirinden uzaklaştırır.
- Sessizlik insan ilişkilerinde hem zararlı hem de yararlı olabilir.
- Sessizlik hem bilgi sağlamakta hem de bilgiyi gizlemektedir.
- Sessizlik derin düşüncenin veya düşüncesizliğin işareti olabilmektedir.
- Sessizlik hem kabul etmenin hem de muhalefet etmenin bir göstergesi olabilir.

2.4. Örgütlerde Sessiz Kalma Nedenleri

Örgütlerde çalışanların sessiz kalma nedenlerinin bilinmesi ve bu duruma yönelik gerekli adımların atılması oldukça önem arz etmektedir. Çünkü herhangi bir çalışanın herhangi bir nedenden dolayı sessizliği tercih etmesi zamanla diğer çalışanları da etkileyecek ve sessizlik kavramı kolektif bir durum haline gelecektir. Sonuç olarak bu durum hem birey olarak çalışana hem de örgütü olumsuz yönde etkileyecektir.

Nielsen (2003) çalışanların korku, utanma, örgütte etik olmayan davranışlar, örgütsel politik becerilerin az olması gibi nedenlerden dolayı örgütte sessiz kalmayı tercih ettiklerini söylemiştir. Örgütsel sessizliğin nedenlerini klasik veya deneysel yöntemlerle açıklamak oldukça güçtür. Bu durumu güçleştiren nedenlerin başında; sessizliğe neden olan faktörlerin kurumdan kuruma değişiklik göstermesi, sessizliğin kişisel derinlik içeren bir süreç olması ve sessizliğe dair nedenleri keskin bir sınırla belirleyememe gibi durumlar gelmektedir.

2.4.1. Çalışanların Sessizleşmesinin Bireysel Nedenleri

2.4.1.1. Konuşmanın Riskli Bulunması

Çalışanların bir kısmı kendilerine güven duymalarına rağmen kurumla ilgili fikirlerini dile getirmeyi ve tartışmalara katılımı riskli bir davranış olarak görürler (Premeaux ve Bedeian, 2003). Örgüt üyelerinin konuşmayı riskli görmelerine neden olan faktörler; olumsuz etiketlenme, diğer çalışanlarla kişisel ilişkilerin bozulması, ceza alma, terfi edememe ve örgüt içinde muhbir olması gibi durumlar olarak söylenebilmektedir. Çalışanlar görüşlerini dile getirdiklerinde dışlanma, sorunlu birey olarak damga yeme veya terfi edememe gibi risklere rağmen üyesi oldukları kurumun varlığını devam ettirebilmesi ve çevreye uyumu sağlayabilmesi için bilgilerini paylaşmalıdır.

2.4.1.2. Güven Eksikliği

Yapılan çalışmalar; çalışanların örgütteki sorunları çözebilecek bilgiye sahip oldukları halde üstleri konumundaki kişilerle bu bilgileri paylaşmadığını göstermektedir. Bu durumda olan çalışanlar sorunlar hakkında konuşmanın sorunu çözmeyeceğini düşünmekte veya fikirlerini dile getirdiklerinde ceza alacaklarından korkmaktadırlar (Milliken ve Morrison, 2000). Bireyler olumsuz duyguları sonucu sessiz kalır bunun sonucu olarak da örgütte var olan kötü durum daha da kötü hale gelebilir.

2.4.1.3. Dışlanma (İzolasyon) Korkusu

Bireyler örgüt ile ilgili konuştuklarında her şeyden şikâyet eden, problemlere neden olan kişiler olarak algılanmaktan korktukları için sessiz kalmayı tercih ederler. Böyle durumlarda kişiler örgüt ile ilgili fikirlerini sadece kendilerine yakın gördükleri kişilerle paylaşma eğilimi içine girerler (Durak, 2012). Kişiler örgütün saygısını ve duyulan güveni kaybetmemek, dışlanmamak için sessiz kalmaktadır. Dışlanma korkusu içinde olan bireylerin ise örgüt içinde yeterli performansı gösteremeyeceği söylenebilir.

2.4.1.4. İlişkileri Zedeleme Korkusu

Çalışanlar, içinde yer aldıkları örgütlerdeki ve bu örgütlerin işleyişindeki zayıf noktaları gördükleri halde diğerlerinin bu durumdan hoşnut olmayacaklarını düşündükleri için sorun veya sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmaktan kaçınırlar. Örgütlerde bireyler arasında değer gören ilişkilerin korunması sessizliğin kaynaklarından biridir (Morrison ve Milliken, 2003).

Çalışanların genellikle mesai arkadaşının işi aksatması ile ilgili durumlarda sessiz kalmasının nedeni arkadaşıyla olan ilişkisine zarar verme korkusu veya arkadaşının bu hareketi sonucu istenmeyen bir durumla karşılaşabileceğine dair inancıdır. Çalışanların bu tür sessizliği hem korumacı hem de korunmacı sessizlik olarak adlandırılabilir. Çalışanların

bu durumlarda sessiz kalmasının bir nedeni de arkadaşlarının düştükleri hataya kendilerinin de düşebileceğine inanmalarıdır (Çakıcı, 2010).

2.4.1.5. Geçmiş Tecrübeler

Çalışanların sessiz kalmayı tercih etmelerindeki faktörlerden biri de geçmişte yaşadığı veya şahit olduğu deneyimlerdir. Çalışanlar daha önce düşüncelerini dile getirirken istenmeyen bir durumla karşılaşmışsa veya bu gibi bir duruma şahit olmuşsa sessiz kalmayı tercih etmektedir (Bowen ve Blackmon, 2003).

2.4.2. Sessiz Kalmanın Yönetel Sebepleri

2.4.2.1. Yöneticilere Güvenilmemesi

Yapılan çalışmalar iş görenlerin örgütü ilgilendiren konularda sık sık engellendiğini ortaya koymuştur. Araştırmalar, iş görenlerin örgüt ile ilgili pek çok sorunu bildikleri halde bu duruma yönelik olarak üstleriyle konuşmadıklarını ortaya çıkarmıştır. ABD’de çeşitli örgütlerde çalışan 260 iş gören üzerinde yapılan çalışmada iş görenlerin %70’inin örgütü ilgilendiren konular hakkında konuşmaktan çekindiği saptanmıştır (Morrison ve Milliken, 2000). Özellikle yönetim süreçleri, adaletsiz paylaşım, örgütsel verimsizlik gibi konularda fikir beyan etmenin hiçbir işe yaramayacağı inancının hâkim olduğu görülmektedir. İş görenler muhalif oldukları zaman ceza alacaklarına inanmaktadır. Bu durum da yöneticilere güven duyulmamasına neden olmaktadır.

2.4.2.2. Yöneticilerin Ön Yargılı Tutumları

Geleneksel anlayışta yöneticiler çalışanlara karşı olumsuz bir tutum içindedir. Bu anlayıştaki yöneticiler çalışanların kendi bireysel çıkarlarını ön planda tuttuğunu, çalışanların güvenilmez olduğunu düşünürler. Geleneksel anlayıştaki yöneticilerin bu tutumu ile McGregor’un ifade ettiği “X Kişilik Teorisi” birbiriyle örtüşmektedir. Yöneticilerin çalışanları olumsuz değerlendiren bu tutumları örgütte sağlıklı bir iletişime olanak vermeyecektir (Milliken ve Morrison, 2000).

2.4.2.3. Yöneticinin Demografik Özellikleri

Milliken ve Morrison (2000) yaptıkları araştırma sonucunda örgüt yöneticileri ve çalışanlar arasındaki demografik özelliklerin farklılaşma düzeyleri ile örgütsel sessizliğin merkezileşmesi arasında bir bağ bulmuştur. Yöneticilerin yaş, cinsiyet, gelir durumu gibi demografik özelliklerinin çalışanların demografik özellikleri ile farklılaşma derecesine bağlı olarak örgütsel sessizlik artma eğilimine girmiştir. Çalışanların örgütte hâkim olan sosyal sistemlerin bağlamına göre hareket ettikleri saptanmıştır (Yanık, 2012).

2.4.2.4. Hiyerarşik Yapı

Örgüt yapısının katı olduğu durumlarda çalışanların itirazlarını veya düşüncelerini dile getirmesi yöneticiler açısından istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel örgüt yapılarında bu durum üst yönetime karşı saygısızlık olarak değerlendirilmektedir ve örgüt içi disiplini sağlama amacı ön plandadır (Bildik, 2009). Geleneksel yapıya sahip örgütlerde genellikle iletişim yukarıdan aşağıya ve tek yönlüdür. Çalışanların iletişime yönelik tavırları yöneticilerin örgüt içi iletişime bakışını etkilemektedir. Çalışanların rahat tavırları, kendisi veya örgüt hakkında rahat bir şekilde konuşmaları, çalışanların kendilerini güvende hissetmeleri örgüt yöneticilerinin iletişime açık olduğunu gösterir. Böyle örgütlerde çalışanlar karar verme süreçlerine istekle katılır ve kendi değerlerinin farkındadır (Sarıkaya, 2013).

2.4.3. Sessizliğin Örgütsel Nedenleri

2.4.3.1. Örgütsel Adalet Kültürü

Örgüt çalışanlarının sosyal adalet algısının olup olmaması çalışan davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çalışanlar, yöneticilerin tüm çalışanlara eşit mesafede olmasını isterler. Örgütte algılanabilecek bir adaletsizlik yönetime tepki duyulmasına neden olabilir. Bu da beraberinde çalışanların süreç içinde sessizleşmesini getirir. Örgütsel adaletsizlik algısının olduğu kurumlarda baskı ile iş yaptırma, merkezileşme, iletişimin zayıf olması, otoriterleşen yönetim gibi durumlar görülür.

Örgütsel adalet kültürünün olmadığı kurumlarda ortaya çeşitli sorunlar çıkabilir. Çalışanlar sosyal hayatlarında, aralarındaki değerlendirmelerde ve iş yerlerinde bu örgütsel adaletsizlik algısının etkisi altında kalırlar (Sözen, Yeloğlu ve Ateş, 2009).

2.4.3.2. Sessizlik İklimi

Morrison ve Milliken'e (2000) göre örgütlerde sessizlik hakimse çalışanlar örgüt içi sorunlar hakkında konuşmanın hiçbir fayda getirmeyeceğini düşünürler. Konuyla ilgili olarak okullarda araştırma yapan Altınkurt (2014) emredici müdür davranışlarının öğretmenlerin sessizlik düzeyini arttırdığını; destekleyici ve işbirlikçi müdür davranışlarının ise sessiz kalma davranışını azalttığını saptamıştır.

Örgütlerde sessizlik davranışını ortadan kaldırmak kolay değildir. Çünkü sessizliğe neden olan faktörler çok karmaşıktır ve bu davranışların saptanması zordur. Örgütteki sessizlik iklimini zayıflatmak için çalışanlar arası etkileşime sıcak bakılmalı, çalışanların kendilerini ifade edebileceği durumlar oluşturulmalı ve personelin örgütte gördüğü problemlere ilişkin fikirlerini dile getirmesine izin verilmelidir.

2.4.3.3. Örgüt Kültürü

Çalışan sessizliğinin nedenlerinden biri de örgüt kültürüdür. Bir örgütte sessizlik bir kültür ögesi haline gelmişse çalışanlar fikirlerini açıkça dile getirmezler. Fikirlerini ifade etmenin herhangi bir anlam ifade etmediğine inanırlar. Örgüt içinde var olan sessizlik kültürü gerçeklerin farkında olan ama bu konularda konuşmayan çalışanların oluşmasına neden olur. Bu da örgütteki güven eksikliğinin göstergesidir.

Örgütlerdeki kültürel değerler birbirinden farklılık gösterebilir. Özellikle bürokratik yapının hâkim olduğu bir örgütte çalışanlar sessiz kalmaya daha meyillidir. Bu kültüre sahip olan kurum çalışanları üstlerine karşı yapacakları bir itirazın saygısızlık olarak değerlendirileceğini düşünerek sessiz kalma yolunu tercih etmektedir.

2.4.4. Sessiz Kalmanın Kültürel ve Ulusal Nedenleri

2.4.4.1. Kültürel Yapı ve Normlar

Bireyler bir toplum içinde yaşadıklarından yaşadıkları toplumun normları ile şekillenirler. Bireyler içinde buldukları toplumun kültürünü de taşırlar. Örgütler için, içinde yaşanılan toplumun kültürü ve normları çok önemlidir. Çünkü örgütlerin işleyişi büyük ölçüde toplumun normlarından ve kültürlerinden etkilenmektedir. Bireyci kuralların egemen olduğu toplumlarda “ben” kavramı ön planda iken kolektifliğin egemen olduğu toplumlarda grup çalışmaları ön plandadır. Erkek egemen toplumlarda mücadele, yükselme ve kazanma gibi unsurlar ön planda iken kadın egemen toplumlarda arkadaşlık, yardımlaşma gibi unsurlar ön plandadır. Bireyci ve erkek egemen toplumlarda, iş görenler örgütle ilgili fikirlerini çıkarlarına uygun olmadığı için saklamaktadır. Kültür, bir yönüyle çalışanların davranışlarına etki ederken diğer yönüyle de sessizlik davranışının gösterilmesinde etkilidir (Kolay, 2012).

2.4.4.2. Güç Mesafesi

Güç mesafesi özellikle yönetici düzeyinde sessizliğe etki eden bir durumdur. Güç mesafesi, örgütlerdeki gücün eşitlik ilkesine uymayan bir şekilde dağılım göstermesinin kabullenilmesi olarak tanımlanabilir (Çakıcı, 2010). Güç mesafesi oranının az olduğu kültürlerde iş görenler örgütün gelişimi ile ilgili fikir üretme konusunda daha isteklidir. Bunun tersi bir şekilde güç mesafesinin fazla olduğu durumlarda örgüt yöneticileri örgüt için en iyi şeyleri yalnızca kendilerinin bildiklerini düşünürler. Buna ek olarak güç mesafesinin fazla olduğu toplumlarda çalışanlar da örgüt için en iyisini yöneticilerin bildiğini düşünür. Güç mesafesinin düşük olduğu toplumlarda yöneticiler daha çok yol gösteren, demokratik tutumlara sahip kişiler iken güç mesafesinin yüksek olduğu kültürlerde yöneticiler denetleyici ve itaat edilmesi gereken bir konumdadır. Bu yüzden güç mesafesinin yüksek olduğu toplumlarda çalışanlar kendilerine verilen emirleri eleştirmeden yerine getirirler. Bu tür kültürlerde yöneticiler, çalışanlarını fikirlerini dile getirme konusunda cesaretlendirse bile çalışanlar sessiz kalmayı tercih ederler.

“Güç mesafesi” kavramı birçok açıdan incelendiğinde, bilimsel çalışma sonuçları da göz önüne alınarak güç mesafesinin en yüksek olduğu ülkelerden biri Türkiye’dir diyebiliriz.

2.4.4.3. Grup Baskısı

Bireyler sosyal yaşamlarında kabul görmek isterler. Bu yüzden bireyler grubun beklentilerine, kendi beklentileri ile uyumuna dahi uymak zorunda kalırlar. Grubun beklentileri doğrultusunda davranış geliştirmek gruptan gelecek olası baskıları da azaltacaktır (Silah, 2005). Grup baskısının yoğun olarak hissedildiği örgütlerde sessizlik sık karşılaşılan bir durum olarak kendini göstermektedir.

2.5. Örgütsel Sessizlik Literatür Taraması

Altınışık (2017) ortaokullarda çalışan öğretmenler ile yaptığı çalışmada örgütsel sessizlik davranışları ile örgüt kültürü arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 2015-2016 öğretim yılında Uşak ilinde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ortaokullarda çalışmakta olan 244 öğretmen üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmanın sonucunda öğretmenlerin korumacı sessizlik algılarının yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaokul öğretmenlerinin örgütsel sessizlik algılarının cinsiyet, yaş, branş, okuldaki çalışma süresi, öğrenim durumu, ekonomik durum ve TEOG ortalaması değişkenlerine göre incelendiği bu çalışmada sadece ekonomik durum, okuldaki çalışma süresi ve TEOG ortalaması değişkenlerine göre anlamlı farka rastlanmıştır. Altınışık'ın (2017) elde ettiği bulgulara göre, ekonomik durumu düşük olan ortaokullarda çalışan öğretmenlerin kabullenici ve korumacı sessizlik algıları ekonomik düzeyi orta olan okullardakilere göre daha yüksek düzeydedir. Çalışmanın diğer bir sonucuna göre öğretmenlerin okuldaki kıdemi arttıkça kabullenici sessizlik algıları düşmektedir. Altınışık'ın (2017) araştırmasında TEOG başarısı düşük olan okulların, TEOG başarısı orta olan ve yüksek olan okullardan daha yüksek düzeyde korumacı sessizlik davranışı sergilediği saptanmıştır. Çalışmaya katılan ortaokul öğretmenlerinin örgütsel sessizlik davranışları ile örgüt kültürü ortalamaları arasında boyutlar bazında kuvvetli bağlar olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre okullarda destek kültürünün artması öğretmenlerin kabullenici sessizlik davranışını azaltmaktadır. Ayrıca okulda öğretmenler tarafından algılanan destek kültürü ve başarı kültürünün artması sonucunda korumacı sessizlik davranışının azaldığı belirtilmiştir.

Dönmez (2016) ilköğretim okulu öğretmenleri ile yaptığı çalışmada örgütsel sosyalleşme ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 454 öğretmen üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmanın sonucunda genel ortalamalar ve alt boyutların hepsinde öğretmenlerin sessizlik düzeylerinin orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Yine bu çalışmaya göre idari görevi olmayan öğretmenlerin örgütsel sessizliğin genelinde ve okul ortamı, sessizliğin kaynağı ve yönetici boyutlarında idari görevi olan öğretmenlerden daha yüksek sessizlik algısına sahip oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak; öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme ölçeğinin bütünü ve tüm alt boyutlarına ilişkin algıları ile Örgütsel Sessizlik Ölçeğinin bütünü ve tüm alt boyutlarına ilişkin algıları arasında negatif yönlü ve çok zayıf bir ilişkinin olduğu yani örgütsel sessizlik yükselirken örgütsel sosyalleşmenin azaldığı belirlenmiştir.

Yüksel'in (2015) Kocaeli ili İzmit ilçesindeki ortaöğretim okullarında görev yapmakta olan 198 okul çalışanlarının örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemek, okul çalışanlarının örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık düzeylerinin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasının sonuçlarına göre; okul çalışanlarının orta düzeyde örgütsel bağlılığa, düşük düzeyde örgütsel sessizliğe sahip oldukları belirlenmiştir. Bir diğer sonuç okul çalışanlarının örgütsel sessizlik düzeyleri ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkilerin olduğu yönündedir. Yönelimsel ve örgütsel nedenler sessizlik boyutu ile örgüte duygusal ve normatif bağlılık ve amire duygusal bağlılık arasında negatif yönlü ilişkilerin olduğu saptanmıştır. Okul çalışanlarının demografik özelliklerine göre de örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık düzeylerinde farklılaşmalar olduğu tespit edilmiştir.

Özdemir (2015) çalışmasında sınıf öğretmenlerinin örgütsel sessizlik davranışları ile örgütsel bağlılık davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemenin yanı sıra öğretmenlerin sessizlik ve bağlılık davranışlarının; yaş, cinsiyet, medeni durum, mezun olunan fakülte, kıdem, okulda çalışılan süre gibi değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediğini de incelemiştir. Bu kapsamda İstanbul ili, Ümraniye ilçesinde bulunan 11 ilk okulda görev yapan toplam 360 kadrolu öğretmenden veri toplamıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre; çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinin örgütsel sessizlik algıları orta düzeye yakın olarak belirlenmiştir ve bu da üst yönetim tarafından görüş ve önerilerinin dikkate alındığını düşünen öğretmenlerin daha az sessizlik davranışı gösterme eğiliminde olduğu yönünde yorumlanmıştır. Ayrıca örgütsel sessizliğin korumacı sessizlik ve kabullenici sessizlik alt boyutları ile örgütsel bağlılığın normatif bağlılık alt boyutu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu sonuç da araştırmacı tarafından bilinçli olarak sessiz kalmayı tercih eden öğretmenlerin, görev yaptıkları okula karşı kendilerini borçlu hissettikleri şeklinde yorumlanmıştır.

Daşçı (2014) Aksaray ili Merkez ilçede bulunan devlet ilköğretim kurumlarında görev yapan 395 öğretmen ile ilköğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin algılarına göre, okul yöneticilerinin liderlik tarzları ile öğretmenlerin yaşadıkları yıldırma ve örgütsel sessizlik davranışları arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla bir çalışma yapmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, öğretmenlerin örgütsel sessizlik davranışlarını orta düzeyde gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Örgütsel sessizlik davranışları söz konusu olduğunda, öğretmen algılarının en fazla okul yöneticisinde odaklaşmakta olduğu belirlenmiştir. Okul yöneticileri dönüşümcü ve işlemci liderlik davranışları

sergilediklerinde, öğretmenlerin örgütsel sessizlik yaşama düzeylerinin azaldığı saptanmıştır.

Öztürk (2014) ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin görüşlerine bağlı olarak örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık algılarını belirlemek ve örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla yaptığı çalışmada, Konya ili merkez ilçelerinde yer alan ortaokullarda görev yapan 467 öğretmene ulaşmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında; katılımcıların örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık algılarının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Örgütsel bağlılığın normatif bağlılık faktörü ile örgütsel sessizliğin yönetici faktörü arasında negatif bir ilişki varken, öğretmen ve ortam faktörleri arasında pozitif bir ilişki olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca örgütsel bağlılığın duygusal bağlılık faktörü ile örgütsel sessizliğin öğretmen faktörü arasında negatif bir ilişki varken, yönetici ve ortam faktörleri arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Köse (2013) Çankırı il ve ilçe merkezi sınırları içinde yer alan, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilköğretim kurumlarında görev yapan öğretmenleri temel alarak yaptığı çalışmada, okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile örgütsel öğrenme arasındaki ilişkide örgütsel sessizlik ve karara katılımın aracı etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmacı tarafından elde edilen bulgular doğrultusunda; dönüşümcü liderlik ile örgütsel sessizlik arasında ters yönde, yine örgütsel sessizlik ile örgütsel öğrenme arasında da ters yönde anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar da araştırmacı tarafından okul yöneticileri dönüşümcü liderlik davranışları sergiledikçe, örgütsel sessizliğin azaldığı ve sessizlik kültürünün öğrenme sürecini dondurduğu şeklinde yorumlanmıştır.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Turizm sektöründe örgütsel sessizliğin ortadan kalkması ya da azalması mavi yakalı çalışanların görüşlerini daha rahat ifade etmesi, daha demokratik bir topluma ulaşılması açısından son derece önemlidir. Bu çalışma, turizm sektöründe farklı birimlerde görev yapan mavi yakalı çalışanların sessizlik algılarını, eğer varsa sessizliğe neden olan faktörleri, sessizliğin muhtemel sonuçlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmadan elde edilen bulgular sayesinde; daha nitelikli bir turizm çalışma ortamının oluşturulmasının önündeki engellerin bir kısmının ortaya çıkarılacağı, eleştirel bir ortam yaratılmasına katkıda bulunulacağı ve turizm çalışanlarının de kendi ortamlarını çalışılan örneklem çerçevesinde görmelerinin sağlanacağı düşünülmektedir.

Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi; “Turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların sessiz kaldıkları konular, sessiz kalma nedenleri ve sessizliğin sonuçlarına ilişkin algıları nedir?” şeklinde belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında belirlenen amaç, alt amaç ve önemlilik doğrultusunda aşağıda yer alan görüşme formu hazırlanmıştır:

1. Çalıştığınız sektörde görüş ve önerilerinizi açıklamak isteyip de açıklamadığınız ya da açıklayamadığımız, sessiz kaldığınız durumlar oluyor mu?
 - Hangi durumlarda sessiz kalıyorsunuz?
 - Bu durumlarda sessiz kalmanızın nedeni nedir?
 - Çalıştığınız firmada sessiz kalmanızın yararlarını görüyor musunuz?
 - Çalıştığınız firmada görüşlerinizi söylememenin olumsuz sonuçları oluyor mu?
 - Çalıştığınız firmada görüşlerinizi söylemenin olumsuz sonuçları oluyor mu?
 - Gözlemlerinize göre sektörde çalışan kişiler daha çok hangi konularda sessiz kalmaktadırlar?
2. Sizce sessiz kalmanızın nedenleri nelerdir?
 - Çalışma ortamında görüş/öneri/şikâyet/fikirlerin ifade edilmemesinin çalıştığınız firmaya ne gibi katkıları ya da zararları olmaktadır?
 - Sizce sessiz kalan çalışanların ortak özellikleri var mıdır, varsa ne gibi özellikleri var?
3. Çalışma ortamında ve bu sektörde örgütsel sessizlik ortamı özellikle yaratılan bir konu mudur? Neden?
4. Sizce sektörde çalışanların görüş/öneri/fikirlerini açıkça paylaşmaları için nelerin değişmesi gerekir?

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Turizm sektöründe mavi yakalı çalışanlar özelinde gerçekleştirilmiş olan bu çalışma kapsamında bir nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Gerçekleştirilen bu nitel araştırma betimsel tanımlayıcı bir çalışma olarak planlanmıştır. Betimleyici araştırmalarda, araştırılan konu ya da grup, araştırmacı tarafından hiçbir şekilde etkilenmeden, doğal haliyle

gözlemlenmekte ve betimlenmektedir. Betimsel araştırma, araştırma konusu hakkında genel bir bakış açısı kazanmak için oldukça uygun bir araştırma tipidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Belirtilen araştırma yöntemleri doğrultusunda seçilen örneklem üzerinden çıkarımlar yapabilmek ve betimlemeler aracılığı ile sonuca ulaşabilmek için nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan ve birçok araştırmacı tarafından kullanılan görüşme tekniğinin kullanılmasına karar verilmiştir. Görüşme kapsamında katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile sorular yönlendirilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, nitel araçlarla yapılan değerlendirmelerde ortaya çıkan sonuçların derinlemesine incelenmesi ve raporlanması amacıyla kullanılmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerinin amacı, belirlenen bir ya da birkaç konu hakkında katılımcıların bakış açılarına, yaşantılarına, deneyimlerine, eğilimlerine, fikirlerine, duygularına, tutum ve alışkanlıklarına dair derinlemesine ve çok boyutlu nitel bilgi edinmektir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, önceden belirlenmiş yönergeler çerçevesinde gerçekleştirilen, bu yöntemin mantığına uygun olarak görüşülen kişilerin öznelliklerini ön planda tutan, katılımcıların söylemine ve bu söylemin toplumsal bağlamına dikkat edilmesi gereken nitel bir veri toplama tekniği olarak tanımlanabilmektedir. Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde görüşme esnasında katılımcılara önceden belirlenmiş soruların dışında farklı sorularda yönlendirilebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Turizm sektöründe mavi yakalı çalışanlar ile gerçekleştirilen görüşmeler uzaktan erişim ile gerçekleştirilmiştir. Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi katılımcılardan veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır. Gerçekleştirilen araştırma kapsamında turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların örgütsel sessizliklerini belirleyebilmek için toplamda 4 ana soru ve 8 alt soru yönlendirilmiştir. Mavi yakalı katılımcılara yönlendirilmiş olan soruların hiçbirinin net yanıtı bulunmamakla birlikte açık uçlu şekilde yöneltilmiştir. Bu durum yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin temelini oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan sorular araştırmacının amacına uygun olarak çeşitli literatürlerin taranması sonucunda oluşturulmuştur.

Görüşmelerin gerçekleştirilmiş olduğu mavi yakalı kişilere görüşme öncesinde araştırma hakkında açıklayıcı bilgiler sunulmuştur. Görüşmeye katılan kişilere araştırma kapsamında elde edilecek olan bilgilerin akademik amaçlar dışında paylaşılmayacağı ve verilerin gizli tutulacağı bilgileri aktarılmıştır.

3.3. Araştırmanın Örnekleme

Mavi yakalı katılımcılarla yapılan görüşmeler 15-19 Mayıs 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler her bir kişi ile ayrı ayrı ortalama 10 dakika sürmüştür. Görüşmeler kişiler ile on-line görüşmeli arama ile gerçekleştirilmiştir. Kişilerden elde edilen bilgiler elle not tutma yöntemi ile araştırmacı tarafından kayıt altına alınmıştır.

Araştırma turizm sektöründe hizmet veren bir örgüt ile ve bu kapsam dışında kalan farklı kişiler ile görüşme gerçekleştirilmemiştir. Araştırma kapsamında 5 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının, araştırmaya katılan turizm sektörü mavi yakalı çalışanları tarafından yansız ve gerçek görüşlerini yansıtabilecek şekilde samimi olarak yanıtladığı kabul edilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmanın önceki bölümünde açıklanan prosedürler çerçevesinde yapılan görüşmeler sonucunda Turizm sektörü içerisinde çeşitli pozisyonlarda çalışan ve farklı deneyimlere sahip mavi yakalı çalışanlardan elde edilen yanıtlar belirtilmiştir. Katılımcıların verdiği yanıtlar görüşme formunda yer alan sıralamaya uygun olacak biçimde düzenlenmiştir.

Turizm sektöründe tek bir işletmede çalışan toplam 5 katılımcı ile gerçekleştirilmiş olan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgilerin değerlendirilmesine aşağıda yer verilmiştir. Değerlendirmeler gerçekleştirilirken araştırmacının başında belirlenmiş olan sorulara cevaplar aranmış ve öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

Araştırma başında belirlenmiş olan “Turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların, sessiz kalınan konulara, sessizlik nedenlerine ve sonuçlarına ilişkin görüşleri nasıldır?” problemine cevap arayabilmek açısından ulaşılan verilerden hareketle yorumlar 3 boyutta gerçekleştirilmiştir. Bu boyutlar:

- Turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların kendi sessizlikleri,
- Başkalarının sessizlikleri,

- Turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların sessizliğe ilişkin genel algıları.

4.1. Örgütsel Sessizlik Sürecine İlişkin Bulgular

Turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların, kendi sessiz kaldıkları konular, sessiz kalma nedenleri ve sessizliğin yarar ve zararları biçimindeki sonuçlarına ilişkin görüşleri aşağıda özetlenmiştir. Turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların sessizlikle ilgili görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, sessiz kalmadıkları durumlarla ilgili görüşleri de aşağıda belirtilmiştir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Turizm Sektöründe Mavi Yakalı Çalışanların Kendi Sessizlikleri

Sessizlik Durumları	Sessizlik Yararları	Ses Durumları	Seslilik Yararları
Etkileyememe Olasılığı	Uyumlu İnsan İzlenimi	Diğer Çalışanlar ile İlgili Durumlar	Kendini İfade Edebilme
Yönetmel Konular		Haksızlık Durumu	Özgüven Sağlama
		Bilgili Olduğu Durum	Eksikliği Giderme
		Kurumun Yararına Olan Durumlar	Demokratikleşme
Nedenleri	Sessizlik Zararları	Nedenleri	Seslilik Zararları
Öğrenilmiş Çaresizlik Deneyimleri	Haksızlığa Uğramak	Yanlış Hazmedememe	Uyumsuz Görünüm
Uyumsuz Olmama		Daha İyisi	Süreç Uzatma
		Rahat Çalışma Ortamı	Yönetim Tepkisi
		Empati	
	Öz Kişilik		

Yukarıda belirtilmiş olan tablo incelendiğinde turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların ses ve sessizlik davranışlarını sergilemelerine göre ikiye ayrıldığı ve ses davranışı sergileyenlerin kendi içinde, sessizlik davranışı sergileyenlerin de kendi içinde alt başlıklarla değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Tablodan anlaşılacağı üzere, kurumunda sessiz kalan mavi yakalı çalışanların alınacak kararlara yönelik herhangi bir etkilerinin olmadığı durumlarda ve ayrıca yönetmel konularda görüşlerini bildirmekten kaçınmaktadırlar. Bunlara gerekçe olarak da yaşadıkları öğrenilmiş çaresizlik deneyimleri ve gerek yönetim gerekse de çalışma arkadaşları tarafından uyumsuz bir kişi olarak algılanmak istememeleri ön plana çıkmaktadır.

Aşağıda görüşme gerçekleştirilmiş olan katılımcılardan alınan cevaplar belirtilmiştir. Her bir katılımcı kodlanarak yanıtları belirtilmiştir.

Mavi yakalı katılımcı 1 hangi durumlarda sessiz kaldığını şu şekilde belirtmiştir; “*Bazı konularda müdahale edemeyeceğimi ya da benim durumunda olanların da edemeyeceğini düşündüğüm bir şey olursa gereksiz yere itiraz etmemek amacıyla susuyorum*”. Katılımcı 1 bunun nedenini de “*Söylediklerimin herhangi bir sonuç vermeyeceğini ya da herhangi bir faydası olmayacağını düşündüğüm için susmayı tercih ediyorum*” şeklinde vurgulamıştır (K1).

Mavi yakalı katılımcı 2 ve katılımcı 3 ise “*Yönetmel Konularda*” sessiz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcı 3 bu konuyu; “*Yönetimsel durumlarda sessiz kalabiliyorum. Şu an konumum gereği aslında bölümümle ilgili şeylerde söz sahibi olmam gerekiyor. Ama maalesef yönetimden direkt hani hiçbir şekilde bilgi vermeden tepeden inme görevlendirmeler ya da bizim asistanlarımızın başka bölüm çalışanları tarafından işe zorlanması gibi durumlarda sessiz kalmak durumunda kalıyorum*” şeklinde vurgulamış ve katılımcı 2 ve katılımcı 3 “*Yönetmel Konularda*” sessiz kalmalarının nedenlerini ise; “*Görüşlerimin çok da benimsemeyeceği diyebilirim aslında. Çünkü yararlarını görüyor muyum dersem evet görüyorum ama her zaman her şeyin doğrusu söylenmiyor. Biraz da görmezden gelmek faydalı olabiliyor*” (K2). “*Tepki çekmemek, sorun çıkmamasını istemem, daha yeni olmam biraz kurumda. Bir de şimdiye kadar hep özel sektörde çalıştım, özel sektörde biraz işler farklı yürür daha böyle net. Burada çok fazla gizli kapaklı konuşmalar dönüyor. O yüzden o sirkülasyonun parçası olmak istemediğim için sessiz kalıyorum*” (K3) şeklinde ifade etmişlerdir.

Yukarıda belirtilen tabloya göre, turizm sektöründe mavi yakalı çalışanları tarafından algılanan sessizliğin yararı olarak sadece uyumlu insan izlenimi verdikleri, zararı olarak da sessiz kaldıkları için haksızlığa uğradıkları anlaşılmaktadır.

Katılımcı 2 sessiz kalmasının yararını; “*Bireysel açıdan zaten çok fazla tartışmaya açık bir kişi değilim, bireysel olarak çok fazla tartışmayı sevmem. Kurumsal açıdan da çok fazla ona buna karışmayan daha uyumlu bir insan izlenimi yaratıyor çok fazla tartışmamam*” şeklinde belirtmiştir (K2). Katılımcı 3 ise sessiz kalmasının bazen kendisine zararı

olduğunu söyleyip; “*Sessiz kalmamın benim açımdan zararları oldu. Çok fazla istismar edildim yani kullanıldığımı düşündüm ve de benim haklarımın gözetilmediğini aslında fark ettim*” ifadelerine yer vermiştir (K3).

Yukarıda belirtilen tablodan görülebileceği gibi, turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların genellikle çalışanlarla ilgili durumlar, şahit oldukları haksızlıklar, bilgili oldukları durumlar ve kurumun yararına olduğunu düşündükleri durumlarda ses davranışını sergileyip düşüncelerini rahatlıkla açıklayabildiklerini belirtmişlerdir. Turizm sektörü çalışanlarının bu durumlarda sessiz kalmama nedenleri olarak ise yanlış hazmedememe, her zaman daha iyisini isteme, rahat bir çalışma ortamına sahip olma, haksızlığa uğrayan kişi ile empati kurma, gerekli bilgi sahibi olma ve sahip oldukları kişilik özellikleri gibi gerekçeler ön plana çıkmaktadır.

Katılımcı 4 düşüncelerini rahatlıkla ifade ettiği durumlar; “*Eğer süreçle ilgili bilgim varsa, diyelim yönetmeliği vesaire falan biliyorsam eğer buna ilişkin olarak burada böylesi bir durum var diye bunu ifade ederim. Yani doğrudan benimle alakalı olmayan bir süreçtir belki ya da benim karar bildirmemi gerektirmeyecek bir şeydir ama eğer süreç ile ilgili yönetmeliği yönergeyi vesaire biliyorsam hani onunla ilgili süreci paylaşıyorum*” şeklinde ifadeler belirtmiştir. Katılımcı 4 bunun nedenini ise; “*Kurumsal bir yapının içerisindeyiz ve burada herkesin görüşlerine ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Yönetmeliği yönergeyi vesaire bu işin kaidesi kuralları var. Ona ilişkin olarak ayrıca asistanlıktan gelmiş olan mevzulara hâkim olduğum için de görüşlerimi ifade etmekten çekinmiyorum*” şeklinde belirtmiştir (K4).

Katılımcı 5 ise “*Kurumun Yararına*” olduğunu düşündüğü konularda sessiz kalmamasını; “*Gerek kurumum gerekse de kendi bireysel gelişimim için menfaatine olduğunu düşündüğüm konularla ilgili çözüm önerisinde, fikir beyanında daha çok bulunuyorum*” şeklinde belirtmiştir. Katılımcı 5 bu durumda sessiz kalmama nedenini ise; “*En iyisi olsun. Yani ben bir şeyin içerisindeysem ona verebileceğim performansın en iyisini vermek isterim. Daha önce denememiş bir şey bile olsa teoride hâkim olduğumuz bir şeyi niye denemeyelim*” şeklinde belirtmiştir (K5).

Tabloya göre kendini ifade edebilme, özgüven sağlama, kurumdaki eksiklerin giderilmesi ve demokratikleşme sesliliğinin yararları olarak turizm çalışanları tarafından vurgulanırken, uyumsuz görünme, süreçlerin uzaması, yönetim tarafından gösterilen tepkiler, olayların bireysel tartışmalara dönmesi ve ilerleyen zamanlarda istediğini elde edememe durumları ise sesliliğin zararları olarak ön plana çıkmaktadır.

4.2. Çalışma Arkadaşlarının Sessizlik Nedenlerine İlişkin Bulgular

Turizm sektörü çalışanlarının, başkalarının sessizliklerine yönelik algılarına ilişkin bulgular aşağıda özetlenmiştir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Başkalarının Sessizlikleri

Sessizlik Durumları	Sessizliğin Yararları	Ortak Özellikler	Sessizliğin Zararları
Haksızlık Durumları	Huzurlu Çalışma Ortamı	Bireysel Özellikler	Anti Demokratik Ortam
Bilgili Olunmayan Konular	Saygı Kültürü	Öğrenilmiş Çaresizlik Deneyimleri	Problemlerin Büyümesi
Üstlerin Aldığı Kararlar		Kıdem	Yanlış Anlaşılma
		Unvan	
Nedenleri		Yönetimden Uzak Olma	
Anti Demokratik Ortam		Özlük Haklarının Belirtilmemesi	
Örgütsel Bağlılık Eksikliği			
Unvan			
Uyumsuz Olmama			

Yukarıda belirtilmiş olan tablo incelendiğinde, turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarına göre başkaları; haksızlık durumlarında, bilgili olmadıkları konularda, üstlerinin aldıkları kararlar karşısında ve hakkında sessiz kalmayı tercih etmektedirler. Bunların nedenleri olarak da anti demokratik ortam, örgütsel bağlılığın yeterli düzeyde olmaması, unvan, uyumsuz olmama ve bilgili olmama durumları ortaya çıkmaktadır.

Görüşme yapılan mavi yakalı çalışanlarından katılımcı 1 başkalarının sessiz kalmayı tercih ettikleri konularla ilgili; “*Yani gerçekten de o konu hakkında fikri olmayan kişiler sessiz kalırlar. Yani bu zaten olması gereken şey bana göre. Buradaki kurumdaki öğretim elemanları da aynı şekilde bir bilgisi yoksa bu konuda sessiz kalırlar*” şeklinde ifadeler belirtmiştir.

Başkalarının sessizliğine yönelik olarak en dikkat çeken konular ise “*Haksızlık Durumları*” şeklindedir. Bunlarla ilgili

olarak katılımcı 2; “Özellikle araştırma görevlilerine baskı yapan; bak şu olmazsa şey olur şey olmazsa karşına bu gelebilir gibi belli kılıflara sokarak insanlara zorla kendi işini yaptırın, gereksiz iş yükü bindiren, öğrenci paylaşımında o senin bu benim gibi bilimselliğe, pozitivizme, akademik liyakata, özgürlüğe aykırı davranışta bulunan tipte hocalar da var. Şimdi bunları gözlemliyorum, bir taraf bundan yararlanmaya çalışıp sömürmeye çalışırken diğer taraftakiler de sessiz kalıyor” şeklinde ifadeler belirtmiştir (K2). Katılımcı 2 bunun nedeni ile ilgili şu yorumda bulunmuştur; “Yönetim kademesindeki kişi ya da kişilerin yapısı da bölümdeki ilişkileri etkiliyor. Hocalar arası gruplaşmalar olabiliyor, alttan gelenlere baskı olabiliyor. Bu da öğretim elemanlarında sessizliğe yol açabiliyor” (K2).

Katılımcı 3 başkalarının sessizliğiyle ilgili olarak “Günlük siyaseti ilgilendiren konularda genelde sessiz kalmayı tercih ediyorlar veya günlük çıkar uğruna kendilerine zarar verebilecek durumlarda aslında dünya görüşlerine ters olsa da sessiz kalmayı tercih ediyorlar. Yani günlük hareket eden akademisyen maalesef çok fazla gördüğüm kadarıyla” şeklinde ifadeler belirtmiştir (K3). Katılımcı 3 bunun nedeni ile ilgili olarak şunları söylemiştir; “Yani politik anlamda üniversite yönetim modellerini şöyle bir göz önünde bulundurduğumuzda üniversiteler Türkiye’de politik model anlayışı ile yönetiliyorlar... Normalde görüş ifade etmesi gereken yerlerde sadece konjonktürel olarak veya içinde bulunduğu sosyal ortamdan ötürü sessiz kalan akademisyenler mutlaka oluyor. Bunun sebebi kendilerine zarar gelmemesi diye düşünüyorum” (K3).

Katılımcı 4 ise başkalarının sessizliği konusunda şunlara vurgu yapmıştır; “Devlet yönetimi ile ilgili konular pek tartışılmıyor. Herkes bu konuda sessiz kalıyor. Büyük bir çekimserlik var. İnsanlar yanlış anlaşılır veya şikâyet edilir diye özellikle ülke yönetimine ait eleştirilerde veya olumlu bir şey de dâhil olmak üzere olumlu veya olumsuz hiçbir şey konuşmak istemiyorlar” (K4). Katılımcı 4 bunun nedenini ise şöyle açıklamıştır; “Ülkede tam anlamıyla demokrasinin olmaması. Zaten akademik personelden yıllar içinde son dönemlerde fikir beyan edenlerin kurumdan atıldığı, uzaklaştırıldığı bir dönemde insanlar belki yasadışı örgütler ile ilişkilendirilebileceği ve işinden olabileceği korkuları yaşıyorlar. Dolayısıyla görüş bildirmemelerinin sebeplerinden biri de bu kurumda bu” (K4).

Yukarıda belirtilmiş olan tabloda görülebileceği üzere, turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarına göre bulunduğu kurumda sessizlik davranışı sergileyen çalışanların ortak özellikleri; bireysel özellikleri, öğrenilmiş çaresizlik deneyimleri, kıdem olarak mesleğinin son yıllarında olmaları, unvanlarının düşük olması, yönetime uzak olmaları ve özlük haklarının belirsizliği şeklinde ortaya konmaktadır.

Sessizlik davranışı sergileyen turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarının ortak özellikleriyle ilgili olarak katılımcı 5 şunları vurgulamıştır; “Buradaki şey kişilik yapısı kişi hakkını arıyor, biraz dışa dönük, kendini ve etrafındakileri ezdirmeme gibi bir bireyse sessiz kalmıyor. Fakat senin kişilik özelliğinde politiklik, yalakaçlık, dalkavukluk, işi kolayla getirme varsa kendinden güçsüz bulduğun kişileri ezer fakat kendinden güçlü bulduğun kişiler karşısında sessiz kalma davranışını sergilersin” (K5).

Yukarıdaki tablodan anlaşılabilir olduğu üzere, başkalarının sessizliğinin katkıları olarak huzurlu çalışma ortamı ve saygı kültürü ifade edilmiştir. Zararları ise anti demokratik ortam, mevcut problemlerin büyümesi ve iletişim eksikliğine bağlı yanlış anlaşılmanın artması şeklinde ön plana çıkmaktadır.

Sessizliğin kuruma yararına yönelik olarak çok az bulgu elde edilmiştir. Katılımcı 1 sessizliğin yararını şu şekilde ifade etmiştir; “Yani şimdi kurum işleyişini düşündüğünüz zaman herhangi bir kurumsal işleyiş engelleyecek itirazlar bazen iş huzurunu bozabilir, çalışma düzenini bozabilir, çalışanlar arasındaki eşgüdümü bozabilir. Ama böyle gönüllü bir sessizlik bu tür bir çatışma ortamını engelliyor. Bu da bence işleyiş için yani çalışma ortamının huzurlu olması için önemli bir olay” (K1).

Yapılan görüşmelerde sessizliğin kuruma yarardan çok zararının olduğu görüşü hâkimdir. Katılımcı 2 bu zararlardan şu şekilde bahsetmiştir: “Öğretim elemanlarının sessiz kalmalarının kuruma hiçbir katkısı olmaz, zararı olur, kendine de olur ve bu baskı düzenini daha da meşrulaştırmış olurlar sessiz kalarak” (K2).

Katılımcı 3 sessizliğin var olan problemleri daha da büyüttüğünü şu ifadelerle vurgulamıştır; “Sessizliğin kuruma katkısı olmamakla beraber aksine zararı oluyor. Yani ortadaki problemlerin gizlenmesi her zaman zarardır her kurum için. Katlanarak artıyor dolayısıyla. Daha çok probleme yol açıyor” (K3).

Katılımcı 4 ise turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarının kurumlarını en iyi şekilde temsil edebilmeleri için sessiz kalmamaları gerektiğini belirterek şunları söylemiştir; “Sessiz kalmanın kuruma tabii ki zararı vardır. Düşünün bir toplantıdasınız ve kurumunuz hakkında da bir görüş beyan ediliyor ama siz orada sessiz kalırsanız kurumunuzun artılarını eksilerini ifade etmezseniz kurumunuzu tanıtamazsınız ve bu sizin kurumunuza olumsuz olarak döner” (K4).

4.3. Turizm Sektörü Çalışanlarının Sessizliğe İlişkin Genel Algıları

Turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarının sessizlikle ilgili görüşlerini ve turizm çalışanlarını sessizliğe iten nedenleri, ortamı daha iyi anlamak için sorulan sorulara verilen cevaplardan hareketle “Turizm Sektörü Mavi Yakalı Çalışanlarının Sessizliğe İlişkin Genel Algıları” teması oluşturulmuştur. Aşağıda belirtilmiş olan tabloda görüldüğü gibi turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarının kimlerin hangi konularda ve neden sessiz kalmalarının beklendiğiyle ilgili kategoriler oluşmuştur. Ayrıca turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarının sessiz kalınmaması gereken konulara ve sessizliğin ortadan kalkması için ya da önlenmesi için gereken koşullara ilişkin görüşleri de iki ayrı kategoride toplanmıştır (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Turizm Sektörü Çalışanlarının Sessizliğe İlişkin Genel Algıları

Sessiz Kalınması Beklenen Konular	Sessiz Kalınmaması Gerekten Konular	Neler Değişmeli
Yönlendirme	Haksızlık Durumu	Toplumsal Açık
Tecrübeye Dayalı Konular	Özlük Hakları	Kurumsal Açık
Kuruma Zarar Veren Konular	Toplumsal Konular	Bireysel Açık
Yönetimsel Konular	Uzman Olunan Konular	
Kimler Bekliyor		
Yöneticiler		
Duruma Bağlı		
Neden Bekleniyor		
Anti Demokratik Ortam		

Yukarıda belirtilmiş olan tabloda görülebileceği üzere, turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarına göre çalıştıkları kurumda tecrübeye dayalı konular, kuruma zarar verebilecek konular ve yönetimsel konular gibi hususlarda sessiz kalmaları beklenmektedir. Bu hususlarda sessiz kalınmasını bekleyenler olarak yöneticiler ön plana çıkarken bazen de kişi ya da kişiler tarafından beklendiği için değil de mevcut durum gereği bahsi geçen konularda sessiz kalınması beklendiği belirtilmektedir. Turizm sektörü çalışanlarına göre bu konularda sessizlik beklentisinin temel nedeni olarakta anti demokratik ortam ön plana çıkmaktadır.

Katılımcı 1 turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarının sessiz kalmasını kimlerin beklediği konusunda şunları söylemiştir: *“Zaten yaşamıyor muyuz? Otorite. Yani bu yönetim de dâhil olmak üzere tüm yönetimi veya kurumu yöneten onun üzerindeki holding ve onun üzerindeki kademeleri. Sesini çıkaran, biraz eleştiri getiren, görüş bildirmekten kastım bu, aykırı bir şey söyleyen öğretim elemanı muhakkak soruşturma geçiriyor ve işinden oluyor veya uzaklaştırılıyor veya bir şeye aitmiş gibi addedilerek mahkeme süreçlerine taşıyor hiç alakası olmamasına rağmen”* (K1).

Yukarıda belirtilmiş olan tablodan anlaşılacağı üzere, turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarına göre sessiz kalınmaması gereken konular gerek kendisi gerekse de başkalarıyla ilgili karşılaşılan haksız durumlar, özlük haklarının ihlali ve toplumsal konular, kurumun gelişimine yönelik konular şeklindedir. Katılımcı 2 bu konuda şöyle demiştir; *“Toplumun genel olarak iyiliği için yapılan hizmetlerin yapılmasına engelleyici her şey karşısında bence sessizlik bozulmalı öyle durulmamalı”* (K2).

Katılımcı 3, turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarının çalışmakta oldukları kurumun gelişimine yarar sağlayacak konularda sessiz kalmamaları gerektiğini vurgulayarak şunları söylemiştir: *“Yani hani kurumumuz ne olacak, hizmet olarak nasıl bir program sunabiliriz, belirli problemler varsa bölümde ilerlemede onların açılması gerekiyor, nasıl daha fazla şeyler üretebiliriz bunlara kafasını yorup, sessiz kalmayıp üretmek lazım”* (K3).

Çalıştıkları kurumda kime yapıldığına bakmaksızın her türlü haksızlığın karşısında durulması ve sessiz kalınmaması gerektiğini düşünen katılımcı 4 düşüncelerini şöyle ifade etmiştir; *“Özellikle etik konular. Hem öğrencileri hem de meslektaşlarını tabii ki kendisi de buna dâhil mağdur edecek haksızlıklar yapılan etik olmayan özellikle sınavlar konusu mesela bizde etik deyince ilk akla gelen kalemlerdendir. O anlamda sessiz kalmamalı”* (K4).

Haksızlık durumlarına değinen katılımcı 5’te şunları söylemiştir; *“O çevrede işte bir öğrenci haksızlık gördüğünde ona karşı duyarsız kalmamalı. Bu öğretim elemanı da olabilir yine öğretim elemanlarına haksızlık yapıldığında da bu haksızlığın illa kendisine yapılmış olmasına gerek yok, yine tepkisini ortaya koymalı”* (K5).

Yukarıda belirtilmiş olan tablo incelendiğinde, turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarına göre sessizliğin önüne geçmek için toplumsal, kurumsal ve bireysel anlamda değişmesi gerekenler şu şekildedir; Toplumsal açıdan, bütün bireylerin

birbirine saygı duyduğu, herkese eşit söz hakkının verildiği ve dedikodu kültürünün ortadan kalktığı daha demokratik bir ortam olmalı ve ayrıca toplumdaki bireyler dijital dünyanın dışına çıkıp daha fazla görüşmeli ve sosyalleşmeli.

Turizm sektörü mavi yakalı çalışanlarından katılımcı 3 sessizliği bırakması için ihtiyaç duyulan toplumsal değişimle ilgili olarak şunları söylemiştir; “*Toplumsal açıdan kişilerin özel hayatının iş yerinde tartışılmasının gereksiz olduğunu toplum açısından özel eğitimlerle verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu dedikodu kültürü ve suçlama kültürü olduğu sürece, bizde cezalandırma kültürü olduğu sürece sessizlik olacaktır maalesef*” (K3).

Katılımcı 4 toplumsal değişimle ilgili düşüncelerini şöyle vurgulamıştır: “*Toplumsal açıdan zaten Türk toplumuna özgü böyle bir şey vardır. Çok sesi çıkana çok hoş bakılmaz. Hepimiz bu kültürle yetiştirildiğimiz için böyle bir etkisinin olduğunu düşünüyorum ben. İcat çıkarma gibi bir deyimimiz var az önce de bahsetmişim. Bu yönlerden baskılanmış olarak yetiştiriliyoruz. Bunu belki toplumsal manada değiştirebiliriz*” (K4).

Katılımcı 5 ise bu konuda şunları söylemiştir: “*Toplumsal açıdan daha demokratik bir ortamda olması kurumların da yine daha demokratik olmasına, bu da bireylerin kendilerini daha iyi ifade edebilmesine, sessiz kalmamalarına neden olacaktır*” (K5).

Kurumsal açıdan, belli başlı prensipler doğrultusunda bir kurum kimliği oluşturulmalı, bilimsel çalışmalara ağırlık verilmeli ve turizm çalışanlarının mobbing kaygısı taşımadığı bir ortam yaratılmalı.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların örgütsel sessizlik algılarını, sessiz kalınan konulara, sessizlik nedenlerine ve sonuçlarına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanan eldeki araştırmadan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur:

- Kadınların erkeklerden daha sessiz oldukları saptanmıştır.
- Görece genç çalışanların yaşadıkları kariyer kaygısı nedeniyle yaşı büyük olanlara göre daha sessiz oldukları, görece yaşlı olan çalışanların ise mesleki kariyerleri boyunca yaşadıkları öğrenilmiş çaresizlik deneyimlerinden dolayı yaşı daha genç olanlara göre daha sessiz kalmayı tercih ettikleri belirlenmiştir.
- Kıdemi düşük olan mavi yakalı turizm çalışanlarının örgütsel bağlılık eksikliği nedeniyle, kıdemi yüksek olanların ise yine öğrenilmiş çaresizlik deneyimleri nedeniyle sessiz kaldıkları belirlenmiştir.
- Turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların sadece mesleki uzmanlıklarıyla ilgili konulara düşüncelerini dile getirdikleri fakat kurumlarındaki yönetsel konularla ilgili konulara ilişkin olarak çekinceleri nedeniyle sessiz kaldıkları saptanmıştır.
- Turizm sektöründe mavi yakalı çalışanların medeni durumları ve eğitim durumlarına göre örgütsel sessizlik algılarında ise anlamlı herhangi bir farka rastlanmamıştır.

Günümüz dünyasının en büyük özelliği teknolojideki hızlı gelişmeler sonucu ortaya çıkan dijitalliğin kullanımıyla bilginin çok hızlı bir şekilde üretilmesi ve aynı hızda da tüketilmesidir. Doğal olarak bir ülkenin gelişim oranı da yeni bilgiyi ne derece hızlı ve fazla ürettiğiyle doğru orantılıdır. Ülkelerin gelişmişlik oranları artık dünya bilimine ve teknolojisine yaptıkları katkıyla ölçülmektedir ve bu anlamda yeterince katkısı olmayan ülkeler gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Bir ülkeyi gelişmiş ülke olarak niteleyebilmek için de o ülkenin bu gelişime ve değişime ayak uydurması gerekmektedir.

Bu araştırma, örgütsel sessizliğin en düşük düzeyde olması, fikirlerin rahatlıkla beyan edilebilmesi, bağımsız ve özgür bir şekilde bilgi üretebilmesi beklenen turizm sektörü özelinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, turizm sektörü çalışanlarının kendileriyle ilgili düşünceleri genel olarak sessizlik davranışı sergilemedikleri, kurumlarının daha da iyiye gidebilmesi için düşüncelerini açık bir şekilde ifade edebildikleri ve özellikle de haksız bir durumla karşılaştıklarında sessiz kalmadıkları yönündedir.

Araştırma sonucunda görüşmelerden elde edilen bilgilerden hareketle turizm sektöründe örgütsel sessizliğin yüksek olduğu ve bu durumdan çalışanların yarardan çok zarar gördüğü yönündedir. BU sonuçlara benzer nitelikte önceki dönemlerde farklı araştırmacıların gerçekleştirdiği sonuçlar ile benzer nitelikte sonuçlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (Altınışık, 2017; Dönmez, 2016; Yüksel, 2015; Özdemir, 2015).

Gerçekleştirilen araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar ile farklı olan çalışmalar ile kıyaslandığında ilköğretim ve ortaöğretim okullarında çalışan öğretmenlerin örgütsel sessizlik davranışlarının bizim çalışmamıza ters olarak olumlu etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır (Daşçı, 2014; Öztürk, 2014).

Buradan hareketle turizm sektöründe örgütsel sessizliğin olumsuz sonuçları olduğu ancak farklı sektörlerde bu durumun farklılık gösterebileceği kanıtlanmış durumdadır. Bu sebeple farklı sektör ve örneklem grupları ile gerçekleştirilecek farklı araştırmalar ile bu çalışmanın desteklenmesi araştırmacılara önerilmektedir.

Araştırmaya katılan turizm sektörü mavi yakalı çalışanları tarafından başkalarının, özellikle üstlerinin aldıkları kararlarla ilgili olarak sessiz kaldıkları, bunun temel nedeninin de ülkemizde tam anlamıyla bir demokrasi anlayışının olmaması ve bu durumun turizm işletmelerine katı bir hiyerarşik yapı olarak yansımalarının olduğu vurgulanmıştır.

Turizm sektöründe mavi yakalı çalışanları kendilerini açık ve net bir şekilde fikirlerini ifade edebilen bireyler olarak görürken başkalarının anti-demokratik ortam nedeniyle sessiz kaldıklarını ifade etmeleri bu araştırmadaki en çarpıcı olumsuzluklardan biridir. Bu bulguların tümü dikkate alındığında, turizm sektörü çalışanlarının kurumlarının yararına durumlar gibi sadece mesleki uzmanlıklarıyla ilgili konularda düşüncelerini dile getirmekten çekinmedikleri fakat kurumlarındaki yönetsel konularla ve özellikle de yönetim ilgili konulara ilişkin düşüncelerini çekinceleri nedeniyle paylaşmak istemedikleri saptanmıştır.

Yöneticilere örgütsel sessizliği azaltmak ve kurumlarını güçlendirme kapsamında, çalışanlarının daha fazla söz sahibi olabileceği ortamları yaratmaları önerilmektedir. İşletme yöneticilerine, mevcut çalışanların motivasyonlarını yükseltmek amacı ile işletmelerin performans değerlendirme ve ödül sistemlerini geliştirmeleri önerilirken, kurum içi sinerjinin artırılmasına yönelik çalışanlarında dahil olabilecekleri etkinliklere daha fazla odaklanmaları tavsiye edilerek örgütsel sessizlik azaltılmaya çalışılabilecektir.

KAYNAKLAR

Altınışık, A. (2017). Ortaokul öğretmenlerinin örgütsel sessizlik davranışları ile örgüt kültürü arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Bildik, B. (2009). Liderlik Tarzları, Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.

Bowen, F. ve Blackmon K. (2003), Spirals of Silence: The Dynamic Effects of Diversity on Organizational Voice, Journal of Management Studies, 40, 1393- 1417.

Brinsfield, C. T., Edwards, M. S. ve Greenberg, J. (2009). Voice and Silence in Organizations: Historical Review and Current Conceptualizations. UK: Emerald Group Publishing.

Çakıcı, A. (2010). Örgütlerde İş Gören Sessizliği, Neden Sessiz Kalmayı Tercih Ediyoruz, Detay Yayıncılık: Ankara.

Daşçı, E. (2014). İlköğretim kurumu yöneticilerinin liderlik tarzları ile öğretmenlerin yaşadıkları yıldırma (mobbing) ve örgütsel sessizlik davranışları arasındaki ilişki. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Durak, İ. (2012). Korku Kültürü ve Örgütsel Sessizlik. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Ehtiyar, R. ve Yanardağ M., (2008), Organizational Silence: A Survey On Employees Working in Chain Hotel, Tourism and Hospitality Management, 14(1), 54-65.

Hirschman, A.O. 1970. Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Kolay, A. (2012). Endüstri Meslek Liselerinde Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Köse, E. K. (2013). İlköğretim kurumu öğretmenlerine göre okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile örgütsel öğrenme arasındaki ilişkide örgütsel sessizlik ve karara katılımın aracı etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Morrison E.W., Milliken F.J. (2000). "Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World", The Academy of Management Review, 25 (4): 706-725.

Nielsen, R. P. (2003). What Can We Do About Unethical Organizational Silence? Boston College, The Church in the

21st Century.

Özdemir, Ş. (2015). Sınıf öğretmenlerinin örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki (İstanbul-Ümraniye ilçesi örneği). Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özgen, I. ve Sürgevil, O., (2009). Örgütsel Sessizlik Olgusu ve Turizm İşletmeleri Açısından Değerlendirilmesi İçinde: Turizm İşletmelerinde Örgütsel Davranış. Editör: Zeyyat Sabuncuoğlu. MKM Yayınları.

Öztürk, H. (2014). Ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mevlâna Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Pinder, C. C., ve Harlos, K. P. (2001). Employee Silence: Quiescence and Acquiescence As Responses to Perceived Injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-370.

Premeaux, S. F. (2001). Breaking the Silence: Toward an Understanding of Speaking Up in the Workplace. *LSU Historical Dissertations and Theses*, 360.

Sarıkaya, M. (2013). Karar Verme Süreçleri ve Örgütsel Sessizlik. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Silah, M. (2005). Sosyal Psikoloji Davranış Bilimi. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Sözen, C., Yeloğlu H.O. ve Ateş F. (2009). Eşitsizliğe Karşı Sessiz Kalma: Mavi Yakalı Çalışanların Motivasyonu Üzerine Görgül Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 395-408.

Tayfun, A ve Çatır, O., (2013), “Örgütsel Sessizlik ve Çalışanların Performansları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5/3, 114- 134.

Yanık, C. (2012). Örgütsel Sessizlik ile Güven Arasındaki İlişki ve Eğitim Örgütlerinde Bir Araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Yüksel, R. F. (2015). Okul çalışanlarının örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.